This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

600028635U

X d. 5

X 8. 5

Bibliotheca Collegii Universitatis in Acad. Oxon:

D. d. P. O. Papillon: M: A: e Coll: Univ.
1884

294b d 11

Coll. Regin.

Liber hic Præmium est in Exercitatione Declaman
ex pecunia a Viro Reverendo Davide Hughes S. T. B. hujus
Collegii olim Socio legata institutum, et a Johanne Rawlin
Papillon reportatum A. D. 1783.

M. TULLII
CICERONIS
OPERA,
In IX. Tomos diſtributa.

M. TULLII CICERONIS OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM.

EDEBAT

JOSEPHUS OLIVETUS,

Academiæ Gallicæ XL Vir.

TOMUS PRIMUS,

Quo RHETORICA continentur.

EDITIO TERTIA, EMENDATISSIMA.

GENEVÆ,
Apud FRATRES CRAMER.

M. DCC. LVIII.

LIBRARY
1915

ORDO OPERUM.

TOMO PRIMO,

RHETORICA, *scilicet*

De Inventione Rhetorica Lib. I.
II.
De Oratore Lib. I.
II.
III.
Brutus, *sive* De Claris Oratoribus.
Orator.
Topica.
Oratoriæ Partitiones.
De Optimo Genere Oratorum.

TOMO SECUNDO,

PHILOSOPHICORUM I.

Academicorum, Libb. II.
De finibus bonorum & malorum Libb. V.
Tusculanarum quæstionum Libb. V.
De Natura Deorum Libb. III.

TOMO TERTIO,

PHILOSOPHICORUM II.

De Divinatione Libb. II.
De Fato.
De Legibus Libb. III.
De Officiis Libb. III.
Cato Major, seu de Senectute.
Paradoxa.
Philosophicorum Fragmenta.

TOMO QUARTO,

ORATIONUM I.

Pro Q. Quintio.
Pro Sex. Roscio Amerino.
Pro Q. Roscio Comœdo.
In Q. Cæcilium, Divinatio.
Actio prima in Verrem.
Actionis secundæ Libb. V.
Pro M. Fonteio.
Pro A. Cæcina.

TOMO QUINTO,

ORATIONUM II.

Pro Lege Manilia.
Pro A. Cluentio Avito.

De Lege Agraria Libb. III.
Pro C. Rabirio, perduellionis reo.
In L. Catilinam Libb. IV.
Pro L. Murena.
Pro L. Flacco.
Pro P. Sylla.
Pro A. Licinio Archia, Poëtâ.
Post reditum ad Quirites.
——— in Senatu.
Pro Domo sua.
De Haruspicum Responsis.
Pro Cn. Plancio.

TOMO SEXTO,
ORATIONUM III.

Pro P. Sextio.
In Vatinium.
Pro M. Cœlio.
De Provinciis Consularibus.
Pro L. Cornelio Balbo.
In L. Calpurnium Pisonem.
Pro T. Annio Milone.
Pro C. Rabirio Postumo.
Pro M. Marcello.
Pro Q. Ligario.
Pro Rege Dejotaro.
Philippicæ XIV.
Orationum fragmenta.

TOMO SEPTIMO,
EPISTOLÆ AD FAMILIARES.

TOMO OCTAVO,

Libb. XVI. Epistolar. ad Atticum, Antonium, Cæsarem, Capitonem, Cupienium, Dolabellam, Plancum, Pompeium, & alios.

TOMO NONO.

Epistolæ ad Quintum Fratrem & ad Brutum.
Fragmenta Ciceronis.
Opera supposititia.
Historia Ciceronis.
IV. Indices locupletissimi.

TYPOGRAPHI AD LECTOREM.

EN novam Ciceronis Operum Editionem, ad Parisiensis exemplaris normam, accuratissimè institutam, & ab omnibus mendis, quâ potuimus diligentiâ, expurgatam; si quæ sint quæ oculos nostros fugerint, plagulas in quibus occurrent, sumptibus nostris nos denuò edituros sanctè rursus pollicemur. Emendationes suas & in Textu & in Notis lubenti animo ad nos transmisit eruditissimus Commentator; eandémque respectu sequentium Voluminum curam præstabit. Annotationes & argumenta Textui immediatè subjici *Auctoris verbis substrata*, in eorum gratiam quibus arridet hæc methodus, non ægrè tulit ipse. Hanc Editionem curis quas illi impendimus, egregio quem præ se fert chartæ nitore, & pretio facilè se doctis omnibus commendaturam speramus.

JOSEPHUS

JOSEPHUS OLIVETUS
LECTORI.

POST impenſum à tot ac tantis viris illuſtrando Ciceroni laborem, quid ego novæ utilitatis afferam, operæ pretium eſt declarare: ne quis fortè aut expectet, quæ dare nolui; aut, quæ volui, non ex æquo æſtimet. Res autem erit perſpicua, modò id, quod præ ſe fert titulus, explicetur. Primùm indicat Ciceronis *Opera*: deinde *Commentariorum* in ea *delectum*. Quapropter de utriſque dicam.

Ac primò quidem de Ciceronis, ut vulgò loquuntur, *textu*: quem repræſentari quàm probatiſſimum, ut præcipuæ res utilitatis erat, ita difficultatis. Quàm multis enim, quàm deformibus mendis ſcateant veterum exemplaria, nemo neſcit: & do-

dolendum

lendum certè, haud mirandum eſt, cùm toties à librariis exſcripta ſint, non incurioſis modò, quales jam ætate Tullii, de quibus ipſe [1] quadam in epiſtola queritur; ſed, quæ poſteriorum fuit temporum infelicitas, etiam imperitis.

Quanquam quid unos accuſamus librarios, ubi ab alio hominum genere profecta ſunt flagitia, quæ graviori animadverſione digna cenſeas? Abundabant iſti quidem ingenio, ac doctrinâ: ſed cùm auctoris ſenſum à ſuis vel conjecturis vel ariolationibus pendere vellent, quæcumque non ſatis probabant, aut minùs intelligebant, continuò immutabant: neque aliquando deerat pulverulentæ ac laceræ ſuffragatio membranæ, quâ ſe tuerentur; quippe nulla eſt lectio, ſive prava, ſive recta, quam non fulciat codex aliquis manu exaratus. Vulnera itaque & refricabant vetera, & infligebant nova. Ut quemadmodum moriens quidam de medicis dixit,

Πολλῶν ἰατρῶν εἴσοδοί μ' ἀπώλεσαν,

ita, teſte Henrico [2] Stephano, de ſcriptis ſuis exclamaturus ſit Tullius, ſi reviviſcat,

Πολλῶν διορθωτῶν θράσος μ' ἀπώλεσεν.

Ac fuit tempus illud, cùm, niſi coërceretur & regeretur hominum iſtorum audacia, *paucis annis in Cicerone minima* [3] *pars Ciceronis* futura erat. Tum exorti ſunt viri, non ſolùm ingenio, verùm etiam, quod magis expediret, judicio excellentes: qui, ut in populari motu boni cives ad Capitolii, ſic ad Ciceronis tuitionem experrecti, ſtatuerunt eum

1. Ad Q. Fratrem, III. 5.
2. In Pſeudocicer. pag. 228.
3. Muret. Var. Lect. IX. 19.

eum accuratis editionibus, tanquam propugnaculis esse muniendum. Quod laboris onus maximè susceptum fuit ab egregiis quatuor Criticis, quorum nomina cum Tullio non magis, quàm cum æternitate conjuncta sunt.

Princeps habetur, tam operis præstantiâ, quàm superior, Petrus VICTORIUS, qui Ciceronem è Florentinis codicibus ita expressit, ut hæc editio sit etiam nunc aliis, quas tam multas à ducentis annis accepimus, castigatior. *Victorio uni*, si Grævio, ut par est, creditur, *plus Cicero debet, quàm reliquis omnibus, qui in eo perpoliendo studium posuerunt.* Reliquis *cultum* refert acceptum, sed Victorio [1] *salutem.*

Paulus MANUTIUS, aliis adjutus codicibus, præsertim Venetis, non infeliciter quidem hanc ipsam aliquantò pòst navavit operam: sed non eodem tamen plausu, quippe non eâdem fide. Quamvis enim [2] Mureto dubium videatur, *plúsne ipse Ciceroni, an ipsi Cicero debeat*; contrà dicunt tamen idonei testes, & deprehensam à se in eo clamitant *audaciam valde* [3] *periculosam.*

Audacior certè Dionysius LAMBINUS, qui, tricesimo post Victorium anno, Ciceronem edidit: veterum non destitutus librorum copiâ, quanta Parisiensibus tum in bibliothecis erat: sed quorum auctoritatem & consensum haud raro contemneret. Itaque [4] *librariorum errata non tollebat; sed Ciceronem*

1. Præfat. in Epist. ad Famil.
2. Var. Lect. lib. I. cap. 6.
3. H. Stephanus, Pseudoc. p. 59.
4. Muret. Var. Lect. XVIII. 7.

ronem ipsum, quando non satis commodè locutus videbatur, corrigebat. Tamen, cùm in eo summa esset vis ingenii, & acutissimè, quæ cæteros fugerant, plurima indagare & odorari soleret; non desunt, qui hunc nolint [1] *fuisse minùs audacem.*

Janus denique Gruterus, & Ciceronianam adeptus Jani Gulielmii supellectilem è Belgicis maximè bibliothecis collectam, & plura ipse è Palatinis manu scriptis libris, quos ultra ducentos sibi præstò fuisse ait, improbo labore decerpens, Ciceronem edidit *mille ampliùs locis* [2] *illustratum, correctum, auctum.* Vellem hoc è Criticis quispiam dixisset, non Gruterus ipse. Quòd autem Lambino tam sæpe obtrectet, tam raròassentiat, id forsitan arbitratus est pertinere ad aliquod gentis suæ decus. Ut ut est, hoc verè mihi videor dicere, cùm ab utroque multa in Ciceronem exstent atque insignia planè merita, potuisse tamen plura existere, si, quod alteri supererat, habuisset alter; plúsque veteribus membranis Lambinus tribuisset, Gruterus aliquantò minùs.

Quæ cùm ita sint, diù multúmque dubitavi, quem ex illis quatuor hîc ego potissimùm sequerer ducem: & ad Victorium inclinabat sanè præclara doctorum omnium de solertiâ ejus ac fide opinio. Quis tamen putet unum illum vidisse omnia; tres alios nihil? Victorio, fateor, salutem debet Cicero: an etiam integritatem, ac valetudinem? Hominesne ingenio præstantes, literis excultos, neque in

1. Pearce, in lib. I. de Orat. cap. 38. 2. Gruter. Præfat. in Cicer.

in veteribus illis membranis tirones, perſuaſiſſe ſibi in exornando illo aliquid poſſe poſt Victorium effici; in eam incubuiſſe curam ſingulari ſtudio, aſſiduâ contentione, immenſo doctrinarum apparatu; neque tot vigiliis ac laboribus profeciſſe quidquam? Itaque non debui applicare memet ad unum aliquem, reliquis omiſſis: ſed poſteaquàm editiones quatuor ſummâ curâ & diligentiâ recognitæ & collatæ ſunt, ego leges mihi duas impoſui. Alteram, ut nunquam, ubi congruunt, ab earum conſenſu vel latum, ut aiunt, unguem [1] recedam. Alteram, ut quotieſcumque diſſident, nihil in contextum admittam, quod non occurrat in earum aliquâ: tum aliarum varietates magnâ fide lectori annumerem. Quâ ratione id mihi conſecuturus videor novæ utilitatis ac propriæ, ut principes quatuor, eáſque laudatiſſimas editiones una hæc repræſentet.

Atenim, inquies, abſtineri à codicibus manu ſcriptis non oportuit. Equidem, ſi res mihi ſit cum ſcriptore plebeio, facilè adducar ut credam in bibliothecis latere chartas edentulas, quæ ſint alicujus pretii. Verùm de Cicerone quid eſſe ſpei reliquum poteſt, in quo jam à renaſcentium literarum ſeculo, & typographicæ artis exortu, ſtudioſorum oculos ita defixit admiratio, ut quidquid in tenebris jacêret, eruere properaverint? Atqui paucis pòſt annis, & ſpirante adhuc [2] Victorio, meliores unquam

1. Aut ſi quando, quod rariſſimum, his me legibus ſolverit neceſſitas, notatam habebit Lector & confeſſionem meam, & vulgatam lectionem.

2. Vide Petri Victorii epiſtolam, ſuæ Ciceronis editioni præfixam.

quam libros inveniri posse vix sperabant: nunc, ne vix quidem.

Quia tamen libris manu scriptis quotidie aliquid detrahit temporis edacitas, idcirco videtur è communi fore literarum bono, si excutiantur semel tandem quotquot ætatem tulerunt, universi, & quidquid illustrandis veterum monumentis opportunum recondunt, typorum ope vulgatum communicetur cum eruditis, ne quid detrimenti respublica in posterum à blattis & pulvere capiat. Hujusmodi autem id est, ut magis optandum, quàm sperandum putem. Quando enim ut fiat, conspirabunt reges, collegia, privati, in quorum thesauris opes illæ delitescunt?

Jam ergo ad id, unde digressus sum, revertor. Primariarum, ut modò pollicebar, quatuor editionum varietates lectori annumerabuntur: sed non eodem in loco, cùm generis ejusdem non sint omnes. Aliæ faciunt ad sententiam, quæ, verbis immutatis, & ipsa quoque immutatur. Aliæ, integrâ sententiâ, vel in similium electione verborum, vel in diversa eorum collocatione consistunt. Quæ sunt primi generis, occurrunt rariùs: quæ secundi, frequentissimè. Has igitur, ex quibus parva sit utilitas, vel nulla, curiosis reservatas, in ultimam singulorum voluminum partem amandavi. Illas verò, quæ momenti habent ac ponderis aliquid, ima quælibet pagina exhibebit.

Aliæ sunt etiam lectiones, eæque non contemnendæ, quæ recentioribus Criticis debentur. Quamvis

vis enim quatuor illis principibus, quos nominavi, ſemper adhæream; nolim certè illorum ſucceſſoribus quidquam detrahi: neque verò poſterorum retardari alacritatem, quos ad laborioſam exercitationem non impellat libido captandæ neſcio cujus gloriolæ, reductâ voculâ, quam priores bene conſulti exploſerant, aut, quam admiſerant, expunctâ. Recentiorum igitur Criticorum ſuſpiciones collocabo, non in textu quidem, ſed in commentariis: de quorum delectu jam dicendi eſt locus.

Omnino debuerunt, quoties mecum eâ de re deliberavi, verſibus Horatianis perſonare aures meæ:

Quid dem? quid non dem? Renuis tu, quod jubet alter.
Quod petis, id ſanè eſt inviſum, acidúmque duobus.

Tibi, docto inter paucos, videbor in meridie lucernam accendere: dum clamabit alter, nempe unus multorum, in tenebris errare ſe ſine facula. Quid? hic æſtimat hiſtorica, cantilenas è trivio: iſte grammatica, rus merum: ille philoſophica, nugas difficiliores. Placere omnibus ſi quis poſſit in alio quodam opere, certè in hoc, quod aggredior, nemo. Placere me ſtudeo *bonis*, ut ait poëta, *quàm plurimis*. Ad bonos igitur me converto, eóſque, ut de conſilio à me ſuſcepto judicent, etiam atque etiam obteſtor. Quid poteram, quod magis, vel tenuitati meæ, vel communi literarum bono

conveniret, quàm quod institui, nihil * de meo in hunc delectum includere; nihil, inquam, de meo; at selectos duntaxat è doctissimorum ætatis cujusque ac gentis hominum lucubrationibus, illustrando Ciceroni locos utiles? An verò meliùs de lectoribus merear, si recoctas, ut ferè fit, commentationes veterum ostentem, quasi novas, & domi mihi natas? Itaque nihil afferam, quod non prolatum sit ab idoneo & celebri auctore: neque ulla erit annotatiuncula, quæ subscriptum non habeat magnum aliquod nomen, cujus claritas meritò allicere lectorem possit.

Primum inter Ciceronis interpretes locum obtinet ASCONIUS PEDIANUS, cujus vetustati datum est, ut nulla ejus pars à collectione nostrâ excludatur. Postrema verò ætas, itémque antecedens, innumerabiles tulit, è quibus nobilissimos selegi: neque ex illis arripui omnia, sed illa tantùm, quæ ad rem maximè. Aderunt Victorius, Manutius, Lambinus, Gruterus, quippe interpretis munere ipsi etiam functi sunt. Age cæteros, quorum fontibus nostri hortuli probè irrigantur, appellemus jam singulos: nullâ quidem ætatis, quâ quisque vixit, vel famæ, quâ fruitur, habitâ ratione; sed ordinem secuti, quem prima nominum elementa definiunt.

Nicolaus ABRAMUS, Lotharingus, è Societate JESU. *Orationes* tredecim ex iis, quæ in tertio illarum

* Præter Commentarium *de Theologia Græcanica*, quem olim exaravi, cùm libros de Natura Deorum popularibus nostris interpretarer.

larum volumine leguntur, commentariis illustravit, eruditis quidem certè, sed ita grandibus, ut in eum verè cadat, quod ait Carolus [1] Ruæus: *Fuit iis hominibus, qui scripta veterum explanarunt, hoc in omni ætate familiare vitium, ut se primùm, auctorem deinde suum, illustrandos ornandósque susceperint.*

Simeo BOSIUS, Lemovicum Prætor, cujus animadversiones in Epistolas *ad Atticum* prodierunt anno M. D. LXXX. *Quamvis*, inquit [2] Grævius, *multi, iique primarii in republica literaria viri, in istis epistolis integritati restituendis, adhibitis omnibus ingenii, doctrinæ, industriæque præsidiis, elaborarint; nemo tamen plus opis ad præclaram hanc rem contulit, nemo plures fœdioréſque maculas delevit, & plura dilucidavit obscurissima loca, quàm Simeo Bosius*, à quo nusquam Gruterus discessit. Variæ igitur Bosii lectiones à me repræsentabuntur, cum editione scilicet Gruteri, in quam immigraverunt.

Joannes BUHERIUS, in Senatu Divionensi Præses, meúsque in Academia Gallica sodalis, cui, pro diuturna animorum studiorúmque conjunctione, & multis magnísque officiis, etsi debeo plurimùm, nihil de illo tamen dicam quod non cæteri omnes: parem esse Criticorum sagacissimis, plures ab eo superatos, ipsum à nemine. Annotationes illius in *Catilinarias*, in *Tusculanas*, & in libros *de natura Deorum*, quascumque capiet instituti operis

1. Præf. in Virgil. 2. Præf. in Epist. ad Atticum.

peris modus ac ratio, velim omnes, è Gallico sermone, cujus includebantur angustis finibus, in Latinum translatas hîc dabo, ut legantur ubicumque est Latinis pretium literis, &, dum manebit, ipsæ vivant.

Joachimus CAMERARIUS, Bambergensis. Ob singularem doctrinam dictus Gerardo Joanni Vossio, *Phœnix Germaniæ*; Adriano Turnebo, *Europæ ornamentum.* Annotationes scripsit in omnia Tullii opera: sed, ut plurimùm, si primam excipias *Tusculanam*, jejunas nimis, ac strigosas.

Sebastianus CORRADUS, Italus; qui, cùm veteris Romæ familias tam bene nosset, quàm suam, multa in *Epistolis* obscura patefecit, & illuminavit; sed maximè in libro *de claris Oratoribus.* Poterit etiam utiliter legi ejus *Quæstura*, sive Dialogus de quatuor Ciceronibus, qui prodiit Bononiæ, anno M. D. LV.

Joannes DAVISIUS, Anglus. His viginti annis pleraque Ciceronis *Philosophica* edidit, operis Græviani perfectorem se professus. Verùm, ut erumpat aliquando ex me vera vox, & dicam sine circuitione quod sentio, *Homini homo quid præstat*! Quæ in Grævio modestia! quàm ingenuus pudor! In altero quæ confidentia! aut, ne dixerim molliùs, quæ procacitas! Tamen fateor, & libenter quidem, fuit in eo ingenium perspicax, acutum, solers: itaque locos aliquot feliciter explicuit. At minimè ferendus est, qui antiquis lectionibus è textu exterminatis, suis autem in earum locum som-

ſomniis, ſi diis placet, inducendis, novum velit architectari Ciceronem: adeò ut, ſi qua ejus volumina ſecundis, tertiiſve curis retractata in lucem redierint, ultima editio ſit etiam peſſima: ſuſcepto quaſi certamine cum populari ſuo Richardo Bentleio, quem ſuarum ad *Tuſculanas* emendationum approbatorem amplificatorémque habuerat, uter eſſet in contaminandis veterum exemplaribus licentior.

Petrus FABER, Arvernus. Turnebi auditor Lutetiæ, cùm eſſet adoleſcens. Reliquam ætatem exegit apud Rupellenſes, Collegii præfecturam ibi adeptus, & Hebraicæ linguæ magiſterium. Admodùm ſenex, commentarios vulgavit in libros *Academicos*, & in orationem *pro Cæcina*, anno M.DC. XI.

Antonius GOVEANUS, Luſitanus. Præclarè & ſcienter Ciceronis quædam tractavit: *Topica* præſertim, ut hominem decebat antiqui Juris peritiâ excellentem. *Unus* enim, *communi doctorum ſuffragio, hoc adſecutus erat, ut & poëta elegantiſſimus, & ſummus philoſophus, & præſtantiſſimus juris interpres haberetur. Quod cælo Gallico, in quo à teneris probè inſtitutus fuerat, vir gratus acceptum referri volebat.* Hæc, & longè plura de illo Thuanus, lib. XXXVIII, cap. 14.

Joannes Georgius GRÆVIUS, ortu Germanus, domicilio Batavus, Trajecti ad Rhenum obiit ineunte anno M. DCC. III. Quam partibus quibuſdam Ciceronis adhibuit, ſi curam adhibuiſſet eandem omnibus, vix aliam fortaſſis operam reliquiſſet po-

ſteris, quàm edendi commodiùs, quæ in tomos parum habiles congeſſit. Verùm nullam Rhetoricorum partem attigit, Philoſophicorum modicam. Quin videtur in iis, quas tractavit, viam iniiſſe ſatietati ac tædio finitimam. Voluit enim colligere annotationes diverſorum omnes, eáſque totas. Quare neceſſe erat, ut multa lectoribus offerret, quæ diverſis verbis, ſi tamen diverſis, unum ſonant; multa, quæ ſunt primo aſpectu falſa; multa, quæ nihil momenti habent. Obſequi modeſtiæ maluit, quàm judicio, vir omni laude præſtans: ne ſcilicet in Criticis illuſtribus, ſi non reciperet omnia, damnaſſe aliqua videretur. Quod mihi fuiſſet quoque tum facilius, tum jucundius: niſi feciſſet ſperata multorum utilitas, ut aliquando ſeligere, non tantùm colligere, auderem.

Franciſcus HOTOMANUS, Pariſinus; de quo non pauca Hiſtorici, nam ſic vocantur, Lexicographi. Peritè & diligenter primam Ciceronis epiſtolam *ad Q. fratrem*, ſed maximè *Orationes* quinque & viginti, cum Aſconii fragmentis in eaſdem, interpretatus eſt.

Leonardus MALASPINA Florentinus, ex divini Servatoris familia, ut ipſe ſe inſcripſit, Canonicus. Prodierunt illius emendationes ac ſuſpiciones in epiſtolas *ad Atticum*, *Brutum*, & *Q. fratrem*, anno M. D. LXIII. Utrùm ab homine docto profectæ ſint, nemo doctus dubitet. Plurima enimverò huic fuiſſe cognita, vel illud argumento eſt, quòd aliqua ſibi incognita eſſe fateatur. Victorius ingenuæ confeſſio-

confessionis exemplum illi dederat. Ac, nisi mea me fallit opinio, quò quisque in Cicerone magis profecerit, eò faciliùs agnoscet, esse multa quæ non intelligat. Quod velim lectores cogitent iterum atque iterum: qui litem interpreti, nisi plana, aperta, perspicua faciat omnia, magno tumultu inferunt. Aliqua sciant in Cicerone, ut nunc quidem se habet, suspecta esse, manca, depravata, ἀνακόλουθα, quæ sanos torquere non debeant, otiosos exercere possint.

Jacobus MENARDUS, Burdigalensis: cujus in priores sex *Orationes* commentarii *facilè cæteris omnibus*, qui ad easdem spectant, *palmam*, teste [1] Grævio, *præripiunt.* Quo tempore autem vixerit Menardus, etsi nusquam est observatum, colligi tamen inde potest, quòd se profitetur auditorem fuisse Francisci Balduini, quem obiisse constat anno M. D. LXXII.

Gulielmus MORELIUS, Tillianus, in agro Calétensi. Prodiit Lutetiæ, anno M. D. XLV, *Observationum in libros quinque de finibus bonorum & malorum Commentarius*, quem titulus huic Morelio asserit, sed Pithœus Turnebo vindicat. Reclamant certè [2] pro Morelio viri docti. Ac mihi quidem si necesse est sententiam dicere, non videtur inesse in ea lucubratione subtilis & acuta brevitas illa, quæ Turnebi propria est. Verùm cujuscumque est auctoris hoc opus, quis neget magni pretii esse, quod Pithœus Turnebo dignum judicavit?

1. Præfat. in Orat. 2. *Anti-Baillet*, cap. LXVIII.

Marcus Antonius MURETUS, gente Lemovix. Quàm tersus, elegans, concinnus! Vix ipse Cicero magis. Annotationes ediderat ad *Catilinarias*, & ad *Philippicas*, multósque aliorum operum locos enodaverat in aureolis illis, quos confecerunt Musæ & Gratiæ, *variarum lectionum* libris. Pretium autem cùm sit fragmentis omnibus viri tam diserti, prodierunt Ingolstadii, eo mortuo, quæ in *Philosophicorum* partes aliquot cursim scripserat. Prodibunt nunc primùm breviores & rariores quàm tu velis, ejusdem notæ in *Rhetorica*, quas Ciceroniani, quo utebatur, exempli marginibus ipse illeverat; ego pridem, cùm Romæ essem, descripsi.

Joannes PASSERATIUS, Trecensis: qui, ut erat Regius Eloquentiæ Professor, legendo in scholis Cicerone diù exercitatus, non pauca in eum congessit. Quæ ad *Orationes* pertinebant, protulit in lucem Grævius: ego, quæ ad *Philosophica*, studiosis non invidebo.

Andreas PATRICIUS, Polonus. *Fragmenta* Ciceronis diligenter collegit, atque illa ipsa doctè illustravit, & *Orationes* item aliquot. Reducem ex Italia, ubi ætatem in literis egerat, Polonia sacris infulis honestavit.

Zacharias PEARCIUS, Anglus: qui tres *de Oratore* libros emendavit, notísque illustravit, anno M. DCC. XVI. Hic verò laude dignissimus, quòd facere cum bonis temperantibúsque Criticis maluit, quàm cum iis, qui Tullium Cantabrigiæ tum decora-

decorare voluerunt. Quamvis enim Bentleium suum laudibus videatur ad cælum extollere, non imitatur tamen, neque unquam verecundiæ fines transit: homo excellentis ut ingenii, sic judicii, & à quo non nisi magna expectes.

Dionysius PETAVIUS, Aurelianensis, è Societate JESU. Ornabunt hunc delectum ea, quæ olim dictaverat in tertium *de Oratore* librum vir ultra humanam sortem eruditus, cùm dicendi artem apud Remos profiteretur, anno M. DC. IX. Vindicatas ab indigna oblivione chartas ad me transmisit Franciscus Odinus, ejusdem sodalitii, homo verè Petavianus, antiquis imbutus perinde studiis ac moribus; quem juvenis ut magistrum colui; grandior habui devinctum arctissimâ necessitudine, & habebo semper.

Jacobus PRUSTEUS, Parisinus: qui, Rhetor in regio Ludovici Magni collegio, Rhetoricos omnes libros edidit in usum Delphini. Ut is majorum gentium non est, ita nec quintæ classis: quod significat tamen Jacobus * Gronovius; ac, per eam causam, Gallorum gentem universam allatrat, Scioppianæ ferocitatis heres, non latinitatis. At, mi homo, cujates erant Mureti, Hotomani, Bosii, Turnebi? Quò illa tibi Ciceronis editio, in qua te solus jactas? Hausisses saltem ex uberrimo fonte urbanitatis aliquid, ne laudatissimi parentis adeò esses dissimilis!

Carolus SIGONIUS, Mutinensis, Romanarum antiquitatum indagator sagax, & disertus explica-

 tor,

* Præfat. in Cicer.

tor, insignia reliquit multis consignata voluminibus monumenta præstantis doctrinæ. Quod huc facit; commentariola edidit, tum in *Fragmenta*, tum, usurpato * nomine alieno, in *Agrarias*, & in epistolas *ad Familiares*.

Joannes Ludovicus STREBÆUS, Remensis. *Oratorem*, *Partitiones oratorias*, tres *de Oratore* libros illustravit commentariis bene longis, & qui videantur in tironum scripti gratiam; sed accuratè tamen, & ab homine artis rhetoricæ peritissimo.

Adrianus TURNEBUS, Andelii ad Sequanam natus. Quis eum laudandi erit finis, si pro suis in Ciceronem immortalibus meritis laudetur?

Petrus VALENTIA, ortu Cordubensis, qui se tamen Zafrensem inscripsit, quòd originem è Zafra repeteret oppido in extrema Bætica. Homo non vulgariter doctus, & qui, haud scio an omnium solertissimè, in veteris philosophiæ adyta penetraverat. *Academica* Ciceronis, quæ supersunt, mutilata, ideóque obscura, non brevibus quidem, disjunctísque scholiis, at continenti oratione ita explanavit, ut mihi solus ea intellexisse videatur. Opus illud, hactenus rarissimum, paucísque cognitum, prodiit ex officina Plantiniana, M. D. XCVI.

Joannes VOELLUS, Sequanus, è Societate JESU. Pauca quædam, sed exquisita sanè & limata, in Ciceronem edidit, seculo decimo sexto exeunte. Plura etiam reliquit inedita, quorum è numero laudantur præsertim *Orationum* vel *analyses*, vel *synopses*. Quamvis autem, non rhetoris, sed interpre-

* Aliàs *Lauredani*, aliàs *Ragazonii*.

terpretis partes hîc ſuſtineam, ſpecimina nihilominùs proponam ejus generis: non multa quidem, ne doctis faſtidio ſint; aliqua tamen, ut ſint futuris oratoribus exemplo.

Fulvius URSINUS, Romanus. Veteribus nummis, aliiſque id genus, quibus Roma tum maximè abundabat, monumentis, cùm is magnam elegantioris doctrinæ copiam ſibi paraſſet, multa in toto Cicerone explicuit, quæ propter vetuſtatem à cæteris ignorabantur.

His igitur ad quinque illos [1] principes, quos antè commemoravi, adjunctis; ſymbolarum collatores habeo, ſi bene calculos ſubduxi, omnino triginta, qui lectoribus quæ opus erunt, ſine meo ſumptu præbeant. Advocabo tamen alios quoque; ſed parciùs, & quaſi ſubſidiarios.

Jam verò ſelectis annotationibus quænam erit in hac editione ſedes? An fundentur per paginas, textui ſubjunctæ? An cujuſque voluminis extremâ in parte ſeponentur? Placet nunc pluribus prior illa ratio. At placuit altera Victorio, Manutio, Lambino, Grutero. Placuit, ut alios etiam commemorem magnis editionibus inſignes, Petavio, Sirmondo, Huetio. Quid? quòd maluiſſet Grævius [2] *notas omnes in finem librorum rejici*, ſi fas ipſi fuiſſet animo ſuo morem gerere, neque impoſitam à Typographis neceſſitatem habuiſſet ſerviendi novæ conſuetudini, quæ apud Batavos invaluit

1. Aſconium, Victorium, P. Manutium, Lambinum, Gruterum.

2. Præfat. in Epiſt. ad Famil.

valuit [1] *invitis*, ait ille, *viris doctis*. At mihi ſanè fortunatiori eſſe contigit, nacto Typographos, qui guſtum habeant elegantiæ, atque intelligant quantùm in Græviana editione offendat oculos fœda illa paginarum ſpecies, majoribus, minoribus literis abſurdè variata. Tres, quatuor lineas, ſi non pauciores, ſupernè occupat Cicero, cujus ut habeas totam ſententiam, evoluto, quem appellant, quaternione opus eſt. Tenent media omnia atque infera ambitioſæ annotationes, & nictantem fruſtrà lectorem eludunt parvitate literarum. Quis enimverò non cohorreſcit, commovetur ſaltem, ubi immenſum videt illud ſcholiorum quaſi pelagus, in quo demerſus Cicero, atque obrutus, vix effert ſummum caput? Quàm multi ſunt, in quibus legendi ardorem reſtinguat objecta illa intelligendi difficultas? Itaque ego, non tantùm ut oculis lenocinarer, ſed multò magis ut ſervirem utilitati, *notas omnes* rejeci, quod voluiſſet Grævius, *in finem librorum*: ubi nullus ſit inveniendi labor, quia in fronte cujuſque paginæ exſtabunt grandi & aſpectabili ſpecie numeri monitores, quorum ope, quæ annotatio ad quem textûs locum pertineat, ſtatim videbis.

Jaceant [2] illæ auctoris ſubſtratæ verbis: pelliciet te aſpectus ipſe: leges invitus. Atqui adeundi interpretis

1. Ibidem.

2. Jacebunt hic tamen, quandoquidem ſic viſum pluribus. Quid enim fruſtrà obſtinem, aut diutiùs contra torrentem nitar? Aptius eſt, quod habet Pariſienſis editio; quod habebit iſta, multis videtur commodius. Sed loco moveri non potuit Commentarius, quin partes ejus aliquas mutari opus foret: quod me monſtrante factum eſt, non tantùm approbante.

terpretis unum tempus eſt, cùm expediendæ auctoris ſententiæ nulla ſupereſt alia ratio. Quid Cicero voluerit, Hotomanum interrogas, aut Turnebum: cur non Ciceronem potiùs? Revolventi iterum atque tertiò locos difficiles, & alia cum aliis ejus dicta conferenti, aperiet ipſe ſeſe: ita ut Ciceronis interpretem eſſe nullum agnoſcas Cicerone opportuniorem.

An ergo hujus me inſtituti piget, atque operæ in commentariorum delectu poſitæ? Nondum quidem. Attamen, ſi me audient, quibus fruendam hanc editionem offero, erunt cum Cicerone crebrò, ac diù; raró, & parcè cum interpretibus.

Reſtat, ut in diſponendis ejus operibus dicam quid auſus ſim. Rhetorica *ad Herennium*, quæ Ciceroni abjudicat Criticorum conſenſus, alii atque alii tribuit ſuſpicio, à Ciceronianis ſegregavi. Illis erit locus aptior in poſtremo volumine, cum aliis quibuſdam, vel ſuppoſititiis, vel, quòd ad res Ciceronis cognoſcendas pertineant, in ejus ſocietatem & quaſi familiam receptis. Opera enim Ciceronis pollicitus, cur illud oſtendam primum, quod ipſius non eſſe ultro fateor, & admoneo? Aut cur formoſo corpori caput præfigam non ejuſdem formæ? Atque hoc unum me volente mutatum eſt.

Typographorum autem poſtulationi dedi, ut ſecundùm Tullii Rhetorica, primus hîc locus eſſet Philoſophicis, quæ tamen in cæteris editionibus nonniſi poſtremum occupant. Cùm enim ſua in-

tereſſe arbitrarentur, ut ab iis, quæ Grævius non divulgavit, initium ducerent; nolui eſſe, in re ſatis levi, nimis pugnax contra homines, qui meum ad nutum in reliquis totos ſe fingunt & accommodant. Quin etiam, ſi quis Tullii velit ſcripta omnia, non primoribus, ut aiunt, labris attingere, ſed habere penitus cognita, planéque perſpecta, debet ea legere hoc eodem, quo diſpoſuimus, ordine. Plurima enim occurrunt in Orationibus, nec pauca etiam in Epiſtolis, quæ, niſi Philoſophicis tinctus, haud ſatis capias. Philoſophia, quæ res dicendæ ſint, docet. Rhetorica, quo modo dicendæ. Rhetorem igitur & Philoſophum oportet noveris, priuſquàm ad Oratorem accedas.

Partitio ſingulorum operum in eas, quas vocant, ſectiones, ad citandi inveniendíque opportunitatem, alia eſt Stephano, alia Nizolio, alia Grutero. Verùm in Stephanicis & Nizolianis ſectionibus, cùm breviculæ ſint, id vitii eſt, quòd ea ſæpiſſime divellantur, quæ, ut intelligi poſſint, conjuncta legi oporteat. Ita enim ſibi perſuadent lectores nimis multi, ubicumque ſectionem conſpiciunt, novam inchoari ſententiam. Quapropter diviſio Gruteriana, longioribus diſtincta intervallis, ſic nuperis Criticis arriſit, ut cæteras negligant, eáque idcirco una hîc retinenda eſſe videatur. At ne quid tamen queraris huic editioni deeſſe, quo fiat utibilis omnibus; progredere ad voluminis calcem, & collocato ibi laterculo diſces, quæ, quibus Nizolii ſectionibus, Gruteri capita reſpondeant.

Omni

Omni denique prologi munere videbor mihi defunctus, ubi significavero, quæ me auctoritas, & impulerit ad opus istud suscipiendum, & confirmet in exequendo. Res igitur ita se habet. Viri non tam honoribus amplissimis, quàm doctrinâ & sapientiâ florentes, in quorum disciplinam traditus est SERENISSIMUS DELPHINUS, ut faciliùs regii alumni manibus versentur Ciceronis opera, hæc novo quasi ornatu comitata prodire voluerunt; atque ut negotium ego in me reciperem, jusserunt. Quidni morem geram? neque enim ut sustineatur id oneris, requiruntur vires ingenii, quas in me scio quàm sint exiguæ; sed fides, ac diligentia, quas præstare si quis velit, potest.

Priusquàm finem dicendi facio, decet honoris causâ nominari scriptores illos, sive interpretes, de quibus in hac præfatione, cùm brevitati consulerem, pluribus verbis dicere non licuit, sed in commentariis tamen, ubi erit opus, apparebunt.

Richardus Bentleius.
Isaacus Casaubonus.
Christoph. Cellarius.
Desiderius Erasmus.
Joan. Aug. Ernestus.
Franciscus Fabritius.
Jacobus Facciolatus.
Gabriel Faernus.
M. Ant. Ferratius.
Joan. Fred. Gronovius.
Nicolaus Hortensius.
Carolus Langius.
Petrus Lescaloperius.
Theodorus Marcilius.
Nascimb. Nascimbænius.
Ausonius Popma.
Martialis Rogerius.
Claudius Salmasius.
Andreas Schottus.
Achilles Statius.
Franciscus Sylvius.
Henricus Valesius.
Isaacus Verburgius.
Hieronymus Wolfius.

P. Victorii Præfatio ad Libros Rhetoricos.

NON negligentiâ, aut laboris fugâ commissum est, humanissime lector, quòd in omnibus his, qui Oratorem instituunt libris, pauca admodum à me castigata sunt. Cùm enim vetera exemplaria summo studio ac diligentiâ non meâ solùm, sed etiam amicorum perquisita, nullibi inventa fuerint, quid in hac re facere aut præstare potui? Benedictus Lampridius, qui me singulari quadam naturæ suæ bonitate, non meis ullis meritis, incredibiliter amat, me mihi non defuisse gravissimus testis erit, qui & ipse, ut desiderio meo satisfaceret, plures bibliothecas excussit; ac per alios etiam huic negotio aptos homines (floret enim ille amicitiâ illustrium ac doctorum virorum) plura loca, ubi aliquid reperiri posse sperabat, diligenter perscrutatus est: nec tamen aliquid, quod mediocrem opem ullam afferret, invenire potuit. Quin etiam cùm superiore anno Benedictus Varicensius, eruditissimus ac mihi amicissimus juvenis, officii cujusdam gratiâ se Patavium contulisset, de hac ipsa re, mandato meo egit cum summo Oratore, omnibúsque doctrinis exculto viro, Lazaro Bonamico; renuntiavítque mihi postea dixisse illum valde asseveranter, non esse in hoc ullo pacto elaborandum: nullum enim totâ Italiâ exemplar eorum librorum extare, quod ab excusis magnopere discreparet, séque antea illos ipsos omnibus locis diù multúmque frustrà perquisivisse. Joannes autem Gaddius, qui cunctis egregiis rebus pro summa sua elegantiâ splendoréque abundat, trium de Oratore librorum bina exemplaria manu scripta mihi Româ valde amanter misit, ut est naturâ munificus ac liberalis: illic autem ea laudari audieram, ob eámque causam ipsum popósceram, quæ tamen nihilo vulgatis à me diligenter tractata meliora inventa sunt. Quomodo autem se res habeat, quòd nullum horum librorum satis vetustum exemplar invenitur, ipsi tamen minùs quàm cæteri Ciceronis libri (quantùm judicari potest) corrupti sunt, affirmare non audeo. Quid tamen suspicer, proferre non alienum puto. Opinor omnes & formis excusos, & manu scriptos

ptos codices, quos nunc habemus, ab uno fluxisse, qui multos abhinc annos Laude Pompeii (quemadmodum plures ejus temporis auctores tradunt) inventus est: inter quos Blondus Forliviensis, *libro IV. Romæ instauratæ*, quomodo id acciderit, diligenter narrat. Rectum autem esse puto, cùm hujus rei cognitio multùm hîc apta sit, & scriptor ille non valde celebris, ipsius verba adponere. „ Ubi id maximè adjumentum » studiis eloquentiæ attulit, quòd repertus Laude à summo vi» ro Gerardo Landriano tunc ibi Episcopo multis maximísque » in ruderibus codex Ciceronis pervetustus, & cujus literas » vetustiores paucissimi scirent legere, ad ejus perveniens ma» nus, interitum evasit. Continebat is codex præter Rhetorico» rum novos & veteres qui habebantur, tres quoque de Ora» tore integerrimos, Brutum de Oratoribus claris, & Orato» rem ad Brutum M. Tullii Ciceronis, unde liberatus est bo» nus ipse vir Gasparinus ingenti, quem assumpserat, labore, » supplendi, quoad poterat, librorum de Oratore defectus, » sicut diù antea in Quintiliani Institutionibus multo labore » suppleverat. Et cùm nullus Mediolani esset repertus, qui e» jus vetusti codicis literam sciret legere, Cosmus quidam egre» gii ingenii Cremonensis tres de Oratore libros primus tran» scripsit, multiplicatáque inde exempla omnem Italiam deside» ratissimo codice repleverunt. Nos verò, cùm publicis patriæ tractandis negotiis adolescentes Mediolanum adissemus, Brutum de Claris Ortoribus primi omnium mirabili ardore ac celeritate transcripsimus, ex quo primùm Veronam Guarino, post Leonardo Justiniano Venetias misso, omnis Italia exemplis pariter est repleta. Quod etiam eo libentiùs feci, ut videant omnes id de quo sæpius questi sumus verum esse, quomodo scilicet superiores illi librorum correctores, in hac provincia se gerere soliti sint: quemadmodúmque consueverint totas quandoque sententias & integra etiam loca, nedum singula verba, sicubi res exigere videretur, de suo addere: cognoscántque eorum temporum atque hominum errorem, qui rectum putarent, scripta antiquorum vetustate dilapsa, & fracta à novis ingeniis suppleri & restitui: nec mirentur me quandoque verba quædam parum illustria, non reperta in priscis exemplaribus, suspe-

cta habuiſſe, & à junioribus his ſuppoſita eſſe exiſtimaſſe. Quòd autem nonnulli libri certis quibuſdam locis cuncti inquinati & manci ſint, nec quoque debet mirum videri, cùm eorum exemplaria quandoque ſingularia extiterint: ut quod vitium in ipſis fortè fuerit, neceſſariò etiam in ea, quæ inde deſcripta ſunt, manaverit: eò autem rem deductam eſſe, atque ita morti propinquos quandoque optimos auctores fuiſſe, ut ſi unum exemplar (quod fortunæ potiùs beneficio, quàm hominum diligentiâ conſervatum eſt) periiſſet, nullum eorum veſtigium permanſurum fuerit, & teſtimonio Blondi in his ipſis, & aliis quibuſdam antiquorum voluminibus, & aliorum etiam fideliſſimorum ſcriptorum manifeſtum omnibus eſſe debet. Quare ſi cogitarimus nos in maximo periculo quondam fuiſſe, ne funditus his egregiis monimentis orbaremur; non malè omnino nobiſcum actum putabimus, quòd ea, quamvis deminuta & manca, habemus.

FINIS.

M. TULLII CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Differit Tullius de eloquentiæ utilitate, principio, progressu, abusu, studio, & arte quæ certis continetur præceptis.
De ejusdem officio, fine, materia, & partibus.
De inventione, quæ præcipua pars est; & qualis esse debeat in omni causarum constitutione, tum conjecturali, tum definitiva, tum generali.
De exordio, narratione, partitione, confirmatione, refutatione, conclusione, earumque omnium orationis partium variis generibus, partibus, virtutibus, ac vitiis. PRUSTEUS.

1 SÆPE & multùm hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. Nam cùm & noſtræ reipublicæ detrimenta conſidero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per diſertiſſimos homines invectam eſſe partem incommodorum. Cùm autem res ab noſtra memoria, propter vetuſtatem, remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo: multas urbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo tum animi ratione, tum faciliùs eloquentiâ comparatas. Ac me quidem diù cogitantem, ratio ipſa in hanc potiſſimùm ſententiam ducit, ut exiſtimem, ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe civitatibus, eloquentiam verò ſine ſapientia nimiùm obeſſe plerumque, prodeſſe nunquam. Quare ſi quis, omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officii, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, perniciosſus patriæ civis alitur: qui verò ita ſeſe armat eloquentiâ, ut non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit, is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus utiliſſimus, atque amiciſſimus civis fore videtur.

Ac ſi volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, ſive artis, ſive ſtudii, ſive exercitationis cujuſdam, ſive facultatis à natura profectæ conſiderare principium; reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum.

2 Nam fuit quoddam tempus, cùm in agris homines paſſim beſtia-

---

DELECTUS COMMENTARIORUM.

(A) DE ARTE RHETORICA, ferè præſcriptum his libris omnium editionum reperimus: ſed alicubi tamen, DE INVENTIONE, non *De Arte Rhetorica*, quod & Venetum exemplum ſecutum eſt. Aliqui *artem veterem* hanc vocarunt. De his omnibus nihil magnopere retulerit quodcunque retinere voluerimus. Nam & Rhetoricæ certè artis præcepta his libris traduntur, & ea inventionis, non collocationis, neque diſpoſitionis, aut pronuntiationis. Et ante alios libros rhetoricos hoc ſcriptum à Cicerone compoſitum fuiſſe dubium non eſt. CAMERARIUS.

Tantus

beſtiarum more vagabantur, & ſibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quiſquam inſpexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inſcitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, pernicioſiſſimis ſatellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir & ſapiens, cognovit, quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendò meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſilveſtribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honeſtam, primò propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem ſtudioſiùs audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & manſuetos.

Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, ut homines à conſuetudine ſubitò converteret, & ad diverſas vitæ rationes traduceret. Age verò, urbibus conſtitutis, ut fidem colere, & juſtitiam retinere diſcerent, & aliis parêre ſua voluntate conſueſcerent, ac non modò labores excipiendos communis commodi causâ, ſed etiam vitam amittendam exiſtimarent: quî tandem fieri potuit, niſi homines ea, quæ ratione inveniſſent, eloquentiâ perſuadere potuiſſent? Profectò nemo, niſi gravi ac ſuavi commotus oratione, cùm viribus plurimùm poſſet, ad jus voluiſſet ſine vi deſcendere: ut inter quos poſſet excellere, cum iis ſe pateretur æquari, & ſua voluntate à jucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim jam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. Ac primò quidem ſic & nata

Tantus eſt in hiſce *de Inventione* commentariis, & libris *ad Herennium*, tum præceptionum & exemplorum, tum rerum propè omnium conſenſus, ut ſcriptorem utrumque, Ciceronem & Cornificium, non caſu in eadem incurriſſe veſtigia, ſed præeuntem alterum, Hermagoram ſcilicet, deditâ operâ ſecutos eſſe, non temerè poſſit affirmari. PRUSTEUS.

Quintilianus, lib. III. cap. 5. *Ipſe*, ait, *hos libros Cicero improbat.* Et cap. 6. *Sunt enim velut res . . . . quas adoleſcens deduxerat ſcholâ: & ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt. . . . Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos* de Oratore *ſubſtituit; ideóque culpari tanquam falſa præcipiat, non poteſt.*

& progressa longiùs eloquentia videtur; & item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. Postquàm verò commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, & vitas hominum labefactare assuevit.

3 Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes & insipientes homines solitos esse versari, nec verò ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere: sed cùm à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent. Quibus in controversiis cùm sæpe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessariò superiores illi propter injurias civium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque cùm in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat, ut & multitudinis & suo judicio dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cùm ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cætera studia recta atque honesta, per otium concelebrata ab optimis, enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsolevisse eo tempore, quo multò vehementiùs erat retinendum, & studiosiùs adaugendum. Nam quò indigniùs rem honestissimam & rectissimam violabat stultorum & improborum temeritas & audacia, summo cum reipublicæ

(a) *Civilis quædam ratio*] Ὁ πολιτικὸς λόγος, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἢ τέχνη, id est, Reipublicæ constituendæ & administrandæ scientia vel ars, quam uno vocabulo *Politicam* solemus appellare, Cicero *Civilem scientiam* mox dicet. Quintilianus (*edit. Paris. in fol.* 1725.) lib. 2. cap. 15. pag. 123. not. 130. *Civilitatem* vocavit. CAPPERONNERIUS. Quàm sit in Rhetorum intelligendis artibus, Græcorum & Latinorum, studiosè utiliterque versatus, cognosci ex ejus Quintiliano potest. Quo sanè libro vix quidquam protulit hæc ætas

reipublicæ detrimento; eò ſtudioſiùs & illis reſiſtendum fuit, & reipublicæ conſulendum.

Quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, 4
neque horum (ut verè dicam) diſcipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſummâ virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reipublicæ præſidio eſſet, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minùs eloquentiæ ſtudendum eſt, etſi eâ quidam & privatim, & publicè perversè abutuntur: ſed eò quidem vehementiùs; ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimùm poſſint: cùm præſertim hoc unum ſit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maximè pertineat; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſtò eſt ſapientia: hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cùm multis rebus humiliores & infirmiores ſint, hac re maximè beſtiis præſtare, quòd loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines beſtiis præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi fortè non naturâ modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur; non alienum eſt videre, quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequàm de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, faciliùs & expeditiùs uniuſcujuſque animus ipſam rationem, ac viam artis conſiderare poterit.

Civilis quædam ratio (a) eſt, quæ multis & magnis ex rebus 5
conſtat. Ejus quædam magna & ampla pars eſt, artificioſa elo-

ætas in Gallia excellentius. De quo bene mihi exiſtimare videntur, qui aiunt, tum oportuiſſe illum in lucem venire, cum libri excolendis hominum ingeniis uſui erant, non porticibus exornandis. Hic igitur cùm earum ſit artium homo, conventus à me, non recuſavit, quin pro noſtra neceſſitudine, & conſtanti ſua voluntate promovendi bonas literas, mecum illa communicaret, quæ ad Ciceronis libros de Inventione annotata habebat. Ne tamen plus æquo Commentariorum hic delectus excreſceret, ſæpe indica-

quentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentiâ non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem Rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere apposité ad persuasionem: finis, persuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc interest, quòd in officio, quid fieri; in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum apposité; finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligemus, cùm id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cujus causâ facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur. Ut si medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quòd in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, (b) antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimavit. Hic infinitam, & immensam huic artificio materiam subjicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, delibera-

vit tantùm, quo sui in Quintilianum Commentarii loco, Ciceronianum quemque nodum explicarit. OLIVETUS.

(b) *Gorgias Leontinus*] Charmantidæ filius, Rhetor, Empedoclis discipulus fuit. Cùm Rhetoricam docere cœpisset, non minùs, quàm centum minas à singulis exigebat: unde tantum nummorum acquisivit, ut Delphis in templo statuam sibi, & quidem auream posuerit. Athenis, quò legatus cum Tisia venisse dicitur, & Larissæ in Thessalia diù commoratus est. Hunc purpureis vestibus usum fuisse testatur Ælianus: nec desunt, qui scribant ejus orationes Atheniensibus usque adeò admirabiles visas fuisse, ut dies, quibus habitæ fuissent, ἑορτὰς, & orationes ipsas *lampadas* vocarint. In hunc etiam tanquam patrem Philostratus artem sophistarum refert. Hic, ut est apud Platonem & Ciceronem, de omni re, quæcunque in disceptationem quæstionémque vocaretur, se copiosissimè dicturum profitebatur. Vixit Gorgias annis centum & quinque, ut ait Pausanias: centum & novem, ut Quintilianus, Diogenes, & Suidas scribunt: centum & octo, ut Plinius, Lucianus, & Philostratus arbitrantur: centum & septem, ut vult Cicero: quanquam loquitur ita, (de Senect. cap. 5.) *centum & septem complevit annos*, ut eum quasi ostendat ad centum & octo annos pervenisse.

liberativo, judiciali. Demonſtrativum (c) eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum (d) eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione civili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Judiciale (e) eſt, quod poſitum in judicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionem & recuſationem. Et, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita verſari exiſtimanda eſt.

Nam Hermagoras (f) quidem, nec quid dicat, attendere, 6
nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris materiam in cauſam & in quæſtionem dividat. Cauſam eſſe dicit (g) rem, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione; quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. Nam ei tres partes, quas antè diximus, ſupponimus, judicialem, deliberativam, demonſtrativam. Quæſtionem autem (h) eam appellat, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam, ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: Ecquid ſit bonum præter honeſtatem. Verine ſint ſenſus. Quæ ſit mundi forma. Quæ ſit ſolis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facilè omnes intelligere exiſtimamus. Nam, quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas, ſicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem,

---

ſe. Quo quidem tempore cùm debilitate quadam correptus, aliquantulum ſomni cepiſſet, à neceſſario quodam rogatus, ecquid ageret: *Somnus*, inquit, *venit, ut me fratri commendet;* nec ita multò pòſt inediâ vitam finivit. CORRADUS, in *Brut. cap.* 8.

(c) *Demonſtrativum*] Τὸ ἐπιδεικτικὸν, & ἐγκωμιαστικὸν, de quo vide Quintilian. lib. III. cap. 7. CAPPERONNERIUS.

(d) *Deliberativum*] Τὸ συμβουλευτικὸν, quod aliquando etiam δημηγορικὸν & δημηγορητικὸν, id eſt *concionale*, appellatur. Lege Quintilian. lib. 3. cap. 8. IDEM.

(e) *Judiciale*] Τὸ δικανικὸν, quod nequaquam confundendum eſt cum τῷ *juridiciali* δικαιολογικῷ. Vide Quintilian. lib. III. cap. 9. IDEM.

(f) *Hermagoras*] Floruit poſt Ariſtotelis & Theophraſti tempora, ut ex Quintiliano, lib. 3. cap. 1. intelligi poteſt: *fecitque*, ut idem tradit, *velut propriam* in oratoriis inſtitutionibus *viam, quam plurimi ſecuti ſunt.* Hic ipſe eſt, quem corrupto, ut opinor, nomine, *Hermetem* ſæpius vocat Cornificius ad Herennium. PRUSTEUS. Vide Quintilianum, lib. III. cap. 5. ubi ab Hermagora ſtat contra Tullium. MURETUS.

(g) *Cauſam eſſe dicit*] Quam Græci Rhetores ὑπόθεσιν appellant. CAPPER.

(h) *Quæſtionem autem*] Hanc Græci θέσιν vocant. IDEM.

tatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videretur fretus ſuâ ſcientiâ, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio, & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. Nunc verò ea vis eſt in homine, ut ei multo rhetoricam citiùs quis ademerit, quàm philoſophiam concesſerit. Neque eò dico, quòd ejus ars quam edidit, mihi mendoſiſſimè ſcripta videatur: (nam ſatis in ea videtur ex antiquis artibus ingenioſè & diligenter electas res collocaſſe; & nonnihil ipſe quoque novi protuliſſe) verùm oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minimè potuiſſe omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus.

7 Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inventio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio eſt (i) excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio (k) eſt rerum inventarum in ordinem diſtributio. Elocutio (l) eſt idoneorum verborum, & ſententiarum (m) ad inventionem acommodatio. Memoria (n) eſt firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronuntiatio (o) eſt ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breviter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantoperè ad artis deſcriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur conjunctè agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps eſt omnium par-

(i) *Inventio eſt*] Ἡ εὕρεσις. Capper.

(k) *Diſpoſitio*] Ἡ οἰκονομία. Idem.

(l) *Elocutio*] Ἡ φράσις, ἡ ἑρμηνεία, ἡ ἀπαγγελία. Idem.

(m) *Sententiarum*] Τῶν διανοιῶν, vulgò *des penſées*, non autem τῶν γνωμῶν, quas vocamus *ſentences*, *maximes* &c. Latina vox utrumque ſignificat. Vide Quintilian. pag. 322. not. 6. & pag. 505. not. 1. 2. 3. Idem.

(n) *Memoria*] Ἡ μνήμη. Idem.

(o) *Pronuntiatio*] Ἡ ὑπόκρισις. Idem.

(p) *Conſtitutio eſt*] Ἡ στάσις, cujus nominis rationem & etymologiam vide apud Quintilian. edit. 1725. pag. 160. not. 16. Idem.

(q) *Ex depulſione*] Id eſt, refutatione, quæ & *deprecatio* quandoque dicitur, ut mox patebit cap. 10. Fortunatianus Rhetor (pag. 39. Rhetor. Pith.) ἀπόφασιν vocat, id eſt *negationem*. Idem.

(r) *Intentionis*] Id eſt accuſationis, ſive actionis, qua crimen cuipiam intenditur. Fortunatianus Rhetor (pag. 39. Rhetor. Pith.) κατάφασιν appellat, hoc eſt, *affirmationem*. Idem.

partium, potissimùm in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

Omnis res, quæ habet in se positam in dictione aut disceptatione aliquam controversiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex quâ causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio (p), est prima conflictio causarum ex depulsione (q) intentionis (r) profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut jure feci. Cùm facti controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis (s) appellatur: Cùm autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva (t) nominatur. Cùm verò, qualis sit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controversia est, constitutio generalis (u) vocatur. At cùm causa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translativa dicitur (x) constitutio: quia actio translationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controversiæ. Quare eam ne causam quidem convenit putari.

Ac facti quidem controversia, in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occiderítne Ajacem Ulysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonóne animo sint erga

(s) *Constitutio conjecturalis*] Ὁ στοχασμὸς, ἡ στοχαστικὴ, ἡ οὐσία, λόγος οὐσιώδης, ἡ γένεσις, τὸ πραγματικὸν, τὸ κατ' αἴσθησιν, ἡ συντελικὴ στάσις. Vulgò dicitur *Quæstio facti* vel *de facto.* Vide Quintilian. pag. 167. not. 163. & pag. 181. not. 468. Aliàs dicitur *inficialis*, & *de substantia*, teste Quintiliano pag. 535. not. 41. IDEM.

(t) *Constitutio definitiva*] Ὅρος, ὁρισμὸς, ὁριστικὴ στάσις, περὶ τῆς ἰδιότητος, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου. Latini dicunt etiam *finem*, *de fine.* Donatus in Terent. Eunuch. V. 5. 18. *causam finalem.* Vide Quintil. pag. 253. not. 18. & pag. 181. not. 468. IDEM.

(u) *Constitutio generalis*] A Latinis Rhetoribus vocari solet status qualitatis, vel qualitas, ἡ ποιότης. Apud nos quæstio juris vel de jure appellatur. Lege Quintil. pag. 155. not. 28. pag. 181. not. 468. & pag. 424. not. 170. IDEM.

(x) *Translativa dicitur constitutio*] Quintiliano translatio, transsumptiva, transpositiva, græcè μετάληψις, & aliquando παραγραφὴ, *præscriptio*; vulgò dicimus exceptionem judicii vel fori declinatoriam. Lege Quintil. pag. 171. not. 243. 246. & pag. 181. not. 468. IDEM.

erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad rempublicam perventurum. Nominis controverſia eſt, cùm de facto convenit, & quæritur, id quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideò nominis eſſe controverſiam, non quòd de re ipſa non conveniat, non quòd de facto non conſtet, ſed quòd id, quod factum ſit, aliud alii videatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter deſcribenda: ut, ſi quis ſacrum ex privato ſurripuerit, utrùm fur, an ſacrilegus ſit judicandus. Nam id cùm quæritur, neceſſe erit definire utrumque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adverſarii dicunt.

9 Generis eſt controverſia, cùm & quid factum ſit, convenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: & tamen, quantum, & cujuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur; hoc modo: Juſtum, an injuſtum: utile, an inutile; & omnia, in quibus, quale ſit id quod factum eſt, quæritur, ſine ulla nominis controverſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit, deliberativam, demonſtrativam, juridicialem (y), negotialem. Quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: verùm brevi, ne, aut ſi taciti preterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut ſi diutiùs in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt rectè partes alicujus generis cauſæ putari. Eadem enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt: eidem genus eſſe & pars non poteſt. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut judiciale ſolum, aut & judiciale, & demonſtrativum, & deliberativum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cùm cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt. Unum autem judiciale ſolum

(y) *Juridicialem, negotialem*] Duo hæc vocabula Tullius ipſe paulo pòſt explicabit, & ad ipſius explicationem quædam annotabimus. CAPPER.

lum eſſe qui poteſt, cùm deliberatio & demonſtratio, neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab judiciali genere plurimùm diſſideant, & ſuum quæque finem habeat, quò referri debeat? Relinquitur ergo, ut omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt rectè partes alicujus generis cauſæ putari. Malè igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit.

Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, multo minùs rectè partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ, conſtitutio eſt omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur. Sed demonſtratio & deliberatio, generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, quòd ipſa ſunt genera. Multo igitur minùs rectè partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi conſtitutio, & ipſa, & pars ejus quælibet, intentionis depulſio eſt; quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt; demonſtratio, & deliberatio, neque conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio, & ipſa, & pars ejus, intentionis depulſio eſt; deliberatio, & demonſtratio, neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi, intentionis eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet, non eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, ſive conſtitutionem, primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſive defenſoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda ſequentur. 10

Deinde conjecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalis eſſe, & definitiva. Rurſus nec definitiva cauſa poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere & definitiva eſſe, & tranſlativa. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere: ideò quòd unaquæque ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur: alterâ aſſumptâ, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberativa cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & tranſlativam ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquam, & plures nonnunquam. Ergo ipſa

neque constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu evenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc caussarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis.

11 Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem, & negotialem. Juridicialis est (z), in qua * æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis (a) est, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos jurisconsulti existimantur.

Ac juridicialis quidem ipsa in duas distribuitur partes, absolutam, & assumptivam. Absoluta est (b), quæ ipsa in se continet juris & injuriæ quæstionem. Assumptiva est (c), quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem; foris autem aliquid defensionis assumít. Ejus partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio, cùm reus (d) non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur, postulat. Hæc in duas partes dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cùm factum conceditur, culpa removetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est (e), cùm & peccasse, & consultò peccasse reus se confitetur, & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perrarò potest accidere. Remotio criminis est (f), cùm id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa, vi, & potestate in alium reus removere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut caussa, aut factum in alium transferetur. Caussa transfertur, cùm aliena dicitur vi & potestate

(z) *Juridicialis est*] Τὸ δικαιολογικὸν, ἡ δικαιολογικὴ στάσις, cujus vocabuli varias significationes vide apud Quintil. pag. 174. not. 311. Cave autem confundas τὸ δικαιολογικὸν *juridiciale* cum τῷ δικανικῷ *judiciali*. Status ille juridicialis est de re jam facta, de actione jam perpetrata, ideóque præteritum tempus spectat. CAPPER.

* *Æqui & iniqui*] Vict. Man. Lamb. *æqui & recti natura.*

(a) *Negotialis est*] Τὸ πραγματικὸν, ἡ πραγματικὴ στάσις, cujus vocabuli varios exposui significatus in Quintil. pag. 174. not. 311. Status ille negotialis est de re facienda, sícque ad futurum tempus pertinet. IDEM.

(b) *Absoluta est*] Ἀντίληψις, vel ἀντιληπτικὴ στάσις. Lege Quintilian. pag. 181. not. 468. IDEM.

(c) *Assumptiva est*] Ἀντίθεσις, vel ἀντιθετικὴ στάσις. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. A Nascimbænio fol. 12. perperam vocatur κατ' ἀντίστασις, (ubi tamen mendum videtur esse typographicum pro τῷ κατ' ἀντίστασιν) idque ex depravata lectione Quintilianæi contextûs lib. 7. cap. 4. pag. 437. ubi quidam codices MSS. habent κατὰ ἀντίστασιν. Sed veram

testate factum. Factum autem, cùm alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis (g) est, cùm ideò jure factum dicitur, quòd alius antè injuriâ lacessierit. Comparatio est (h), cùm aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum.

In quarta constitutione, quam translativam nominamus, ejus constitutionis est controversia, cùm aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur, non quia non usi sint eâ veteres oratores sæpe multi, sed quia non animadverterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Pòst autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentiâ falli putamus, (res enim perspicua est) quàm invidiâ atque obtrectatione quâdam impediri.

Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exem- 12
pla autem cujusque generis tunc commodiùs exposituri videmur, cùm in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cùm & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari.

Constitutione causæ repertâ, statim placet considerare, utrùm causa sit simplex, an conjuncta; & si conjuncta erit, utrùm sit ex pluribus quæstionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam quæstionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non? Conjuncta ex pluribus

veram ac genuinam lectionem astruximus ad Quint. pag. 437. not. 34. ubi excudendum curavimus, κατ' ἀντίθεσιν. Idem.

(d) *Concessio, cùm Reus*] Συγγνώμη. Aliàs dicitur venia & status venialis itémque deprecatio. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. Idem.

(e) *Deprecatio est*] Quam propriè συγγνώμην Græci Rhetores appellant. Hîc autem τὸ *deprecatio* non idem significat, quod cap. 10. ubi usurpatur pro depulsione, sive refutatione accusationis. Idem.

(f) *Remotio criminis est*] Ἡ μετάθεσις. Lege Quintil. pag. 181. not. 468. Nascimbænius, fol. 104. perperam vocavit μετάθεσιν, ut demonstravi ad Quintilian. pag. 439. not. 65. Idem.

(g) *Relatio criminis*] Ἀντέγκλημα. Vide Quintil. loco mox indicato. Idem.

(h) *Comparatio est*] Ἡ ἀντίστασις. Vide Quintilianum ibidem. Idem.

pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Utrùm Carthago diruatur, an Carthaginenſibus (i) reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potiſſimum ſit, quæritur, ad hunc modum: Utrùm exercitus in Macedoniam contra Philippum (k) mittatur, qui ſociis ſit auxilio; an teneatur in Italia, ut quàm maximæ contra Annibalem copiæ ſint.

13 Deinde conſiderandum eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controverſia (l). Nam ſcripti controverſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Ejus autem genera, quæ ſunt ſeparata à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare: tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inveniri: tum vis verbi quaſi in definitiva conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus, de ſcripto & ſententia (m); ſecundum, ex contrariis legibus (n); tertium, ambiguum (o); quartum, ratiocinativum (p); quintum, definitivum (q) nominamus.

Ratio autem eſt, cùm omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cùm, ſimpléxne, an conjuncta ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controverſiam, videris;

(i) *Carthaginenſibus*,] *Carthaginenſis* in proſa dicendum, ut *ἀναλογία* evincit. Aldus tamen obtendit Priſciani, Lapidum, & Pandectarum auctoritatem. Sed decepit ſic ſcribentes Ennii auctoritas, cujus eſt: *Hoſtem qui feriet, mihi erit Carthaginienſis.* Nec cogitarunt, ſic Ennium ſcribere coactum metri causâ, quod non recipit *Carthaginenſis.* Vossius, Grammat. lib. I. cap. 43.

(k) *Contra Philippum*] Non Alexandri Magni patrem, ſed alium Macedoniæ regem, qui, tempore belli Punici ſecundi, fœdus cum Annibale inierat; verùm à Lævino prætore coercitus, cùm jam Italiæ immineret, in Macedoniam incenſis ultro navibus ſe recipere coactus eſt. Prusteus.

(l) *An in ratione, an in ſcripto ſit controverſia*] Alludit hîc Tullius ad celeberrimam veterum Rhetorum diviſionem, quâ oratoriarum quæſtionum ſtatus dividuntur in *rationales τὺς λογικὺς*, & *legales τὺς νομικύς.* De his fusè Quintilianus agit lib. 3. cap. 5. & ipſe Cicero lib. II. de Invent. cap. 12. & 15. Omnis autem quæ in ſcripto poſita eſt controverſia, *ſtatus legalis* ideo vocatur, quia inter varia varii generis ſcripta præcipuum quemdam locum Lex ὁ νόμος videtur obtinere. Lege etiam Quintil. pag. 181. not. 467. 468. Capperonner.

(m) *Primum genus de ſcripto, & ſententia*]

videris; deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controverſia, hoc modo: Non jure feciſti: jure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio: in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controverſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: Juréne fecerit. Ratio eſt (r) ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controverſiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causâ in facili, & pervulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſetur matricidii, niſi hoc dicat, Jure feci; illa enim patrem meum occiderat: non habet defenſionem. Qua ſublata, omnis quoque controverſia ſublata ſit. Ergo ejus cauſæ ratio eſt, quòd illa Agamemnonem occiderit. Judicatio (s) eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controverſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo antè expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit adverſarius, abs te filio matrem necari oportuit: potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri.

Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controverſia, 14
quam judicationem appellamus. Ea eſt hujuſmodi: Rectúmne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cùm illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum (t), eſt firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad judicationem: ut ſi velit Oreſtes dicere, ejuſmodi

---

tia] Περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, quem ſtatum exponunt Tullius II. de Invent. cap. 12. & Quintil. lib. 7. c. 6. Idem.

(n) *Secundum, ex contrariis legibus*] Ἀντινομίαν. quo de ſtatu præ cæteris legendi ſunt Cicero II. de Invent. cap. 15. & Quintil. lib. VII. cap. 7. Idem.

(o) *Tertium, ambiguum*] Ἀμφιβολίαν. Legalem hunc ſtatum pluribus explanant Tullius II. de Invent. cap. 12. & Quintilian. lib. 7. cap. 9. Idem.

(p) *Quartum, ratiocinativum*] Τὸν συλλογισμόν, qui ſtatus legalis fuſiùs explicatur à Tullio II. de Invention. cap. 15. & à Quintiliano, lib. 7. cap. 8. Idem.

(q) *Quintum, definitivum*] Aliàs definitionem legalem, τὸν ὅρον vel ὁρισμὸν νομικόν, qui ſtatus proprius ac ſpecialis eſt Tullio II. de Invent. cap. 16. & Herenniano Rhetori lib. I. cap. 11. Vide Quintilian. pag. 181. not. 468. Idem.

(r) *Ratio eſt*] Αἰτία vel αἴτιον ex parte τοῦ Rei ſecundùm Ciceronem, aut etiam ex parte Actoris vel Accuſatoris ſecundùm alios, de quibus Quintil. lib. 3. cap. 11. vide, & pag. 206. num. 3. & 5. Idem.

(s) *Judicatio*] Τὸ κρινόμενον, hoc eſt, id ipſum de quo judices ferunt, aut ſaltem ferre debent ſententiam. Lege Quintil. pag. 206. num. 4. Idem.

(t) *Firmamentum eſt*] Quod aliàs vocatur *continens*, τὸ συνέχον. hoc ex parte τοῦ Rei deſu-

modi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimùm petere debuerint. Et in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci judicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, & judicationem; ut factum eſt, factum non eſt; factúmne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones, aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri (u). His omnibus in cauſa repertis, tum denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: ideò quòd illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ pòſt dicenda ſunt. Quare cùm judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, curâ & cogitatione pertractata; tunc denique ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis.

Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur; exordium (x), narratio (y), partitio (z), confirmatio [1], reprehenſio [2], concluſio [3]. Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primùm in rationem exordiendi præcepta dabimus.

Exor-

---

deſumit Tullius. Contrà Herennianus Rhetor lib. 1. cap. 16. ex parte Actoris; ait enim: *Firmamentum quærendum eſt, id eſt, quod continet accuſationem, quod affertur contra rationem defenſionis.* Unde, ut cætera omittam argumenta, ſatis patet Rhetoricos ad Herennium libros non eſſe genuinum Romani oratoris fœtum. Lege Quintil. lib. 3. cap. XI. Capper.

(u) *Totidem neceſſe erit quæſtiones . . . judicationes, firmamenta reperiri.*] De his tamen Quintilianus ita ſtatuit lib. 3. cap. 11. *Veriùs & breviùs, qui ſtatum & continens & judicationem idem eſſe voluerunt.* Idem.

(x) *Exordium*] Προοίμιον. de quo Quintil. lib. 4. cap. 1. Idem.

(y) *Narratio*] Διήγησις. de qua idem Rhetor. lib. 4. cap. 2. Idem.

(z) *Partitio*] Διαίρεσις, vel *διαμερισμός*. Lege Quintil. lib. 4. cap. 5. Idem.

1. *Confirmatio*] Κατασκευὴ, de qua Quintil. lib. 5. à cap. 1. ad 13. Idem.

2. *Reprehenſio*] Aliàs dicitur infirmatio, & *refutatio* ἀνασκευὴ, de qua lege Quintil. lib. 5. à cap. 13. ad uſque libri finem. Idem.

3. *Concluſio*] Aliàs vocatur *peroratio*, *ἐπίλογος*. Lege Quintilian. lib. 6. cap. 1. Idem.

Exordium est oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem [4]: quod eveniet, si eum benevolum, at- 15
tentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum quinque sunt, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum [5]. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris favet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnoperè attendendum videtur. Anceps, in quo aut judicatio dubia est; aut causa, & honestatis, & turpitudinis particeps: ut & benevolentiam pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare, cùm tam diversa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, & insinuationem [6]. Principium, est oratio perspicuè & protinus perficiens auditorem benevolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio, est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscurè subiens auditoris animum.

In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis si perspicuè pax, & benevolentia petitur; non modò ea non invenitur, sed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causâ, ne-

4. *Ad reliquam dictionem*] Τὸ *dictio* quandoque totam significat orationem. Sic Tullius de Clar. Orat. cap. 74. *Malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duos.* Et I. de Orat. cap. 34. Lege etiam auctorem Dialogi de Orat. apud Tacit. num. 2. & 34. Marius Victorin. in I. Ciceronis de Invent. *Scire debemus in dialogis sermonem esse, non dictionem; dictionem autem esse in civilibus causis ... Sermo, philosophi: dictio, oratoris.* Idem.

5. *Honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum*] Ἔνδοξον, παράδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, δυσπαρακολούθητον. De his lege Quintil. pag. 217. 218. Nascimbænius, fol. 16. malè habet δυσπαρακόλουθον. Idem.

6. *In principium, & insinuationem*] Sic & Herennianus Rhetor lib. 1. num. 6. Exordiorum duo sunt genera; principium quod Græcè προοίμιον appellatur, & insinuatio quæ ἔφοδος nominatur. Vide Quintilian. pag. 218. not. 153. Idem.

neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubium judicationem habebit, ab ipſa judicatione exordiendum eſt. Sin autem partem turpitudinis & partem honeſtatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cùm autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit, &, ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis: vel ſi uti principio placebit, benevolentiæ partibus utendum eſt, ut id, quod eſt, augeatur.

16 In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt; reliquum eſt, ut oſtendatur, quibus quæque res rationibus confici poſſit.

Benevolentia quatuor ex locis comparatur: ab noſtra, ab adverſariorum, ab judicum perſona, ab ipſa cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis, & officiis ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minùs honeſtas ſuſpiciones injectas diluemus: ſi, quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece, & obſecratione humili, ac ſupplici utemur. Ab adverſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, ſi quid eorum ſpurcè, ſuperbè, crudeliter, malitiosè factum proferetur. In invidiam, ſi vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum uſus arrogans, & intolerabilis; ut hís rebus magis videantur, quàm cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignavia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona benevolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuetè geſtæ proferentur, ut ne qua aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi de his, quàm honeſta exiſtimatio, quantáque eorum judicii, & auctoritatis exſpectatio ſit, oſtendetur. Ab rebus ipſis, ſi cauſam noſtram laudando extollemus, adverſariorum cauſam per contemptionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos

deos immortales, aut ad summam reipublicæ pertinere: & si pollicebimur, nos brevi nostram causam demonstraturos, atque exponemus judicationem, aut judicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si apertè & breviter summam causæ exponemus; hoc est, in quo consistat controversia. Nam & cùm docilem velis facere, simul attentum facias oportet. Nam is maximè docilis est, qui attentissimè est paratus audire.

Nunc insinuationes quemadmodum tractari conveniat, dein- 17
ceps dicendum videtur. Insinuatione igitur utendum est, cùm admirabile genus causæ est, hoc est, ut antè diximus, cùm animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo; aut si ab iis, qui antè dixerunt, jam quiddam auditori persuasum videtur; aut eo tempore locus dicendi datur, cùm jam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minùs, quàm ex primis duabus, in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur.

Si causæ turpitudo contrahet offensionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur: & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde, cùm jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignantur adversarii, tibi quoque indigna videri. Deinde, cùm lenieris eum, qui audiet, demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de adversariis esse dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque apertè lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscurè faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum judicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut consimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare.

Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, id quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile

erit cognitu; oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint, & maximè ii qui audierint, probarint, primùm te dicturum polliceri, aut ab adversarii dicto exordiri, & ab eo potissimùm, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uti, quid primùm dicas, aut cui potissimùm loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cùm eum, quem adversarii † perturbatum putant oratione, videt animo fortissimo contrà dicere paratum, plerumque se potiùs temerè assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienavit à causa, te breviùs, quàm paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re nova, aut ridicula incipere: aut ex tempore quæ nata sit; quod genus, * strepitu, acclamatione: aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est injicere. Nam ut cibi satietas, & fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renovatur.

18 Ac separatim quidem, quæ de principio, & insinuatione dicenda videbantur, hæc ferè sunt. Nunc quiddam breviter, & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, sententiarum & gravitatis plurimùm debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in se, propterea quòd id optimè faciendum est, quod oratorem auditori maximè commendat: splendoris, & festivitatis, & concinnitudinis minimùm, propterea quòd ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentiæ nascitur: quæ maximè orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

Vitia verò hæc sunt certissima exordiorum, quæ summoperè vitare oportebit; vulgare, commune, commutabile, longum, sepa-

† *Perturbatum putant oratione*] Man. *perturbatum putat oratione*. Lamb. *perturbatum putant sua oratione*.

* *Strepitu, acclamatione*] Vict. Man. Lamb. *strepitum, acclamationem*.

7. *Angues ingentes alites.*] Ita tamen à Cerere factum fuisse poëtæ fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Ovid. in IV. de Fastis: ....
frenatos curribus angues
Junxit, & æquoreas sicca pererrat aquas.

Hic

ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut convenire videatur. Commune eſt, quod nihilominus in hanc, quàm in contrariam partem cauſæ poteſt convenire. Commutabile, quod ab adverſario poteſt, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis, aut ſententiis, ultrà quàm ſatis eſt, producitur. Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat: ut ſi quis docilem faciat auditorem, cùm benevolentiam cauſa deſideret: aut, ſi principio utatur, cùm inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum causâ de exordiis præcepta traduntur: hoc eſt, quod eum, qui audit, neque benevolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profectò nihil pejus eſt, ut contrà ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

Narratio eſt rerum geſtarum, aut ut geſtarum, expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. Unum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controverſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, de quo agitur, aut amplificationis causâ, interponitur. Tertium genus eſt remotum à civilibus cauſis, quod delectationis causâ, non inutili cum exercitatione, dicitur, & ſcribitur. Ejus partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in perſonis maximè verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur. Cujuſmodi eſt: 19

[7] *Angues ingentes alites, juncti jugo.*

Hiſtoria, eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota. Quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujuſmodi apud Terentium:

 Nam

Hic verſus, iambicus ſenarius, eſt ex aliquo poëta vetuſtiſſimo deſumptus, &, ut arbitror, ex Ennio, qui cùm non Cereris, ſed Medeæ Tragœdiam ſcripſerit, facilè conjicio de Medea potiùs quam de Cerere intelligendum eſſe. De curru Medeæ meminit Euripides in tragœdia ejus nominis, propè finem. NASCIMBÆNIUS.

[8] *Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia.*

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, ejuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo:

[9] *Venit ad me ſæpe, clamitans: Quid agis, Micio?*
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimiùm ipſe durus eſt, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtivitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, gravitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordiâ, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubitâ lætitiâ, jucundo exitu rerum. Verùm hæc ex iis, quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamenta ſumuntur. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum videtur,

20 Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis ſit. Brevis erit, ſi, unde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab ultimo repetetur [10], & ſi cujus rei ſatis erit ſummam dixiſſe, ejus partes non dicentur. Nam ſæpè ſatis eſt, quod factum ſit, dicere, * ut non enarres, quemadmodum ſit factum: & ſi non longiùs, quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliam tranſibitur: & ſi ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modò id, quod obeſt, verùm etiam id, quod nec obeſt, nec adjuvat, præteribitur: & ſi ſemel unumquodque dicetur: & ſi non ab eo, in quo proximè deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit brevitatis, ut, cùm ſe breves putent eſſe, longiſſimi ſint: cùm dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omninò paucas res dicant, & non plures, quàm neceſſe ſit. Nam pleriſque breviter

8. *Nam is poſtquam*] Terent. Andr. I. 1. 24.

9. *Venit ad me*] Terent. Adelph. I. 1. 35.

10. *Brevis erit, ſi... non ab ultimo repetetur*] Idem præcipit Horatius:

Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.

Cave itaque, quod hîc *ultimum* vocat Tullius, extremum interpreteris: immò primum eſt.

breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad ædes, puerum evocavi: respondit: quæsivi dominum: domi negavit esse. Hic, tametsi tot res breviùs non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, Domi negavit esse, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, & non minùs rerum non necessariarum, quàm verborum multitudine supersedendum est.

Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hìc erit considerandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè dicatur, ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omninò, quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. Nam sæpè res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis.

21 Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates servabuntur: si causæ factorum exstabunt; si fuisse facultates faciundi videbuntur: si tempus idoneum; si spatii satis; si locus opportunus ad eamdem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agunt, naturam, & ad vulgi † rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit.

Illud autem præterea considerare oportebit, ne, aut cùm obsit narratio, aut cùm nihil prosit, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cùm ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cùm acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accom-

est. Quo sensu de primo Latini regis progenitore Saturno apud Virgilium dicitur Æneid. VII. 49.
Tu sanguinis ultimus auctor. PRUST.

* *Ut non enarres*] Vict. Man. Grut. *non ut enarres.*
† *Rumorem*] Lamb. *morem.*

commodare, ut vulneri præſtò medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cùm, ab adverſariis re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo narrare: aut cùm ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cùm acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cùm non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum, cùm de diſpoſitione dicemus; nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cùm aut id, quod adverſario prodeſt, dilucidè & ornatè exponitur, aut id quod * ſeipſum adjuvat, obſcurè dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ; contraria, quæ, præteriri poterunt, prætereundo: quæ illius erunt, leviter attingendo; ſua diligenter & enodatè narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictum videtur. Deinceps ad partitionem tranſeamus.

22 Rectè habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Partes ejus duæ ſunt, quarum utraque magnoperè ad aperiendam cauſam, & conſtituendam pertinet controverſiam. Una pars eſt, quæ, quid cum adverſariis conveniat, & quid in controverſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum.

Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, oſtendit; hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio, convenit mihi cum adverſariis. Item contrà: Interfectum eſſe à Clytemneſtra Agamemnonem, convenit. Nam hîc uterque & id poſuit, quod conveniebat, & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controverſiæ ſit, ponendum eſt in judicationis expoſitione: quæ quemadmodum inveniretur, antè dictum eſt.

Quæ

* *Seipſum*] Lamb. *ipſam.*

Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, cùm, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcircò utilis est, quòd rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. In qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permistè cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est; Thebani, aut Trojani genus.

Hæc ideo diligentiùs inducitur præscriptio, ut apertè intelle- 23
cta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur, Ostendam, propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adversariorum, omnia incommoda ad rempublicam pervenisse; is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidinum cupiditas: ejus autem generis sine dubio pars est avaritia. Hoc igitur vitandum est, [11] ne, cujus genus posueris, ejus secum aliquam, sicuti diversam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione. Quòd si quod in genus plures incident partes, id cùm in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissimè, cùm ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam, adversarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse. Nam fecisse, ostendere satis est. Aut, cùm in causa partitio nulla sit, & cùm simplex quiddam agatur, tamen utamur distributione:

11. *Hoc igitur vitandum est*] Sic lego: *Hoc igitur vitandum est, ne, cùm genus posueris, ejus speciem, sicuti aliquam diversam partem ac dissimilem, ponas in eadem [partitione.* BECICHEMUS.

butione: idque perrarò poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc uſum oratorium non tantoperè pertinent: quæ verſantur in Philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ convenire videbantur: quorum nihil in cæteris artibus inveniebamus.

Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut & prima quæque pars, ut expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur: & omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, ut ne quid poſteriùs præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commodè ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

[12] *Eo pacto, & gnati vitam, & conſilium meum*
Cognoſces, &, quid facere in hac re te velim

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat, primùm gnati vitam:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia,
Liberiùs vivendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium: *Et nunc id operam do.* Deinde quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit:

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hîc & ad primam quamque partem primùm acceſſit, & omnibus abſolutis, finem dicendi fecit, ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

24 Confirmatio eſt, per quam argumentando, noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera dividentur. Verumtamen non incommodum videtur, quandam ſilvam, atque materiam univerſam antè permiſtam, & confuſam exponere omnium argumentationum: poſt autem tradere, quemadmodum unumquodque genus cauſæ, omnibus hinc argumentandi

12. *Eo pacto*] Terent. Andr. I. 1. 22.

13. *Barbarus*] Dicebatur quiſquis Græcus non erat, ut ait Feſtus. Hinc *barbarè* pro *Latinè* dixit Plautus in Prologo Trinummi;

tandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personæ datur, quo suo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile, an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graïus, an Barbarus [13]; patria, Atheniensis, an Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus consanguineis: ætate, puer, an adolescens, natu grandior, an senex.

Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillus; longus, an brevis; formosus, an deformis; velox, an tardus sit; acutus, an hebetior; memor, an obliviosus; comis, officiosus, pudens, patiens, an contrà. Et omnino quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quæ industriâ comparantur, ad habitum pertinent, de quo posteriùs dicendum est.

In victu considerare oportet, apud quem, & quo more, & cu- 25
jus arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus: quo modo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, servus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: privatus, an cum potestate: si cum potestate, jure an injuriâ: felix, clarus, an contrà: quales liberos habeat. Ac si de non vivo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum.

 Habi-

Huic nomen græcè est Thesauro fabulæ: Philemo scripsit, Plautus vertit barbarè. Idem ferè in Prol. Asinariæ. PRUSTEUS.

Habitum [14] autem appellamus, animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non naturâ datam, sed studio & industriâ partam. Affectio, est animi, aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem, est animi assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magnâ cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poëtices, geometriæ, literarum. Consilium, est aliquid faciendi, aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur: quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit: aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat: aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usurus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa.

26 Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii considerantur, partim adjuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa ejus summæ, per quam, & quamobrem, & cujus rei causâ factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium. Deinde in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit.

In gestione autem negotii, qui locus secundus erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, quæretur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: sacer,

14. *Habitum*] τὴν ἕξιν eodem sensu Græci dicunt. Vide Quintilian. pag. 619. not. 2. & 3. CAPPER.

15. *Menstrui*] Priscianum si audias, non *men-*

sacer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, an fuerit.

Tempus autem est, id quo nunc utimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicujus annui, menstrui, [15] diurni, nocturníve spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum reponantur: & quæ jam diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verè tradita esse, quòd eorum monumenta certa in literis exstent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item quæ instent in præsentia, & quæ maximè fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyùs, & quid seriùs futurum sit. Et item communiter in tempore perspiciendo longinquitas ejus est consideranda. Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, potuerítne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum.

Occasio autem est pars temporis, habens in se alicujus rei ido- 27
neam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur: verùm in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. Quare cùm genere idem sit, fit aliud, quòd parte quadam, & specie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus.

Modus autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum

menstrui, sed *mensurni* legeris. Quercus, ait, etiam *quernus*, corylus *colurnus*, tacitus *taciturnus*, mensis *mensurnus*. Sic enim Cicero in primo Rhetor. MURETUS.

ctum ſit, quæritur. Ejus partes ſunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cujus partes ſunt inſcientia, caſus, neceſſitas: & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in ſimili genere verſantur.

Facultates ſunt, aut quibus faciliùs fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.

28 Adjunctum autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contrarium, & quod diſparatum, & genus, & pars, & eventus.

Majus, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, ſicut ex ſtatura corporis, conſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili: comparabile autem ex conferenda, atque aſſimilanda natura judicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diverſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimùm diſtat, ut frigus calori, vitæ mors. Diſparatum [16] autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo: ſapere, & non ſapere. Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, * ut cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut amor, avaritia. Eventus, eſt alicujus exitus negotii, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurúmque ſit. Quare hoc in genere, ut commodiùs, quid eventurum ſit, antè animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat evenire, conſiderandum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex inſolentiâ arrogantia.

Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Primùm, quod factum eſt, quo id nomine appellari conveniat. Deinde, ejus facti qui ſint princi-

pes

16. *Diſparatum autem eſt id*] Diſparata vocat Tullius quæ hujus ætatis Dialectici *contradictoria* vocarunt, id eſt, ea quæ cum negationis oppoſitione enunciantur. Noſtri autem Logici ea *diſparata* dicunt, quæ cùm nec relativa ſint, nec privativa, nec contraria, nec contradictoria, tamen inter ſe diſcrepant; ut *homo* & *lapis*. Tullianam locutionem uſu ſuo comprobavit Quintilian. lib. 5. cap. XI. pag. 314. ubi vide Turnebiani commentatoris notam 156. CAPPER.

* *Ut cupiditas*] Lamb. *Ut cupiditas amorem, avaritiam. Pars eſt ..... avaritia cupiditati.*

pes & inventores, qui denique auctoritatis ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium. Deinde natura ejus evenire vulgò soleat [17], an insolenter ac rarò. Postea homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueverint; & cætera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremò attendendum est, num quæ res ex iis rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctiùs erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas commemoravimus, sunt attributæ.

Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemo- 29
ravimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, ut breviter describamus, argumentatio videtur esse inventum aliquo ex genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessariè demonstrans. Necessariè demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est [18], in qua, utrum concesseris, reprehendetur, ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris? si probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua, pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessariò confirmatur, hoc pacto: Necesse est aut inimicitiarum causâ ab hoc esse occisum, aut metu, aut spe, aut alicujus amici gratiâ; aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur, ut

---

17. *Deinde natura ejus evenire vulgò soleat*] Victorinus Rhetor, ut ex vetusto illius codice intellexi, legebat: *Deinde* quid *ex natura ejus evenire vulgò soleat.* Optimè. MURETUS.

18. *Complexio est*] Quod argumentandi genus vulgò *dilemma*, δίλημμα, dicitur. Tullianam loquendi formulam secuti sunt Asconius Pædianus, Anonymus Ciceronianarum orationum interpres, & Servius ad lib. 2. Æneid. 627. CAP.

ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modò non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, & ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolùm habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis, verùm ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtāt.

Probabile autem eſt id, quod ferè fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſive id falſum eſt, ſive verum. In eo genere, quod ferè ſolet fieri, probabile hujuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium: ſi avarus eſt, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, hujuſmodi ſunt probabilia: Impiis apud inferos pœnas eſſe præparatas; Eos, qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe.

30 Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maximè ſpectatur. In contrariis, hoc modo: Nam ſi iis, qui imprudentes læſerunt, ignoſci convenit, iis, qui neceſſariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, ſic: Nam ut locus ſine portu, navibus eſſe non poteſt tutus; ſic animus ſine fide, ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In iis rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur: Nam ſi Rhodiis turpe [19] non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum vera ſunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus,

19. *Si Rhodiis turpe non eſt*] Locus ex Ariſtotele, Rhet. lib. II. cap. 25. ubi neſcio quis Diomedo publicanus accuſatus, quòd redimendis publicis vectigalibus rem familiarem amplificaret, ita cauſam peroravit: Si vobis turpe non eſt vectigalia vendere, neque publicanis ea redimere turpe fuerit. PRUSTEUS.

20. *Omne autem .... probabile*] De probabilibus quæ εἰκότα dicuntur, agit Quintilianus, lib. 5. cap. x. pag. 284. & ſeq. CAPP.

21. *Signum eſt quod*] Σημεῖον. De ſignis hæc habet Quint. lib. 3. cap. 9. pag. 278. „Eorum (nempe ſignorum) alia ſunt quæ neceſſaria ſunt, quæ Græci vocant τεκμήρια, „alia non neceſſaria, quæ σημεῖα. IDEM.

22. *Ut ſupplicum miſereatur*] *Miſereatur* poſitum paſſivè & imperſonaliter; quod rarum eſt. LAMBINUS.

23. *Velut Gracchi patris factum*] C. Claudius Appius Pulcher, & T. Sempronius Gracchus

vulnus; tum verisimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem [20] (ut certas quasdam in partes distribuamus,) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.

Signum est, [21] quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut pòst sit consecutum, & tamen indiget testimonii, & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Judicatum, est res assensione aut auctoritate, aut judicio alicujus, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod jurati legibus judicarunt. Commune est, quod omnes vulgò probarunt, & secuti sunt, hujusmodi: ut majoribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur [22]. Approbatum est, quod homines, cùm dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factum, [23] quem populus Romanus ob id, quòd insciente collega in censura nihil gessit, post censuram consulem fecit.

Comparabile autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet. Ejus partes sunt tres, imago, collatio, exemplum [24]. Imago est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem auctoritate, aut

Gracchus Censores, cùm, in Equitibus recensendis, multis equos ademissent, publicà invidià, annitentibus Tribunis plebis, flagrarunt. Odiosior omnibus Appius populi sententià unus damnandus erat. Gracchus conceptis verbis juravit, si quid in Collegam decerneretur, non expectato de se judicio, comitem exilii futurum. Constans Gracchi integritas populum ad absolvendum Appium commovit, anno U. C. DLXXXV. Pighius, ex asteriscis, qui in antiquis libris notantur, locum hunc truncum arbitratur; & sic ferè supplendum co[illegible]cit. *Velut Gracchi patris factum, Collegam r[illegible] non deserentis, sed utriusque causam unam esse volentis. Quem populus Romanus ob id factum, & quòd insciente Collega in Censura nihil gessit, post Censuram iterum Consulem fecit.* PRUSTEUS.

24. *Imago, collatio, exemplum*] Εἰκών, παραβολή, vel σύγκρισις, παράδειγμα, de quibus lege Quintil. lib. 5. cap. XI. pag. 307. 312. & quæ ibi annotata sunt. CAPPERON.

caſu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minùs dilucidè, quàm rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæque conſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis controverſia, ſive in ratione, ſive in ſcripto verſetur, tractari debeat, & quæ in quaſque argumentationes conveniant, ſingillatim in ſecundo libro de unoquoque genere dicemus. In præſentia tantummodò numeros, & modos, & partes argumentandi confusè, & permixtè diſperſimus. Poſt deſcriptè & electè in genus quodque cauſæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inventam exornari, & certas in partes diſtingui, & ſuaviſſimum eſt, & ſummè neceſſarium: & ab artis ſcriptoribus maximè neglectum. Quare de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum viſum [25] eſt, ut ad inventionem argumenti, abſolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt, quòd non ſolùm rei magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

31 Omnis igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio [26], quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem ejus, quicum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probetur: velut apud Socraticum Æſchinem [27] demonſtrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam. Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quàm

25. *Viſum*] Hanc vocem omiſit Gruterus, non omittendam tamen. Meminerit verò lector, non hanc antè dictorum repetitionem eſſe, ſed propoſitionem mox dicendorum. Cùm enim locos expoſuerit Cicero, ex quibus omnis inveniri poſſit argumentatio, confert ſe jam ad explicandum, quibus modis tractari quamque oporteat. OLIVETUS.

26. *Inductio eſt oratio, quæ*] Ἐπαγωγὴ de qua Quint. lib. 5. cap. x. pag. 297. CAPPERONN.

quàm tu habes, utrùm illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd si vestem, & cæterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quàm tu habes, tuumne, an illius malis? Illius verò, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, utrùmne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit.[28]

Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus est, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quòd si fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quòd si uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, utrùm illius malis? Atque hìc Xenophon quoque ipse tacuit. Pòst Aspasia: Quoniam uterque vestrûm, inquit, id mihi solum non respondit, quæ ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maximè vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multo maximè requiretis: ut & tu maritus sis quàm optimæ mulieris, & hæc quàm optimo viro nupta sit.

Hìc cùm rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis plurimùm Socrates usus est, propterea quòd nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessariò approbare deberet.

Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, ut il- 32
lud quod inducemus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod du-

bium

27. *Apud Socraticum Æschinem*] Exemplum hoc sive ῥητορικὴν ἐπαγωγὴν adduxit etiam Quintilian. lib. 5. cap. xi. pag. 308. & 313. Idem.

28. *Hìc mulier erubuit*] Quintilianus, eodem loco: *Mulier erubuit meritò; malè enim responderat, se malle alienum aurum, quàm suum: nam id est improbum. At si respondisset malle se aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset pudicè respondere, malle se virum suum talem esse, qualis melior esset.*

bium sit, concedi; dubium esse idpsum, quod inducimus, non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi causâ fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, antè induxerimus. Nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causâ illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligatur, quò spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum perventuræ. Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendam, plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longiùs procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est.

Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut eliciendа est responsio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars ex similitudine constat una, pluribúsve. Altera ex eo, quod concedi volemus, cujus causâ similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit.

33 Sed quia non satis videbitur alicui dilucidè demonstratum, nisi quod ex civili causarum genere exemplum subjecerimus, videtur hujusmodi quoque utendum exemplo, non quò præceptio differat; aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est pervagata, quòd Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum non tradidit, & cùm paucos ipse dies contra

29. *Ratiocinatio, est oratio*] Ratiocinationis nomine complectitur hîc Tullius omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις vocant, quanquam apud illos est aliqua ho-

contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cur ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum: Si, Judices, id quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QUIS REIPUBLICÆ CAUSA EXERCITUM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quòd ſi voſmetipſi, quod à veſtra religione & ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris causâ hanc eandem exceptionem, injuſſu populi, ad legem adſcribi jubeatis, populus Thebanus patieturne id fieri? profectò non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum vobis videatur? Novi veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri, Judices. Quòd ſi literis corrigi neque ab illo, neque à vobis ſcriptoris voluntas poteſt; videte ne multo indignius ſit, id re & judicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt.

Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam conſideremus.

Ratiocinatio, “ eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, —
quod expoſitum & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confir- 34
met. Hoc de genere qui diligentiùs conſiderandum putaverunt, cùm idem uſu dicendi ſequerentur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque ejus partes eſſe dixerunt; partim non plus, quàm in tres partes poſſe diſtribui putaverunt. Eorum controverſiam non incommodum videtur cum utrorumque raione exponere. Nam & brevis eſt, & non ejuſmodi, ut alteri prorſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur.

Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, aiunt primùm convenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Meliùs accurantur, quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant. Eam deinceps rationibus variis, & quàm copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione

 regitur,

horum nominum differentia, etiamſi vis eodem ferè tendit. Verbis utor Quintiliani, qui de his copiosè agit lib. 5. cap. x. CAPPERONNER.

regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temerè, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens & callidus imperator, omnibus partibus commodiùs regitur, quàm is, qui stultitiâ & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est: nam navis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur.

Cùm propositio sit [30] hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum meliùs, quàm omnis mundus, administratur.

Hujus assumptionis [31] quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verùm ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari.

Quinto inducunt loco complexionem eam, [32] quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cùm conduxerit breviter propositionem & assumptionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd si meliùs geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum meliùs, quàm omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem.

35 Qui autem tripartitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque à propositione, neque ab assumptione approbationes earum separari oportere; neque propositionem

30 *Cùm propositio sit &c.* Propositionis vocabulo Tullius eam intelligit, quam in scholis vulgò *Majorem* vocant: eandem Quintilianus *intentionis* nomine designat lib. 5. cap. 14. pag. 337. ubi vide Notas. CAPPER.

31. *Hujus assumptionis*] Quam *Minorem* appellare solent scholastici, & Quintilianus aliquando

tionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eâdem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis.

Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti maximè secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maximè Socrates, & Socratici tractaverunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summè & ab Aristotele, atque à Peripateticis, & Theophrasto frequentatum; deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temerè secuti putemur: & breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutiùs, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur.

Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, &
non oportet adjungere approbationem propositioni; quadam au- 36
tem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio; separatum quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adjungi & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est, ad quod adjungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione; & quædam, in qua nihil valet absque approbatione, ut ostendemus. Separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo:

---

aliquando *Rationem* vocat. Ipsum lege lib. 5. cap. 14. IDEM.

32. *Complexionem eam*] In præcedentibus complexio Ciceroni erat ea ratiocinandi formula, cui nomen dilemma, δίλημμα. Sed hoc in loco complexionis nomine argumenti conclusionem, ut nunc loquimur, intelligit; quam & connexionem appellat Quintil. loco mox indicato. IDEM.

do: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eò quod conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea eſt hujuſmodi: Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicuè verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, complexio conſequetur: Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione. Nam eſſe quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quòd cuivis facilè perſpicuum eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe plus, quàm tripartitam argumentationem.

Simili modo liquet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. Nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione, & non oportet adjungere approbationem aſſumptioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adjuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio.

Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis. Ea eſt hujuſmodi: Si oportet ſapere, dare operam Philoſophiæ convenit. Hæc propoſitio indiget approbationis. Non enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omnes, propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. Hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare operam philoſophiæ convenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere perſpicuum eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quàm tripartitam argumentationem.

Atque ex his illud jam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indi- 37
geat approbationis. Hujusmodi, ut certum quiddam, & breve, exempli causâ, ponamus: Si summoperè sapientia petenda est, summoperè stultitia vitanda est. Summo autem opere sapientia petenda est: summo igitur opere stultitia vitanda est. Hìc & assumptio, & propositio perspicua est: quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt illi, qui in quinque partes distribuerunt argumentationem.

Quinque sunt igitur partes ejus argumentationis [33], quæ per ratiocinationem tractatur. Propositio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus affirmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controversia est. De una quoque parte potest alicui videri posse argumentationem consistere.

Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus: horum, quæ 38
dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est hujusmodi: Omnes leges, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia majores

 res

33. *Quinque sunt partes argumentationis*] A Cicerone, quod rarum & mirum est, hoc quidem in loco dissentit Quintilianus, cujus rationum momenta lege & expende, lib. 5. cap. 14. pag. 337. & sequent. CAPPER.

res noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem, atque utilitatem reipublicæ proponerent. Neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant: &, ſi ſcripſiſſent, cùm eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causâ ſalvas eſſe vult, ſed reipublicæ, quòd ex legibus omnes reſpublicas optimè putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſervari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari convenit: hoc eſt, quoniam reipublicæ ſervimus, ex reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectat, quoniam ejus causâ eſt inſtituta; ſic à legibus nihil convenit arbitrari, niſi quod reipublicæ conducat, proficiſci, quoniam ejus causâ ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio deſinite literas legis perſcrutari; & legem, ut æquum eſt, ex utilitate reipublicæ * conſiderate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tantâ Thebanorum gloriâ, tam claro atque exornato tropæo carius, atque antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipublicæ causâ ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reipublicæ ſalutis causâ, id non ex reipublicæ ſalute interpretari. Quòd ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit, profectò non poteſt eodem facto & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe.

39 Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cùm aut proponimus [34], aut aſſumimus [35] ſine approbatione. Id facere oportet, cùm aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad

---

* *Conſiderate*] Man. Lamb. *conſiderate: quod hic fecit. Quid enim.*

34. *Proponimus*] Hoc eſt, eam propoſitionem efformamus, quæ vulgò *Major* in ſcholis appellatur. Capper.

35. *Aſſumimus*] Id eſt, eam propoſitionem

ad hunc modum: Judices, qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quod si literæ non exstarent, magnoperè eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra judicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cùm præstò lex sit, non ex eo, quod apertissimè scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quòd si vos, Judices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse judicetis?

Assumptionis autem approbatione præteritâ, quadripartita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidiâ illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem jure accusare possimus. Ac primùm quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertiùm, turpe. Carthaginenses autem persæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.

Utrâque approbatione præteritâ, tripartita fit, hoc pacto: Aut metuamus Cathaginenses oportet, si incolumes eos reliquerimus; aut eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus.

Sunt autem qui putant nonnunquam posse complexione & 40
oportere supersederi, cùm id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est. Peperit autem. Hîc satis esse dicunt proponere, & assumere: quoniam perspicuum sit,

nem conficimus, quam ætatis nostræ Logici *Minorem* vocant. IDEM.

quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda esse; & illud vitium, quod illis displicet, magnoperè vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus.

Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumptionem [36], hoc modo: Quòd si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem saluti reipublicæ profuit; profectò non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur, necesse est. Id est hujusmodi: Si peperit, cum viro concubuit. Peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur, Fecit igitur incestum: & concluseris argumentationem, & perspicuam fugeris complexionem.

Quare in longis argumentationibus, & conductionibus, aut ex contrario complecti [37] oportet: in brevibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutione [38] uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. Nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideò quòd & inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit:

36. *Ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem & assumptionem*] Id est, ut usitato nostris in scholis more loquar, argumenti nostri conclusio erit hujusmodi, ut ambas præmissas, sive majorem & minorem, in unam periodum conducamus. CAPPER.

37. *Ex conductionibus .... complecti*] Hoc est, argumentum ita concludere, ut ambæ præmissæ, sive major & minor, unam in periodum conducantur. A quâ explicatione non multùm

cubuit: inventum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur.

Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac dis- 41
tinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est. Quod si solum id, quod inventum est, spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod esset excogitatum, referret; nequaquam tantùm inter summos oratores, & mediocres interesse existimaretur.

Variare autem orationem magnoperè oportebit. Nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primùm omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitiones expolire: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione altcrutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribàmus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile sit factu.

Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis, & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verùm illa nobis abhorrere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodiùs, quàm cæteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitiùs & diligentiùs conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

multùm abludit Marius Victorinus, qui Tullianum illud *ex conductionibus* exponit κατὰ συναγωγὴν καὶ ἀνακεφαλαίωσιν, id est, per rerum congregationem (ut loquitur Quintilian. lib. 6. cap. 1.) & enumerationem per summa capita. IDEM.

38. *Consecutione*] Quæ aliàs complexio, connexio, conclusio dicitur. Vulgò *Consequentia*. IDEM.

42 Reprehensio est [39], per quam argumentando adversariorum confirmatio [40] diluitur, aut infirmatur, aut levatur. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est his omnibus inventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inventionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis: quos qui observabunt, faciliùs ea, quæ contrà dicentur, diluere, aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum, pluráve: aut, his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cùm aut id, quod credibile dicunt, negatur esse ejusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium improbatur: aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse: aut si complexio, aut unâ, aut utrâque ex parte reprehenditur, aut si enumeratio falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, sive pro probabili, sive pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut antè ostendimus.

43 Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicuè falsum erit, hoc modo: Nemo est, qui non pecuniam, quàm sapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est, qui non officii cupidior sit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constet esse avarum, dicat alicujus mediocris officii causâ, se maxi-

39. *Reprehensio est*] Aliàs infirmatio & refutatio, ἀνασκευή. CAPPER.

40. *Confirmatio*] Κατασκευή, quam Quintilianus *probationem* passim vocat. IDEM.

maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi quî potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur; ut Curio [41] pro Fulvio: Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere.

Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primùm verum esse ostendi oportet: deinde ejus esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis: deinde factum esse, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit: postremo scisse eum, de qua quæritur, ejus rei legem & consuetudinem. Nam eæ res sunt signo attributæ, quas diligentiùs aperiemus, cùm separatim de ipsa conjecturali constitutione [42] dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut à se potiùs, quàm ab adversariis stare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur.

Cùm autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id 44
per similitudinem maximè tractatur, in reprehendendo conveniet simile id negare esse, quod conferetur, ei quicum conferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cujus causâ afferetur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur. Ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maximè indigemus, cùm ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si judicatum aliquod inferetur,

41. *Curio*] Vulgò *Curius*: sed manifestum est hîc legendum esse *Curio*. Nam hæc verba, *Nemo potest*, sunt ex Curionis oratione pro Fulvio de incestu, quam extitisse suis temporibus Cicero in *Bruto*, cap. 32. dicit, nobilémque habitam esse. ERNESTUS.

42. *Conjecturali constitutione*] Στοχασμῷ, στοχαστικῇ στάσει. Status est Oratoriæ quæstionis, quam vulgò *facti* vel *de facto quæstionem* appellamus. Vide quæ annotavimus ad cap. 8. not. 5. CAPPER.

tur, quoniam id ex his locis maximè firmatur; laude eorum, qui judicarunt; similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum est; commemorando non modò non esse reprehensum judicium, sed ab omnibus approbatum; & demonstrando, difficilius & majus fuisse id judicatum, quod afferatur, quàm id, quod instet: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod judicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui judicarit, judicium fieri videatur.

Oportet autem animadvertere, ne, cùm aliter multa sint judicata, solitarium aliquod, aut rarum judicatum afferatur: nam his rebus auctoritas judicati maximè potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit.

45 Quæ verò sicuti necessaria inducentur, ea si fortè imitabuntur modò necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi, sic reprehendentur. Primùm complexio [43], quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur; sin falsa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione [44], hoc modo:

Nam si veretur [45], *quid eum accuses, qui est probus?*
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parvi auditu æstimet?

Hic, sive vereri dixeris [46], sive non vereri, concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conversione sic reprehendetur: Immo verò accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu æstimabit. Sin inverecundum animi ingenium

43. *Complexio*] Quæ vox hoc in loco non argumenti conclusionem, ut suprà, sed eam argumentandi formulam cui nomen *Dilemma* δίλημμα, significat. Vide notam ad cap. 29. n. 18. Capper.

44. *Conversione*] Quâ voce Tullius hoc refutandi genus imprimis firmum intelligit, quod Græci ἀντίστροφον (id est convertens, contra vertens, retorquens) appellant, atque idipsum est quod in scholis vulgò dicimus *retorquere argumentum*. Hanc refellendi formulam memorat Aulus Gellius lib. 5. Noct. Attic. cap. 9. & 11. ubi & illustre profert ejus exemplum. Idem.

45. *Nam si veretur*] Iambici senarii sunt; ex Ennio sumpti. Nam auctor ad Herennium hos versus ipse quoque citat ex Ennio, lib. 11. cap. 26. Nascimb.

46. *Sive vereri*] Ita legendum: non, *si vereri*, ut ediderunt Lamb. & Grut. Quis verò

genium possidet, tamen accuses. Non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verùm si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet.

Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, hoc aut contrà dici possit, aut causa non sit quare non honestè possimus concedere. Præteritur quiddam in ejusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut, si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cujus * prædæ sectio non venierit [47]: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione.

Altero autem modo reprehendetur, si aut contrà aliquid di- 46
cetur: hoc est, si, exempli causâ, ut in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse. Aut si extremum illud non erit turpe concedere; ut si quis, cùm dixerint adversarii: Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es; amico se morem gessisse fateatur.

Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessariò cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, Si spiritum ducit, vivit: Si dies est, lucet: ejusmodi est, ut cum priore necessariò posterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater est, diligit: Si aliquando peccavit, nunquam corrigetur: si conveniet reprehendi, ut demonstretur non necessariò cum priore posterius cohærere. Hoc genus, & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus

verò nesciat hoc fuisse scriptoribus librariis familiare erratum, ut quæ syllaba bis eodem in contextu legeretur, eam semel tantùm describerent? OLIVETUS.

* *Prædæ sectio*] Man. *prædæ sectione venierit.* Lamb. *sectio venierit.*

47. *Cujus prædæ sectio non venierit*] Ita Veneti libri, id quod verum esse existimo: nam sectio vendi dicta. Ea autem erat pars bonorum vel damnatorum vel hostium, quæ veluti *resecta* esset de reliquis. Quid enim vetat hinc etiam vocabulum deducere, quamvis Asconii interpretationem non ignorem, quæ vulgò adfertur. Ille igitur equus, qui in publicam prædam non esset deductus, jure belli acquiri potuit. Deduci autem non fuit necesse, non propositâ prædæ sectione. CAMERAR. Gothofredus legendum censet *qui prædæ sectione venerit*, aut potius *quive prædæ sectione venerit.* Ego autem meliùs videor mihi

ejus reprehensio majorem quandam vim continet, & latiùs patet, quàm hîc exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cùm igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.

47 Cùm autem, his concessis, complexio ex his [48] non conficitur, hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, cùm aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contráque eum quis velit hac argumentatione uti: Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus esses. Non es autem ab his visus. Non es igitur profectus [49] ad exercitum. Hîc cùm concesseris propositionem, & assumptionem [50], complexio est infirmanda. Aliud enim, quàm cogebatur, illatum est.

Ac nunc quidem, quo faciliùs res cognosceretur, perspicuo & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cùm aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare; demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis. Si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigetis autem pecuniæ: mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non

---

hi intelligere quid voluerit dicere Cicero, quàm quibus id verbis dixerit. Nempe equus pervenit ad possessorem, neque istis modis, quos accusator enumeravit, neque etiam furto, sed quodam modo, qui in enumeratione non erat; qui est, equum ex hostibus esse captum & apud possessorem mansisse, quoniam prædæ, cujus pars erat equus, sectio non venierat. Nec minùs Latinè dicitur *venire sectio*, quàm Cæsar ipse *vendere universi oppidi sectionem*, loco satis noto apud eum de B. G. lib. II. c. 33. Parum igitur refert quomodocunque locus constituatur, quoniam de sensu, ut credo, nobis securis esse licet. Cæterùm gaudeo meæ sententiæ assentiri Camerarium, cujus adnotatio mihi demum lecta fuit, postquam huic loco jam adscripta erant superiora. VERBURG. Vide P. Nannii Miscellan. lib. IX. cap. I.

48. *Complexio ex his*] Quod vocabulum hoc

non daretis. Pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cùm dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis; hoc intelligebam, Si propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis: & idcircò concedebam. Cùm autem hoc ſumebas, Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis. Conficeretur autem, ſi tibi primò quoque hoc conceſſiſſem, Qui pecuniam majorem vellet habere, eum pecuniam non habere.

Sæpe autem oblitum putant, quid conceſſeris, & idcircò id, 48
quod non conficitur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. Pòſt aſſumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. Deinde infertur, Ille igitur occidit. Id ex iis, quæ ſumpſerant, non conficitur. Quare obſervare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis, vitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo vitium erit, ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi vulgare, ſi leve, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controverſum, ſi perſpicuum [51], ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi adverſum.

Falſum eſt, in quo perſpicuè mendacium eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. Non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab adverſariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcircò, Judices, quia veram cauſam habebam, brevi peroravi. Vulgare

hoc in loco & in ſequentibus *argumenti concluſionem* ſignificat. CAPPERONNERIUS.

49. *Non es igitur profectus*] Concludi debuit: Igitur ad exercitum non veniſti. Aliud eſt ad exercitum proficiſci, ſive itineri ſe committere ad exercitum; aliud eſt venire, ſive pedem inferre in ipſa caſtra. Vitioſiſſima igitur concluſio, quâ colligitur id quod nullatenus poſitum fuit ſive in propoſitione, ſive in aſſumptione. Nota eſt hæc Logicorum regula: *Nihil debet eſſe in conſequente, quod non fuerit in antecedente.* PRUSTEUS.

50. *Propoſitionem & aſſumptionem*] Id eſt, ambas præmiſſas; ſive *Majorem & Minorem*, ut in ſcholis nunc loqui amant. CAPPER.

51. *Si perſpicuum*] Quomodo ipſo in argumento, ſi perſpicuum erit, vitium tamen eſſe poſſit, magna cum perſpicuitate docebit infrà Tullius. CAPPER.

gare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo: Si veram cauſam non haberet, vobis ſe, Judices, non commiſiſſet. Leve eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: aut perſpicuè rem turpem levi tegere vult defenſione, hoc modo:

> [52] *Cùm te expetebant omnes, florentiſſimo*
> *Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,*
> *Summo periclo, ſola ut reſtituam, paro.*

Remotum eſt, quod ultrà quàm ſatis eſt, petitur, hoc modo:
49 Quòd ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tib. Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Hujuſmodi eſt illa quoque conqueſtio:

> [53] *Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus.*
> *Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!*

Longiùs enim repetita eſt, quàm res poſtulabat. Mala definitio eſt, cùm aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt civis. Nam hoc non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alicujus improbi hominis vim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia eſt pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, ſic: Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas. Eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controverſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum, dubia cauſa affertur [54], hoc modo:

> *Eho tu, dii, quibus eſt poteſtas motûs ſuperûm atque inferûm,*
> *Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.*

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controverſia: ut, ſi quis, cùm Oreſtem

52. *Cùm te expetebant, &c.*] Verba Atrei ad Thyeſtem, ex Ennio in tragœdia Thyeſte. Aut levis, aut nulla eſt defenſio. Omnes te ſuffragiis adjuvabant: mea opera non erat adeò utilis: te deſerui. Prust.

53. *Utinam ne in nemore, &c.* Verſus ex Ennii Medea. Vide longiorem *ῥῆσιν*, lib. II. ad Heren. cap. 22.

54. *Dubia cauſa affertur*] Argumentatio. Mihi ſuccenſere non debes: nam ut Dii inter ſe conveniunt, ita neque inter nos diſſidium eſſe deceat. Rem dubiam confirmaturus, adducit rem maximè dubiam; Deorum ſcilicet concordiam. Verſus Ennii ſunt, ex Euripidis Chreſphonte. Muret.

55. *Cæpionis legem*] Q. Servilius Cæpio, Conſul

Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cùm id, quod augetur, in controversia est, ut, si quis, cùm Ulyssem accuset, in hoc maximè commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo virum fortissimum, Ajacem, necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicat; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, de qua agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem [55] judiciariam laudet.

Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, 50
fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quàm urbes diruere, cùm ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re, diversè dicitur: ut, si quis, cùm dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad benè vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere: aut se amico adesse propter benevolentiam; sperare enim aliquid commodi ad se perventurum. Adversum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cùm ad pugnam milites hortetur.

Si non ad id, quod institutum est, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit; aut si, cùm totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cùm ambitûs accusabitur, manu se fortem esse defendet; ut Amphion apud Euripidem [56]: item apud Pacuvium, qui, vituperatâ musicâ, sapientiam

Consul anno U. C. 648. legem tulit, quâ judicia quæ ad solos Equites C. Gracchus transtulerat, cum Senatoribus communicarentur. Prusteus.

56. *Ut Amphion apud Euripidem*] Adducit similitudinem. Non enim Amphion apud Euripidem accusatus de ambitu, manu se fortem esse defendit. Sed Amphion apud Euripidem in tragœdia, quæ non extat, & apud Pacuvium, cùm sermonem de Musica cum Zetho instituisset, non in eo, quod cœperat, definit, sed ipsorum disputatio in sapientiæ laudem consumitur. Quòd autem Zethus cum Amphionis fratre apud Euripidem de Musica disputet, Athenæus testis est, lib. 8. Huc fortasse spectant Horatiani versus, Epist.

tiam laudat. Aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur, ut, ſi quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat. Aut ſi quis, cùm aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut ſi quis rem cum re ita comparabit, ut alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem. Aut ſi, cùm de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio: ut, ſi quis, cùm aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut, ſi ratio alicujus rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maximè vitam beatam efficiat. Aut ſi infirma, ut Plautus:

[57] *Amicum caſtigare ob meritam noxiam,*
Immune eſt facinus; verùm in ætate utile
At conducibile. Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia,
Invitus, ni me id invitet ut faciam fides.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt avaritia; multos enim [58] magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia; plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia.

51 Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maximè verſatur, cùm aliquid, quod contrà dicatur, æquum eſſe concedimus; ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cùm id, quod illi defendant, utile eſſe fateamur; quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimavimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus.

Hermagoras digreſſionem deinde, tum poſtremam concluſionem

---

piſt. 18. lib. 1. ad Lollium, 41. NASCIMB. Diſtingue igitur ſic, *apud Pacuvium: qui .....* ut referas τὸ *qui*, non ad Pacuvium, ſed ad Amphionem.

57. *Amicum caſtigare, &c.*] In Trinummo; Actu I. Sc. I. verſu 1.

58. *Aut eadem. Malum eſt avaritia: multos enim*] Ταυτολογία. MURETUS.

59. *Niſi per locum communem*] Locus communis hîc ſignificat orationis particulam, aut etiam oratiunculam, quæ habetur de virtutibus aut in vitia, perſonis non nominatis, & pertinet ad quoddam Rhetorices *progymnaſma*, quod Hermogeni ſextum eſt. Tres alios *loci communis* ſignificatus expoſuimus ad Quintil. lib. 5. cap. 1. pag. 263. not. 15. & cap. 13. pag.

nem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem, à cauſa, atque à judicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut adverſarii vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quòd de cauſa digredi, niſi per locum communem [59], diſplicet: quo de genere poſteriùs eſt dicendum. Laudes autem, & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

Concluſio eſt exitus, & determinatio totius orationis. Hæc 52
habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt [60], per quam res diſperſè, & diffuſè dictæ, unum in locum coguntur, & reminiſcendi causâ, unum ſub aſpectum ſubjiciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicuè ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin variè fiet, & hanc ſuſpicionem & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes tranſire breviter argumentationes [61]: tum autem id, quod difficilius eſt, dicere, quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus. Ita ſimul & in

pag. 326. not. 103. Capperonn.

60. *Enumeratio eſt*] Ἀνακεφαλαίωσιν Græci vocant, quia per ſumma dictarum rerum capita decurrit, ut docet Quintilian. lib. 6. cap. 1. pag. 351. ubi vide notas 5. & 8. Capper.

61. *Omnes tranſire breviter argumentationes*] Ubi nota ſpecialem verbi τοῦ *tranſire* ſignificatum. Græci dicerent διέρχεσθαι, διεξελθεῖν, μετέρχεσθαι, διεξιέναι, id eſt, *dicendo percurrere.* Eodem ſenſu dixit Tullius pro Roſc. Amer. cap. 32. *Sed in animo eſt leviter tranſire ac tantummodò perſtringere unamquamque rem.* Idem.

in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare.

Atque in his generibus (ut antè dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias conjungere; & cùm tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per brevem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cùm ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum verò personam, aut rem aliquam inducere [62], & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat à vobis, quid dubitetis; quid possitis dicere, cùm vobis hoc & hoc sit demonstratum? Atque hîc, item ut in nostra persona, licebit aliàs singillatim transire omnes argumentationes; aliàs ad partitiones singula genera referre; aliàs ab auditore, quid desideret, quærere; aliàs hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum.

Res autem inducetur, si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid? si leges loqui possent, nónne hæc apud vos quererentur? Quidnam ampliùs desideratis, Judices, cùm vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, & unumquodque quàm brevissimè transeatur; ut memoria, non oratio renovata videatur.

53 Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primùm intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis, atque negotiis attributæ

62. *Personam aut rem aliquam inducere*] Idque per eam sententiarum figuram, cui nomen *Prosopopœia*. Capper.

butae sunt, quaevis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quae separatim de indignatione praecipi possunt, consideremus.

Primus locus sumitur ab auctoritate, cùm commemoramus, quantae curae res ea fuerit Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, similibus rebus. Item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, ostenditur: an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrocissimum est; an ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est; an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est; an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quaerimus, quidnam sit eventurum, si idem caeteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos aemulos ejusdem audaciae futuros: ex quo, quid mali sit eventurum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus, multos alacres exspectare, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, caeteras res perperam constitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quae si sit semel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consultò, & de industria factum esse demonstratur, & illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiae concedi nonnunquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quòd tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manum opulentam, quae res ab legibus, & ab aequabili jure remotissima sit.

Octavus est locus, per quem demonstramus, non vulgare, 54
neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur. Atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse. Haec

erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur; & deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos; in eos, quibuscum vitam egeris; in eos, apud quos educatus sis; in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miseros & misericordiâ dignos, in homines claros, nobiles & honore usos; in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus est, per quem cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc quo de quæstio est, comparatur; & ita per contentionem, quanto atrocius, & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum uniuscujusque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quàm maximè ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, à quo minimè oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu evenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum injuriâ contumelia juncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad suas res nostras injurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque & hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his ferè de locis gravissimè sumetur.

55 Conquestionis autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primùm animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo faciliùs conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes,

nes, & hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita graviter, & sententiosè, maximè demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur; cùm in alieno malo suam infirmitatem considerabit.

Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc, quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, &, si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis; quas passi, perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solùm, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem, præter spem in miseriis demonstratur esse; &, cùm aliquid exspectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cùm videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non extremum ejus spiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur; ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cùm deducaris ab eo,

quicum libentissimè vixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab iis, à quibus minimè conveniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus, aut à quibus indignum est, ut servis, libertis, clientibus, supplicibus.

56 Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modò illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus; & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus. Nam sæpe virtus, & magnificentia, in qua gravitas & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutiùs in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, *lacrymâ nihil citiùs arescit.* Sed quoniam & satis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus; & hujus voluminis magnitudo longiùs processit; quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

DE INVENTIONE RHETORICA

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

TULLIUS *ab eleganti narratiuncula exorsus, deinceps disserit*
De judiciali genere, & constitutione conjecturali, hujusque tractandæ locis tum ab actore, tum à reo.
De constitutione definitiva.
De translativa constitutione.
De generali constitutione, cujus duæ partes, negotialis & juridicialis explicantur.
De scripti controversiis.
De genere deliberativo, déque honesto & utili.
De genere demonstrativo. PRUSTEUS.

CROTONIATÆ quondam, cùm florerent omnibus copiis, & in Italia cùm in primis beati numerarentur, templum Junonis, [1] quod religiosissimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longè cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram I

1. *Templum Junonis*] Junonis Laciniæ templum, prope Crotonem urbem, sanctum omnibus circà populis, ex Livio, lib. 24. RUÆUS, *in Æneid.* III. 552.
Attollit se diva Lacinia &c.

stram memoriam propter fani religionem remansit: &, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimùm aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. Putaverunt enim eum si, quo in genere plurimùm posset, in eo magnoperè elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illicò quæsivit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multùm omnibus corporum viribus & dignitatibus antesteterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cùm puerorum igitur formas, & corpora magno [2] hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, sorores sunt apud nos virgines: quare, qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quòd ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset. Neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse; ideo quòd nihil simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expolivit. Itaque, tanquam cæteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.

2 Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cujus omnes partes, quocunque essent in genere, exprimendæ nobis necessariò viderentur: sed, omnibus unum in locum

---

2. *Cùm puerorum igitur formas, & corpora magno*] Est versus longus, quem destruendum putabat Gulielmius fide libri Grevenb. *corpora, & formas.* Pall. adhærent vulgatæ. Grut.

3. *Tisia*] Cum hoc Tisia, Coracis discipulo,

eum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimè præcipere videbatur, excerpsimus, & ex variis ingeniis excellentissima quæque libavimus. Ex iis enim, qui nomine & memoriâ digni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia nobis visa est, aut à bene inventis alicujus recedere, si quo in vitio ejus offenderemur; aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

Quòd si in cæteris quoque studiis à multis eligere homines commodissimum quodque, quàm sese uni alicui certo vellent addicere, minùs in arrogantiam offenderent; non tantoperè in vitiis perseverarent; aliquanto leviùs ex inscitia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit.

Ac veteres quidem scriptores artis usque à principe illo atque inventore Tisia [3] repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cujusque præcepta magnâ conquisita curâ perspicuè conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantùm inventoribus ipsis suavitate & brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multò commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut cæteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimùm consumpserunt, sicut & ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat; tamen permulta nobis

cipulo, legatum Gorgiam Leontinum Athenas profectum scribit Pausanias, lib. 6. Hic multa in orationem contulit, & persuadendi peritissimus omnium suo tempore habitus est. Hunc in Phædro Platonis Socrates deridet: cujus tamen auditorem Isocratem fuisse scribit Plutarchus. CORRADUS, in *Brut.* cap. 12.

bis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultùm ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constet esse artem, non invenimus. Discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.

3 Ex his duabus diversis sicuti familiis [4], quarum altera cùm versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera verò omnis in dicendi erat studio & præceptione occupata: unum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commodè dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus.

Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantoperè eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profectò neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicujus præteriisse, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo, facilè & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stultè & diù perseverasse, turpe est: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commodè hæc perscripsisse videamur; illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temerè atque arroganter assenserimus. Verùm hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, consequemur: nunc autem, ne longiùs oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus.

Igitur

---

4. *Ex his duabus diversis sicuti familiis*] Aristotelis & Isocratis.

5. *Et inventiones*] Victorinus explicans hunc locum, *Nam*, inquit, *de quinque partibus orationis solam inventionem tractat*. Quibus verbis quid sibi velit, non intelligo; satisque apparet, vim hujus loci ignorasse. Ego verò crediderim *inventiones*, non argumentum, ut quidam falsò existimant, sed intentionem in primis, & depulsionem esse intelligendas. Nam propositâ controversiâ, considerandum est primùm, an causa consistat; quod

Igitur primus liber expoſito genere hujus artis, & officio, & fine, & materiâ, & partibus, genera controverſiarum, & inventiones [5], & conſtitutiones, & judicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cùm in eo cæteris de rebus diſtinctiùs dictum ſit, diſpersè autem de confirmatione, & de reprehenſione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hîc tantùm ipſa inventa unamquamque in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis partes referre oportebit.

Omnis & demonſtrativa, & deliberativa, & judicialis cauſa, 4
neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ antè expoſita ſunt, conſtitutionis genere uno, pluribúſve verſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cùm communiter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoque aliæ ſunt cujuſque generis, & diverſæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum ſit, quæritur: in demonſtrationibus, quid honeſtum: in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid utile. Nam cæteri utilitatis modò finem in ſuadendo & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt.

Quorum igitur generum fines & exitus diverſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus, [a] non eaſdem incidere conſtitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipſo fine & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonſtrationem, aut ad ſententiæ [b] dictionem. Quare nunc in exponendis controverſiis, in judiciali genere cauſarum

quod ex intentione, & depulſione cognoſcitur. *Intentio* eſt prima pars, cùm Actor proponit & facit litem. *Depulſio*, eſt reſponſio Rei. Cùm igitur ex intentione & depulſione omnis controverſia, id eſt conſtitutio, ſive quæſtio fiat, meritò *inventiones* appellantur. Hoc autem ita eſſe, facilè ex textu intelligi poteſt: Nam ſequitur, *& conſtitutiones*. NASCIMBÆNIUS.

a *Non eaſdem*] Lamb. *non eaſdem in unumquodque genus cauſæ incidere.*

b *Dictionem*] Lamb. *dictionem, aut ad judicium. Quare.*

& præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque causarum genera simili implicata controversiâ, nulla cum difficultate transferentur: pòst autem separatim de reliquis dicemus.

[c] Nunc à conjecturali constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, & secum aliquantùm nummorum ferentem, est comitatus. Cum hoc, ut ferè fit, in via sermonem contulit, ex quo factum est, ut illud iter familiariùs facere vellent. Quare cùm in quandam tabernam divertissent, simul cœnare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur pòst inventum, cùm in alio maleficio deprehensus esset) cùm illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertisset: noctu, postquàm illos arctiùs jam, ut fit, ex lassitudine dormire sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium proptèr appositum è vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cujus gladio occisio erat facta, multò ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamavit semel & sæpius. Illum somno impeditum non respondere existimavit: ipse gladium [7] & cætera, quæ secum attulerat, sustulit; solus profectus est. Caupo non multo pòst conclamavit, hominem esse occisum, & cum quibusdam diversoribus illum, qui antè exierat, consequitur. In itinere hominem comprehendit, gladium ejus è vagina èducit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne?

5 Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem causam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur: sic omnem in causam

c *Nunc à conjecturali*] Lamb. *Nunc ad conjecturalem constitutionem proficiscamur.*

ſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, conjectura capienda eſt.

Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potiùs, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem, eſt diligens & conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cùm aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur, ut, ſi amicitiæ quid causâ factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metûs, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiſcendíve commodi; aut contrà rejiciendi, diminuendi, devitandíve incommodi causâ. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi causâ, aut majoris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod majoris adipiſcendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur.

Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt hujus conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cùm aliquid impulſione factum eſſe dicit, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & ſententiis amplificare debebit, & oſtendere, quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hîc & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affectionis explicatione, curandum eſt, ut non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit.

Cùm autem non impulſione, verùm ratiocinatione aliquem 6
commiſiſſe quid dicet; quid commodi ſit ſecutus, aut quid in-

 com-

commodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quàm maximè poterit, ut, quoad ejus fieri possit, idonea quàm maximè causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa; quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum; & omninò quidquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summè augere debebit. Et hoc eum magnoperè considerare oportebit, non quid in veritate modò, verùm etiam vehementiùs, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines: cùm aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is eventus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cùm aut id, quod bonum est, malum putant: aut contrà, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit, ullam esse pecuniam, fratris, aut amici vitâ, aut denique officio suo antiquiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam verè, & piè dicetur, negabit. Verùm illud dicendum erit, illi non esse ita visum: quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo pòst dicendum est.

7 Eventus autem tum fallit, cùm aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit, quòd aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cujus testamento non sit heres, quòd ejus testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex eventu cogitationem spectari oportet, sed qua cogitatione, animo, & spe ad maleficium profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alii nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur: aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse,

nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta, & cætera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus, & integer esse dicetur. Postremò, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verùm id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causâ hunc accusare, sed hujus accusandi causâ defendere alterum videatur.

Atque accusatori quidem hæc ferè sunt in causâ facienda, & 8
consideranda. Defensor autem ex contrario primùm impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis & natura ejus sit affectionis, quâ impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura ejus affectionis quàm levissimè quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur.

Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm aliis, aut incommodum sibi majus, quàm commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda: qui omnes loci similiter in incommodi quoque vitatione tractabuntur.

Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum rite defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quòd si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitasse quidem hunc quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso; quod verum, pro vero

probasse. Quòd si dubitaverit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum, certum in periculum se committere.

Quemadmodum autem accusator, cùm ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cùm in alios ab se crimen volet transferre.

9 Ex persona autem conjectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus. Nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cùm dicimus, [a] cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcircò aliquem Caldum vocari, quòd temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus [b] Græcis imperitis verba dedisse, quòd Clodius, [6] aut Cæcilius, aut Mutius, vocarentur.

Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. Omnia enim hæc, vir, an mulier; hujus, an illius civitatis sit; quibus sit majoribus [7], quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspiciones, cùm, quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cùm servus, an liber; pecuniosus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua & perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit; quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa, causâ positâ, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere conjecturam, ut, amor, iracun-

a *Cognomen*] Lamb. *cognomen quoque & agnomen.*

b *Græcis*] Vict. Man. *Græcös.*

6. *Quòd Clodius*] *Clodius*, quòd claudicet, vel corpore, vel animo. *Cæcilius*, quòd cæcutiat. *Mutius*, quòd mutus. Has verò nugas in Oratore quis ferat? MURETUS. Proderit tamen ad ridiculum: quo modo Tullius in Ver-

cundia, molestia: propterea quòd & ipsorum vis intelligitur, &, quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt.

Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magnâ cum voluntate occupatio, facilè ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis.

Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus 10
unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus ejus qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut à tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cùm causa, quare peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minùs honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex antè factis accusator improbare debebit, & ostendere, si quo in pari antè peccato convictus sit. Si id non poterit; si quam in similem antè suspicionem venerit, ac maximè, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causâ aliquâ commotum peccasse, aut in æquè magna re, aut in majore, aut in minore: ut si, quem pecuniâ dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re, ejus aliquod factum avarum.

Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit: ut si avaritiâ inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse vitiis doceas, & ex ea re

Verrem, IV. 24. *Quod unquam hujusmodi verriculum fuit?* PRUSTEUS.

7. *Quibus sit majoribus*] Ita Demosthenes in Oratione pro Corona accusatus ab Æschine se defendit à genere, & indicium facit se virum optimum esse, quòd optimis majoribus sit natus: Æschinem verò pessimum, quòd infimo genere sit natus. NASCIMB.

re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum.

Si nulli affinis poterit vitio reus antè admisso demonstrari: locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum antè celasse, nunc manifestò teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, [7] & aut potestatem antè peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primùm deliquerit. Nam necesse est, eum, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

11 Defensor autem primùm, si poterit, debebit vitam ejus, qui insimulabitur, quàm honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota, & communia officia: quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cùm necesse non esset, officii causâ, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modò expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si, cùm potestas impune aliquid faciendi minùs honestè fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse.

Hoc autem ipsum genus erit eò firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cùm avaritiæ causâ fecisse arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hìc illa magnâ cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cùm animus omni in vita fuerit à vitiis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad

ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honestè actam tali in tempore quàm plurimùm prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facilè possit, non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere judicium. Sin autem in antè acta vita aliquæ turpitudines erunt; aut falsò venisse in eam existimationem dicetur, aut ex aliquorum invidia; aut obtrectatione, aut falsa opinione: aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione; negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, antè factis omissis, illud, quod instet, agi oportere.

Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius admini- 12
stratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiscentur.

Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primùm oportebit, quæ sunt continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita videatur; quid in ipsa re gerenda; quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda: nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscujusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hìc non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia

& potestas earum rerum, propter quas aliquid faciliùs fit, aut sine quibus omnino confici non potest, considerandæ est.

Deinde videndum est, quid adjunctum sit negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æquè magnæ, similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnoperè considerandum est; ut metus, lætitia, titubatio.

Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus ecquæ consuetudo sit, ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio; ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis.

Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ communiter & ex nego-
13 tiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam & ex fortuna, & ex ~~natura,~~ & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione junguntur. Maximè enim quæri oportet in hac constitutione, primùm potueritne aliquid fieri: deindè ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua antè diximus: deinde utrùm id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: item quod spem celandi * haberet: deinde necessitudo, in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quòd in itinere se tam familiariter applicaverit, quòd sermonis causam quæsiverit, quòd simul diverterit, cænarit. In re, nox, somnus. Post rem, quòd solus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit.

Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrùm videatur diligenter ratio faciendi esse habita & excogitata, an ita

* *Haberet*] Lamb. *non haberet.*

ita temerè, ut non verisimile sit, quemquam tam temerè ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodiùs potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sæpe si pecuniæ adjumenta, si adjutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa.

Hîc neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quo modo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd, causâ positâ, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hîc se inventuros putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum est, tot de rebus utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire.

Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Faciliùs autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii, & suam, & adversarii narrationem sæpe & diligenter pertractabit, 14
& quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potiùs, quàm illo: cur ab hoc potiùs, quàm ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit: cur hoc antè factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria: aut quid rem ipsam consecutum sit: constêtne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc hujúsne rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utrius potiùs: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit.

Cùm animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium [8] conservati loci procedent, de

8. *Tum illi ipsi in medium*] Sensus est: Tum reconditi loci conjecturarum efferent se in lucem: & cùm ex iis separatim sumptis, tum ex iis simul sumptis fient argumenta. FAUST.

de quibus antè dictum est: & cùm ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe quæstiones [9], testimonia, rumores: quæ contrà omnia uterque simili viâ præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit.

Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus suspicionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est. Nam & ejus, qui in quæstione aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ solùm, quæ dicitur, & ab ipsâ ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commodè possit: pars autem est pervagatior, & aut in omnes ejusdem generis, aut in plerasque causas accommodata.

15 Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei [10] quandam continet amplificationem: ut si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco, nisi peroratâ, & probatâ causâ, non est utendum. Aut dubiæ [11], quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi, ut suspicionibus credi oportere, & contrà, suspicionibus credi non oportere.

Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est: pars, per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

Distin-

---

9. *Quæstiones*] Id est, tormenta quæ adhibito corporis cruciatu veritatem exprimunt. De quæstionibus his sive tormentis, itémque de testimoniis & rumoribus agit ex professo Quintilian. lib. 5. cap. 3. 4. 7. pag. 265. 268. & seq. CAP.

10. *Locus communis, aut certæ rei &c.*] Hunc *communis loci* significatum suprà explicuimus ad

Distinguitur autem oratio, atque illustratur maximè, rarò inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus * illis argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est; & auditoris animus, aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis in quibus & suavitatis, & gravitatis plurimùm consistit, & omnia, quæ in inventione verborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur.

Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt: nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi & verborum, & sententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornatè, & graviter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium.

Nunc exponemus, in conjecturalem constitutionem [12] qui 16
loci communes incidere soleant: suspicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: testibus credi oportere, & non oportere: quæstionibus credi oportere, & non oportere: vitam antè actam spectari oportere, & non oportere: ejusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse ejusdem: maximè spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes diducentur.

Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur; & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi & cæteri omnes loci communes ex iisdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes: sed illæ tenuiùs, & acu-

ad cap. 51. lib. 1. num. 59. Cap.

11. *Aut dubiæ*] Alterum hunc *communis loci* significatum exposuimus in Quintil. pag. 263. not. 15. ubi quatuor *τῦ communis loci* significationes explanavimus. Idem.

* *Illis*] Vict. Grut. *illis auditoribus*, & *argumentis*.

12. *In conjecturalem constitutionem*] De qua vide quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 8. nu. (5.) Idem.

acutiùs, & ſubtiliùs tractantur: hi autem graviùs, & ornatiùs, & cùm verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. In illis enim finis eſt, ut id, quod dicitur, verum eſſe videatur: in his, tametſi hoc quoque videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

17 Cùm eſt nominis controverſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva [13] dicitur. Ejus generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa: C. Flaminius is, qui conſul rempublicam malè geſſit bello Punico ſecundo, cùm tribunus plebis eſſet, invito ſenatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit: arceſſitur majeſtatis. Intentio eſt [14]: Majeſtatem minuiſti, quòd tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt [15]: Non minui majeſtatem. Quæſtio eſt: Majeſtatémne minuerit. Ratio [16]: In filium enim quam habebam poteſtatem, eâ uſus ſum. Rationis infirmatio: At enim, qui patriâ poteſtate, hoc eſt, privatâ quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt, populi poteſtatem infirmat, minuit is majeſtatem. Judicatio [17] eſt, Minuátne is majeſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patriâ poteſtate utatur. Ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

Ac, ne quis fortè arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolam ſuminus, in qua præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes videbit conſtitutiones, & earum partes, & controverſias, ſi quæ fortè in eas incident. Nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Majeſtatem minuere, & de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breviter expoſi-

13. *Conſtitutio definitiva*] De qua vide ad cap. 8. n. (t.) Capper.

14. *Intentio eſt*] Hoc eſt, accuſatio, ſive accuſatoris actio. Idem.

15. *Depulſio eſt*] Id eſt, accuſationis refutatio, ſive τῦ Rei defenſio. Capper.

16. *Ratio*] Αἰτία vel αἴτιον, id eſt, cauſa quam Reus ad ſui defenſionem profert. Vide

positum, pluribus verbis est & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accusabitur, adjungere oportebit; & ex eo, quod ostenderis esse, verbi causâ, majestatem minuere, docere, adversarium majestatem minuisse; & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur.

Post erit infirmanda adversariorum descriptio [18]. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cùm, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostenditur ejus descriptionis approbatio, & si, quæ incommoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra adversariorum definitionem conferemus, & nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus: illorum, contrà. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio.

Jam si res plures erunt definiendæ: ut, si quæratur, fur sit, 18
an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra surripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modò rerum, verùm etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Majestatem minuere, est aliquid de republica, cùm potestatem non habeas, administrare. Deinde hujus confirmatio similibus, & exemplis & rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur. Dein-

---

de quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 13. n. (1.) CAPPER.

17. *Judicatio*] Τὸ κρινόμενον, id est, hoc ipsum de quo judices laturi sunt sententiam. Vide ad cap. 13. n. s. IDEM.

18. *Descriptio*] Hoc est, definitio ejus vocabuli, cujus vis inquiritur & significatio venit in controversiam. IDEM.

Deinde [a] sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cætera pòst eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causâ, non res solùm convertere, verùm etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causâ sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. [b] Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cùm causa postulabit, utemur.

19 Cùm autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translativa [19] appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rariùs incidant translationes. Nam & prætoriis exceptionibus [20] multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut causâ cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.

Quare in jure plerumque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio [21] privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rariùs incidunt, & tamen si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minùs habeant firmitudinis: confirmentur autem assum-

a *Sequitur*] Lamb. *Sequetur.*

b *Quare*] Lamb. *Quare non in omne causæ genus incidunt. Eorum*

19. *Constitutio translativa*] De qua vide quæ annotavimus ad cap. 8. n. (x.) CAPPER.

20. *Prætoriis exceptionibus*] Excipere, propriè est detrahere: & inde dicta exceptio est, quòd partem aliquam de universo Actoris jure detrahat vulgari formulâ *Nisi si*, vel *Si non*, vel *Extra quàm*; quasi defensor aliqua ex parte veram esse actoris intentionem fateretur, sed tamen cum exceptione. *Prætoriæ* exceptiones erant, quia Prætor expositâ causâ actionis formulam præscribebat. PRUSTEUS.

21. *Conceptio*] A jure consultis dicitur formula. PRUSTEUS.

22. *Assumpta alia aliqua constitutione*] Id est, assumendo quemdam alium statum quæstionis. CAPPER.

23.

assumpta alia aliqua constitutione [22]. Ut in quodam judicio, cùm venefici cujusdam nomen esset delatum, &, quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cùm in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solùm mentio facta esset: defensor in hoc ipso multùm oportet, ut diu consistat: cùm de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse eâ pœnâ afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem, si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Eâ igitur pœnâ si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessariò consequatur. Hîc defensor pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verumtamen cæteris quoque criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit [23].

Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit hu- 20
jusmodi: Cùm ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contrà præstò fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, injuriarum. Postulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem, *Extra quàm* [24] *in reum capitis præjudicium fiat*. Hîc is, qui agit, judicium purum postulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non. Ratio [25], Non enim oportet, in recuperatorio judicio [26], ejus maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore judicari. Judicatio [27], Atrocitas injuriarum satisne causæ sit, quare, dum ea judice-

23. *Conjecturali constitutione translationem confirmabit*] Id est, confirmabit translativam illam causæ constitutionem, movendo quæstionem facti, vel de facto. CAPPER.

24. *Extrà quàm*] Vide P. Nannii Miscellan. lib. IX. cap. 6. ut & Brissonium de Formulis.

25. *Ratio*] Vide quæ notavimus ad cap. 17. n. 16. CAPPER.

26. *In recuperatorio judicio*] Recuperatorium judicium dicebatur, quod ferebant Recuperatores. Hi porrò judices quidam erant à Prætore privatis in controversiis de re qualibet dati; quos etiam à recuperando ita vocatos aiunt, quòd per eos suum quisque jus recuperare posset, vel quòd de bonorum iniquè ablatorum recuperatione, æstimandisque injuriis cognoscerent. CAPPER.

27. *Judicatio*] Vide quæ notata sunt ad cap. 17. n. 17. CAPPER.

dicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum ſit, præjudicetur. Atque exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid ſtatui, de ea re conveniat.

Id ex partibus juris, de quibus pòſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, & videre, utrùm malitiâ quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitiâ, an neceſſitudine; quòd alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi ſic ſit judicium, aut actio conſtituta, an rectè ſine ulla re ejuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui tranſlationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in judicium veniat, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut aliâ pœnâ, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem, & partes ejus conſideremus.

21 Cùm & facto, & facti nomine conceſſo, neque ullâ actionis illatâ controverſiâ [28], vis, & natura, & genus negotii ipſius quæritur; conſtitutionem generalem [29] appellamus. Hujus primas eſſe partes duas nobis videri diximus, negotialem & juridicialem. Negotialis eſt [30], quæ in ipſo negotio juris civilis habet implicitam controverſiam. Ea eſt hujuſmodi: Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem antè mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam veniret [31]. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos qui patris pupilli heredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controverſia eſt. Poſſeſſio heredum ſecundorum eſt. Intentio eſt [32] agna-

28. *Actionis illata controverſia*] Ea ipſa eſt quæ aliàs *tranſlatio & tranſlativa cauſæ conſtitutio* appellatur, ἡ μετάληψις, ἡ παραγραφὴ, de quâ vide cap. 8. lib. 1. n. (x.) CAPPER.

29. *Conſtitutionem generalem*] De hac vide quæ notavimus ibid. IDEM.

30. *Negotialis eſt*] De quâ lege quæ ſuprà notata ſunt ad cap. 11. lib. 1. n. (a.) IDEM.

31. *Quàm in ſuam tutelam, &c.*] Id eſt antequam pubes factus eſſet, & teſtari poſſet: *in ſuam* enim *tutelam* venire, vel *ſuæ tutelæ fieri*, nihil aliud eſt quàm ad pubertatem venire. v. l. *ſi filiaſamilias* 51. *ff. de legat.* 3. l. 5. §. 2. *ff. quibus ex cauſis in poſſeſſionem.* GOTHOFREDUS.

32.

agnatorum: Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio [33] est: Immò nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est: Utrorum sit. Ratio est [34]: Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis: Immò pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi jussit esse. Quare, præterquàm quod ipsius fuit in testamento, ullius vestrûm esse non potest. Judicatio [35]: Possítne quisquam de filii pupilli re testari. An heredes secundi, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes sint.

Atque hoc non alienum est, quòd ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hîc admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione [36]: quod fit, cùm id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio: Unius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt, nec unquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset. Infirmatio autem hæc erit: Non est una pecunia, propterea quòd altera jam erat pupilli adventitia: cujus heres non, illo tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimùm valebat, quæ jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est: Unáne pecunia fuerit. Aut, si hac erunt usi infirmatione, Posse plures esse unius heredes pecuniæ dissimilibus de causis; de eo ipso judicatio nascitur: Possintne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse heredes.

Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & ra- 22
tiones, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plu-

 res

32. *Intentio est*] Hoc est, petitio, sive postulatio. CAPPERONNERIUS.

33. *Depulsio*] Id est, recusatio, refutatio, denegatio. IDEM.

34. *Ratio est*] Vide quæ notata sunt ad cap. 17. lib. 2. n. 16. IDEM.

35. *Judicatio*] Vide suprà ibid. n. 17. ID.

36. *Constitutione*] Τῇ στάσει. Vulgò dicunt statum quæstionis oratoriæ in genere judiciali. Jam verò quot sint hujusmodi status, & quàm varia sint de his veterum Rhetorum systemata, fusiùs exposuimus ad Quintilian. lib. 3. cap. 6. pag. 181. not. 468. CAPPER.

res fiant. Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: pòst autem, approbata quædam à consuetudine, aut verò utilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem jus est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem.

Religionem, eam, quæ in metu & cæremonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, observantiam teneat. Vindicationem, per quam vim & contumeliam, defendendo aut ulciscendo, propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reveremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum sit.

Ac naturæ quidem jura minùs ipsa quæruntur ad hanc controversiam, quòd neque in hoc civili jure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. In ea autem jura sunt quædam ipsa jam certa propter vetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multò maxima pars, quæ prætores edicere consueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa, consuetudine facta sunt. Quod genus, pactum, par, judicatum.

Pactum est, quod inter aliquos convênit, quod jam ita justum putatur, ut juri præstare dicatur. Par, quod in omnes æquabile

---

37. *Locorum communium .... duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ*] Vide quæ de his notavimus ad cap. 15. n 10. CAPPER.

38. *Juridicialis est*] De qua vide quæ suprà notavimus ad cap. 11. lib. 1. n. (z.) IDEM.

39.

quabile est. Judicatum, de quo jam antè sententiâ alicujus, aut aliquorum constitutum est. Jam jura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex majore, aut ex minore, nasci videbitur, quisque attendere, atque elicere pertentando unamquamque partem juris debebit. Locorum autem communium, quoniam (ut antè dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ [37] continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc juridiciale genus, & partes ejus consideremus.

Juridicialis est [38], in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut 23
pœnæ ratio quæritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram nominamus. Absoluta est [39], quæ ipsa in se, non ut negotialis implicitè & abscondité, sed patentiùs & expeditiùs recti & non recti quæstionem continet. Ea est hujusmodi: Cùm Thebani Lacedæmonios bello superavissent, & ferè mos esset Graiis, cùm inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modò in præsentia declarandæ causâ, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum statuerunt tropæum. Accusantur apud Amphictyonas, id est, apud commune Græciæ concilium.

Intentio est [40], Non oportuit. Depulsio est [41], Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est [42]: Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est: Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis statuere non oportet. Judicatio

L 3 est:

39. *Absoluta est*] Vide ibid. n. (a.) Idem.

40. *Intentio est*] Id est, accusatio, accusatoris actio, quâ cuipiam crimen intendit. Id.

41. *Depulsio*] Id est, accusationis refutatio, seu τοῦ Rei defensio. Idem.

42. *Ratio est*] Vide cap. 17. n. 16. Capper.

est [43] : Cùm summæ virtutis celebrandæ causâ Graii de Graiis æternum inimicitiarum monumentum statuerint, recténe, an contrà fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt: Non enim justè, neque piè bellum gessistis; in relationem criminis [44] dilaberemur; de qua pòst loquemur.

Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, de qua antè dictum est. Locos autem communes & ex causa ipsa, si quid inerit indignationis aut conquestionis, & ex juris utilitate, & naturâ multos & graves sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare.

24 Nunc assumptivam partem juridicialis consideremus. Assumptiva [45] igitur tunc dicitur, cùm ipsum ex se factum probari non potest: aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes sunt quatuor; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio [46].

Comparatio est [47], cùm aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cujus id causâ factum est, defenditur. Ea est hujusmodi : Quidam imperator, cùm ab hostibus circumsideretur, neque effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret, itáque fecit: armis & impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis [48]. Incurrit huc definitio [49]. Sed nos hunc locum, de quo agitur, consideremus.

Intentio est, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depul-

---

43. *Judicatio*] Vide cap. 17. n. 17. Capp.

44. *Relationem criminis*] Τὸ ἀντέγκλημα. Herennianus Rhetor statum hunc vocat *Translationem criminis*. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. Vide etiam Ciceronem ipsum hoc in libro, cap. 26. Idem.

45. *Assumptiva*] Ἀντίθεσις, vel ἀντιθετικὴ στάσις. Lege Quintilian. pag. 181. not. 468. Idem.

46. *Comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio*] De horumce vocabulorum sensu, vide suprà cap. 11. lib. 1. n. (d.) & ipsum Ciceronem hîc cap. 24. 26. 29. & 31. Idem.

47. *Comparatio est*] Ἀντίστασιν Græci Rhetores vocant. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. Idem.

48. *Majestatis*] Subauditur *læsæ*. Idem.

49. *Definitio*] Id est, quæstionis oratoriæ status, cui nomen *Definitiva constitutio*, ὅρος, ὁρισ-

Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut conjecturalis [50], Non periissent: aut altera conjecturalis, Non ideo fecisti. Ex quibus sunt judicationes, Periisséntne; &, Ideóne fecerit: aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua judicatio nascitur: Cùm omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrùm satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc causæ genus ex his locis tractari conveniet.

Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem, atque præcepta, ac maximè conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto judicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob caussam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Ejus rei confirmatio, & item contrariâ de parte infirmatio ex conjecturali constitutione [51] sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium, sicut in hac causa (nam majestatis arcessitur,) definitione & definitionis præceptis uti oportet.

Atque * hæc quidem plerumque in hoc genere incidunt, ut 25
conjectura & definitione [52] utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maximè est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quàm plurimis infirmet rationibus. Quod facile est, si quàm plurimis constitutionibus [53] aggrediatur id improbare.

Ipsa autem comparatio separata à cæteris generibus controversiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud, quod comparabitur,

---

ὁρισμός. Vide suprà cap. 8. lib. 1. n. (t.) Id.

50. *Conjecturalis*] Id est, movendo quæstionem facti vel de facto. Idem.

51. *Ex conjecturali constitutione*] Id est, ex eo quæstionis oratoriæ statu, quem vulgò vocamus *facti* vel *de facto quæstionem*. Græci Rhetores στοχασμὸν, στοχαστικὴν στάσιν. Alia ejusdem nomina vide suprà cap. 8. lib. 1. n. (s). Idem.

* *Hæc*] Grut. *hoc quidem plerumque in genere accidit.*

52. *Conjecturâ & definitione*] Hoc est, iis quæstionum oratoriarum statibus, quorum alter vocatur *conjecturalis*, στοχασμὸς, vulgò *facti quæstio*; alter definitivus, ὅρος, ὁρισμὸς; de quibus vide ut sup. n. f. & t. Idem.

53. *Constitutionibus*] Id est, oratoriarum quæstionum statibus in genere judiciali. Id.

tur, aut non honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem, illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter ſalutem militum ea, quæ ſalutis cauſâ comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demonſtratur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudine ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud quod vitarit reus, quàm illud quod fecerit. Honeſti autem, & utilis, & neceſſarii vis & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparativam judicationem exponere, tanquam cauſam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam antè expoſuimus: Cùm omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, utrùm ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationem res veniat, tractari oportebit.

26 Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in iis ipſe quoque ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit: cæteros autem omnes locos, qui ad ipſam comparationem [54] pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt, Accuſatoris, in eum, qui cùm de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honeſtum puta-

ri

54. *Ad ipſam comparationem*] Hoc eſt, ad eum qualitatis aſſumptivæ ſtatum, cui nomen *comparatio*, ἀντίστασις. Vide cap. 11. lib. 1. n. h. CAPPER.

55. *Relatio criminis*] Græci vocant ἀντέγκλημα, quaſi dicas *recriminationem*. Vide ut ſup. n. (g.) IDEM.

56. *Tranſlationis*] Quam Tullius alibi vocat

ri oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

Relatio criminis [15] est, cùm reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi: Horatius occisis tribus Curiatiis, & duobus amissis fatribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem: sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatii cum gemitu & lamentatione. Indignè passus, virginem occidit. Accusatur. Intentio est, Injuriâ sororem occidisti. Depulsio est, Jure occidi. Quæstio est, Juréne occiderit. Ratio est: Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat; me & populum Romanum vicisse molestè ferebat. Infirmatio est: Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua judicatio fit: Cùm Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris & populi Romani victoriâ non gauderet, oportuítne eam à fratre indemnatam necari.

Hoc in genere causæ, primùm si quid ex cæteris dabitur con- 27
stitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde levius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis [16] partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut statui de ea re convenerit: ac simul ostendere, non oportuisse antè supplicium, quàm judicium, interponere. Tum

 leges

---

cat *translativam causæ constitutionem*, Græci *μετάληψιν*, & aliquando *παραγραφήν*. Tunc autem locum habet hic quæstionis oratoriæ status, cùm litigantium alter contendit non apud hos judices, aut non hoc tempore, aut non hac lege secum agi oportere. Vide suprà cap. 8. lib. 1. n. (x). CAPPER.

leges quoque & judicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & judicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, judicium fieri noluerit: & id, quod judicatum non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud judices accuſent, quem ſine judicibus ipſi condemnarint: & de eo judicium faciant, de quo jam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem judicii futuram dicemus, & judices longiùs, quàm poteſtatem habent, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, judicarint. Deinde, hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis ulciſcantur, quantùm incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet; ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet judicio: ſi verò cæteri quoque idem faciant, omnino judicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne, ſi judicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in judicium. Deinde poſtulabit, ut legem, qua lege fecer itproferat, Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quàm maximè: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui ſe jure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud ejuſmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema eſt, ut in comparatione, aſſumptio judicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis [57] præceptis dictio.

28 Defenſor autem quæ per alias conſtitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem [58] com-

57. *Deliberationis*] Id eſt, earum orationum, quæ verſantur in genere deliberativo. Vide ſuprà cap. 5. lib. 1. n. (d). CAPPER.

58. *Relationem*] Id eſt, eum qualitatis aſſumptivæ-ſtatum, quem Cicero *relationem criminis*, Herennianus Rhetor *tranſlationem crimi-*

" comprobabit, primùm augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quàm maximè per indignationem, si res feret, junctâ conquestione, ante oculos ponendo. Posteà leviùs demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare.

Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur. Primùm si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modò viro bono, verùm omnino homini libero videatur non fuisse toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur. Deinde ejusmodi, ut in eam is maximè debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in judicium illam rem pervenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & à quo sit vindicata. Posteà sic rem fuisse apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hîc demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modò non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox judicium fiat, exspectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cùm id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hîc utilitatis judiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui sumpserit, audaciam & crudelitatem, indignatio.

Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, audaciam * conquestio: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta,

M 2 &

criminis, Græci *ἀντέγκλημα* (quasi recriminationem) appellant. Vide suprà cap. 11. lib. 1. n. (g). & cap. 26. lib. 2. n. 55. IDEM.

* *Conquestio*] Vict. Man. Grut. *sui conquestione.*

& tam perspicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata.

29 Remotio criminis [59] est, cùm ejus intentio facti, quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur. Id fit bipartitò: nam tum causa, tum res ipsa removetur.

Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumptus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cùm iis, qui legati erant, sumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in cæteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione [60] sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione [61], & ex relatione criminis [62] in hanc quoque causam convenire poterunt.

Accusator autem illum, cujus culpâ id factum reus dicet, primùm defendet, si poterit. Sin minus poterit, * negabit, ad hoc judicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, Suo quemque officio consulere oportere; nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, & non cum hujus defensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cùm cætera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primùm cujus acciderit

59. *Remotio criminis*] Unus est è qualitatis assumptivæ statibus, cui nomen *μετάστασις* apud Græcos Rhetores. Lege sis Quintilian. lib. 3. cap. 6. pag. 181. not. 468. CAPP.

60. *Ex conjecturali .... constitutione*] Vide hîc cap. 24. n. 51. IDEM.

61. *Ex comparatione*] Vide ibid. n. 47. & cap. 26. n. 54. IDEM.

62. *Ex relatione criminis*] Vide hîc cap. 26. n. 55. & cap. 28. n. 58. IDEM.

* *Negabit*] Lamb. *negabit hoc ad judicium illius, sed ad hujus .... culpam pertinere.*

63. *Concessionis*] Concessio unus est è qualitatis assumptivæ statibus, cui apud Græcos nomen est *συγγνώμη*, venia; unde à Latinis dicitur etiam *status venialis*, & *deprecatio*. Vide suprà cap. 11. lib. 1. n. (d.) & cap. 31. lib. 2. n. 67. IDEM.

derit culpâ, demonstrabit. Deinde, cùm id alienâ culpâ accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit. Quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctiùs in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate; quòd minùs, quàm convenerit, factum sit, culpâ id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantùm voluntatis, & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum hujusmodi, ex cætera diligentia, ex antè factis, aut dictis; atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere; & cum cætera vita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit.

Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam cau- 39
sa dimovebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcircò legatis pecunia data non esset; accusatione alterius, & culpæ depulsione demptâ, cæteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis [63] partibus quæ convenient, assumere: de quibus pòst nobis dicendum erit. Loci autem communes, iidem utrisque ferè, qui superioribus assumptivis [64], incident. Hi tamen certissimi: accusatoris, facti indignatio; defensoris, cùm in alio culpa sit, in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere.

Ipsius autem rei fit remotio, cùm id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est hujusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit [65] jussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato,

64. *Superioribus assumptivis*] Quatuor sunt qualitatis assumptivæ status; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, & concessio. Duos priores his verbis Tullius designavit. CAPPER.

65. *Porcam sustinuit*] Nam, ut ait Virgilius, Æneid. VIII. 641.

Cæsâ jungebant fœdera porcâ.

Mirificè hic locus illustratur denario quodam argenteo, quem ab Italicis populis, quo tempore bellum Marsicum motum est, cusum, existimare possumus ex eo, quòd ITALIA inscriptum in eo sit, & in medio militum fœdus ferientium vir incisus, qui porcam hujusmodi sustinet. URSINUS. De hoc denario, & alio non dissimilis typi consulendus est Spanhemius, Dissert. x. de Usu & Præstantia Numism. VERBURG.

& imperatore Samnitibus dedito [66], quidam in ſenatu eum quòque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet. Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteátne. Ratio eſt, Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cùm & id ætatis, & privatus eſſem, & eſſet ſumma cum auctoritate & poteſtate imperator, qui videret, ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, Attamen quoniam tu particeps es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te convenit. Judicatio eſt, Cùm is, qui poteſtatis nihil habuerit, juſſu imperatoris, in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendúsne ſit hoſtibus, nécne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſſionis partibus. Nam earum major quædam vis eſt; quod paulo pòſt intelligetur.

In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare, eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quòd accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Ut ſi quis eum accuſet, qui, cùm prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum vocarit, cùm conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio, ac poteſtate factum dimovebat; ſic in hoc ab ejus officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum removendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omnibus honeſtatis & utilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cujuſque officii, juris, poteſtatis, ſit, quæri oportebit, &, fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, poteſtatis attributum, nécne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis, ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Con-

66. *Imperatore Samnitibus tradito*] Si quando Imperator, præter S. P. Q. R. voluntatem ac ſententiam, fœdus cum hoſtibus feriiſſet, ut populus Romanus eâ fœderis religione ſolveretur, Imperator ipſe in hoſtium poteſtatem vinctus tradebatur. NASCIMBÆNIUS.

67. *Conceſſio eſt*] Aliàs dicitur venia, ſtatus venialis, Græcè *συγγνώμη*. Vide cap. 11. lib. 1. n. d. & cap. 30. lib. 2. n. 63. CAPP.

68. *Per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed ut ignoſcatur, id petitur*] Quem locum ne quidem gentium Deus Hermes poſſit

Conceſſio eſt [67], per quam non factum ipſum probatur ab reo: 31
ſed ut ignoſcatur, id petitur [68]. Cujus partes ſunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam ejus, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem.

Imprudentia eſt, cùm ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cùm adverſa tempeſtate in alto jactarentur, voverunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cùm exiſſent, vitulum immolaverunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, Neſcivi non licere. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, Cùm id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſitne ſupplicio dignus.

Caſus autem inferetur in conceſſionem, cùm demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, ut in hac: Cùm Lacedæmoniis lex eſſet, ut hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet; hoſtias is, qui redemerat, cùm ſacrificii dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere. Tum ſubitò magnis * commotis tempeſtatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, ut eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redemptor, ſuæ voluntatis oſtendendæ causâ, hoſtias conſtituit omnes in litore, ut, qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cùm omnes ſtudio ejus ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis arceſſierunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificium præſtò non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio.

---

poſſit ἑρμηνεύειν. Nam conceſſionem dividit Tullius in purgationem, & deprecationem; purgatio verò ei definitur, per quam ejus, qui accuſatur, *non factum*, *ſed voluntas defenditur*. Pugnant autem hæc; in conceſſione voluntatem *improbari*; in purgatione, quæ conceſſionis pars eſt, voluntatem defendi. Itaque *conceſſionis* definitionem leniter, levitérque immuto, ac lego: *per quam non factum ipſum probatur ab reo*, &c. Vossius, Inſt, Orat. *l.* 9.

* *Commotis*] Man. Lamb. *commotus*.

sio. Ratio, Flumen enim subitò accrevit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est; supplicio dignus es. Judicatio est, Cùm in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstiterit magnitudo, suppliciône dignus sit.

32 Necessitudo autem infertur, cùm vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cùm magna in alto tempestas esset, vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi & necessariò sumus in portum coacti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen populi esse oportet. Judicatio est, Cùm rostratam navim in portu deprehensam lex publicarit, cúmque hæc navis, invitis nautis, vi tempestatis in portum conjecta sit; oporteát-ne eam publicari.

Horum trium generum idcircò unum in locum contulimus exempla, quòd similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primùm, si quid res ipsa dabit facultatis, conjecturam [69] induci ab accusatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, consultò factum suspicione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id quod reus inferat, separare, id est, ostendere dissimile, quòd levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse vitari, & hac ratione provideri potuisse, si hoc aut illud [a] fecisset, aut nisi fecisset, præcaveri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam,

---

69. *Conjecturam*] Id est, illum quæstionis oratoriæ statum, qui dicitur *conjecturalis*; *στοχασμὸς*, *στοχαστικὴ στάσις*; vulgò *quæstio facti* vel *de facto*. Vide cap. 8. lib. 1. n. (s.) Capper.

a *Fecisset*] Lamb. *Fecisset*, *ac ne sic faceret*, *præcaveri*.

70. *Negotiali parte*] Quid sit pars negotialis, vide cap. 11. lib. 1. n. (a.) Capper.

71. *Absoluta juridiciali*] Quid sit pars juridicialis

ertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere.

Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quidvis perpeti, mori denique satius fuisse, quàm ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte [70] dictum est, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, &, quasi in absoluta juridiciali [71], per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis [72] partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab adversario commissa sit; permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent * vindicandi, neglecta sit.

Defensor autem conversis omnibus his partibus poterit uti. 33
Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quàm fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se convinci non posse, quòd non absit à culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum, qui culpâ careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione, & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur. Defensoris autem, conquestio calamitatis ejus, quæ non culpâ, sed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum animum, non eventum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis adversariorum indignationem inesse oportebit.

dicialis absoluta, quæ opponatur assumptivæ, vide ibid. n. (z.) Capper.

72. *Deliberationis*] Id est, generis deliberativi. Alludit enim ad celeberrimam orationum divisionem, secundùm quam aliæ dicuntur esse in genere demonstrativo *ἐπιδεικτικῷ*, aliæ in genere deliberativo *δημηγορικῷ*, vel *συμβουλευτικῷ*, aliæ denique in genere judiciali *δικανικῷ*. Vide cap. 5. lib. 1. n. (d.) Idem.

* *Vindicandi*] Vict. Man. *judicandi*.

Ac neminem mirari conveniet, ſi aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controverſiam [73] adjunctam videbit. Quo de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quòd quædam genera cauſarum, ſimpliciter, & ex ſua vi conſiderantur: quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controverſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controverſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur [74]: ſed quia de conceſſione loquebantur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus.

34 Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari poteſt, ideò quòd conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, ut ignoſcat, impetrare. Quare * parte ejus generis, cùm cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Ut ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa ſint beneficia, dixeris: poſſis, cùm videaris non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum: Quòd ſi, Judices, hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore, multorum ſuorum rectè factorum causâ, uni delicto ut ignoſceretis poſtularet, tamen dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute hujus eſſet, Judices, à vobis hanc rem, hoc poſtulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & judices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem ducere.

Quare hoc genus, quanquam in judiciis non verſatur, niſi quadam ex parte: tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt: & in ſenatu, aut concilio ſæpe omni in genere tractanda, in

---

73. *Scripti controverſiam*] Conſiderandum eſt, ait Tullius pag. 14. an in ratione, an in ſcripto controverſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Quintiliar. lib. 3. cap. 5. ſtatus alios rationales, alios legales vocat, idque Græcorum Rhetorum exemplo, qui *ςάσεις λογικὰς* & *νομικὰς* appellant. Vide cap. 13. lib. 1. n. l. CAPP.

74. *Controverſia quæ ex ſcripto & ſententia nominatur*] Ea Græcè dicitur *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*, quaſi dicas *de dicto & ſententia.* Hoc controverſiæ ſeu ſtatûs legalis genus fuſiùs exponunt Tullius hîc, cap. 42. & Quintilian. lib. 7. cap. 6. IDEM.

* *Parte*] Lamb. *parcè eo genere, cùm cauſam in eo, ut depreceris, conſtitueris,*

75. *De Syphace*] Syphax Maſſylorum in Numidia rex ſocietatem primùm iniit cum P. Scipione: fractâ deinde fide, Haſdrubali adhæſit: tandem devictus, captus, ac per trium-

in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in concilio de Syphace [75] diu deliberatum est; & de Q. Numitorio Pullo [76] apud L. Opimium [77], & ejus concilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quàm cognoscendi postulatio valuit. Nam semper animo bono se in populum Romanum fuisse non tam facilè probabat, cùm conjecturali constitutione [78] uteretur, quàm ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cùm deprecationis partes [a] adjungeret.

Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, com- 35
memorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea majora esse, quàm hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quàm mali profectum esse videatur. Deinde majorum suorum beneficia, si qua exstabunt, proferre. Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitiâ, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut [b] consanguineum, aut jam à majoribus in primis amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogantia in se esse demonstrabit, ut honore potiùs aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse videatur. Deinde cæteros proferre, quibus majora delicta concessa sint. Ac multùm proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet.

---

triumphum à Scipione, si Polybium audias, circumductus, paulo pòst in custodia Tibure obiit, anno U. C. 553. PRUSTEUS.

76. *De Q. Numitorio Pullo*] Proditore in bello Fregellano: de quo Philipp. III. cap. 6. IDEM.

77. *Apud L. Opimium*] Amicus meus addit, *Prætorem*. Rectè, si ex libro aliquo manuscripto. Consentit historia. Livius in Epitoma, lib. LX. *L. Opimius Prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit.* URSINUS.

78. *Conjecturali constitutione*] Τῇ στοχαστικῇ στάσει. Vide cap. 32. n. 69. CAPPER.

a *Adjungeret*] Lamb. *adjungeret, petebat.*

b *Consanguineum*] Lamb. *consanguineum, majoribus in primis eorum, qui se salvum velint, aut amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis, & dignitatem ostendet.*

det. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quàm minimùm obfuisse videatur; & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita.

36 Adversarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitiâ facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, &, si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet: aut aliquâ de causâ facta, non propter benevolentiam demonstrabit; aut postea odium esse acre susceptum; aut illa omnia maleficiis esse deleta; aut leviora beneficia, quàm maleficia; aut, cùm beneficiis honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde, de quo ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis * erit, indignatio maleficii; & alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sint.

Quoniam igitur in generali constitutione [79] tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne fortè varietate & dissimilitudine rerum deductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. Juridicialem [80] causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus.

37 Restat nunc, ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. Nam & apud judices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à

* *Erit*] Lamb. *erit, hic, indignatio.*

79. *In generali constitutione*] Id est, in eo quæstionis oratoriæ statu, qui & status qualitatis, & qualitas ποιότης appellari solet. Vulgò dicimus quæstionem juris, vel de jure. Vide cap. 8. lib. 1. n. (u.) CAPPER.

80. *Juridicialem*] Δικαιολογικὴν quæ τῇ negotiali πραγματικῇ opponitur. De his vide suprà, cap. 11. lib. 1. n. (z.) IDEM.

81. *Deliberativum est .... judiciale est habendum*]

à ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cùm aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cùm ad eam dictionem; ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberativum eſt: ſed quia de homine ſtatuitur, judiciale eſt habendum [81]. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum vim & naturam cognoverit, cùm genere primò, tum etiam formâ eas intelliget diſſidere. Cæteris autem partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam videbit.

Nunc de præmiis conſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia, nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni eſſent qui hoſtes populi Romani eſſe dicerentur; quòd tamen excurſionibus, & latrociniis infeſtam provinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit: Romam rediit: triumphum ab ſenatu poſtulat. Hîc, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis, ad judicationem pervenire: propterea quòd, niſi alia quoque incidet conſtitutio [82], aut pars conſtitutionis, ſimplex erit judicatio [83], & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione, hujuſmodi: Oporteátne pœna affici: in hac, hujuſmodi: Oporteátne præmium dari. Nunc ad præmii quæſtionem appoſitos locos exponemus.

Ratio igitur præmii quatuor eſt in partes diſtributa: in bene- 38
ficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tempore, ex animo ejus qui fecerit, * ex caſu conſiderantur. Ex ſua vi quærentur, hoc modo: Magna, an parva; facilia, an difficilia; ſingularia ſint, an vulgaria; vera, an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tempore autem, Si tum,

 cùm

bendum] Græci dicunt συμβουλευτικὸν & δικανικὸν, de quibus vid. cap. 5. lib. 1. n. (c.) (d.) (e.) CAPPER.

82. *Conſtitutio*] Στάσις, id eſt, quæſtionis oratoriæ ſtatus. Vide cap. 8. lib. 1. n. (p.) IDEM.

83. *Judicatio*] Τὸ κρινόμενον. Vide cap. 17. lib. II. n. 17. IDEM.

* *Ex caſu*] Vict. Grut. *ex cauſa.*

cùm indigeremus; cùm cæteri non possent, aut nollent opitulari; si tum, cùm spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, Si non sui commodi causâ, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, Si non fortunâ, sed industriâ factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstiterit.

In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid sumptûs in eam rem, aut laboris insumpserit; & si quid aliquando tale fecerit; num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet; num aliquando ipse talem ob causam præmio aliquem affici negarit oportere; aut num jam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit; aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit; aut num hujusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio; aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo venditet pretio; aut num, quò supplicium aliquod vitet, eò præmium postulet, uti de se præjudicium factum esse videatur.

39 In præmii autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur. Deinde apud majores, quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimiùm pervagetur. Atque hic ejus, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, Præmia virtutis & officii, sancta & casta esse oportere; neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, Minùs homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato: quæ enim rara, & ardua sint, ea ex præmio pulchra, & jucunda hominibus videri. Et tertius, Si exsistant, qui apud majores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nónne de sua gloria, cùm pari præmio tales homines

84. *Delibari*] Vulgò *deliberari*: pro quo Muretus in Ciceroniani, de quo in Præfatione dicebam, exempli marginibus, *delibari*, scripserat. Reposuit Lambinus, *delibrari*, quod interpretatur, *detrahi*, *deteri*: ut apud Lucretium III. 1101. *nec delibrare valemus Tempore de mortis*. Quanquam & ibi apud Lucretium, *delibare*, legi vult Tan. Faber. Judicium esto doctorum: neque enim hîc ego me criticum, sed editorem debeo profiteri. OLIVETUS.

85. *De constitutionibus satis .... nunc de iis controversiis quæ in scripto versantur*] Vide ut ipse Tullius *constitutiones* τὰς στάσεις, id est, oratoriarum quæstionum status propriè dictos & strictè sumptos legalibus quæstionibus quadamtenus opponat. Vide varia Rhetorum systemata *de statibus* in Quintil. pag. 181. not.

nes affici videant, delibari [84] putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cùm aliquod pecuniarium præmium postulatur: in quo utrùm copiáne sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere, oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verùm mercedem postulet: contrà autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cùm de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur [85], dicendum videtur.

In scripto versatur controversia, cùm ex scriptionis ratione ali- 40
quid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo [86], ex scripto & sententia [87], ex contrariis legibus [88], ex ratiocinatione [89], ex definitione [90]. Ex ambiguo autem nascitur controversia, cùm quid senserit scriptor, obscurum est, quòd scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cùm filium heredem faceret, vasorum argenteorum pondo centum uxori suæ sic legavit: *Heres meus uxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato.* Post mortem ejus vasa magnifica, & pretiosè cælata petit à filio mater: ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primùm, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambiguè scriptum, propterea quòd omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex

---

not. 468. CAPPER.

86. *Ex ambiguo*] Ἀμφιβολίαν Græci Rhetores vocant. Legalem hunc statum fusiùs explicat Quintil. lib. 7. cap. 9. IDEM.

87. *Ex scripto & sententia*] Περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας. Vide ipsum Ciceronem hîc cap. 42. & Quintil. lib. 7. cap. 6. IDEM.

88. *Ex contrariis legibus*] Ἀντινομία. Legalem hunc statum (vel potiùs quæstionem) exponunt Tullius hîc cap. 45. & Quintilian. lib. 7. cap. 7. IDEM.

89. *Ex ratiocinatione*] Συλλογισμὸς, qui status (vel, si mavis, quæstio) legalis pluribus explicatur à Cicerone hîc, cap. 50. & à Quintil. lib. 7. cap. 8. IDEM.

90. *Ex definitione*] Ὅρος, ἢ ὁρισμὸς νομικὸς, qui status (aut quæstio) legalis proprius ac peculiaris est Tullio hîc, nu. 51. & Herenn. I. 18. 19. 24. Vide & Quintilian. pag. 181. num. 468. IDEM.

ex ſuperiore, & ex inferiore ſcriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia, aut pleraque, ambigua viſum iri. Quæ autem ex omni conſideratâ ſcripturâ perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris ejus ſcriptis, factis, dictis, animo, atque vitâ ejus ſumi oportebit, & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adverſarius intelligat, adverſetur. Nam facilè, quid veriſimile ſit eum voluiſſe, qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur.

Deinde erit demonſtrandum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod adverſarius intelligat, multò minùs commodè fieri poſſe, quàm id, quod nos accipimus, quòd illius rei neque adminiſtratio, neque exitus ullus exſtet: nos quod dicamus, facilè & commodè tranſigi poſſe. Ut in hac lege, (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quò faciliùs res intelligatur) *Meretrix coronam auream ne habeto. Si habuerit, publica eſto.* Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neque adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe.

41 Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adverſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus: & ſi id, quod ab adverſariis dicetur, minimè ejuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controverſia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adverſarins intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur.

Permultùm autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſ-

ſcripſiſſet, ſi id, quod adverſarius accipiat, fieri, aut intelligi voluiſſet: ut in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, *quæ volet*, ſi heredis voluntati permitteret. Eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cùm heredi vellet cavere, id adſcribere, quo non adſcripto, nihilominus heredi caveretur.

Quare hoc genere magnoperè talibus in cauſis uti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo uſus non eſſet, non iſto loco verbum iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententia ſcriptoris maximè perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, ut, quid eum voluiſſe in ejuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Pòſt ex deliberationis partibus [91], quid utilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus utrinque locis uti oportebit.

Ex ſcripto & ſententiâ [92] controverſia conſiſtit, cùm alter ver- 42
bis ipſis, quæ ſcripta ſunt, utitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem ſententia, ab eo, qui ſententiâ ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamilias cùm liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit: *Si mihi filius genitus unus, pluréſve, is mihi heres eſto.* Deinde quæ aſſolent. Poſtea, *Si filius antè moritur, quàm in tutelam ſuam venerit, tu mihi*, dicebat, *ſecundus heres eſto.* Filius non eſt natus. Ambigunt agnati cum eo, qui eſt ſecundus heres, ſi filius antè, quàm in tutelam veniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea

91. *Ex deliberationis partibus*] Id eſt, quæ pertinent ad genus orationis deliberativum, συμβουλευτικόν. Vide cap. 5. lib. 1. n. (d.) CAPPER.

92. *Ex ſcripto & ſententia*] Περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, id eſt, de dicto & ſententia. Vide Quintilian. lib 7. cap. 6. IDEM.

sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicet, suam esse hereditatem defendit.

Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt: in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat; sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis assumptivæ [93] maximè sustinetur. Nam tum inducitur comparatio [94], ut in eum, qui, cùm lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quòd prope muros castra hostes haberent.

Tum relatio criminis [95], ut in eo, qui, cùm communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum [96] suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis [97], ut in eo, qui, cùm lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat; quia sumptum non dedit quæstor, profectus non est. Tum concessio [98] per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quoddam voluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in ejusmodi re, & tempore hoc voluisse doceatur.

43 Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte semper poterit uti. Primùm scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere; & hoc eò magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid

---

93. *Juridicialis assumptivæ*] Δικαιολογικῆς ἀντιθετικῆς. Ubi τὸ *juridicialis* opponitur τῇ negotiali, πραγματικῇ, & τὸ *assumptivæ* opponitur τῇ absolutæ, ἀντιληπτικῇ. Vide cap. 11. lib. 1. n. (z.) (a.) (b.) (c.). CAPPER.

94. *Comparatio*] Ἀντίστασις, quæ una est è quatuor partibus qualitatis assumptivæ. Vide cap. 11. lib. 1. n. (h.) & cap. 24. lib. 2. n. 47. IDEM.

95. *Relatio criminis*] Ἀντέγκλημα. Altera pars est qualitatis assumptivæ, de qua vide cap. 11. lib. 1. n. (g.) & cap. 26. lib. 2. n. 55. IDEM.

96. *Tribunus militum*] Tangit Plutarchus in Mario hanc rem, & ipse Cicero in Orat. pro Milone his verbis: *Pudicitiam cùm eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marii;*

quid factum, quid juratus judex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem, quidnam contrà dici poſſit: tum ad judicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exſpectare debeat: tum ipſum adverſarium, quaſi intentantis loco, producendo, hoc eſt, interrogando, utrùm ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contrà factum eſſe, aut contrà contendi neget: utrùm negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum. Si neutrum neget, & contrà tamen dicat: nihil eſſe, quò hominem impudentiorem quiſquam ſe viſurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quaſi nihil præterea dicendum ſit, & quaſi contrà dici nihil poſſit, ſæpe id, quod ſcriptum eſt, recitando; ſæpe cum ſcripto factum adverſarii confligendo; atque interdum acriter ad judicem ipſum revertendo. Quo in loco judici demonſtrandum eſt, quid juratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis judicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcurè, aut neget aliquid adverſarius.

Cùm & ſcriptum ſit apertè, & adverſarius omnia confiteatur, tum judicem legi parêre, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contrà dici poterant, oportebit. Contrà autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur: ut in illa de teſtamento, quam poſuimus, controverſia: aut cauſa aſſumptiva [99] inferetur, quamobrem ſcripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. 44

Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui ſcripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur,

 ut

rii, propinquus ejus Imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit: atque hunc ille vir ſummus, ſcelere ſolutum, periculo liberavit. LAMBINUS.

97. *Remotio criminis*] Μετάστασις. Tertia pars eſt qualitatis aſſumptivæ. De hac vide cap. 11. lib. 1. n. (f.) & cap. 29. lib. 2. n. 59. lin. 2. CAPPER.

98. *Conceſſio*] Quæ aliàs dicitur ſtatus venialis, & venia, συγγνώμη. Vide cap. 11. lib. 1. n. (d.) & cap. 31. lib. 2. n. 67. IDEM.

99. *Aſſumptiva*] Ἀντίθετικὴ quæ opponitur τῇ abſolutè ἀντιληπτικῇ, & quatuor habet partes in pagina proximè præcedenti expoſitas. Vide cap. 11. lib. 1. n. (z.) &c. IDEM.

ut à ſcripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos, id, quod ſcripſerint, ratum futurum: & eos, qui judicent, certum, quod ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueverint. Quòd ſi voluntas ſcriptoris conſervanda ſit, ſe, non adverſarios, à voluntate ejus ſtare. Nam multò propiùs accedere ad ſcriptoris voluntatem, eum, qui ex ipſius eam literis interpretetur, quàm illum, qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ voluntatis quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur.

Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit, primùm erit contrà dicendum: quàm abſurdum, non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam invenire. Deinde converſa omnia eſſe: antè ſolitos eſſe accuſatores judicibus perſuadere, affinem eſſe alicujus culpæ eum, qui accuſaretur: cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in ſingulas partes multæ convenient argumentationes. Primùm nulla in lege ullam cauſam contra ſcriptum accipi convenire: deinde ſi in cæteris legibus conveniat, hanc eſſe hujuſmodi legem, ut in ea non oporteat: poſtremò ſi in hac quoque lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minimè oportere.

45 Prima pars his ferè locis confirmabitur, ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuiſſe, quo minùs poſſet apertè perſcribere id, quod cogitaret: non fuiſſe ei grave, nec difficile, eam cauſam excipere, quam adverſarii proferant, ſi quicquam excipiendum putaſſet: conſueviſſe eos, qui leges ſcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maximè videre, ſi quæ in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quò magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret: & oſtendere, cauſam accipere nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideò quòd, cùm ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum; omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cùm intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jura-

jurati ſitis, rem judicare. Deinde & ipſis judicibus judicandi, & cæteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & judices neque quid ſequantur, habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant: neque, quo pacto [a] aliis improbare poſſint, quod contra legem judicarint: & cæteros cives, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto civitatis unamquamque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à judicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reipublicæ munere impediantur, cùm [b] ſæpius ſuis rebus & commodis ſervire poſſint: cur in certa verba jurent: cur certo tempore conveniant, certo diſcedant: nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minùs frequenter operam reipublicæ det, niſi quæ cauſa in lege excepta ſit: an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtiis eſſe æquum cenſeant, adverſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab judicibus, ſi [c] ejus rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſuríne ſint. Poſtea hoc, quod faciat, indignius & impudentius eſſe, quàm ſi adſcribat. Age porrò, quid ſi ipſi velint judices adſcribere, paſſurúsne ſit populus? Atque hoc eſſe indignius, quam rem verbo & literis mutare non poſſint, eam re ipſa, & judicio maximè commutare. Deinde indignum eſſe de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cùm populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat: hoc ipſis judicibus invidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire. Quòd ſi nunc id agant, velle ſe ſcire, qui lator ſit, qui ſint accepturi: ſe actiones videre, & diſſuadere velle. Quòd ſi hæc cùm ſummè inutilia, tum multò turpiſſima ſint; legem cujuſmodi ſit, in præſentia conſervari à judicibus; pòſt, ſi diſplieeat, à populo corrigi convenire. Deinde, ſi ſcriptum non exſtaret, magnopere quæreremus: neque iſti, ne ſi extra periculum quidem eſſet, crederemus.

a *Aliis*] Lamb. *in aliis.*
b *Sæpius*] Grut. *Seriis ſuis rebus.*
c *Ejus*] Lamb. *ejus cauſæ, propter*

remus. Nunc cùm ſcriptum ſit, amentiam eſſe, ejus qui peccarit, potiùs quàm legis ipſius, verba cognoſcere. His, & hujuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere.

46 Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas videbitur pertinere; aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſimè legi obtemperare: aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minimè conveniat quidquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari.

Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maximè neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi conveniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minimè oportere, quæ ab adverſariis afferatur. Qui locus idcircò eſt huic neceſſarius, quòd ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam ſumma impudentia eſt, eum, qui contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget, omnibus partibus juſtiùs, & probabiliùs accuſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, uti judices etiamſi nollent, neceſſe eſſet; hæc autem, etiamſi neceſſe non eſſet, ut vellent contrà judicare.

Id autem fiet, ſi, quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus [1] ſe defendit; de quibus antè, ut potuimus, diligenter perſcripſimus: ſi de his locis quæ res poſtulabit, ad cauſam adverſariorum improbandam transferemus: aut ſi cauſæ & rationes afferentur, quare, & quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, ut ſententiâ quoque & voluntate ſcriptoris, non ipsâ ſolùm ſcripturæ cauſâ confirmatum eſſe videatur. Aut aliis quoque conſtitutionibus factum coarguetur.

Con-

1. *Comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus*] Quatuor hæ ſunt qualitatis aſſumptivæ partes, quas ſigillatim expoſuimus paulò ſuprà ad cap. 42. n. 94. 95. 97. 98. CAPPER.

2. *Aſſumptionis partibus*] Intellige quatuor

Contra ſcriptum autem qui dicet, primùm eum inducet lo- 47
cum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur: aut oſtendet, quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: &, quamcumque cauſam aſſumet, aſſumptionis [2] partibus ſe defendet, de quibus antè dictum eſt. Atque hoc in loco cùm diutiùs commoratus, ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornaverit, tum ex his locis ferè contra adverſarios dicet oportere cauſas accipi. Demonſtrabit, nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causâ conſtituta eſſe: ſcriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturum: & idem ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe: & ea re legis ſcriptorem certo ex ordine judices, certa ætate præditos conſtituiſſe, ut eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quivis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & voluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris judicibus committeret, omnia ſummâ diligentiâ perſcripturum fuiſſe: nunc verò, quòd intelligeret, quales viri judicaturi eſſent, idcircò eum, quæ perſpicua videret eſſe, non adſcripſiſſe: neque enim vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpretes fore putavit.

Poſtea quærere ab adverſariis, Quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima; tumne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcriptura ulla, denique ne in ſermone quidem quotidiano, atque imperiis domeſticis rectè poſſe adminiſtrari, ſi unuſquiſque velit verba ſpectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

Deinde ex utilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quàm 48
inutile, aut quàm turpe ſit id, quod adverſarii dicant * fieri oportuiſſe, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut poſtulemus,

tuor illas qualitatis aſſumptivæ partes, nempe comparationem, remotionem, relationem criminis, & conceſſionem; de quibus paulò ſuprà ad cap. 42. n. 93. CAPPER.

* *Fieri*] Lamb. *fieri potuiſſe, aut oportuiſſe: & id*

mus, quàm utile, aut quàm honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter literas, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus de ſcriptum eſt, utilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam & diligentiam. Poſteà, quid ſit lex, deſcribere, ut ea videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere: & judex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam ejus, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde, quàm indignum ſit, eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab literis legis receſſerit. Atque his, & hujuſmodi rationibus, & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore utiliſſimum, ſi quid de æquitate ea, quæ cum adverſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimùm proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam convertere, aut ambiguè aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo [3] eam partem quæ ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionem inducere [4], & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem [5], de qua pòſt dicemus.

Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, ſcripto ipſe ſe defenderit, etiam cùm æquitate cauſa abundabit, neceſſariò multum proficiet, ideò quòd, ſi id, quo nititur adverſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex aſſumptionis partibus [6] in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe, non ex ejus, qui contrà commiſerit, utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil

3. *Ex illo ambiguo*] Alludit Tullius ad legalem eum ſtatum vel quæſtionem, cui apud Græcos nomen eſt ἀμφιβολία. Vide hîc ad cap. 40. n. 86. CAPPER.

4. *Verbi definitionem inducere*] Id eſt, illum ſtatum (vel potiùs quæſtionem) legalem, cui nomen ὅρος, vel ὁρισμὸς, νομικὸς, de quo vide ad cap. 40. n. 90. IDEM.

5. *Per ratiocinationem*] Τὸν συλλογισμὸν, quo de ſtatu vel de quæſtione, lege cap. 40. n. 89. IDEM.

6. *Aſſumptionis partibus*] Quatuor ſunt, quas expoſuimus ſuprà cap. 42. nu. 94. 95. 97. 98. IDEM.

7. *Ex contrariis legibus*] Ἀντινομίαν vocant Rhetores Græci. Vide ad c. 40. n. 88. ID.

hil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris, & utilitate communi, non in verbis conſiſtere. Quàm indignum ſit, æquitatem literis urgeri, quæ voluntate ejus, qui ſcripſerit, defendatur.

Ex contrariis autem legibus [7] controverſia naſcitur, cùm in- 49
ter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, *Qui tyrannum occiderit, Olympioniçarum* [8] *præmium capito, & quam volet ſibi rem à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito.* Et altera lex, *Tyranno occiſo, quinque ejus proximos cognatione, magiſtratus necato.* Alexandrum [9], qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cùm ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi præmii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio eſt. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideò quòd uterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit.

Primùm igitur leges oportet contendere, conſiderando, utra lex ad majores, hoc eſt, ad utiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, ſi leges duæ, aut ſi plures, aut, quotquot erunt, conſervari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe; ea maximè conſervanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex poſteriùs lata ſit. Nam poſtrema quæque graviſſima eſt. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id, quod imperatur, neceſſarium: illud, quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœnâ afficiatur, aut in utra major pœna ſtatuatur. Nam maximè conſervanda eſt ea, quæ diligentiſſimè ſancta eſt. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. Nam ſæpe ea, quæ vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ

8. *Olympionicarum*] Non arbitror hìc de corona eſſe intelligendum, ſed de ſtatua, quæ erigenda eſſet ei, qui tyrannum occidiſſet, quemadmodum Athenis Harmodio & Ariſtogitoni factum fuiſſe ſcriptores memoriæ prodiderunt. Nam Olympionicæ non coronâ tantùm ex oleaſtro, verùm etiam ſtatuâ ornari ſolebant. Quod Plinius indicare videtur. (*Edit. Hard. Tom. II. pag.* 642.) NASCIMB.

9. *Alexandrum, qui apud Pheræos*] Inde Pheræus dictus eſt. Cicero, lib. II. de Off. cap. 7. ejus penè vitam paucis deſcribit. IDEM.

jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem ſcripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, propiùs ad cauſam accedere videtur, & ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit: utrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem. Nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici priùs oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem [10] induci; quò ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertiùs ſcriptum ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoque adjungere; contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere; ut, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. Poſtremò facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtrâ ratione utraque lex conſervari videatur; & adverſariorum ratione, altera ſit neceſſariò negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem, ad utram potiùs legem accedere oporteat.

50 Ex ratiocinatione naſcitur controverſia [11], cùm ex eo, quod uſpiam eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, pervenitur, hoc pacto: Lex eſt, *Si furioſus eſt, agnatorum gentiliúmque in eo, pecuniáque ejus poteſtas eſto.* Et lex: *Paterfamilias utì ſuper familia pecuniáque ſua legaverit, ita jus eſto.* Et lex: *Si paterfamilias inteſtatò moritur, familia pecuniáque ejus agnatorum gentiliúmque eſto.*

Quidam judicatus eſt parentem occidiſſe. Ei ſtatim, quòd effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os autem obvolutum eſt folliculo, & præligatum: deinde eſt in carcerem deductus, ut ibi eſſet tantiſper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam

10. *Per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem*] Tres intelligit ſtatus vel quæſtiones legales, de quibus ſuprà ad cap. 40. n. 86. 89. & 90. CAPPER.

11. *Ex ratiocinatione naſcitur controverſia*] Συλλογισμὸς dicitur. Vide ſuprà cap. 40. n. 89. &

dam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Heredes, quos ipse jubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo pòst supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controversia est. Hìc certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quæratur, habueritne testamenti faciendi potestatem.

Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primùm, ejus scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur. Postea admirationem percontatione, quî fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcircò de hac re nihil esse scriptum, quòd, cùm de illa esset scriptum, de hac is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcircò præterita nemo arbitretur; quòd ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in juridiciali absoluta [12].

Contrà autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, naturâ, vi, magnitudine, tempore, loco, personâ, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus causâ affertur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, de quibus antè dictum est, utetur: si non

& Quintilian. lib. 7. cap. 8. CAPPER.

12. *In juridiciali absoluta*] Δικαιολογικῇ ἀντιληπτικῇ, ubi τὸ *juridiciali* opponitur τῇ *negotiali* πραγματικῇ, & τὸ *absolutâ* opponitur τῇ *assumptivæ* ἀντιθετικῇ. De his plura vide ad cap. 11. lib. 1. n. (2. &c.) IDEM.

non poterit, negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia jura, ſi ſimilitudines accipiantur: nihil eſſe penè, quod non alteri ſimile eſſe videatur: multis diſſimilibus rebus, in unamquamque rem tantùm ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſſimilia demonſtrari.

Loci communes à ratiocinatione, oportere conjecturâ ex eo quod ſcriptum ſit, ad id quod non ſit ſcriptum, pervenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſimè ſcribere, qui curet, ut quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem: hujuſmodi conjecturam divinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe, non poſſe omnibus de rebus cavere, quibus velit.

51 Definitio eſt [13], cùm in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, *Qui in adverſa tempeſtate navim reliquerint, omnia amittunto: eorum navis & onera ſunto, qui in navi remanſerint.* Duo quidam, cùm jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animadverterunt: miſericordiâ commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquantò, ipſos quoque tempeſtas vehementiùs jactare cœpit, uſque adeò, ut dominus navis, cùm idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, navim, quoad poſſet, moderaretur: ille autem, cujus merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hìc ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & navi, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate jam commutatâ, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter ſaucius facilè eſt ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hìc omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis vi naſcitur controverſia. Nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis

13. *Definitio eſt*] Intellige definitionem legalem, ſeu ſtatum definitivum legalem, ὅρον, ὁρισμὸν νομικὸν, ubi agitur de definiendis & explicandis legum, aliorumve ſcriptorum vocabulis. Hic porrò ſtatus Ciceroni & Herenniano Rhetori proprius eſt ac peculiaris. Vide ſuprà ad cap. 40. n. 90. & Quintil. pag. 181. not. 468. CAPPER.

14. *Definitiva conſtitutio*] Hic ſimplex eſt definitivus ſtatus rationalis ὅρος, ὁρισμὸς λογικὸς,

navis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva conſtitutio [14], tractabitur.

Nunc, expoſitis iis argumentationibus, quæ in judiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonſtrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus; non quò non in aliqua conſtitutione [15] omnis ſemper cauſa verſetur; ſed quia proprii tantùm harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet, in judiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt, partem quandam honeſtatis. In deliberativo autem Ariſtoteli placet utilitatem, nobis & honeſtatem & utilitatem. In demonſtrativo autem, honeſtatem. Quare in hoc quoque genere cauſæ quædam argumentationes communiter, ac ſimiliter tractabuntur: quædam ſeparatiùs ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque uniuſcujuſque conſtitutionis exemplum ſupponere non gravaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis [16] præcepta pergamus.

Rerum expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate; quod genus virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum, atque utilitatem, petendum; quod genus pecunia eſt. Eſt porrò quiddam ex horum partibus junctum, quod & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe quandam gerit utilitatem, quò magis expetatur; ut amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facilè, tacentibus nobis, intelligentur. 52

Sed ut expeditiùs ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur: quæ autem in ſecundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, & quia major eſt vis honeſtatis,

 junctæ

χικὸς, de quo plura vide ad cap. 8. lib. I. n. (t). IDEM.

15. *Conſtitutione*] Τῇ ϛάσει, id eſt, in aliquo quæſtionis oratoriæ ſtatu, de quo vide ibid. n. (p). IDEM.

16. *Deliberationis*] Id eſt, earum orationum, quæ verſantur in genere deliberativo, quod Græci συμβυλευτικὸν, & aliquando δημηγορικὸν (concionale) appellant. IDEM.

Junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes ſint honeſtas & utilitas: vitandarum, turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus res duæ grandes ſunt attributæ, neceſſitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & perſonis conſideratur. De utraque pòſt apertiùs perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primùm explicemus.

53 Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cùm ejus duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera juncta ſit, ſimplicem priùs conſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res unâ vi, atque uno nomine amplexa virtus. Nam virtus eſt animi habitus, naturæ modo, rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur partes quatuor; prudentiam, juſtitiam, fortitudinem, temperantiam.

Prudentia eſt rerum bonarum, & malarum, neutrarúmque ſcientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria eſt, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Providentia eſt, per quam futurum aliquid videtur antè quàm factum ſit.

Juſtitia eſt habitus animi, communi utilitate conſervatâ, ſuam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium eſt ab natura profectum: deinde quædam in conſuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: poſtea res & ab natura profectas, & ab conſuetudine probatas, legum metus, & religio ſanxit.

Naturâ jus eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cujuſdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam ſanguine conjunctis, patriæque benevolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officio-

17. *In odium alicujus invectionis*] *Alicujus inferioris*, reſtitui conjecturâ ductus. Nam vox, *invectionis*, quæ reperitur in omnibus libris, ſine dubio corrupta eſt. Quod autem Michael

officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas est, per quam, immutata ea, quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.

Consuetudine jus est, aut leviter à natura tractum aluit, 54
& majus fecit usus, ut religionem: aut si quid eorum, quæ antè diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit. Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet, continetur.

Fortitudo, est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia. Magnificentia est rerum magnarum, & excelsarum cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multùm ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocavit. Patientia est honestatis, aut utilitatis causâ, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpessio. Perseverantia est in ratione bene consideratâ stabilis & perpetua permansio.

Temperantia, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temerè in odium alicujus invectionis [17] concitati comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus claram & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solùm, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda sunt. Quod ut demonstretur,

Michael Brutus sic emendandum censuit, *temerè in odium alicujus invectio concitata, comitate retinetur*, pace ejus dixerim, non probo. LAMBIN.

stretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à brevitate præcipiendi remotum est.

Propter se autem vitanda sunt, non ea modò, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, & justitiæ injustitia; verùm etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissimè: quod genus, fidentiæ contrarium, est diffidentia, & ea re vitium est: audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentiæ; pertinacia, quæ perseverantiæ finitima est; superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

55 Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cùm dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honesta, & cultu, & honore, & verecundiâ digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causâ, quem diligit, cum ejus pari voluntate.

Hìc, quia de civilibus caussis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque causâ petenda videatur: ne fortè qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. Quanquam sunt qui propter utilitatem modò petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, & utilitatem. Quorum quid verissimè constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam.

Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt; & quia partim veteres sunt, partim novæ,

novæ, partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minùs utiles; ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetuſtatibus habebitur.

Utilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extraneis re- 56
bus: quarum tamen rerum multò maxima pars ad corporis commodum revertitur. Ut in republica quædam ſunt, quæ (ut ſic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocii; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: alia verò, quæ jam quiddam magis amplum, & minùs neceſſarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo; quibus rebus non illud ſolùm conficitur, ut ſalvæ & incolumes, verùm etiam, ut amplæ, atque potentes ſint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta atque integra conſervatio. Potentia eſt ad ſua conſervanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ antè dicta ſunt, quid difficulter fieri & quid facilè fieri poſſit, oportet conſiderare. Facilè id fieri dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumptu, moleſtia, quàm breviſſimo tempore confici poteſt. Difficilè autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis; tamen, his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc reſtat, ut de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione, perſcribamus.

Puto igitur eſſe hanc neceſſitudinem, cui nullâ vi reſiſti po-
teſt; quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atque, ut a- 57
pertius hoc ſit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta ſit, cognoſcamus. Uri poſſe flammâ ligneam materiam neceſſe eſt: corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt: atque ita neceſſe, ut vis ea poſtulat, quam modò deſcribebamus, neceſſitudinis, cui nullâ vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque

leniri poteſt. Hujuſmodi neceſſitudines, cùm in dicendi rationes incident, rectè neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, poſsítne fieri, quæſtione conſiderabimus.

Atque etiam hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adjunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, Neceſſe eſt Caſſilinenſes ſe dedere Annibali: aliter autem, Neceſſe eſt Caſſilinum [18] venire in Annibalis poteſtatem. Illic in ſuperiore adjunctio eſt hæc, Niſi malint fame perire: ſi enim id malunt, non eſt neceſſe. Hoc inferius non item, propterea quòd ſive velint Caſſilinenſes ſe dedere, ſive famem perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributio? Propè dicam, plurimùm, cùm is locus neceſſitudinis videbitur incurrere. Nam cùm ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit quòd multa dicamus, cùm eam nulla ratione lenire poſſimus. Cùm autem ita neceſſe erit, ut aliquid effugere, aut adipiſci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honeſtatis, erit conſiderandum. Nam ſi velis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad uſum civitatis; reperias nullam eſſe rem, quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adjunctionem nominamus. Pariter autem invenias eſſe multas res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adjunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales intereant, neceſſe eſt ſine adjunctione: ut cibo utantur, non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, Extrà quàm, ſi nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, ſemper, cujuſmodi ſit, erit conſiderandum. Nam omni tempore id pertinebit, aut ad honeſtatem, ut hoc modo exponenda neceſſitudo ſit, Neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſtè volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo, Neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe: aut ad commo-

18. *Caſſilinum*] Alludit ad hiſtoriam: nam Caſſilinum, oppidum Campaniæ, cùm ab Annibale obſideretur, milites eò inopiæ pervenerunt, ut mures & lora, detractáſque ſcutis pelles, ubi fervidâ molliſſent aquâ, mandere conarentur. Livius, lib. 3. NASCIMB.

commoditatem, hoc modo, Necesse est, si sine incommodo volumus vivere.

Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic 58
proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autem inter se sæpe necesse est comparari, ut quanquam præstet honestas incolumitati, tamen, utri potissimùm consulendum sit, deliberetur. Cujus rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cùm incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & industriâ recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cùm autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cùm incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit.

In commoditatis verò ratione, modò illud attendatur, dignáne causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissimè necessariam judicemus.

Affectio [19] est quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu, aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut ad hostes transire turpe videtur esse; at non illo animo, quo Ulysses transiit [20]: & pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo consilio, quo

 Aristip-

19. *Affectio*] Græcè dici posset σχέσις, πάθος, συμβεβηκὸς, (accidens) & περίστασις, quam *circumstantiam* vulgò appellant, ídque auctore ipso Quintiliano, pag. 303. not. 523. CAPP.

20. *At non illo animo, quo Ulysses transiit*] Ulysses sub habitu mendici Trojam ingressus diligen-

Ariſtippus [21] fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſiderandum eſt: & non quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur.

59 Laudes autem, & vituperationes ex iis locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus antè dictum eſt. Sin diſtributiùs tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi eſt, virtus, cujus de partibus paulò antè dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus uſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare, ſtultitia; & vituperare, ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt.

Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inventione, prima ac maxima parte Rhetoricæ, ſatis dictum videtur. Quare quoniam & una pars [22] ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum, quæ reſtant, in reliquis dicemus.

DE

diligenter omnia exploravit: id quod ex Euripide in Hecuba ſatis liquet. NASCIMB.

21. *Ariſtippus*] Bion, apud Laertium in Ariſtippo, ſcriptum reliquit, Ariſtippum, cùm aliquando navigaſſet, didiciſſétque navem, qua vehebatur, eſſe piraticam, acceptum aurum numeraſſe: deinde, quaſi imprudenti & invito lapſum è manibus projeciſſe in mare, ingemuiſſéque graviter. Sunt qui illum hæc addidiſſe memorent: *Melius eſt, ut hæc ab Ariſtippo, quàm Ariſtippus propter iſta pereat.* IDEM.

22. *Una pars*] Neſcio, an hoc loco nimis audax fuerit Lambinus; illud ſcio, mihi arridere emendationem, quam exhibuit in margine editionis ſuæ: *Una pars ad exitum, hoc & ſuperiore libro, perducta eſt, &c.* Cæterùm, Gothofredus hic annotavit, videri ex hoc loco poſſe colligi, Ciceronem plures de Inventione libros ſcripſiſſe. Illud quidem non tantùm jam diu inter eruditos conſtat, plures fuiſſe perſcriptos à Cicerone libros de Inventione, ſed etiam eos fuiſſe quatuor, è quibus duos poſteriores nobis longinquitas temporis invidit. Vid. Voſſ. de Natura Rhet. c. 13. VERBURG.

DE ORATORE, AD Q. FRATREM, LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Ut ex hisce libris legendis majores fructus Lector percipiat, non inutile credidi fore, totius Operis formam & quasi figuram breviter depingere. De Rhetorica Cicero omnium Romanorum eloquentissimus tradit praecepta; nec ea quidem, Rhetorum aliorum more, nuda & inornata tradit, sed oratione ita limatâ, & doctrinâ ita liberali, ut scias ipsum id assecutum esse, quod vellet aliis praecipere. Plerumque fit, ut cum invidiâ audiatur, qui aliis praecipit: qui enim eos conatur docere, se iis superiorem fore in eo, quod docet, pollicetur. Hanc igitur invidiam à se Cicero artificio quodam removit, cùm sub personis Lucii Licinii Crassi, & M. Antonii, oratorum superioris saeculi principum, suam de Eloquentia sententiam explicavit. His senibus duos juvenes forúmque vix ingressos, Cottam & Sulpicium, comites adjunxit: prudenter quidem; nisi enim in hanc disputationem venissent senes, minùs auctoritatis & gravitatis haberent ea, quae praeciperentur: & nisi juvenes adessent, qui & audiendi cupidi essent, & nondum satis usu forensi instructi, senes non potuissent hunc sermonem sine ineptiarum crimine instituere. Vide, quàm elegans sit exordium disputationis: Artificum erat & levium Graecorum Rhetorum, se de Eloquentia dicturos esse profiteri. Hi senes, & ingenui, & in Rep. versati,

non, nisi fortuitò, in hanc disputationem incidunt; nihil de se promittunt, sed cursu orationis, vel casu potiùs in Rhetoricæ campos incurrunt. Nec in personis solùm, sed in loco decorum servat Cicero: non enim Romæ, sed ruri disputant; non in urbis occupatione, ubi mollioribus his studiis se dedere non licet, sed in otio recessus Tusculani, quò proficiscentem curæ Reique publicæ negotia, etiam cum bonorum veniâ, non sequuntur.

In primo libro quæritur, quæ sit oratoris materia, quæque artes sint illi ad cognoscendum necessariæ. Crassus, cujus in persona explicatur ipsius Ciceronis sententia, perfectum oratorem instituit, eique omnium artium cognitionem subjungit: singulas percurrit, probátque & exemplis & rationibus, quàm utilis sit unaquæque oratori: Antonius verò, cujus disputatio ad mentem Quinti formatur, contra Crassum disputat, & cùm indoctus à plerisque haberetur, soláque naturâ ad dicendum instructus, Eloquentiam à cæteris artibus segregat, eique solam bene dicendi scientiam adjungit. Quæ argumenta attulerat Crassus, ea omnia percurrit Antonius, & verbo magis, quàm re dissolvit. Aderat etiam huic disputationi Scævola senex; quem Cicero à sequentibus libris dimovit, & quia infirma valetudine fuit, (ut ait ipse,) & quia in hoc libro disputatio de jure civili à Scævolæ studiis non abhorrebat: tantum verò virum proximæ de jocis disputationi interesse non decebat.

In secundo libro partes Inventionis Antonio traduntur; in qua potiùs, quàm in ornatu orationis excelluit. Omnia igitur præcepta ponit, ex quibus argumenta possimus eruere, quibus animos judicum movere & nobis conciliare: tria illa genera, judiciale, deliberativum, demonstrativum, tractat, digitúmque ad fontes intendens docet, quomodo ea, quæ universè dicuntur, ad unamquamque causam referri possint. Ad Inventionem pertinent joci: Cæsar igitur, qui in iis omnibus præstitit, huic disputationi adest, & ea omnia, quæ de jocis didicerat aut observarat, in medium profert. Deinde Antonius loquitur de memoria, scilicet artificiali (nam ea sola Inventionis est propria,) brevibúsque omnia, quæ ad illam spectant, præceptis concludit.

In tertio partes Elocutionis Crasso deferuntur: in verbis enim magis,

magis, quàm in ſententiis eligendis elaboravit. Prius igitur de univerſo genere dicendi pauca loquitur; deinde ad eas quatuor partes, quibus elocutio continetur, purè, dilucidè, ornatè & aptè dicendi, ſeſe revocat: has ſingulas percurrit, præcipuè verò ornatum orationis. Docet, quæ verba eligenda ſint, quæ figuræ, qui tropi adhibendi, quos numeros & pedes oratio poſtulet. Tum ad extremum de Actione quærit, docétque, quomodo & vox, & geſtus, & vultus ad orationem accommodari debeat. Omnes denique hi libri ita venuſti, ita elegantes ſunt, ut ab illis non ſolùm præcepta, ſed exempla Eloquentiæ petenda ſint.* PEARCIUS.

COGITANTI mihi ſæpenumerò, & memoriâ vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quinte frater, illi videri ſolent, qui in optima republica, cùm & honoribus, & rerum geſtarum gloriâ florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, ut vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrûm præclara ſtudia referendi fore, juſtum & propè ab omnibus conceſſum arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio, decurſu honorum, etiam ætatis flexu conſtitiſſet. Quam ſpem cogitationum & conſiliorum meorum, cùm graves communium temporum, tum varii noſtri caſus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis pleniſſimus fore videbatur, in eo maximæ moles moleſtiarum, & turbulentiſſimæ tempeſtates exſtiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus eſt ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nóſque recolendas [1]. Nam primâ

I

1. *Inter nóſque recolendas*] Trajecit copulandi particulam, maluítque, *inter nóſque*, quàm iſtuc, *& inter nos recolendas*, uſurpare: ne, quod in oratione vitioſum eſt, in heroici carminis finem decideret. Quæ componendi manifeſta diligentia, ut in foro & in curia celatur, ita in hoc ſcripti genere diſſimulari non debet. Sunt qui legant, *Intérque nos recolendas*, virtutis hujus ignari, qui neſciant auribus atque rationi cedere præcepta. STREBÆUS.

mâ ætate [2] incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne [3] post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris: &, quantùm mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimùm conferam. Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate.

2. Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sanè satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti; quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris [4] inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantísque consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius à nobis, perfectiúsque proferri: solésque nonnunquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quòd ego prudentissimorum [5] hominum artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem sæpenumerò in summos homines, ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles exstitissent. Nam, quocunque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non medio-

2. *Primâ ætate*] Anno U. C. DCLXVII. & consequenti, cùm Tullius ageret annum vicesimum, exarsêre bella civilia Cinnæ, Marii, & Syllæ, qui contra pristinum morem oppressâ patriæ libertate, principatum invadere tentabant. PRUST.

3. *Et hoc tempus omne*] Hos de Oratore Dialogos Cicero scripsisse putatur anno ætatis suæ 58. & U. C. 698. secundo verò anno post ejus reditum, cùm Clodianorum furore actus in exilium cessisset. PEARCIUS.

4. *Ex commentariolis nostris*] Libros de Inventione sub annum ætatis vicesimum Cicero scripserat, rudes & impolitos, si cum his conferantur. Porrò commentarius, liber est in quem referimus breviter aliquid memoriæ

mediocrium artium, ſed propè maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam, rerum geſtarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præſtantiſſimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre poſſimus? Jam verò conſilio, ac ſapientiâ qui regere, ac gubernare rempublicam poſſent, multi noſtrâ, plures patrum memoriâ, atque etiam majorum exſtiterunt; cùm boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis fortè cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum verſentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipſa artium genera, circumſpiciátque qui in iis floruerint, quámque multi: ſic facillimè, quanta oratorum ſit, ſempérque fuerit paucitas, judicabit.

Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procrea- 3
tricem quandam, & quaſi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctiſſimis judicari; in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quantâ ſcientiâ, quantâque in ſuis ſtudiis varietate, & copiâ fuerint: qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quæcunque * eſſent, vel ſcientiæ perveſtigatione, vel diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, ſubtilíque verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exſtiterunt, ut nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementiùs videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedi-

moriæ causâ. PRUSTEUS.

5. *Prudentiſſimorum*] Hoc eſt, doctiſſimorum, vel (ut noſter loquitur in ſequenti ſententiâ) eorum, qui habent *elegantiam doctrinæ*: ſæpius in hoc opere doctos diſertis, & *prudentiam* eloquentiæ oppoſuit: & hîc per *prudentiſſimos* intelligi voluit eos, qui omnibus artibus, ſc. Philoſophiâ, jure civili, &c. inſtructi eſſent. Sic l. 1. c. 49. *Prudentiâ rerum magnarum magis, quàm dicendi arte nititur.* Lib. 3. c. 35. *Malim equidem indiſertam* prudentiam, *quàm ſtultitiam loquacem.* Et l. 1. c. 14. *Sine ſummâ rerum civilium cognitione &* prudentiâ. PEARCIUS.

* *Eſſent*] Man. Grut. *poſſent.*

dedidit, quin omnem illarum artium penè infinitam vim, & materiam, ſcientiâ, & cogitatione comprehenderit? Verè mihi hoc videor eſſe dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint, doctriníſque verſati, minimam copiam poëtarum egregiorum exſtitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multò tamen pauciores oratores, quàm poëtæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium ſtudia ferè reconditis atque abditis è fontibus hauriunttur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in uſu, atque in hominum more & ſermone verſatur; ut in cæteris id maximè excellat, quod longiſſimè ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſúque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum ſit à vulgari genere orationis, atque à conſuetudine communis ſenſûs abhorrere.

4 Ac ne illud quidem verè dici poteſt, aut plures cæteris artibus inſervire, aut majore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmiis ad perdiſcendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſe voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus ſumma dicendi vis & inventa eſt, & perfecta: in hac ipſa civitate profectò nulla unquam vehementiùs, quàm eloquentiæ ſtudia viguerunt. Nam poſteaquàm, imperio omnium gentium conſtituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo ferè laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putavit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantùm, quantùm ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Pòſt autem, auditis oratoribus Græcis, cognitíſque eorum literis, adhibitíſque doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudóque in omni genere cauſarum, ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adjungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, expoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad di-

gnitatem. Ingenia verò (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum multùm cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus est hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus studiisque collectum.

Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summâ 5
magistrorum copiâ, præstantissimis hominum ingeniis, infinitâ causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solùm electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitùs pernoscendi, quòd omnis vis ratióque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque & eruditio libero digna, celeritásque & brevitas & respondendi, & lacessendi, subtili venustate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorúmque vis: neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsâ plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars & scena declarat: in qua cùm omnes in oris, & vocis, & motûs moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoriâ, quæ nisi custos inventis, cogitatísque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura.

Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cùm ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est; hortemúrque potiùs liberos nostros, cæterósque, quorum gloria nobis & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præ-

ceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed aliis quibuſdam ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant.

Ac meâ quidem ſententiâ nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ, niſi ſubeſt res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam noſtris præſertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere neſcire: quanquam vis oratoris, profeſſióque ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere, ac polliceri videatur, ut omni de re, quæcunque ſit propoſita, ab eo ornatè, copioséque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc pleriſque immenſum, infinitúmque videatur, & quòd Græcos homines non ſolùm ingenio, & doctrinâ, ſed etiam otio, ſtudióque abundantes, partitionem quandam artium feciſſe video, neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus judiciorum, aut deliberationum verſaretur, & id unum genus oratori reliquiſſe; non complectar in his libris ampliùs, quàm quod huic generi, re quæſitâ, & multùm diſputatâ, ſummorum hominum pro-

pè

6. *Cùm igitur vehementiùs inveheretur*] C. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, anno U. C. DCXXXII. legem tulerat, qua judicia publica à ſenatu, penes quem à regum tempore fuerant, quaſi ab his non ſatis caſtè exercerentur, transferrentur ad equites Romanos. Verùm cùm in iis non ſatis integra fide verſarentur equites, ea rurſus ſibi vindicare conati ſunt ſenatores anno U. C. DCLXIII. adnitente in primis M. Livio Druſo, tribuno plebis, qui populum pernicioſa ſpe largitionis, ſocios Italiæ populos, promiſſa ipſis civitate, in equeſtrem ordinem concitavit, ac demum legem tulit, ut æquâ ex parte judicia penes ſenatum & equeſtrem ordinem eſſent, ſive trecentos equites & totidem ſenatores. Eam ob rem totâ graviter Italiâ turbatum eſt; maximè à ſociis populis, qui cùm promiſſum à Druſo jus civitatis non obtinerent, bellum ſociale ſeu Italicum conflaverunt. Druſus in ſenatu ut caput malorum accuſatus, cùm domum inde ſe reciperet, inter turbam, incerto auctore cultro vulneratus, in atrio corruit, ac paulò pòſt obiit. Philippus tum erat conſul, tam ſenatui ac Druſo infenſus, quàm addictus equitibus, à quibus exerceri judicia volebat. *Velleius*, *Livius*, *Florus*, *Appianus*, &c. PRUSTEUS.

7. *L. Craſſum*] L. Licinius Craſſus, celeberrimus orator, præcipuas in his dialogis partes agit. Natus eſt, ut ex Ciceronis Bruto patet, C. Lælio & Q. Cæpione Coſſ. ſive anno U. C. DXCIV. Qua morte defunctus fuerit, fusè refert Tullius ſub initium libri tertii de Oratore, cap. 2. IDEM.

8. *Socer ejus* (*qui* fuerit *Q. Mucius*)] Ita manuſcripti Mag. Mead. Gonv. & Harl. duo: nec

pè consensu est tributum: repetámque non ab incunabulis nostræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quòd illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices, & doctores reliquerunt; sed cùm illa pateant, in promptúque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatiùs explicari, aut planiùs exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

Cùm igitur vehementiùs inveheretur [6] in causam principum 7
consul Philippus, Drusíque tribunatûs pro senatûs auctoritate susceptus, infringi jam, ac debilitari videretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum [7], quasi colligendi sui causâ, se in Tusculanum contulisse. Venisse eodem, socer ejus [8] qui fuerat, Quintus Mucius [9] dicebatur, & M. Antonius [10], homo & consiliorum in republica socius, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso, adolescentes duo & Drusi maximè familiares, & in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta [11], qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius [12], qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur.

nec inusitatum est Nostro post vocem *qui* uti subjunctivo modo. Vulgatum *fuerat* parum placet; tunc enim temporis, cùm Mucius ad Crassi Tusculanum venerit, tam socer fuit Crassi quàm anteà: Crassúmque posteà appellat *generum* suum in c. 9. PEARCIUS.

9. *Q. Mucius*] Q. Mucius Scævola, Q. Scævolæ consulis anno DLXXX. filius, C. Lælii gener, in Stoica disciplina, jurísque scientia, & omni literarum genere versatissimus. Ad quem audiendum à patre deductus est Cicero sumptâ virili togâ. Augur fuit anno U. C. DCXXI. Observant eruditi eum cum Q. Mucio pontifice, ad quem, hoc Q. Mucio augure mortuo, se conferebat Tullius, minimè confundendum esse. PRUSTEUS.

10. *M. Antonius*] Orator eximius, natus coss. Appio Pulchro & Q. Cæcilio anno U. C. DCXL. de quo plura subinde his in libris occurrunt, & præcipuè in Bruto cap. 37. De ejus morte vide lib. 3. de Orat. cap. 3. IDEM.

11. *C. Cotta*] C. Aurelius Cotta dicendi laude præstans his temporibus petiit tribunatum, & obtinuit; à quo post Crassi mortem per invidiam depulsus, imò civitate deinde ejectus est. *Appian.* &c. Posteà tamen consulatum gessit anno U. C. DCLXXIX. Cùm illi decretus esset triumphus, mortuus est ante diem triumphi, ut refert Asconius in notis ad Pisonianam, cùm cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos acceperat, rescissa esset repentè. De quo plurima inferiùs, & in Bruto cap. 55. IDEM.

12. *P. Sulpicius*] Cujus in Bruto Tullius dicendi characterem describit, & sub initium lib. 3. de Oratore funestam mortem deplorat. IDEM.

Hi primo die de temporibus illis, déque universa republicá, quam ob causam venerant, multùm inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat; ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendêre illi tantò antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cùm lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis: eáque esset in homine jucunditas, & tantus in jocando lepós, ut dies inter eos curiæ fuisse videretur, convivium Tusculani.

Postero autem die, cùm illi majores natu satis * quiessent, & in ambulationem ventum esset; dicebat tum Scævolam duobus spatiis tribúsve factis, dixisse, Cur non imitamur [13], Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? Nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minùs ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cujus umbram secutus est Socrates, quæ mihi videtur non tam ipsâ aquulâ, quæ describitur, quàm Platonis oratione crevisse: &, quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum, Immò verò commodius etiam: pulvinósque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat.

8 Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cùm ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quòd tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solùm anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque verò mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò velis: unde autem velis, deducere.

* *Quiessent*] Vict. Man. *quiessent, in ambulationem ventum esse dicebat: tum*

13. *Cur non imitamur*] Apud Platonem in dialogo, qui Phædrus inscribitur, Socrates ad Ilissum, Atticæ fluvium, molliter in herba recumbens, sub alta & patulis diffusa ramis platano, multa differit. PRUSTEUS.

14. *Forum, subsellia, &c.*] In foro jus dicebant

cere. Hæc una res in omni libero populo, maximéque in pacatis, tranquillísque civitatibus, præcipuè semper floruit, sempérque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum exsistere unum, qui id, quod omnibus naturâ sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quàm sapientibus sententiis gravibúsque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, támque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, senatûs gravitatem, unius oratione converti? Quid porrò tam regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci lacessitus?

Age verò, ne semper forum, subsellia [14], rostra, curiámque meditêre, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summéque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maximè bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut verò jam ad illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilémque deducere, aut jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere?

Ac, ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, consecter, comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientiâ non solùm ipsius dignitatem, sed & privatorum plurimorum, & universæ reipublicæ salutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reipublicæ emolumento esse possitis.

Tum

---

cebant prætores, & judices ab iis dati: unde causæ forenses appellabantur. *Subsellia* esse tribunorum, triumvirorum, quæstorum, & aliorum minora judicia exercentium scribit Asconius. *Rostra*, locus erat, ex quo dicebant oratores ad populum. *Curia*, ubi senatores & principes civitatis de rep. administranda inter se agebant. IDEM.

9 Tum Scævola comiter, ut ſolebat, Cætera, inquit, aſſentior Craſſo, ne aut de C. Lælii, ſoceri mei, aut de hujus generi, aut arte, aut gloriâ detraham: ſed illa duo, Craſſe, vereor, ut tibi poſſim concedere. Unum, quòd ab oratoribus civitates & ab initio conſtitutas, & ſæpe conſervatas eſſe dixiſti. Alterum, quòd, remoto foro, concione, judiciis, ſenatu, ſtatuiſti, oratorem in omni genere ſermonis, & humanitatis eſſe perfectum.

Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum in montibus ac ſilvis diſſipatum, non prudentium conſiliis compulſum potiùs, quàm diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis, mœnibúſque ſepſiſſe? aut verò reliquas utilitates, aut inſtituendis, aut conſervandis civitatibus, non à ſapientibus & fortibus viris, ſed à diſertis, & ornatè dicentibus eſſe conſtitutas? An verò tibi Romulus ille aut paſtores & convenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim repreſſiſſe eloquentiâ videtur, non conſilio, & ſapientiâ ſingulari? Quid? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullio, quid? in cæteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam rempublicam, num quod eloquentiæ veſtigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametſi ipſam exactionem mente, non linguâ, perfectam L. Bruti eſſe cernimus) ſed deinceps omnia, nonne plena conſiliorum, inania verborum videmus? Ego verò ſi velim & noſtræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quàm adjumenta per homines eloquentiſſimos importata: ſed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Craſſe, vobis duobus, eloquentiſſimos audiſſe Tib. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & gravis, haudquaquam eloquens, & ſæpe aliàs, & maximè cenſor,

15. *Perculiſti*] Id eſt, evertiſti, ſeu dejeciſti. Simile eſt illud lib. II. cap. 70. Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit. Pearcius.

16. *Interdicto tecum contenderent*] Interdictum, prætoris eſt edictum quo jubet aliquid vel fieri, vel omitti. Sententia eſt: Multi litem tibi intenderent, & lege, ac prætoris edicto tecum agerent, quòd eam rem, quæ pertinet ad alias artes, nimirum in omni diſputatione copiosè verſari, tanquam oratori propriam vindices illi, ac tribuas. Prusteus.

17. *Ex jure manum* (alii, *manu*) *conſertum*] Manum conſerere eſt propriè in prælio venire ad manus. Transfertur autem à militiæ certaminibus ad fori contentiones. Scilicet petitor, & is à quo petebatur, dicto die, in agrum litigioſum conveniebant, ſimulatóque conflictu, quaſi per vim expellebatur ex agro petitor: hic deinde ad prætorem appellabat de vi, ac petebat ut ſua ſibi reſti-

ſor, ſaluti reipublicæ fuit. Atque is non accuratâ quadam orationis copiâ, ſed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus tranſtulit; quod niſi feciſſet, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jamdiu nullam haberemus. At verò ejus filii diſerti, & omnibus vel naturæ vel doctrinæ præſidiis ad dicendum parati, cùm civitatem vel paterno conſilio, vel avitis armis florentiſſimam accepiſſent, iſtâ præclarâ gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentiâ rempublicam diſſipaverunt.

Quid? leges veteres, moreſque majorum: quid? auſpicia, quibus & ego, & tu, Craſſe, cum magna reipublicæ ſalute præſumus: quid? religiones & cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem in noſtra familia ſine ulla eloquentiæ laude verſantur, num aut inventa ſunt, aut cognita, aut omninò ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoriâ teneo, divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & C. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perculiſti [15], ignarum legum, hæſitantem in majorum inſtitutis, rudem in jure civili: & hæc ætas noſtra, præter te, Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quàm proprio munere aliquo diſertorum, jus à nobis civile didiciſti, quod interdum pudeat, juris ignara eſt.

Quòd verò in extrema oratione, quaſi tuo jure, ſumpſiſti, oratorem in omnis ſermonis diſputatione copioſiſſimè poſſe verſari, id, niſi hìc in tuo regno eſſemus, non tuliſſem, multíſque præeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent [16], aut te ex jure manum conſertum [17] vocarent, quòd in alienas poſſeſſiones tam temerè irruiſſes. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democritici, * cæterique in ſuo genere phyſici, vindicaréntque ornati homines in dicendo & graves, quibuſcum tibi juſto ſacramento [18] contendere non liceret. Urgerent

 præ-

reſtituerentur. De hac locutione plura Gellius lib. XX. cap. 10. *Manu* pro manus dicitur, expunctâ more veterum *s*: *conſertum* in ſupino à *conſero*, quod eſt committo. Cæterùm hujus loci ſententia eſt: Multi repeterent ac reſtitui poſtularent, adhibitâ ſolenni juris formulâ, rem à te contra jus fáſque occupatam. Idem.

* *Cæteríque*] Lamb. *cæteríque ſuo jure phyſici vindicarent, ornati*

18. *Juſto ſacramento*] *Sacramentum litis genus erat, ſimile ſponſionis.* Varro. Et qui petebat, & qui inficiabatur, de aliis rebus utrique quingentos æris apud Pontificem deponebant, de aliis item rebus certum numerum aſſium. Qui judicio autem vicerat, ſuum ſacramentum à ſacro auferebat; victi ad ærarium redibant. Sacramentum dixit pecuniam lite depoſitam apud Pontificem. Decepti ſunt qui legerunt hìc *apud pontem*, non *apud Pontificem*.

præterea philosophorum greges, jam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omninò quæsisse, nihil scire convincerent: &, cùm universi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum scire negaret. Stoici verò nostri disputationum suarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solùm meliora, sed etiam multò plura Aristotelem, Theophrastúmque de his rebus, quàm omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minimâ quidem societate conjungitur. Quamobrem ista tanta, támque multa, profitenda, Crasse, non censeo. Satis id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus, ut in sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimùm valeat oratio:

---

tificem. Sensus est igitur: Philosophi disciplinarum possessione dejecti, tecum interdicto contenderent, quemadmodum ii qui ab agro dejecti sunt: aut vindiciarum litem tibi intenderent, & disciplinas suas assererent: aut jure possent agere tecum, & depositâ pecuniâ contendere. STREBÆUS.

19. *Charmadas*] Vulgò pro *Charmadas* legimus *Carneades*, malè omnino: hîc enim Crassus dicit se Quæstorem, *posteà* verò Antonius se Proconsulem, vidisse *Carneadem*, contra auctoritatem veterum Scriptorum. Laërtius enim ex Apollodoro scribit *Carneadem* mortuum esse (Olymp. CLXII. ann. 4.) anno U. C. 625. Crassus verò Quæstor fuit an. U. C. 643. & Antonius Proconsul an. U. C. 652. Immò Cicero ipse in Acad. Quæst. dicit *Carneadis* legationem incidisse in an. U.C. 599. Si igitur Crassus Quæstor vidit *Carneadem*, *Carneades* post legationem vixit annos 44. & si Antonius Proconsul eum vidit, vixit annos 53. post legationem: quod verisimile non videtur. Sed ulteriùs ex ipso Cicerone probaturus sum, neque Crassum, neque Antonium vidisse *Carneadem*. Primò, in lib. III. c. 18. Crassus dicit, *cujus* (Carneadis) *etsi ego multos auditores cognovi Athenis* &c. Ex quo loco colligo Crassum non vidisse Carneadem; quia si eum vidisset, non soceri aut Metelli usus esset judicio, sed suo. Porrò dicit ibi Crassus Metellum *adolescentem* fuisse, cùm audiret *Carneadem affectum ætate*: Metellus verò Consul fuit an. 645; ergo non credibile est *Carneadem* vixisse usque ad Quæsturam Crassi, hoc est, penè ad consulatum Metelli, multò autem minùs ad Proconsulatum Antonii. Secundò, in l. 2. c. 37: itémque in hoc ipso loco non de homine, quem novit, Crassus loquitur, sed dicit *hominem, ut ferebant*, &c. Tertiò, ut se habet vulgata lectio, *Carneades Carneadis* auditor fuit, quo quid ineptius? His rationibus

tio: denique ut prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus suâ quâdam propriâ, non communi oratorum facultate posse.

Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scaevola, ista inter Græcos dici, & disceptari solere. Audivi enim summos homines, cùm quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academiâ, ut temporibus illis ferebatur, quòd eam [19] Charmadas, & Clitomachus, & Æschines obtinebant. Erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentiùs audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus; & peripatetici [20] Critolaus & Diodorus. Multi erant præterea præclari in philosophia, & nobiles, à quibus omnibus unâ penè repelli voce oratorem à gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerúmque majorum scientia, ac tantùm in judicia & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori, & principi longè omnium in dicendo gravissimo, & eloquentissimo, Platoni, cujus tum Athenis diligentiùs legi cum Charmada Gorgiam [21]: quo in libro, hoc maximè 11

nibus adductus vulgatam lectionem rejicio. Cur autem *Charmadas* reposui, paucis sciat Lector. 1°. Mss. Cant. habet *Carmeades*, Bod. *Carniadas* (quæ vox si punctum literæ *i* tollas, est *Carmadas*;) Mss. verò Joan. & Harl. 1. habent *Charmadas* in hoc loco, & tribus sequentibus, de quibus mox dicturus sum. 2°. In Oratore c. 16. cùm dicitur, *Scitum est enim, quod Carneades dicere solebat, Clitomachum eadem dicere*, Carneadem *eodem etiam modo dicere*; nonnulli, quos vidi, Mss. habent ibi *Charmadam*, poscente etiam sensu. Patet idem ex l. 2. c. 88. ubi, Jonsio primùm notante & Gronovio approbante, pro *Carneadem* jam legimus *Charmadam*, testimonio Plinii & auctoritate Mss. 3°. Sextus Empiricus non semel dicit *Charmadam* (vel *Charmidam*) Academicum fuisse, & Academiæ principem. 4°. Idem scriptis mandavit disputationem quandam *Charmadæ*, in quâ Academicus iste probat Rhetoricam non esse artem, & Rhetores exagitat; quæ omnia Sex. Empirici testimonia huic loco optimè conveniunt. Utile fore credidi hunc locum luculentis argumentis explicare, qui Petavio, Stanleio nostro, aliísque Chronologiam docentibus, magnas olim turbas excitaverit. Pearcius. Vide in eandem sententiam, Henrici Valesii Emendat. I. 29.

20. *Peripatetici Critolaus & Diodorus*] Ita vulgati omnes. Sed, *Peripatetici Critolai Diodorus*, est lectio Mss. duorum Pall & trium Gulielmii, nec non Joan. Mag. & Harl. duorum: testatúrque Cicero de Fin. l. 5. c. 5. *Diodorum* fuisse auditorem *Critolai*. Porrò, ea argumenta, quibus probavi *Carneadem* ad Quæsturam Crassi non vixisse, satis docebunt ne *Critolàum* quidem in Crassi Quæsturâ viguisse; quod tamen præ se fert vulgata lectio, *& Peripatetici Critolaus & Diodorus*. Pearc.

21. *Gorgiam*] Gorgias Platonis dialogus, in quo rationem edocet, qua futiles rhetorum

ximè admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia [22] jamdiu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores quàm veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodò in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum [23], neque sine legum, morum, juris scientiâ, neque naturâ hominum incognitâ, ac moribus, in his ipsis rebus satis callidè versari, & peritè potest. Qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam rectè tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositè, ornatè, copiosè eloqui: quæro, id ipsum quî possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest.

Quamobrem, si ornatè locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus; materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus à civilibus controversiis remotissimis divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa propria est hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus, iisdem de rebus jejunè quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum,

---

rum sophistarum argutiæ refellantur. Tullius sive ex sua, sive ex Crassi sententia non rectè censuit in illo dialogo derideri oratores. Non veram rhetoricam, sed adulterinam tantùm, ut cuivis legenti patet, traducit. Neque verò paucos induxit in errorem hic dialogus, ut observavit Quintilian. lib. 11. cap. 15. *Plerique*, inquit, *dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperitè excerpta legere contenti, neque alia ejus volumina evolvunt, in maximum errorem inciderunt: credúntque eum in hac esse opinione, ut rhetoricam non artem, sed peritiam quandam gratiæ ac voluptatis existimet*, &c. Pearceus.

sippum, disputavisse; neque ob eam rem philosophiæ non satis fecisse, quòd non habuerit hanc dicendi, a ex arte alienam facultatem.

Quid ergo interest? aut quî discernes eorum, quos nomina- 12
vi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate & elegantia non utuntur? Unum erit profectò, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium: compositam orationem & ornatam, & artificio quodam & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quàm verborum, vel optimorum atque ornatissimorum, sonitus inanis, nullâ subjectâ sententiâ, nec scientiâ? Quidquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tanquam clientis causam, didicerit, dicet meliùs, & ornatiùs, quàm ille ipse ejus rei inventor, atque artifex.

Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assiduè versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim exsistere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiámque revocandis? b Quare nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causásque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit; dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic lo-

22. *Verbi controversia*] Maximo animorum æstu contendunt inter se Græci, quis orator dicendus sit, an ille qui tantùm in causis forensibus valeat, an qui de re qualibet ornatè possit dicere. IDEM.

23. *Omnium rerum publicarum*] In vulgatis duæ postremæ voces malè conjunguntur: neque enim necesse est, ut is omnes Respublicas cognoscat, qui Romanam velit cognoscere: necesse est autem, ut publicas res omnes Romani imperii sciat, qui de eo administrando dicturus est. PEARCIUS.

a *Ex arte*] Grut. *in arte aliena*

b *Quare nisi*] Vict. Man. Grut. *qua nisi*

cus philosophorum putatur proprius: neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cùm illis cognitionem rerum concesserit, quòd in ea solùm illi voluerint elaborare; tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata.

13 Quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit à me. Nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros, artis isti suæ nomine, hos Rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim cùm illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse [c] omnia propria; nihil omninò ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causâ, disserant, cùm concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, exanguíque sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. Cogebat enim me M. Marcellus [24] hic noster. qui nunc ædilis curulis est: & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirificè deditus.

Jam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ordines, ætatésque descripto [25], dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum, aut Solo-

---

c *Omnia propria*] Lamb. *omnia ; propriè nihil*

24. *M. Marcellus*] Quem Cicero servatum à Cæsare post bella civilia gratulatus est insigni oratione. PRUSTEUS.

25. *Descripto*] Lamb. legit, *descriptorum*, id est, civium: non enim *jus*, sed *cives* in ordines ætatésque describebantur. PEARCIUS.

* *Nostri*] Vict. Grut. *nostros decemviros*

26. *Decemviros, qui* XII. *tabulas*, &c.] Sublatis regum decretis, & populo per viginti annos nullis legibus astricto, constituti sunt

Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse meliùs, quàm Hyperidem aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel * nostri, decemviros qui XII tabulas [26] perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloriâ præstitisse. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè, copioséque dicere.

Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum 14
confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit, promendum, & assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis, num in senatu de omni reipublicæ genere dici sine summa rerum civilium cognitione, & prudentia? num admoveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima pervestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus à philosophis explicantur?

Atque haud scio an minùs hoc vobis sim probaturus; equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. Physica ista ipsa quæ paulò antè, & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem [27] illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdisertè

sunt anno U. C. CCCIV. decemviri, qui à Græcis leges peterent; quas acceptas tabulis decem æreis inscripsere. Cùm autem in primis legibus aliquid desideraretur, anno sequenti alias duas adjecêre tabulas: unde & dictæ sunt leges XII. tabularum. PRUSTEUS.

27. *Philonem*] De Philone architecto Plinius., VII. 37. Vide etiam, & de Hermodoro, Turnebi Advers. XI. 2.

tè populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quàm oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opére dicendum, non, cùm ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio, copioséque dixisset? Neque verò Asclepiades [28] is, quo nos medico amicóque usi sumus, tum, cùm eloquentiâ vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornatè dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. Illud verius, neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat; neque, si id optimè sciat, ignarúsque sit faciundæ ac poliendæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere.

15 Quamobrem si quis universam, & propriam oratoris vim definire complectíque vult; is orator erit, meâ sententiâ, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositè, & ornatè, & memoriter dicat, tum quadam etiam actionis dignitate.

Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita proposui, *quacumque de re*, licet hinc, quantùm cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantúmque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cùm cognoverit ab iis, qui tenent quæ sint in quaque re; multò oratorem meliùs, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de [29] affini nostro, &, cùm acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario penè hic meliùs, quàm ipse * ille scire videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, téque hominem prudentissimum, & peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte

te

28. *Asclepiades*] Patriâ Prusiensis, primùm rhetoricæ, deinde pressus inopiâ, medicinæ operam dedit. Tantùm arti suæ fidebat, ut sponsionem quandam cum fortuna fecisset, ne medicus crederetur, si unquam invalidus fuisset ipse; & victor suprema in senecta lapsu scalarum exanimatus est. Crasso & Pompeio familiaris, eorum ætate floruit circa annum U. C. DCL. Plinius lib. VII. PRUSTEUS.

29. *C. Mario*] Hic ille est C. Marius, celebris Romanorum imperator, *in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietísque impatientissimus*, ut refert Paterculus; quem humili loco natum ad amplissimos reip. magistratus

te ſuperabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit: forſitan, ſi ei ſit viſum, (etſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in philoſophia, communicabit. Hoc profectò efficiet, ut quamcumque rem à quoque cognorit, de ea multò dicat ornatiùs, quàm ille ipſe, unde cognorit. Sed ſi me audierit, quoniam philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, ídque largiamur inertiæ noſtræ: tertium verò, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus eſt oratori perdiſcendus: cætera ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando volet, ornare dicendo, cùm erunt ad eum delata, & ei tradita.

Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ, 16
ornatiſſimis, atque optimis verſibus Aratum, de cælo, ſtelliſque dixiſſe: ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum, Nicandrum Colophonium, poëticâ quadam facultate, non ruſticâ, ſcripſiſſe præclarè: quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſimè dicat, quas ad certam cauſam, tempúſque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poëta, numeris adſtrictior paulò, verborum autem licentiâ liberior, multis verò ornandi generibus ſocius, ac penè par: in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat jus ſuum, quò minùs ei liceat eâdem illa facultate & copiâ vagari, quà velit.

Namque illud quare, Scævola, negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes; quòd in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, me ip-

ſtratus ſingularis virtus evexit. Apud Salluſtium dum loquitur, artis oratoriæ imperitum ſe dicit; & à Plutarcho reprehenditur, quòd literas Græcas contempſerit. Inopiam eloquentiæ compenſavit fortitudo. Confecit bellum Jugurthinum; Teutones & Ambrones, Germaniæ populos, interfectis millibus ducentis, & paulò pòſt Cimbros ingenti ſtrage delevit. Cùm provinciam belli Mithridatici ſuſcipere contenderet, à Sylla, ſuo quondam legato, expulſus ex urbe, in quam paulò pòſt irrupit, &, Syllanis omnibus obtruncatis, ſeptimùm conſul renunciatus in magiſtratu obiit anno U. C. DCLXVIII. PRUST.

* *Quàm ipſe* ille *ſcire*] *Quàm ipſe*, illa *ſcire*, PEARCIUS.

ſum eſſe arbitrarer. Sed, ut ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere, (homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minùs, quàm volebat, familiaris, ſed tamen & doctus & perurbanus) ſic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus iis artibus, quæ ſunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipſis, ſi in dicendo non utimur, tamen apparet, atque exſtat, utrùm ſimus earum rudes, an didicerimus. Ut, qui pilâ ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerı́ntne palæſtram, an neſciant: & qui aliquid fingunt, etſi tum picturâ nihil utuntur, tamen, utrùm ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis judiciorum, concionum, ſenatûs, etiamſi propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facilè declaratur, utrùm is, qui dicat, tantummodò in hoc declamatorio ſit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit.

17 Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Craſſe, ampliùs: id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non eſſe oratoris, concederes; & ipſa, neſcio quomodo, rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cùm ego prætor Rhodum veniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio, ea, quæ à Panætio acceperam, contuliſſem: irriſit ille quidem, ut ſolebat, philoſophiam, atque contempſit, multâque non tam graviter dixit, quàm facetè. Tua autem fuit oratio ejuſmodi, non ut ullam artem, doctrinámve contemneres, ſed ut omnes comites ac miniſtras oratoris eſſe diceres. Quas ego, ſi quis ſit unus complexus omnes, idémque ſi ad eas facultatem iſtam ornatiſſimæ orationis adjunxerit; non poſſum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. Sed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut verò ſi eſſe poſſet, tu eſſes unus profectò, qui & meo judicio, & omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. Verùm ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus, civilibúſque verſetur, quin ſcias; neque eam tamen ſcientiam, quam adjungis oratori, complexus

xus es; videamus, ne plus ei tribuas, quàm res & veritas ipsa concedat.

Hìc Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoscendum venimus; quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis res ipsa antè confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari? Quòd si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & otium, & hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multò locupletior in dicendo futurus sit, 18
si quis omnium rerum atque artium rationem, naturámque comprehenderit. Sed primùm id difficile est factu, præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulò antè dixisti, quamvis illi ornatè, & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & lætum; sed palæstræ magis, & olei, quàm hujus civilis turbæ, ac fori. Namque egomet, qui serò, ac leviter Græcas literas attigissem, tamen cùm proconsul in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cùm quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modò sunt nominati, cúmque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in caussis majoribus, sicuti te, solere versari; pro se quisque ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios linguâ celeri & exercitatâ: oratorem autem, nisi qui sapiens esset,

esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem, & qui unam virtutem haberet, omnes habere, eásque ipsas esse inter se æquales & pares. Ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio: longéque à nostris sensibus abhorrebat. Charmadas verò multò uberiùs iisdem de rebus loquebatur: non quò aperiret sententiam suam, (hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando) sed tum maximè tamen hoc significabat, eos, qui Rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.

19 Disputabant contrà diserti homines, Athenienses, & in republica causísque versati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus: qui cùm diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur [30] homo promptus ab homine abundanti doctrinâ, & quadam incredibili varietate rerum atque copiâ. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia docebat, neque ea, quæ statuerentur in republica de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteráque, sine quibus civitates aut esse, aùt bene moratæ esse non possent, usquam in eorum libris inveniri.

Quòd si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur; quærebat, cur de prooemiis, & de epilogis, & de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia, de fide, de frangendis cupiditatibus,

30. *Excitabatur*] Hotomanus conjecit legendum esse, *excipiebatur*: sed vulgata lectio defendi potest. Sensus est enim: Homo abundans doctrinâ, (nempe Charmadas philosophus) ita respondebat iis, quæ dixerat Menedemus (homo promptus, utpote disertus orator)

tibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur.

Ipſa verò præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet, non modò eos illius expertes eſſe prudentiæ, quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem ac viam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur; id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: & uti eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator; quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem eſſe penitus in mediâ philoſophiâ retruſa, atque abdita, quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent.

Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis, conabatur refellere. Memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclarè ſcripta pronuntians, docebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quemquam ſcire poſſe.

Huic reſpondebat [31] non ſe negare, Demoſthenem ſummam 20
prudentiam, ſummámque vim habuiſſe dicendi: ſed ſive ille hoc ingenio potuiſſet, ſive, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet; non, quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quærendum.

Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi. Idque cùm argumentis docuerat, quòd ita nati eſſemus, ut & blandiri ſuppliciter iis, à quibus eſſet petendum, & adverſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contrà diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri; quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas: & quòd conſuetudo, exercitatióque

orator) ut Menedemum excitaret, & ad ſuam opinionem defendendam acueret. Pearc.

31. *Huic reſpondebat*] Charmadas Menedemo.

& intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copiâ nitebatur. Nam primùm, quasi deditâ operâ, neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cùm repeteret usque à Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam (sive ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facilè assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar.

Artem verò negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitúsque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse & incerta: cùm & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certè obscura opinio.

Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum esse dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callidè aut copiosè dicere. Quibus dicere [32] Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo [33], te perpugnacem in disputando esse visum.

Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam il-
21 lud quodam in libello, qui me imprudente, & invito [34] excidit,
&

32. *Quibus dicere*] Vulnus hîc video, remedium non ita. Muretus. Lambinus edidit, *quibus adjicere .... solebat*: quod est conjectaneum Hotomani. Grut.

33. *Perfacilem in audiendo*] Nam cùm rudem artium omnium se diceret Antonius, non erat cur de artibus cum hominibus doctissimis æquè pugnaciter atque Crassus, qui se multa didicisse fatebatur, contenderet. Strebæus.

34. *Me imprudente, & invito*] M. Antonius *idcirco se aiebat nullam orationem scripsisse, ut, si quid superiore judicio actum, ei, quem posteà defensurus esset, nociturum foret, non dictum*

& pervenit in manus hominum, *disertos* me cognosse nonnullos, *eloquentem* adhuc neminem: quòd eum statuebam disertum, qui posset satis acutè atque dilucidè apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem verò, qui mirabiliùs, & magnificentiùs augere posset, atque ornare quæ vellet, omnésque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoriâ contineret. Id si est difficile nobis, qui antè, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione & foro; sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantùm auguror conjecturâ, quantáque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore [35] aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cùm se ad audiendum, legendum, scribendúmque majore operâ dediderit, existat talis orator, qualem quærimus: qui jure non solùm disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, meâ sententiâ, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluráque quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere.

Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valde optanti utrique nostrûm, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cùm vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoriâ dignum excipere possemus: ut verò penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem penè intimam perveniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrûm, Crassi verò etiam amore, cùm ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi [36], cùm & per meipsum

---

ctum à se affirmare posset. Valer. Maximus lib. VII. c. 3. PRUSTEUS.

35. *Aliquem*] De se ipso id ex Antonii persona videtur Cicero prædicere.

36. *De vi ac ratione dicendi*] Malim cum Gulielmio legere *de* via, *ac ratione*: facillimè ultima litera vocis *via* à sequentis vocis *ac* prima litera absorberi potuit. Manutius olim edidit *via*, & sic Cicero sæpissime. L. 1. c. 25. *Non* rationem *dicendi &* viam, *sed naturam defuisse.* L. 3. c. 36. *Ancipites* vias, rationésque *disputandi.* Facilè plura exempla proferri possunt. PEARCIUS.

ſum egiſſem, & per Druſum ſæpe tentaſſem: quo in genere tu, Antoni, (verè loquar) nunquam mihi percontanti, aut quærenti aliquid, defuiſti, & perſæpe me, quæ ſoleres in dicendo obſervare, docuiſti. Nunc quoniam uterque veſtrûm patefecit earum rerum ipſarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Craſſus ejus ſermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter perſequamini. Quod quidem, ſi erit à vobis impetratum, magnam habebo, Craſſe, huic palæſtræ & Tuſculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam.

22 Tum ille, Immò verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & poteſt facere id, quod requiris, & conſuevit, ut te audio dicere. Nam fateor me quidem ſemper à genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti atque inſtanti ſæpiſſimè negaſſe, ut tute paulò antè dixiſti. Quod ego non ſuperbiâ, neque inhumanitate faciebam, neque quò tuo ſtudio rectiſſimo, atque optimo non obſequi vellem, præſertim cùm te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptúmque cognoſſem; ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentiâ, atque earum rerum, quæ quaſi in arte traduntur, inſcitiâ.

Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus: de reliquo jam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quæ percontati erimus, explicâris, dimiſerimus. De his, credo, rebus, inquit Craſſus, ut in cretionibus ſcribi ſolet [37], *Quibus ſciam,*

37. *Ut in cretionibus ſcribi ſolet.*] Cùm in aliis libris manuſcriptis reperiſſem ſcriptum, *certionibus*, in aliis, *Craſſi orationibus*, in aliis, *certioribus*: ego *cretionibus* repoſui, præſertim cùm meminiſſem jam pridem ita à Fr. Duareno eſſe emendatum. Eſt autem *cretio*, ut docet Ulpianus, Titul. 22. Iſid. 5. Varro 5. de ling. Lat. 13. ad Attic. 44. certorum dierum ſpatium, quod datur heredi ad deliberandum, utrùm expediat adire hereditatem, nécne: veluti Titius heres eſto, cernitóque hereditatem in diebus centum proximis, quibus ſcierit, poteritque; niſi ita creverit, exheres eſto. LAMBIN. Eſt autem *cernere*, non modò conſtituere ſe heredem eſſe (ut Varro 6. ling. Latin. explicat) verùm etiam legitima cretionis verba dicere, hunc in modum: *Cùm me Mænius heredem inſtituerit, eam hereditatem cerno.* Adeóque Ulp. 32. *Cretio* duplex: *vulgaris*, in qua adjiciebantur hæc verba, *quibus ſciam poteróque*: *continua*, in qua non adjiciebantur. Ulp. tit. 23. Unde his verbis, *quibus ſciam poteróque*, tempus bonorum poſſeſſ. admittendæ utile, nec continuum oſtenditur l. 2. ff. *Quis ordo in bonorum poſſeſſ.* GOTHOFREDUS. Vera lectio

ſciam, poteróque. Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrûm tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Jam verò iſtâ conditione, dum mihi liceat negare poſſe quod non potero, & fateri neſcire quod neſciam, licet, inquit Craſſus, veſtro arbitratu percontemini.

Atque, inquit Sulpicius, hoc primùm ex te, de quo modò Antonius expoſuit, quid ſentias, quærimus: exiſtiméſne artem aliquam eſſe dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo & loquaci, & fortaſſe docto atque erudito, quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irriſiſſe potiùs eorum hominum impudentiam, qui cùm in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, ſi quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam: qui permagnum quiddam ſuſcipere, ac profiteri videbatur, cùm ſe ad omnia, de quibus quiſque audire vellet, eſſe paratum denuntiaret. Poſtea verò vulgò hoc facere cœperunt, hodiéque faciunt; ut nulla ſit res, neque tanta, neque tam improviſa, neque tam nova, de qua ſe non omnia, quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos.

Quòd ſi te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui [a] vos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu eſt. Eſt enim apud M. Piſonem, adoleſcentem jam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtríque cupidiſſimum, peripateticus Staſeas, homo nobis ſanè familiaris, &, ut inter homines peritos conſtare video, in illo ſuo genere omnium princeps.

tio fuit, *conditionibus*. Quid enim ad *cretiones* formula hæc: *De iis rebus quibus ſciam, poteróque?* Quæ ipſa in conditionibus aptiſſima eſt. Et verbum, *conditio*, etiam juridicum eſt; quod indicat caput illud Juris, *De conditionibus & demonſtrationibus*. Et lectionem priorem, quam Lambinus ejecit, tuetur verbum *conditionis*, quo mox utitur Craſſus. *Jam verò*, inquit, *iſtâ conditione, dum mihi liceat negare poſſe quod non potero, & fateri neſcire, quod neſciam, licet veſtro arbitratu percontemini.* Et ſanè quæ huc affert Lambinus de cretionibus hereditatum, ſcilicet heredi cernendam eſſe hereditatem in diebus centum proximis, quibus ſcierit, poterítque, non valde huc pertinent. Neque enim, poſtquam ſciverit quis cernendam eſſe hereditatem, amplius datur temporis, poſſit, nécne poſſit. Præterea non idem eſt *ſcire* in herede, & *ſcire* hic in Craſſo. Nam in herede *ſcire* eſt reſcire, certiorem fieri: at hîc Craſſus: *De iis rebus*, inquit, *quibus ſciam, poteróque*: id eſt, de iis, quæ ego intelligam. ANONYMUS.

a *Vos*] Vict. Man. Grut. *nos*

23 Quem tu mihi, inquit Mucius, Staseam, quem peripateticum narras? Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis caussis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, sit consilio linguáque princeps; cujus vestigia [b] persequi cupiunt, ejus sententiam sciscitantur. Equidem te cùm in dicendo semper putavi deum, tum verò tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti vel maximè decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere.

Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primùm illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. Nam si ars ita definitur, ut paulò antè exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planéque cognitis, atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiáque comprehensis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem popularémque sensum accommodata, omnia genera hujus forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ observata sunt in usu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si minùs illa

---

b *Persequi*] Vict. *qui persequi*

38. *Aliquid* à me prompsisse] Annon & qui sponte, & qui inviti loquuntur, omnia *à se promunt*? an verò *à se promere* significat sponte promere? hæc significatio præpositionis *à* cum verbo *promo* nullibi mihi occurrit. Vide igitur, Lector, annon editio Ven. & MSS. Norf. Mag. Mead. Harl. 1. Cant. Bal. Wag. Nov. & Joan. vetustissimus suggerant verissimam lectionem, *promisisse*: quibus si fides adhibenda sit, sic locum refingas. *Non ipse aliquid* de *me* promisisse. Literæ *e* & *a* in MSS. sæpe confunduntur, & litera *d* vocis *de* facilè absorberi potuit à literà postrema præcedentis vocis *aliquid*. Eodem modo loquitur Horatius Serm. L. 1. Sat. 4.

Ut si quid promittere de me
Possum aliud verè, promitto.

Porrò hæc lectio optimè quadrat iis, quæ suprà dicta sunt: innuit enim Crassus se nolle imi-

illa ſubtili definitione, at hac vulgari opinione, ars eſſe videatur. Sed ſive eſt ars, ſive artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda: verùm intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe majora.

Tum Antonius vehementer ſe aſſentiri Craſſo dixit, quòd ne- 24
que ita amplecteretur artem, ut ii ſolerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent; neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his, Craſſe, facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipſam artem, poſſe prodeſſe.

Dicam equidem, quoniam inſtitui, petámque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipſe, ne, ut quidam magiſter, atque artifex, ſed quaſi unus è togatorum numero, atque ex forenſi uſu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipſe aliquid à me prompſiſſe [38], ſed fortuitò in ſermonem veſtrum incidiſſe.

Equidem, cùm peterem magiſtratus, ſolebam in prenſando [39] dimittere à me Scævolam, cùm ei ita dicerem, Me velle eſſe ineptum. Id erat petere blandiùs: quod niſi ineptè fieret, bene non poſſet fieri. Hunc autem eſſe hominem unum ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minimè vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quàm de dicendo dicere, cùm idipſum, dicere, nunquam ſit non ineptum, niſi cùm eſt neceſſarium?

Perge verò, Craſſe, inquit Mucius. Iſtam enim culpam, quam vereris, ego præſtabo.

Sic igitur ſentio, inquit Craſſus, naturam primùm, atque 25
inge-

imitari Græcos, quos in præcedenti capite arguit impudentiæ, quòd nulla erat res de qua non ſe omnia, quæ dici poſſent, profiterentur eſſe dicturos; id eſt, promittebant ſe omnibus quæſtiunculis reſponſuros eſſe. Craſſus igitur iſtis Græcis magiſtris, atque artificibus dicendi opponit ſe, quem vocat *unum è togatorum numero, atque ex forenſi uſu hominem*. Ut illi, inquit Craſſus, artifices ſunt, & magiſtri dicendi, ego verò tantùm, quantùm mihi opus eſt, didici; ſic illi de ſe omnia promittunt, ego verò nunquam ſponte, nunquam, niſi fortuitò, in hujuſmodi diſputationes venio. Pearcius.

39. *Solebam in prenſando*] Id paulò fuſiùs explicat Valerius Maximus lib. iv. cap. 5. *Conſulatum petens L. Craſſus, cùm omnium candidatorum more circum forum ſupplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit, ut id præſente Q. Scævolâ, graviſſimo & ſapientiſſimo viro, ſocero ſuo, faceret. Itaque rogabat eum, ut à ſe, dum ineptæ rei deſerviret, diſcederet: majorem verecundiam dignitatis ejus, quam candidæ togæ ſuæ reſpectum agens.* Prusteus.

ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque verò istis, de quibus paulò antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi & viam, sed naturam defuisse. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandúmque sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni. Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est, (præclarè enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoveri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia; sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrinâ, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse: sed sunt quidam aut ita linguâ hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motúque corporis vasti, atque agrestes, ut, etiamsi ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam [a] ita naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur.

Magnum quoddam est onus atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adest enim ferè nemo, quin acutiùs, atque acriùs vitia in dicente, quàm recta videat. Ita, quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale fortè non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non videat, C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcumque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? [b] Quis vestrum æqualem, Q. Varium [40], vastum hominem, atque

a *Ita naturæ*] Lamb. *ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati*

b *Quis vestrum*] Vict. Lamb. Grut. *Quis vestrùm æqualem meum, Q.*

40. *Quis vestrum æqualem Q. Varium* &c.] Lapsi sunt iterum plerique librarii, & editores; MSS. tamen Bod. Harl. 2. & Gonv. & Manutius veram lectionem retinent; delent enim vocem *meum*, quæ vulgò legitur post *æqualem*. Et Car. Stephanus testatur vocem *meum*

que fœdum, non intelligit illa ipſa facultate, quamcumque habuit, magnam eſſe in civitate gratiam conſecutum?

Sed quia de oratore quærimus, fingendus eſt nobis oratione 26
noſtra, detractis omnibus vitiis orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, ſi multitudo litium, ſi varietas cauſarum, ſi hæc turba, & barbaria forenſis dat locum vel vitioſiſſimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè faſtidiosè judicamus? Nullæ enim lites, neque controverſiæ ſunt, quæ cogant homines, ſicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti.

Eſt igitur oratori diligenter providendum, non utì illis ſatisfaciat, quibus neceſſe eſt: ſed ut iis admirabilis eſſe videatur, quibus liberè liceat judicare. Ac, ſi quæritis, planè, quid ſentiam, enuntiabo apud homines familiariſſimos, quod adhuc ſemper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quíque optimè dicunt, quíque id facillimè, atque ornatiſſimè facere poſſunt, tamen, niſi timidè ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes videntur: tametſi * id accidere non poteſt. Ut enim quiſque optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, varióſque eventus orationis, expectationémque hominum pertimeſcit. Qui verò nihil poteſt dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiamſi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, ſed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem verò non pudet, (id quod in pleriſque video) hunc ego non reprehenſione ſolùm, ſed etiam pœnâ dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere ſoleo, & in me ipſo ſæpiſſimè experior, ut

meum à quibuſdam veteribus libris abeſſe. Veram autem hanc lectionem voco, quia *Q. Varius* non fuit æqualis Craſſi, ſed Cottæ, & Sulpicii, ut patet ex libro de Cl. Oratoribus c. 49. *Æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius*, Q. Varius, &c. Porrò ſi rejiciatur *meum*, non inelegans eſt antithefis: Craſſus enim duo exempla profert, C. Cœlium æqualem ſuum, & Q. Varium Cottæ ac Sulpicii æqualem. PEARC.

* *Id accidere*] Man. *id non accidere non poteſt.*

exalbescam in principiis dicendi, & tota mente atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus verò sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuò consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu viderit.

Hìc omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt. Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modò non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.

27 Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par, meâ sententiâ, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cùm causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimùm esset, ita maximè is pertimesceret, has causas inveniebam duas. Unam, quòd intelligerent iis, quos usus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere: ita non injuriâ, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: cæterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minùs bene fecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roscius; aut, Crudior fuit. Oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam gravius judicium in dicendo subimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: &, qui semel in gestu peccavit, non continuò existimatur nescire gestum: cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certè diuturna valet opinio tarditatis.

28 Illud verò, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multùm à magistro adjuvaretur; valde tibi assentior, inque eo vel maximè probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui cùm mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non posse ora-

oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebátque; & ad quam quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atque hortari solebat. Satis est enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodò similem esse hominis; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis fortè sit tardior, posse percipere animo, & memoriâ custodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba propè poëtarum, memoria jurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest. Quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquàm tenui & levi, quantò plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cùm ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quò non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modò esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis.

Itaque ut ad hanc similitudinem hujus histrionis, oratoriam laudem dirigamus; videtisne, quàm nihil ab eo, nisi perfectè, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moveat, atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionémque in oratore desiderans, à qua ipse longè absum, facio impudenter. Mihi enim volo ignosci, cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus 29

civile,

civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire? Tum ille, Ego verò, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcircò hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad vos, qui possetis, exacuendos accommodavi orationem meam: & quanquam in utroque vestrûm summum esse ingenium studiúmque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu atque formâ aptiorem, nec voce pleniorem, aut suaviorem mihi videor audisse: quæ quibus à naturâ minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè & scienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim est maximè vitandum, & de hoc uno minimè est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem sæpe audio dicere, caput esse artis, DECERE: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minimè verò, inquit Cotta. Nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes. Neque enim sumus nimis avidi: istâ tuâ mediocri eloquentiâ contenti sumus; idque ex te quærimus, (ut ne plus nos assequamur, quàm quantulùm tu in dicendo assecutus es) quoniam, quæ à naturâ expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes?

30 Tum Crassus arridens. Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cùm in vita nihil quidquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cùm mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò studia nihil prosunt perveniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducátque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus

onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacumque eſt, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem conſuetudinis meæ, qua quondam ſolitus ſum uti, cùm mihi in iſto ſtudio verſari adoleſcenti licebat.

Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut, quid Craſſus ageret, meditandi, aut dicendi causâ, non modò videre mihi, ſed ex ejus ſcriptore, & lectore Diphilo ſuſpicari liceret; id ſpero nos eſſe adeptos, omniáque jam ex ipſo, quæ diu cupimus, cognituros.

Tum Craſſus, Atqui arbitror, Sulpici, cùm audieris, non
tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm exiſtimaturum, 31
tum, cùm ea audire cupiebas, cauſam, cur cuperes, non fuiſſe. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione veſtra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod eſt homine ingenuo, liberalitérque educato dignum, non negabo me iſta omnium communia & contrita præcepta didiciſſe.

Primùm, oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodatè. Deinde eſſe omnem orationem aut de infinitæ rei quæſtione, ſine deſignatione perſonarum, & temporum; aut de re certis in perſonis, ac temporibus locatâ. In utraque autem re quidquid in controverſiam veniat, in eo quæri ſolere, aut factúmne ſit, aut, ſi eſt factum, quale ſit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, recténe factum eſſe videatur. Exiſtere autem controverſias etiam ex ſcripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid ſit ſcriptum, aut contrariè, aut ita, ut à ſententia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubjecta quædam eſſe argumenta propria. Sed cauſarum, quæ ſint à communi quæſtione ſejunctæ, partim in judiciis verſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certóſque eſſe locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad

utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cúmque esset omnis oratoris vis, ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primùm, quid diceret; deinde inventa non solùm ordine, sed etiam momento quodam, atque judicio dispensare, atque disponere: tum ea denique vestire, atque ornare oratione; pòst memoriâ sepire; ad extremum agere cum dignitate & venustate. Etiam illa cognoram, & acceperam, antequàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controversiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: pòst, quæ contrà dicerentur, refellenda: extremâ autem oratione ea, quæ pro nobis essent, amplificanda & augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda atque frangenda.

32 Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primùm, ut purè, & Latinè loquamur: deinde ut planè & dilucidè: tum ut ornatè: pòst ad rerum dignitatem aptè, & quasi decorè: singularúmque rerum præcepta cognoram.

Quin etiam, quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. Nam de actione, & de memoria quædam brevia, sed magnâ cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. Habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minùs aberret.

Verùm ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque * id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed arti-

* *Id egisse*] Man. *atque selegisse*. Lamb. *atque in artem redegisse*.

41. *Stylus*] Propriè significat graphium, hoc est, acum ferream, qua Romani veteres, cùm in obductis cerâ tabulis scriberent, utebantur ad formandas in cera literas. Hic stylus

artificium ex eloquentia natum; quod tamen, ut antè dixi, non ejicio. Est enim, etiamsi minùs necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum, non illiberale.

Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est: quanquam vos quidem jampridem estis in cursu: sed iis, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicrâ prædiscere, ac meditari.

Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoque non inaudita. Verùm illa mox: nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus.

Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, 33
ut, causâ aliquâ positâ consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè. Sed plerique in hoc vocem modò, neque eam scienter, & vires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborúmque frequentiâ delectantur: in quo fallit eos, quod audierunt, *dicendo homines, ut dicant, efficere solere.* Verè enim etiam illud dicitur, *perversè dicere, homines, perversè dicendo, facillimè consequi.* Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subitò sæpe dicere, tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandum, paratiùs, atque accuratiùs dicere. Caput autem est, quod (ut verè dicam) minimè facimus, (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quàm plurimùm scribere. *Stylus* [41] *optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister:* neque injuriâ: nam si subitam & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facilè vincit; hanc ipsam profectò assidua, ac diligens scriptura superabit.

Omnes enim sive artis sunt loci, sive ingenii cujusquam atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re, de qua scribimus, anquirentibus nobis, omníque acie ingenii contemplantibus ostendunt se & occurrunt; omnésque sententiæ, verbáque omnia,

Stylus sumitur pro exercitatione scribendi frequenter, & per otium. Vulgò stylus est ipse modus & ratio scribendi, seu conformatio certa sententiarum & verborum in oratione: quomodo Ciceronianus, Virgilianúsque stylus dicitur. Interdum etiam accipitur pro reprehensione, quo sensu Tullius ait, censorium stylum pertimescere. PRUSTEUS.

quæ sunt cujusque generis maximè illustria, sub acumen styli subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatióque verborum perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diù, multúmque scriptitarit, etiamsi vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subitò si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cùm ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato navigio, cùm remiges inhibuerunt [42], retinet tamen ipsa navis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsúque remorum: sic in oratione perpetuâ, cùm scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & vi concitata.

34 In quotidianis autem * commentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maximè, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quàm maximè gravibus, aut oratione aliquâ lectâ ad eum finem, quem memoriâ possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quàm maximè possem lectis pronuntiarem. Sed pòst animadverti, hoc esse in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maximè cujusque rei propria, quǽque essent ornatissima atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi fortè proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cùm minùs idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eóque sum usus adolescens, ut

42. *Cùm remiges inhibuerunt*] Lamb. notavit legendum *sustinuerunt*; non, ut vulgò, *inhibuerunt*. Lambini lectionem probo, causásque, quas ille omisit, insuper affero. Cicero hos Oratorios Libros priùs, quàm Academicas Quæstiones scripsit: ex libro autem 13. Ep. ad Att. ep. 21. colligere possumus ipsum in istis Acad. Libris, qui nunc desunt, monitu Attici scripsisse *inhibere remos*, pro *sustinere*: posteà verò observatis nautarum formulis, jubet Atticum legere *sustinere*. Dicit enim; *inhibitio remigum motum habet, & vehementiorem quidem, remigationis navim convertentis ad puppim.* Quod igitur de illo in Acad. Quæst. loco Cicero dicit, de hoc ipso loco, quem expendimus, dicendum est: hîc enim caremus voce, quæ significet cursum navis esse tardatum: ipsius igi-

ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut, cùm ea, quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non solùm optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis, & spiritûs, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solùm oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatémque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quàm plurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum [43] simulacrorúmque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem. Subeundus usus omnium, & periclitandæ vires ingenii; & illa commentatio inclusa, in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poëtæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores & legendi & pervolutandi, & exercitationis causâ laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandúmque de omni re in contrarias partes, &, quidquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendum atque dicendum. Perdiscendum jus civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicæ, jura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos: quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam; quæ fortasse, quemcumque patremfa-

igitur Ciceronis monitu vox, *sustinuerunt*, recipienda est. Pearcius.

* *Commentationibus*] Vict. Grut. *cogitationibus*. Lamb. *concertationibus*.

43. *Locorum, simulacrorúmque rationem*] Memoria artificialis, de qua consulendus liber 3. ad Herennium, cap. 21. maximè in eo continetur, ut loca, & imagines quædam animo informentur, quibus velut imponantur & inhæreant ea, quorum volumus meminisse. Loca sunt, verbi gratiâ, domus aliqua, ubi limen, cubicula, fenestræ, &c. Imagines, aliæ sunt hominum & ferarum, aliæ rerum animâ & motu carentium, ut arborum, lapidum, &c. Quæ imagines certo inter se ordine collocatæ res ipsis affixas faciliùs exhibent. Vide Fabium lib. XI. cap. 2. Prusteus.

tremſamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus reſpondiſſet.

35 Hæc cùm Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. Sed quanquam ſatis iis, qui aderant, ad id, quod erat propoſitum, dictum videbatur, tamen ſentiebant celeriùs eſſe multò, quàm ipſi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid eſt, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Craſſo requiratis?

Immò id mehercule, inquit, ipſum attendo. Tantus enim curſus verborum fuit, & ſic evolavit oratio, ut ejus vim, atque incitationem aſpexerim; veſtigia, ingreſsúmque vix viderim: & tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veſte, neque propoſito argento, neque tabulis & ſignis propalàm collocatis, ſed his omnibus multis, magnificíſque rebus * conſtructis ac reconditis: ſic modò in oratione Craſſi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perſpexi; ſed ea cùm contemplari cuperem, vix aſpiciendi poteſtas fuit. Ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare quid poſſideat, neque planè noſſe, ac vidiſſe.

Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, ſi in aliquam domum, plenam ornamentorum illam, veniſſes. Si ea ſepoſita, ut dicis, eſſent, túque valde ſpectandi cupidus eſſes; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præſertim ſi eſſet familiaris: ſimiliter nunc petes à Craſſo, ut eam copiam ornamentorum ſuorum, quam conſtructam uno in loco, quaſi per tranſennam [44] prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, & ſuo quidque loco collocet.

Ego verò, inquit Cotta, à te peto, Scævola: me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium graviſſimo, qui genus hujuſmodi diſputationis ſemper contempſerit, hæc, quæ iſti forſitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu

* *Conſtructis*] Lamb. *conſtrictis*, & paulò infrà *conſtrictam.*

44. *Quaſi per tranſennam*] Per cancellos feneſtris oppoſitos, viſui tamen pervios. Metaphora ducta eſt à mercatoribus qui mercibus pretioſis, quas à prætereuntibus nolunt contrectari, tales cancellos objiciunt. Itaque per tranſennam aſpicere, idem eſt, quod nec propiùs, nec ſigillatim intueri. PRUSTEUS.

† *An tu*] Lambinus, *Ain' tu?* quod & in Pal. ſeptimo: nam octavus, *Quin tu.* GRUT.

tu nobis da, Scævola, & perfice, ut Craſſus hæc, quæ coarctavit, & perangustè refersit in oratione ſua, dilatet nobis, atque explicet.

Ego mehercule, inquit Mucius, antea veſtrâ magis hoc causâ volebam, quàm meâ: neque enim tantoperè hanc à Craſſo diſputationem deſiderabam, quantoperè ejus in cauſis oratione delector. Nunc verò, Craſſe, meâ quoque etiam causâ rogo, ut quoniam tantùm habemus otii, quantùm jamdiu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod inſtituiſti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

Enimverò, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo, etiam te 36
hæc, Scævola, deſiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque ſunt ejus generis, ut, ſi optimè tenerem, digna eſſent iſtâ ſapientiâ, ac tuis auribus. An tu †, inquit ille, ſi de iſtis communibus & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reipublicæ, denique de noſtro ipſo jure civili? Hanc enim ego omnem ſcientiam, & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe: in oratoris verò inſtrumento tam lautam ſupellectilem nunquam videram.

Potes igitur, inquit Craſſus, (ut alia omittam innumerabilia, & immenſa, & ad ipſum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectavit, cùm in campum properaret, & ridens & ſtomachans Scævola [45], cùm Hypſeus [46] maxima voce, plurimis verbis à M. Craſſo prætore contenderet, ut

---

45. *Scævola*] Non ille Q. Scævola augur, Craſſi ſocer, quo præſente Craſſus hìc diſſerit; ſed alter Q. Scævola, pontifex, juriſconſultus peritiſſimus, & tum, cùm hoc judicium diſceptaretur, tribunus erat plebis, anno ſcilicet U. C. DCXLIX. PRUSTEUS.

46. *Hypſeus*] Cauſam integram accipe. Ibat Scævola pontifex in campum Martium ad comitia; iter illi per forum fuit; in eo reperit oratores duos inter ſe litigantes, & graviter ignoratione juris civilis peccantes. Horum uni nomen Hypſeus erat, alteri Cn. Octavius, qui conſulatum geſſerat anno U. C. DCXXVI. Hypſeus accuſabat aliquem tutorem,

ut ei, quem defendebat, causâ cadere liceret [47]: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minùs longa oratione recusaret, ne adversarius causâ caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestiâ, stultitiâ adversarii, liberaretur?

Ego verò istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modò oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed juris civilis prudentia; quòd alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantùm lex in XII tabulis permiserat; quod cùm impetrasset, causâ caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

37 Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat [48], ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, *Cujus pecuniæ dies fuisset*? quod petitoris causâ comparatum esse non intelligebat: ut, si ille infitiator

---

rem, quòd pupilli fortunas malè administrasset. Hoc *judicium tutelæ* appellatur. Octavius tutorem defendebat. Judex hujus controversiæ M. Crassus, qui tum prætor urbanus erat, nempe anno U. C. DCXLVIII. Qui judicio tutelæ damnabatur, cogebatur pupillo, cujus rebus malè consuluisset, pecuniam solvere, ac damnum resarcire; deinde lege duodecim tabularum jubebatur aliquid ultrà pendere, mulctæ nomine. Quòd si pupillus, aut ejus patronus plus à reo peteret, quàm deberetur, cadebat causâ. Hoc petebat Hypseus, & plus petebat, quàm par esset, adeóque debebat causâ cadere. Contendebat, inquit L. Crassus, ut ei, quem defendebat, nempe suo pupillo, causâ cadere liceret; hoc est, petebat, ut edicto prætoris tribueretur pupillo suo major pecuniæ summa, quàm deberetur; quod erat velle causam amittere. Octavius, tutoris accusati defensor imperitus, cùm deberet hoc ipso vehementer lætari, quòd plus, quàm fas erat, peteretur: id enim si objecisset posteà, & probasset, causam obtinuisset, ac reum tutorem turpi judicio tutelæ malè administratæ, atque omni molestiâ, & periculo liberasset: Octavius, inquam, longa oratione recusabat, ne plus peteretur, hoc est, ne Hypseus causâ caderet, atque ipse litem obtineret. IDEM.

47. *Causâ cadere liceret*] Ut naturam hujus litis, ejúsque quæ in sequenti capite occurrit, bene intelligamus, audi Erasmum in Adag. Chil. 5. Cent. 2. Prov. 15. „Causâ cadere is videbatur qui malè agendo jus agendi perdidisset. *Si quis* (inquit Justinianus lib. 4. tit. de Action. paragr. *Si quis* &c.) „*agens in intentione suâ plus complexus fuerit*, „*quàm ad eum pertineret*, *causâ cadebat*, i. e. „rem amittebat: in proximo verò paragrapho ostendit (sc. Justinianus) vocem hanc „plus

ſitiator probaſſet judici, antè petitam eſſe pecuniam, quàm eſſet cœpta deberi, petitor, rurſus cùm peteret, exceptione excluderetur, *Quòd ea res in judicium antea veniſſet.* Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quàm eum, qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controverſias, causáſque tueatur, laborantibus ſuccurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuiſſimíſque rebus ita labi, ut aliis miſerandus, aliis irridendus eſſe videatur?

Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum Divitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem & ornatum, & præcipuè in hoc efferendum & laudandum puto, quòd, cùm P. Scævolæ frater eſſet, ſolitus eſt ei perſæpe dicere, neque illum in jure civili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumpſiſſet; (quod quidem hic, qui mecum conſul fuit, filius ejus eſt conſecutus) neque ſe ante cauſas amicorum tractare, atque agere cœpiſſe, quàm jus civile didiciſſet.

Quid verò ille M. Cato? nonne & eloquentiâ tantâ fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritiſſimus? Verecundiùs hac de re-

„ plus quadrifariam intelligi; re, tempore, „ loco, & causâ: re, ſi quis pro decem „ Aureis petat viginti, quale Hypſeus iſte fe- „ cerat; tempore, ſi quis ante diem vel „ conditionem petat; quod in ſequenti capite patronum quendam feciſſe dicit Craſſus. PEARCIUS.

48. *Poſtulabat, ut illi*] Hæc fuit cauſa. Debebat quidam alteri certam pecuniæ ſummam, ſolvendam, verbi gratiâ, ineunte menſe Januario; alter, ſeu petitor non expectavit ad illud tempus, ſed petiit ut ſibi ſolveretur, verbi gratiâ, menſe Decembri ineunte, & accuſavit debitorem quòd pecuniam non ſolveret. Cauſidicus imperitus, qui debitorem defendebat, cùm litem inferre petitori debuiſſet eo nomine, quòd ante tempus peteret pecuniam, (erant enim graves pœnæ poſitæ illis, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litem intenderent) id enim ſi feciſſet, causâ cecidiſſet petitor; hoc poſtulavit tantùm, ut ſibi liceret, ac debitori, quem defendebat, uti beneficio legis, & exceptione, quæ vetabat ne pecunia peteretur ante illam diem, quâ cœpta eſſet deberi. Quod cùm poſtulabat, non intelligebat homo juris ignarus, comparatum hoc eſſe in utilitatem petitoris, & adverſario ſuo prodeſſe. Hinc enim factum, ut petitor poſteà litem de integro intulerit, tanquam ſi eam quam litem inferre non potuiſſet, res nunquam in judicium antea veniſſet; ſi infitiator, hoc eſt, debitor probaſſet judici, antè petitam eſſe pecuniam, quàm deberi cœpiſſet. Petitor enim, cùm poſteà pecuniam ſuam peteret apud judicem, excluſus fuiſſet lege, hoc eſt, impeditus ne ageret, ac moveret litem: lex enim excipit, hoc eſt prohibet, ne agatur iterum ea de re, quæ jam in judicium venit, ſeu quæ jam dijudicata eſt. PRUSTEUS.

re jamdudum loquor, quòd adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maximè admiror: sed tamen idem hoc semper jus civile contempsit. Verùm, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo; & quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.

38 Antonii incredibilis quædam, & propè singularis, & divina vis ingenii videtur, etiamsi hac scientiâ juris nudata sit, posse facilè cæteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. Quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros verò non dubitabo primùm inertiæ condemnare sententiâ meâ, pòst etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac jure certetur, jactare se in caussis centumviralibus [49], in quibus usucapionum [50], tutelarum [51], gentilitatum [52], agnationum [53], alluvionum, circumluvionum [54], nexorum [55], mancipiorum [56], parietum, luminum [57], stilli-

49. *In caussis centumviralibus*] Centumviri erant minores judices apud Romanos è singulis tribubus lecti ad exercenda privata de caussis minoris, ut plurimùm, momenti judicia. Porrò erant illi centum quinque, terni scilicet ex unaquaque tribu; tribus autem erant triginta quinque: attamen, quò faciliùs nominarentur, centumviri sunt appellati. His præsidebat prætor, ut colligimus ex Plinio juniore, ex quo etiam intelligimus centumvirorum numerum ad centum octoginta excrevisse. Paust.

50. *Usucapionum*] Usucapio, sive ususcapio, est jus possidendi, & capiendi rem aliquam, quia usus illâ fuisti per certum tempus lege constitutum, eámque possedisti. Idem.

51. *Tutelarum*] Tutela à Servio Sulpitio definitur, vis ac potestas in capite libero ad defendendum eum, qui per ætatem se ipse defendere nequit, jure civili data ac permissa. Idem.

52. *Gentilitatum*] Gentilitas est ordo & series hominum, qui sunt ex eadem familia, quíque ob eam caussam jura quædam habent sibi propria; verbi gratiâ, hereditatis adeundæ, suscipiendæ tutelæ, &c. Hæc autem jura non obtinebant, neque gentilitate gaudebant, servi, liberi, libertini, & capite diminuti. *Cicero in Topicis.* Idem.

53. *Agnationum*] Agnati virilis sexûs propinquitate juncti sunt, quibus, ut gentilibus, propria jura sunt. Idem.

54. *Alluvionum, circumluvionum*] Alluit prædium, vel agrum, fluvius, quando præter illum it: circumluit, quando totum instar insulæ cingit. *Alluvio*, inquit Justinianus Instit. lib. xi. cap. 1. *est incrementum latens: Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possis, quantùm quoquo momento temporis adjiciatur.* Ex alluvione autem, & circumluvione, variæ controversiæ nascuntur; verbi gratiâ, si vis fluminis de prædio tuo partem aliquam detraxerit, & vicini prædio adjunxerit, cuja sit ea pars? si arbores tuæ in vicini prædium delatæ fluvio, in eo prædio radices egerint, fructum tulerint, &c. Idem.

55. *Nexorum*] Nexum, sive nexus, est obligatio civilis, quæ cùm contrahebatur, aliquis libram & æs manu tenebat, qui vocabatur libripens. Vide Topica, cap. 5. Præterea civis ille nexus dicebatur, qui cùm esset liber, pecuniámque alteri deberet, illi addicebatur in servitutem, ut ipsi pro pecunia,

ſtillicidiorum [58], teſtamentorum ruptorum [59] aut ratorum, cæterarúmque rerum innumerabilium jura verſentur, cùm omnino, quid ſuum, quid alienum, quare denique civis an peregrinus, ſervus an liber quiſpiam ſit, ignoret, inſignis eſt * impudentiæ. Illa verò deridenda arrogantia eſt, in minoribus navigiis rudem eſſe ſe confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didiciſſe. Tu mihi cùm in circulo decipiare adverſarii ſtipulatiunculâ [60]; & cùm obſignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptum, quo ille capiatur, ego tibi ullam cauſam majorem committendam putem? Citiùs hercule is, qui duorum ſcalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.

Quid, ſi ne parvæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſcientia juris audet accedere? Quæ

 potuit

nia, quam deberet, nec poſſet ſolvere, ſervilem operam præſtaret, dum æs alienum diſſolveret. Nexus autem dicebatur, quòd necteretur, id eſt, compedibus, aut nervo vinctus, & clauſus teneretur. *Livius lib.* VIII. Addictus etiam vocabatur. PRUST.

56. *Mancipiorum*] Mancipium, inquit Iſidorus, eſt quidquid manu capi poteſt. Aliquando ſumitur pro quolibet ſervo: hîc pro aliqua re, quæ accipitur, aut alteri poſſidenda traditur: vel pro actione, qua id fit. IDEM.

57. *Parietum, luminum*] De pariete communi ſæpe incidit controverſia; de tigno in parietem immiſſo, de alio pariete aut adjuncto, aut ſupra communem exædificato, &c. Item de luminibus; verbi gratiâ, ſi quis altiùs ædificet, ac vicini luminibus officiat; ſi quis proſpectum in ædes tuas habeat, &c. IDEM.

58. *Stillicidiorum*] Stillicidium eſt aquæ pluviæ lapſus è tecto. Unde poſſunt oriri lites de ſervitute ſtillicidii, de immittendis & recipiendis ſtillicidiis. IDEM.

59. *Teſtamentorum ruptorum*, aut ratorum, *cæterarúmque*] Ita Mſſ. Bod. Bal. Mag. Harl. duo, & ad oram Nov. necnon editiones Ven. Mediol. Roberti Stephani, Manutii, & Lambini, aliorúmque: Mſſ. verò ſeptem, *ruptorum, aut raptorum*, à vera lectione non multùm abhorrentes: horum igitur auctoritate voces, *aut ratorum*, inſerui. Teſtamenta *rupta* ſignificant ea teſtamenta, quæ, aliqua conditione interveniente, aut legibus ea illo modo fieri vetantibus, decreto Centumvirûm ſuam vim amittebant: ſic Cicero in hujus libri c. 57. *conſtat agnaſcendo* rumpi *teſtamentum.* His autem teſtamentis *ruptis* opponuntur ea, quæ vim ſuam obtinebant decreto Centumvirûm, & quæ *rata* eſſe dicebantur. De his igitur ambobus Valerius Maximus in 7. libro tractat: in c. 7. de *reſciſſis*, id eſt, *ruptis*, & c. 8. de *ratis*. Immo exempla utriuſque generis Craſſus hîc profert; nempe teſtamenti *rati* in proximo capite, cùm M'. Curius M. Coponium causâ vicit, heréſque factus fuit: teſtamenti verò *rupti* exemplum habes in hoc capite, cùm miles à Centumviris obtinebat, ut patris ſui teſtamentum reſcinderetur: Valerio enim Maximo teſte miles ſuperior in cauſa diſceſſit. PEARCIUS.

* *Impudentiæ*] Man. Lamb. *imprudentiæ.*

60. *Stipulatiunculâ*] Obligatio eſt, quam aliquis in ſe recipit, cùm certis verbis interrogatus reſpondet: Spondes? ſpondeo: fide jubes? fide jubeo. PRUSTEUS.

potuit igitur eſſe cauſa major, quàm illius militis? de cujus morte, cùm domum falſus ab exercitu nuntius veniſſet, & pater ejus, re credita, teſtamentum mutaſſet, & quem ei viſum eſſet, feciſſet heredem, eſsétque ipſe mortuus: res delata eſt ad centumviros, cùm miles domum reveniſſet, egiſsétque lege in hereditatem paternam teſtamento exheres filius [61]. Nempe in ea cauſa quæſitum eſt de jure civili, poſsétne paternorum bonorum exheres eſſe filius, quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem ſcripſiſſet nominatim?

39 Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumviri judicarunt? cùm Marcelli ab liberti filio ſtirpe [62] Claudii, patricii, ejuſdem nominis, hereditatem gente ad ſe rediiſſe dicerent, nonne in eâ cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid, quod item in centumvirali judicio certatum eſſe accepimus? qui Romam [63] in exilium veniſſet, cui Romæ exulare jus eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicaviſſet, inteſtatóque eſſet mortuus, nonne in ea cauſa jus applicationis, obſcurum ſanè & ignotum, patefactum in ju-

61. *Teſtamento exheres filius*] Clariſſimus Lambinus audax Scriptorum cenſor, ſed quem non velis fuiſſe minùs audacem, cenſet hæc tria verba delenda eſſe, *teſtamento exheres filius*; teſtatur idem ea ab uno Mſſ. quem vidit, abeſſe. Talæus etiam dicit ea à nonnullis exemplaribus abeſſe. Utinam quidem in meis Mſſ. idem obſervaſſem! cùm enim *miles* præceſſerat, redundat caſus nominativus: & cùm in dubio fuit, utrùm exheres eſſet miles nécne, non eleganter dici poteſt *exheres filius*. Porrò, notandum eſt me notam interrogationis poſt vocem *filius* poſuiſſe. PEARCIUS.

62. *Ab liberti filio ſtirpe*] Filius liberti cujuſdam è Claudiorum gente inteſtatò deceſſit; ejúſque hereditas lege rediit ad Claudios; quorum duæ familiæ erant, altera patricia, altera plebeia. Claudii patricii vocabantur Pulchri, plebeii verò Marcelli: hi de inteſtato mortui hereditate certabant. Claudii patricii (quorum familia iſtius gentis maxima natu fuit,) ſibi hæreditatem vindicârunt jure Gentilitatis, quia libertus iſte è gente Claudia eſſet, ipſorúmque familia eſſet prima: &, quamvis ſervitutem ſerviiſſet, tamen Claudii patricii contendebant eam injuſtam fuiſſe, ideóque ſe jure Gentilitatis privari non potuiſſe. Claudii verò plebeii, ſc. Marcelli, eandem ſibi vindicârunt hereditatem, quia libertus iſte ſtirpe propior Marcellis fuit, quàm Pulchris, & quia iſtâ ſervitute (quam ſerviiſſet, & quam juſtam fuiſſe ii contendebant) jus Gentilitatis Claudiis patriciis amiſſum fuiſſe videbatur. De ſignificatione vocis *Gentiles* audi ipſum Ciceronem in Topicis c. 6. *Gentiles ſunt*, Qui inter ſe eodem nomine ſunt. *Non eſt ſatis*. Qui ab ingenuis oriundi ſunt. *Ne id quidem ſatis eſt*. Quorum majorum nemo ſervitutem ſervivit. *Abeſt etiam nunc*. Qui capite non ſunt diminuti. *Hoc fortaſſe ſatis eſt*. IDEM.

judicio, atque illustratum est à patrono? Quid nuper, cùm ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Cùm enim Marius [64] Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque servire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere.

Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo judicio stultus, & suo valdè sapiens, & à juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cùm ædes L. Fusio venderet, in mancipio [65] lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simul atque ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd, cuicumque particulæ cæli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat.

Quid verò? clarissima M'. Curii causa [66], & M. Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua expectatione

 defensa

63. *Qui Romam*] Quidam peregrinus (sic appellatur quicumque civis non est) Romam venit, in exilium ejectus ex urbe sua, & patria. Applicuit sese, id est, adjunxit ad Romanum civem, quem coleret, observarétque, ut cliens patronum, & à quo vicissim defendebatur, ac si civis & cliens suus fuisset. Contigit ut ille peregrinus testamento nullo facto moreretur. Civis Romanus, cui peregrinus ille tanquam patrono addictus fuerat, ejus hereditatem postulavit apud centumviros, ea de causa, quòd iste peregrinus ad ipsum applicuisset sese, & veluti ipsi dedidisset. Hoc, applicationis jus appellat Cicero. De isto jure antea obscuro, quia raræ sunt hujusmodi causæ, dicendum causidico fuit, adeóque illustrandum & patefaciendum. PRUSTEUS. Vide Turneb. Advers. XXIV. 32.

64. *Cùm enim Marius*] Rem omnem paulò fusiùs explicat Cicero lib. 3. de Officiis, cap. 16. PRUSTEUS.

65. *In mancipio*] Id est, in venditione ædium. Controversia illa hujusmodi fuit. Bucculeius, cùm venderet ædes suas Fusio, hæc verba in pactione scribi voluit, *Lumina* (id est, fenestras) *uti nunc sunt, ita recipio*: quibus verbis id unum in se suscepit, ut ne quis vicinus earum fenestrarum usum vel tolleret, vel ædificiis altioribus obscuraret. In hoc Bucculeius erravit, quòd verbis ambiguis usus esset; nam Fusius ei litem intendit, simul atque ædificari cœptum est in quadam remotiori urbis parte, quæ ex ædibus, quas emerat, conspici posset. Egit igitur cum Bucculeio, quia jam ex illis ædibus non idem erat cæli prospectus, & (ut ille putabat) *mutabantur lumina*, nec tum *ita erant, uti in mancipio* ea Bucculeius *receperat*. PEARC.

66. *Clarissima M'. Curii causa*] Coponeius quidam moriens cùm uxorem gravidam putaret, filium, qui se mortuo nasceretur, (is posthumus dicitur, quasi postremo loco, seu, qui

defensa est? cùm Q. Scævola, æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplinâ juris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentiâque acutissimus, & oratione maximè limatus atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, nisi posthumus & natus, &, antequàm in suam tutelam venisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundùm posthumum & natum, & mortuum, heres institutus; ego autem defenderem, hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in tutelam veniret, M'. Curius esset heres. Num destitit uterque nostrûm in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari?

40 Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia. Capitis nostri [67] sæpe potest accidere ut causæ versentur in jure. Etenim sic C. Mancinum [68], nobilissimum, atque

qui post humatum patrem, natus) reliquit heredem; substituit illi heredem secundum M'. Curium, ea conditione, ut M'. Curius esset heres, si filius posthumus antè moreretur, quàm sui juris esset. Decessit subinde Coponius: sed cùm uxor ejus revera gravida non esset, nullus ei natus est filius posthumus. Statim M. Coponius, agnatus mortui, apud centumviros egit, ut sibi liceret hereditatem adire: oratorem & patronum delegit Q. Scævolam. Contrà M'. Curius, secundus heres testamento relictus, sibi hanc hereditatem postulabat, eo nomine, quòd heres fuisset institutus, si posthumus antè moreretur, quàm posset per ætatem è tutoris custodia & potestate exire: perinde autem esse, quòd nullus fuisset posthumus, ac si natus revera foret, ac mortuus ante tempus à patre constitutum. Erat Curii patronus L. Crassus, quem Cicero nunc loquentem facit. Q. Scævolà scripto nitebatur: hæc esse verba testamenti, ut Curius tantùm heres esset, si posthumus ante certum tempus moreretur: mori eum non posse qui natus non sit: natum non esse posthumum: itaque hereditatem M'. Coponiò agnationis jure adscribendam esse, non M'. Curio, qui conditione testamenti excluderetur. Crassus contrà, voluntatem ejus, qui testamentum fecisset, ac scripti sententiam spectandam esse contendebat, non ipsa verba, & apices scripti. Hanc fuisse mentem testatoris: Si filius sibi non esset, qui hereditatem paternam adiret, ut M'. Curius heres esset. Causam obtinuit L. Crassus, ut refert Cicero oratione pro Cæcina, cap. 18. PRUSTEUS.

67. *Capitis nostri*] Causa capitis apud Romanos ea dicebatur, in qua agebatur de status mutatione, sive capitis diminutione. Triplex est autem capitis diminutio: maxima, cùm aliquis simul & civitatem, & libertatem amittit: minor, sive media, cùm civitas quidem amittitur, libertas verò retinetur: minima, cùm & civitas, & libertas retinetur, sed status hominis commutatur. Maxima servum facit; media peregrinum; minima filiumfamilias, vel patremfamilias. *Justinianus lib.* 1. *Instit. cap.* 16. IDEM.

68. *Mancinum*] C. Hostilius Mancinus consul anno U. C. DCXVII. prodigiorum contemptor, à Numantinis victus, & castris exutus, pacem

que optimum virum, ac consularem, cùm eum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus [69] ex S. C. Numantinis dedidisset, eúmque illi non recepissent, posteáque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitasset; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de senatu jussit educi, quòd eum civem negaret esse: quia memoriâ sic esset proditum, quem pater suus, aut populus vendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium [70].

Quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam, contentionémque majorem [71] quàm de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis, præsertim cùm hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in civili jure consisteret? Similique in genere, inferiore ordine, si quis apud [72] nos servisset ex populo fœderato, seséque liberasset, ac posteà domum

---

pacem cum iis ignominiosam fecit. Sed hanc ratam esse vetuit senatus: itaque ipse sciens ac volens illis deditus est. Cùm autem non esset ab iisdem receptus, Romam rediit. Quæsitum est, an pro cive habendus esset, sive an nullum ei postliminium esse posset. Negabat P. Rutilius, tribunus plebis, ob eam causam, quam Cicero commemorat. Affirmabant alii, quia non erat receptus ab hostibus; deditionem enim, aut donationem sine acceptione non posse intelligi; Mancinum igitur non habendum esse pro dedito, quem hostis accipere nollet. Pro Mancino judicavit populus Romanus, illúmque obtinuisse præturam anno U. C. DCXX. tradit Pomponius jurisconsultus. *Florus in Epitome*, *Appianus*, &c. PRUSTEUS.

69. *Paterpatratus*] Is unus è fecialibus erat, sanctiori quadam ornatus dignitate, atque auctoritate, ad patrandum, hoc est, sanciendum aliquod fœdus, res repetendas, bellum indicendum hosti, &c. Feciales autem fidei publicæ inter populos præerant; nec licebat bellum inferre, nisi ipsi justis de causis susceptum declarassent, atque indixissent. *Livius lib.* I. IDEM.

70. *Postliminium*] Cic. in Topic. c. 8. *Quæ à nobis alienata sunt, cùm ad hostem pervenerint, & ex suo tanquam limine exierint, dein cùm redierint post ad idem limen, postliminio videntur rediisse.* Vide Cujacium, lib. XI. Observat. cap. 23. PEARCIUS.

71. *Majorem*] Illa scilicet Mancini causa, in qua agebatur de illius ordine, civitate, & libertate: de ordine, an senator esset, quo in ordine erat antequam hosti dederetur: de civitate, an habendus esset in numero civium: de libertate, an servus esset, an liber: de capite, an capite diminutus esset, proindéque in exilium pellendus, aut etiam omnino perdendus. PRUSTEUS.

72. *Si quis apud*] Aliquis è populo fœderato, homo inter suos liber & ingenuus, Romam venerat; ibi servitutem serviit; ea servitute liberatus ad suos rediit; ab iis receptus non est. Quæsitum est, an is dicendus esset ad suos redire postliminio, an desiisset civis Romanus esse. Causa quærendi hæc erat, quòd inter fœderatos postliminium non est, sed tantùm inter hostes: itaque si ille assertus in libertatem, factus erat civis Romanus, sine postliminio poterat redire ad suos. Non poterat tamen amplius esse civis Romanus, quia jure Romano nemo poterat, ut ait Cicero pro Corn. Balbo, duarum civitatum civis esse. PRUST.

domum revenisset; quæsitum est apud majores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem.

Quid? de libertate, quo judicium gravius esse nullum potest; nonne ex jure civili potest esse contentio, cùm quæritur, is, qui domini voluntate census sit [73], continuóne, an ubi lustrum conditum [74], liber sit? Quid, quod usu, memoriâ patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cùm uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuúsque esset intestatò, & ex utraque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est? cùm quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, si judicaretur certis quibusdam verbis [75], non novis nuptiis [76], fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & prompto ore, ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magnâ cum catervâ toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis civibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

41 Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, ô dii immortales, non dicerem hoc audiente Scævola, nisi ipse dicere soleret, nullius

---

73. *Domini voluntate census sit*] Quinto quoque anno à Censoribus in tabulas referebantur civium Romanorum tam nomina, quàm opes. Si quis dominus tunc temporis servo suo permisit, ut in civium numero ab iis magistratibus recenseretur, is liber factus est: sed inter jurisconsultos quærebatur, utrùm *continuò*, id est, eo ipso die recensendi, is liber esset, an nonnisi post totum censum absolutum, sive *lustrum conditum*, quod solenni sacrificio finiebatur. PEARCIUS.

74. *Ubi lustrum conditum*] Condi lustrum dicebatur, cùm census perfectus erat & absolutus: absolvebatur autem sacrificio solenni. Lustrum est ipse census, seu recensio civium: à lustrando dicitur, tunc enim veluti lustrabantur, & recognoscebantur cives omnes. Aliquando lustrum est spatium annorum quinque: quia exactis quinque annis fiebat census. PRUSTEUS. Vide Cujacium, lib. XVII. Observ. cap. 20.

75. *Certis quibusdam verbis*] His ferè verbis, cùm vir uxorem repudiabat, utebatur: Res tuas tibi habeto, tuas tibi res agito: quorum altero restituit dotem, altero tutoris munus in rebus uxoriis deponebat. PRUST.

lius sibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod quidem certis de caussis à plerique aliter existimatur: primùm quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causâ, pervulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquàm est editum, expositis à Cn. Flavio [77] primùm actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiosè digesta generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille priùs, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum à me esse paulò obscuriùs: sed experiar, & dicam, si potero, planiùs.

Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dis- 42
sipata quondam fuerunt: ut in musicis, numeri, & voces, & modi: in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, cæli conversio, ortus, obitus, motúsque siderum: in grammaticis, poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus. In hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, & diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, divulsámque conglutinaret; & ratione quadam constringeret.

Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ, atque usitatæ in rebus caussisque civium, * æquabilitatis conservatio. Tum sunt no-

76. *Non novis nuptiis*] Videtur is qui nuptias cum altera uxore contrahit, priorem repudiare: hunc tamen tacitum consensum recentiores jurisperiti negant sufficere. Lis igitur hæc, & controversia erat, an verbis, an mente sola, & novis nuptiis factis divortium fieri censeretur. PRUSTEUS.

77. *Expositis à Cn. Flavio*] *Posset agi lege, necne*, inquit Cicero pro Muræna, cap. II. *pauci quondam sciebant. Fastos enim vulgò non habebant. Erant enim in magna potentia qui consulebantur: à quibus etiam dies, tanquam à Chaldæis petebantur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit*, id est, ostenderit doctrinam veterum illorum jurisconsultorum non admodum reconditam fuisse, *& singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit.* Cn. iste Flavius, patre libertino natus, ob fastos populo promulgatos fuit ædilis curulis à forensi turba creatus anno U. C. DCXLVIII. *Livius lib.* IX. *& Pomponius de origine juris.* IDEM.

* *Æquabilitatis*] Vid. Man. *æqualitatis*

tanda genera [78], & ad certum numerum paucitatémque revocanda. Genus autem est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes: partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur: omniáque, quæ sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumscripta quædam explicatio.

Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. Nunc complectar quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito [79], aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primùm omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cujusque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quàm difficilem atque obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem undique, repleri justâ juris civilis scientiâ [80].

43 Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem [81], qui mecum vivit, sempérque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cùm ab hoc discesseritis [82], nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur. Eadem enim sunt elata [83] primùm à pluribus: deinde, pau-

78. *Notanda genera*] Juris genera ista sunt: aliud publicum est jus, aliud privatum. Rursùs publicum aliud spectat res sacras; aliud magistratus, ordinémque civitatis; aliud continetur legibus; aliud senatusconsultis, &c. aliud civium est; aliud exterorum, &c. Vide Ciceronem in Topicis. PRUST.

79. *Quod jam diù cogito*] Hoc in persona Crassi de se ipse Cicero dicere videtur: eum enim scripsisse librum de jure civili in artem redigendo testis est Gellius lib. 1. cap. 22. IDEM. Vide Philosophicorum Fragmenta, Tom. III. pag. 569.

80. *Justâ* (vulgò, & Grut. *istâ*) *juris civilis*

paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius.

Accedit verò, quò faciliùs percipi cognoscíque jus civile possit, (quod minimè plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suavitas, & delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant, plurima est & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII tabulis, antiquitatis effigies, quòd & verborum prisca vetustas cognoscitur; & actionum genera quædam, majorum consuetudinem vitámque declarant. Sive quis civilem scientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII tabulis contineri videbitis. Sive quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, (dicam audaciùs,) hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur. Ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus, cùm verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, atque splendore decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationúmque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutúque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere.

Fremant omnes licet, dicam quod sentio: bibliothecas me- 44
hercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis, tanquam nidulum,

---

vilis scientiâ] Id est, quæ sufficit, cui nihil deest ad tuendum nomen scientiæ. Sic in Oratore, c. 41. *justa excusatio*, idem valet ac satis bona, & in epistol. ad Famil. lib. 2. ep. 10. *victoria justa* eodem dicitur sensu. Non opus est igitur, ut cum Gulielmio sententiam refingamus. Pearcius.

81. C. *Aculeonem*] Hic eques Romanus Ciceronis materteram duxit uxorem: proptereà filios Aculeonis Cicero consobrinos suos vocat lib. II. de Oratore. Prusteus.

82. *Cùm ab hoc discesseritis*] Scilicet, à Scævola. Strebæus.

83. *Elata*] Quid, si, *relata*? Muret.

dulum, affixam, sapientissimus vir [84] immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primùm nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria parens omnium nostrûm, vel quia tantâ sapientiâ fuisse in jure constituendo putanda est, quantâ fuit in his tantis opibus imperii comparandis.

Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam, & voluptatem, quòd, quantùm præstiterint nostri majores prudentiâ cæteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone [85], & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quàm sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac penè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cùm hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus, & maximè Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam.

45 Jam verò ipsa per se quantùm afferat iis, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedulâ adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: sic in nostra civitate contrà amplissimus quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus à summo poëta est,

Egregiè cordatus homo, catus Æliu' Sextus,

multíque præterea, qui, cùm ingenio sibi auctore dignitatem [86] reperissent, perfecerunt, ut in respondendo jure, auctoritate plus etiam, quàm ipso ingenio, valerent.

Senectuti verò celebrandæ & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsi-

---

84. *Sapientissimus vir*] Ulysses scilicet, cui Calypso pollicita est immortalitatem, modò secum manere perpetuò vellet. Odyss. lib. v.

85. *Dracone*] Draco primus Atheniensium legislator, cujus severiores leges sanguine, non atramento, scriptas, draconis, non hominis, esse dicebant: tanta scilicet fuit illarum immanitas, ut in levia pariter, & gravia delicta capitali pœnâ animadverterent; neq; minùs addicerent morti eum, qui otii convictus esset, quàm qui parricidium admisisset. Cùm in theatrum aliquando prodiisset, conjectis in eum undique stragulis

ſubſidium jam inde ab adoleſcentia comparavi, non ſolùm ad cauſarum uſum forenſem, ſed etiam ad decus atque ornamentum ſenectutis; ut, cùm me vires (quod ferè jam tempus adventat) deficere cœpiſſent, ab ſolitudine domum meam vindicarem. Quid eſt enim præclarius, quàm honoribus & reipublicæ muneribus perfunctum ſenem poſſe ſuo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, ſe eſſe eum, unde ſibi, ſi non populi & reges, at omnes ſui cives conſilium expetant,

Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotéſque conſilî
Dimitto, ut ne res temerè tractent turbidas [87].

Eſt enim ſine dubio domus juriſconſulti, totius oraculum civitatis. Teſtis eſt hujuſce Q. Mucii janua, & veſtibulum, quod in ejus infirmiſſima valetudine, affectáque jam ætate, maximâ quotidie frequentiâ civium, ac ſummorum hominum ſplendore celebratur.

Jam verò illa non longam orationem deſiderant, quamobrem 46
exiſtimem publica quoque jura, quæ ſunt propria civitatis, atque imperii, tum monumenta rerum geſtarum, & vetuſtatis exempla, oratori nota eſſe debere. Nam ut in rerum privatarum cauſis atque judiciis depromenda ſæpe oratio eſt ex jure civili, & idcirco, ut antè diximus, oratori juris civilis ſcientia neceſſaria eſt: ſic in cauſis publicis judiciorum, concionum, ſenatûs, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reipublicæ ratio ac ſcientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui verſantur in republica, ſubjecta eſſe debent. Non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum virum, qui primùm ſit ejus artis antiſtes, cujus cùm ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putatur; ut &

gulis & veſtimentis ſuffocatus eſt. Floruit, ut tradit lib. 1. Strom. Clemens Alexandrinus, XXXIX. Olymp. anno 1. quo leges tulit. Eum perhibent tribus verſuum millibus vitæ præcepta tradidiſſe. PRUSTEUS.

86. *Cùm ingenio ſibi auctore dignitatem &c.*] Vix Ciceronianum videtur dicere, *ingenio auctore aliquid facere*. De perſonis ſæpius, nullibi verò (opinor) Noſter de rebus quaſi auctoribus loquitur. Fortaſſe igitur delenda eſt vox *auctore*, utpote quæ ex voce *auctoritate* in ſequenti lineâ huc ab inſcientibus librariis adducta videtur. PEARCIUS.

87. *Suarum rerum*] Verſus tres iambici ex tragœdia quadam Enniana. PRUST.

& ipſum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, ſed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui poſſit non tam caduceo [88], quàm nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hoſtium tela verſari: tum qui ſcelus, fraudémque nocentis poſſit dicendo ſubjicere odio civium, ſuppliciόque conſtringere: idémque ingenii præſidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idémque languentem, labentémque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res & cauſa poſtulet, eum dicendo vel excitare poſſit, vel ſedare.

Hanc vim ſi quis exiſtimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut à me poſſe exponi tam brevi, vehementer errat: neque ſolùm inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem vobis, quoniam ita voluiſtis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipſa ita putavi eſſe demonſtranda, non ut ipſe dux eſſem, (quod & infinitum eſt, & non neceſſarium) ſed ut commonſtrarem tantùm viam, &, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem.

47 Mihi verò, inquit Mucius, ſatis ſupérque abs te videtur iſtorum ſtudiis, ſi modò ſunt ſtudioſi, eſſe factum. Nam, ut Socratem illum ſolitum aiunt dicere, perfectum ſibi opus eſſe, ſi quis ſatis eſſet concitatus cohortatione ſua ad ſtudium cognoſcendæ, percipiendǽque virtutis: quibus enim id perſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quàm bonos viros, iis reliquam facilem eſſe doctrinam: ſic ego intelligo, ſi in hæc quæ patefecit oratione ſua Craſſus, intrare volueritis, facillimè vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januáque patefactâ.

Nobis verò, inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata pérque jucunda: ſed pauca etiam requirimus, in primíſque ea, quæ valde breviter à te, Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cùm illa te & non contemnere, & didiciſſe confiterere. Ea ſi paulò latiùs dixeris, expleris omnem expectationem diuturni deſiderii noſtri. Nam nunc, quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus, quod ipſum

88. *Caduceo*] Caduceus erat virga, quam feciales gerebant, cùm ad hoſtes Romanorum mitterentur, ſeu belli ſeu pacis cauſâ; quámque præ ſe ferentes, ſacri & ideo non vio-

ipſum eſt tamen magnum; ſed vias earum rerum, rationémque cupimus cognoſcere.

Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quò faciliùs vos apud me tenerem, veſtræ potiùs obſecutus ſum voluntati, quàm aut conſuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe jamdudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius. Nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſſus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas à te quæri vides, ſentias.

Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, planè video, 48
atque ſentio, non ſolùm quòd ea requiruntur à me, quorum ſum ignarus atque inſolens, ſed quia, quod in cauſis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti vitare non ſinunt. Verùm hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audaciùs, quòd idem mihi ſpero uſu eſſe venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla expectetur ornata oratio. Neque enim ſum de arte dicturus, quam nunquam didici, ſed de mea conſuetudine; ipsáque illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt ejuſmodi, non aliquâ mihi doctrinâ tradita, ſed in rerum uſu cauſíſque tractata: quæ ſi vobis, hominibus eruditiſſimis, non probabuntur, veſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem: meam facilitatem laudatote, cùm vobis non meo judicio, ſed veſtro ſtudio inductus non gravatè reſpondero.

Tum Craſſus, Perge modò, inquit, Antoni. Nullum eſt enim periculum, ne quid tu eloquare, niſi ita prudenter, ut neminem noſtrûm pœniteat ad hunc te ſermonem impuliſſe. Ego verò, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo, ut, quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur; ne vagari & errare cogatur oratio, ſi ii, qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, de quo agitur,

---

violandi putabantur. PEARCIUS. Qui virgam illam, inſigne pacis, geſtabant, erant jure gentium ubique tuti & incolumes. Hæc eſt porrò hujus loci ſententia: Orator non tam oratoris perſonâ, quàm orationis auctoritate tutus ſit. PRUSTEUS.

tur, intelligent. Nam, si fortè quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cùm esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collocationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo & scientiâ compotes, eos esse imperatores dicerem; uterérque exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad rempublicam moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reipub. pararetur, augeretúrque, teneret, iísque uteretur, hunc reipublicæ rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum; prædicarémque P. Lentulum, principem illum, & Tib. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cùm ex nostra civitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsultus verè nominaretur; eum dicerem, qui legum, & consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus esset; & ex eo genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem.

49 Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientiâ unus omnia penè profitetur, est tamen quædam descriptio, ut iis, qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causásque nosse, & omnem benè vivendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur.

Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui & verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis

datis uti possit in causis forensibus, atque communibus. Hunc ego appello oratorem, eúmque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo.

Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis penè, describere. Nam & civitatum regendarum oratori gubernacula sententiâ suâ tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; cùm sæpissime tibi senatus breviter impolitéque dicenti maximis sit de rebus assensus. M. verò Scaurus, quem non longè ruri apud se esse audio, vir regendæ reipublicæ scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis & consilii sui vindicari à te, Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas; jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectúque conterreat: qui quanquam est in dicendo minimè contemnendus, prudentiâ tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte, nititur.

Neque verò, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, illam scientiam dicendi copiâ est consecutus. Multùm inter se distant istæ facultates, longéque sunt diversæ, atque sejunctæ; neque eâdem ratione ac viâ M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reipublicæ dignitatem exornabant.

Neque enim est interdictum aut à rerum naturâ, aut à lege ali- 50
qua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quàm singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idémque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia.

Nam si quisque, ut in aliqua arte & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet istâ ratione dicamus, pilâ bene & duodecim scriptis ludere

[89] proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optimè fecerit; eadémque ratione dicantur, & quos φυσικοὺς Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur.

Ac, si jam placet omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potiùs dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda; sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucundà quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque ea, ut sua, possedisse; sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere.

51 Neque verò istis tragœdiis tuis [90], quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quòd ita dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cùm eo maximè vis oratoris magnitudóque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, ac rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessariò percipienda: quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorúmque totas ætates videmus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinémque cognitionis, atque artis non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foróque versamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus.

Quis enim unquam orator magnus, & gravis, cùm iratum adversario judicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam, quòd nesciret quid esset iracundia, fervórne mentis, an cupiditas puniendi

89. *Duodecim* scriptis *ludere*] Vide Victorium, Var. Lect. lib. 5 c. 13. & 50.

90. *Istis tragœdiis tuis*] Tragœdias in nugis agere dicuntur, qui rem parvam clamitando, ut fieri solet à tragœdiarum actoribus, magnam faciunt. PRUSTEUS.

91. *Cupiditas* puniendi *doloris*] Id est, ulciscendi doloris, quem aliorum injuriæ nobis

niendi doloris [91]? Quis, cùm cæteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos aiunt nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propiùs accedere, permediocres, ac potiùs leves motus debere eſſe dicunt.

Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine mala, ac moleſta, & fugienda, multò majora & acerbiora verbis facit: itémque ea, quæ vulgò expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat: neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent [92], aut, etiamſi valde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſtè ferant: ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus mentéſque pertractat, ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animóne ſit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; an hæc inter ſe jungi copularíque poſſint; an verò, ut quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci, & percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam, multiplicémque eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, variáſque rationes. Sed aliud quiddam, longè aliud, Craſſe, quærimus: acuto homine nobis opus eſt, & naturâ, uſúque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent.

Teneat oportet venas cujuſque generis, ætatis, ordinis; & 52
eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſúſque deguſtet. Philoſophorum autem libros reſervet ſibi ad hujuſcemodi Tuſculani requiem atque otium, ne, ſi quando ei dicendum erit de juſtitia & fide, mutuetur à Platone; qui, cùm hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: uſque eò illa, quæ dicenda de juſtitia putabat, à

bis fecerunt. Simili modo locutus eſt Cicero in Orat. pro Milone: *Fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui.* PEARCIUS.

92. *Ineptum & Græculum*] Ita legendum cenſeo: & ita in Tuſc. Diſp. l. 1. c. 35. habemus; *ineptum ſanè negotium & Græcul.* IDEM.

à vitæ consuetudine, & à civitatum moribus abhorrebant.

Quòd si ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? *Eripite nos ex miseriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquam servire, nisi vobis universis, quibus & possumus & debemus* [93]. Omitto *miserias*, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest: omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus; quod sapienti negant accidere posse. *Servire* verò non modò te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere? Potestne virtus, Crasse, servire [94], istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper [95], & sola libera est, quæque, etiamsi corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ verò addidisti, non modò senatum servire *posse* populo, sed etiam *debere*, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, dolorémque referens, probare posset? Senatum servire populo, cui populus ipse moderandi & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset?

53 Itaque hæc, cùm à te divinitus & ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus [96], homo doctus, & philosophiæ deditus, non modò

93. *Eripite nos*] Verba sunt deprompta ex oratione quadam, quam Crassus paulò antè ad populum habuerat; qua vehementer conquerebatur de equitibus Romanis, qui cùm judicia impotentiùs & iniquiùs exercerent, tum verò senatum vehementer vexabant. Crassus igitur, qui senatorum partes & causam tuebatur, ita alloquebatur populum: *Eripite nos*, &c. PRUSTEUS.

94. *Servire*] Plerique omiserunt signum distinctionis post hoc verbum. Atqui sensum pervertere omissio illa potest, & parum cautos inducere, ut putent, *istis auctoribus* esse tertium casum, quem ducat verbum *servire*, cùm sextus sit casus, ísque, ut Grammatici loquuntur, absolutus. Est enim hic sensus: Isti, Crasse, philosophi, quorum tu præcepta ad oratoris facultatem pertinere censes, an auctores sunt tibi, dicunt, pronuntiant, posse fieri ut virtus serviat, & non sit libera? OLIVETUS.

95. *Quæ & semper*] Videndum Ciceronis paradoxum, cujus hæc est inscriptio: *Omnes sapientes liberi, omnes stulti servi.* PRUST.

96. *P. Rutilius Rufus*] De quo in Bruto, cap. 30.

97. *Q. Servium Galbam*] De quo in Bruto, cap. 21.

98. *Tanquam in procinctu*] Milites Romani pugnam commissuri, tribus pluribúsve commilitonibus audientibus, heredem nominare solebant, ut, si caderent in prælio, testamento

dò parum commodè, sed etiam turpiter & flagitiosè dicta esse dicebat. Idem Q. Servium Galbam [97], quem hominem probè nosse, & commeminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quòd is, L. Scribonio quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cùm M. Cato, Galbae gravis atque acer inimicus, asperè apud populum Romanum & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse penè in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione & memoriâ fletum populo moveret, & duos filios suos parvos tutelae populi commendasset, ac se, tanquam in procinctu [98] testamentum faceret, sine libra atque tabulis [99] populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cùm & invidiâ, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, *nisi pueris & lacrimis usus esset, pœnas eum daturum fuisse:* Haec Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exilium fuisse vel mortem anteponendam. Neque verò hoc solùm dixit, sed ipse & sensit, & fecit. Nam cùm esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentiae; cúmque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior; non modò supplex judicibus esse noluit, sed ne ornatiùs quidem, aut * liberiùs causam dici suam, quàm simplex oratio veritatis ferebat. Paulùm huic Cottae tribuit partium [1], disertissimo adolescenti, sororis suae filio.

to condito morerentur; hoc est *in procinctu testamentum facere.* Vide Gellium, 15. 27. Quintil. Inst. Or. l. 12. c. 9. occurrit *in procinctu stare*, & Ovidius de Ponto lib. 1. ep. 8. ait,

Haec in procinctu carmina facta puta,

id est, sine multa meditatione, & quasi ex tempore facta. Pearcius.

99. *Sine libra, atque tabulis*] Aliud erat testamenti genus per familiae emancipationem; quo paterfamilias imaginariâ venditione jus omne suum, ac bona transferebat in alium. Is porrò ritus erat: Quinque testibus, ac libripende, praesentibus, futurus heres imaginarii pretii nomine nummum aeneum dabat patrifamilias, ac solennem verborum formulam pronunciabat: *Hujus ego familiam, quae mihi empta est hoc aere, aeneâque librâ, jure Quiritium, meam esse aio.* Deinde aere percutiens libram, illud aes dabat patrifamilias, qui tum hereditatis adeundae jus emptori concedebat. Is autem, qui emebat, vocabatur emptor familiae: eâque testamenta in tabulis scribebantur. Tertium testamenti genus calatis comitiis in populi concione fiebat. Consule Gellium, lib. xv. cap. 27. Prust.

* *Liberiùs*] Man. *uberiùs*

1. *Tribuit partium*] Oratores & patroni alii erant primarum partium, qui principem causae locum, ac defensionis, habebant; qui primi dicebant, vel de rebus praecipuis: alii secundarum, alii tertiarum, &c. Prust.

filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè.

Quòd si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paulò antè dicebas; &, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, suppliciόque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ. Nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo [2] in illo judicio supplosit; credo, ne Stoicis renuntiaretur.

54 Imitatus est homo Romanus & consularis veterem illum Socratem, qui, cùm omnium sapientissimus esset, sanctissiméque vixisset, ita in judicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister aut dominus videretur esse judicum. Quin etiam, cùm ei scriptam orationem [3] disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut eâ pro se in judicio uteretur, non invitus legit, & commodè scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios [4] attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solùm primis sententiis, quibus tantùm statuebant judices, dam-

2. *Pedem nemo*] Valet pedis supplosio, ut Cicero monet, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Si fuerit crebrior, inepti hominis est, ut docet Fabius. Prust.

3. *Scriptam orationem*] Vetitum olim Athenis fuit, ne quis ad suam defensionem oratorem adhiberet. Igitur Lysias orator tum optimus scribebat orationes, quas eloquentiæ rudes, quia pro se ipsi dicere jubebantur, ediscerent, ac pronuntiarent. Ea causa fuit, cur scriptam orationem obtulerit Socrati. Id.

4. *Sicyonios*] Sicyon urbs Peloponnesi, in Græcia, Corinthum inter & Athenas. Hic olim muliebres calcei elegantissimi conficiebantur. Idem.

5. *Quas iterum*, &c.] Quibus de pœna statuerent, & æstimarent quàm gravis deberet esse. Id autem fiebat, cùm fraus capitalis non erat, seu cùm crimen capite plectendum non erat. Alioquin gravioribus delictis erat pœna capitis legibus constituta. Bis igitur sententiam ferebant judices; semel cùm damna-

damnarent an abſolverent, ſed etiam illis, quas iterum [5] legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnæ æſtimatio [6]. Ex ſententia, cùm judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maximè confiteretur: quod cùm interrogatus Socrates eſſet, reſpondit, ſeſe meruiſſe, ut ampliſſimis honoribus & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo [7] publicè præberetur; qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cujus reſponſo ſic judices exarſerunt, ut capitis hominem innocentiſſimum condemnarent. Qui quidem ſi abſolutus eſſet, (quod mehercule etiamſi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cùm ille damnatus eſt nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcitiam, tamen à ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuſcum ego non pugno, utrum ſit melius, aut verius: tantùm dico, & aliud illud eſſe atque hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe.

Nam quòd jus civile, Craſſe, tam vehementer amplexus es, 55
video quid egeris: tum, cùm dicebas, * videbam. Primùm Scævolæ te dedidiſti, quem omnes amare meritiſſimò pro ejus eximia ſuavitate debemus; cujus artem cùm indotatam eſſe, atque incomitatam, & incomptam videres, verborum eam dote locupletaſti, & ornaſti. Deinde quòd in ea tu plus operæ, laboriſque conſumpſeras, cùm ejus ſtudii tibi & hortator, & magiſter eſſet domi, veritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno. Sit ſanè

---

damnabant reum; iterum, cùm pœnam conſtituebant. PRUSTEUS.

6. *Quaſi* pœnæ *æſtimatio*] Lamb. delet iſtud *pœnæ*, rectè quidem: hæc enim *æſtimatio* non fuit *pœnæ*, ſed *fraudis*, id eſt, criminis, de quo reus damnatus eſſet. Sic paulò infrà legimus, *quam quaſi æſtimationem* &c. nullà *pœnæ* mentione factâ. Apud Romanos *æſtimare litem* (de quo Cicero ſæpius loquitur) ſignificavit, computare quantùm pecuniæ is, qui in privatis judiciis causâ cecidiſſet, adverſario ſolvere deberet: cùm verò apud Athenienſes reus damnaretur de publico quodam crimine, non capitali, judicibus aliquando licuit, vice *pœnæ* (ut vocant) corporalis, multam illi irrogare. Hoc Cicero vocat *quaſi æſtimationem*. PEARCIUS.

7. *Prytaneo*] Locus Athenis, ubi publico ſumptu alebantur ii, qui de rep. optimè meriti eſſent. PRUSTEUS.

* LAMB. Non videbam.

ſanè tanta; quantam tu illam eſſe vis: etenim ſine controverſia & magna eſt, & latè patet, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit, & clariſſimi cives ei ſtudio etiam hodie præſunt: ſed vide, Craſſe, ne, dum novo & alieno ornatu velis ornare juris civilis ſcientiam, ſuo quoque eam conceſſo & tradito ſpolies, atque denudes. Nam, ſi ita diceres, qui juriſconſultus eſſet, eſſe eum oratorem; itémque qui eſſet orator, juris eundem eſſe conſultum; præclaras duas artes conſtitueres, atque inter ſe pares, & ejusdem ſocias dignitatis. Nunc verò juriſconſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſéque plurimos: oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumpſerit, eſſe poſſe. Ita & tibi juriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius [8] quidam cautus & acutus, præco actionum [9], cantor formularum [10], auceps ſyllabarum [11]. Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio juris in cauſis, idcircò iſtam juris ſcientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pediſſequámque, adjunxiſti.

56 Quòd verò impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cùm parva neſcirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima eſſent in jure civili, tractare auderent in cauſis, cùm ea neſcirent, nunquámque didiciſſent; utriuſque rei facilis eſt, & prompta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coëmptio fiat [12], neſciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmptionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec ſi parvi navigii, & magni eadem eſt in gubernando ſcientia; idcircò qui, quibus verbis herctum [13] cieri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam, quòd maximas centumvirales cauſas in jure poſitas protuliſti: quæ tandem earum

8. *Leguleius*] Is eſt, qui legum apices, minutáſque formulas juris callet, & ſequitur. Prusteus.

9. *Præco actionum*] Qui denuntiat imperitis juris, quando agi lege, nécne poſſit; quo genere actionis ſuum quiſque jus perſequatur; qui ſic intereſt actionibus & litibus, ut præco auctionibus ac venditionibus. Strebæus.

10. *Cantor formularum*] Qui juris formulas recitat. Formulæ autem ſunt concepta verba, quibus vel patroni, vel judices utuntur in foro: quæ quia ſemper eandem formam retinent, & ex iis informantur lites, ideo formulæ appellantur: interdum etiam dicuntur carmina. Prust.

11. *Auceps Syllabarum*] Qui ſyllabas & interpunctiones omnes, putà legis alicujus, teſtamenti, &c. expendit, ac, velut auceps aviculas obſervat, & perſequitur. Idem.

12.

rum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatiſſimè potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus, ſicut in ipſa M'. Curii, quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilii Mancini controverſia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remiſſo nuntio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines ſumma de jure diſſenſio.

Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his cauſis juris ſcientia, cùm hic juriſconſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt, non juris ſcientiâ, ſed eloquentiâ, ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audivi, cùm ædilitatem P. Craſſus peteret, eúmque major natu, etiam conſularis, Ser. Galba aſſectaretur, quòd Craſſi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi causâ quendam ruſticanum: qui cùm Craſſum ſeduxiſſet, atque ad eum retuliſſet, reſponſúmque ab eo verum magis, quàm ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet; ut eum triſtem Galba vidit, nomine appellavit, quæſivitque, qua de re ad Craſſum retuliſſet: ex quo ut audivit, commotúmque ut vidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo, & occupato Craſſum tibi reſpondiſſe video. Deinde ipſum Craſſum manu prehendit, &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita reſpondere? Tum ille fidenter, homo peritiſſimus, confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpondiſſet; nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens variè & copioſè, multas ſimilitudines afferre, multáque pro æquitate contra jus [14] dicere: atque illum, cùm diſſerendo par eſſe non poſſet, (quanquam fuit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugiſſe, & id, quod ipſe diceret, & in P. Mucii fratris ſui libris, & in Sex. Ælii commentariis ſcriptum protuliſſe;

 ac

12. *Quibus rebus coëmptio fiat*] Coëmptio fuit formula quædam matrimonii contrahendi, quâ mulier (teſte Varrone) aſſem unum, tanquam emendi causâ, marito dare ſolebat; verbíſque quibuſdam ſolennibus uti, quibus *coëmptionem fecerit.* Pearcius.

13. *Herctum* (vulgò *erctum*) *cieri*] Erciſci, ſive herciſci, verbum vetus, ſignificat dividere: herciſcundæ familiæ judicium illud eſt, quod fit in rei, vel pecuniæ hereditariæ, diviſione. *Erctum*, ut ait Donatus citatus à Servio in III. Æneid. hereditatem ſignificat, & *citum* diviſionem. Prust.

14. *Pro æquitate contra jus*] Æquitatis nomine intelligitur ἐπιείκεια, benignitas, qua lex ſcripta mitigatur, ratione habitâ rerum, perſonarum, ac temporum: jus autem, ut hîc ſumitur, eſt exacta & ſevera legis ad verbum interpretatio. Idem.

ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem & propè veram videri.

57 Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias antè fecit, quàm ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum [15]. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impunè oratori omnem hanc partem juris in controversiis [16] ignorare, quæ pars sine dubio multò maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendat, auctorem aliquem invenire: à quo cùm amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribúsque torquebit. Nisi verò (bonâ veniâ hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M'. Curii defendisti. Nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac meâ quidem sententiâ, (frequens enim te audivi, atque affui) multò majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetiis pellexisti, cùm & illud nimium acumen illuderes, & admirarêre ingenium Scævolæ, qui excogitasset, nasci priùs oportere, quàm emori: cúmque multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modò acutè, sed etiam ridiculè ac face-

15. *Agnascendo rumpi testamentum*] Si paterfamilias antè fecit testamentum, quàm natus ei sit filius, irritum est nato filio, & amittit jus omne ad hereditatem is, qui illo testamento heres fuerat institutus: filius enim nascendo, quia inter agnatos prior est, ac potior, jus omne ad hereditatem sibi vindicat. Agnasci dicitur, qui nascitur cum aliis, qui ex eâdem stirpe per viros deinceps ductâ nati & sanguine conjuncti sunt. PRUST.

16. *Juris in controversiis*] Lambinus legit *juris incontroversi*, eúmque omnes deinde editiones secutæ sunt: sed libens eam lectionem revoco, quæ in omnibus Mss. & vet. cod. invenitur. Sensus est: *Oratori licet impunè* & sine damno *in controversiis*, id est, causis, *ignorare omnem hanc partem juris*, scilicet de quâ *dubium esse non possit*, & in quâ *judicia nulla sunt*. PEARCIUS.

17. *In illa militis causa*] De qua dictum superiùs. Pater filium, qui erat in exercitu, obiisse falsò audivit; alium instituit heredem: rediit miles; egit lege in paternam hereditatem. PRUSTEUS.

18. *Hostilianas actiones*] Quis Hostilius iste sit ambigitur. Pomponius inter jurisperitos non recensuit. Actiones Hostilianas interpretantur nonnulli præscriptas Hostiliâ lege, quæ anno U. C. DLXXXIII. lata est de furtis: ut furti agere liceret eorum nomine, qui apud hostes essent, &c. IDEM.

19. *Utì lingua nuncupasset*] Legunt alii *nuncupassit*, hoc est, nuncupaverit. Hæc erant concepta verba duodecim tabularum. *Utì lingua*

facetè; ubi ſi verba, non rem ſequeremur, confici nihil poſſet. Itaque hilaritatis plenum judicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, ſummâ feſtivitate, & venuſtate conjuncta profuit.

Ipſe ille Mucius paterni juris defenſor, & quaſi patrimonii propugnator ſui, quod in illa cauſa, cùm contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio verſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimùm valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes, cùm in ejuſmodi cauſis aliàs ſcriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis cauſa [17], ſi tu aut heredem, aut militem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones [18], non ad tuam vim & oratoriam facultatem contuliſſes. Tu verò, vel ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorum jus in eo judicio poſitum videretur: vel ſi cauſam ageres militis, patrem ejus, ut ſoles, dicendo à mortuis excitaſſes; ſtatuiſſes ante oculos; complexus eſſet filium, fléñſque eum centumviris commendaſſet; lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgiſſet; ut totum illud, *Utì lingua nuncupaſſet* [19], non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine [20] ſcriptum videretur.

Nam quòd inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam * artem 58

tem

lingua nuncupaſſet, ita jus eſto. Cujus formulæ & carminis ea ſententia eſt, in dicendo jure ac ſtatuendo habendam eſſe verborum & ſcripti rationem, & ita judicandum, verbi gratiâ, de pactione, ſtipulatione, venditione, utì ea pactio & venditio verbis concepta fuerit, ſeu utì lingua vendentium & contrahentium nuncupaverit, ſeu pronuntiaverit. PRUSTEUS.

20. *In magiſtri carmine*] *Carmen magiſtri* interpretor, tabellam, quam magiſter proponebat, & quâ perſcribebat ſe alicujus bona venditurum. Ejus enim olim, qui multis debebat, latitabátque, neque defendebatur, creditores prætorem adibant, apud quem querebantur, bonorúmque poſſeſſionem petebant: quam & prætor dabat, atque in diem certam ea poſſidebant. Quæ cùm venerat, prætorem rurſus adibant, petebántque ſibi ut liceret unum è ſuo numero deligere, qui bonorum venditioni præeſſet, qui *magiſter* dicebatur: is in compitis celebribus, & frequentibus urbis locis tabulam proponebat, ſe debitoris bona venditurum, his verbis: *Titius debitor noſter incidit in cauſam venditionis bonorum: nos creditores ejus bona vendemus: qui volet emptor accedat.* Hanc, ut opinor, proſcriptionem Cicero hìc appellat *magiſtri carmen.* TURNEB. Adverſ. XXIII. 34.

* *Artem primùm*] Lamb. *artem facillimam non ediſcant; quàm ſit facilis, primùm illi viderint*

tem primùm facillimam non ediſcant; quæ quàm ſit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantiâ, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe videris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſi quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poſſit, tum eſſe illam artem futuram. Deinde, quòd ſit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes iſtam voluptatem, & eâ ſe carere patiuntur, nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi jam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quàm Manilianas venalium vendendorum leges ediſcere. Tum autem, quòd amore patriæ cenſes nos noſtrorum majorum inventa noſſe debere; non vides, veteres leges aut ipſas ſua vetuſtate conſenuiſſe, aut novis legibus eſſe ſublatas? Quòd verò viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint virtutibus & ſupplicia vitiis; equidem putabam, virtutem hominibus (ſi modò tradi ratione poſſit) inſtituendo & perſuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipſum quidem illud, etiam ſine cognitione juris, quàm ſit bellum cavere malum, ſcire poſſumus.

De me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut ſine ulla juris ſcientia tamen cauſis ſatisfacere poſſim, tibi hoc, Craſſe, reſpondeo, neque me unquam jus civile didiciſſe, neque tamen in iis cauſis, quas in jure poſſem defendere, unquam iſtam ſcientiam deſideraſſe. Aliud eſt enim eſſe artificem cujuſdam generis atque artis, aliud in communi vita & vulgari hominum conſuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui noſtrûm non licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas vel fructûs causâ, vel delectationis, inviſere?

21. *Magonis*] Mago Carthaginenſis ſcripſit Punicè libros octo & viginti de re ruſtica, quos ex ſenatuſconſulto Caſſius Dionyſius Uticenſis convertit. *Varro lib.* 1. *de re ruſtica cap.* 1. & *Columella*, qui eundem ruſticationis parentem appellat. PRUSTEUS.

22. *De tabulis*] Tabulæ ſunt chartæ, ſcripta, inſtrumenta litis: & quidem hîc privatæ tabulæ intelliguntur; publicæ enim tabulæ ſunt libri, & literæ, quæ publicam memoriam continent. IDEM.

23. *Præſcriptionibus*] Præſcriptio hoc loco, (nam alio ferè ſenſu nunc iſta vox uſurpatur) idem ſignificat quod exceptio, ſeu excluſio. Exceptio eſt appoſita quædam clauſula, quæ vel prohibet, ne quis agat, hoc eſt, litem intendat; vel conditionem apponit, qua conditione vis & ſignificatio legis actionem permittentis, certis limitibus circumſcribitur. PRUSTEUS. Vulgò *præſcriptionibus*, quâ voce ſignificantur Senatuſconſulta, in quibus Senatorum nomina præſcribebantur: ſed vox iſtius

viſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mente vivit, ut, quid ſit ſementis ac meſſis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Num igitur, ſi cui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico ſit [21], Magonis Carthaginenſis ſunt libri perdiſcendi? an hac communi intelligentiâ contenti eſſe poſſumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præſertim cùm in cauſis, & in negotiis, & in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſimus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini atque advenæ eſſe videamur?

Ac ſi jam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile, credo, ſit cum hoc Scævola communicare; quanquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos, & exquiſita deferunt. An verò ſi de re ipſa, ſi de finibus, cùm in rem præſentem non venimus, ſi [22] de tabulis, & [23] præſcriptionibus controverſia eſt, contortas res, & ſæpe difficiles neceſſariò perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, veremur ne ea, ſi ab adoleſcentia juri civili minùs ſtuduerimus, non queamus cognoſcere?

Nihilne igitur prodeſt oratori juris civilis ſcientia? Non poſ- 59
ſum negare prodeſſe ullam ſcientiam, ei præſertim, cujus eloquentia copiâ rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſſaria; ut ejus induſtriam in plura ſtudia diſtrahere nolim.

Quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatúque, Roſcii geſtum, & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare.

iſtius ſignificationis huic loco minimè convenit: veram lectionem *perſcriptionibus* protulit Lambinus, ſecutus auctoritatem duorum Mſſ. quibus conſentiunt Mſſ. Bod. Nov. Wag. Norf. Cant. Mead. & editio Veneta. Nomen *perſcriptionis* (inquit Lambinus) locum habet in nominibus, tabulis, & rationibus. Lib. 4. Ep. ad Att. ep. ultimâ: *Hæc pactio, non verbis, ſed nominibus, &* perſcriptionibus, *multorum tabulis cùm eſſe facta diceretur, à Memmio prolata eſt.* Or. pro Roſcio Comœdo: *Nam quemadmodum turpe eſt ſcribere, quod non debeatur; ſic improbum eſt non referre, quod debeas: æquè enim tabulæ condemnantur ejus, qui non retulit; & ejus, qui falſum* perſcripſit. Vides, Lector, *perſcribere* idem ſignificare, ac in tabulis accepti & expenſi ſcriptione res notare; earum verò notationes, *perſcriptiones* dicebantur. PEARC.

rare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quàm vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more, & tragœdorum voci ſerviet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie, antequàm pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandémque, cùm egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodammodo colligunt. Hoc nos ſi facere velimus, antè condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quàm toties, quoties præſcribitur, [24] Pæanem, [25] aut Munionem citarimus.

Quòd ſi in geſtu, qui multùm oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maximè eloquentiam vel commendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; ac tantùm in utroque aſſequi poſſumus, quantùm, in hac acie quotidiani muneris, ſpatii nobis datur: quantò minùs eſt ad juris civilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem, quòd vox & geſtus ſubitò ſumi, & aliunde arripi non poteſt; juris utilitas ad quamque cauſam, quamvis repentè, vel à peritis, vel de libris depromi poteſt.

Itaque illi diſertiſſimi homines miniſtros habent in cauſis juris peritos, (cùm ipſi ſint * imperitiſſimi) & qui, ut abs te paulò antè dictum eſt, *pragmatici* vocantur. In quo noſtri omnino meliùs multò, quòd clariſſimorum hominum auctoritate leges, & jura tecta eſſe voluerunt. Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire

24. *Pæanem*] Pæan hymnus in honorem Apollinis, qui re bene geſtâ canebatur. Virgil. VI. Æneid.

Lætúmque choro Pæana canentes.

Apollo dicebatur Pæan vel *ἀπὸ τῦ παίειν*, *à feriendo*, quòd radiis feriat, vel *ἀπὸ τῦ παύειν τὰς ἀνίας*, *à ſedandis moleſtiis*. Prust.

25. *Aut Munionem*] Petrus Victorius, cujus ego diligentiæ & doctrinæ plurimùm meritiſſimò defero, refert, etſi alienâ fide, quibuſdam in libris reperiri, *munychionem*: ego in veteri reperi, *muniorem*: quæ utraque ſcriptura, etſi depravata eſt, tamen ad conjecturam movendam fortaſſe non inutilis eſt. Ego igitur ex iis veſtigiis legendum cenſeo, *minurizionem*. Exiſtimo enim Ciceronem verba Græca convertere voluiſſe, *παιανίζειν* & *μινυρίζειν*, ut *pæan* ſit cantio (nam pro pede hìc non cenſeam accipi) quæ clarâ, exultanti, contentáque voce citatur, id eſt, canitur: *minuritio*, cantio quæ tenui, leniore, remiſſioréque. Proinde *minuritiones* interpretatur Pompeius, *minorum avium cantus*. Apud Ariſtophanem *μινυρίζειν* canere eſt. *Λύχνυς ἔχοντες, μινυρίζοντες μέλη*, & apud Plutarchum, *ποιηταῖς δ' καὶ λυρικοῖς μινυρίζουσιν, ὕπερ ἀεὶ, χρῆσθαι παίζοντας*. Turneb. *in Jocos Cic.* Videas ejus Adverſ. l. 12.

Putant

dire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.

Nam quòd dicis *senectutem à solitudine vindicari juris civi-* 60
lis scientiâ, fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos non quid nobis utile, verùm quid oratori necessarium sit, quærimus. Quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quò plus sibi ætatis accederet, eò [26] tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quòd si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat; quantò faciliùs nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quàm multa sint, & quàm varia genera dicendi; quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multò dicis remissiùs, & leniùs, quàm solebas: neque minùs hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quàm illa summa vis & contentio probatur: multíque oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulò intentiore, nunquam, ut Servius Galba, lateribus aut clamore contenderent.

Quòd si jam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæteris deseratur? Equidem tantùm absum ab ista sententia, ut non modò non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitu-

---

Putant nonnulli hîc legendum, *Pæanem*, aut *Nomium*. Nomium autem genus cantionis seu carminis fuisse docet Athenæus, lib. XIV. GRUTER. Lego, *Nomionem*. Alter erat hic hymnus eidem Apollini sacer, qui olim ad Amphrysum greges Admeti paverat: *νομεὺς* pastor est; unde Nomion quasi pastoricius. Legunt alii hoc loco *Munionem*, nec quid sit explicant: divinant alii *Munychionem*, & interpretantur hymnum Dianæ, quam Athenienses olim Munychiam appellabant: alii *minurritionem* conjiciunt, ut sit cantio, quæ leni, & remissiore voce edatur. Hymnos ejusmodi, sive Pæanem, sive Nomionem, idoneis numeris ac modis comparatos habebant Græculi, qui vocem declamandi causâ fingebant; eos citabant sæpius, & exercitationis causâ cantabant. PRUSTEUS.

* *Imperitissimi*] Vict. Man. Grut. *peritissimi*

26. *Tardiores tibicinis*] Solebant histriones, cùm dicerent, vel agerent, adhibere tibicinem, ad cujus modos, vocem gestúmque accommodarent. Itaque Roscius dicebat se, cùm senior foret, ac proinde lentiùs caneret, ac remissiùs ageret, adhibiturum quoque tibicinem lentiorem, qui modos tardiores faceret. IDEM.

litudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium.

Reliqua verò etiamsi adjuvant, (historiam dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam) si quando opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quò minùs (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multùm spatii mihi videtur, si modò ea facere, & persequi volent, quæ à te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum propè necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu verè dixisti *perfectorem dicendi esse ac magistrum*, multi sudoris est; & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causâ, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

61 Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrûm quasi quendam esse Roscium; dixistique, non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm, quæ prava sunt, fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiosè in nobis, quàm in histrionibus, spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissimè audiri video: tenet enim res ipsa, atque causa: at Æsopum, si paulùm irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari, ac forensi: remotisque cæteris studiis, quamvis ea sint ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes

&

& dies urgeatur: imitetúrque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse tantúsque labor dicitur, ut primùm impedimenta naturæ diligentiâ industriáque superarit: cúmque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planiùs eo locutus putaretur. Deinde cùm spiritus ejus esset angustior, tantùm continendâ animâ in dicendo est assecutus, ut unâ continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summâ voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat; neque is consistens in loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo.

Hisce ergo cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex variis, & diversis studiis, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere sejuncta esse arbitror.

Hæc cùm Antonius dixisset, sanè dubitare visus est Sulpicius, 62
& Cotta, utrius oratio propiùs ad veritatem videretur accedere.

Tum Crassus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud scio, an aliter sentias, & utare tuâ illâ mirificâ ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximéque eorum, qui de omni re propositâ in utramque partem solent copiosissimè dicere. Verùm ego non solùm arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subselliis, neque quidquam ampliùs afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed majus quiddam videbam, cùm censebam, oratorem, præsertim in nostra republica, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc faciliùs nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptísque oratoris quæsita sunt: sed, opinor, secundùm hunc diem. Satis enim multa à nobis hodie dicta sunt.

[27] Nunc & Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulùm requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam.

Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sanè, inquit, vellem non constituissem, [28] in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio: libenter audirem Antonium: &, cùm exsurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd jus nostrum civile pervellit, quàm jucundus, quòd se id nescire confessus est.

---

27. *Nunc & Scævola*] Cur in his dialogis non perstet Scævola, causam affert ipse Tullius lib. IV. ad Atticum epist. 16. „Quòd „in iis libris, quos laudas, personam desi„deras Scævolæ; non eam temerè dimovi: „sed feci idem, quod in πολιτείᾳ deus ille „noster Plato, cùm in Piræeum Socrates ve„nisset ad Cephalum locupletem, & festi„vum senem: quoad primus ille sermo ha„beretur, adest in disputando senex; dein„de cùm ipse quoque commodissimè locu„tus esset, ad rem divinam dicit se velle „discedere: neque posteà revertitur. Credo „Platonem vix putasse satis consonum fore, „si hominem id ætatis in tam longo sermo„ne diutiùs retinuisset. Multò ego satiùs hoc „mihi cavendum putavi in Scævola; qui & „ætate & valetudine erat eâ, qua memini„sti, & iis honoribus, ut vix satis decorum „videretur, eum plures dies esse in Crassi „Tusculano: & erat primi libri sermo non „alienus à Scævolæ studiis. Reliqui libri „τεχνολογίαν habent, ut scis. Huic joculato„riæ disputationi senem illum, ut noras, in„teresse nolui. PRUSTEUS.

28. *In Tusculanum*] Aliam quandam agri Tusculani partem intelligit, ab ea disjunctam in qua erant. IDEM.

DE ORATORE,

LIBER SECUNDUS.

1 MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoriâ tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantùm prima illa puerili institutione potuisset: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse: erántque multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quò faciliùs nos incensos studio dicendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod

quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis, patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi viri, ſtudium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone propinquo noſtro, & L. Cicerone patruo, ſolebamus; quòd de Craſſo pater, & Aculeo, [1] quocum erat noſtra matertera, quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimùm, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà [2] deceſſerat, multa nobis de ejus ſtudio doctrinâque ſæpe narravit: cúmque nos cum conſobrinis noſtris, Aculeonis filiis, & ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus (cùm eſſemus ejuſmodi, quod vel pueri ſentire poteramus) illum & Græcè ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguam videretur, & doctoribus noſtris ea ponere in percontando, eáque ipſum omni in ſermone tractare, ut nihil eſſe ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio verò, quanquam ſæpe ex humaniſſimo homine, patruo noſtro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet; tamen ipſe adoleſcentulus, quantùm illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſivi. Non erit profectò tibi, quod ſcribo, hoc novum, (nam jam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, variiſque ſermonibus, nullius rei, quæ quidem eſſet in his artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudem aut ignarum eſſe viſum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Craſſus non tam exiſtimari vellet non didiciſſe, quàm illa deſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem [3] probabiliorem

 liorem

1. *Quocum erat noſtra matertera*] Qui matris noſtræ ſororem habebat in matrimonio. PRUSTEUS.

2. *Deceſſerat*] Id eſt, itineri ſe commiſerat; non autem, ut quidam interpretantur, mortuus fuerat: Cicero enim ille patruus, in patriam redux, narrabat, quemadmodum Antonius Athenis & Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet. IDEM.

3. *Probabiliorem* hoc *populo*] Ut ſe habet vulgata lectio, vox *hoc* eodem ſenſu, quo *eò* ponitur adverbialiter: ſed utræque ſemper comparativis præponuntur, ut ſæpe apud Ciceronem habes *hoc facilius*, *hoc magis*, *hoc inferiores* &c. Adde etiam, quod *hoc* ſemper habet vel præcedentem, vel ſequentem particulam *quòd*, vel *quia*, ſed in hoc loco vox *hoc* poſtponitur comparativo, & non aliam habet

liorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptionis ac temporis, neminem eloquentiâ, non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere unquam & præstare potuisse.

2 Etenim cæteræ ferè artes se ipsæ per se tuentur singulæ: * bene dicere autem, quod est scienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur; aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem verò existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantámque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo.

Quo etiam feci libentiùs, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse: vel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi, complectíque potuissem: vel mehercule etiam ut laudem eorum jam propè senescentem, quantùm ego possem, ab oblivione hominum, atque à silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minùs hoc fortasse mihi esse putassem laborandum. Sed cùm alter non multùm, (quod quidem extaret,) & idipsum adolescens; alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc à me tantis homi-

habet particulam, quàm *si*, insequentem. Facili igitur mutatione locum sic licet restituere; *Antonius autem probabiliorem* huic *populo orationem fore censebat suam*, *si*, &c. *huic* populo, id est, populo Romano. Nota hæc est, & vulgata Ciceronis locutio. Sic l. 1. c. 51. *qui in* hoc populo *foróque versamur.* Omnem autem dubitationem, opinor, eximet l. 2. c. 36. ubi suæ dissimulationis rationem reddens Antonius dicit: *semper ego existimavi*

hominum ingeniis putavi, ut, cùm etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem.

Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoriâ jam refellente: sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos viros, iis qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum & præsentium memoriâ teste, commendemus.

Nec verò te, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc 3 quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam. Quid enim tuâ potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? Sed quoniam sive judicio, ut soles dicere; sive, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore, à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti; sive, ut ipse jocari soles, unum putasti satis esse non modò in una familia rhetorem, sed penè in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, jejunitatem bonarum artium possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optimâ doctrinâ, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillimè poteris judicare, qui prudentiam, rationémque dicendi per te ipsum; usum autem per nos percipere voluisti. Sed quò citiùs hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationémque veniamus.

Postero igitur die, quàm illa erant acta, horâ ferè secundâ, cùm etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repentè eò Q. Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit; omnésque admirati, majo-

 rem

---

stima v. jucundiorem & probabiliorem huic populo *oratorem fore*, &c. PEARCIUS.

4. *Bene dicere autem ... cujus terminis septa teneatur*] Lambinus legit *septum*: quod verissimum puto. *Dicere* enim est modus infinitivus substantivè acceptus, & neutrius generis. Immò *quod* neutrius est generis; vox igitur *septa* feminini ferri non potest. PEARCIUS. Si vera lectio est, *septa; ars* intelligitur, ex illis antecedentibus: *Etenim cæteræ ferè artes*. ANONYMUS.

rem aliquam eſſe cauſam eorum adventûs ſuſpicati ſunt. Qui cùm inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amiciſſimè conſalutaſſent, Quid vos tandem? Craſſus; num quidnam, inquit, novi? Nihil ſanè, inquit Catulus. Etenim vides eſſe ludos. Sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes. Cùm ad me in Tuſculanum, inquit, heri veſperi veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi, à ſe Scævolam hinc euntem eſſe conventum, ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentiâ cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquam in ſchola prope ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe. Ita frater exoravit meipſum, non quidem à ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule verentem tamen, ne moleſti vobis interveniremus, ut huc ſecum venirem. Scævolam enim ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidiùs factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiariùs, utrique noſtrûm. Nos quidem, niſi fortè moleſti intervenimus, veniſſe delectat.

Tum Craſſus, Equidem, quæcumque cauſa vos huc attuliſ-
4 ſet, lætarer, cùm apud me viderem homines mihi cariſſimos, & amiciſſimos: ſed tamen verè dicam; quævis mallem fuiſſet, quàm iſta, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum ſentio, loquar,) nunquam mihi minùs, quàm heſterno die, placui: magis adeò id facilitate, quàm aliâ ullâ culpâ meâ contigit; qui, dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus: fecique id, quod ne adoleſcens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrinâ aliquâ continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd tranſactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum veniſtis.

Tum Cæſar, Equidem, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus te in illa longiore ac perpetua diſputatione audiendi, ut, ſi id mihi minùs contingat, vel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quàm ego apud te valere videantur, & te exorabo profectò, ut mihi quoque & Catulo tuæ ſuavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minùs licebit, non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare ne tu ſis ineptus, me eſſe judices.

Tum

Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Lati-
nis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi. Quem
enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen ha-
bere ductum, quòd non sit aptus: ídque in sermonis nostri con-
suetudine perlatè patet. Nam qui aut, tempus quid postulet,
non videt; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, qui-
buscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet;
aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus, aut multus est;
is *ineptus* esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa
Græcorum natio. Itaque quòd vim hujus mali Græci non vident,
ne nomen quidem ei vitio imposuerunt: ut enim quæras omnia,
quomodo Græci *ineptum* appellent, non reperies. Omnium au-
tem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an ulla sit
major, quàm, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque
inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non
necessariis argutissimè disputare. Hoc nos ab istis adolescen-
tibus facere, inviti & recusantes, heri coacti sumus.

Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ci- 5
vitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nósque om-
nes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se
inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio ser-
mones hujusmodi, disputationésque fugiebant. Ac si tibi viden-
tur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non ha-
bent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non
idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus,
& palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & Græcarum
disputationum memoriam quodam modo commovent? aut im-
portunum tempus in tanto otio, quod & raró datur, & nunc
peroptatò nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputa-
tionis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis vitam nul-
lam esse ducamus?

Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui
primùm palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule,
Græcos, exercitationis & delectationis causâ, non disputationis
invenisse arbitror. Nam & seculis multis antè gymnasia inventa
sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt; & hoc ipso tem-
pore,

pore, cùm omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores [5] diſcum audire, quàm philoſophum, malunt: qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & graviſſimis diſputantem philoſophum omnes unctionis causâ relinquunt. Ita leviſſimam delectationem graviſſimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior: verùm otii fructus eſt, non contentio animi, ſed relaxatio.

6 Sæpe ex ſocero meo audivi, cùm is diceret, ſocerum ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitum ruſticari, eóſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cùm rus ex urbe, tanquam è vinculis, evolaviſſent. Non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scævola, conchas eos, & [6] umbilicos ad Caietam, & ad * Laurentum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem ludúmque deſcendere. Sic enim ſe res habet: ut, quemadmodum volucres videmus procreationis atque utilitatis ſuæ causâ fingere & conſtruere nidos; eaſdem autem, cùm aliquid effecerint, levandi laboris ſui causâ, paſſim ac liberè ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi forenſibus negotiis, atque urbano opere defeſſi, geſtiunt, ac volitare cupiunt, vacui curâ ac labore. Itaque illud, quod ego [7] in cauſa Curiana Scævolæ dixi, non dixi ſecus, ac ſentiebam. Nam ſi, inquam, Scævola, nullum erit teſtamentum rectè factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium teſtamenta tu ſcribes unus. Quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi: Mihi enim liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, ſententia; méque, cùm huc veni, hoc ipſum nihil agere, & planè ceſſare, delectat.

Nam,

5. *Diſcum audire*] Diſcus eſt moles ferri, vel plumbi, vel etiam lapidis, quam juvenes certatim ultra metam aliquam, & finem conſtitutum, alius alio longiùs, projicere conabantur. Quod ludi genus eleganter deſcripſit Homerus Odyſſ. lib. VIII. Diſcum, quàm philoſophum audire malle, non ſine proverbii ſpecie dicitur de eo, qui ad ineptas voluptates propenſior eſt, quàm ad utilia. PRUSTEUS.

6. *Umbilicos*] Id eſt, lapillos umbilicorum inſtar habentes. Quod noſter hîc vocat *conchas & umbilicos*, Val. Maximus lib. I. c. 8. vocat *conchulas & calculos*. PEARCIUS.

* *Laurentum*] Man. *Lucrinum*

7. *In cauſa Curiana*] In oratione quam habui pro Curio, cujus cauſa expoſita eſt libro ſuperiore, cap. 39. PRUST.

Nam, quòd addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modò non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, * quàm ipse; quo etiam scripsit, [8] *Persium non curo legere*: (hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus) [9] *Lælium Decimum volo*, (quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium;) sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multò minùs apud vos. Malo enim non intelligi orationem meam, quàm reprehendi.

Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor na- 7
vasse operam, quòd huc venerim. Nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat, quémque jamdudum Cotta & Sulpicius expectant?

Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi priùs à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hìc sitis hodie. Tum, cùm ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque istâ quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres.

Hìc Catulus arrisit: & simul, Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facilè promisit. Tum

* *Quàm ipse*] Lamb. *quàm ipse de se intelligi vellet; quo*

8. *Persium*] De quo in Bruto, cap. 26. PRUST.

9. *Lælium Decimum volo*] Nescio, consultóne, an errore in vulgatis editionibus comma post *Lælium* ponatur. Tam manifestum verò vitium non passus sum diutius Ciceroni adhærescere. Quippe Cicero singulos singulis opponit, Decimum Persio, additque relativum *quem*, non *quos*. Omnes veteres editiones omittunt istud comma: in quo delendo nihil dubii est. Restat tamen alius nodus: nusquam enim *Decimus* cognomen est. Sed præclarè ad hanc rem facit, quod Cl. Spanhemius in suo tractatu de Re Nummariâ observavit, nempe sæpissime prænomen postponi nomini gentis: sic in Dionysio Halicarn.

omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite verò, audite, inquit. Hominem enim audietis de ſchola, atque à magiſtro, & Græcis literis eruditum: & eò quidem loquar confidentiùs, quòd Catulus auditor acceſſit; cui non ſolùm nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem elegantiámque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſive artificium, ſive ſtudium dicendi, [10] niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe; docebo vos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam.

Hìc poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientiâ continetur. Nam & apud eos dicimus, qui neſciunt; & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi. Itaque & illi aliàs aliud iiſdem de rebus & ſentiunt, & judicant; & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus: non modò ut Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſſum, cùm alterutri neceſſe ſit falſum dicere; ſed etiam ut uterque noſtrûm eadem de re aliàs aliud defendat, cùm plus uno verum eſſe non poſſit. Ut igitur in ejuſmodi re, quæ mendacio nixa ſit, quæ ſæpe ad ſcientiam non perveniat, quæ opiniones hominum & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe, cur audiatis.

8 Nos verò, & valdè quidem, Catulus inquit, putamus; atque eò magis, quòd nulla mihi oſtentatione videris eſſe uſurus. Exorſus es enim non glorioſè; magiſque, ut tu putas, à veritate, quàm à neſcio qua dignitate. Ut igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & [11] ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei ſcientiam ſi quis volet magnam quandam artem eſſe dicere, non

licarn. habes *Πίσων Λεύκιος*, & *Γέλλιος*, *Γναῖος*, l. 2. Antiq. Romanarum. Apud Dionem quoque, ipſúmque Ciceronem vir idem idem doctiſſimus obſervavit parilem ordinis mutationem. Porrò Onuphr. Panvinius in libro de Nom. Roman. dicit ſe legiſſe *Manlium Cnæum*. Ergo *Lælius Decimus* idem valet, ac *Decimus Lælius*. PEARCIUS.

10. *Niſi acceſſit os*] Os in hoc loco confidentiam, audaciam & impudentiam quandam ſignificat. Oportet, inquit, me penè eſſe impudentem, qui velim docere quod ipſe nun-

non repugnabo. Etenim cùm plerique temerè ac nulla ratione causas in foro dicant; nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidiùs id faciant; non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit quare alii meliùs quàm alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem, at quasi artem quandam invenerit.

Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in caussis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possim vobis exponere! Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus jucundius percipi possit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quàm orator in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quàm acutæ, crebræque sententiæ? quid admirabilius, quàm res splendore illustrata verborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici gravitérque debeat.

Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate 9
explicata sententia: ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eâdem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentiùs, quis à vitiis acriùs revocare, quis vituperare improbos asperiùs, quis laudare bonos ornatiùs, quis cupiditatem vehementiùs frangere accusando potest? quis mœrorem levare mitiùs consolando?

Historia verò testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magi-

nunquam didicerim: sed quoniam oratores audaciam hanc in laude ponunt, neque orator esse bonus quisquam potest, nisi sit idem ore duriori, & paulò confidentior, aggrediar sanè ad dicendum, quid sentiam de eloquentia. PRUSTEUS.

11. *Ad excipiendas eorum voluntates*] Fortasse, *ad excitandas*. MURET. Lambini MSS. habuit *captandas*: sed cave, quid mutes; illa enim vox idem valet ac hæc; ut in Horatii epist. lib. 1. ep. 1. v. 78.

Pomis viduas venantur avaras,
Excipiúntque *senes, quos in vivaria mittant.* PEARCIUS.

magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis, qua voce alia, niſi oratoris, immortalitati commendatur? Nam ſi qua eſt ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiam profiteatur: aut ſi quiſquam dicitur, niſi orator, formare orationem, eámque variare, & diſtinguere quaſi quibuſdam verborum ſententiarúmque inſignibus: aut ſi via ulla, niſi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum eſſe, aut ei cum aliqua alia arte eſſe commune.

Sed, ſi in hac unâ eſt ea ratio atque doctrina: non, ſi qui aliarum artium bene locuti ſunt, eo minùs id eſt hujus unius proprium. Sed, ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium ſunt, ſi modò eas cognorit, (ut heri Craſſus dicebat) optimè poteſt dicere: ſic cæterarum artium homines ornatiùs illa ſua dicunt, ſi quid ab hac arte didicerunt. Neque enim ſi de ruſticis rebus agricola quiſpiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſertè dixerit, aut ſcripſerit, idcircò illius artis putanda ſit eloquentia: in qua quia vis magna eſt in hominum ingeniis, eo multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum atque artium conſequuntur: ſed, quod cujuſque ſit proprium, etſi ex eo judicari poteſt, cùm videris quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quàm quòd omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt, orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: ut cæteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant; hic niſi domeſticis ſe inſtruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non poſſit.

10 Tum Catulus, Etſi, inquit, Antoni, minimè impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ, patiere tamen, mihíque ignoſces. Non enim poſſum, quin exclamem, [12] ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cùm exprimere ſubtiliter viſus es, tum laudare copioſiſſimè; quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet, ut eloquentiam laudet. Debet enim ad eam

12. *Ut ait ille in Trinummo*] Ut ait ſervus in comœdia Plauti, quæ Trinummus inſcribitur, actu III. Sc. 2. verſ. 78.

13. *Cæcilius*] Natione Inſuber Gallus, profeſſione comicus poëta. Quòd ſervus fuiſſet, ſervile nomen habuit *Statius*, ut notat Gellius lib. IV. cap. 20. Vixit Romæ, & comœdiæ princeps habitus eſt ætate ſua. Eum licèt dicat Cicero malum Latinitatis auctorem, tamen ei primas inter comicos tribuit Volcatius

eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, disertè dicere, ídque si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo.

At Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antonii, expolivit, hominémque reddidit: nam hesterno sermone unius cujusdam operis, ut ait [13] Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum.

Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuíque eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cùm vos, Catule & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum.

Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendáne esset eloquentia: expetendíne honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cujusmodi sunt, quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibúsque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. Nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minùs est necessarium.

Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium.

 Ita,

catius Sedigitus, quod refert Gellius lib. xv. cap. 24. Ipse Tullius lib. de opt. gen. Orat. cap. 1. videtur ipsi primum inter comicos locum dare. Sanè apud Nonium in verbo *poscere* Varro principatum in argumentis Cæcilio dedit. *In argumentis Cæcilius poscit palmam, in ἤθεσι Terentius, in sermonibus Plautus.* Claruit Cæcilius anno U. C. DLXXVII. De illo plura Vossius. PEARC.

11 Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cùm abs te est Popilia, mater vestra, laudata; cui primùm mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem & ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam [14] contra collegam censor habuit, principio dixit, *Quæ naturâ, aut fortunâ darentur hominibus, in iis rebus se vinci, posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse*: qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi [a] esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarúmque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, [b] sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid justè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint ejus generis, facilè videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria.

Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum.

Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratiùs, ut mihi necesse fuit in [15] Sex. Titium, seditiosum civem, & turbulentum: explicavi in eo testimonio

---

14. *Contra collegam*] Cn. Domitium Ahenobarbum, Neronis imperatoris atavum, de quo dicebatur non esse mirandum, quòd barbam haberet aheneam, cui os ferreum, & cor plumbeum esset. Censor fuit anno U. DCLXII. Cum L. Crasso graves exercuit inimicitias. Vide Plinium lib. XVII. cap. I. & Valerium Maximum lib. IX. cap. I. PEARC.

monio dicendo, omnia consilia consulatûs mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitissem; quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui. Diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, cùm de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est.

Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint ex- 12
ponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? num quia genere orationis in hujusmodi caussis accuratiore est utendum, idcircò pars etiam hæc caussarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minimè verò, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex cæteris rebus & caussis comparata.

Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe disertè agenda sunt, & quæ ego paulò antè (cùm eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minùs disertè, quàm quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior.

Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore. Satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci ipsi sic initio scriptitarunt, [16] ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ caussâ, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, afferebatque in album, & proponebat

a *Esse*] Lamb. *esse naturæ & fortunæ*
b *Sapienter*] Lamb. *patienter*
15. *Sex. Titium*] Hic tribunus plebis fuit anno U. C. DCLV. Cùm agraria lege lata plebem sibi vellet demereri, consulem Antonium, qui hîc loquitur, acrem habuit adversarium. *Julius Obsequens.* PEARC.
16. *Ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso*] De quibus in Bruto.

bat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, ii qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solùm temporum, hominum, locorum, gestarúmque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos [17] Pherecydes, [18] Hellanicus, [19] Acusilas fuit, aliique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent quibus rebus ornetur ratio, (modò enim huc ista sunt importata) &, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse, brevitatem. Paululùm se erexit, & addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris [20], Antipater. Cæteri non exornatores rerum, sed tantummodò narratores fuerunt.

13 Est, inquit Catulus, ut dicis. Sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam [21] varietate locorum; neque verborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpolivit illud opus; sed ut homo neque doctus, neque maximè aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores.

Minimè mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostrâ linguâ illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti à causis forensibus, cùm ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maximè se applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omninò versatum esse accepimus:

17. *Pherecydes*] Atheniensis historicus, alius à Pherecyde Syrio antiquiore, physico, & theologo, historiam primus oratione numeris solutâ scripsit, Darii, Hystaspis filii, temporibus, adeóque floruit circa Olympiad. LXVIII. Eusebium & Suidam, qui duos agnoscunt Pherecydas historicos, graviter errare observavit Scaliger, & rectè probat Vossius lib. IV. de historicis Græcis cap. 4. PEARCIUS.

18. *Hellanicus*] Hellanici duo sunt. Alter Mitylenæus, sive Lesbius, scripsit de antiquissimis gentium principibus, & alia quàm plurima. Herodotum annis duodecim præcessit, ut ex Pamphila refert Gellius lib. XV. cap. XXIII. adeóque natus est anno I. Olympiadis LXXI. nec nisi octoginta quinque pòst annis obiit, ut testatur Lucianus in Macrobiis. Alter Milesius fuit. De utroque suo more Vossius eruditè disserit. IDEM.

19. *Acusilas*] Argivus historicus: quæ vinctâ numeris oratione Hesiodus, eadem solutâ scripsit; aut potiùs hujus carmina pedestrem in sermonem transtulit, & tanquam sua edidit, ut docet Clemens Alexandrinus lib. VI. Stromatum. Paulò ante Persarum in Græcos expeditionem, hoc est, Olympiade circiter LXXII. vixisse tradit Josephus lib. I. contra Apionem. IDEM.

20. *Antipater*] In Bruto, c. 26.

21. *Varietate locorum*] Id est, regionum: &

mus: atqui tantâ eſt eloquentiâ, ut me quidem, quantùm ego Græcè ſcripta intelligere poſſum, magnopere delectet. Et poſt illum Thucydides omnes dicendi artificio, meâ ſententiâ, facilè vicit: qui ita creber eſt rerum frequentiâ, ut verborum propè numerum ſententiarum numero conſequatur; ita porrò verbis aptus, & preſſus, ut neſcias, utrùm res oratione, an verba ſententiis illuſtrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam eſt in republica verſatus, ex numero accepimus eorum, qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cùm à republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Philiſtus, qui cùm Dionyſii tyranni familiariſſimus eſſet, otium ſuum conſumpſit in hiſtoria ſcribenda, maximéque Thucydidem eſt, ſicut mihi videtur, imitatus. Poſtea verò, [22] quaſi ex clariſſima rhetoris officina, duo præſtantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Iſocrate magiſtro impulſi, ſe ad hiſtoriam contulerunt: cauſas omnino nunquam attigerunt.

Denique etiam à philoſophia profectus princeps Xenophon, 14
Socraticus ille; pòſt ab Ariſtotele [23] Calliſthenes, comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam: & hic quidem rhetorico penè more: ille autem ſuperior leniore quodam ſono eſt uſus, & qui illum impetum oratoris non habeat: vehemens fortaſſe minùs, ſed aliquantò tamen eſt, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium [24] Timæus, quantùm autem judicare poſſum,

& ita Cicero in cap. ſequenti; cùm de Hiſtoriæ legibus ſermo eſt, dicit, *Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem.* PEARCIUS.

22. *Quaſi ex clariſſima Rhetoris officina*] MſſHarl. 1. hunc ordinem verborum ſervat, *ex clariſſima* quaſi *Rhetoris officina*. Bene: cùm enim vox *quaſi* ad vim ſolius vocis *officina* levandam uſurpetur, longè ab eâ abeſſe non debet. Sic Cicero de Leg. lib. 1. c. 13. *Philoſophi* quaſi officinas *inſtruxerunt ſapientiæ*: & in Bruto c. 8. *Domus Iſocratis*, quaſi ludus *quidam atque* officina *dicendi* &c. IDEM.

23. *Calliſthenes*] Olynthius, Ariſtotelis non modò diſcipulus, verùm etiam conſobrinus, ut narrat Laërtius, tantæ fuit arrogantiæ, ut ſcripta ſua factis Alexandri Magni ſuperiora eſſe prædicaret. Odioſus Alexandro, quòd divinos ipſi decerni honores diſſuaſiſſet, miniméque aulæ & aſſentantium accommodatus ingenio, initæ in caput regis conjurationis falsò ſuſpectus, antè tortus interiit Olympiade CXIII, *Curtius*, lib. VIII. PRUSTEUS.

24. *Timæus*] Tauromenii in Sicilia natus, trecentis circiter ante Chriſtum annis floruit, regnante Agathocle: cui, ob indictum exilium, ulciſcendi ſtudio fuit præter modum infenſus; adeo ut in hujus principis rebus nullam, auctore Suida, fidem mereatur. Varia

ſum, longè eruditiſſimus, & rerum copiâ & ſententiarum varietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum uſum forenſem.

Hæc cùm ille dixiſſet, Quid eſt, inquit, Catule, Cæſar? ubi ſunt, qui Antonium Græcè negant ſcire? quot hiſtoricos nominavit? quàm ſcienter? quàm propriè de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari deſino, quod multò magis antè mirabar, hunc, cùm hæc neſciret, in dicendo poſſe tantùm. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, ſed delectationis causâ, cùm eſt otium, legere ſoleo. Quid * ergo eſt? fatebor aliquid tamen: ut, cùm in ſole ambulem, etiamſi aliam ob cauſam ambulem, fieri naturâ tamen, ut colorer: ſic, cùm iſtos libros ad [25] Miſenum (nam Romæ vix licet) ſtudioſiùs legerim, ſentio orationem meam illorum cantu quaſi colorari. Sed ne latiùs hoc vobis patêre videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipſi, qui ſcripſerunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philoſophos veſtros ſi quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd ſunt ferè inſcripti de rebus notis & illuſtribus, de virtute, de juſtitia, de honeſtate, de voluptate, verbum prorſus nullum intelligo: ita ſunt anguſtis & conciſis diſputationibus illigati. Poëtas omninò, quaſi alienâ quadam linguâ locutos, non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſſimi, familiares. Sed illuc redeo.

15 Videtiſne, quantum munus ſit oratoris hiſtoria? haud ſcio, an flumine orationis, & varietate maximum. Neque tamen eam reperio uſquam ſeparatim inſtructam rhetorum præceptis. [26] Sita

ria fuit de ipſo veterum ſententia: hîc eximiè laudatur à Cicerone. Eum alii cenſent nullo delectu quidlibet in ſuas hiſtorias infarſiſſe, Heſychiúſque & Suidas eum γραοσυλλέκτριαν, *anum collectricem*, appellatum fuiſſe referunt. Longinus libro περὶ ὕψους Timæum dicit ſæpe frigidum, & ad puerilia delabi. Ait Diodorus Siculus propter intempeſtivas reprehenſiones nuncupatum eſſe ἐπιτίμαιον, id eſt, reprehenſorem. Annos XCVI. vixit, teſte Luciano in Macrobiis. PRUSTEUS.

ta, sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde ne quid * veri non audeat; ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo; ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus.

Ipsa autem exædificatio posita est in rebus & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriáque dignis consilia primùm, deinde acta, postea eventus expectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solùm quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cùm de eventu dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casûs, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominúmque ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam, qui famâ ac nomine excellant, de cujusque vita, atque natura.

Verborum autem ratio, & genus orationis, fusum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarúmque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissimè: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum.

Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quòd oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt. Unum, de certa definitáque causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur: addat, si quis volet, etiam laudationes. Alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. Hoc quid, & quantum sit, cùm dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quæcumque

* *Quid ergo*] Lamb. *Quid ergo? Est, fateor, aliquid tamen*:

25. *Misenum*] Misenus, mons Campaniæ: oppidum vocant Josephus & Orosius: à Miseno qui Ænean in Italiam secutus erat, nomen accepit. *Virgilius Æneid.* lib. VI. PRUST.

26. *Sita sunt enim ante oculos*] Nescio an rectiùs legi debeat: *ista sunt*. Nam quò referes illud *sita*? Conjecturam confirmat, quod mox dicit: *Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus.* MUR.

* *Veri*] Vict. Man. Grut. *verè*

cumque res infinitè poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolùm de iis controverſiis, [27] quæ temporibus, & perſonis notæ ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis quod ſit exceptum.

16 Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & latè patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honeſtis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariiſque vitiis, dicendum oratori putemus: itémque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina civitatis, de hominum moribus: aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit circumſcripta modicis regionibus.

Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum civium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac ſocietate civili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto: ſi minùs, ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat, at certè ut in cauſa prudenter poſſit intexere: hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter & ſplendidè, ſine ulla ſerie diſputationum, & ſine jejuna concertatione verborum.

Hoc loco, ne qua ſit admiratio, ſi tot, tantarúmque rerum nulla à me præcepta ponentur, ſic ſtatuo. Ut in cæteris artibus, cùm tradita ſunt cujuſque artis difficillima, reliqua, quia, aut faciliora, âut ſimilia ſint, tradita non neceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cujuſvis vel

27. *Quæ temporibus & perſonis* notæ *ſunt*] Inuſitatam hanc eſſe locutionem arbitratus eſt Lambinus, & legit *notatæ;* quod vehementer probo. Sic enim olim edidit Manutius, & ſic Cicero in lib. 1. de Or. c. 31. diſtinguit infinitam quæſtionem à finita, quia illa *non* deſignatur *temporibus ac perſonis*. Sic in Part. Orat. *Alterum infinitum, nullis neque perſo-*

vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere: neque esse periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: neque enim est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur; sed qui primarum & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommodè persequuntur: similiter arbitror, in hac sive ratione, exercitatione sive dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamsi hæc nunquam separatim facere didicisset.

Tum Catulus: Præclarè mihi videris, Antoni, posuisse ante 17
oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; [28] quid, etiamsi non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. Deduxisti enim totum hominem in duo solùm genera caussarum; cætera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit & pellis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minùs operis videtur de universis generibus rerum, quàm de singulorum caussis, ac multò etiam majus de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere.

Non est ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quàm (id quod est majus) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti. In caussarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam an de humanis operibus lon-

personis, neque temporibus notatum. Et alibi: *Ita disceptationes eæ, quæ in iis controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis & temporibus notatæ* &c. Pearcius.

28. *Quid, etiamsi non didicisset*] Lambinum secutus sum, elegantioremque censeo orationem fore, si sic eam interpungas; *Quid* etiam, si *non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret.* Vulgò *Quid, etiamsi* &c. Idem.

longè maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu & victoriâ judicatur: ubi adest armatus adversarius, qui sit & feriendus & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario, & inimicus tibi est: cùm aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus: in quo sæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritûs, plena doloris, [29] plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit; non sanè, [30] quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

18 Tum Catulus: Quò ista majora, ac mirabiliora fecisti, eò me major expectatio tenet, quibúsnam rationibus, quibúsve præceptis ea tanta vis comparetur: non quò mea quidem jam intersit, (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus judicum vi quadam orationis extorsimus, ac potiùs placatis eorum animis, tantùm quantùm ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantùm cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cùm ipse nunquam forum, nunquam ullum judicium aspexerit: ut Peripateticus ille dicitur Phormio; cùm Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exul; próque eo, quòd ejus no-

29. *Plena veritatis*] Id est, plena iis affectibus, quos non præ se fert, sed revera habet Orator. Quintil. Inst. Or. lib. 6. c. 2. Histrionum affectus *falsos* vocat, Oratorum *veros*; additque, *nec agamus* (sc. nos Oratores) *rem quasi alienam, sed assumamus illum dolorem.* Vide etiam quæ de eâdem re loquitur Noster in hujus libri c. 45, 46, 47. Pearcius.

30. *Quemadmodum in clypeo idem ille artifex*] Metuo, ut sit hic locus integer. Per voces *idem ille artifex* significatur Phidias: num igitur hoc dicit Antonius, neminem sculptorem laboraturum esse, quemadmodum *Phidias*

nomen erat magnâ apud omnes gloriâ, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cùmque se non nolle dixisset; locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, &. de omni re militari. Tum, cùm cæteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Annibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret. Hîc Pœnus non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui magis, quàm Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mehercule injuriâ: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. Quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros. Sed hoc minùs fortasse errant, quòd non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

Erras, Catule, inquit Antonius. Nam egomet in multos jam 19
Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facilè omnes perpetior & perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minùs pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumeliosè, quàm philosophum illum Annibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantùm ego judicare possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, & in quæstionis. *Causam* appellant, rem positam * in disceptatione rerum &

dias discat facere illa opera minora? Nihil minùs: sed quemadmodum ipse discat. Emendandum igitur locum hoc modo censeo. *Non sanè*, *quemadmodum in clypeo*, ut *idem ille artifex*, *minora illa opera facere discat*, *laborabis*. Indoctis librariis voces *ut* & *quemadmodum* idem significare forsitan videbantur. Nunc verò posterior sententia priori bene respondet. Sensus autem est: Si quis possit efficere signum Minervæ, ut effecit Phidias, facilè discet minora illa opera, quæ in clypeo erant, facere, ut idem Phidias facilè didicit. Idem.

* *In discept.*] Lamb. *in disceptatione finita rerum controversarum*:

& controversia: *quæstionem* autem, rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, pòst memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, séxve partes, vel etiam septem, (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis. Pòst autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant: alii jubent, antequàm peroretur, ornandi, aut augendi causâ, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinnè distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam & ego mihi benevolum judicem faciliùs facere possum in cursu orationis, quàm cùm omnia sunt inaudita: docilem autem, non cùm polliceor me demonstraturum, sed tum, cùm doceo, & explano: attentum verò, crebrò tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione efficere possumus.

Jam verò narrationem quòd jubent verisimilem esse, & apertam, & brevem, rectè nos admonent. Quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare: omninóque in hoc omnis est error, quòd existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum; cujus-

31. *Tinctus literis*] Contra Budæum istæc explicat P. Victorius, Var. Lect. x. 17. GRUT

32. *Cùm omnia* summè *feceris* &c.] Ut se habet vulgata lectio *summa*, ni fallor, Cicero aliud dicit, ac dicere vult. *Omnia summa facere*, est, esse perfectum in iis rebus, quas quis aggreditur. Sed patet ex verbis sequentibus, *tamen ad mediocres* &c. non hoc Ciceronem

cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primùm exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare.

Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt; non idem sentio tanta hac in re, támque immensa posse fieri. Sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent. Omnia jam explicata & perpolita assequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videant quid velint, ad ludendúmne, an ad pugnandum arma sint sumpturi. Aliud enim pugna, & acies: aliud ludus, campúsque noster desiderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem atque versutus invictos viros efficit, non difficiliùs arte conjuncta.

Quare ego tibi oratorem sic jam instituam, si potuero, ut, 20
quid efficere possit, antè perspiciam. Sit enim mihi [11] tinctus literis; audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid eum deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid linguâ efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire: non solùm hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo. Tantùm ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati. Sin videbitur, [12] cùm omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus: permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optimè potest, deferendus ullo modo est à cohortatione nostra; neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quòd alterum, divinitatis mihi cujusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optimè possis, vel facere quod non

ceronem velle. Lege igitur cum MSS. Cant. Wag. Harl. & Joan. *cùm omnia* summè *feceris*, id est, cùm omnia tentaverit obnixè, & manibus (ut aiunt) pedibúsque. Fieri verò potest, ut, aliquis totis viribus conetur, nihil tamen proficiat. Passim apud Ciceronem occurrunt, *summè* sollicitare, *summè* contendere &c. PEARCIUS.

non pessimè facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contra quàm deceat, & quàm possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiæ suæ quàm plurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvandúsque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat eò, quò sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus.

21 Atque, ut à familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, cùm primùm in causa parvula adolescentulum audivi, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii:) & verbis effervescentibus, & paulò nimiùm redundantibus, (quod erat ætatis:) non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fecunditas. Nam faciliùs, sicut in vitibus, revocantur ea, quæ sese nimiùm profuderunt, quàm, si nihil valet materies, nova sarmenta culturâ excitantur; ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum. Quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causâ, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cùm iste accusavit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eòdem, studio atque imitatione, intendisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur.

22 Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maximè excellant in eo quem imi-

* *Meri*] Man. *innumeri.*

33. *Similes sunt & inter sese magistri*] Gruterus obnixè nimis contendit pro vulgatâ lectione, *& inter sese magistri*: sed, quid velit *inter sese magistri*, nescio. Auctoritate igitur Mss. Cant. Norf. Bod. Bal. Nov. Wag. nec-

imitabitur, ea diligentiſſimè perſequatur. Tum accedat exercitatio, qua illum, quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia, ac penè vitioſa, conſectantur imitando. Nihil eſt facilius, quàm amictum imitari alicujus, aut ſtatum, aut motum. Si verò etiam vitiosè aliquid eſt, id ſumere, & in eo vitioſum eſſe, non magnum eſt: ut ille, qui nunc etiam, amiſſa voce, furit in republica Fuſius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur; oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere ſcivit, cujus potiſſimùm ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

Qui autem ita faciet, ut oportet, primùm vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maximè excellent, ea diligentiſſimè perſequatur. Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod non tam facilè in noſtris oratoribus poſſumus judicare, quia ſcripta, ex quibus judicium fieri poſſet, non multa ſanè reliquerunt, quàm in Græcis: ex quorum ſcriptis, cujuſque ætatis quæ dicendi ratio, voluntáſque fuerit, intelligi poteſt.

Antiquiſſimi ferè ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, Pericles atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides; ſubtiles, acuti, breves; ſententiis magis, quàm verbis abundantes. Non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias. Multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nulla Critiæ, de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum Periclis ſuccum, ſed erant paulò uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omnium, cujus è ludo, tanquam ex equo Trojano, * meri principes exierunt: ſed eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe voluerunt.

Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philiſti, Naucratæ, multique alii naturis differunt: voluntate autem [33] ſimiles ſunt inter 23
ſeſe,

necnon omnium veterum editionum ſic locum refinxi, *voluntate autem ſimiles ſunt & inter ſeſe*, & *magiſtri*. Hoc ſenſu: Omnes illi diſcipuli Iſocratis idem ſcribendi genus ſecuti ſunt: omnéſque Iſocratis, magiſtri ſui, in ſcribendo ſimiles ſunt. Sequitur ergo quod hoc

ſeſe, & magiſtri: & ii, qui ſe ad cauſas contulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Æſchines, Dinarchus, aliíque complures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere verſati, quorum quamdiu manſit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, ſtudiúmque vixit.

Poſteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt & evanuit; alia quædam dicendi molliora, ac remiſſiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis; tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſtorum, meâ ſententiâ, politiſſimus, aliíque eorum ſimiles extiterunt. Quæ ſi volemus uſque ad hoc tempus perſequi, intelligemus, ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitatur Aſia: ſic ſemper fuiſſe aliquem, cujus ſe ſimiles plerique eſſe vellent.

Hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo maximè perſequatur. Quod ſi hic noſter Sulpicius faceret, multò ejus oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt.

Hìc Sulpicius: Me quidem, inquit, rectè mones, ídque mihi gratum eſt: ſed ne te quidem, Antoni, multùm ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille: Quaſi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipſi deſunt. [34] Sed tamen [35] ne tabulas quidem conficere exiſtimor: verùm & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque eſt, quid faciam, judicari poteſt.

Atque

---

hoc exemplo probare voluit Antonius, eos omnes aliquem, nempe Iſocratem, ſibi imitandum propoſuiſſe. PEARCIUS.

34. *Sed tamen ne*, &c.] Hæc eſt Antonii ſententia. Non tamen ſum in ſcribendo tam negligens, quàm dicis. Quemadmodum enim exiſtimor non conficere tabulas, quas tamen à me confici ſatis probat res mea familiaris rectè adminiſtrata: ſic ſcribendi exercitationem penitus à me non omitti, ſatis declarat hæc mea, quantulacumque eſt, dicendi facultas & copia, quam videlicet nunquam, niſi crebrò multúmque ſcribendo, aſſecutus eſſem. PRUSTEUS.

35. *Ne tabulas quidem conficère*] Veteres Romani tabulas rei familiaris ſuæ conficere ſole-

Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte naturâ, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti rectè potest, Cæsar, & Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem; alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò * vester æqualis Curio, patre, meâ sententiâ, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, suam quandam expressit quasi formam, figurámque dicendi; quod ego maximè potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modò copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

Verùm, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem con- 24
stituimus, & eas quidem, in quibus plusculùm negotii est, judiciorum, atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quàm necessarium; magísque monitoris non fatui, quàm eruditi magistri) hoc ei primum præcipiemus, quascumque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitúsque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum ascendere: ascendit: hostes repulit: accusatur: nihil est negotii, hujusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo causarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, [36] pacta, conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentiâ plerasque causas, & maximè privatas (sunt enim multò sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum

solebant: qui eas non conficerent, suarum rerum negligentiores putabantur. De tabulis domesticis Romanorum vide Testim. Asconii in Lex. Hoffmanni Tom. 4. PEARC.

* *V.ster*] Lamb. *noster*

36. *Pacta, conventa*] Lambinus & in hoc loco, & nonnullis aliis similibus comma delevit, & sic legit, *pacta conventa.* Strebæus etiam dicit doctissimos quosdam viros sic olim legisse. Nec aliter Ulpianus in libro juris gentium. *Solemus enim dicere* pacta conventa *inesse bonæ fidei judiciis.* Imò hodie inter Polonos *pacta conventa*, nonnihil mutato tamen sensu, usitatè dicuntur. PEARCIUS.

operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel negligentiæ, susceptis rebus; vel perfidiæ, receptis: sed etiam illa major opinione, quòd nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissimè dicere. Ita dum [37] inertiæ vituperationem, quæ major est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis.

Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ut ne quis alius adsit, quò liberiùs loquatur; & agere adversarii causam, ut ille agat suam, &, quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cùm ille discessit, tres personas unus sustineo summà animi æquitate, meam, adversarii, judicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti, quàm incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum abjudico, atque ejicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti, simul faciunt. Sed certè iidem illi meliùs aliquantò dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cùm rem penitus causámque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur: sive ex crimine causa constet, ut facinoris: sive ex controversia, ut hereditatis: sive ex deliberatione, ut belli: sive ex persona, ut laudis: sive ex disputatione, ut de ratione vivendi: in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurúmve sit, quæratur, aut quale sit, aut quid vocetur.

25 Ac nostræ ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ ma-

37. *Inertiæ*] Locus hic Lambinum & alios exercuit, cùm non viderent, quomodo inertiæ vituperatio posset dici major, quàm tarditatis. *Inertia* nihil aliud designat, quàm artis ignorantiam, quæ in oratore sanè est vitium maximum. VERB.

38. *L. Opimii causam*] Anno U.C. DCXXXIII. L. Opimius consul G. Gracchum in tertii tribunatûs plebis petitione repulsum, ac vim parantem oppressit. Consulatu perfunctus, à P. Decio tribuno plebis accusatus est majestatis, quòd cives indemnatos occidisset: verùm

maximæ ſunt, neganda ferè ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut poſſis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione ſejungere. De ſicariis, de veneficiis, de peculatu, infitiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in judiciis, ex controverſia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti.

Sæpe autem res non, ſit, necne, ſed qualis ſit, quæritur: ut cùm [38] L. Opimii cauſam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat; ſed id jure pro ſalute patriæ factum eſſe dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis aliâ tum mente rempublicam capeſſenti, P. Africanus de Tib. Graccho interroganti, reſponderat, jure cæſum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ ſunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentiâ, aut caſu facta eſſe videantur.

Jam quid vocetur, quæritur, cùm, quo verbo quid appellandum ſit, contenditur: ut mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in [39] Norbani causâ ſumma contentio. Pleraque enim de iis, quæ ab iſto objiciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo majeſtatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleiâ tota illa cauſa pendebat.

Atque in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod cauſam facit, lucidè breviterque uterque definiat. Quod mihi quidem perquàm puerile videri ſolet. Alia eſt enim, cùm inter doctos homines de iis ipſis rebus, quæ verſantur in artibus, diſputatur, verborum definitio: ut, cùm quæritur, quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, ſic exprimatur, ut neque abſit quidquam, neque ſuperſit.. Quod quidem in illa cauſa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus ſum.

---

rùm à C. Carbone defenſus, frequentibus ſuffragiis eſt abſolutus. *Livii epitome* &c. PRUSTEUS.

39. *Norbani cauſa*] Anno U. C. DCLX. C. Norbanus, quòd tribunus plebis Q. Servilium Cæpionem à Cimbris victum ſeditioſis concionibus ultra modum vexaſſet, reus majeſtatis à P. Sulpicio Rufo juvene peractus eſt. Hominis nocentiſſimi cauſam ſuſcepit M. Antonius ejus olim quæſtor, & tum eloquentiâ ſuâ, tum etiam equitum favore obtinuit. De hoc judicio pluribus infrà cap. 48. diſſerit Antonius Sulpicium alloquens. IDEM.

ſum. Nam, quantùm uterque noſtrûm potuit, omni copiâ dicendi dilatavit, quid eſſet majeſtatem minuere. Etenim definitio primùm reprehenſo verbo uno, aut addito, aut dempto, ſæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationémque penè puerilem: tum in ſenſum, & in mentem judicis intrare non poteſt. Antè enim præterlabitur quàm percepta eſt.

26 Sed in eo genere, in quo, quale ſit quid, ambigitur, exiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio; in quo nulla poteſt eſſe, niſi ex ambiguo, controverſia. Nam illud ipſum, cùm ſcriptum à ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cùm ea verba, quæ deſunt, ſuggeſta ſunt: quibus additis defenditur, ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe: & ex contrariis ſcriptis ſi quid ambigitur, non novum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur. Itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id ſcriptum, quodcumque defendimus, ſuppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambiguè.

Ambiguorum autem complura genera ſunt, quæ mihi videntur ii meliùs noſſe, qui dialectici appellantur: hi autem noſtri ignorare, qui non minùs noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, cùm idcirco aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba ſint prætermiſſa.

Iterum autem peccant, cùm genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus, qualis quæque res ſit, diſceptatur, ſejungunt. Nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto, quod totum à facti controverſia ſeparatum eſt.

Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem & controverſiam cadere poſſunt; Quid fiat, factum, futurúmve ſit, aut Quale ſit, aut Quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Recténe factum ſit, totum in eo eſt, quod, Quale ſit, quærimus.

Sed

Sed jam ad institutum revertar meum. Cùm igitur, accepto causæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil priùs consti- 27
tuo, quàm quid sit illud, quò mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis & judicii: deinde illa duo diligentissimè considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus, alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcumque causa postulabit motum, vocemus.

Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies. Una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur: ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, res judicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem à causa, atque à reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cùm causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. Quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit causa, habeant quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere; tamen & tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre: & jam ætatis est usûsque nostri, à capite, quod velimus, arcessere, &, unde omnia manant, videre. Et primùm genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit. Nam pro tabulis & contra tabulas; pro testibus & contra testes; pro quæstionibus & contra quæstiones; & item de cæteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare,

aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oporteat. Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.

Itemque illa, quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem perpolitámque deſiderant. Itaque cùm hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primùm, quid; deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt penè mediocris, quid dicendum ſit, videre: alterum eſt, in quo oratoris vis illa divina virtúſque cernitur, ea, quæ dicenda ſunt, ornatè, copiosè, variéque dicere.

28 Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita vobis placuit, non recuſabo, quò minùs perpoliam atque conficiam: quantùm conſequar, vos judicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam ſolæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. Hæc ſunt enim tria numero. Ea verò quemadmodum illuſtrentur, præſtò eſt, qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maximè auxit, qui ſolus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paulò illuſtriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas noſtra tulerit, quem non & ſæpe & diligenter audierim. Itaque, ſi quid eſt in me, quod jam ſperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantùm operæ mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quòd nihil quiſquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Atque ego is, qui ſum, quantuſcumque ſum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo & judico, neminem omnium tot, & tan-

40. *Reum conſularem*] M'. Aquilium, qui poſt ſervile bellum in Sicilia confectum de repetundis pecuniis cauſam dixit. Cùm judicum miſericordiam implorare nollet, M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam ab ejus pectore diſcidit, ut honeſtas cicatrices bello acceptas oſtenderet. Quibus conſpectis reus abſolutus eſt. Prusteus.

41. *Cicatrices adverſas*] Quæ in pectore, vel alia parte anteriori, accipiebantur vulnera, dicebantur *adverſa*, eránque glorioſa: ut contrà, *averſa* inhoneſta, utpote in fuga, & tergo accepta. Idem.

42. Cn. *Manlii*] A Cimbris Cn. Manlius &

tanta, quanta ſint in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem, ſi vos quoque hoc idem exiſtimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi, cùm ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Craſſo, & veſtiendum, & ornandum.

Tum Craſſus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut inſtituiſti. Neque enim eſt boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & veſtire, & ornare; præſertim cùm te locupletem eſſe negare non poſſis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa peroranda non dubitavit excitare [40] reum conſularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus [41] cicatrices adverſas ſenis imperatoris oſtendere? Qui idem, hoc accuſante Sulpicio, cùm hominem ſeditioſum furioſúmque defenderet, non dubitavit ſeditiones ipſas ornare, ac demonſtrare graviſſimis verbis, multos ſæpe impetus populi non injuſtos eſſe, quos præſtare nemo poſſit: multas etiam è republica ſeditiones ſæpe eſſe factas, ut cùm reges eſſent exacti, ut cùm tribunitia poteſtas eſſet conſtituta: illam Norbani ſeditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & jure eſſe conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, ſine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de [42] Cn. Manlii, [43] quid de Q. Regis commiſeratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare; ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me delegare vis, ea ſemper in te eximia & præſtantia fuerunt.

Tum Catulus: Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari ſoleo, quòd, cùm inter vos in dicendo diſſimillimi ſitis, ita 29
tamen uterque veſtrûm dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum eſſe videatur. Quare,

& Q. Servilius Cæpio proconſules victi prælio, caſtríſque binis exuti ſunt: octoginta millia militum occiſa, calonum ac lixarum quadraginta millia. *Livii epitome lib.* LXVII. Ea clades incidit in annum U. C. DCXLIX. IDEM.

43. *Quid de Q. Regis commiſeratione dicam?*] Antonius in cauſa Quinti Regis in commiſerationem movit judices: de qua nihil alibi, quod meminerim, legi. Nomen eſt hic proprium *Rex*, nec officium comprehendit. Q. Martius Rex conſul fuit cum M. Catone Nepote. Auctor eſt Gell. lib. XIII. cap. 18. & Plinius lib. II. cap. 31. STREBÆUS.

re, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potiùs, quàm à Crasso dici maluisse.

Hìc Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur. Quæ quanquam abs te novo quodam modo, præclaréque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissimè tractas, sempérque divinitus.

Depromam equidem, inquit Antonius, & quò faciliùs id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modò Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat. Nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur.

30 Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi

44. *Subacto*] Translatio ducta ab agricultura. Ut ager non semel aratus, sed iterum ac tertiò proscissus, potest meliores & grandiores fructus afferre: ita perdomitum & excultum ingenium & plura & meliora producit. PRUSTEUS.

45. *Opimius*] Anno U. C. DCXXXIII. C. *Gracchus seditioso tribunatu acto, cum Aventinum armatâ quoque multitudine occupavisset, à L. Opimio consule, ex senatusconsulto vocato ad*

volvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant.

Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ studio & diligentiâ præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando. quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. [44] Subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato, & iterato, quò meliores fœtus possit & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ.

Ac primùm naturam causæ videat, quæ nunquam latet. Factúmne sit, quæratur; an, Quale sit; an, Quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentiâ, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in judicium, quod isti sic jubent quærere: Interfecit [45] Opimius Gracchum. Quid facit causam? quòd reipublicæ causâ, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, Licueritne ex senatusconsulto, servandæ reipublicæ causâ. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentiâ sita: sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta, ad id, quod in judicium venit, spectantia, debeant afferri.

Atque hîc illud videndum est, in quo summus est error isto- 31
rum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes,

ad arma populo, pulsus, interemptus est. Anno consequente, L. *Opimius accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quòd indemnatos cives in carcerem conjecisset, liberatus est.* Epitome Livii lib. LXI. PRUSTEUS.

* *Quod personis*] Lamb. *quod propriis nominibus personarum, locorum, ac temporum distinctum est: in quo uno illi occupati sunt. Superius verò illud, quod totum est in ratione generis positum, quasi non necessarium sit, nullis præceptis aperiunt, ignari*

hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. Unum appellant, in quo sine personis atque temporibus de universo genere quæratur; alterum, * quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, num pœnâ videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causâ interemerit, cùm id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum personis, ac non ex generum ipsorum universa disputatione quæratur. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, Ceperítne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: quòd sumptuosus, de luxuria: quòd alieni appetens, de avaritia: quòd seditiosus, de turbulentis & malis civibus: quòd à multis arguitur, de genere testium: contráque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò à tempore atque homine ad communes rerum & generum summas revolventur.

Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, cùm de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita.

Quæ verò, cùm de facto non ambigitur, quæruntur, qualia
32 sint, ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, Videatúrne ei, quem paterpatratus

46. *A M'. Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multa attulisse &c.*] Verba *ea re* significant, ob eam causam, ob eam rem. Sic Cicero in l. 4. Tuscul. Disp. c. 38. Ea réque *suscipi, quod ita rectum esse videatur.* Sic etiam in epist. Bruti ad Atticum. *An hoc ipsum* ea re *facit, quòd illi propter amplitudinem omnia jam, ultróque deferenda putas?* Sed verba illius significationis huic loco non conveniunt; nulla enim ratio, aut causa significatur, cur Crassus multa attulit. MS. Bod. legit, *&* ex re *multa* &c. unde suspicor

patratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est; & ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. Tantùm satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eáque paulò subtiliùs explicarent. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici.

Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur; quot homines, tot causæ. Sin ad generum universas quæstiones referunt; ita modicæ & paucæ sunt, ut omnes eas, diligentes, & memores, & sobrii oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant: nisi fortè existimatis, [46] à M'. Curio causam didicisse L. Crassum; & ea re multa attulisse, quamobrem posthumo non nato Curium tamen heredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat universo rei negotiíque, non in tempore ac nominibus omnis quæstio, cùm scriptum ita sit, *Si mihi filius gignitur, ísque priùs moritur*, & cætera, *tum ut mihi ille sit heres*: Si natus filius non sit, videatúrne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse?

Perpetui juris, & universi generis quæstio non hominum nomina, 33

---

picor legendum, & ex reo *multa attulisse*. Sic in initio hujus capitis; *ea, si ex reis numeres, innumerabilia sunt*. Sic in cap. præcedente: *Nulla denique est causa, in qua id, quod in judicium venit: ex reorum personis, ac non generum ipsorum disputatione quæratur.*

Nempe Antonius voluit dicere, Crassum non ex ipsa persona Curii, neque ex reo argumenta deprompsisse; sed omnia ab homine ad naturam universam quæstionis retulisse. PEARCIUS.

mina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, à discendóque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quòd homines essent innumerabiles, [47] debilitati à jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facilè redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel [a] aptè describere, vel ornatè illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cùm se de turba, & à subselliis, in otium (ut cogitat,) [b] soliúmque [48] contulerit.

Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cùm diceret, sibi certum esse à judiciis causísque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustrà implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scævolarum & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hìc Crassus leniter, &, Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es. Me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

Hujus

47. *Debilitati à jure cognoscendo*] Vox *debilitatus*, cùm sine ablativo casu ponitur, significat nihil aliud, quàm *fractus*, *imminutus*: sed huic loco parum convenit ista significatio. Antonius paulò suprà dixerat; *nos Jurisconsulti impediunt, à discendóque deterrent*: idémque dicere etiam in hoc loco voluit, loquendi tamen formulâ variatâ. Legendum igitur censeo: *debilitati* metu *à jure cognoscendo* &c. Sic l. 1. c. 26. *simul ac me fractum ac* debilitatum metu *viderit*. Imò MSS. Cant. & Wag. exhibent reliquias hujus lectionis, legúntque, *debilitati* à me *à jure cognoscendo*. PEARCIUS.

Hujus quidem loci, quem modò sum exorsus, hic est finis, 34
inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum caussis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solùm numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatámque comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Eæ vi suâ verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur.

Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur, (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum caussarum & generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerarint, studio adhibito & usu pertractata esse possunt: sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nosse regiones, [49] intra quas venire debeas, ut pervestiges quod quæras. [50] Ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modò usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet.

Et sic, cùm ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, 35
deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cùm omnibus in rebus, tum in

a *Aptè*] Vict. Man. *acutè*

b *Solium*] Vict. Man. Lamb. *solitudinémque*.

48. *Soliúmque*] Id est, sella, vel lectulus domi positus: de quo Noster lib. 3. c. 33. *In solio sedentes* &c. Pearcius.

49. *Intra quas venire debeas*] Manutius, & Gruterus, *intra quas venere*, ut sit translatio à venatione ducta. Idem.

50. *Ubi eum locum omnem* &c.] Familiaris meus Johannes Walker pro *eum* reponit *enim*, & conjectura placet: in vulgatâ enim lectione nihil est, quod hanc sententiam priori connectat, etsi manifestè hîc ratio redditur eorum, quæ jam præcesserant. Idem.

causis defendendis plurimùm valet. Hæc præcipuè colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc nihil est quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attentè audiamus, atque ut ejus non solùm sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulò pòst, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit curâ & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna sunt.

Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululùm loci reliquum est arti. Ars demonstrat tantùm, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua sunt in cura; attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore; complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentiâ: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copiâ videmus ut abundent philosophi, qui, ut opinor, (sed tu hæc, Catule, meliùs) nulla dant præcepta dicendi, nec idcircò minùs, quæcumque res proposita est, suscipiunt, de qua copiosè & abundanter loquantur.

36 Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles is, quem maximè ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur: à quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile

51. *Carneadem, & Critolaum, & Diogenem*] Legati Romam Athenis missi sunt, uti multam remitti civitati peterent quingentorum talentûm, quam fecerat propter Oropi vastationem, Sicyoniis damnantibus, quibus illius causæ judicium à Senatu permissum fuerat. Legationis illius tempus mirâ auctorum dissensione traditur. Gellius, lib. XVII. cap. ult. sub bellum Punicum alterum illos advenisse refert; ac posteriorem eorum adventus

risimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quàm putaram.

Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: semper existimavi, jucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primùm quàm minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cùm tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seséque & videndi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiosè dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, &, si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & istorum omnium summatim causas & genera ipsa gustavi.

Valde hercule, inquit Catulus, timidè, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cùm erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis antè fuit, quàm ipse Pythagoras: quo etiam major vir habendus est, cùm illam sapientiam constituendæ civitatis duobus propè seculis antè cognovit, quàm eam Græci natam esse senserunt. Et certè non tulit ullos hæc civitas aut gloriâ clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cùm dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quòd, cùm ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, [1] Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab aliis frequenter auditos. Quos tu cùm haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut

(Margin: 37, beside "Valde hercule, inquit Catulus")

ventu facit Ennium, quod ego falsum arbitror: si quidem obiit Ennius anno U.C. 585. At Cicero (in Lucullo cap. 45.) legationem illam assignat P. Scipioni & M. Marcello Coss. qui est annus 599. Verùm Pausanias in Achaicis sub annum Urbis 603. illos advenisse significat. PETAVIUS, *Rat. Temp.* lib. IV. cap. 12. Eodem anno Urbis 603. id evenisse putat Casaubonus in Synopsi ad Polyb.

sicut Zethus ille Pacuvianus, propè bellum indixeris.

Minimè, inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potiùs, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: nam omninò haud placet.* Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse. Ego ista studia non improbo, moderata modò sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem.

38 Sed, ut eò revocetur, unde huc declinavit oratio; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, & vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum quo modo verum inveniatur, sed tantùm est quo modo judicetur. Nam & omne, quod eloquimur, sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent verúmne sit an falsum: & si conjunctè sit elatum, & adjuncta sint alia, judicent recténe adjuncta sint, & veráne summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modò ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus antè exorsa, & potiùs detexta propè retexantur. Hîc nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quòd & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi; & genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis staterâ, sed quadam populari trutinâ examinantur.

Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimiùm est, in judicandis nimiùm loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto

Ariſtotele, à cujus inventis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, cujus & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturámque videret, hæc quoque adſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eâdem prudentiâ, qua ille, ſed uſu in hoc uno genere, ſtudióque majore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquàm eſſet optanda nobis: qui nullam unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus eſt quiddam, quàm ab iis, qui hæc tradunt, & docent, poſtulandum ſit.

Ego autem, ſi quem nunc planè rudem inſtitui ad dicendum 39
velim, his potiùs tradam aſſiduis uno opere eandem incudem diem noctémque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa, ut nutrices infantibus pueris, in os inſerant. Sin ſit is, qui & doctrinâ mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo jam imbutus uſu, & ſatis acri ingenio eſſe videatur: illuc eum rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde univerſum flumen * erumpat: qui illi ſedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, & ea breviter illuſtret, verbíſque definiat.

Quid enim eſt, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cùm aut res, quæ ſit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinſecus autem, cùm ea, quæ ſunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione univerſa vis explicanda eſt, ſic: Si majeſtas eſt amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Romani tradi-

* *Erumpat*] Man. *erumpat: ut illi. . . commonſtrem. . . illuſtrem. . . definiam.*

tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit. Sin pars; partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reipublicæ fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum; suum, arrogans; utendum igitur fuit consilio senatûs. Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam & conjuncta quæremus, & genera, & partes generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt; & majora, paria, minora quæremus.

40 Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cùm [52] Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subjecta generi: [53] Si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari nobis esse debent, certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, quâ nos in liberos nostros indulgentiâ esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præ-

52. *Q. Metellum*] Anno U. C. DCLVII. præturam obtinuit Q. Metellus, Pii cognomentum adeptus, quòd, ut ait scriptor de Viris illustribus, patrem Numidicum precibus ac lacrimis assiduis ab exilio revocasset. Qua singulari pietate facilem ad summos honores aditum paravit. PRUSTEUS.

53. *Si omnes, qui Reipublicæ consulunt*] Sensus est: Si illi, qui Remp. adjuvant consiliis, cari esse debent; multò magis Imperatores illi, qui non solùm consiliis, sed & aliis rebus, scilicet fortitudine & periculis subeundis,

præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt: simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quòd Tib. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quòd P. Africani necis socius fuisti, [54] quòd eam legem in tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, sic. Ex majore: Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quantò gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

[55] *Hic, parvæ consuetudinis*
Causâ, mortem hujus tam fert familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est ejusdem, & eripere contra rempublicam, & largiri pecunias.

Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extraneâ sublevantur, ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. De quo genere toto paulò antè dixi. Hæc, ut brevissimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt.

Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint; reliqua curâ & cogitatione eruuntur. 41

Quod

---

dis, ejus salutem & dignitatem tuentur. PEARCIUS.

54. *Quòd eam legem*] Pighius ad annum Urbis DCXXXIV. ante hæc verba deesse nonnihil suspicatur, sicque ex varia manuscriptorum codicum lectione locum esse restituendum putat. *Quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd C. Graccho dux & auctor repetendæ per seditiones tribuniciæ potestatis fuisti, quòd eam legem* &c. PRUSTEUS.

55. *Hic, parvæ consuetudinis*] Terent. Andr. act. 1. sc. 1.

Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usûs nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum positâ excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si verò assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profectò præterea ad dicendum requiret.

Jam illud videmus, nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas: & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere: relinquere aliàs, alióque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsâ afferendâ, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, priùs ut simile confirmes: deinde quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

42 Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quàm ut faveat oratori is, qui audiet, útque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm judicio aut consilio, regatur. Plura enim multò homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundiâ, aut dolore, aut lætitiâ, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut juris normâ aliquâ, aut judicii formulâ, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paulùm, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui

Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles.

Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule, deus. Non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potiùs incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantùm potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. Sed cùm tria sint à me proposita, de uno dictum; cùm de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum.

Valet igitur multùm ad vincendum, probari mores, institu- 43
ta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus: & item improbari adversariorum: animósque eorum, apud quos agitur, conciliari quàm maximè ad benevolentiam cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ faciliùs ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, [56] vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acriùs, ut invitus, & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eáque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienántque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda.

Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in qui-

---

56. *Vultus pudoris significatio*] Ita legendum puto, deleto commate post vocem *vultûs*: ut tam *vultûs*, quàm *pudoris*, sit genitivi casûs, & regatur à voce *significatio*. Hæc loquendi formula sæpius ad Ciceronem occurrit: exemplo sit istud in initio Orat. in Pisonem: *Jamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ?* PEARCIUS.

bus minùs potest inflammari animus judicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello, non eos modò, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter, & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa, valeat. Tantùm autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatémque significanti, efficitur, ut probi, ut benè morati, ut boni viri esse videantur.

44 Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellítque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, [57] aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus.

Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quàm commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solùm morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cùm aggredior ancipitem causam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni

57. *Aut metuant, aut spernant*] Mss. Bod. Mag. Norf. Pal. quart. quint. & octav. itémque Lambinus, Asc. & editiones Ven. & Mediol. aliæque exhibent, *sperent*. Rectè sanè, Lector: vides enim contrarias animi permotiones sibi invicem opponi, amorem odio, invidiam favori; contraria verò permotio *metui* est *spes*. Nec aliter Cicero eas opponit c. 42.

omni mente in ea cogitatione curáque versor, ut odorer quàm sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, &, ut antè dixi, sua sponte, quò impellimus, inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietúsque judex: plus est operis. Sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante naturâ. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè à bono poëta dicta est *flexanimo*, *atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modò inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modò flagitabat, quæ 45
à me divinitus tractari solere diceret, & in causa M'. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclarè acta, laudaret. Quæ mehercule ego, Crasse, cùm à te tractantur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, genu, [58] digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum optimorúmque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucóque puerili, ut mihi non solùm tu incendere judicem, sed ipse ardere videaris. Neque fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiámque deducatur: nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti videbuntur. Quòd si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. Non mehercule unquam apud judices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam,

42. hujus libri; *aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut* timore. PEARCIUS.

58. *Digito denique*] *Cùm tres contracti digiti pollice premuntur, tum digitus ille, quo usum optimè Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando & indicando, unde ei nomen est, valet.* Fabius, lib. XI. cap. 2. PRUSTEUS.

aut odium excitare dicendo volui; quin ipſe in commovendis judicibus, iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile eſt perficere, ut iraſcatur, cui tu velis, judex, ſi tu ipſe id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, niſi teipſum flagrantem odio antè viderit: neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu, collacrimatione denique oſtenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ, niſi admoto igni, ignem concipere poſſit: ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam, & ardens acceſſeris.

46 Ac, ne fortè hoc magnum ac mirabile eſſe videatur, hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis; magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractéſque dicendo, ut nihil opus ſit ſimulatione & fallaciis. Ipſa enim natura orationis ejus, quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipſum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in cauſis, in judiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cùm agitur non ſolùm ingenii noſtri exiſtimatio, (nam id eſſet levius: quanquam, cùm profeſſus ſis, te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt majora multò, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cùm alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quàm verſus, quàm ſcena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe vi, cùm ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur [59] ſpondalia illa dicentis,

Se-

59. *Spondalia*] An legendum hîc *Sophoclea*, ut cenſet Auratus, quòd hi verſus ex Sophoclis Teucro à Pacuvio è Græco in Latinum ſermonem converſi? an *ſpondialia*, ut Turnebus, ſeu potiùs, quemadmodum Salmaſius & Voſſius putant eſſe magis ſecundùm analogiam, *ſpondaulia*? Σπονδύλαι ſunt tibicines, σπόνδυλος enim tibia eſt. Atque hîc σπονδύλιον μέλος verſus inter ſacrificandum ad tibiam cani ſoliti, ne quid malè ominatum

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?
Neque paternum aspectum es veritus?

Nunquam illud *aspectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

Quem ætate exactâ indigum
Liberûm lacerasti, orbasti, exstinxisti; neque fratris necis,
Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus?

flens atque lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidiè cùm ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poëtam bonum neminem (id quod à Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris.

Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres 47
casus, fictósque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cùm mihi M'. Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc cùm afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non priùs sum conatus misericordiam aliis commovere, quàm misericordiâ sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moveri judices, cùm excitavi mœstum ac sordidatum senem, & cùm ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem: cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multùm lacrimis suis adjuvaret: cúmque ego illum crebrò appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defen-

natum audiretur. Prusteus.

60. *Segregare*] Sic in Teucro tragœdiâ Telamonem inducit loquentem Pacuvius. Telamon rex Salaminis ad bellum Trojanum filios miserat Ajacem & Teucrum, ut alter alterum tueretur. Ut audivit Ajacem, ob negata Achillis arma, sibi manus intulisse, Teucrum, qui fratris necem ultus non fuerat, reversum ejecit. Idem.

defendendam invocarem. Non fuit hæc ſine meis lacrymis, non ſine dolore magno miſeratio, omniúmque deorum, & hominum, & civium, & ſociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modò non miſerabilis, ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea.

Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poſſitis: quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando ſodali, & quæſtore meo, tantum incendium non oratione ſolùm, ſed multò etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam, in Cæpionis gravi miſerabilíque caſu, in judicium vocabas: deinde principem & ſenatûs, & civitatis, M. Æmilium lapide percuſſum eſſe conſtabat: vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

48 Accedebat, ut hæc tu adoleſcens pro republica queri ſumma cum dignitate exiſtimarere: ego homo cenſorius vix ſatis honeſtè viderer ſeditioſum civem, & in hominis conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excuſationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi quæſtor fuiſſet. Hìc ego quid dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo. Si placuerit, vos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis.

Omnium ſeditionum genera, vitia, pericula collegi, eámque orationem ex omni reipublicæ noſtræ temporum varietate repetivi; concluſíque ita, ut dicerem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, juſtas tamen fuiſſe nonnullas & propè neceſſarias. Tum illa, quæ modò Craſſus commemorabat, egi: neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Romano dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac, ſi illæ ſeditiones ſaluti huic civitati fuiſſent, non continuò, ſi quis motus

tus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quòd si unquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illâ causam justiorem fuisse. Tum omnem rationem traduxi, & converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitûs. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter judicia abalienati, renovabam, atque revocabam.

Quod ubi sensi me in possessione judicii, ac defensionis meæ 49
constitisse, quòd & populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram converteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo antè disputavi, lenitatis & mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in liberûm loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama propè, fortunisque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem.

Petebam à judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent: præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquàm breviter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer.

viderer. Ita, magis affectis animis judicum, quàm doctis, tua, Sulpici, est à nobis tum accusatio victa.

50 Hìc Sulpicius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. Nam ego nihil unquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. Cùm enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem; quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti; te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere: quam tibi primùm munisti ad te audiendum viam. Ecce autem, cùm te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur; serpere occultè cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me verò jam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? Ut tu illa omnia odio, invidiâ, misericordiâ miscuisti? Neque hæc solùm in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cùm abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto.

Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maximè spectare solemus. Docuit enim jam nos longa vita usúsque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

51 Equidem primùm considerare soleo, postulétne causa. Nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione

---

61. *Sin, quod aut in bonos viros* &c.] Vitiosa certè est sententia, quam Lambinus sic corrigit: *Sin, quod aut bonis viris, aut iis quos quisque minimè lædere debueris, aut reipublicæ* &c. Sed aliâ, opinor, aggrediendum est viâ: istud *factum*, quod in priore parte sententiæ, planè otiosum est, ex illo loco suspicor huc afferri debere. Lego igitur, *Nam si quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id augeas, odium creatur: sin, quod*

ne flectendas proficere possimus: ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nunc quoniam hæc ferè maximè sunt in judicum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id velle videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem: plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea re quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eúmque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causâ suâ. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum cæteris commodandi favetur. Videndúmque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maximè invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis, ac nostris, dimovere. Eadémque hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: [61] sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque minimè debuerit, aut in rempublicam, tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. Interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus.

Par, atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam, an acerrimus longè sit omnium motus invidiæ: nec minùs virium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. In- 52

quod aut in bonos viros factum, *aut in eos* &c. Certè si vox *factum* in posteriori sententiæ parte in textum recipi non debet, subintelligi debet; ut *factum* in *bonos viros* idem sit ac *contra* bonos viros. Sic noster de Amic. c. 12. *Quid* in P. *Scipionem* effecerint, *sine lacrymis non queo dicere.* Sic & Terent. Heaut. Act. 1. Sc. 1. *Ego, quod me* in *te sit* facere *dignum, invenero*: & ibidem Sc. 2. *Vereor, ne quid* in *illum iratus plus satis* faxit *pater.* PEARCIUS.

vident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cùm ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent evolaſſe. Sed etiam ſuperioribus invidetur ſæpe vehementer, & eò magis, ſi intolerantiùs ſe jactant, & æquabilitatem communis juris, præſtantiâ dignitatis, aut fortunæ ſuæ tranſeunt: quæ ſi inflammanda ſunt, maximè dicendum eſt, non eſſe virtute parta; deinde etiam vitiis, atque peccatis. Tum ſi erunt honeſtiora atque graviora, tamen non eſſe tanti ulla merita, quanta inſolentia hominis, quantúmque faſtidium. Ad ſedandum autem, magno illa labore, magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata; ſeſéque, ſi quam gloriam peperiſſe videatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen eâ non delectari, totámque abjicere, atque deponere: omninóque perficiendum eſt, (quoniam plerique ſunt invidi, maximéque eſt hoc commune vitium & perpetuum: invidetur autem præſtanti florentíque fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miſeriis permiſta eſſe videatur.

Jam miſericordia movetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad ſuas res revocet, quas aut tulerit acerbas; aut timeat: aut intuens alium, crebrò ad ſeipſum revertatur. Ita cùm ſinguli caſus humanarum miſeriarum graviter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta & proſtrata virtus maximè luctuoſa eſt: &, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet ſpeciem tueri, lenis (ut ſæpe jam dixi) atque ſummiſſa; ſic hæc, quæ ſuſcipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens eſſe debet.

53 Sed eſt quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens eſſe volumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat

---

* *Infundendum*] Vict. Man. *influendum*: Grut. *inflammandum*

62\. *Contrariis commotionibus* inferenda *ſunt*] Verbum *inferre* ſemper apud Ciceronem opponitur illi verbo, quod magis huic loco convenit, *diluere*, ſive *propulſare*. Invito igitur, ut opinor, ſenſu hæc lectio retinetur. Vult enim Cicero ſignificare affectus omnes contrariis affectibus tollendos, amovendos, frangendos, imminuendos eſſe. Placet igitur con-

fluat oportet aliquid; & ex hac vi nonnunquam animi aliquid * infundendum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius humanitate conditur; remissio autem lenitatis quadam gravitate & contentione firmatur.

In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum à causa; & homines priùs ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant) nec cùm in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterúmque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt, in quo sunt omnia.

Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causâ sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æquè grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causâ leniter, aut permotionis vehementer aguntur, [62] contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benevolentia, ut misericordiâ invidia tollatur.

 Sua-

conjectura Johannis Walker, qui censet Ciceronem sic scripsisse, *contrariis commotionibus* infirmanda *sunt*. Nempe verbum *tollatur* satis nos docet, quid velit Cicero. Sic etiam in Oratore: *Cùmque animos in prima aggressione occupaverit*, infirmabit, *excludétque contraria*. Sed & has duas voces sæpe Cicero conjungit. Lib. 2. de Nat. Deor. *Quæ vos, Academici*, infirmatis & tollitis Lib. 4. Acad. Quæst. *Hoc cùm* infirmat tollítque *Philo*. Livius,

54 Suavis autem est, & vehementer sæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam artem desiderant: in quibus tu longè aliis, meâ sententiâ, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimùm docebis.

Ego verò, inquit Cæsar, omni de re facetiùs puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetiis, disputari. Itaque cùm quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula, & salsa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, præter cæteros, Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt, artémque tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. Quare mihi quidem nullo videtur modo doctrinâ ista res posse tradi. Etenim cùm duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum & breve: illa à veteribus superior, *cavillatio*, hæc altera, *dicacitas* nominata est. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim est totum hoc, risum movere.

Verumtamen (ut dicis, Antoni) multùm in causis persæpe lepore, & facetiis profici vidi. Sed cùm in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur, (natura enim fingit homines, & creat imitatores & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce,

vius, lib. XXXIV. in Catonis oratione: *Ut unam* tollendo *legem, cæteras* infirmetis. Sed digna interim notatu est lectio, quam servant Mss. Joan. Nov. Mead. Harl. duo & Bal. *contrariis commotionibus* efferenda *sunt*. Si vox efferenda significat *vincenda, superanda*, &c. omnino retineri debet. Videtur autem hoc significare in Tusc. Disp. l. 4. c. 29.

Quod non natura humana patiendo efferat.

Calepinus in Lex. dicit *efferre* significare, *vincere, superare, quasi extra ferre*: & ad eam significationem istius vocis probandam hunc locum sic citat; *contrariis commotionibus* efferenda *sunt*. Unde constat in veteribus libris, quibus usus est Calepinus, *efferenda*, extitisse. Carolus etiam Steph. invenit *efferenda* in suis veteribus libris. PEARCIUS.

63. *A Philippo interrogatus quid latrares*] Depeculatorem Philippum fuisse Catulus notavit, & ærarii furem: solent autem canes noctu fures allatrare. Sic Cato privatorum furtorum fures dixit *in nervo* ætatem agere: fures publicos, id est depeculatores, *in auro atque purpura*. Cato etiam Uticensis apud Sallustium fures ærarii appellat. Aut certè furem & spoliatorem provincialium: non enim hîc censeam alia Philippo furta objici. TURNEBUS.

ce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cùm antè illud facetè dictum emissum hærere debeat, quàm cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cùm [63] à Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem se videre* respondit? Quid in omni oratione Crassus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententiâ, concedendum. Non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis; & hoc, quod in celeritate, atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio tota redundavit hilaritate quadam & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipso servabat suam; quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea quæ occurrant, cùm salsissimè dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulsè interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, *flammam à sapiente faciliùs ore in ardente opprimi*, [64] *quàm bona dicta teneat*: hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

Sed ut in Scævola continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam 55
disputationémque [65] lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem

 dignum

64. *Quàm bona dicta teneat*] Versus est trochaicus integer, & hemistichium. Itaque legi debet, *à sapienti*, ut versus constet. Citatur hæc Enniana sententia à Symmacho in epistolis: quanquam Socratica potiùs est; nam Socratis verbum istud refertur: Σωκράτης ἔλεγεν, ὅτι ῥᾷον ἄν τις διάπυρον ἄνθρακα ἐπὶ τῆς γλώττης κατάσχοι, ἢ λόγον ἀπόρρητον, id est, *Socrates dicebat, faciliùs homines ardentem carbonem in lingua retenturos, quàm quod arcanò commissum sit.* Os autem si ardeat, id est, in ore si sit flamma, qui nolit uri & lædi, os non occludat, sed quàm maximè hiante flammam expuat. Ennius autem bona dicta, bonas sententias intellexerat, quas sapiens tenere se non potest, quin loquatur. At homines faceti idem de dicacibus usurpare solebant, & aliter versum interpretari. Ab eadem mente Ennius docta dicta appellavit: *Haud doctis dictis certantes, sed maledictis.* Et Catullus, XI. 15. *Pauca nunciate meæ puellæ non bona dicta*, cùm scripsit, maledicta significavit. Sunt etiam alia significatione dicta, dicacitates, & verba salsa. Plautus, Capt. III. 1. 23. *Dico unum ridiculum dictum de dictis melioribus, Qui* (Gronov. *Quibus*) *solebam menstruales epulas antè adipiscier.* In quem sensum versum Ennianum faceti homines, ut dixi, accipiebant. IDEM.

65. *Lusit*] Galli sic dicerent, *tourna en plaisanterie.*

dignum contumeliâ judicabat, utroque genere pugnavit. Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat; quàm multa de *ſe ſine cauſa ſudare*: [66] *Minimè mirum*, inquit, *modò enim exiſti de balneis*. Innumerabilia hujuſcemodi fuerunt, ſed non minùs jucunda illa perpetua. [67] Cùm enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Servilia; & cùm contraria inter ſeſe de republica capita contuliſſet; noſter hic facetiſſimè tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, teſtificatur pater ſe tibi Privernatem fundum reliquiſſe.* Deinde ex libro ſecundo, IN ALBANO ERAMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis noſtræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cùm is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit, (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, ſunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Ubi ſunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis conſignatos reliquit? Quòd niſi* [68] *puberem te*, inquit, *jam haberet, quartum librum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis lotum cum filio, ſcriptum reliquiſſet.*

66. *Minimè* mirum, *inquit, modò enim exiſti de balneis*] Ni fallor, non modò non jocus, ſed ne ſenſus in hac lectione inveniri poteſt. Brutus dixerat, *ſe ſine cauſa ſudare*: reſpondit autem Craſſus, non eſſe mirum illum ſine cauſa ſudare; modò enim exierat è balneis. Voces *minimè mirum* non ſolùm ad *ſudare*, ſed etiam ad *ſine cauſa* referri debent, ſi vulgatæ lectioni hæreamus. Solebant ii, qui è balneis exierant, ſudare, & aquâ diffluere. Vides igitur, Lector, in hac vulgata lectione Craſſum negare, Brutum habere cauſam ſudandi, & tamen cauſam, cur ſudet Brutus, afferre. Quis ferre poſſit hæc tam ſecum pugnantia? Mſſ. Joan. & Harl. 1. omittunt voces *mirum*, & *inquit*: unde ſtatim ſic locum emendavi. *Atque illa brevia; cùm ille diceret, ſe ſine cauſa ſudare: Minimè, inquit; modò enim exiſti de balneis.* Clara nunc exhibetur ſententia. Brutus dixerat, ſe ſine cauſa ſudare, id eſt, in impugnanda Planci contra Craſſum cauſa nimis vehementer agere, cùm ſine ſudore accuſari Plancus & vinci Craſſus potuerit. *Minimè*, inquit Craſſus, *non ſudas ſine cauſa: modò enim exiſti* &c. Jocus eſt in ancipiti ſignificatione verbi *exiſti*, quod ſignificat, & vendere balnea, & è balneis lotum egredi. Voces *minimè*, & *mirum*, adeo ſimili literarum ductu ſcribuntur, ut feſtinantes librarii facilè poſſint errare. PEARCIUS.

67. *Cùm Brutus duos lectores excitaſſet*] Hujus rei pro Cluentio Cicero meminit, cap. 51. De colonia Narbonenſi, in Bruto, cap. 43.

68. *Puberem*] Patri cum filio pubere in balneis lavari non licebat, nec ſocero cum genero. Cicero de Off. I. 35. *Noſtro quidem more cum parentibus puberes filii, cum ſoceris generi non lavantur.* TURNEB.

69. *Junia*] Popilia omnium prima Romæ in

Quis eſt igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minùs refutatum eſſe Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cùm caſu in eadem cauſa funere efferretur anus [69] Junia? Prò dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quàm inexpectata? quàm repentina? cùm, conjectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma gravitate & celeritate verborum: *Brute, quid ſedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti ſtudere? Patrimonio-ne augendo? at id non eſt nobilitatis. Sed fac eſſe, nihil ſupereſt; libidines totum diſſipaverunt. An juri civili? eſt paternum; ſed dicet, te, cùm ædes venderes, ne* [70] *in rutis quidem & cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe. An rei militari? qui nunquam caſtra videris. An eloquentiæ? quæ nulla eſt in te: &, quidquid eſt vocis ac linguæ, omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum contuliſti. Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium eſſe conſpectu? tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis? quibus non modò imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquiſti.*

Sed

---

in funere laudationem meruit, cùm antè honoratis tantùm viris ea tribueretur. Ac Ciceroni diſplicet, lib. II. de Legibus, cap. 24. laudatio mulierum, cùm legem tantùm de viris hanc ſanciat: *Honoratorum*, inquit, *virorum laudes in concione memorantor.* Quanquam Plutarchus jam inde uſque à Camilli ætate honeſtis matronis eam fuiſſe dicit tributam, ob collatum ornamentorum ſuorum aurum in Apollinis crateram: cùm Livius tamen ſcribat, tantùm eis conceſſum, ut ſacrorum & ludorum cauſâ pilentis carpentiſque uterentur. Paulò poſt Popiliam, idem honos eſt tributus Juniæ, quæ ex Brutorum erat familia. Ducebantur autem in forum funera laudationis cauſâ: quod quomodo fieret, ex Polybio ſubjicere placet: Ὅταν γὰρ μεταλλάξῃ τις παρ' αὐτοῖς τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, &c. Id eſt: „Cùm apud eos illuſtris vir aliquis ex hac migravit vita, in funere cum „reliquo ornatu in forum fertur, ad roſtra „quæ vocantur, interdum ſtans ante omnium oculos, raró recubans. Circumfuſâ „autem populi coronâ, in roſtra aſcendit filius, ſi quem puberem reliquerit, qui fortè adſit: ſin minùs, propinquus aliquis, & „de mortui virtutibus dicit, rebúſque quas „is proſperè geſſerit. Eo deinde ſepulto, „juſtíſque factis, mortui imaginem in illuſtriſſimo domûs loco ponunt, in cellula lignea conditam. Imago autem perſona eſt „ad ſimilitudinem egregiè expreſſa, & formâ, & lineamentis. Has imagines & in „publicis feriis aperiunt, ornántque magnificè: & cùm ex familia clarus aliquis moritur, in funus producunt. Idem.

70. *Solium tibi paternum*] In excipiendis rutis & cæſis, quæ in mancipatione prædiorum excipi ſolent, non retinuiſſe ſellam patris, in qua ille jus reſpondere ſolebat. Hîc enim *recipere* eſt excipere. Cicero, lib. I. de legibus, cap. 3. *Præſertim cùm non recuſarem,*

64 Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana, innumerabilia ex una concione meministis. Nec enim concio major unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quàm hujus [71] contra collegam in censura nuper, neque lepore & festivitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multùm facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantùm, & non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse.

Tum Antonius, Ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulùm inviderem. Nam esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per seipsum invidendum: sed, cùm omnium sis venustissimus & urbanissimus, omnium gravissimum & severissimum & esse, & videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

Hìc cùm arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cùm artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis à Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cùm his nihil opus sit: nos autem quomodo utamur, cùm opus sit, quærimus; ut in adversarium, & maximè, si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facilè homines audituri videbuntur.

Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quàm quæ priores: nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetiùs dictum videretur, quod

---

rem, *quominus more patrio sedens, id solio consulentibus responderem.* Ita qui solium vendiderit, jus non respondebit. TURNEB.

71. *Contra collegam*] Domitium. In Bruto, cap. 44.

* *Fateatur*] Vict. Man. Grut. *fateamur* ?

72. *Collectam*] Græci συμβολὴν appellant; id quod confertur in cœnam à convivis; quo verbo Plautus utitur, cùm scribit jocans: *Paratæ sunt scapulis meis symbolæ.* Sic colla-

tur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, lepore magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur.

Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur, Cæsarem, 57
qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multò in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale sit, unde ducatur; præsertim cùm tantam vim & utilitatem salis & urbanitatis esse * fateatur? Quid si, inquit Julius, assentior Antonio, dicenti nullam esse artem salis?

Hìc cùm Sulpicius reticuisset, Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla sit. Observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent: quæ si eloquentes facere possit, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facilè, vel certè aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ naturâ, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cùm, quò referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias; ne qua fortè dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur.

Ego verò, inquit ille, quoniam [72] collectam à conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi. Quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectante Roscio. Quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primùm loquar de facetiis, & docebo

collativum prandium dicunt Latini, quod Græci ἔρανον: & collativum ventrem eleganti translatione dixit Plautus. Vocant etiam Græci ἔρανον & συμβολὴν, pecuniam quæ exigitur à convivis. Proinde in Terentio, Andr. I. 1. 61. *Quid Pamphilus? cœnavit, symbolam dedit*, legendum censeo, non ut vulgò, *symbolum*. Collectrix etiam apud Plautum est, quæ religionis causâ stipem colligit: *Præcantrici, collectrici, ariolæ, atque haruspicæ*. TURNEBUS.

cebo ſus (ut aiunt) oratorem eum, quem cùm Catulus nuper audiſſet, [73] *fœnum alios* aiebat *eſſe oportere.* Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præſertim cùm ita dicat ipſe, ut ambroſiâ alendus eſſe videatur. Verùm te, Cæſar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſſus jam labore, atque itinere diſputationis, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diverſorio.

58 Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hoſpitium meum dices: nam te in viam, ſimul ac perpaulùm [74] guſtaris, extrudam & ejiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni iſto genere quid ſentiam, perbreviter exponam. De riſu quinque ſunt, quæ quærantur: unum, quid ſit: alterum, unde ſit: tertium, ſitne oratoris velle riſum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ ſint genera ridiculi.

Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quomodo exiſtat, atque ita repentè erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet; & ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur.

Locus autem, & regio quaſi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel ſola, vel maximè, quæ notant & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter.

Eſt autem, ut ad illud tertium veniam, eſt planè oratoris movere riſum; vel quòd ipſa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: vel quòd admirantur omnes acumen uno ſæpe in verbo poſitum, maximè reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis: vel quòd frangit adverſarium, quòd impedit,

quòd

73. *Fœnum*] Significavit alios videri Craſſo comparatos pecudes eſſe, proinde fœno paſcendos: Craſſum autem divinum planè hominem, ut ambroſiâ paſcendus ſit, qui cibus eſt deorum. TURNEB.

74. *Guſtaris*] Guſtus cùm alia ſignificat, tum interdum id quod venditores guſtandi & explorandi causâ dant emptoribus vini, quod γεῦμα dicitur à Græcis: ut cùm quid oſtenditur, ſpecimen à Latinis, à Græcis δεῖγμα vocatur: à quo per tranſlationem dixit Seneca, *Dedit enim nobis guſtum, ad*

quem

quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipsum oratorem, politum esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum: maximéque quòd tristitiam, ac severitatem mitigat & relaxat, odiosásque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco, risúque dissolvit.

Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquàm diligenter videndum est: id quod in quarto loco quærendi posueramus. Nam nec insignis improbitas & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. Facinorosos enim majore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se fortè jactant. Parcendum est autem maximè caritati hominum, ne temerè in eos dicas, qui diliguntur.

Hæc igitur adhibenda est primùm in jocando moderatio. Ita- 59
que ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordiâ maximâ digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eáque bellè agitata ridentur.

Est etiam deformitatis, & corporis vitiorum satis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maximè quærendum est, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, ne quid insulsè; sed etiam, si quid perridiculè possis. Vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, faciliùs jam intelligemus, cùm ad ipsa ridiculorum genera venerimus.

Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur: ut olim tu, Crasse, in Memmium, *comedisse eum lacertum Largii*, cùm esset cum eo Tarracinæ de anicula rixatus. Salsa tota, ac tamen à teipso ficta, narratio. Addidisti clausulam, totâ Tarracinâ tum omnibus in parietibus inscriptas fuis-

quem respondebit. A qua etiam translatione illud Ciceronis profectum est, *Et degustabit genus exercitationum mearum.* Significat enim Paradoxa gustum Bruto fore earum exercitationum quibus uti solet. Est & gustus interdum primus prandii missus. Martialis, (XI. 32. 4.) *Gustu protinus has edes in ipso, Has primâ feret, alteráve cœnâ.* Sed & gustare multò minùs est, quàm vel jentare, vel prandere: quo sanè hîc modo intelligendum est. IDEM.

ſe literas, tria *LLL*, duo *MM*. Cùm quæreres id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, [75] *Lacerat Lacertum Largii Mordax Memmius*. Perſpicitis, hoc genus quàm ſit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, ſive habeas verè, quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendum, ſive fingas. Eſt autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonſtres, ut mores ejus, de quo narres, ut ſermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fieríque videantur.

In re eſt item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione ſumi ſolet: ut idem Craſſus, *Per tuam nobilitatem, per veſtram familiam*. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, niſi illa vultûs & vocis imitatio? *Per tuas ſtatuas* verò cùm dixit, & extento brachio paululùm etiam de geſtu addidit, vehementiùs riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis:

[76] *Tibi ego, Antipho, has ſero*, inquit: ſenium eſt, cùm audio. Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, ut cautiſſimè tractandum ſit. [77] Mimorum eſt enim ethologorum, [78] ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcœnitas. Orator ſurripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat: præſtet idem ingenuitatem, & ruborem ſuum, verborum turpitudine, & rerum obſcœnitate vitanda.

Ergo

---

75. *Lacerat lacertum*] Hunc verſum Craſſus orator uſque adeò vulgo jactatum ait, ut Tarracinæ paſſim in omnibus parietibus inſcriptus viſeretur. Fabula, unde natum eſt adagium, ſic habet. Memmius quidam Romanus cùm ageret Tarracinæ, mulierculam quandam deperibat, ſed non citra rivalem. Cum hoc igitur cùm aliquando rixa incidiſſet, eò iracundiæ provectus eſt Memmius, ut Largii (nam id rivali nomen) brachium mordicùs arriperet. Ea res poſteaquàm in popularem abiit jocum, faceti quidam & φιλόγελοι ſenarium hunc in omnibus ejus parietibus quinque literis notarunt, depictis tribus LLL, & duobus MM. videlicet ut advenis percontandi miniſtrarent occaſionem. Itaque cùm M. Craſſus Tarracinam aliquando veniſſet, admiratus novum literarum ænigma, ſenem quemdam oppidanum percontatus eſt, quidnam ſibi vellent ejuſmodi literæ. Atque is, expoſitâ fabulâ, verſiculum explicuit.

Lacerat lacertum Largî mordax Memmius. Tametſi Cæſar, qui hæc loquitur apud Ciceronem, exiſtimat narrationem hanc totam in Memmium adverſarium deditâ operâ confictam fuiſſe. ERASMUS, Adag. Chil. I. Cent. IX.

76. *Tibi ego, Antipho*] Videntur hæc verba fuiſſe ſenis cujuſdam arbores ſerentis, filióque ſuo dicentis, ſe non tam diù victurum eſſe, ut eas arbores maturitatem ſuam aſſecutas videat: juvenem illum, & vigentem olim ex illis fructus percepturum. Tum quod addit, *Senium eſt, cùm audio*, hoc vult: Ita perfecta eſt iſta Roſciana ſenis tuſſientis,

&

Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narratâ aliquâ, quales sunt, intelligantur: aut imitatione [a] brevi injectâ, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. 60

In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur: sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quî igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarem [b] vestrum, [79] Granium, aut Vargulam, amicum meum? Non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primùm, ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere.

Pusillus testis processit. *Licet*, inquit, *rogare*, Philippus? Tum quæsitor properans, *Modò breviter*. Hîc ille, *Non accusabis; perpusillum rogabo*. Ridiculè. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quàm ipse testis: omnis est risus in judicem conversus: visum est totum scurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia.

& fractâ voce ac tremulâ utentis imitatio, ut non histrionem imitantem, senem, sed Senectutem ipsam videar audire. Pearcius.

77. *Mimorum*] Sic eos appellat, qui mores & affectus personarum exprimunt: nec *mimos* tantùm dixit, ut hoc libro posteà, & in Antonium fecit, & alii scriptores vocant, sed *ethologos* addidit, ne ambiguè loqueretur, ac fabula significari videretur, quam Mimum Græci, Latini Planipedem vocant, quales erant Mimi Publii & Laberii. Quanquam Cicero pro Cælio mimum hujusmodi, fabulam, id est, comœdiam appellare non vult: *Mimi ergo*, inquit, *est jam exitus, non fabulæ*. Pantomimorum hîc non meminit. Exorti enim posteà sunt imperante Augusto: erántque saltatores, qui gestu historias & fabulas ita exprimebant, ut sub oculos subjicerent, ad quam saltationem respexit Horatius, cùm scripsit,

Pastorem saltaret uti cyclopa rogabat.

Et Juvenalis, Sat. VI. 63.

Chironomon Ledam molli saltante Batyllo.

Turnebus.

78. *Si nimia est imitatio, sicut obscænitas*] Videtur oratio hiulca. Quæ tamen verba desiderentur, non facilè dixerim. Vellem ita legi: *Si nimia est imitatio. Si erit obscænitas, orator &c.* Muretus.

a *Brevi*] Lamb. *breviter*

b *Vestrum*] Lamb. *nostrum*.

79. *Granium*] Præconem, cujus multa dicta versibus erat complexus Lucilius. *Conjicere in versus dictum præconis volebam Grani*, apud Gellium, (IV. 17.) Vide Orat. pro Planco, (cap. 14.) Turnebus.

Ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur. *Cœnabo*, inquit, *apud te*, huic lusco, familiari meo, C. Sextio. [80] *Uni enim locum esse video*. Est hoc scurrile, & quòd sine causa lacessivit: & tamen id dixit, quod in omnes luscos conveniret. Ea, quia meditata putantur esse, minùs ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore: [81] *Manus lava*, inquit, *& cœna*.

Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra: &, quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid; illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus, cùm eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset; [82] *Puer abige muscas*? Risum quæsivit, qui est, meâ sententiâ, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi prudentiâ & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

61 Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moveant. Hæc igitur sit prima partitio; quod facetè dicatur, id aliàs

---

80. *Uni enim locum esse video*] Jocus est sumptus ex communi illorum temporum consuetudine loquendi, quâ aliquot convivis vocatis, ei quem prætereà invitatum vellent, locum superesse dicebant. Plautus in Sticho, *Ædepol tibi etiam, opinor, uni locum conspicor, ubi accubes*. Id scurriliter ad vitium oculi convertit Appius. Turneb.

81. *Manus lava*] Appius irridens C. Sextium, qui altero oculo captus erat, ait, *Cœnabo apud te, est enim uni locus*: ita carpebat hominis vitium, cujus in vultu erat locus uni oculo; quasi in ejus triclinio & convivio uni fuisset homini locus vacuus. Respondit Sextius subtili ac subito joco: *Cœnabis enimverò apud me, sed priùs manus lava*: quo dicto, hominis impuritatem notabat. Prusteus.

82. *Puer abige muscas*] Propinqui & amici, qui gratiosi erant aut clari, deducere solebant candidatos, qui prensatum ibant, ut petitio & gratiam & auctoritatem majorem haberet. Igitur cùm A. Sempronius Longus cum fratre Vargulam esset complexus, Vargula scurriliter lusit, jubens abigi muscas. Turnebus.

83. *Neronianum*] Illius, ut reor, Neronis, qui res adversus Annibalem gessit; estque exemplum hoc, ut pleraque hujus loci prisca, sumptum ex libro Apophthegmatum Catonis. Dictum autem hoc & de furace accipi potest, ut à Nerone usurpatum fuerat, qui omnia resignet & recludat: & de servo frugi, cujus fidei omnia herus committat, cui nihil annulo obsignet, cui nihil claudat serâ. In quodam libro scripto legitur *Nævianum*, ut à Nævio poëta sumptum, quod fortasse verius. Idem.

84. *Sp. Carvilio*] Puto hunc esse qui primus apud Romanos uxorem dimisit. Vir fuit illustris, qui ex equestri loco natus ad summam pervenit dignitatem, ut Paterculus scribit.

aliàs in re habere, aliàs in verbo facetias: maximè autem homines delectari, si quando risus conjunctè re verbóque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè etiam graves sententias posse duci. Tantùm interest, quòd gravitas honestis in rebus severè, jocus in turpiculis & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, &, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud [83] Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum*: quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem etiam verbis.

Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod [84] Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri, ut quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem*? præclarum & grave est. Quod [85] Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi est vetus illud*? [86] *num claudicat*? *at hic claudicat*: hoc ridiculum est; & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. *Quid hoc* [87] *Nævio ignavius*? severè Scipio. At in malè olentem, [88] *Video me à te circumveniri*, subridiculè Philippus.

---

scribit. Consul autem fuit cum Fabio Maximo. Auctor Cicero de Senectute. TURNEB.

85. *Calvino*] C. Sextius Calvinus, ut ait Cicero in Bruto, ingenio & sermone eleganti, sed valetudine incommoda fuit, etsi cùm remiserant dolores pedum, non deerat in causis. Is igitur ex podagra plerumque claudicabat. IDEM.

86. *Num claudicat: at hic claudicat.*] Sunt qui scribant hoc modo: *at hic clodicat.* Et sic interpretantur: Calvinus etsi claudicat pede, non tamen tam claudicat, quàm clodicat, id est Clodio favet. Istorum sententiæ non habeo fidem, quia Cicero confert exempla duo, quæ non sic sunt ex immutatione literæ, ut ea quæ sequuntur. Præterea immutant codices sine ratione. Ad hæc, quando fingitur Cæsar hæc tractavisse, cúmque vixit Glaucia homo impurus, ut ait Cicero in Orat. pro Rabirio Posthumo, nullus erat Clodius, cui deforme esset favere. Nondum ceperat Rempublicam P. Clodius, quem Milo interemit. Ego igitur sic interpretor. Glaucia impurus homo cùm videret Calvinum pede claudicantem, recordatus est antiqui proverbii, quo veteres utebantur in hominem errantem, vel dubiæ fidei. Quærebant enim: *Num claudicat*? hoc est constatne sibi, an potiùs errat, aut variat? Ex translatione verbi & ambiguitate objecit homini mentis errorem, vel dubiam fidem. STREBÆUS.

87. *Nævio*] Dictum est Africani, ut opinor, superioris in Nævium, à quo fuerat accusatus, quòd prædâ bello Antiochi captâ ærarium fraudasset: alii tamen à Petilio accusatum fuisse scribunt. Locus annominationem habet. Nominatur à Livio oratio P. Africani, in M. Nævium, in qua, ut opinor, hoc dixerat. TURNEB.

88. Vulgò *Video me à te circumveniri*] Cæsar dicit hæc duo Scipionis & Philippi dicta *verbi ad literam immutati similitudine contineri.*

lippus. At utrumque genus continet verbi ad literam immutati similitudo.

Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate versantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cùm ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, *si non convenit.* [89] *Caput enim magnum est*: laudabile & honestum. At ex eodem genere est: [90] *Calvus satis est*: *quòd dicit parum.* Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia sumantur.

Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quàm [91] Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso. Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum.

62 Quare [92] primum genus hoc, quod risum vel maximè movet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, glo-

---

ri. In joco Scipionis verba *Nævius* & *ignavius* idem propè sonant, eædémque ferè sunt verborum literæ. In hoc verò Philippi, cui verbo simile est verbum *circumveniri*? Prorsus nescio: jocus igitur non erit, nisi cum vulgatis nonnullis editionibus, & cum Lamb. & Steph. legamus, *Video me à te* non conveniri, sed *circumveniri.* Memento, lector, hoc in malè olentem quendam dictum esse. Sensus autem est: Cùm gravis est tibi halitus, quoties mihi occurris, non videris mihi *convenire*, sed insidias mihi parare, & mali aliquid mihi inferre velle. Pearcius.

89. *Caput magnum*] Ambiguum est, nam significatur & magnitudo partis, & amplitudo hominis. Publius autem iste Licinius Varus bello secundo Punico ædilis cum Venturio fuit, ut Livius scribit. Posteà etiam præturam eodem bello adeptus est, in qua tulit ad populum, ut ludi Apollinares in statum diem in perpetuum voverentur. Turnebus.

90. *Calvus satis est*] Hìc *Calvum* esse nomen proprium non censeam, sed appellativum. Jocus ex eo est, vel quòd veteres calvos fallaces censebant, vel quòd calvi mimi, ut Nonius ait, omnibus erant frustratui: unde *calvor*, quod est frustror, decipio. *Satis est* igitur *quod dicit parum*, est ambiguum. Id est enim quod parum loquitur, vel quod parum orator est. Nam *dicere parum* pro *oratorem non esse*, dicere solebant. Cicero in Bruto: *Nam T. Aufidius qui vixit ad summam senectutem, volebat similis esse horum, erátque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum.* Quid de Licinio Calvo oratore & poëta intelligunt, peccant ignoratione temporis. Si quis tamen, *Calvum*, nomen proprium, quod verum non puto, censeat, eandem servare poterit ambiguitatem. Satis est quod parum loquatur, & parum sit eloquens, ne nos fallat verbis, homo præsertim ineptus & molestus. Idem.

91. *Sannio*] Sanna, inquit vetus Persii interpres, dicitur os distortum cum vultu: quod facimus cùm alios irridemus: unde *Sanniones* dicti sunt, quòd non rectum vultum habent. Hìc tamen doctissimus Budæus animadvertit, mimorum quoddam genus significari.

gloriosum, stultum. Naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantùm licet furtim, si quando, & cursim: aliter enim minimè est liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solùm non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio * loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut antè divisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re; sed non sæpe magnum risum movent: magísque ut bellè & literatè dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cùm studiosè pilâ luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregaléſque eum, [93] cùm in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespa Terentius, quòd eum *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

 Quid?

ri. Verùm, ut reor, sanna & sannio ab homine stulto & inepto Sanna originem sumpsere, qui tam fatuus fuit, ut Cratinus Comicus sannam pro stulto usurpaverit, quemadmodum relatum est ab Eustathio: quo etiam auctore deduci potest utrumque à Sannis populis Asiæ, quos consuetudo Græcorum erat ejus ætate Tzanos vocare, qui moribus erant barbaris & incultis, ac proinde insulsis & inscitis. Affert & aliam originem à verbo σαίρειν. TURNEB.

92. *Primum genus hoc . . . . non est nostrum, morosum, &c.*] Hæc sunt Sannionum ridicula. Sustinent enim personas eorum, qui mores duros sequuntur & agrestes, qualis est Demea apud Terentium: qui nimiâ religione, & vano Deorum metu laborant, cujusmodi ferè sunt mulierculæ: qui nihil non suspicantur, ut senes: qui gloriam avidè captant, ut Thraso Terentianus: qui stulti sunt, ut Phædria. Hujuscemodi personas non sustinebit Orator, sed agitabit. Sustinere, est agere & imitari: agitare verò, faceto aliquo dicto, aut lepidâ narratione perstringere. STREBÆUS.

* *Loco*] Lamb. *joco.*

93. *Cùm in campum non venisset*] In campo Martio juventus Romana cùm aliis ludis, tum pilâ se exercebat, cujus studiosus erat Titius. Frangere autem brachium ambiguè dixit Vespa Terentius, vel suum, vel signi sacri. Apparet istum Titium quadam religionis opinione imbutum fuisse, quâ simulacra damnabat, aut certè non satis pium fuisse, qui signa sacra frangeret. Vespa proprium nomen non est meo judicio, sed appellativum, significátque vespillonem. Pompeius, *Vespæ dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt*, non à minutis illis volucribus, sed quia vespertino tempore eos efferunt, qui funebri pompâ duci propter inopiam nequeunt. Itaque, ut reor, hîc dicitur *vespa* Terentius, ut in Miloniana *popa* Licinius, id est sacrificulus. Si cui tamen Vespa proprium nomen esse videatur, non vehementer contrà pugnabo. Tantùm quid sentiam, testificor. TURNEBUS.

[94] *Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.*

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, [95] *non esse sextantis.* Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit: sed risus movent alia majores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem, ut antè dixi, vel maximè: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quàm risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

63 Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cùm aliud expectamus, aliud dicitur. Hîc nobismetipsis noster error risum movet. Quòd si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui [96] judicatum duci videns, percontatur ita,

[97] *Quanti addictus? mille nummûm.*

Si addidisset tantummodò, *Ducas licet*; esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem vide-

94. *Quid? Decius, Nuculam &c.*] Africani dicterium, quidam interpretari voluerunt, & ad obscœnitatem turpitudinémque retulerunt. Satius esse duxerunt, effutire nugas aniles, quàm se nescire quod nescirent, confiteri: quasi verò turpe sit ignorare, quod non culpâ tuâ, sed temporum injuriâ ignores. Si Lucilii Satyræ extarent, non esset difficile rem videre, quam Cicero tanquam notam attigit, non explicavit. Perierunt vel casu, vel majorum negligentiâ. Quid facias? unde sumas notionem? divinabisne, & incerta pro certis habebis? Tantine tibi est versiculus maximè ridiculus, ut propter illum impudentiam tuam atque temeritatem vendites? Non placet mihi temerè augurari: & si placeret, non referrem ad obscœnitatem, quia nec obscœnè loqueretur Africanus, nec obscœna inter faceta collocaret Cicero. STREBÆUS.

95. *Non esse sextantis*] Jocus est ex ambiguo. Dicitur enim non esse sextantis, quod pluris est, id est, quod est magni pretii: & non esse sextantis etiam dicitur, quod minoris est, id est, quod nullius propè pretii. Nam non putem diduci & distrahi verbum debere, ut sex tantis dicatur, quo ferè modo interpretantur. Sic illusit hominem nihili Granius, cùm eum laudare videretur. Precium enim in hominibus dicebant ortâ consuetudine ab emptione servorum. TURNEB.

96. *Judicatum duci*] Id est, condemnatum. Plautus, *Malè cubandum est, judicatum me uxor abducit domum*: & apud Gellium, *Æris confessi & debiti judicatis triginta dies sunt dati.* Sententia est; qui damnatum pecuniæ duci videt à creditore. IDEM.

97. *Quanti addictus*] Versus est trochaicus catalecticus. *Quanti addictus? Mille nummûm. Nihil addo, ducas licet.* Ille qui rogabat, videbatur judicatum solutâ summâ aut promissâ vindex liberaturus. Præter expectationem

videtur, falsissimus. Hoc tum est venustissimum, cùm in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cùm plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus.

Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum, Græci vocant παρονομασίαν, ut [98] *Nobiliorem, mobiliorem* Cato: aut ut idem, cùm cuidam dixisset, *Eamus* [99] *deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit* DE? *Immo verò*, inquit, *quid opus fuit te*? aut ejusdem responsio illa, *Si tu* [1] *& adversus, & aversus impudicus es.*

Etiam interpretatio nominis habet acumen, cùm ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic [2] illum in campo Martio nomen invenisse.

Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facetè interponitur, vel ut est, vel paululùm immutatus, aut ali- 64

 qua

tionem igitur, *ducas licet*, creditori dixit, significans se illi nullam facere moram. Addidit etiam ambiguum, cùm dixit, *Nihil addo*, quod est, Nihil prætereà rogo. Tantùm enim scire volebam, quanti esset addictus, nec peto ut à prætore pluris addicatur meâ causâ. Nihil enim mihi debet, nec quicquam addo summæ. TURNEB.

98. *Nobiliorem*] Fulvium *Nobiliorem* (eum accusaverat Cato, eique ut probrum objecerat, quòd poëtas in provinciam duxisset) *Mobiliorem* Cato appellavit, ejus levitatem notans, quod maximum apud Romanos crimen erat, studiosos gravitatis & constantiæ. IDEM.

99. *Deambulatum*] Reprehendebat, quòd malè esset Latinè locutus, cùm *ambulatum* dicere debuisset. Plerumque tamen composita idem quod simplicia significant, ut *deambulare* pro *ambulare* Cato dixerat Latinè. IDEM.

1. *Et adversus & aversus*] Objicit obscœnitatem oris, cùm *adversum* dicit, & muliebria, cùm *aversum*: ne quis scortatorem aut adulterum cogitet, quos Latini non vocant impudicos. Nam impudicitia est in patiendo. Simile quiddam Arcesilæ refertur in hominem castum illum quidem & integrum, voce tamen infractâ, & capillo composito, & oculis illecebrosis, Nihil interesse quibus membris homines cinædi sint posterioribus, an prioribus TURNEB Nec te moveat obscœnitas indigna liberali joco. Non enim jocabatur Cato, cùm diceret hæc. In verbis, quæ cadunt jucundè, non in re, hoc dictum facetum est. STREBÆUS.

2. *Illum in campo Martio*] Romæ forum in campo Martio habebatur, ubi tabulæ nummulariorum erant, & ubi Divisores nummum seu pecuniam populo dividebant: à nummo igitur *Nummius* hic nomen suum traxisse jocosè dicitur. PEARCIUS.

qua pars versûs, ut Statius Scauro [3] stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tantâ confidentiâ estis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Cælio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cùm ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem: abeunte jam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis? [4]

In hoc genus conjiciuntur proverbia [5]: ut illud Scipionis, cùm Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, *Agas asellum*, & cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur.

Est

3. *Ut Statius Scauro*] Gellius, IV. 20. *Cæcilius quoque ille comœdiarum poëta inclytus, servus fuit, & propterea nomen habuit Statius.* Is fortè, aut potiùs alius ejusdem nominis libertinus, Scauro stomachanti, paupertatem patris objecerat, qui, quamvis patricius & nobilis, carbonariam tamen exercuisset. Ex eo natam ferunt legem Liciniam & Mutiam, de regundis civibus, quæ bellum Italicum magna ex parte concitavit, quòd qui vix liber esset & civis, aut ne civis quidem, tam superbè principem senatûs appellasset. Huic usurpationi non admodum dissimilis est παρῳδία, cùm versum paulùm immutamus, aut ad versus poëtæ nobilis similitudinem versum condimus, ut ad imitationem versuum Homeri Hegemon Thasius poëma totum (unde parodus poëta appellatus est) & Matron apud Athenæum, lib. 4. TURNEBUS.

4. *Sentin' senem*] Antonius orator censor factus de ambitu causam dixit, accusatus à M. Duronio. Cælius, cujus filius erat intemperantior in libidines, (eum enim hîc delicatum vocat) pecuniam quandam à se profectam dicebat, quâ corrupta essent ab Antonio suffragia: dixit Antonius ab adolescente in meretriculas insumptam emuncto patre, ut in comœdiis adolescentes facere solent. *Tangere* enim hîc fallere & circumvenire est. Plautus, *Quia amare cernit, tangere hominem vult bolo.* Sic ferire dicebant, ut Terentius: *Ferietur alio munere Geta.* M. autem Antonius & L. Flaccus censores hunc Duronium posteà senatu moverunt, quòd legem de coercendis conviviorum sumptibus latam Trib. plebis abrogaverat. IDEM.

5. *Proverbia*] Proverbium est, *Agas asellum, si bovem agere non queas*, quod tum de Claudio Asello, quocum gerebat inimicitias, usurpavit Scipio. Græcè sic effertur, εἰ μὴ δύναιο βοῦν, ἔλαυνε γ' οὖν ὄνον, quo monemur, ut si bubulci esse non possimus, nec queamus vel plaustrum vel aratrum agere, asinarii simus saltem. Significavit ab imperatoribus eum inopiâ meliorum ductum fuisse; nec tam ductum militem ab imperatore, quàm asinum ab agasone actum esse. Nonnulli hîc; *Agaso asellum*, legunt eodem sensu, quòd ab asinariis potiùs quàm ab imperatoribus ductus sit: sed, nisi fallor, proverbium quod protuli, verissimum sensum aperit. IDEM.

6. *Tutor, mimus*] Titulus est fabulæ mimicæ. IDEM.

7. *Num molestus*] Quanquam sermo in interrogatione est, tamen apparet à Cicerone scriptum fuisse *Non*, alioqui non esset locus joco:

Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cùm ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus [6] vetus, oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis; tantùm genus hujus ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus [7] esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: *Tu verò*, inquisti, *molestus non eris. Jubebis igitur te*, inquit, *suscitari*? & tu, *Certè negaras te molestum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cùm ex centuria sua renuntiaret Acidinum consulem, præcóque dixisset, *Dic de L. Manlio*: [8] *Virum bonum*, inquit, *egregiúmque civem esse arbitror*. Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cùm ille, *Ex tui animi sententia tu uxorem habes*? [9] *Non hercule*, inquit, ex

joco: dicebántque *non* in interrogatione etiam, ut in negatione. Quod autem percontator dixerat interrogando, quasi infitiando dictum accepit Crassus, verba, non sententiam secutus. IDEM.

8. *De L. Manlio*] Comitiis centuriatis consules & prætores creabantur. Consul autem factus est L. Manlius Acidinus cum Q. Fulvio Flacco, anno ab U. C. DLXXIIII. quanquam alii etiam fortè Acidini antè consulatum sunt adepti, de quibus jocus fortè accipi possit. In comitiis autem rogatores dicebantur consules, qui comitia habebant: sed & illi qui in centuriâ aliquâ suffragia rogabant & renunciabant consuli comitia habenti interrogante præcone, ut tum Scipio Maluginensis in sua centuria fuit. Meminit etiam Livius M. Cornelii Maluginensis lib. IV. qui consul fuit cum L. Papirio Crasso, multis ante hujus ætatem seculis, si de eo Manlio quem dixi, jocum interpreteris. Ac voce tum suffragia, non tabellâ ferebantur, nondum latis legibus tabellariis. Rogatores autem renunciatores centuriarum fuisse, ita docet Cicero lib. II. de Divin. *Quos cùm Tib. Gracchus propter mortem repentinam ejus qui in prærogativa referenda subitò concidisset, in senatum introduxisset, non justum rogatorem comitiorum fuisse dixerunt. Primùm vide ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuisset. Is enim erat mortuus.* Sed & consul renunciabat, ut Cicero Murænam se renunciasse dixit. Præco etiam populo renunciabat quem centuria quæque relata & renunciata à rogatoribus consuli consulem faceret. Cùm ergo Maluginensis à præcone rogaretur, ut de candidato L. Manlio diceret, quid ipsius centuria censuisset, ille tanquam non de renunciatione interrogatus esset, sed de Manlii moribus, respondit, *Virum bonum & egregium civem esse reor.* Quod eo festivius est, quia non tantùm de hominum moribus, sed & de candidatis ea verba vulgò usurpare solebant. IDEM.

9. *Ex animi tui sententia, tu uxorem habes*] Interpunctione mutatâ rectè jocum hunc sic explicat Lipsius. Censores, cùm lustrum conderent, diligenter cavebant, ne quis civis sine uxore esset. Cicero de Legibus censorum officia describens, *cœlibes*, inquit, *esse prohibento.* Solebant porrò in exigendo jurejurando hæc verba præmittere: *Ex animi tui sententia*: id est, responde ad id quod rogabo, ita ut sentis: ac deinde addebant, *Tu equum habes? aut, tu uxorem habes?* Quod idem in omni juramento servatum auctor Cicero in Academicis. Hinc facilis hujus loci interpretatio,

ex animi mei sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cùm aliud est expectatum. Naturâ enim nos (ut antè dixi) noster delectat error: ex quo cùm quasi decepti sumus expectatione, ridemus.

65 In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione [10] ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione: ut olim Rusca [11] cùm legem ferret Annalem, dissuasor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi malè dicturus es, ut cæteris fecisti? Ut sementem feceris, ita metes*, inquit. Ex translatione autem: ut, cùm Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *turmales* [12] dixit *displicere*. Invertuntur autem verba: ut Crassus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cùm diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Helvius Lamia, deformis, ut nostis, qui cùm inter-

---

pretatio. Cùm enim censor Cato in lustro condendo à nescio quo Nasicâ solemnibus verbis de more petiisset, *Ex animi tui sententia* dic videlicet, *tu uxorem habes?* ille intempestivè dicax, & in alium sensum verba censoris detorquens respondit, *non hercle ex animi mei sententia.* Quasi censor non rogasset utrùm uxorem haberet, sed utrùm morigeram & bonam, & ex animi sui sententia haberet. Quis iste fuerit L. Nasica incertum: censorem autem cui id contigit fuisse M. Catonem illum censorium Lipsius existimat. Prusteus.

10. *Immutata oratione*] Sic allegoriam convertit, quæ non in verbo, sed oratione posita est. Lib. III. de Oratore, traductionem & immutationem vocat, quam Græci ὑπαλλαγὴν appellant. Hæc immutatio orationis, *permutatio* ad Herennium dicitur. Turnebus.

11. *Olim Rusca*] Legem Annalem M. Pinarius Rusca tulit, cùm esset Tribunus plebis anno U. C. DCXXIII. Ernest.

12. *Turmales*] Statuæ turmales propriè dicuntur, & translatè. Propriè dictæ sunt statuæ equestres: nam turmæ sunt equitum, non peditum. Impropriè, & translatitiè dicuntur gregales, & in turba collocatæ, cujusmodi non expetebat Scipio. Strebæus.

13. *L. Scribonio*] Magnas inter se simultates & odia exercuerunt Galba orator & Scribonius Libo, adeò ut tribunus tandem Libo in eum rogationem ferret privilegii similem, quòd Lusitanorum magnam manum perfidiosè interemisset, tribuniciæ actioni Catone subscribente, qua de re in Bruto scribitur. In quadam igitur altercatione, ac fortè in concione, Galba de Libone conquerens, in eum invehens, postremò judices ferebat: quod solent homines facere in magna causæ fiducia adversarium provocantes, cùm aut judicem ei ferunt, aut ab eo petunt. Ferebat autem, id est, offerebat, & dabat ei Galba familiares suos, quibuscum esset epulari solitus. *Suum* & *alienum* contrariè relata sunt. Cubiculum alienum dicit objiciens ei adulteria. Turneb.

14. *Villam in Tiburte*] Villæ Tiburtinæ in maximo erant pretio, adeò ut doleat Catullo suum fundum Sabinum, potiùs quàm Tiburtem, dici:

O funde noster, seu Sabine, seu Tiburs:
Nam te esse Tiburtem autumant, quibus non

interpellaret odiosè: *Audiamus*, inquit, *pulchellum puerum*; Crassus. Cùm esset arrisum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse fingere*: *ingenium potui*. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*. Multò etiam arrisum est vehementiùs.

Sunt etiam illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse joci, aliam severitatis: gravium autem, & jocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrariè: quod idem genus sæpe est etiam facetum: ut Servius ille Galba, cùm judices L. Scribonio [13] tribuno plebis ferret familiares suos, & dixisset Libo, *Quando tandem*, *Galba*, *de triclinio tuo exibis*? *Cùm tu*, inquit, *de cubiculo alieno*. A quo genere ne illud quidem plurimùm distat, quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte* [14] *habes*, *chortem in Palatio* [15].

Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto. Rerum plura sunt, eàque magis (ut dixi antè) ridentur, 66
in

non est
Cordi Catullum lædere: at quibus cordi est,
Quovis Sabinum pignore esse contendunt.

Illic villam habebat magnificentissimam & elegantissimam, ideoque invidiosam Metellus. Ergo Glaucia vir improbissimus objicit illi invidiosè villam Tiburtinam, ut & infrà Cæsar. *Egò verò*, *inquam*, *à porta exquilina video villam tuam.* Idem Metellus in Palatio habitabat, ubi, ut ex oratione pro Cælio intelligi potest, Metellorum domus fuit: cúmque *chors* villæ sit, non domûs, in qua *impluvium* dicitur potiùs, illum dicit chortem habere in Palatio, ei objiciens crimen affectati regni. Chortem enim hominum intelligit. Palatio autem occupato Romam ferè habere potuisset in potestate. Itaque periculosis temporibus ei præsidium imponebatur. Cicero in Catilinam: (L. I.) *Nihil te nocturnum præsidium Palatii.* In Metellum autem Numidicum istud dictum est, qui exulare maluit quàm in Saturnini leges jurare. Glaucia Saturnini factionem sequebatur. TURNEBUS.

15. *Chortem in Palatio*] Cn. Apuleius Saturninus, Tribunus plebis seditiosus ac turbulentus, cùm legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, eò quòd in eam minimè jurasset, diem dixit. Qui cùm à bonis civibus defenderetur, ne causa malorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est. Hæc ex Floro, lib. III, cap. 16. Qui defendebant Metellum, & vim parabant, conveniebant in Palatium, Consuléśque vocabant adversùs Saturninum, & Glauciam, Prætorem, socium ejusdem furoris. Quamobrem Glaucia homo dicax, & tum infestus Metello, *Villam*, inquit, *in Tiburte habes*, chortem in Palatio. *Chortem* dixit ut cohortem, pro multitudine eorum qui conveniebant in unum, quò Metellum tuerentur. Est autem *chors*, spatium intra villæ maceriem. Varro, *de Re rust.* Chortem barbari *curiam* vocant. A chorte dicta est *cohors*, quæ est decima pars legionis, & aliquando incerta multitudo. Usus est Glaucia translatione. Transtulit enim cohortem villicam ad significandum hominum cohortem; ut sit sensus: Qui villas habent, in illis habent chortes, in quibus aves & pecudes alunt. Tu verò villam in agro habes, chortem Romæ in Palatio. STREBÆUS.

in quibus eſt narratio: res ſanè difficilis. Exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & veriſimilia, quod eſt proprium narrationis, & quæ ſint, quod ridiculi proprium eſt, ſubturpia: cujus exemplum, ut breviſſimum, ſit ſanè illud, quod antè poſui, Craſſi de Memmio. Et ad hoc genus adſcribamus etiam narrationes apologorum.

Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria, ut, cùm Sex. Titius ſe Caſſandram [16] eſſe diceret, *Multos*, inquit Antonius, *poſſum tuos Ajaces Oïleos nominare.* Eſt etiam ex ſimilitudine: quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim teſtis [17] in Piſonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret. *Erras*, inquit, *Scaure. Ego enim Magium non conſervaſſe dico, ſed, tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe.*

16. *Caſſandram*] Ita ſe vaticinatum eſſe dicebat, ſed neminem credidiſſe. Nec enim Trojani fidem habebant Caſſandræ vati. Propertius, III. 13. 62.

Vera loquor, ſed nulla fides: neque enim Ilia quondam
Verax Pergameis Mænas habenda viris.

Quod & à Marone ſcribitur. Eam Ajax Oilei filius captâ Trojâ in Templo Minervæ conſtupravit, ut multi poëtæ canunt: quod tamen Homerus non ſcribit, aliamque affert naufragii Græcorum cauſam, ut auctor eſt Strabo. Objicit autem iſtam obſcœnitatem Titio Antonius propter mollitiem fracti & ſoluti geſtûs & viro indigni: adeò ut ex ejus nomine ſaltatio quædam mollis & delicata *Titius* diceretur. In Sextum Titium virum turbulentum & ſeditioſum ſe teſtimonium accuratiſſimè dixiſſe, narrat hoc libro II. Antonius. TURNEBUS.

17. *Gallus olim teſtis*] Confirmabat innumerabilem ab illo pecuniam Magio præfecto per corruptelam eſſe datam. Scaurus, qui patronus aderat Piſoni, teſtimonium refellere conabatur tenuitate, id eſt, paupertate Magii: non eſſe veriſimile, eum qui innumerabilem pecuniam recepiſſet, tam pauperem eſſe. Tum Gallus facetè: *Erras*, inquit, *Scaure*, *in hac tua refutatione. Ego enim Magium non conſervaſſe pecuniam dico, ſed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe.* Qui nuces legit, id eſt, colligit nudus, non poteſt auferre vel in ſinum, vel in manicas: mittit in ventrem. Sic ille Magius in compotando omnem pecuniam dicebatur abſumpſiſſe. STREBÆUS.

18. *M. Cicero ſenex*] Is avus Ciceronis oratoris fuit, qui in municipali republica M. Gratidio legem Tabellariam ferenti reſtitit: pater autem Ciceronis Cæſari, Craſſo, Antonio, familiaris fuit, ſed & patruus. Itaque qui de patre Ciceronis intelligunt, peccant. TURNEBUS. Urſinus cenſuit legendum eſſe *Cato*, quia notæ ſunt Catonis cum Græcis & Græcè ſcientibus inimicitiæ: ſed cur non fieri potuit, ut ejuſdem eſſet ſententiæ *M. Cicero ſenex*, ſcilicet avus noſtri Ciceronis? De avo ejus hoc dictum puto, non de patre; is enim qui iſtius *M. Ciceronis ſenis* filius fuit, quique hìc vocatur *vir optimus* & Cæſaris *familiaris*, non fuit Cicero Orator, (nam tunc temporis non niſi decimum ſextum annum ætatis agebat,) ſed pater Oratoris, qui, ut diſcimus ex lib. II. cap. I. familiaris Craſſi & Antonii fuit. PEARCIUS.

19. *Syrorum venalium*] Venalitiarii magnam vim ſervorum Syrorum Romam adve-

lisse. Ut illud M. Cicero senex [18], hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *Nostros homines similes esse Syrorum venalium* [19]: *ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum.*

Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam, *Jam ostendam, cujusmodi sis*; cùm ille, *Ostende, quæso*: demonstravi digito pictum Gallum [20] in Mariano scuto Cimbrico sub Novis [21] distortum, ejectâ linguâ, buccis fluentibus. Risus est commotus: nihil tam Manciæ simile visum est. Ut cùm Testio Penario [22] mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, si quid vellet, si nucem fregisset.*

Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causâ ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum videri Memmium, *ut in forum descen-*

vehebant. Hinc illud Ciceronis, in Pison. cap. 1. *Nemo queritur Syrum nescio quem de grege noviciorum factum esse consulem.* Nam prædones Cilices oram Syriæ infestam habebant, & prædas illinc agebant, captáque corpora Delum deportabant ad mercatum, unde Romani emebant. Qui autem Syri optimè loquebantur Græcè, diù servierant in Græcia, veteratoréſque & nequam evaserant, nec novitii erant: sed quod servituti diuturnæ, quæ improbos & callidos reddit, attribuendum fuit, id in Græcorum mores conferebat Ciceronis avus, qui infestus Græcis fuisse videtur non multò secus, ac Cato censorius. TURNEBUS.

20. *Pictum Gallum*] Tabernæ erant circa forum, inquit Fabius: & scutum illud signi causâ positum. Marianum autem scutum Cimbricum vocat, propterea quòd Cimbris nuper à Mario victis, in memoriam victoriæ dominus tabernæ scutum suspenderat, sic pictum pro tabernæ signo. Solebant etiam ad pompam triumphi ornandam multa hujusmodi scuta traduci, & in foro poni. Scutum igitur pendebat in taberna pro signo, in quo Gallus linguam ejiciebat, id est, exerebat. Sic enim in contumeliam & deformitatem eum fœdè pinxerant: fortasse etiam quòd in historia scriptum scirent, Gallum qui cum Torquato pugnasset, linguam exeruisse. Livius, *Armatum adornatúmque adversus Gallum stolidè lætum, & (quoniam id quoque memoriâ dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt.* Plinius (XXXV. 4.) hunc jocum non Julio, sed Crasso tribuit, nec scutum, sed tabulam nominat. Sic enim scribit, *Hinc ille Crassi oratoris lepos agentis sub Veteribus, cùm testis compellatus instaret*: Dic ergo Crasse, qualem me reris ? *Talem*, inquit, *ostendens in tabula pictum infacetissimè Gallum exerentem linguam.* IDEM.

21. *Sub Novis*] Ut locus erat in foro; qui *sub Veteribus*, sic, qui *sub Novis* dicebatur, à tabernis. IDEM.

22. *Testio Penario*] Testius Penarius dicendo mentum non aliter intorquebat, quàm qui dentibus frangunt nucem: quod cùm J. Cæsar animadvertisset, excepit adversarium ridiculo. *Dic*, inquit, *si quid velis, posteaquam nucem fregeris.* STREBÆUS. Simile est illud in Vespasianum, qui vultu nitentis erat: *Dicam, cùm ventrem exonerare desieris.* TURNEBUS.

dens caput ad fornicem Fabii [23] *demitteret.* Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam, cùm ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, *Si quintum* [24] *pareret mater ejus, aſinum fuiſſe parituram.*

Arguta etiam ſignificatio eſt, cùm parva re, & ſæpe verbo res obſcura & latens illuſtratur: ut cùm C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut exiſtimabatur, avarus & furax, ſed egregiè fortis & bonus imperator, gratias ageret, quòd ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello præſertim magno & gravi; *Nihil eſt, quo mihi gratias agas*, inquit, *ſi malui compilari, quàm venire* [25]. Ut Aſello Africanus objicienti luſtrum illud infelix, *Noli*, inquit, *mirari. Is enim, qui te ex ærariis exemit* [26], *luſtrum condidit* [27], & *taurum immolavit.* Tanta ſuſpicio eſt, ut religione civitatem obſtrinxiſſe [28] videatur Mummius, quòd Aſellum ignominiâ levarit.

67 Urbana etiam diſſimulatio eſt, cùm alia dicuntur ac ſentias; non illo genere, de quo antè dixi, cùm contraria dicas [29], ut Lamiæ Craſſus, ſed cùm toto genere orationis ſeverè ludas, cùm

---

23. *Ad fornicem Fabii*] De homine prælongo interpretatur Fabius (VI. 3.) hunc in modum: *Quale refert Cicero de Memmio homine prælongo, caput eum ad fornicem Fabii offendiſſe.* Sed cenſeam potiùs accipi debere de animi vitio, ut C. Memmium infeſtum patribus tam magnum ſibi videri dicat, ut ad fornicem Fabii, qui altiſſimus erat, caput demittat. Sic enim reprehenduntur magni ejus ſpiritus, & notatur inſolentia hominis ſeſe efferentis ſupra modum. Ut ita intelligam, faciunt & verba Ciceronis ſcribentis ipſum Memmium ita ſibi videri magnum; & hiſtoria. TURNEB.

24. *Si quintum*] Q. Metellus Macedonius quatuor habuit filios conſulares, quorum ut quiſque cæteros ætate, ſic ingenio ſuperabat. Omnium igitur minimè ingenioſus fuit C. Metellus, cujus tarditatem accuſans Scipio aiebat, ſi mater ejus quintum pareret, aſinum fuiſſe parituram; quaſi ita obtuſus fuiſſet Metellus, ut nullus niſi aſinus ipſi poſſet eſſe inferior. PRUSTEUS.

25. *Compilari quam venire*] Gellius, lib. IV. cap. 8. refert quoſdam ſcribere id Fabricium, non Ruffino, ſed aliis mirantibus, quòd hominem inimicum & avarum conſulem feciſſet, reſpondiſſe. Apud Fabium lib. XII. cap. 1. ſcribitur, *Malui à cive me ſpoliari, quàm ab hoſte venire.* TURNEBUS.

26. *Ex ærariis exemit*] Cenſores malos cives ſic notabant, ut qui ſenator eſſet, Senatu moveretur; qui eques Romanus, equum publicum amitteret; qui verò plebeius, fieret ærarius, nec eſſet in albo centuriæ ſuæ tanquam civis, ſed tantummodo pro capite ſuo tributi nomine æra penderet. Si quis plebeius hac ignominiâ levabatur, illum *ex ærariis eximi* dicebant. STREBÆUS. Porrò notandum eſt morem fuiſſe Cenſoribus taurum immolare, cùm luſtrum conderent, & finirent. PEARCIUS.

27. *Luſtrum condidit*] Cenſu peracto, immolatiſque ſue, ove, tauro, luſtrum conditum dicebatur, quòd in cenſendo finis eſſet factus: non autem ſemper acto cenſu luſtrum condebatur. Nam ſi quid dirum, & ominoſum, aut ſiniſtrum accidiſſet, luſtrum con-

cùm aliter sentias ac loquare: ut noster Scævola Septumuleio[30] illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.* In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα: sed, uti ferunt, qui meliùs hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiáque longè lepore, & humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, & cum gravitate salsum, cúmque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causâ multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium cuivis tempori*[31] *hominem esse*: sic profectò res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatémque versari.

di nefas erat. Livius, *Census actus eo anno: lustrum, propter Capitolium captum, consulem occisum, condi religiosum fuit.* Itaque census is, quo lustrum condebatur, ab Ulpiano census lustralis appellatur. Significat igitur Scipio, civitati propè opus esse expiatione, quòd cùm Asellus exemptus sit ex ærariis, quod ominosum & dirum videri vult, conditum tamen lustrum sit: inde enim infelix lustrum & calamitosum fuisse, multúmque mali posteà reip. evenisse. Verba Africani de Mummio, quæ à Valerio scribuntur, hîc adscribam: *Cùm haberet*, inquit, *censuræ consortem Mummium, ut nobilem, ita enervis vitæ, pro Rostris dixit, se ex majestate reip. omnia gesturum, si sibi cives, vel dedissent collegam, vel non dedissent.* TURNEBUS.

28. *Religione obstrinxisse*] Religione civitatem obstringere, est eum metum violatæ religionis incutere civibus, ut expiandum civitatem, & Deos esse placandos existiment STREBÆUS.

29. *Cùm contraria dicas*] Genus illud superius dicit, quo per inversionem quis jocatur, à quo ironiam hîc distinguit, quam dissimulationem appellat, ac mox etiam dissimulantiam. Eâ plurimùm usus est Socrates in sermonibus, præsertim cum sophistis disputans. Nam de seipso detrahens, plurimùm tribuebat iis, quos volebat refellere. TURNEBUS.

30. *Scævola Septumuleio*] C. Gracchus, seditioso Tribunatu acto, cùm Aventinum armatâ multitudine occupasset, L. Opimius Consul ex senatusconsulto persequens illum, præmium pollicitus est ei, qui Tribuni caput auferret, ad séque deferret. Id fecit Septumuleius Anagninus, & aurum in præmium accepit. Cùm Scævola in Asiam proficisceretur, & Anagninus rogaret ut eò se præfectum duceret: *Quid tibi vis*, inquit, &c. Videtur severè & graviter homini consulere, quem ut avarum crudelémque deludit, quia pro capite malorum civium velit aurum sibi rependi. STREBÆUS.

31. *Cuivis tempori*] Simile quiddam de Asinio Pollione refert Fabius hunc in modum: *Ut de Pollione Asinio seriis jocísque pariter.*

Sed redeo ad cætera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cùm honeſto verbo vitioſa res appellatur: ut cùm Africanus cenſor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna [32] non affuerat, cùm ille ſe cuſtodiæ causâ diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretque cur ab eo notaretur, *Non amo*, inquit, *nimiùm diligentes.*

Acutum etiam illud eſt, cùm ex alterius oratione aliud excipias atque ille vult: ut Salinatori Maximus, cùm, Tarento amiſſo, arcem tamen Livius retinuiſſet, multáque ex eâ prælia præclara feciſſet, cùm aliquot poſt annos Maximus id oppidum recepiſſet, rogarétque eum Salinator, ut meminiſſet, operâ ſuâ ſe Tarentum recepiſſe; *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes.*

Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolùm mimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus,
Poſtquàm rem habere cœpit, eſt mortuus.
Quid eſt tibi
Iſta mulier? Uxor. Similis medius fidius [33]. &
Quamdiu ad aquas [34] *fuit, nunquam eſt mortuus.*

68 Genus hoc levius, ut dixi, mimicum; ſed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non ſtultus quaſi ſtultè cum ſale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cùm audiſſet te cenſorem à M. Duronio de ambitu poſtulatum, *Aliquando*, in-

---

ter accommodato dictum eſt, eſſe eum omnium horarum. P. autem Mummius lepidus & facetus cùm eſſet, homo cuivis tempori à Publicio dictus eſt, quòd in otio, in negotio, in rebus lætis, in aſperis, jucundus hominibus eſſet, & cuicumque tempori aptus. TURNEBUS.

32. *Pauli pugna*] Prælium illud intelligo, quo conflixit cum Perſe rege Macedoniæ Paulus Æmilius. TURNEBUS.

33. *Similis medius fidius*] Quidam cùm deformem & fœdam mulierem videret, interrogavit virum qui aderat illi perſimilis: Quid eſt tibi iſta mulier? Soror, an cognata? Cùm reſpondiſſet, uxor eſt mea: tum ille, *Similis eſt tibi medius fidius.* Ac ſi diceret, Ex lineamentis corporis judicaveram tuam ſororem eſſe, vel cognatam. Hoc modo facetè notavit illius viri fœditatem. STREBÆUS.

34. *Ad aquas*] Aquas in plurali cùm dicunt, aquas calidas & medicatas intelligunt, ut Baianas & Puteolanas: ægri autem valetudinis causâ ad aquas Baianas ibant. Horatius, epiſt. 15. lib. 1. Quidam igitur lento contabeſcens morbo, ad aquas recreatus tandem eſſe videbatur, reverſus paulò poſt obiit. Id abſurdum videri vult cavillator, quòd ad aquas potiùs, ubi valetudinis causâ tamdiu deſe-

inquit, *tibi tuum negotium* [35] *agere licebit.* Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurdè, salséque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas: ut Pontidius, *Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum.*

Ut ego, qui in delectu, Metello [36], cùm excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, *Tu igitur nihil vides? Ego verò*, inquam, *à porta Esquilina video villam tuam.* Ut illud Nasicæ, qui cùm ad poëtam Ennium venisset, eíque ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse; Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis pòst diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse. Tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem*, inquit, *tuam?* Hìc Nasica, *Homo es impudens. Ego cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi?*

Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut, cùm Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu & lana? Non pol*, inquit, *audeo. Nam me ad famosas vetuit mater accedere.*

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi abscondi- 69
tam: quo in genere est illud Siculi, cui, cùm familiaris quidam quereretur, quòd diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu,

 Ama-

desederat, mori debuerit. De piscatore intelligi jocum minimè placet. TURNEB.

35. *Tuum negotium*] Erat Antonius admodum occupatus in gerenda censura, & negotium multis facessebat. Accusatus de ambitu coactus est, ut se defenderet, omittere aliena negotia. Visus est illi Mancia quidam gratulari, quòd de suis tandem negotiis, quæ, ut publica curaret, neglexisse videbatur, seriò ipsi cogitare liceret. Verùm clam arguebat his verbis nimiam illius in aliena re severitatem & diligentiam; negligentiam in sua. PRUSTEUS.

36. *Metello*] Metellum hunc esse puto Numidicum, qui Numidiam sortitus provinciam bello Jugurthino, delectum, ut Sallustius scribit, Romæ habuit: in quo petenti militiæ vacationem Cæsari, morbúmque oculorum juranti, *Tu igitur*, inquit, *nihil vides?* quasi sola cæcitas excusanda esset, nec satis esset morbus oculorum ad vacationem. *Imò verò*, inquit ille, *à porta Exquilina video villam tuam Tiburtinam.* In quo ei objecit invidiosè villam nimis magnificam, nimísque altè ædificatam; & quid ageretur, dissimulavit, atque ita respondit, quasi tantùm interrogaretur quantùm videret, non quàm justa excusatio esset. TURNEBUS.

Amabo te, inquit, *da mihi ex ista arbore quos feram surculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cùm in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videretúrne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, inquit; *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.*

Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cùm à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium,

Quid ploras pater?
Mirum ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti: ut, cùm Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cùm ille diceret, *Cave*: rogavit, *numquid aliud ferret præter arcam?*

Etiam stultitiæ salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum, *Quæso*, inquit, *prætor, adversario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis.*

Movent illa etiam, quæ conjecturâ explanantur longè aliter, atque sunt; sed acutè, atque concinnè: ut, cùm Scaurus accusaret Rutilium ambitûs, cùm ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in ejus tabulis [37] ostenderet literas, *A. F. P. R.* ídque

37. *Et in ejus tabulis*] Veteres Romani (ut dixi ad c. 23.) tabulas rei familiaris suæ conficere solebant: has & Rutilius ille Rufus confecit, & ex his in judicium prolatis Æmilius Scaurus aliquid contra Rutilium attulit. Causa hujusmodi fuit: Scaurus & Rutilius unà Consulatum petebant; Scaurus verò, qui eum obtinuit, accusavit Rutilium ambitûs, & ad id crimen probandum postulavit, ut Rutilii tabulæ in judicium afferrentur: in iis tabulis Rutilius retulerat, ea quæ in sua petitione Consulatûs contigerint, putà turbas populi, suffragiáque non sine seditione quâdam lata, & in fine addiderat quatuor has litteras, *A. F. P. R.* Eas Æmilius Scaurus malo animo sic explicavit, *actum fide Publii Rutilii*, iísque innui contendit, id, quod actum fuerit & memoratum in Rutilii tabulis, actum fuisse auctoritate Rutilii ejúsque sponsione, quasi clàm promiserat vel pecuniam vel securitatem suffragia istiusmodi ferentibus. Rutilius verò dixit se his literis solùm significasse, *antè factum, post relatum*, id est, ea quæ in tabulis ejus memorata præcesserant, antè (scilicet interjecto tempore) facta erant, quàm ipse ea scripto mandâsset. Interim Canius alio modo, quàm vel Scaurus vel Rutilius, istas literas explicavit, sc. *Æmilius fecit, plectitur Rutilius*, id est, id in quo Scaurus Rutilium accusat, fecit Scaurus ipse, quamvis Rutilius ob id plectendus videretur. PEARCIUS.

idque diceret esse, *Actum fide P. Rutilii*; Rutilius autem, *Antè factum, pòst relatum*; C. Canius, eques Romanus, cùm Rufo adesset, exclamat; neutrum illis literis declarari. *Quid ergo*, inquit Scaurus? *Æmilius fecit, plectitur Rutilius.*

Ridentur etiam discrepantia. *Quid huic abest, nisi res & vir-* 70
tus? Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis: ut cùm objurgavit Albius Granium [38], quòd, cùm ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde absoluto Scævolâ gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse judicatum.

Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut, cùm patrono malo, cùm vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simul ac domum redisset: *Perdam*, inquit, *vocem, si id fecero*: *Melius est*, inquit, *quàm reum.*

Bellum etiam est, cùm, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut, cùm Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederétque advocatus reo Bestiæ, cùm funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor.*

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationem: cujus innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cùm ageretur de agris publicis, & de [39] lege

---

38. *Ut cùm objurgavit Albius Granium*, &c.] Sunt qui hunc locum emendandum censent; omnes, ut opinor, malè interpretati sunt. Albucius Scævolam de pecuniis repetundis accusavit, ut dicit Cicero in Bruto, & libro primo de Finibus: ad probanda verò ea, quæ Scævolæ objecerat, Granii tabulas protulit; Scævola judicum sententiis absolutus est; Granii igitur tabulas falsas esse iisdem sententiis judicatum est: si quid enim Albucius ex istius tabulis contra Scævolam adhibuit, judices verò Scævolam absolverunt, manifestum est istas tabulas judicibus visas fuisse falsas. Albius igitur quidam ex iis, qui aderant, objurgavit Granium, qui & gauderet suum amicum Scævolam absolutum fuisse, & non videret contra suas tabulas judicatum fuisse. Monuit igitur eum non tam ad Scævolæ res secundas, quàm ad suas adversas respiceret. PEARC.

39. *De lege Thoria*] *Sp. Thorius*, ut inquit in Bruto Cicero, *valuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum vitiosa & inutili lege vectigali levavit.* Appianus hoc aliter scribit, nec ei cum Cicerone convenit. Ait enim à Thorio vectigal agro publico esse impositum, quod plebi viritim divideretur: ab alio deinde tribuno vectigal esse sublatum. Sed Ciceroni fidem habeamus in legibus & institutis patriæ suæ, non peregrino nec hospiti. Lege igitur Thoriâ agri publici, qui antè attributi fuerant civibus vectigales,

lege Thoria, & premeretur Lucilius [40] ab iis, qui à pecore ejus depasci agros publicos dicerent, *Non est*, inquit, *Lucilii pecus illud*: *erratis*: (defendere Lucilium videbatur) *ego liberum puto* [41] *esse*: *quà lubet*, *pascitur*.

Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit. Cùm ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tulisset, *Ejero*, inquit: *iniquus est* [42]. Cùm esset admurmuratum, *Ah*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero*, *verùm omnibus*.

Ab hoc verò Crasso nihil facetius. Cùm læsisset testis Silus Pisonem, quòd se in eum audisse dixisset: *Potest fieri*, inquit, *Sile*, *ut is*, *unde te audisse dicis*, *iratus dixerit*. Annuit Silus. *Potest etiam*, *ut tu non rectè intellexeris*. Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. *Potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino*, *quod te audisse dicis*, *nunquam audieris*. Hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret.

Hujus generis est plenus * Nævius, & jocus est familiaris [43].

Sapiens si algebis, *tremes*.

& alia permulta.

71 Sæpe etiam facetè concedas adversario idipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius; cùm ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus*.

---

gales, publicè possideri cœpere, & publicanis elocari, quod minùs utile erat, quàm si possessores vectigal pependissent. Nihilominus tamen Lucilius lege recenti & populo invisâ, in agros suum pecus immittebat, fortasse non pascuos, certè non petito à publicanis pascendi jure. TURNEB.

40. *Lucilius*] Ex veteri codice Pighius ad annum U. C. DCXXXVIII. corrigendum putat *Lucullus*, L. Luculli qui Mithridatem vicit, pater, quem avaritiâ, luxu, aliisque vitiis infamem fuisse scribit Plutarchus in Lucullo. PRUSTEUS.

41. *Liberum puto*] Id est, nullius esse puto, dominum habere non existimo. Videri etiam cuipiam fortasse posset ductum à pecudibus, quæ diis consecrabantur, vocabantùrque *ἄνετα* & *ἄφετα ζῶα*, quæ sine custode liberè pascebantur. TURNEBUS.

42. *Ejero, inquit, iniquus est*] Rejicio, inquit, judicem iniquum. Nam ejerare est tanquam jurejurando testari, se recusare. Cùm autem Nasica ejerasset iniquum Scævolam, secuta est admurmuratio omnium, propter eximiam de Scævola æquitatis & probitatis opinionem. Præter expectationem tamen rursum eum omnibus Nasica iniquum ejeravit, quòd in consulatu causam publicam deseruisset, nec eam armis adversus Tiberium Gracchum defendisset, patribúsque ejus opem implorantibus negasset se quicquam vi esse acturum. IDEM.

* *Nævius*] Lamb. *Nævius*. Est locus, est familia.

43. *Et jocus est familiaris*] Meliùs in libris veteri-

dignus. Sæpe etiam ſententioſè ridicula dicuntur : ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus [44] tulit, cùm C. Cento prodiiſſet, & ſatis contumelioſè, *Quid fers*, *Cinciole* [45], quæſiſſet : *Ut emas*, inquit, *Cai* [46], *ſi uti velis*.

Sæpe etiam ſalsè quæ fieri non poſſunt, optantur : ut M. Lepidus, cùm cæteris ſe in campo exercentibus, in herba ipſe recubuiſſet, *Vellem hoc eſſet*, inquit, *laborare*. Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percontantibus, lentè reſpondere quod nollent : ut cenſor Lepidus, cùm M. Antiſtio Pyrgenſi equum ademiſſet, amicíque cùm vociferarentur, & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cùm optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet : *Me iſtorum* [47], inquit, *nihil credere*.

Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripſiſſe. Nam illa, quæ verbi ratione & vi continentur, certa ferè ad definita ſunt, quæ plerumque, ut antè dixi, laudari magis, quàm rideri ſolent.

Hæc autem, quæ ſunt in re & in ipſa ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipſorum ridiculè indicandis, & ſimilitudine turpioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda

 dicen-

veteribus ſcribitur, *Eſt jocus*, *eſt familia*, *ſapiens ſi algebis*, *tremes*. Ita enim ſenarius erit integer, cujus ſenſus erit : Quantumvis urbanus facetúſque ſis, quantumvis bono loco natus, tamen iſta non facient, quin ſi algeas, tremas : quod præter expectationem eſt dictum, cùm præſidia non defutura expectaremus homini ingenioſo & bonâ nato familiâ. TURNEBUS.

44. *De donis & muneribus*] Caius Cincius, vir ætatis Lucilianæ, ut Macrobius ſcribit, legem tulit Muneralem, qua cavebatur, ne quis ob cauſam orandam munus aut donum caperet. De ea loquitur Plautus, cùm ſcribit, *Neque Muneralem legem*, *neque Leno-niam*, *rogata nécne fuerit*, *flocci æſtumo*. Eam legem admodum ſenex ſuaſit Fabius Maximus. Verba hujus legis quæſtionem attulerunt, quid donum à munere differat. Labeo genus eſſe donum ait à donando dictum ; ſpeciem munus. Nam munus eſſe donum cum cauſa, ut putà natalitium, nuptiarum : & quale patronorum fuerit honorarium. IDEM.

45. *Quid fers*, *Cinciole*] Contumelia ineſt in diminutione, & contemptio, quam etiam voce adjuverat. IDEM.

46. *Ut emas*, *Cai*] Ducta eſt hæc ſententia ab iis, qui cùm nolunt vicinis commodare vaſa utenda, reſpondent, Eme ſi uti vis : quam ad dona & munera patrociniorum, quibus ditatus erat Cento, traduxit Cincius, illius perſtringens operam venalem. Seſe enim ait laturum, ne quis ei quid donet. IDEM.

47. *Me iſtorum*] Id eſt, dicat patri ſuo ; me non credere ipſum talem eſſe, qualem prædicatis, ſcilicet parciſſimum, modeſtiſſimum, frugaliſſimum. PEARCIUS.

dicendo, & stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocosè vult dicere, quasi naturâ quadam aptâ ad hæc genera, & moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quò severior est & tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora videri solent.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc diversorio sermonis [48] * mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pomtinum deverteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego verò, atque hilare quidem à te acceptus, inquit, & cùm doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricio mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratiùs dicendum & cogitandum fuit. Nam cætera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia.

72 Ego enim cùm ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cùm & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi judicum conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum constituo, quid habet quæque causa boni, quid mali. Nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed quantum habeat, id refert.

Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem vitióque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo dissimulatum obruaur. Et, si causa est in argumentis,

48. *Hoc diversorio sermonis*] Qua sermonem absolverat Antonius metaphorâ, cap. 57. *defessus jam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diversorio*, eâdem definit hîc Cæsar; ac vereri se dicit, ne sit inamœnum hoc sermonis sui diversorium, sed potiùs simile Pontinarum paludum, injucundarum, ac minimè salubrium. Ceterùm quod in plerisque editionibus *sermonis sui* legitur, mendum,

mentis, firmiſſima quæque maximè tueor, ſive plura ſunt, ſive aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt; ad eam me potiſſimùm partem, quæ maximè commovere animos hominum poteſt, confero.

Summa denique hujus generis hæc eſt, ut, ſi in refellendo adverſario firmior eſſe oratio, quàm in confirmandis noſtris rebus, poteſt, omnia in illum conferam tela. Sin noſtra faciliùs probari, quàm illa redargui poſſunt, abducere animos à contraria defenſione, & ad noſtram conor traducere.

Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo jure ſumo. Unum, ut moleſto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil reſpondeam: quod forſitan aliquis jure irriſerit: quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo, confiteórque me, ſi quæ premat res vehementiùs, ita cedere ſolere, ut non modò non abjecto, ſed ne rejecto quidem ſcuto [49] fugere videar; ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem atque pompam, & pugnæ ſimilem fugam: conſiſtere verò in meo præſidio, ſic ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci causâ ceſſiſſe videar. Alterum eſt illud, quod ego oratori maximè cavendum & providendum puto, quodque me ſollicitare ſummè ſolet: non tam ut proſim cauſis, & elaborare ſoleo, quàm ut ne quid obſim, non quin enitendum ſit in utroque: ſed tamen multò eſt turpius oratori, nocuiſſe videri cauſæ, quàm non profuiſſe.

Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut ſunt 73
contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille: ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam velle dicere videbatur. Me verò lubente, inquit Antonius, dixerit, ſive refellendi causâ, ſive quærendi.

Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui

dum non dubitamus, ut ex citatis mox Antonii verbis videre eſt. Prusteus.

* *Mei*] Vict. Lamb. Grut. *ſermonis tui.*

49. *Sed ne rejecto quidem ſcuto*] Ad conſuetudinem ſpectat eorum, qui in prælio fugientes clypeos ſuos in tergum reducebant, ne averſi vulnerarentur: neque enim ſolùm clypeum abjicere, ſed in tergum rejicere, imbecillitatis fuit. Frequentiſſimè apud Homerum hic mos contumeliâ notatur, Pearc.

qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri * lectissimum; propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil à te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres. Idque memoriâ teneo, cùm mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassúsque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solùm quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres. Tum illum mihi respondere memini; cætera in te summè esse laudanda, illud verò improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret. Quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.

74 Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam. Sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cujusdam est ingenii ac singularis: cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessétque ei, quem defenderet. Facit enim de se conjecturam: cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consultò, putet, quod contra seipsum sit, dicere. Sed ego non de præstanti quadam & eximia, sed propè de vulgari & communi prudentia disputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eíque artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, pollicitum esse se traditurum. Cùm ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci quæ vellet, quàm si meminisse, docuisset. Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit,

* *Lectissimum*] Man. Lamb. *tectissimum*: Grut. *rectissimum*.

derit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cùm quidem ei fuerit optabilius oblivisci posse potiùs, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, vidissétve, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est; neque illa mea cautio & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem.

Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minùs lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti faciliùs quod stultè dixeris, reprehendere, quàm quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantùm sit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita. Nec, si hoc Crassus non committit, ideò non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quàm cùm ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit ille, adversariumne? immo verò*, aiunt, *se, & eum, quem defendit.*

Hoc Crassus non putat nisi perfidiâ accidere posse; ego au- 75
tem sæpissime video in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud, quod suprà dixi, solere me cedere, &, ut planiùs dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? Cùm id non faciunt alii, versantúrque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriterne causis nocent, cùm aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cùm personarum, quas defendunt, rationem non habent? Si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo invidiosiora faciunt; quantùm est in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, judicibúsque jucundos sine ulla præmunitione orationis acerbiùs,

 & contu-

& contumeliosiùs invehare, nonne abs te judices abalienes? Quid, si, quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum est?

Quid, si, cùm pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundiâ, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quò libenter malè audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimiùm patiens & lentus existimor: ut, cùm teipsum, Sulpici, objurgabam, quòd ministratorem [50] peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut planè insanus esse videatur.

In ipsis autem argumentis, si quid posueris aut apertè falsum, aut ei, quod dixeris, dicturúsve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpius,) si possim ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minùs, ut certè ne quid mali.

76 Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordinem, collocationémque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera, quæ oratorum judicio & prudentiâ comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde, ut rem exponamus; pòst, ut eam probemus nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipsa præscribit.

Ut verò statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causâ dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur. Sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnunquàm ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii; neque tanti sit illud, quod prodesse videa-

50. *Ministratorem*] Ministrator is fuit, qui in causis advocato sive patrono soleret subjicere ea, quæ pro reo dicenda essent. Sic in Orat. pro Flacco, c. 22. *Hic mihi Mæandrius, quasi* ministrator, &c. PEARCIUS.

* *Copiam*] Lamb. *eámque copiam, rectè ut fieri*

videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) valde multa sunt: ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cùm colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quàm expendere.

Et quoniam (quod sæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad no- 77
stram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo; una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulò pòst pauca dicemus, habere hanc vim magnoperè debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanare possint.

Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimùm, quanquam maximè proprius est locus & in exordiendo & in perorando; digredi tamen ab eo quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causâ, sæpe utile est. Itaque vel narratione expositâ sæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus: vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque * copiam, rectè id fieri poteſt: eæque causæ sunt ad agendum & ad ornandum [51] gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

Atque etiam in illo reprehendo eos qui, quæ minimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimùm putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expe-

fieri possit : *eæque* . . . *augendum.*

51. *Ad agendum & ad ornandum*] Lambinus & Robertus Stephanus impresserunt *augendum*: quomodo se habet MS. Mead. Et rectè quidem, ut opinor: loquitur enim Cicero de permovendis animis, quod fit augendo, & amplificando. PEARCIUS.

expectationi, qui audiunt, quàm celerrimè occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multò plus sit in reliqua causa laborandum. Malè enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melio fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, serventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur.

Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. Nam si quando id primùm invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare atque commune.

78 Principia autem dicendi semper cùm accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio, quæ continuò eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat; & ait idem, cùm brachium concalefecerit, tum se solere pugnare; neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut & venustati vel maximè serviant, & reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi vehemens & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quantò hoc magis in oratione exspectandum est, in qua non vis potiùs, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repentè evolet. Sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc

---

* *Deprompta*] Vict. Grut. *deprompta*, & *apparebis*, .. *eas* ... *communes*.

51. *Atque infrequentibus causis*] Per *causas infrequentes* intellige causas parum frequentatas,

Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. Idcircò totâ causâ pertentatâ atque perspectâ, locis omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum. Sic & facilè reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cùm erunt pænè ex intima defensione * deprompta, & apparebit ea non modò non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse.

Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam & munitionem, 79
aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia proportione rerum præponere. Itaque in parvis atque infrequentibus causis [11] ab ipsa re est exordiri sæpe commodius.

Sed cùm erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordiâ dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, iisdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanaríque non possit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos, benéque existimantes efficiamus: quod agendo efficitur meliùs, quàm rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus judicem & docilem; quæ sunt utilia: sed non principii magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd & attenti tum maximè sunt, cùm omnia exspectant, & dociles magis initiis esse possunt. Illustriora enim

 sunt,

tatas, sive eas, quæ non tanti erant momenti, ut quàm plurimi iis judicandis interesse solerent. PEARCIUS.

ſunt, quæ in principiis, quàm quæ in mediis cauſis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.

Maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantùm impelli primò judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

80 Connexum autem ita ſit principium conſequenti orationi, ut non tanquam citharœdi proœmium affictum aliquod, ſed cohærens cum omni corpore membrum eſſe videatur. Nam nonnulli, cùm illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, ut audientiam ſibi fieri velle videantur. Atque ejuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Samnitum, qui vibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; ſed ut ipſis ſententiis, quibus proluſerunt, vel pugnare poſſint.

Narrare verò rem quòd breviter jubent, ſi brevitas appellanda eſt, cùm verbum nullum redundet, brevis eſt L. Craſſi oratio: ſi tum eſt brevitas, cùm tantùm verborum eſt, quantùm neceſſe eſt, aliquando id opus eſt: ſed ſæpe obeſt vel maximè in narrando, non ſolùm quòd obſcuritatem affert, ſed etiam quòd eam virtutem, quæ narrationis eſt maxima, ut jucunda, & ad perſuadendum accommodata ſit, tollit. Ut illa, *Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis*, quàm longa eſt narratio? Mores adoleſcentis ipſius, & ſervilis percontatio, mors Chryſidis, vultus & forma, & lamentatio ſororis, reliqua pervariè jucundéque narrantur. Quòd ſi hanc brevitatem quæſiſſet,

Effertur, imus, ad ſepulcrum venimus,
In ignem poſita eſt.

ferè decem verſiculis totum conficere potuiſſet: quanquam hoc ipſum, *Effertur, imus*, conciſum eſt ita, ut non brevitati ſervitum ſit, ſed magis venuſtati. Quòd ſi nihil fuiſſet, niſi, *In ignem poſita eſt*; tamen res tota cognoſci facilè potuiſſet. Sed & feſtivitatem habet narratio diſtincta perſonis & interpuncta ſermonibus: & eſt probabilius, quod geſtum eſſe dicas, cùm, quemadmodum actum ſit, exponas: & multò apertius ad intelligendum eſt, * ſi ſic conſiſtitur aliquando, ac non iſta brevitate

* *Si ſic*] Lamb. *ſi hic* ... *aliquamdiu*

tate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quàm cætera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quòd & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quàm cæteræ: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscuriùs, tantùm id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quòd alia possis, semel si obscuriùs dixeris, dicere alio loco planiùs; narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interruptè narrabitur.

Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id est con- 81
silii. Neque enim si nota res est, nec dubium quid gestum sit, narrari oportet; nec si adversarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicione & crimen efficient, contráque nos erunt, acriter persequamur; & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidiâ, non stultitiâ fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. Nam ad summam totius causæ pertinet, cautè, an contrà, demonstrata res sit; quòd omnis orationis reliquæ fons est narratio.

Sequitur, ut causa ponatur: in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjunctè, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. Namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem, & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi quæ contrà dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcircò hæc & naturâ, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt.

Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniáque cùm superioribus orationis locis, tum maximè extremo, ad mentes judicum quàm mximè permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Neque sanè jam causa videtur esse, cur secernamus ea præ-

cepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit.

82 Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium; multísque aliis dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam * ingenii, ostentationísque suspicio [53].

Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem varietatémque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas. Nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cùm subest ille timor, eâ neglectâ, ne dignitatem quidem posse retineri.

Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam cùm id convenit, certatur, utrùm honestati potiùs, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itémque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude nasci defendet, sempérque eam cum dignitate esse conjunctam.

Sed quid fieri possit aut non possit, quídque etiam sit necesse aut non sit, in utraque re maximè est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimùm vidit.

Ad

* *Ingenii*] Man. Lamb. *ingenii ostentationis suspicio.* Ut sit, ne videamur ostentare ingenium velle

53. *Ingenii*, ostentationísque *suspicio*] Optimi quique dicendi & sentiendi magistri præceperunt, ut vitaremus suspicionem jactationis, & ostentationis. Nullibi verò, nisi in hoc loco, præceptis traditur, ut vitanda sit *suspicio ingenii.* Imò nisi *ingenio* excellere videamur, parum proderit nostra oratio. Optimè

Ad consilium autem de republica dandum, caput est, nosse rempublicam: ad dicendum verò probabiliter, nosse mores civitatis; qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et, quanquam una ferè vis est eloquentiæ, tamen, quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum videtur: maximáque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; sæpe etiam à temeritate, iracundiâ, spe, injuriâ, invidiâ, crudelitate revocandos.

Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur con- 83
cio, naturâ ipsâ ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cùm sint populares multi varíique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordidè, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione, vel invidiâ, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque famâ; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metûs multitudo: hísque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, si est auctoritas: tum admonitio, quasi lenior objurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est * infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breve aliquod dictum nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facilè, quàm multitudo, à tristitiâ, & sæpe ab acerbitate, commodè, ac breviter, & acutè, & hilarè dicto deducitur.

timè igitur Manutius & Lambinus legunt, *Vitanda etiam ingenii* ostentationis *suspicio*. Nec aliam exhibent lectionem Ms. Pal. pr. & sec. Mem. Pith. Joan. Harl. 1. & à pr. manu Norf. Tandem dignum Cicerone præceptum videmus, idémque præcipit Quintil. Lib. III. c. 1. *In cæteris admiscere tentavimus aliquid nitoris*, non jactandi ingenii gratiâ &c. PEARCIUS.

* *Infimum*] Man. *Infirmum*

84 Exposui ferè, ut potui, vobis, in utroque genere causarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quáque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreveram: sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quòd nos laudationibus non ita multùm uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci legendi; qui magis aut delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quàm utilitatis hujus forensis causâ, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliíque laudentur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut Q. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causâ, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit à nobis quoque tractatus is locus.

Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæteráque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur; sed tamen quòd ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse.

Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est aliâ ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitu-

fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quàm generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ, tenues & pro nihilo putantur; & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minùs, jucunditatis minùs. Ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quàm illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. Feriunt enim aures hominum, cùm illa, quæ jucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia 85
ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itémque in cæteris res gestæ ad cujusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur.

Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ verò etiam cum labore & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quòd & dici ornatissimè possunt, & audiri facillimè. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortunâ, retinuisse in rebus asperis dignitatem.

Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ, judiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam, felicitatem ipsam deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent.

Est etiam cum cæteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulò plura, quàm ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc videre-

tis,

tis, ſi laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam.

Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis ſumenda eſſe perſpicuum eſt. Simul eſt illud ante oculos, nec bonum virum propriè & copioſè laudari, ſine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, ſine vitiorum cognitione, ſatis inſignitè atque aſperè poſſe. Atque his locis & laudandi, & vituperandi ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarum.

Habetis, de inveniendis rebus, diſponendíſque quid ſentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Craſſum levem, neque ei quidquam aliud, de quo diſſerat, relinquam, niſi ea, quibus hæc exornentur.

86 Perge verò, inquit Craſſus. Libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandóque evolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatúmque perſpicio: & quòd mihi nihil, aut quòd non multùm relinquis, percommodè facis, éſtque mihi gratum. Jam iſtuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate. Si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo. Sin diſſimulare, tu quemadmodum his ſatisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themiſtocles fuit, ut oblivionis artem, quàm memoriæ, malim: gratiámque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protuliſſe. Dicunt enim, cùm cœnaret Crannone in Theſſalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem & nobilem, ceciniſſétque id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi causâ poëtarum more in Caſtorem ſcripta & Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordidè Simonidi dixiſſe, ſe dimidium ejus ei, quod pactus eſſet, pro illo carmine, daturum: reliquum à ſuis Tyndaridis, quos æquè laudaſſet, peteret, ſi ei videretur. Paulò pòſt eſſe ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: juvenes ſtare ad januam duos quoſdam, qui eum magnoperè evocarent: ſurrexiſſe illum, prodiſſe, vidiſſe nemi-

54. *Vel eum*, unde dicas] Interpretes volunt verba *unde dicas* ſignificare, *pro quo dicas*; ſed nullibi, ut opinor, occurrit apud Ciceronem iſta locutio. Malo quidem cum MSſ. Joan. Harl. 1. Norf. Mag. & excerptis Nov. & vet. libris Caroli Stephani legere *unde diſcas*: quæ lectio procul dubio Ciceroniani coloris eſt. PEARCIUS.

minem. Hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: eâ ruinâ ipsum oppressum cum suis interiisse. Quos cùm humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo quòd meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maximè, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoriâ tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conservaret; res autem ipsas rerum effigies notaret: atque ut locis pro cera, simulacris pro literis uteremur.

Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, 87
quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, unde dicas [54], vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoriâ vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: iidémque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt.

Quare confiteor equidem, hujus boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus antè locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi [55], sive artis imago quædam est & similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat & procreet, verùm ut ea, quæ sunt orta jam in nobis & procreata, educet atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoriâ ferè quisquam est, ut non dispositis, notatísque rebus, ordinem verborum aut sententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maximè animis [a] effingi nostris, quæ essent à sensu tra-

55. *Sed hæc ars tota dicendi*] Scripserat Cicero, ni fallor, *discendi*. Pergit enim loqui de arte memoriæ. Si autem *tantùm*, ut aiunt, *scimus, quantùm memoriâ tenemus*; quid mirum, si artem memoriæ Cicero artem *discendi* vocet? MURET.

a *Effingi*] Lamb. *affigi*.

tradita atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillimè animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, & ab aspectûs judicio remotas, conformatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti b non possemus, intuendo quasi teneremus.

His autem formis atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub aspectum veniunt, sedes opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota & pervulgata multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeritérque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similium verborum conversa & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione & modo, fornmarom varietate locos distinguentis.

88 Sed verborum memoria [16], quæ minùs est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur. Multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nullâ possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris. Eam singulis personis bene positis [17] notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divinâ propè memoriâ, Athenis Charmadam; in Asia, quem vivere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum; quorum uterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis,

b *Non*] Vict. Man. Lamb. *vix*.

16. *Sed verborum memoria &c.*] Ut hunc locum intelligamus, observandum est, *imagines* aliud quiddam significare, ac simulacra & similitudinem. Non enim necesse est, ut *imagines* semper similes sint iis rebus, quas ad memoriam adjuvandam repræsentant. Dicet igitur Antonius, multa verba, ut adverbia, præpositiones, &c. similitudine nullâ significari posse. Si igitur eorum meminisse velimus, necesse est in promptu habere quàm plurimas quasi arbitrarias imagines, quæ, quam-

cis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certè, si latet, evocanda est.

Habetis sermonem benè longum hominis utinam non impudentis: illud quidem certè, non nimis verecundi: qui quidem cùm te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam istorum ætas minùs me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis profectò, si modò, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo 89
fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnámque tibi habemus gratiam: & cùm humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam & copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quòd magno sum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quòd multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas. Nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognosse, & undique collegisse, usúque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minùs eloquentiam tuam, & multò magis virtutem & diligentiam admiror: & simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio, & labore, & doctrinâ, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in hunc sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quòd nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti?

Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulò sciebam, vel pudentiùs, vel invitiùs, (nolo enim dicere de tam suavi homine, fastidiosiùs) ad hoc ge-

quamvis nihil simile habeant, longo tamen usu perceptæ ea verba, quibus opus est, ob oculos nostros ponant. Hanc autem veram esse interpretationem confirmant verba Quint. Lib. II. c. 2. *Mitto, quòd quædam* (verba) *nullis simulacris significari possunt; habeamus enim sanè, ut qui notis scribunt, certas* imagines *omnium &c.* PEARCIUS.

57. *Eam singulis personis bene positis &c.*] Personæ in hoc loco significant imagines, facies fictas. Sic Lucret. l. 4. v. 69. IDEM.

nus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego serò, quæ cursim arripui, quæ subcisivis operis, ut aiunt: iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. Etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut meliùs, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.

90 Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimi homines, quod sentio. Sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immò nonnunquam: sæpe enim quî potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, quàm quæstor, abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cùm essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cùm de his ipsis rebus disputaret. Neque verò mihi quisquam copiosiùs unquam visus est, neque subtiliùs in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus. Quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum: non essem tam inurbanus, ac pænè inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem.

Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primùm, quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, &, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cùm valde libenter audirem, mihi conjunctè est visus de utraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex quâ eloquentia nomen

1. *Extremo scenicorum ludorum die*] Eo enim tempore colligendi sui causâ Crassus cum Antonio reliquisque in Tusculanum se receperat. Per *scenicos ludos* Romanos intellige, ut ex primo libro palàm est: qui & Circenses & Magni appellati. Hósce à Regibus institutos scribit Asconius, & *magnos* appellatos, quòd magnis impensis primùm facti, id est,

nomen ipſum invenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumpſit.

Tum Cæſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit: eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus. Sin, quòd facilius, tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, Quid, quòd dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit, Craſſe, concedere: ſed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, vide quàm ſit homini turpe cenſorio. Agite verò, ille inquit, ut vultis. Sed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi fortè in craſtinum differre mavultis. Omnes ſe vel ſtatim, vel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quàm primùm tamen audire velle dixerunt.

DE ORATORE,

LIBER TERTIUS.

INSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem poſt Antonii diſputationem Craſſus habuiſſet, acerbo ſanè recordatio veterem animi curam, moleſtiámque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Craſſi, morte extincta ſubitâ eſt, vix diebus decem poſt eum diem, qui hoc & ſuperiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo ſcenicorum ludorum die [1], vehemen- I

id eſt, ducentis millibus nummûm, vel quia diis magnis ſacri, id eſt, Laribus urbis Romæ. Eoſdem cum Conſualibus facit; quod videtur etiam indicare S. Cyprianus lib. de Spectac. *Romulus*, inquit, *Conſo, quaſi conſilii Deo, ob rapiendas Sabinas, Circenſes primus conſecravit.* Tamen ex veteri Calendario diverſis temporibus celebratos illos ludos colligimus.

menter commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo [2]; quem dixisse constabat, *videndum sibi aliud esse consilium* [3], *illo senatu se rempublicam gerere non posse*: manè idibus Septembris & ille & senatus frequens, vocatu Drusi, in curiam venit. Ibi cùm Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. Hìc, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cùm aliquid accuratiùs dixisset, semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse meliùs putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à sese superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatûs: cujus ordinis à consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò esse mirandum, si, cùm suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatûs à republica repudiaret. Hìc cùm homini & vehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, pignoribúsque ablatis [4] Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divinitùs dicta efferebantur, cùm

ligimus. Nam Consualia XII. Calendas Septemb. vel potiùs XVIII. Augusti, hoc est XV. Cal. Septemb. ut docet Plutarchus in Romulo. *Raptus*, inquit, *ille patratus est* 18. *die Sextilis, qui nunc Augustus, in quo Consualia hodie quoque celebrantur*. Jam verò in eodem Calendario ludi Romani leguntur, pridie Nonas Septembres. Quod autem non nemo ludos illos Magnos seu Romanos à Tarquinio institutos asserit, si quidem primitus ab eo factos intelligat, non obscurè errat, cùm Livius, lib. I. contrarium asserat his verbis: *Ludos opulentiùs instructiúsque, quàm priores Reges fecit, &c.* Cæterùm cùm antè hi ludi *Circenses* essent, hoc est gladiatorii, atque à *scenicis* distinguerentur, postea etiam factos scenicos, & ex hoc loco colligitur, & Augustinus etiam indicat lib. I. de Civitate Dei, cap. 32. Celebrabantur hi ludi primò quidem uno vel altero die; tum triduo; deinceps pluribus diebus. PETAVIUS.

2. *A Philippo*] De gravi illa Philippum consulem inter & Drusum tribunum plebis contentione, egimus in notis ad lib. I. de Orat. cap. 7. PRUSTEUS.

3. *Aliud esse consilium*] Per vocem *consilium* (pro quâ alii edidêre *concilium*) intellige cœtum vel congregationem, sive eos qui consulunt, non id quod consulentes sequuntur. PEARCIUS.

4. *Pignoribusque ablatis*] Val. Maximus, lib. VI. cap. 2. dicit *Philippum consulem jussisse lictorem manum L. Crasso injicere*. Iste consul jubendo bona Crassi fisco addici, decrevit eum

cùm sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. *An tu, cùm omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eámque in conspectu populi Romani concideris; me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coërcere: hæc tibi est excidenda lingua: qua vel evulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.*

Permulta tum vehementissimâ contentione animi, ingenii, 2
virium, ab eo dicta esse constabat; sententiámque eam, quam [5] senatus frequens secutus est, ornatissimis & gravissimis verbis, Ut populo Romano satisfieret, nunquam senatûs neque consilium reipublicæ neque fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis [6] exstat) scribendo adfuisse.

Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox [7] & oratio, quam quasi * exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremùm institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudorémque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum rediit, diéque septimo lateris dolore consumptus est.

O fallacem hominum spem, fragilémque fortunam, & inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit, ambitionis labore,

---

eum multare; *pignora* verò ea, quæ sic à magistratu caperentur & *auferrentur*, dicebantur fuisse *concisa* vel *cæsa*, ut in sequentibus patet. PEARCIUS.

5. *Sententiámque eam, quam*] In senatusconsultis ejus nomen, qui sententiæ princeps esset, inscribebatur: quod ex Cicerone & Asconio constat. Factum esse idem Athenis ex Demosthene colligimus & ex Plutarcho. PETAVIUS.

6. *In auctoritatibus perscriptis*] Auctoritates hìc pro decretis seu senatusconsultis ne simpliciter acceperis: nam aliud auctoritas vocatur, aliud senatusconsultum fuit, ut eruditè Sigonius observavit ad IV. Livii. Nam senatusconsultum magis ratum erat, quàm auctoritas. Si enim vel senatorum numerus justus defuisset, vel magistratus intercessisset; decretum quidem perscribebatur, ut senatorum de ea re judicium exstaret: nondum tamen ratum erat; sed auctoritas tantùm dicebatur. Idipsum fiebat, si vel non idoneo tempore, vel non legitimum in locum senatus convocaretur: quæ omnia disertè explicat Dio, lib. IV. IDEM.

7. *Cycnea vox*] Græcum proverbium, *κύκνειον μέλος*. De cycnorum cantu nota fabula est; quam tamen asseverare non dubitat Aristoteles IX. de H. A. 16. Idem habet Plato in Phædone. Nam quid poëtas commemorem, apud quos nihil est frequentius? Sed fabulosum hunc esse cantum existimat Plinius, X. 23. IDEM.

* *Exspectantes*] Lamb. *respectantes*.

re, vita districta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia, morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam [8], non ardentem invidiâ senatum [9], non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissimâ multùm omnibus gloriâ præstitisset.

3 Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatémque fortunæ, non vagabitur oratio mea longiùs, atque eis ferè ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis

8. *Non flagrantem bello Italiam*] Bellum sociale intelligit, de quo Appianus, lib. 1. de Bell. civilibus, & alii. Concitatum autem est post Drusi mortem, quoniam Latini socii oblatam sibi spem civitatis impetrare non poterant. Petavius.

9. *Non ardentem invidiâ senatum*] Quânam invidiâ? ejusdem, opinor, criminis, quod scelus nefarium subinde vocat. Sollicitati scilicet ad defectionem Latini nominis. De quo ita Appianus. Sublato per insidias Druso, qui Latinos ad spem civitatis impulerat; equites, ut senatum ulciscerentur, Q. Valerium, vel potiùs, ut Latini scriptores appellant, Varium, tribunum plebis subornant, qui rogationem ferret ad populum, de iis quorum ope & consilio Latini socii concitati essent: (in quo lapsus est Strebæus, qui quæstionem illam contra Italos exercendam fuisse dicit) quâ per vim lege latâ, constitutáque quæstione, multis statim ex senatoribus diem dixerunt. Quam, ut infamiam fugerent, sponte urbe cessêre plerique; intérque alios Aurelius Cotta, & eversor ille Corinthi Mummius. Nisi fortè aberravit in hoc quoque vocabulo Appianus, atque ut antea Valerium Vario, ita hîc Memmio substituit Mummium. Facti mox pòpulum pœnituit. Ὅτι δῆμος ἤχθετο, τοιῶνδε καὶ τοσῶνδε εἰργασμένων ἀνδρῶν ἀθρόως ἀφαιρούμενος. Ubì pro τοσῶν corrigendum videtur τόσων, ut stet sententia. Populus verò dolebat, talibus viris, quíque tantas res egerant, simul omnibus spoliatus. Idem.

10. *Tenemus enim memoriâ*] Clarissimorum deinceps hominum necem atrocissimam proponit; eorum duntaxat, qui in hoc dialogo inducuntur. In primis Catuli, qui Marii in consulatu collega, Cimbrici triumphi particeps fuit. In illâ verò Mariana flamma multis nequicquam mortem illius deprecantibus, cùm hoc solum Marius responderet, moriendum illi esse; recenti calce illito, multóque igni percalefacto cubiculo se inclusum peremit. Hæc Valerius lib. 9. cap. 12. præter suprà citatos auctores. Idem.

11. *Jam M. Antonii in illis ipsis rostris*] De hujus obitu adeundi iidem. Auget autem multos

multis sæpe defleta, dixerit, cùm horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremùm ferè collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoriâ [10], Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cùm sibi non incolumem fortunam, sed exilium & fugam deprecaretur, esse coactum, ut vitâ se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris [11], in quibus ille rempublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci [12] scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit: ut ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum republica pariter, & cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum [13] suum, maximi animi virum, P. Crassum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis [14] maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi [15] hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserósque casus. Ex quibus C. Cotta [16], quem ille florentem re-

---

πάθος à loco. Huc facit illud Juvenalis Sat. x. 121.

. . . . *Nec unquam*
Sanguine causidici maduerunt rostra pusilli. PETAVIUS.

12. *Neque verò longè ab eo C. Julii caput hospitis Etrusci, &c.*] Eodem tempore duo fratres C. & L. Julii Cæsares Syllam secuti, in via deprehensi trucidantur. Auctor est Appianus. Fugerant in tectum hospitis sui natione Etrusci, & homini perfido se commiserant. Detexit hospites, capita amputata, à Mario in rostris posita. Locus, scelus hospitis, fratrum communis calamitas hîc ciet affectum. Sunt qui L. Cæsarem domi interfectum ferant; quibus consonat illud Justini; *Cæsar & Fimbria in penatibus domorum suarum trucidantur.* STREBÆUS.

13. *Neque enim propinquum*] *Crassus*, inquit Appianus, *persequentibus cum filio sese militibus, filium quidem occidere antevertit, ipse verò ab insequentibus est occisus.* Videtur tamen falsus Appianus: vel quia de tanto viro nimiùm est atrox illud; vel quia nulla hujus rei à Cicerone facta mentio est; quod certè, ad augendum πάθος, non erat omissurus; vel denique quoniam contrarium à Floro traditur. In primis lib. 3. cap. 21. Crassos patrem & filium in mutuo alterum alterius aspectu occisos ait. Sed idem, Epitome lib. 80. *Crassus*, inquit, *filius ab equitibus Fimbriæ interemptus. Pater Crassus, ne quid indignum virtute suâ pateretur, gladio se transfixit:* quod postremum & verisimilius est, & Ciceroni consentaneum. IDEM.

14. *Neque collegæ sui Pontificis*] Mucium Scævolam intellige, qui à Mario juniore cæsus est: de quo Florus lib. 3. cap. 21. PETAVIUS.

15. *Etiam C. Carbonis inimicissimi*] Marianorum hic signifer ex Africa à Pompeio Romam ductus, & pro tribunali productus, cùm ter consulatum gessisset, damnatus ab eodem est. IDEM.

16. *Ex quibus C. Cotta*] Hic in gravi illâ senatorum invidiâ ab equitibus concitatâ, die

liquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est è civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, & pœna temeritatis non sine magno reipublicæ malo constituta.

Ego verò te, Crasse, cùm vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiâque tuâ civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset: neque solùm ibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuisset.

4 Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus antè dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitandi sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, támque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri, magnâ compensati gloriâ, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modò sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pænè postremum memoriæ prodamus: aque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitámque referamus. Neque enim quisquam nostrûm, cùm libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt divinitùs, tamen

sibi dictâ, postquam in equites gravissimè esset invectus, solum vertit. Sulpitius verò tribunus plebis fuit turbulentissimus, qui nefarias leges in gratiam Marii per vim tulerat, primóque adventu in urbem Syllæ est interfectus. Meminerunt suprà dicti auctores. PETAVIUS.

17. *Non audierit, aut judicare non possit*] Ut bene se habeat sententia, & ad normam linguæ Latinæ procedat, necesse videtur legere cum MSS. Cant. *audierint*, & *possint*. Cùm enim præcesserat, *is erit ex iis, qui aut illos*, ritè sequitur *non audierint, aut judicare non possint*. Facilè fieri potuit, ut litera *n* à libra-

men majus quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus non à te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à cæteris, qui hæc in manus ſument, ut majus quiddam de L. Craſſo, quàm quantùm à nobis exprimetur, ſuſpicentur. Nos enim, qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodò locos, ac ſententias hujus diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quòd ſi quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quàm quomodo à nobis uterque inductus eſt: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non poſſit [17]. Nam fuit uterque (ut expoſui antea) cùm ſtudio, atque ingenio, & doctrinâ præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus; ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret.

Ut igitur ante meridiem diſceſſerunt, paululùmque requierunt, 5
in primis hoc à ſe Cotta animadverſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrimâ atque attentiſſimâ cogitatione poſuiſſe: ſeſéque, qui vultum ejus, cùm ei dicendum eſſet, obtutúmque oculorum in cogitando probè noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe vidiſſet, tum deditâ operâ, quieſcentibus aliis, in eam exhedram [18] veniſſe, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet: cúmque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas ferè eſſe conſumptas. Deinde, cùm omnes, inclinato jam in poſtmeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, Quid eſt, Craſſe, inquit Julius, imuſne ſeſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum.

Tum Craſſus, An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut vobis hoc præſertim munus putem diutiùs poſſe debere? Quinam igi-

librariis omitteretur, cùm lineâ brevi ſupra vocalem ductâ exprimi ſoleret. Pearcius.

18. *Exhedram*] Id eſt, locum triclinio & cœnaculo ſimilem: ubi non lecti ad dormiendum; ſed ſedes aut cathedræ ad ſedendum, vel recumbendum otii causâ apponerentur. De *exhedris* ſic Vitruvius lib. 5. cap. 11. *Conſtituantur in tribus porticibus* exhedræ *ſpatioſæ, habentes ſedes, in quibus philoſophi, rhetores, reliquíque, qui ſtudiis delectantur, ſedere poſſint.* Idem.

igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? est enim is maximè & opacus & frigidus. Sanè, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cùm placuisset idem cæteris, in silvam venitur, & ibi magna cum audiendi expectatione considitur.

5 Tum Crassus, Cùm auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cùm sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret; mihi autem relinqueret, ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cùm omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris.

Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, plus multò etiam vidisse videntur, quàm quantùm nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ suprà & subter, unum esse, & una vi, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum à cæteris per seipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint.

6 Sed si hæc major esse ratio videtur, quàm ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi, est etiam illa Platonis [19] vera, & tibi, Catule, certè non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri. Ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentúsque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certè tamen, quod amplexi sumus, quod

19. *Est etiam illa Platonis*] Apud Platonem sæpius sophistæ de rerum naturâ disputantes, res omnes unum quiddam esse contendunt, ut in Parmenide. Privatim verò quod ad scientias pertinet, affines illas esse, & naturali vinculo constrictas; sapientiámque ex omnibus conflatam tanquam partibus, in Epinomide fusiùs disserit. PETAVIUS.

20. *Sive ex inferiore loco*] Tria præcipua loca distinguit, è quibus dicere solebant oratores. In forensibus controversiis, accusator ac defensor in subselliis considebant, hoc est inferiori loco: in senatu, ex æquo loco dicebant: è superiore magistratus, qui ad popu-

quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Una est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quascumque in oras disputationis, regionésve delata est. Nam sive de cœli natura loquitur, sive de terræ, sive de divina vi, sive de humana; sive ex inferiore loco [20], sive ex æquo, sive ex superiore; sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat; sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, rivis est diducta oratio, non fontibus: &, quocumque ingreditur, eodem est instructu ornatúque comitata.

Sed quoniam oppressi jam sumus opinionibus non modò vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc faciliùs divulsa & quasi discerpta contrectant; & qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantùm significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse non partitis expressísque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed priùs quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

Natura nulla est [21], (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo 7
genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pænè innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos [a] sensus vo-

populum pro rostris conciones habebant. Petavius.

21. *Natura nulla est*] Generalem disputationem præmittit de eloquentiæ, & oratorum in dicendo varietate. Summa autem hæc est. Cùm una eadémque sit ars dicendi, admirabilem tamen esse in eadem arte dissimilitudinem, pro eo quòd alius alio in genere excellit: quod primò sensuum exemplo probat, qui cùm singuli unum quiddam sint, variis tamen rebus afficiuntur, quæ naturâ dispares, delectatione sunt non minùs diversæ. Idem in fingendi & pingendi arte declarat. Idem.

a *Sensus*] Lamb. *sensus singulos singula volupt.*

voluptates oblectant dispares, ut sit difficile judicium excellentis maximè suavitatis.

At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus [22], qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratióque picturæ, dissimillimíque tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum: quantò admirabilius in oratione atque in lingua? quæ cùm in iisdem sententiis verbísque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii [b] vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primùm in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quàm sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciúsque dissimiles: quàm apud Græcos, Æschylus, Sophocles, Euripides, quanquam omnibus par pænè laus in dissimili scribendi genere tribuatur.

Aspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? suo tamen quisque in genere princeps.

8 Sed quid ego vetera conquiram, cùm mihi liceat uti præsentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus nostris unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latinè loqui pænè solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addide-

22. *Myro, Polycletus, Lysippus*] Operæ pretium est videre quemadmodum eundem locum tractet Quintilianus lib. XII. c. 10. quæque de statuariis habet Plinius lib. XXXV. c. 9. ubi

dideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas pænè comicè, tristes remissè, severas hilarè, forenses scenicâ propè venustate tractavit: atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præsentes duo propè æquales Sulpicius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? Limatus alter & subtilis, rem explicans propriis aptísque verbis, hæret in causa semper: &, quid judici probandum sit, cùm acutissimè vidit, omissis cæteris argumentis, in eo mentem orationémque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissimâ & maximâ voce, summâ contentione corporis, & dignitate motûs, verborum quoque eâ gravitate & copiâ est, ut unus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur.

Ad nosmetipsos jam revertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis judicium vocaremur) quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cùm ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione conjungar. 9

Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honestè cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summâ orationis varietate, nullâ nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab hujus multùm genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quòd minimè quisque sibi notus est, & difficillimè de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motûs mei mediocritate, & ex eo, quòd, quibus vestigiis primùm institi, in iis ferè soleo perorare; & quòd aliquantò me major in ver-

ubi prolixè admodum insignium sculptorum meminit. PETAVIUS.

b *Alii*] Lamb. *alii laudandi, alii vituperandi*

verbis, quàm in ſententiis eligendis, labor & cura torquet, verentem, ne, ſi paulò obſoletior fuerit oratio, non digna exſpectatione & ſilentio fuiſſe videatur.

Quòd ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cujuſque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis [23], quàm genere diſtinguitur, atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem pænè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi pænè innumerabiles ſint quaſi formæ figuræque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles; non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdem præceptis, atque in una inſtitutione formari. Quod non eſt ita: diligentiſſiméque hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quò ſua quemque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos; cùm ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur. Cujus eſt vel maximè inſigne illud exemplum, (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, *ſe calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frenis uti ſolere.* Alterum enim exſultantem verborum audaciâ reprimebat, alterum cunctantem, & quaſi verecundantem incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantùm alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformâret in utroque, quod utriuſque natura pateretur.

10 Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, ſi non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium veſtrûm ſtudium, & ad genus id, quod quiſque veſtrûm in dicendo probaret, adhæreſcerent, id à me genus exprimi ſentiretis, quod maximè mihi ipſi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinam igitur dicen-

23. *Facultate magis*] Senſus eſt: Cùm dicimus alium oratorem meliorem eſſe, alium deteriorem; eo judicio non ſignificamus illius oratoris genus dicendi potius eſſe quàm hujus; in diſpari enim genere poſſunt eſſe æquè laudabiles: ſed intelligi volumus illum orato-

dicendi eſt modus melior, (nam de actione pòſt videro) quàm ut Latinè, ut planè, ut ornatè, ut ad id, quodcumque agetur, aptè, congruentérque dicamus.

Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exſpectari à me, puri, dilucidique ſermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat: [a] nec ſperare, qui Latinè non poſſit, hunc ornatè eſſe dicturum: neque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium. Nam alterum traditur literis, doctrináque puerili; alterum adhibetur ob eam cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo minus nihil eſſe poſſit.

Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientiâ literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant, quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorum [b] ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, niſi Latinè. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſâ, parcè, quod oſtendam: ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur, is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudiosè & multùm volutatus.

Atque, ut Latinè loquamur, non ſolùm videndum eſt, ut & 11
verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea ſic & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſervemus, ut ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit: ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidiùs, nolo obſcurari negligentiùs: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quaſi anhelata graviùs. Nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis; ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque

oratorem facultate excellere, id eſt, plus in ſuo genere valere, quàm hunc in eo, quod ſibi proprium habet. PEARCIUS.

a *Nec ſperare*] Lamb. *nec ſperamus*.
b *Sermone*] Lamb. *ſermoni*

absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur: rustica vox & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur; ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta [24], gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonóque vocis agresti, & illud quod loquitur, priscum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & suavitas ista delectat: omitto verborum, quanquam est caput: verùm id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi. Sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic in Latino sermone, hujus est urbis maximè propria. Athenis jam diù doctrina [25] ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tantùm in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur [26], capti quodammodo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quàm suaviter loquendo, facilè superabit. Nostri minùs student literis, quàm Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimùm est literarum, nemo est, quin literatissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum [27], lenitate vocis, atque ipso oris pressu & sono facilè vincat.

12 Quare cùm sit quædam certa vox Romani generis urbísque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solùm rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cùm audio socrum meam Læ-

24. *Sodalis L. Cotta*] Non ille intelligendus est, qui his in libris inducitur, sed alius de quo mentio est in Bruto, cap. 36. PETAVIUS.

25. *Athenis jam diu doctrina*] Ciceronis tempore Athenarum vetus illa gloria conciderat, nec quicquam præter nomen atque memoriam restabat: regibus primò, Macedoniæ præsertim, tum Romanis ipsis affligentibus. Quare peregrini in ea homines philosophiam atque eloquentiam profitebantur: ita tamen ut solâ nominis auctoritate adducti, passim ex toto orbe, disciplinarum studio, Athenas navigarent diu etiam post Ciceronis ætatem. Apud Synesium exstat elegans epistola, quâ inanem illam curiositatem lepidè cavillatur. Sanè fuisse Athenis certam quandam, eámque purissimam pronuntiandæ linguæ Græcæ rationem, vel hoc unum indicio est, quòd cùm Theophrastus, vir alioqui Atticæ eloquentiæ consectator acerrimus, sed peregrinus, anum alloqueretur, pro hospite facilè sit ab ea deprehensus. Idem Romæ fuit, quod ad Latinam linguam attinet, pronuntiandi principatus. IDEM.

26. *Quibus vacant cives, peregrini fruuntur*]

Læliam (faciliùs enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant [28], quòd multorum sermonis expertes ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipso vocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores: non asperè, ut ille, quem dixi, non vastè, non rusticè, non hiulcè, sed pressè, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut *iota* literam tollas, & *e* plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores videtur imitari.

Hîc cùm arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus, ídque si feceris, multa (ut arbitror) hîc hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si fortè, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne meipsum irrideam. Sunt autem mea multò & plura, & majora, quàm dicis. Quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si quis me fortè locus admonuerit, commonebo.

tur] *Quibus*, est auferendi casus; &, *vacant cives*, est, *vacui sunt*, sive *carent cives*: &, *fruuntur peregrini*, opponitur, tanquam contrarium, huic verbo, *vacant cives*. VAVASSOR, *De vi & usu &c.*

27. *Valerium Soranum*] Hunc suspicor eundem esse, qui ob evulgatum arcanum patriæ nomen sit interfectus. Plinius lib. 3. c. 10. de Roma urbe loquens: *Cujus nomen dicere arcanis cremoniarum nefas habetur: optimáque & salutari fide abolitum enunciavit Valerius Soranus, luitque mox pœnas. Non alienum videtur hoc loco inserere exemplum religionis antiquæ, ob hoc maximè silentium institutæ. Namque Dea Angerona, cui sacrificatur a. d.* XII. *Calendas Januarias, ore obligato, obsignatóque simulacrum habet.* Frustrà verò sunt qui nomen illud arcanum Valentiam fuisse putant. Constat enim ex Solino aliud nomen fuisse; apud quem idem quod apud Plinium legimus: nam postquàm Romam antea Valentiam dictam meminit, subdit: *Traditur etiam proprium Romæ nomen, verumtamen vetitum publicari.* PETAVIUS.

28. *Faciliùs enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant*] Videtur hoc sumpsisse ex Cratylo Platonis, in quo scriptum est: *Γυναῖκες μάλιστα τὴν ἀρχαίαν φωνὴν σώζουσι.* URSIN.

13 Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici: libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poëtarum. Neque verò in illo altero diutiùs [29] commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latinè scilicet dicendo, verbis usitatis, ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causâ ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cùm difficiliùs intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planiùs dici. Easdem res autem simul ac Fusius, aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æquè, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantáque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verùm, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certè majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquantò odiosiora pergamus.

14 Atque vides, inquit Antonius, cùm alias res agamus, quàm te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua. Facilè

29. *Neque verò in illo altero diutiùs*] Secundam partem, quæ erat de perspicuitate orationis, omittit, quoniam satis per se facilis est. Quædam tamen, ex quibus haberi illa possit virtus dicendi, breviter enumerat. Sunt numero decem. Parit enim dilucidam orationem sermonis proprietas & puritas Latini, quæ erat prima pars. 2°. Voces usitatæ, neque aut vetustate obsoletæ, aut studio novitatis insolentes. 3°. Propriè rem declarantes, accommodatæque rebus, quas significant; cùm neque majestatem earum minuunt, nec obruunt tenuitatem. 4°. Resecanda omnis verbi ac sermonis ambiguitas. 5°.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percucurri, vel potiùs pænè præterii, Latinè loquendi, planéque dicendi: reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam eſt oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus. Si eſt aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodò, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixiſſet, ut, qui adeſſent, intelligerent quid diceret; ſed contempſit eum, qui minùs id facere potuiſſet.

In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui diſtinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum verſúmque conficiunt; id eſt, quod dico, ornatè. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarum dignitates ferunt, ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem.

Qui ita dicerent, eos negavit adhuc ſe vidiſſe Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos, me auctore, deridete atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos eſſe arbitrantur; neque adhuc quam perſonam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori, quæ ſunt in hominum vita, (quandoquidem in ea verſatur orator, atque ea eſt ei ſubjecta materies) omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Eſt enim eloquentia una quædam de ſummis virtutibus: quanquam ſunt omnes virtutes æquales & pares, ſed tamen eſt ſpecies alia magis aliâ formoſa & illuſtris: ſicut hæc vis, quæ ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis, & con-

5°. Vitanda nimia verborum circuitio, quoniam auctore etiam Hermogene περιβολὴ, id eſt, ambitus, & producta comprehenſio cum perſpicuitate repugnat. 6°. Tollenda perſimilitudinis continuata tranſlatio, hoc eſt, ne metaphoræ nimiùm dilatentur, quoniam id in ænigma tranſiret. 7°. Non debent minutatim conſcindi ſententiæ; ſed expleri, & ad juſtam menſuram numeri atque ſensûs produci. 8°. Temporum ſervanda diſtinctio eſt, ut ſuo quæque tribuantur. 9°. Concinna perſonarum diſtinctio ſervanda eſt. Poſtremò argumentorum cæterorúmque omnium digerendus eſt ordo. Petavius.

ſilia, ſic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocumque incubuerit, poſſit impellere: quæ quò major eſt vis, hoc eſt magis probitate jungenda, ſummâque prudentiâ: quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus.

15 Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandíque rationem, vímque dicendi, veteres Græci ſapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac ſimilitudine Coruncanii noſtri, Fabriciii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili & voluntate. Eâdem autem alii prudentiâ, ſed conſilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis civitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipſius ſcientiæ ſuavitatem, qua nihil eſt hominibus jucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt, ex ea ſumma facultate vacui ac liberi temporis, multò plura, quàm erat neceſſe, doctiſſimi homines, otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quærenda, & inveſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & rectè faciendi, & bene dicendi magiſtra; neque disjuncti doctores, ſed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui ſe à Peleo patre Achilli juveni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret [30] *oratorem verborum, actorémque rerum.* Sed ut homines labore aſſiduo & quotidiano aſſueti, cùm tempeſtatis causâ opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam novum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio ludum: ſic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut voluntate ſua feriati, totos ſe alii ad poëtas, alii ad geometras,

30. *Oratorem verborum*] Reſpicit noſter Homeri Iliad. lib. 9.

Μύθων τε ῥητῆρ᾽ ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

PEARCIUS.

31. *Theramenes*] Ejus meminit Cicero in Bruto, cap. 7. & fuſius Xenophon Hiſt. Gr. l. 2. Notatur mobile illius & callidum ingenium vulgato ad id proverbio, *Θηραμένης κόθορνος.*

metras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludúmque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserunt.

Sed, quòd erant quidam, iique multi, qui aut in republica 16
propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendíque sapientiam, florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes [31], aut, qui minùs ipsi in republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus [32], Isocrates: inventi sunt, qui cùm ipsi doctrinâ & ingeniis abundarent, à re autem civili, & à negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiúsque judicio Græciæ, cùm prudentiâ, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentiâ, varietate, copiâ, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps. Hic iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cùm nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapientérque sentiendi, & ornatè dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium, variósque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cùm ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud extitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum; ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cùm essent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multùm disjunctæ & dispares, cùm tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur.

Ac

θορνος, quòd genus istud calceamenti utrique pedi conveniret; quemadmodum & ille utrique parti accommodabat sese. Petav.

32. *Thrasymachus*] Chalcedonius, ait Suidas, is fuit sophista, qui primus periodum invenit, discipulus Platonis, & Isocratis: excellens opinione eloquentiæ. Hinc proverbium apud Græcos: *non difficilius esse radere leonem, quàm convincere Thrasymachum.* Idem.

17 Ac primò ab ipso Platone Aristoteles & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit. Deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici. Tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit: quam ille, & ejus posteri simpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundiùs id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant; Eretriacorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi & disputationibus sunt jamdiu fracta & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilii, & regendæ civitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria à nobis. Non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter & delicatè, nos avocat à rostris, à judiciis, à curia, fortasse sapienter, hac præsertim republicâ. Verùm ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maximè. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni viri, &, quoniam sibi ita videntur, beati: tantúmque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quòd negant versari in republica esse sapientis. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi.

18 Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen, nec eos

33. *Sed utrumque est in his, quod ab hoc, &c.*] Crassus Stoicos non omnino improbat, sed negat eorum philosophiam utilem esse oratori propter duas rationes: quia & sententiis, & genere dicendi discrepat ab eloquentiâ forensi, & populari. Discrepat sententiis, quoniam Stoici dicunt insipientes (quales sunt omnes) esse servos, latrones &c. Discrepat autem genere dicendi, quoniam illi nimiùm dialecticè loquuntur, & acutè con-

eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quòd soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod ab hoc [11], quem instruimus, oratore valde abhorreat, vel quòd omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit, quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum; sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, * attamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possis. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris civibus, vel potiùs gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, supplicii. Verè, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus.

Reliqui sunt Peripatetici, & Academici: quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. Nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonem, magnopere dissensit: copiâ fortasse & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibúsque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensúsque judicium, primúmque instituisse (quanquam id fuit Socraticum maximè) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare.

Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exstitit divinâ

concludunt, non suavitate delectant. Vides, Lector, τὸ ἀνακόλουθον (ut vocant;) cùm enim Cicero dixerat, *vel quòd*, non repetit particulam *vel*, sed sententiam sic variat, *Accedit, quòd &c.* PEARCIUS.

* *Attamen ejusmodi*] Legendum omninò *ac tandem*. Vitiis Stoici styli enumeratis, omnia paucis verbis complexurus, *ac tandem* inquit, ejusmodi, *quo uti ad vulgus*, &c. Ita conjecerat Lambinus. CLERICUS. *Art. Crit.*

quadam celeritate ingenii dicendíque copiâ Carneades: cujus etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. filium, familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

19 Hæc autem, ut ex Apennino [34] fluminum, sic ex communi sapientium jugo sunt doctrinarum facta divortia: ut philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam & portuosum; oratores autem in inferum hoc Tuscum, & Barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errasset.

Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere, quod arguare; aut, si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpâ aut injuriâ, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentiâ, aut necessariò; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit: &, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multò tamen ornatiùs, quàm ab illis dicuntur, & uberiùs explicavit Antonius; sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis à me: ex ingenti quodam oratore, immensóque campo in exiguum sanè gyrum compellitis.

Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis; &, si illam præclaram & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Namque (ut antè

34. *Ut ex Apennino*] Propositam disputationem aptâ similitudine concludit. Quemadmodum enim Apenninus mons, qui Italiæ amplissimus, perpetuis jugis ab Alpibus tendens ad Siculum fretum, ut ait Plinius lib. 3. cap. 5. alia flumina emittit in superum, hoc est, Adriaticum mare, quæ inde in Ionium effluunt; alia in inferum, hoc est Tyrrhenum, sive Tuscum; quorum illud portuosum & Græcorum commercio frequens; hoc barbarum, scopulosum, ac infidum: ita omnino eadem ex philosophia divortia facta sunt studiorum; ut eloquentiæ studiosi similes sint eorum fluminum, quæ in procellosum illud ac scopulosum mare influunt, propter sollicitam & exercitam eorum hominum

antè dixi) veteres illi usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem & scientiam cum dicendi ratione jungebant: postea dissociati (ut exposui) à Socrate, diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus: philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur: ex quo promiscuè haurirent, si manere in pristina communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres [35], propter sacrificiorum multitudinem, tres viros epulones esse voluerunt, cùm essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores, & à communi philosophiæ nomine separaverunt, cùm veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

Quæ cùm ita sint, paululùm equidem de me deprecabor, & 20
petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cùm summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantùm, quantùm ipse sentio, non tantùm quantùm ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturrimè ad publicas causas accesserim, annósque natus unum & viginti nobilissimum hominem & eloquentissimum in judicium vocarim; cui disciplina fuerit forum; magister, usus & leges, & instituta populi Romani, mósque majorum.

Paulùm sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asia cùm essem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius; & inde decedens, Athenis; ubi ego diutius

num conditionem: qui verò philosophiæ sese dediderunt, cum iis fluminibus conferuntur, quæ in Græcorum mare, tranquillum ac minùs infestum labuntur. Petavius.

35. *Ut Pontifices veteres*] Alio exemplo, quemadmodum dissidium illud factum sit, ostendit. Epulones initio tres duntaxat creati sunt, ut prodit Livius lib. 33. Pomponius Lætus duos postea ait fuisse adjunctos, ut quinque essent. Postmodum denique ad septem pervenisse certum est. Plerumque enim septemviri epulonum commemorantur. Quanam verò de causa, & à quo sit numerus iste adauctus, incertum est. Munus illorum fuit publicis epulis præesse; quæ scilicet in ludis publicis præbebantur, ut ex Cicerone de Aruspicum responsis colligitur. Idem.

tius essem moratus, nisi Atheniensibus, quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo seriùs veneram, succensuissem. Quare hoc, quòd complector tantam scientiam vímque doctrinæ, non modò non pro me, sed contra me est potiùs, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo:) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnísque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam comtinet, originem, vim mutationésque teneat; eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat: omnia, quæ ad quamcumque rem pertineant, ornatè, copioséque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantùm, quantùm possumus, quantùm ingenio, quantùm mediocri doctrinâ, quantùm usu valemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multùm sanè in disputatione concedimus.

21 Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosiùs possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrûm versatus? Quid est, quod aut Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute homines Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrûm quisquam concedere?

36. *Hæc verò, quæ sunt in philosophia, ingeniis &c.*] Id est, in cæteris artibus tantùm id scimus, quod didicimus; elementa verò, sive principia philosophiæ natura nobis inserit: qui ingeniis acutis & acribus præditi sunt, facilè ea, quæ probabilia sunt in philosophiâ invenient, &, si iidem in dicendo exercitati sunt, ea oratione ornabunt. Pearcius.

37. *Quare Coracem istum*] Corax ille rhetor, & quem meritò cum Græcis *φερώνυμον* appellares, hoc est, dignum suo nomine, corvi scilicet garrulitate similem; rhetoricæ etiam inventor dicitur apud Suidam. Sed eximiam hanc laudem obscuratam fuisse necesse est, cùm ab eo natum sit, eodem teste, dictum illud: *κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν.* Mali corvi malum ovum. Coracis meminit Aristoteles, lib. 2. Rhetor. & in epistola ad Alexandrum, quæ operi rhetorico ad eum scripto præfigitur; ubi sese duo volumina mittere ait; unum à se, aliud à Corace scriptum. Petavius.

* *Excludere*] Lamb. *excludere, è nido qui evolent.*

38. *Pamphilúmque*] Multorum hujus nominis

cedere? Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem judicetur. Hæc verò, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis [36] eruuntur ad id, quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum, acutis atque acribus, eáque exercitatâ oratione poliuntur. Hic, hic noſter vulgaris orator, ſi minùs erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi, iſtos quidem noſtros verberabit, neque ſe ab iis contemni ac deſpici ſinet. Sin aliquis exſtiterit aliquando, qui Ariſtotelico more de omnibus rebus in utramque ſententiam poſſit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadis, contra omne quod propoſitum ſit, diſſerat; quíque ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum uſum, morémque exercitationémque dicendi; is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neque ſine forenſibus nervis ſatis vehemens & gravis, nec ſine varietate doctrinæ ſatis politus & ſapiens eſſe orator poteſt.

Quare Coracem iſtum [37] veſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos * excludere in nido, qui evolent, clamatores odioſi ac moleſti; Pamphilúmque [38] neſcio quem ſinamus in inſulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere: nóſque ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodò illa res tanta ſit [39], ut omnibus philoſophorum libris [40], quos nemo oratorum iſtorum unquam attigit, comprehenſa eſſe videatur.

 Tum

minis meminit Suidas. Inter cæteros, quendam commemorat incertæ patriæ, Amphipoliten, vel Sicyoneum, vel Nicopoliten, philoſophum, qui de pictura & de illuſtribus pictoribus ſcripſit. Quod quidem huic Pamphilo accommodatum eſt, quia & hic in inſulis, hoc eſt, faſciis oratoriam omnem artem, quaſi puerilia crepundia, depinxerat. At enim Nicopolita eſſe non potuit, cùm hæc urbs ab Auguſto condita ſit poſt Actiacam victoriam. PETAVIUS.

39. *Dummodo illa res tanta ſit*] Senſus eſt; modò illa res credatur tanta eſſe, ut non minori ſpatio, quàm omnibus Philoſophorum libris, comprehendatur. PEARCIUS.

40. *Quos nemo* oratorum *iſtorum*] Iſti homines, de quibus dixit modò, fuerunt Corax & Pamphilus, non oratores, ſed rhetores: nempe rhetorum horum & aliorum ignorantiam, & impudentiam exagitat Craſſus, qui præcepta eloquentiæ tradebant, cùm omnem moralem philoſophiam, quæ maximè oratori neceſſaria eſſet, ignorarent: quare reſcribendum cenſeo, *quos nemo* rhetorum *iſtorum unquam attigit*. Ultima litera vocis *nemo* geminata huic errori locum dedit. IDEM.

22 Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Craſſe, mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi vel vim, vel ſuavitatem, vel copiam; quem quidem antea naturâ rebar ita dicere, ut mihi non ſolùm orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo viderere: nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe. Sed tamen, cùm omnes gradus ætatis recordor tuæ, cúmque vitam tuam, ac ſtudia conſidero; neque, quo tempore iſta didiceris, video; nec magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen poſſum ſtatuere, utrùm magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adjumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere; an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere.

Hìc Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule, primùm perſuadeas velim, me non multò ſecus facere, cùm de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum. Negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque, ea cùm dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, veſtro impulſu, loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim, quacumque de arte aut facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi jam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita

41. *Magiſter hic Samnitium*] Quantùm ab iis qui artes transferunt ad uſum, diſtent qui in earum cognitione conquieſcunt, triplici probat exemplo. Primum eſt duorum laniſtarum, qui tunc temporis celebres erant. Alter quidem, quem apprimè noviſtis, magiſter Samnitium, id eſt, gladiatorum magiſter, (Samnites enim, teſte Feſto, gladiatores) totus in arte ſua occupatus, aliud nihil cogitat: altèr, Q. Velocius, quantumvis artis numeros omnes calleret, & pugnando cederet nemini; tamen operam foro impendebat, amicis præſtabat obſequium, & rem familiarem curabat. Secundum exemplum eſt Valerii & Furii, muſicorum; hic interdum, ille quotidie cantabat. Tertium eſt Q. Tuberonis & Africani, qui philoſophiæ dabant operam: Tubero impalleſcebat illis ſtudiis, quibus Africanus horis tantùm ſubciſivis incumbebat. PRUSTEUS.

42. *Quamvis bonus ipſe*] Verſus ii ex Lucilio Satyrico poëta deſumpti, in quibus Samnitium illum magiſtrum ſignificare videtur acrem hominem, & non ineptum fuiſſe. Verba ipſa obſcura, ac fortaſſe mutila; & quidem alii aliter legunt. Senſus hic eſſe videtur: Samnitem illum in ludo atque umbratili exercitatione bonum & non imperitum. *Quamvis* pro *quantumvis* ſumit Strebæus, & *cauſis* legit; ego *civis* arbitror retineri

ita est, summus tamen certè non sum: neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret.

Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere: nec verò, id quod tu rectè commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantùm tribuisse doctrinæ temporis, quantùm mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint.

At, si quæris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam; 23
non tantùm ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantùm sibi ii sumpserunt, quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt: aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium [41] summa jam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. At Q. Velocius puer addidicerat: sed quòd erat aptus ad illud, totúmque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

quamvis bonus ipse [42]
Samnis in ludo ac rudibus, civis satis asper:

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quo-

tineri posse; respexisséque Lucilium ad gladiaturam. In primis enim nomen ipsius Samnitis proprium generis cujusdam fuit gladiatorii, ut ex locuplete Livii testimonio constat lib. IX. ubi ait Campanos odio Samnitium gladiatores eo ornatu armasse, quo ii in acie usi fuerant, Samnitiúmque nomine appellasse. Ad quos allusisse Lucilium etiam vox quæ sequitur, *rudibus*, probat: hoc enim gladiatorium instrumentum, & quidem duplex: nam alia fuit rudis lanistarum propria, ferulæ instar: ita enim appellatur: quâ donabantur gladiatores qui missionem impetrabant. Alia fuit tironum, in ensem ligneum formata; quo genere exercebantur tirones; non gladiatores solùm, verùm etiam milites; quod *batuere* vocabant. Dixi sensum hunc videri: propterea quòd nullus alius commodior occurrit. Alioqui magistrum Samnitium de rhetoricæ professore accipere, quemadmodum Strebæus, nescio an ridiculum sit: rectè non ita diceret Cicero: quid enim potiùs Samnitium, quàm aliorum doctor appelletur? horridæ præsertim gentis, nec aptæ admodum ad eloquentiam. Quid? quòd Lipsius lib. I. Saturnalium 15. hoc de gladiatorii ludi magistro accipit. Quòd autem *commentari* dicatur, bene observat gladiatorum magistros etiam interdum dictata dare solitos. Unde Juve-

quotidie cantabat: erat enim ſcenicus, quid faceret aliud? At Numerius Furius, noſter familiaris, cùm eſt commodum, cantat: eſt enim paterfamilias, eſt eques Romanus: puer didicit, quod diſcendum. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies & noctes virum ſumma virtute & prudentia videbamus, Philoſopho cùm operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cùm ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facilè, ſi & tantùm ſumas, quantùm opus ſit, & habeas qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi totâ vitâ nihil velis aliud agere, ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cùm deſidioſa delectatione veſtiges. Ita fit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiúmque permaneat. Libet autem ſemper diſcere, ut ſi velim ego talis optimè ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim. At alii, quia præclarè faciunt, vehementiùs, quàm cauſa poſtulat, delectantur; ut Titius pilâ, Brulla talis. Quare nihil eſt, quòd quiſquam magnitudinem artium ex eo, quòd ſenes diſcunt, pertimeſcat. Namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur; aut ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe meâ ſententiâ ſic habet, ut, niſi quod quiſque citò potuerit, nunquam omnino poſſit perdiſcere.

24 Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas, & hercule aſſentior. Satis video tibi homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis.

Pergiſne, inquit Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet.

Tum

Juvenalis, Sat. XI. 8. *Scripturus leges & regia verba lanistæ.* Verùm quid ſequentibus verbis faciemus: *ſed plus operæ foro tribuebat, &c.* Hoc enim oratorem & rhetorem ſpectare videtur. An idem ille gladiatorum magiſter in foro verſabatur? planè, aut ita dicendum, aut criticorum communi cauſatione utendum, luxatum mutilúmve, aut tranſlatum ex alieno locum hunc eſſe. PETAV.

43. *Apparatu nobis opus eſt*] Alludit, quantùm opinor, ad ædilitatem, in quâ pleraque populo ſpectacula proponebantur; & in eo genere, qui novi aliquid ederet, & hactenus inuſitatum, omne punctum ferebat. Quod idem in aliis magiſtratibus, ſed in illo præcipuè valebat. Quare, quemadmodum ibi delectu

Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa, tam altè repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, ut sit quàm maximè jucunda, quàm maximè in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quàm plurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multò est majus, quàm illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est [43], & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quòd quotidianis & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.

Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cùm Græci jam non tenerent, ob eámque causam juventus nostra dedisceret pænè discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor edicto [44] meo sustuleram, non quò (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, cuicuimodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & * humanitatem dignam scientiâ. Hos verò novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per seipsum est magnopere fugiendum. Hoc cùm unum traderetur, & cùm impudentiæ ludus esset; pu-

---

delectu atque apparatu exquisitarum rerum opus est: eodem modo orator, vulgaribus tritísque neglectis, id consectari debet, quod ipsâ præsertim novitate delectet. PETAV.

44. *Quos ego censor edicto*] Juvat super ea re Gellium audire, qui lib. XV. cap. 11. istud his verbis declarat. Cn. *Domitius Ænobarbus & L. Licinius Crassus censores de coërcendis rhetoribus Latinis ita edixerunt: Renunciatum est nobis esse homines, qui novum genus disciplinæ instituerunt, ad quos juventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetores; ibi homines adolescentulos dies totos desidere, &c.* IDEM.

* *Humanitatem*] Man. Lamb. *humanitate dignam scientiam.*

tavi esse censoris, ne longiùs id serperet, providere. Quanquam non hæc ita statuo ac decerno, ut desperem, Latinè ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri. Patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam excellentémque prudentiam Græcorum, ad nostrum usum, morémque transferri. Sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt. Sin quando exstiterint; etiam Græcis erunt anteponendi.

25 Ornatur igitur oratiò [45] genere primùm, & quasi colore quodam, & succo suo. Nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantùm opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porrò conspersa sit quasi verborum sententiarúmque floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina.

Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos, qui audiant, & quod non solùm delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim à me jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra, & ætates. Difficile enim dictu est [46], quænam causa sit, cur ea, quæ maximè sensus nostros impellunt voluptate, & specie primâ acerrimè commovent, ab iis celerrimè fastidio quodam & satietate abalienemur. Quantò colorum pulchritudine

45. *Ornatur igitur oratio*] Institutum deinceps aggreditur, ac de ornatu orationis disserit; atque in primis duplex illius genus distinguit: unum in toto fusum corpore orationis; aliud spectatur in partibus. Quod similitudine humani corporis explicatur: in quo alia totius est pulchritudo, quæ in coloris bonitate, aptáque membrorum proportione cernitur: alia partium singularum. PETAVIUS.

46. *Difficile enim dictu est, &c.*] Non hîc ratio redditur, quare Crassum aliud hortabantur juvenum ingenia & ætates: sed hæc sententia pendet ab ista: *Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos*, &c. Nempe habes rationem, cur satietas in delectatione vitanda sit. Sic igitur ope parentheseos sententiam restitui: *Sed etiam sine satietate delectet*; (*non enim à me——& ætates;*) *difficile enim dictu est* &c. Eodem etiam modo Manutius hunc locum impressit. PEARCIUS.

47. *Quantò colorum pulchritudine*] Exemplis, quod dixerat, illustrat. De vario genere picturæ, singulorúmque generum proprietate, superiùs dixit. Pictura vetus, etsi rudis, nec ita florida, ipsâ tamen antiquitate delectat. Eodem pacto in musica, vox ad suavitatem infracta & inflexa, si nimiùm iteretur, displicet. PETAVIUS.

ne [47] & varietate floridiora ſunt in picturis novis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen, etiamſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant; cùm iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletóque teneamur. Quantò molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ voculæ, quàm certæ & ſeveræ? quibus tamen non modò auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc videre in reliquis ſenſibus. Unguentis minùs diù nos delectari, ſumma & acerrima ſuavitate conditis, quàm his moderatis: &, magis laudari quod terram, quàm quod crocum [48] olere videatur. In ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis & lævitatis. Quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maximè voluptarius, quíque dulcitudine præter cæteros ſenſus commovetur, quàm citò id, quod valde dulce eſt, aſpernatur ac reſpuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? cùm utroque in genere ea, quæ leviter ſenſum voluptate moveant, facillimè fugiant ſatietatem. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt: quo hoc minùs in oratione miremur: in qua vel ex poëtis, vel ex oratoribus poſſumus judicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtivam, ſine intermiſſione, ſine * reprehenſione, ſine varietate, quamvis claris ſit coloribus picta vel poëſis vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eo citiùs in oratoris, aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quòd ſenſus in nimia voluptate naturâ, non mente ſatiantur [49]: in ſcriptis & in

48. *Magis laudari quod terram, quàm quod crocum*] Alii *ceram*, pro *terram* hîc legunt, ſed perperam. Juvat Plinii locum cum hoc conferre, qui ei lucem præferet. Igitur lib. XVII. cap. 5. *Certè*, inquit, *Cicero*, *lux doctrinarum altera*, Meliora, *inquit*, unguenta ſunt quæ terram, quàm quæ crocum ſapiunt. *Hoc enim maluit dixiſſe, quam redolent. Ita eſt profectò: illa erit optima, quæ unguenta ſapiat. Quòd ſi admonendi ſumus, qualis ſit terræ odor ille qui quæritur; contingit ſæpe etiam quieſcente eâ ſub occaſum ſolis, in quo loco arcus cœleſtis dejecerit capita ſua: & cùm à ſiccitate continua immaduit imbre: tunc emittit illum ſuum halitum divinum ex ſole conceptum, cui comparari ſuavitas nulla poſſit.* PETAV. Tuetur hanc eandem lectionem in ſuis notis & emendat. ad Plin. lib. XIII. n. 6. Harduinus.

* *Reprehenſione*] Lamb. *reſpiratione*

49. *Senſus in nimiâ voluptate* naturâ, *non* mente ſatiantur] Illum, qui ſatiatur mente aut naturâ, natura aut mens ſatiat: neque enim alio ſenſu, vox *ſatiatur* cum ablativo intelligi poteſt: ſed non hoc voluit Cicero; imò aliud longè diverſum voluit. Quòd ſi intelligere poſſimus *mente ſatiari*, quid, quæſo, eſt naturâ ſatiari? Lambinus hanc labem vulgatæ lectionis vidit, & ſic corrigere voluit, *quòd* ſenſu *in nimia voluptate natura, non* mente, ſatiatur: ubi *natura* eſt nominativi

in dictis non aurium ſolùm, ſed animi judicio etiam magis, infucata vitia noſcuntur.

26 Quare, *benè*, & *præclarè* [50], quamvis nobis ſæpe dicatur; *bellè*, & *feſtivè*, nimiùm ſæpe nolo. Quamquam illa ipſa exclamatio, *Non poteſt meliùs*, ſit velim crebra: ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac ſumma laus umbram aliquam & receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, exſtare, atque eminere videatur.

Nunquam agit hunc verſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens virtuti honorem præmium, haud prædam petit:

ſed abjicit prorſus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras,

incidat, adſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter?

Quid petam præſidî?

quàm leniter? quàm remiſsè? quàm non actuosè? Inſtat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta ſuperiore motu, & exhauſta. Neque id actores priùs viderunt, quàm ipſi poëtæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, diſtinguitur.

Ita

---

tivi casûs. Sed manet interim eadem vitioſa locutio *mente* & *ſenſu ſatiari*; & nec ſententia ſatis numeroſa videtur, nec ordo verborum elegans conſervatur. Reſtat etiam hoc vitium, & in vulgatâ, & in Lambini lectione, quòd hæc verba *in nimiâ voluptate* nimis univerſa ſunt, & de omnimoda voluptate dicuntur: ſed Cicero de uno ſolo genere voluptatum nunc loquitur, ſc. earum, quæ ex ſenſibus oriuntur. Opus igitur eſſe emendatione, ut opinor, lector fatebitur, ſententiámque leviori, quàm illa Lambini, mutatione, ſic forſitan reſtituet. *Quòd ſenſus in nimia voluptate* naturæ, *non* mentes *ſatiantur*; *in ſcriptis & in dictis*, *non aurium ſolùm*, *ſed animi judicio etiam magis infucata vitia noſcuntur.* Id eſt: in guſtatu, auditu, reliquíſque voluptatibus, quæ à naturâ nobis ſunt datæ, ſi nimiæ ſint, non mentes guſtantium, aut audientium, ſed ſenſus ſoli ſatiantur: in iis autem voluptatibus, quæ ex arte proficiſcuntur, ut in poëſi & oratione, ſi nihil varietatis habeant, iſtud nimiæ ſimilitudinis vitium noſcitur non ſolùm aurium, ſed etiam magis animi judicio. *Voluptas naturæ* eſt *voluptas à naturâ data.* Sic noſter de Fin. lib. v. *Quòd in pueritiâ facillimè ſe arbitrentur* naturæ voluptatem *poſſe cognoſcere.* Sic lib. II. de Orat. c. 84. naturæ bona *eadem ſunt*, *quæ in c.* II. *dicuntur* naturâ data hominibus. Facillimè autem ultima litera vocis *mentes* à ſequenti *s* abſorberi potuit. PEARCIUS.

50. *Quare* benè *&* præclarè] Solebant non modò in ſcholis auditores, ſed in foro populus oratoribus acclamare, cùm aliquid impenſiùs placeret: atque hæ erant acclamationes uſitatæ, *bene*, *præclarè*, *bellè*, *feſtivè*,

euge,

Ita ſit nobis igitur ornatus & ſuavis orator, (nec tamen poteſt aliter eſſe) ut ſuavitatem habeat auſteram & ſolidam, non dulcem atque decoctam. Nam ipſa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejuſmodi ſunt, ut ea quamvis vitioſiſſimus orator explicare poſſit. Quare, ut antè dixi, primùm ſilva rerum, ac ſententiarum comparanda eſt: qua de parte dixit Antonius. Hæc formanda filo ipſo & genere orationis, illuminanda verbis, varianda ſententiis. Summa autem laus eloquentiæ eſt, amplificare rem ornando: quod valet non ſolùm ad augendum aliquid & tollendum altiùs, dicendo, ſed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

Id deſideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis 27
faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm concitamus. Sed in hoc, quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimùm: eáque una laus oratoris eſt, & propria maximè. Etiam major eſt illa exercitatio, quam extremo ſermone inſtruxit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi & vituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrumque horum cumulatiſſimè facere poſſe. Conſequentur etiam illi loci [51], qui quanquam proprii cauſarum, & inhærentes in earum

euge, cujuſmodi aſſentationum inſaniam reprehendit Perſius, Sat. I. 47. & Plutarchus, Tractatu de audiendo. Atque eò etiam morbus iſte pervaſit, ut nonnullos ſubornatos homines haberent, qui in exclamando cæteris præirent. Hinc natum fortaſſe, ut Græci *θαυμάζειν*, quod eſt *admirari*, pro eo quod eſt diſcipulum eſſe & auditorem, ſumerent, ut eſt apud Heſychium. Cæterùm hunc locum ita accipit Strebæus, quaſi *benè*, *præclarè*, & *bellè* ac *feſtivè* ad idem exclamationis & admirationis genus pertineant. Exiſtimo tamen duo illa eſſe genera ac diverſa exclamandi; ut cùm alia ſit orationis commendatio, ex eo quòd apta ſit, & artificioſa, & accommodata rebus, ex quo *benè* & *præclarè* exclamari ſoleat, id in ea deberet eſſe frequentiſſimum; alia verò cùm ſit laus ex nitore ac lepore, quæ lumina dicuntur, hoc eſt, inſignior quidam ac fucatior ornatus, ut propterea *bellè* ac *feſtivè* acclametur; nonnunquam quidem erit iſtud aſpergendum, ſed parciùs & rariùs. PETAVIUS.

51. *Conſequentur etiam illi loci*] Uſum locorum communium commendat. Erant hi communes loci ſententiæ quædam, ſive promptuaria argumentorum vel diſputationum variis ſcilicet de rebus inſtitutarum & generalibus, cujuſmodi tria genera diſtinguit. Alii enim loci inſectationes criminum quorundam continebant, de quibus nemo dubitat quin peſſima ſint. Alii, deprecationis aut miſerationis excitandæ rationem continent. Tertium genus habet earum quæſtionum tractationem, quæ utramque in partem diſputando trahuntur, ut ſunt de virtute, de juſtitia, cæteriſque id genus rebus inſtitutæ diſputationes. PETAVIUS.

earum nervis esse debent, tamen, quia de universa re tractari solent, *communes* à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim jejuni sunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miserationem. Alii verò ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiosè licet: quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum [52], de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, utilitate, ignominia, præmio, pœna, similibúsque de rebus, in utramque partem dicendi animos & vim & artem habere debemus. Sed, quoniam de nostra possessione depulsi, in parvo, & eo litigioso, prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus: ab iis, (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis mutuemur.

28 Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis [53] ac loci, nomen habent, & peripatetici philosophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, à Græcis politici philosophi appellati, universa-

52. *Nunc propria duarum philosoph.*] Quasnam significet, planum est & facile: Peripaticos enim & Academicos innuit. PETAV.

53. *Particula parva urbis*] E Lyceo scilicet, quod gymnasium, Athenis celeberrimum, dicebatur quoque περίπατος, *obambulatio*, quòd inter deambulandum inde nominati Peripatetici philosopharentur. Academia, gymnasium aliud Athenis, ab Academo Atheniensi nomen habuisse tradit Plutarchus in Theseo. PRUSTEUS.

54. *Atque hactenus loquuntur. Etiam hac*] Omitto, *loquuntur*: ut sensus sit, *Atque hactenus etiam hac instituendo divisione utuntur*, scilicet rhetores, etsi in eorum provinciam invaserint philosophi. MURETUS.

* *Ut denique*] Lamb. *aut vi denique recuperare*

55. *Surculo defringendo*] Ita philosophos illos de rhetorica tradere aliquid docet, ut non sibi penitus illam vindicent, neque in eam tanquam possessionem manus injiciant, sed de ea etiamnum contendentes imaginariâ vindicatione usurpent in exigua aliqua parte. Olim enim petitor possessorem unà cum prætore in rem præsentem ducebat: unde

verſarum rerum publicarum nomini vocabantur; omnem civilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definitâ controverſiâ certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeátne à Carthaginenſibus captivos noſtros, redditis ſuis, recuperari: aut infinitè de univerſo genere quærentis, Quid omnino de captivo ſtatuendum ac ſentiendum ſit. Atque horum ſuperius illud genus, cauſam, aut controverſiam appellant, eámque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur. Atque hactenus loquuntur.

Etiam hac [54] inſtituendo diviſione utuntur, ſed ita, non ut jure aut judicio, * ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex jure civili, ſurculo defringendo [55], uſurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipſum laciniâ [56]. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum jam cauſarum cognitio, exercitatióque celebratur. Alterum verò tantummodò in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit ſatius, quàm attentatum deſeri. Nunc enim inopiâ reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua 29
quæri & diſceptari poteſt, ſive in infinitis conſultationibus diſceptatur,

---

unde adverſarium manu prehendens, rem, de qua erat contentio, ſibi vindicabat; quod *manum conſerere* appellabant. Poſteaquam verò propagatis Italiæ finibus, prætores negotiis occupati proficiſci ad longinquas res gravabantur, inſtitutum eſt ut litigantes non apud prætores manum conſererent, ſed *ex jure*, id eſt, ex eo loco ubi jus reddebatur, *manum conſertum vocarent*, id eſt, alter alterum ad manum conſerendam in rem de qua ageretur, vocaret; atque profecti ſimul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, ut unam glebam, in jus in urbem ad prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquam in toto agro, vindicarent. Nonnunquam & ſurculum ex arbore defractum ferebant. Multa de eo ritu Briſſonius in Formulis. Itaque ſimilitudo Ciceroniana hæc eſt: Quo illi modo litigantes in parte agri exigua hærent, nec dum totum obtinuerunt; ſic philoſophos, dum paucula quædam delibant ex rhetoricis, non veterem poſſeſſionem ex toto uſurpare, quaſi poſtliminio, ſed particulam illius quaſi adhuc alienæ rei accipere. PETAVIUS.

56. *Laciniâ*] Laciniâ aliquid tenere vel obtinere, idem valet, ac rem nonniſi leviter tenere. Phraſis eadem in Plauti Aſin. III. 2. 41. PEARCIUS.

ceptatur, ſive in iis cauſis, quæ in civitate, & in forenſi diſceptatione verſantur: neque eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim rationémque referatur. Nam aut ipſa cognitio rei, ſcientiáque perquiritur, ut, Virtus ſuámne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi conſilium exquiritur, ut, Sítne ſapienti capeſſenda reſpublica. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, ut ita dicam, conſecutio. Nam, quid in re ſit, conjecturâ quæritur: ut illud, Sítne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, ſi quæratur, quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cùm, quid quamque rem ſequatur, inquiritur: ut illud, Sítne aliquando mentiri boni viri.

Redeunt rurſus ad conjecturam, eámque in quatuor genera diſpertiunt. Nam aut quid ſit, quæritur, hoc modo: Naturáne ſit jus inter homines, an opinionibus. Aut, quæ ſit origo cujuſque rei: ut, quod ſit initium legum, aut rerum publicarum. Aut cauſa & ratio: ut, ſi quæratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant. Aut de immutatione: ut, ſi diſputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium poſſit converti.

Definitionis autem ſunt diſceptationes, ut, cùm quæritur [57] quid in communi mente quaſi impreſſum ſit: ut, ſi diſſeratur, ídne ſit jus, quod maximæ parti ſit utile. Aut, cùm quid cujuſque ſit proprium, exquiritur: ut ornatè dicere, propriúmne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea poſſit. Aut, cùm res diſtribuitur in partes: ut, ſi quæratur, quot ſint genera rerum expetendarum; ut, síntne tria, corporis, animi, externarúmque rerum. Aut, cùm, quæ forma [58], & quaſi naturalis nota cujuſque ſit, deſcribitur: ut, ſi quæratur avari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi.

Con-

57. *Ut cùm quæritur*] Mutavi vulgatum *ut* in *aut*, quia exemplum non ſubjicitur, ſed ſpecies quædam definitionis. Quatuor ejus ſunt ſpecies. Prima eſt, cùm quæritur, quid in communi mente quaſi impreſſum ſit, quam Cicero in Topicis vocat notionem, & ejus ſpeciei exemplum eſt, *Idne eſt jus, quod maximæ parti ſit utile?* Secunda eſt, cùm, quid cujuſque ſit proprium, exquiritur: quod Cicero in Topicis vocat proprietatem. Tertia, cùm res diſtribuitur in partes: quod vocat diviſionem. Quarta, cùm quæ forma & quaſi natu-

Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio, ut, si disseratur, Expetendáne sit gloria: aut ex comparatione, Laus, an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi: de expetendis fugiendísve rebus, ut, Expetendíne honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, Æquúmne sit ulcisci injurias etiam propinquorum: de honesto aut turpi, ut hoc, Sítne honestum, gloriæ causâ mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi. Unus, cùm, idémne sit, an aliquid intersit, quæritur: ut *metuere*, & *vereri*: ut *rex*, & *tyrannus*: ut *assentator*, & *amicus*. Alter, cùm, quid præstet aliud alii, quæritur: ut illud, Optimíne cujusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè à doctissimis hominibus describuntur.

Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatio- 30
ne versantur, quo in genere, quid rectum faciendúmque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum, & vitiorum est silva subjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendáve tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnísque ad omnem animi motum & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio.

Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. Eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulò secus à me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, méque ad meum munus pensúmque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti;

naturalis nota cujusque sit, describitur: quam vocat descriptionem. Vides igitur, Lector, *aut* legendum esse, quod præponitur tribus postremis speciebus. PEARCIUS.

58. *Aut, cùm, quæ forma*] Notationes, sive descriptiones morum indicat, quos characteres Græci vocant; quando res non simplici definitione aperitur, sed per multiplicia signa & quasi vestigia explicatur. Cujusmodi sunt morales Theophrasti characteres, quæ in oratione collocata ethopœiam faciunt, & præcipuè ad comœdias pertinent. PETAVIUS.

apti; de quo non tam quia longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse.

Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt & convertunt, ut ii, qui audiant, naturâ, & genere, & universa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint, ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque à minutis angustísque concertationibus ad omnem vim, varietatémque vos disserendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solùm acuenda nobis, neque procudenda lingua est; sed onerandum, complendúmque pectus maximarum rerum & plurimarum suavitate, copiâ, varietate.

31 Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinǽque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiuntur libellis, eósque *rhetoricos* inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus, dummodò illa ad hanc civilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cùm fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantùm, quantùm res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas,

tas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò adspexerit.

In hoc igitur tanto támque immenso campo, cùm liceat oratori vagari liberè, atque, ubicumque constiterit, consistere in suo, facilè suppeditat omnis apparatus, ornatúsque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: &, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modò is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrináque puerili, & flagret studio, & à natura adjuvetur, & in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus; ornatissimos scriptores oratorésque ad cognoscendum imitandúmque legerit: næ ille haud sanè, quemadmodum verba struat & illuminet, à magistris istis requiret. Ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, naturâ ipsâ, si modò est exercitata, labetur.

Hìc Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varie- 32
tatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es, quantísque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in majorum suorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctorésque dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, sempérque esse in omni orationis ratione versatos. Ex quibus Eleus Hippias, cùm Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cunctâ pænè audiente Græciâ, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solùm has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, & poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur: sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus; sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantùm sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimùm temporibus illis, etiam de natura rerum, & disseruit & scripsit. Ipse

ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philoſopho ſuccubuit orator; qui aut non eſt victus unquam à Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt: aut, ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit & diſertior Socrates, &, ut tu appellas, copioſior & melior orator. Sed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcumque in diſceptationem quæſtionémque vocaretur, ſe copioſiſſimè dicturum eſſe profitetur: iſque princeps ex omnibus auſus eſt in conventu poſcere, qua de re quiſque vellet audire: cui tantus honos habitus eſt à Græcia, ſoli ut ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua [59], ſed aurea ſtatueretur. Atque ii, quos nominavi, multíque præterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis; oratoríſque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam vel copiâ, vel gloriâ floruiſſe. Quo quidem magis dubito, tibíne plus laudis, an Græcis vituperationis eſſe tribuendum ſtatuam: cùm tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatiſſima in civitate, vel privatorum negotiis pænè omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac ſummi imperii gubernatione diſtrictus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eámque omnem cum ejus, qui conſilio & oratione in civitate valeat, ſcientia atque exercitatione ſociaris: illi nati in literis, ardentéſque his ſtudiis, otio verò diffluentes, non modò nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & traditum, & ſuum conſervaverint.

33 Tum Craſſus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, ſed in aliis etiam compluribus, diſtributione partium ac ſeparatione, magnitudines ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cùm eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis * mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num muſicam Damone aut Ariſtoxeno, num ipſas literas Ariſtophane aut Callimacho tractante, tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus univerſum complectere-

59. *Delphis non inaurata ſtatua*] Immò non à Græcis erecta illa ſtatua, ſed ab ipſo ſophiſtâ ſibi poſita, ſi audiendus Plinius, qui lib. 32. cap. 1. *Hominum*, inquit, *primus & auream ſtatuam & ſolidam Gorgias Leontinus Delphis in templo ſibi poſuit, ſeptuageſimâ circiter*

cteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret?

Equidem sæpe hoc audivi de patre & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloriâ vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M'. verò Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solùm ut de jure civili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidémque & in senatu, & apud populum, & in caussis amicorum, & militiæ consilium suum fidémque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam, defuit? Num, quia jus civile didicerat, caussas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? at utroque in genere & laboravit, & præstitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facilè optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discíve potuit, quod ille non cùm investigarit & scierit, tum etiam conscripserit.

Nunc contrà plerique ad honores adipiscendos, & ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nullâ cognitione rerum, nullâ scientiâ ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem; quæ sanè nunc quidem obsolevenmt; aut juris scientiam, ne ejus quidem universi; nam pontifi-

citer. olympiade: tantus erat docendæ oratoriæ artis quæstus. Sed nihil hac in parte fidei habeas Plinio. Præstat & Ciceroni credere, & Valerio lib. 8. cap. 15. & Pausaniæ, qui tamen non auream, sed inauratam esse ait, lib. x. PETAVIUS.

* *Oculis*] Lamb. *oculis, alios qui auribus mederentur.*

tificium, quod est conjunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore & in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationémque non norunt.

34 Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur & vocarentur. Hi omnes, præter Milesium Thalem, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentiâ floruit, ut literis doctrináque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cùm contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam cùm illi maledicerent, (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitasse dixerunt; tantámque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non * clamator aliquis ad clepsydram [60] latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrinâ, consilio, eloquentiâ excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus.

Quid

* *Clamator*] Vict. Man. *declamator*

60. *Ad clepsydram*] Oratoribus ad causas agendas certum tempus definiebatur per clepsydram, quo elapso silere necesse erat; fiebátque non raró quod ait Quintilianus lib. XII. c. 6. *Laboratam congestámque dierum ac noctium studio actionem aqua deficit.* De forma clepsydræ atque usu nonnulla scitu necessaria ex antiquis scriptoribus juvat hîc breviter exponere: præsertímque ex Aristophanis interprete, (*Acharn. vers.* 693. & *Vesp. v.* 93.) Ἡ *κλεψύδρα ἀγγεῖον*.... Clepsydra vas est habens exiguum foramen in fundo, quod in judicio plenum aquâ ponebatur, ad quam oratores dicebant: hoc est, tamdiu dicere poterant ac perorare, quamdiu aqua per angustum foramen fluebat. Apuleius lib. III. Metamorph. *Præconis amplo boatu citatus accusator quidam senior exsurgit, & ad dicendi spatium vasculo quodam in vicem coli graciliter fistulato, ac per hoc guttatim defluo infusâ aquâ, populum sic adorat.* Falsò sibi persuaderet

Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certè docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditis? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solùm, verùm etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato; aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominémque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror.

Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent 35
homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque, non repugnante naturâ, dedissent, eloquentiâ præstitisse. Atque ipse Aristoteles, cùm florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quòd ipse suas disputationes à causis forensibus & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repentè totam formam propè disciplinæ suæ, versúmque quendam de Philocteta paulò secus dixit. Ille enim *turpe sibi* ait *esse tacere, cùm barbaros*; hic autem [61], *cùm Isocratem pateretur dicere*. Itaque ornavit & illustravit doctrinam illam omnem; rerúmque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit.

deret aliquis, clepsydram nostris fuisse clepsammidiis similem, hoc est, horologiis, ut quidam vocant, pulverariis, quibus scilicet horarum intervalla partimur effluxu arenæ. Nam neque duobus ex vasculis veterum clepsydra constabat, quorum ex altero aqua in alterum per vices deflueret; sed uno tantùm. Neque in eo aqua erat perpetua; sed quæ effusa identidem transmitteretur, subjecto, ut opinor, vase recepta: aut certè quæ singulis causis nova atque appensa transfunderetur. Eam publicus lictor appendebat; quæ ubi omnis effluxerat, monebatur orator esse desinendum. Quòd si sermonem interrumperet casu quopiam, aut aliquid de scripto recitaret, jubebat præconem aquam sistere. Apuleius in Apolog. *At tu, interea dum legis, aquam sustine.* Πρὸς ὕδωρ λέγειν, ad aquam dicere, perinde est, ac dicere ad clepsydram. PETAVIUS.

61. *Cùm barbaros; hic autem, &c.*] Versus, ad quem alludit Cicero, exstat apud Quint. lib. 3. c. 1. & Diog. Laertium in vita Aristotelis: Αἰσχρὸν

junxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi.

Nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationísque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellari malit, non impediam: dummodò hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem.

Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est. Quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. Sin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuò inest eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cùm Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit.

Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri,
36 quòd mihi videare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse. Plus enim aliquantò attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis ac denuntiatum. Sed certè & hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cúmque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exiguéque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus. Quò cùm ingressus esses, repentè te quasi quidam æstus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu pænè omnium abstraxit; omnémque rerum scientiam complexus,

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ἰσοκράτην δ' ἐᾶν λέγειν. Versus autem ipsius Euripidis in Philoctеta sic se habet.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν. Ex quo apparet, non *barbaris* (ut vulgò) sed *barbaros* legendum esse; quod & ipse Cicero

plexus, non tu quidem eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed, apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam totum compulisti. In qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodò adspexerit: sed, etiam si est aliquantò spissius, aut si ego sum tardior, profectò numquam conquiescam, neque defatigabor antè, quàm illorum ancipites vias rationésque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero.

Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maximè, Crasse, commovit, quòd eum negasti, qui non citò quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his nostris possim esse contentus.

Hîc Sulpicius, Ego verò, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero: vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex qua ipsâ tamen permulta nescio: quæ tum denique, cùm causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi fortè es jam defessus, &, si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendorémque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, & tibi non 37
incognitas, Sulpici. Quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem, & eâ duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores & inventores sunt harum sanè minutarum rerum, revertendum.

ro indicat, cùm dicit in accus. casu *Isocratem:* nempe sic expletur sententia, *cùm* barbaros *pateretur dicere.* Hanc mendam sæpe observarunt viri doctissimi: nemo tamen adhuc *barbaros* in textum reposuit. Adde, quòd Ms. Bal. Harl. 1. & Joan. *barbaros* rectissimè exhibent. PEARCIUS.

Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primùm nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjunctè. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pænè unà nata cum rebus ipsis: aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut iis, quæ novamus, & facimus ipsi.

In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat: lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam benè loquendi valet plurimùm. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut, *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, (quanquam id est magnum) verùm hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum. Sed, quid ipse ædificet orator, & in quo adjungat artem, id esse à nobis quærendum atque explicandum videtur.

38 Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum.

Inusitata sunt prisca ferè ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen raro habet etiam [62] in oratione poëticum aliquod [63] verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Qua tempestate Pœnus in Italiam venit*:

62. *Sed tamen raro habet etiam* &c.] Legendum esse, *non raro*, apertè ostendunt verba illa: *Sed tamen*. Tum ea, *etiam in oratione*. Muretus. Vox *raro*, cum adjectâ (ut hîc) voce *etiam*, significat, *aliquando*, *nonnunquam*: quo sensu iterum Noster idem adverbium usurpat cap. 52. *Translatis utamur frequenter*, *interdùmque factis*, raro *autem* etiam *pervetustis*: & in lib. 2. c. 25. *plerumque ex futuri*, raro etiam *ex instantis* &c. Pearcius.

63. *Poëticum aliquod*] Manifestum est singulas hujus loci partes rimanti, Ciceronem de solis inusitatis & priscis verbis sermonem habere: &, cùm exempla proferat, num *poëtica* verba affert? Annon verba quædam, quæ poëtis sunt inaudita, adducit? *Opinabar*, *nuncupari*, & alia nonnulla apud oratores inveniendа sunt, apud poëtas nullum habent locum.

nit: nec *prolem*, aut *sobolem*, aut *effari*, aut *nuncupari*: aut, ut tu soles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar*: & alia multa, quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet.

Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor sapientiam mihi omnem examinato expectorat.
Num non vis hujus me versutiloquas malitias?

Videtis enim & *versutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine conjunctione verba novantur, ut, *ille senius*; ut, *Dii genitales*; ut, *baccarum ubertate incurvescere*.

Tertius ille modus transferendi verbi latè patet, quem necessitas genuit inopiâ coacta, & angustiis; pòst autem delectatio, jucunditásque celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causâ reperta primò, pòst adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiæ causâ, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*, *luxuriem esse in herbis*, *lætas segetes*, etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cùm est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt, cùm, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulò audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt. Quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

Similitudinis est ad verbum [64] unum contracta brevitas, quod 39
verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnosci-

locum. Si hoc modo locum recudas, *sed tamen rarò habet etiam in oratione perve*ustum *aliquod verbum dignitatem*; idem hîc dicet Cicero, quod in c. 52. mox dicturus est, *ut translatis utamur frequenter, interdúmque factis*, rarò *autem* etiam pervetustis. Adde, quòd Quintil. lib. 8. c. 3. dicit, *Proprius* dignitatem *dat* antiquitas: mox addit, *Quædam tamen adhuc vetera* vetustate ipsâ gratiùs nitent; *quædam etiam necessariò interim sumuntur*, nuncupare, *&* fari. IDEM.

64. *Similitudinis est ad verbum*] Metaphoram quandam esse similitudinem docet Aristoteles, Rhet. lib. 3. sed inter utramque nonnihil tamen interesse: nam cùm de Achille loquens Homerus dicit, *ut leo prosiliit*, similitudo est; sin dicat *leo prosiliit*, metaphora. PETAVIUS. Hîc edidit Lamb. *Translatio omnis*, *similitudinis* &c.

tur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisque & nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cælum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Undique omnes venti erumpunt, sævi exsistunt turbines,
Fervet æstu pelagus.

Omnia ferè, quò essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: aut quò significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii; ut ille, qui occultantem consultò, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat:

Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepit sedulò [65].

Nonnunquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit.* Imprudentia teli emissi breviùs propriis verbis exponi non potuit, quàm est uno significata translato.

Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectantur verbis, quàm propriis & suis.

Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi [66], ut *nexum* [67], quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multò magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quòd ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longè repetita sumere: vel quòd

65. *Quandoquidem iste circumvestit* &c.] Gruterus conjecit legendum divisim *is te*: sed ad sensum verborum præcedentium parum attendisse videtur: hæc enim de eo dicuntur, qui *consultò occultat, ne id quod* (ab ipso) *ageretur, intelligi posset.* Unde ego rescribendum esse censeo *is se*, quæ lectio & sensui satisfacit, & post verbum *circumvestit* supplet accusativum casum, quem Gruterus rectè vidit hic prorsus defuisse. PEARCIUS.

66. *Ut pes in navi*] Pedem in navi partem extremam veli appellant Latini æquè ac Græci; quæ pars acutior & inferior ad navis latus religari solet. Alii verò funem esse dicunt, quo velum tenditur aut relaxatur. Virgilius Æn. V. 830. *Unà omnes fecere pedem*, id est, vela tetenderunt. Catullus IV. 20. *Sive utrumque Jupiter simul secundus incidisset in pedem.* PETAVIUS.

67. *Ut nexum*] Quid sit nexum, sive nexus;

quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: vel quòd singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quòd omnis translatio, quæ quidem summa ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maximè oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & *odor urbanitatis*, & *mollitudo humanitatis*, & *murmur maris*, & *dulcedo orationis*, sunt ducta à cæteris sensibus. Illa verò oculorum multò acriora, quæ ponunt pænè in conspectu animi, quæ cernere & videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo & nomine. Unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primùm fugienda est dissimilitudo:

Cœli ingentes fornices.

Quamvis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse,

Vive, Ulysses, dum licet,
Oculis postremum lumen radiatum [68] *rape.*

Non dixit, *cape*; non, *pete*: haberet enim moram sperantis diutiùs esse sese victurum; sed *rape*. Hoc verbum est ad id aptatum, quod antè dixerat, *dum licet*.

Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum. *Syrtim pa-* 41
trimonii, *scopulum* libentiùs dixerim; *Charybdim bonorum*, *voraginem* potiùs. Faciliùs enim ad ea, quæ visa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est verbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani [69] *castratam* esse rempublicam. Nolo *stercus curiæ* dici Glau-

xus, cùm ad jus civile pertinet, vide ad Topica, cap. 5. IDEM.

68. *Radiatum*] Muretus, Var. Lect. XI. 9. putat legendum *radiantis*, quo nomine solem appellabant veteres poëtæ.

69. *Nolo morte dici Africani*] Eadem metaphoræ vitia tanquam scopulos caveri oportere monet Aristoteles, & sophistam meritò reprehendit, qui diceret, non debere religioni esse, quâ quisque voce uteretur, etiam in re turpi, cùm voces omnes eandem turpitudinem exprimant. Sed quemnam hoc loco Africanum loquitur? Juniorem, opinor; ad idque inducor, quòd alterius tempore viri multi, hoc est, insignes duces Romæ fuerunt, nec ejus morte respublica evitari potuit: at Africani alterius tempore fermè duces instrenui, avari, nihili homines. PETAV.

Glauciam. Quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus, quàm res postulet, *tempestas comissationis*: aut minus, *comissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm fuisset illud proprium ac suum;

Quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas [70]?

Melius esset, *vetas*, *prohibes*, *absterres*: quoniam ille dixerat,

Illico istic, ne contagio mea bonis, umbrave obsit.

Atque etiam, si vereare ne paulò durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: ut, si olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulò duriùs; sin, *ut ita dicam*, *pupillum*, aliquantò mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse; atque ut precariò, non vi, venisse videatur.

Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

Neque me patiar iterum
Ad unum scopulum & telum classem Achivûm offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te, & præfidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii insistent jugo.

Sumpta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

42 Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa

70. *Quidnam est*] Versus ex Ennii fabula, ut colligitur ex Tuscul. III. cap. 12.

71. *Nos sumu'*] Non dubitat Lipsius lib. v. Lect. cap. 2. quin hic sit Ennii versus sibi datâ civitate gratulantis. Variæ sunt lectiones, *Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli.* Ali-

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumpta Africa. Neque factum verbum est, ut,

Mare saxifragis undis:

neque translatum, ut, *Mollitur mare*: sed ornandi causâ proprium proprio commutatum,

Desine, Roma, tuos hostes... &, *Testes sunt campi magni*...

Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem*; *Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu: *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello.

Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit: &, Quò *avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cùm inflexo commutatóque verbo res eadem enuntiatur, ornatius: cui sunt finitima illa minùs ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cùm *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cùm unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat:

aut cùm ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumu' Romani, qui fuimus antè Rudini [71]:

aut quocumque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quàm in trans- 43
ferendo: sed etiam si licentiùs, tamen interdum non impudenter: ut cùm *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verùm illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt?

Aliter *Rutilli*. Rectiùs *Rudini* à Rudiis urbe Calabriæ, ex qua oriundus fuit Ennius. *Ergo qui hæc fecerat, Rudium hominem* Ennium *majores nostri in civitatem receperunt.* Cicero pro Archia, c. 10. Ut versus constet, pro *fuimus* lege *fuvimus*. PRUSTEUS.

ſunt? Hæc autem, quæ aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, ſunt tranſlata quodam modo. Ita fit, ut omnis ſingulorum verborum virtus atque laus tribus exſiſtat ex his rebus, ſi aut vetuſtum verbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item eſt auribus conſuetudinique parcendum: aut tranſlatum, quod maximè tanquam ſtellis quibuſdam notat, & illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quendam formámque deſiderat. Collocationis eſt componere & ſtruere verba ſic, ut néve aſper eorum concurſus, néve hiulcus ſit, ſed quodam modo coagmentatus & levis. In quo lepidè ſoceri mei perſonâ luſit is, qui elegantiſſimè id facere potuit, Lucilius,

Quàm lepidè lexeis compoſtæ? ut teſſerulæ omnes [72]
Arte pavimento [73]*, atque emblemate vermiculato.*

Quæ cùm dixiſſet in Albucium illudens, ne à me quidem abſtinuit,

Craſſum habeo generum, ne rhetoricotero' [74] *tu ſis.*

Quid ergo? iſte Craſſus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud ſcilicet, ut ille voluit; & ego vellem meliùs aliquantò, quàm Albucius. Verùm in me quidem luſit ille, ut ſolet. Sed eſt tamen hæc collocatio conſervanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ * lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id aſſequemini, ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita jungetis, ut ne aſperè concurrant, néve vaſtiùs diducantur. Hanc

---

72. *Quàm lepidè lexeis compoſtæ, &c.*] Senſus eſt: Lexeis, id eſt, verba tua, ô Albuti, lepidè & eleganter compoſita coagmentatáque ſunt in oratione, ut in pavimento, vel in emblemate vermiculato omnes teſſerulæ ſunt arte compoſitæ. Teſſerulæ ſunt lapilli aut lateres quadrati, quibus ædium ſolum conſternitur. Opus teſſerulis aptè conſertum, & effigie rerum animaliúmque diſtinctum, emblema vermiculatum vocatur. STREBÆUS.

73. *Arte pavimento*] In veteribus quibuſdam libris, quos ego vidi, pro *arte* ſcriptum eſt *endo*, ut ſit ἐν τῷ, quæ ſcriptura perſpicuè exſtat apud Plinium lib. XXXV. cap. 25. Conſtat autem Lucilium Græcas voces Latinis verſibus non ſemel immiſcuiſſe. URSIN.

74. *Rhetoricotero'*] Vox Græca, ῥητορικώτερος, *artis Rhetoricæ peritior.*

* *Lenem*] Lamb. Grut. *levem.*

75. *Interſpirationis*] Scilicet clauſulas, quæ vox infrà occurrit, & hîc ſubintelligenda eſt. Interim vix dubito, quin in ſequentibus aliquid

Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam & forma verborum, quod jam vereor ne huic Catulo videatur eſſe puerile. 44
Verſus enim veteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt, numeros quoſdam, nobis eſſe adhibendos putaverunt. Interſpirationis [75] enim, non defatigationis noſtræ, neque librariorum notis, ſed verborum & ſententiarum modo, interpunctas clauſulas in orationibus eſſe voluerunt: idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis, atque aurium causâ (quemadmodum ſcribit diſcipulus ejus Naucrates) numeris adſtringeret. Namque hæc duo, muſici, qui erant quondam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem ſunt; verſum atque cantum; ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum concluſionem, quoad orationis ſeveritas pati poſſit, à poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt.

In quo illud eſt vel maximum, quòd verſus in oratione ſi efficitur conjunctione verborum, vitium eſt: & tamen eam conjunctionem, ſicuti verſum, numeroſè cadere, & quadrare, & perfici volumus. Neque eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaróque diſtinguat, quàm quòd ille rudis inconditè fundit, quantùm poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat: orator autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adſtricto, & ſoluto. Nam cùm vinxit [a] modis & formâ; relaxat [76] & liberat im-

quid inſit vitii: quid enim voluit Cicero per voces *defatigationis noſtræ*? à quo pendent, & (ut grammatici dicunt) reguntur? an à *notis*? at quænam ſunt *notæ defatigationis*? prorſus neſcio. Opinor equidem legendum eſſe, *Interſpirationis enim, non* defatigatione noſtrâ, *neque librariorum notis, ſed verborum & ſententiarum modo, interpunctas clauſulas*, &c. Similémque prorſus huic habemus locum in Orator. c. 68. *Oratio, non aut ſpiritu* pronunciantis, *aut interductu librarii, ſed numero coacta debet inſiſtere*: ubi *inſiſtere ſpiritu pronunciantis* idem eſt ac *defatigatione noſtrâ* (id eſt noſtri ſpiritûs) *interpungi*; & *interductus librarii* non alia res eſt, quàm *notæ librariorum*. PEARCIUS.

a Vict. Grut. *modis, formâ & relaxat*,

76. *Modis* & formâ *relaxat*]. Sic Man. & Lamb. Senſus loci erit: Orator non eandem dimenſionem ſententiæ, nec eoſdem pedes ſemper repetit: ſed nonnunquam membris, aut periodis utitur; & alibi alios pedes in principio, & fine ſententiæ collocat. PEARC.

immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versûs, neque ita soluta, ut vagentur.

45 Quonam igitur modo tantum [b] munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria. Nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facilè sequatur, quocumque ducas, quàm oratio. Ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorúmque generum oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompámque sumuntur: sed ea nos cùm jacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram, ad nostrum arbitrium formamus & fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; ídque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum, mutatur & vertitur.

Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimùm vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causâ videmus hunc statum esse hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cælum, terráque ut media sit, eáque sua vi nutúque teneatur; sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim adscendat in diversam partem; ut luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu cursúque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulùm immutata cohærere non possint: tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totámque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu.

46 Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam?

b Lamb. *numeris insistemus.*

naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artésque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quàm latera, quàm carina, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quàm mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solùm salutis, sed etiam voluptatis causâ, inventa esse videantur. Columnæ, & templa, & porticus sustinent: tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolii fastigium illud, & cæterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. Nam cùm esset habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur; utilitatem templi, fastigii dignitas consecuta est: ut, etiam si in cælo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur.

Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem ac propè necessitatem suavitas quædam, & lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque angustiæ spiritûs attulerunt. Id inventum ita suave, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solùm, sed etiam facile esse posset.

Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno 47
spiritu potest. Sed hic naturæ modus est, artis alius. Nam cùm sint numeri plures, iambum, & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester: qui naturâ tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonémque nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primùm * ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem invitat: in quo impunè progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulò plus, ne planè in versum, aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decorè cadunt.

Probatur autem ab eodem illo maximè pæon; qui est duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breves consequuntur, ut

* *Ad heroum*] Lamb. *Quare plurimùm ad heroos nos pedes, dactylum, & anapæstum, & spondeum invitat.*

hæc verba, *deſinite*, *incipite*, *comprimite*: aut à brevibus deinceps tribus, extremâ productâ, atque longâ, ſicut illa ſunt, *domuerant*, *ſonipedes*. Atque illi philoſopho ordiri placet à ſuperiore pæone, poſteriore finire. Eſt autem pæon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſurâ, [a] quod èſt acrius judicium & certius, par ferè Cretico, qui eſt ex longa, & brevi, & longa; ut,

Quid petam præſidii, aut exſequar? quóve nunc?

A quo numero exorſus eſt Fannius, *Si*, *Quirites*, *minas illius*. Hunc ille clauſulis aptiorem putat, quas vult longâ plerumque ſyllabâ terminari.

48 Neque verò hæc tam acrem curam diligentiámque deſiderant, quàm eſt illa poëtarum: quos neceſſitas cogit, & ipſi numeri ac modi, ſic verba verſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quàm neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & planè, ut dicitur, ſic & eſt verè ſoluta; non ut fugiat tamen, aut erret, ſed ut ſine vinculis ſibi ipſa moderetur. Namque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita atque facta quodammodo, non adſtrictè, ſed remiſſiùs numeroſam eſſe oportere. Etenim, ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus hic uſitatus verſus efficitur, pòſt anapæſtus, procerior quidam numerus, effloruit: inde ille licentior & divitior fluxit dithyrambus, cujus membra, & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque vocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, & quod metiri poſſumus intervallis æqualibus: rectè genus hoc numerorum, dummodò ne continuum ſit, in orationis laude ponetur. Nam ſi rudis & indocta putanda eſt illa ſine intervallis loquacitas perennis & profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur, niſi quod [b] hominum aures vocem naturâ modulantur ipſâ? quod fieri, niſi ineſt numerus in voce, non poteſt.

Numerus autem in continuatione nullus eſt. Diſtinctio, & æqualium, & ſæpe variorum intervallorum percuſſio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd intervallis diſtinguuntur,

a *Quod eſt*] Lamb. *quarum eſt.*

b *Hominum aures*] Lamb. *hominum vocem natura modulatur ipſa.*

guuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quòd si continuatio verborum hæc soluta multò est aptior atque jucundior, si est articulis membrísque distincta, quàm si continuata ac producta; membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus. Sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius & jucundius, longiora.

Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta sunt: quod eo sæpiùs testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. 49

Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana, & pervaga exspectare. Ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solùm, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego verò, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello, me invenisse, eloquentem. Sed eo te ne laudandi quidem causâ interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cùm exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maximè, ornat ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum acerrimâ normâ dirigenda. Et efficiendum est illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interiùs, ne excurrat longiùs: ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum; sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est: quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda.

Neque vos pæon, aut herous ille conturbet. Ipsi occurrent

 orationi:

orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati. Consuetudo modò illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorúmque verborum junctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maximè heroo, & pæone priore, aut Cretico; sed variè distinctéque considat. Notatur enim maximè similitudo in conquiescendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modò ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quàm aures exspectent; aut longior, quàm vires atque anima patiatur.

50 Clausulas autem diligentiùs etiam servandas esse arbitror, quàm superiora, quòd in his maximè perfectio, atque absolutio judicatur. Nam versûs æquè prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique. Quæ, quoniam apparent & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt ferè extremi servandi & notandi pedes, (si modò non breviora & præcisa erunt superiora) quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, * aut in pæone ille posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari Cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, operâ deditâ facere videamur.

Quòd si Antipater ille Sidonius, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliósque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantúmque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cùm se mente ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur; quantò id faciliùs in oratione, exercitatione & consuetudine adhibitâ, consequemur?

Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cùm in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilísque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: ídque cùm faciunt

* *Aut*] Lamb. *aut pæanem illum posteriorem, quem Arist. probat, aut ei parem Creticum.*

faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minùs habent instrumenti; tum multò ostendunt magis in verborum, numerorum, vocúmque judicio; quòd ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solùm verbis arte positis moventur omnes, verùm etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulùm modò offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut à multitudine & populo, non modò catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur?

Mirabile est, cùm plurimùm in faciendo intersit inter doctum 51
& rudem, quàm non multùm differat in judicando. Ars enim cùm à natura profecta sit, nisi naturam moveat ac delectet, nihil sanè egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & cantibus: non neglecta, ut mihi videtur, à Numa, rege doctissimo, majoribúsque nostris, ut epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorúmque versus indicant; maximè autem à Græcia vetere celebrata. Quibus utinam, similibúsque de rebus disputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus, maluissetis!

Verùm, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra ratione claudicat, sentit. Sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit: tacitè tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectúmque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur.

Expo-

52 Exposui ferè, ut potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est & plena quædam, sed tamen teres: & tenuis, non sine nervis ac viribus: & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstrâ, non solùm sibi vitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem & decentiam, sententiis verò ad gravitatem orationis * utatur, ut ii, qui in armorum tractatione versantur.

Formantur autem & verba & sententiæ penè innumerabiles: quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum & sententiarum hoc interest, quòd verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdúmque factis, raro autem etiam pervetustis: in perpetua autem oratione [77], cùm & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum atque verborum.

53 Nam & commoratio unâ in re permultùm movet, & illustris explanatio, rerúmque, quasi gerantur, sub adspectum pænè subjectio, quæ & in exponenda re plurimùm valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum, ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe præcisio est: & plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio: & distin-

ctè

* *Utuntur*] Quæ vocem hanc sequuntur, Lambinus delet usque ad *Formantur*.

77. *In perpetua autem oratione*] Hunc locum ac deinde cap. 53. 54. & 55. descripsit Quin-

ctè concisa brevitas, & extenuatio: & huic adjuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens: & ab re non longa digressio; in qua cùm fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debebit: propositióque quid sis dicturus: & ab eo, quod est dictum, sejunctio: & reditus ad propositum, & iteratio: & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendíve causâ, veritatis superlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio: expositióque sententiæ suæ: tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quæ est perjucunda, cùm in oratione, non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel antè, vel postquàm dixeris, vel cùm aliquid à te ipso rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & rejectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè, sæpe autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, antè occupatio: tum duo illa, quæ maximè movent, similitudo, & exemplum: digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causâ: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio: declinatio brevis à proposito, non ut superior illa digressio: purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ.

Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum 54
comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliàs: & paulùm immutatum verbum, atque deflexum: & ejusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio: & ejusdem verbi crebriùs positi quædam distinctio, & revo-

Quintilianus, lib. IX. cap. I. atque ibi τεχνικῶς, quæ hic acervatim occurrunt, voces illustravit eruditus. CAPPERONNERIUS.

revocatio verbi: & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conversio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subjecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improvisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborúmque conformationibus illuminent.

55 Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quòd nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ suprà dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrûm omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pænè evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris: usus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus.

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certè commonstrati loci: nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus. Quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. Nam & causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: festina-

stinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iisdem uti ferè licebit, aliàs contentiùs, aliàs summissiùs: omníque in re posse, quod deceat, facere, artis & naturæ est: scire, quid, quandóque deceat, prudentiæ.

Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. Sine hac summus orator esse in numero nullo potest: mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur; cùm rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi meliùs etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui cùm propter ignominiam judicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: quâ perlectâ, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contrà à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cùm suavissima & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quantò, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significavit, quantùm esset in actione, qui orationem eandem, aliam esse putaret, actore mutato. 56

Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, meliùs meministi, quòd me puero tantopere ferretur? *Quò me miser conferam? quò vertam? In Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. An domum? matremne ut miseram, lamentantémque videam, & abjectam?* Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt: imitatores autem veritatis histriones occupaverunt.

Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas: sed, ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus: verùm quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pænè obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestum: totúmque 57

corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnésque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum; contractum, diffusum; continenti spiritu, intermisso; fractum, scissum; flexo sono attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores.

58 Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat: acutum, incitatum, crebrò incidens;

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos:

& ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

Segregare abs te ausus? &,
Ecquis hoc animadvertit? Vincîte ....

& Atreus ferè totus.

Aliud miseratio, ac mœror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias? & illa,
O pater, ô patria, ô Priami domus! & quæ sequuntur,
Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abjectum;

Multis modis sum circumventus, morbo, exilio, atque inopiâ:
Tum pavor sapientiam mihi omnem examinato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tantâ confidentiâ,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis;

Iterum Thyestes Atreum attractum advenit:
Iterum jam aggreditur me, & quietum exsuscitat.
Major mihi moles, majus miscendum est malum,
Qui illus acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas: effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum;

Sed mihi cùm tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: cùm ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda doctè, & delicatè detulit.

Aliud moleſtia: ſine commiſeratione grave quiddam, & uno preſſu ac ſono obductum;

Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam ferè ad pariendum menſibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

Omnes autem hos motus ſubſequi debet geſtus; non hic ver- —
ba exprimens, ſcenicus, ſed univerſam rem & ſententiam, non 59
demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra. Manus autem minùs arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis.

Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quo meliùs noſtri illi ſenes, qui perſonatum, ne Roſcium quidem, magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio: & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt una pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & communicationes poſſit efficere: neque verò eſt quiſquam, qui, eadem contuens, efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum eſt magna moderatio: nam oris non eſt nimiùm mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus aptè cum genere ipſo orationis. Eſt enim actio quaſi ſermo corporis: quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione ſecundum vocem vultus valet. Is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis à naturâ data. Quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commoventur. Verba enim neminem movent, niſi eum, qui ejuſdem lin-

guæ ſocietate conjunctus eſt; ſententiæque ſæpe acutæ, non acutorum hominum ſenſus prætervolant. Actio, quæ præ ſe motum animi fert, omnes movet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iiſdem notis & in aliis agnoſcunt, & in ſe ipſi indicant.

60 Ad actionis autem uſum atque laudem, maximam ſine dubio partem vox obtinet: quæ primùm eſt optanda nobis; deinde, quæcumque erit, ea tuenda. De quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ſerviatur: equidem magnopere cenſeo ſerviendum. Sed illud videtur ab hujus noſtri ſermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paulò antè, plurimis in rebus quod maximè eſt utile, id neſcio quo pacto etiam decet maximè. Nam ad vocem in dicendo obtinendam [78] nihil eſt utilius, quàm crebra mutatio: nihil pernicioſius, quàm effuſa ſine intermiſſione contentio.

Quid? ad aures noſtras & actionis ſuavitatem, quid eſt viciſſitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus [79] (quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo, literato homine, quem ſervum ſibi ille habuit ad manum) cum eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occultè poſt ipſum, cùm concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, & ſæpe ſum admiratus hominis cùm diligentiam, tum etiam doctrinam & ſcientiam. Ego verò, inquit Craſſus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in republica eſſe delapſos: quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac poſteritati oſtenditur, ut eorum civium, quos noſtri patres non tulerunt, jam ſimiles habere cupiamus. Mitte, obſecro, inquit, Craſſe, Julius, ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer: cujus ego nondum planè rationem intelligo.

61 In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique

78. *Nam ad vocem obtinendam*] Corruptus procul dubio locus eſt: paulò enim antè dixerat Craſſus, ſe nolle hîc præcepta dare, *quemadmodum voci ſerviatur*, id eſt, quo modo *vox obtineatur*, ſive melior fiat uſu & exercitatione. Illud ſolùm hîc notat, quàm id quod *maximè utile eſt, etiam decet maximè.* Ut hoc de voce verum eſſe probet, dicit nihil crebrâ mutatione utilius, nihil non intermiſſâ contentione pernicioſius *ad vocem* &c. quid? certè non *obtinendam*: de eo nihil hîc dicturus fuit. Tum addit, nihil varietate auribus noſtris ſuavius aptiúſque eſſe. Omnes ferè vet. editiones & nonnulli MſS. habent *ad vocem* in dicendo *obtinendam*: unde Lambinus bene conjecit legendum *ad vocem in dicen-*

cuique voci. Hinc gradatim adſcendere vocem utile & ſuave eſt. Nam à principio clamare, agreſte quiddam eſt, & illud idem ad firmandum eſt vocem ſalutare. Deinde eſt quiddam contentioni extremum, quod tamen inferius eſt, quàm acutiſſimus clamor, quò te fiſtula progredi non ſinet; & tamen ab ipſa contentione revocabit. Eſt item contrà quiddam in remiſſione graviſſimum, quóque tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, & hic per omnes ſonos vocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuavitatem. Sed fiſtulatorem domi relinquetis; ſenſum hujus conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis.

Edidi quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coëgerunt. Scitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cùm afferre plura, ſi cupias, non queas.

Tu verò, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantùm ego poſſum judicare, ita divinitus, ut non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo: ac vellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego verò eſſe jam judico, & tum judicavi, cùm, me conſule [80], in ſenatu cauſam defendit Africæ; nupérque etiam magis, cùm pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè vides, Catule: nihil enim iſti adoleſcenti, neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio. Quo magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. Non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati: ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrinâ eximiâ, & memoriâ ſingulari. Cui quanquam faveo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: vobis verò illum tantò minorem [81] præcurrere vix honeſtum eſt. Sed jam ſurgamus, inquit, nóſque curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curámque laxemus.

---

dicendo tuendam. Sic in initio hujus cap. de voce Craſſus dicit, *quæcumque erit*, *ea* tuenda: & in ſequente cap. cùm doctrinam ſuam de voce breviter repetit, ſic concludit; *Hæc varietas & hic per omnes ſonos vocis curſus & ſe* tuebitur, *& actioni afferet ſuavitatem.* PEARCIUS.

79. *Gracchus*] De C. Gracchi fiſtula concionatoria vide Gellium, lib. I, cap. II. PRUSTEUS.

80. *Me conſule*] Anno ſcilicet U. C. DCLVIII. quo primùm tempore, ut refert Tullius in Bruto, in foro dixit Hortenſius. IDEM.

81. *Tantò minorem*] Cotta & Sulpicius annis decem Hortenſio majores. IDEM.

BRUTUS,

SIVE

DE CLARIS ORATORIBUS.

ARGUMENTUM.

Perfecti oratoris quam effingit in libris de Oratore speciem, eam omnes omnium ætatum oratores percensendo, si quà possit invenire, quærit in hoc de claris Romanis oratoribus libro. Post præfationem, quæ de Hortensii morte conqueritur, & ejus sermonis occasionem demonstrat, qui hoc libro commemoratur: initium fit differendi à Græcis; atque à Solone inde qui in dicendo valuerunt, breviter commemorantur, cap. 7, 13. *Deinde producuntur, habita temporum ratione, Romani, à L. Bruto usque ad Ciceronem, atque id magna cum venustate, multis cum jocis, tum etiam digressionibus admistis jucundis, ut sunt de urbanitatis sono,* cap. 46. *de populo rectè de oratore judicante,* cap. 49. *de Attico dicendi genere,* cap. 82. ERNESTUS.

Est ea plerisque usitata Interpretibus ratio, ut de quoque homine, quoties ejus nomen occurrerit, toties quæcumque vel alieno habent labore congesta, vel suo, ingerant lectoribus atque inculcent. Illam ego profusam intemperantémque copiam etsi nunquam probavi: tamen, ut facilius est intelligere quid insit in ea re vitii, quàm persuadere multis, vitiosum id esse quod sibi commodare sentiunt: hoc sublevandi laboris remedio carere hanc edi-

tionem nolui, quam esse cupio omnibus instructissimam. Tantùm hanc peto veniam, ut ne plus semel necesse mihi sit ejusmodi singulares historias describere. Quin etiam, ut denique sint certi fines, de Graecis non agam, sed tantùm de Romanis. Cùm ergo in librum de claris Oratoribus, sic quasi in equum Trojanum, utì Sebastianus inquit Corradus, omnes propemodum inclusae sint personae Ciceronianae; cúmque in singularum comparanda notitia nemo hujus ipsius Corradi diligentiam aut vicerit hactenus, aut aequarit, eum hîc adhibebo potissimùm; sic tamen ut supplementi quidpiam aliunde, si quando fuerit opus, petere non pigeat. Video satis ampla haec fore excerpta historica, nihil ut spatii criticis relinquant, vel oratoriis: neque horum generum ulla, si verum fatemur, hîc Brutus admodum desiderat. OLIVETUS.

CUM è Cilicia decedens Rhodum venissem, 1
& eò mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Nam & amico amisso, cùm consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meae fecerat, & inauguratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quòd magnâ sapientium civium, bonorúmque penuriâ, vir egregius, conjunctissimúsque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicae tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat: dolebámque, quòd non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potiùs, & consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriae proditum est, poëtas nobiles poëtarum aequalium morte doluisse: quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat glorio-

glorioſius, quàm omninò adverſarium non habere? cùm præſertim non modò nunquam ſit aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contrà ſemper alter ab altero adjutus & communicando, & monendo, & favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate uſus ille, ceſſit è vita, ſuo magis, quàm ſuorum civium tempore; & tum occidit, cùm lugere faciliùs rempublicam poſſet, ſi viveret, quàm juvare; vixítque tam diù, quàm licuit in civitate bene beatéque vivere: noſtro incommodo, detrimentóque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus: illius verò mortis opportunitatem benevolentiâ potiùs quàm miſericordiâ proſequamur, ut, quotieſcumque de clariſſimo & beatiſſimo viro cogitemus, illum potiùs, quàm noſmetipſos, diligere videamur. Nam, ſi id dolemus, quòd eo jam frui nobis non licet; noſtrum eſt id malum: quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utilitatem referre videamur. Sin, tanquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; ſummam ejus felicitatem non ſatis grato animo interpretamur.

2 Etenim ſi viveret Q. Hortenſius, cætera fortaſſe deſideraret unà cum reliquis bonis & fortibus civibus: hunc autem & præter cæteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cùm forum populi Romani, quod fuiſſet quaſi theatrum illius ingenii, voce eruditâ, & Romanis, Græciſque auribus dignâ, ſpoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non conſilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibúſque me aſſuefeceram, quǽque erant propria cùm præſtantis in republica viri, tum bene moratæ & bene conſtitutæ civitatis. Quòd ſi fuit in republica tempus ullum, cùm extorquere arma poſſet è manibus iratorum civium, boni civis auctoritas & oratio; tum profectò fuit, cùm patrocinium pacis excluſum eſt aut errore hominum, aut timore. Ita nobiſmetipſis accidit, ut, quanquam eſſent multò magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas noſtra perfuncta rebus ampliſſimis tanquam in portum confugere deberet, non inertiæ, neque deſidiæ, ſed otii moderati atque honeſti: cúmque ipſa oratio jam noſtra caneſceret, haberétque ſuam quandam maturitatem, & quaſi ſenectutem; tum arma ſunt ea ſumpta, quibus illi ipſi, qui didicerant eis uti glorioſè, quem-

quemadmodum ſalutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ii
mihi videntur fortunatè beatéque vixiſſe, cùm in cæteris civi-
tatibus, tum maximè in noſtra, quibus cùm auctoritate, rerúm-
que geſtarum gloriâ, tum etiam ſapientiæ laude perfrui licuit.
Quorum memoria & recordatio in maximis noſtris graviſſimíſ-
que curis jucunda ſanè fuit, cùm in eam nuper ex ſermone
quodam incidiſſemus.

Nam cùm inambularem in xyſto, & eſſem otioſus domi, M. ad 3
me Brutus, ut conſueverat, cum T. Pomponio venerat, homi-
nes cùm inter ſe conjuncti, tum mihi ita cari, itáque jucundi,
ut eorum adſpectu omnis, quæ me angebat de republica, cura
conſederit. Quos poſtquam ſalutavi, Quid vos, inquam, Bru-
te & Attice, nunc? quid tandem novi? Nihil ſanè, inquit Bru-
tus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere
audeam.

Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de re-
publica eſſet ſilentium, & aliquid audiremus potiùs ex te, quàm
te afficeremus ullâ moleſtiâ. Vos verò, inquam, Attice, & præ-
ſentem me curâ levatis, & abſenti magna ſolatia dediſtis: nam
veſtris primùm literis recreatus, me ad priſtina ſtudia revocavi.
Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epiſtolam, quam ad te Bru-
tus miſit ex Aſia, qua mihi viſus eſt & monere te prudenter &
conſolari amiciſſimè. Rectè, inquam, eſt viſus. Nam me iſtis
ſcito literis, ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam
ad adſpiciendam lucem eſſe revocatum. Atque ut poſt Cannen-
ſem illam calamitatem primùm Marcelli ad Nolam prælio, po-
pulus ſe Romanus erexit, poſteáque proſperæ res deinceps
multæ conſecutæ ſunt: ſic poſt rerum noſtrarum & commu-
nium graviſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit,
quod vellem, aut quod aliqua ex parte ſollicitudines alleva-
ret meas.

Tum Brutus; Volui id quidem efficere certè, & capio ma-
gnum fructum, ſi quidem, quod volui, tanta in re conſecu-
tus ſum. Sed ſcire cupio, quæ te Attici literæ delectaverint. I-
ſtæ verò, inquam, Brute, non modò delectationem mihi, ſed
etiam, ut ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. Quod-
nam tandem genus iſtuc tam præclarum literarum fuit? An mi-

hi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hiç affatus, quasi jacentem excitavit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, &, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse.

4 Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse? Ille verò & nova, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem: quæ cùm studiosè tractare cœpissem, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit, admonuítque, Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, téque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quanquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eâdem mensurâ reddere jubet, quâ acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Ego autem voluntatem tibi profectò emetiar: sed rem ipsam nondum posse videor; ídque ut ignoscas, à te peto. Nec enim ex novis (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi: sic omnis fœtus repressus, exustúsque siti flos veteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pænè solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto solo; quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris: modò idem noster animus efficere possit, quod ager, qui cùm multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet.

Tum ille, Ego verò & exspectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo; & erunt mihi pergrata, si solveris. Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, etsi fortasse ego à te hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat.

5 At verò, inquam tibi ego, Brute, non solvam, nisi priùs à te cavero, ampliùs eo nomine neminem, cujus petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istud quidem ausus sim. Nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non

non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te ausurus esse appellare: quoniam longo intervallo modò primùm animadverti paulò te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego à te peto.

Quidnam id? inquam. Ut scribas, inquit, aliquid. Jampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam ut illos de republica libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus: eisque nosmetipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsi atque incensi sumus. Sed illa cùm poteris; atque ut possis rogo.

Nunc verò, inquit, si es animo vacuo, exponere nobis quod quærimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent. Quem ego sermonem cùm ad Brutum tuum, vel nostrum potiùs, detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cùm te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi.

Ego verò, inquam, si potuero, faciam vobis satis. Poteris, inquit: relaxa modò paulùm animum, aut sanè, (si potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quòd erat à me mentio facta, causam Dejotari, fidelissimi atque optimi regis, ornatissimè & copiosissimè à Bruto me audisse defensam.

Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem, téque 6
Bruti dolentem vicem, quasi deflevisse judiciorum vastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti crebrò in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cùm enim in maximis causis versatus esses, &, cùm tibi ætas nostra jam cederet, fascésque summitteret, subitò in civitate cùm alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit.

Tum ille, Cæterarum rerum causâ, inquit, istuc & doleo, & do-

& dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quàm studium ipsum, exercitatióque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest.

Præclarè, inquam, Brute, dicis, eóque magis ista dicendi laude delector, quòd cætera, quæ sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum esse victoriâ. Sed quò faciliùs sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cùm idem placuisset illis, tum in pratulo própter Platonis statuam consedimus.

Hìc ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis sit ejus, expromere, quantámque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc verò sine ulla dubitatione confirmaverim, sive illa arte pariatur aliquâ, sive exercitatione quadam, sive naturâ; rem unam esse omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum quantam vim, quantámque difficultatem habeat, existimari potest.

7 Testis est Græcia, quæ cùm eloquentiæ studio sit incensa, jamdiúque excellat in ea, præstétque cæteris, tamen omnes artes vetustiores habet, & multò antè non inventas solùm, sed etiam perfectas, quàm hæc est à Græcis elaborata dicendi vis atque copia. In quam cùm intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primùm se orator extulit, primúmque etiam monumentis & literis oratio est cœpta mandari. Tamen ante Periclem, cujus scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse videatur. Quanquam opinio est & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paulò seniorem etiam Solonem, posteáque Clisthenem multùm, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspici, Themistocles fuit;

fuit; quem constat cùm prudentiâ, tum etiam eloquentiâ præstitisse: pòst Pericles, qui cùm floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maximè potest. Grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri.

Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata, & fa- 8
cta quodam modo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subitò exstiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Ceus, Hippias Eleus in honore magno fuit; aliíque multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sanè verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta [a] solebat verbis. Hujus ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri: primúmque tum philosophia, non illa de naturâ, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus & malis, déque hominum vita & moribus disputatur, inventa dicitur. Quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores, à quibus digressi sumus, revertamur.

Exstitit igitur jam senibus illis, quos paulò antè diximus, Isocrates, cujus domus cunctæ Græciæ, quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quanquam forensi luce caruit, intráque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo judicio [b] est postea consecutus. Is & ipse scripsit multa præclarè, & docuit alios: & cùm cætera meliùs, quàm superiores, tum primus intellexit: etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio, nulla erat; aut, si quando erat, non apparebat eam deditâ operâ esse quæsitam;

a *Solebat*] Vict. *solebat vir is, cujus*
b *Est postea*] Grut. *est poëta.*

ſitam; quæ forſitan laus ſit: verumtamen naturâ * magis tum, caſúque nonnunquam, quàm aut ratione aliqua aut obſervatione fiebat. Ipſa enim natura circumſcriptione quadam verborum comprehendit, concludítque ſententiam: quæ cùm aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam plerumque numeroſè. Nam & aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, judicant, & ſpiritu, quaſi neceſſitate aliqua, verborum comprehenſio terminatur: in quo non modò defici, ſed etiam laborare turpe eſt.

9 Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis forenſibus non verſatus, ſed egregiè ſubtilis ſcriptor atque elegans: quem jam propè audeas oratorem perfectum dicere. Nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facilè dixeris. Nihil acutè inveniri potuit in eis cauſis, quas ſcripſit, nihil (ut ita dicam) ſubdolè, nihil verſutè, quod ille non viderit; nihil ſubtiliter dici, nihil preſsè, nihil enucleatè, quo fieri poſſit aliquid limatius: nihil contrà grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel ſententiarum, quo quidquam eſſet elatius.

Huic Hyperides proximus, & Æſchines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cujus nulla exſtant ſcripta, Demades, aliíque plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; &, ut opinio mea fert, ſuccus ille & ſanguis incorruptus uſque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, non fucatus nitor.

Phalereus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditiſſimus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quàm palæſtrâ. Itaque delectabat magis Athenienſes, quàm inflammabat. Proceſſerat enim in ſolem & pulverem, non ut è militari tabernaculo, ſed ut è Theophraſti, doctiſſimi hominis, umbraculis. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramque reddidit: & ſuavis, ſicut fuit, videri maluit, quàm gravis, ſed ſuavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: & tantùm ut memoriam concinnitatis ſuæ, non (quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus eſſet auditus.

10 Videſne igitur, ut in ea ipſa urbe, in qua & nata & alta ſit eloquentia, quàm ea ſerò prodierit in lucem? ſiquidem ante Solonis

* *Magis tum*] Vict. Man. *magis, tum caſu nonnunquam*;

lonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi Romani ætas est, senes: ut Atheniensium secula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multò diutiùs Athenæ jam erant, quàm est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim jam Troicis temporibus tantùm laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, & Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum adstricta legibus.

Sed studium ejus generis majórque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo seculo Themistocles insecutus est; ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sanè vetus. Fuit enim regnante jam Græciâ, nostrâ autem civitate non ita pridem dominatu regio liberatâ. Nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore, quo Persarum bellum, fuit, similísque fortuna clarorum virorum: siquidem uterque, cùm civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuriâ, se ad hostes contulit, conatúmque iracundiæ suæ morte sedavit. Nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potiùs assentiar.

At ille ridens, Tuo verò, inquit, arbitratu: quoniam quidem 11
concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutiùs. Ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summúsque vir, & paulò ætate posterior, tantùm mortuum scripsit, & in Attica clam humatum; addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc isti aiunt, cùm taurum immolavisset, excepisse sanguinem paterâ, & eo poto, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum.

Quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria & Coriolano, pateram quoque à me ſumas licet: præbebo etiam hoſtiam, ut Coriolanus ſit planè alter Themiſtocles.

Sit ſanè, inquam, ut lubet, de iſto: & ego cautiùs poſthac hiſtoriam attingam, te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare poſſum religioſiſſimum. Sed tum ferè Pericles, Xantippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora phyſico eruditus, exercitationem mentis à reconditis abſtruſiſque rebus ad cauſas forenſes popularéſque facilè traduxerat. Hujus ſuavitate maximè hilaratæ ſunt Athenæ, hujus ubertatem & copiam admiratæ, ejuſdem vim dicendi terrorémque timuerunt.

12 Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec enim in conſtituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, naſci cupiditas dicendi ſolet. Pacis eſt comes, otiíque ſocia, & jam bene conſtitutæ civitatis quaſi alumna quædam, eloquentia. Itaque ait Ariſtoteles, cùm, ſublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primùm, quòd eſſet acuta illa gens & controverſa naturâ, artem & præcepta Siculos, Coracem & Tiſiam, conſcripſiſſe. Nam antea neminem ſolitum viâ, nec arte, ſed accuratè tamen, & de ſcripto pleroſque dicere: ſcriptáſque fuiſſe, & paratas à Protagora rerum illuſtrium diſputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem feciſſe Gorgiam, cùm ſingularum rerum laudes, vituperationéſque conſcripſiſſet: quòd judicaret hoc oratoris eſſe maximè proprium, rem augere poſſe laudando, vituperandóque rurſus affligere. Huic Antiphontem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe conſcripta, quo neminem unquam meliùs ullam oraviſſe capitis cauſam, cùm ſe ipſe defenderet, ſe audiente, locuples auctor ſcripſit Thucydides. Nam Lyſiam primò profiteri ſolitum artem eſſe dicendi: deinde, quòd Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem jejunior, orationes eum ſcribere

1. *Bruto*] L. Junio Bruto, qui Marci filius fuit. Marcus verò Junius cùm, ut auctor eſt Dionyſius, duceret originem ab uno eorum, qui cum Ænea coloniam deduxerant in Italiam, & dives eſſet, dignus eſt judicatus, cui Tarquinius Priſcus Tarquiniam filiam

bere aliis cœpisse, artem removisse. Similiter Isocratem primò artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in judiciis uterentur: sed, cùm ex eo (quia quasi committeret contra legem, quò quis judicio circumveniretur) sæpe ipse in judicium vocaretur; orationes aliis destitisse scribere, totúmque se ad artes componendas transtulisse.

Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fontes vides, ad 13
nostrorum annalium rationem, veteres; ad ipsorum, sanè recentes. Nam antequàm delectata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia & in domesticis & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedæmonium verò usque ad hoc tempus audivi fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet.

At verò extra Græciam magna dicendi studia fuerunt; maximíque huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel è Piræeo eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata totâ Asiâ est, ut se externis oblineret moribus, omnémque illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui pænè dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copiâ, sed parùm pressi, & nimis redundantes. Rhodii saniores, & Atticorum similiores. Sed de Græcis hactenus: etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria.

Tum Brutus, Ista verò, inquit, quàm necessaria fuerint, non facilè dixerim: jucunda certè mihi fuerunt, neque solùm non longa, sed etiam breviora, quàm vellem. Optimè, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quàm quantùm ex monumentis suspicari licet.

Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto [1] illi, no- 14
bilitatis

filiam uxorem daret: ex qua duos filios sustulit, M. Junium, ut nos putamus, & hunc L. Junium, qui postea *Brutus* est appellatus: quòd cùm patrem primùm, deinde Marcum fratrem, quòd divites & prudentes essent, à Tarquinio Superbo & quidem avunculo suo interfectos intellexisset, ne & ipse interficeretur, se stultum esse simulavit. CONRAD.

bilitatis vestræ principi, defuisse? qui de matre suavianda [2] ex oraculo Apollinis tam acutè, argutéque conjecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit; civitatémque perpetuo dominatu liberatam magistratibus annuis, legibus, judiciísque devinxerit; qui collegæ suo imperium abrogaverit, ut è civitate regalis nominis memoriam tolleret. Quod certè effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum.

Videmus item paucis annis post reges exactos, cùm plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eúmque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium [3] dictatorem dicendo sedavisse discordias, eíque ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam cau-

2. *De matre suavianda*] Cùm vox, inquit Livius, ex infimo specu sic reddita fuisset: *Imperium summum Romæ habebit, qui vestrûm primus, ó juvenes, osculum matri tulerit*: cúmque Tarquinii de osculo matri suæ ferendo cogitarent, L. Brutus aliò ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit, scilicet quòd ea communis mater omnium mortalium esset. CORRADUS.

3. *M. Valerium*] M. Valerium Volesi filium, & P. Valerii Publicolæ fratrem, ut Livius & Dionysius sunt auctores. IDEM. Hunc non M. sed M'. appellandum dicit ERNESTUS.

4. *L. Valerium Potitum*] P. Valerii, qui consul iterum Ap. Herdonium Capitolium tenentem obsedit, & interfectus fuit, filium: & P. Valerii Publicolæ, qui reges ejecit, nepotem, ut docet Dionysius lib. XI. ubi scribit ille quidem hunc cognomine *Potitum* dictum fuisse; sed causam nec ipse, nec alius, quem nos viderimus, refert. CORRAD.

5. *Appium Claudium*] Appium Claudium Crassum, cui *Cæco* cognomen fuit. IDEM.

6. C. *Fabricium*] Hic est C. Fabricius Luscinus, qui cum Q. Æmilio bis consul, & censor fuit; cui paupertas, quam negant alii se ferre posse, ut ait Cicero, tolerabilis fuit; & quidem ita, ut cùm Samnites, quos universos in clientelam habebat, ad eum decem æris, & quinqne pondo argenti, totidémque servos misissent, ipse in Samnium, ut scribit Valerius, IV. 3. remiserit; illud, quod refert Gellius, I. 14. præfatus: sibi, dum membris, quæ cupiditate moventur, obsistere atque imperare posset, nunquam quidquam defuturum. Hinc missus ad Pyrrhum regem, ut de redimendis captivis ageret, frustra, ut patriam desereret, ab eo tentatus est. Ejus enim amicitiam & aurum, atque adeo quartam regni partem, ut scribit Eutropius, sprevit. Illud etiam Fabricii factum laudatur, de quo Cicero lib. III. de Offic. ita scribit: *Perfuga à Pyrrho venit in castra Fabricii, eíque est pollicitus, si præmium sibi proposuisset, se, ut clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curavit ad Pyrrhum, ídque ejus factum à senatu laudatum est.* Cum Cicerone Livius, Eutropius, & Frontinus sentiunt, Quadrigarium, ut arbitror, secuti; sed alii scriptores, penè omnes, dissentiunt. Nam Valerius Maximus & A. Gellius, Valerium Antiatem secuti, dicunt Timocharem medicum Ambraciensem id Fabricio pollicitum, quòd ipsius filii vinum regi miscerent. IDEM.

7. *T. Coruncanium*] Hic anno U. C. 473. consul cum P. Valerio Lævino fuit: & primus

causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum [4] arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus & concionibus suis mitigaverit.

Possumus Appium Claudium [5] suspicari disertum, quia senatum jam jam inclinatum, à Pyrrhi pace revocaverit. Possumus C. Fabricium [6], quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: T. Coruncanium [7], quòd ex pontificum commentariis longè plurimùm ingenio valuisse videatur: M'. Curium [8], quòd is tribunus plebis, interrege Appio Cæco, diserto homine, comitia contra leges habente, cùm de plebe consules non accipiebat, patres antè auctores fieri coëgerit; quod fuerit permagnum, nondum lege Mæniâ [9] latâ.

Licet aliquid etiam de M. Popilii [10] ingenio suspicari, qui cùm con-

mus ex plebe pontifex maximus creatus est, ut lib. XVIII. refert Livius, qui tamen libro X. scripserat, legem latam fuisse multò antè, ut quatuor pontifices de plebe adlegerentur: sed illi pontifices erant minores, hic pontifex maximus appellabatur. Hinc sunt illa Ciceronis verba in Orat. pro Domo: *Omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constaret.* Hunc sapientem veteres judicabant, ut in Lælio Cicero testatur: ubi illum cum Fabricio, & Curio etiam conjungit. CORRAD.

8. *M'. Curium*] Hic est Manius Curius, *Dentatus* appellatus, quòd, ut ait Plinius, cum dentibus sit natus, vir ab omnibus scriptoribus magnopere commendatus: qui consul cum P. Cornelio Rufino, Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellarant, victis, atque, ut Livius libro XI. refert, in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphavit: ac consul iterum factus cum L. Cornelio Lentulo, cùm delectum, ut Livius & Valerius scribunt, haberet, ejus qui citatus non responderat, bona vendidit: Pyrrhum iterum ex Siciliâ in Italiam reversum vicit, & Italiâ expulit; atque de illo triumphavit. Primus etiam, ut auctor est Eutropius, Romam quatuor Elephantes duxit, Lucas boves tunc appellatos, quòd in Lucanis tum primùm visi fuissent. Extremum verò tempus ætatis in vita rustica consumpsit, ita quidem, ut agrum, quod ait Plutarchus in Catone, foderet: cui ad focum sedenti magnum auri pondus cùm Samnites attulissent repudiati sunt. Non enim aurum habere præclarum sibi videri dixit, sed iis qui haberent aurum, imperare. IDEM.

9. *Lege Mænia*] Lata à Mænio tribuno plebis, anno Urbis 467, ut patres ante inita à populo suffragia, fierent auctores ejus rei, quam populus jussurus esset, neque adeò reprehendere comitia, hoc est, irrita facere possent. Vide Gronovium, Observ. I. 25. qui locum hunc Ciceronis egregiè illustrat. ERNESTUS.

10. *M. Popilii*] Qui quater consul fuit, & in primo quidem & secundo consulatu Tiburtes vicit; in tertio verò cum Gallis bellum gessit, in quo etiam vulnus accepit, sed eos tandem cùm vicisset, triumphavit; in quarto, cùm foris pax & domi concordia esset, nihil, quod magni fuerit momenti, gessit. Popilii autem erant plebeii, ut Livius ostendit, vel de hoc M. Popilio ista verba scribens: *M. Popilius Lænas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio datus.* Et Paterculus P. Lænatem tribunum plebis vocat. CORRADUS.

consul esset, eodémque tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & seditione nunciatâ; ut erat lænâ amictus, ita venit in concionem, seditionémque cùm auctoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sanè mihi legisse videor: tantummodò conjecturâ ducor ad suspicandum.

Dicitur etiam C. Flaminius [11], is, qui tribunus plebis legem de agro Gallico & Piceno viritim dividendo tulerit, qui consul apud Thrasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Q. etiam Maximus [12] Verrucosus, orator habitus est temporibus illis: & Q. Metellus [13], is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit.

15 Quem verò exstet, & de quo sit memoriæ proditum, eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus: cujus eloquentiæ est auctor, & idoneus quidem, meâ sententiâ, Q. Ennius, præsertim cùm & ipse eum audiverit, & scribat de mortuo; ex quo nulla suspicio est, amicitiæ causâ esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali:

Additur orator Corneliu' suaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius . . .

Et oratorem appellat, & suaviloquentiam tribuit: quæ nunc quidem

11. *C. Flaminius*] C. Quintius Flaminius. Fuit enim ex Quintiis, quos scribit Livius à Tullo rege in patres lectos, cùm inter Albanorum principes essent, unde postea semper ea gens patricia fuit; in qua, quod refert Plinius, aurum ne feminas quidem habere mos fuit, tantùm aberat, ut viri haberent. Quintia gens, inquam, fuit patricia: sed cùm Flaminius hic dicatur tribunus plebis, apparet vel eam duplicem, patriciam & plebeiam, vel eum ex alia gente potiùs fuisse. CORRADUS.

12. *Q. etiam Maximus*] Q. Fabius Maximus Verrucosus, Ovicula, Cunctator. Fabios patricios fuisse cùm veterum monumenta pænè omnia, tum Livius libro II. sæpe testatur. *Verrucosus* autem dictus est à verruca in labris, ut ait auctor libelli de Viris Illustr. A Plutarcho verò scribitur Βερρούκωσος, quòd in superiore labro carunculam haberet. *Ovicula* dictus est à clementiâ, ut inquit idem auctor de Viris Illustr. & Plutarchus. *Cunctator* autem, quòd, ut inquit Ennius, *unus homo nobis cunctando restituit rem.* IDEM.

13. *Q. Metellus*] Quintus Cæcilius Metellus; Cæculus enim Præneste condidit, unde putant Cæcilios ortos, quorum erat nobilis apud Romanos familia. Alii aliter sentiunt. Hic autem Q. Cæcilius Metellus ædilis cum C. Servilio, legatus cum L. Veturio M. Livii & C. Claudii consulum, magister equitum ejusdem M. Livii Dictatoris: consul cum

eodem

dem non tam est in plerisque. Latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. Sed est ea laus eloquentiæ certè maxima.

Is dictus ollis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.

Probè verò. Ut enim hominis decus, ingenium; sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem præclarè tum illi homines florem populi esse dixerunt;

Suadæque medulla.

Πειθὼ quam vocant Græci, cujus effector est orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. Ejus autem Cethegum [14] medullam fuisse vult, ut, quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, quæstorque his consulibus M. Cato, modò planè annis CXL. ante me consulem: & idipsum nisi unius esset Ennii testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset. Illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Nævianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Nævius est mortuus: quanquam Varro noster, diligentissimus investigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitámque Nævii producit longiùs. Nam [a] Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos antè dixi, [b] consules mortuus est, Catone [15] censore. Hunc igitur Cethegum

---

eodem L. Veturio, dictator comitiorum causâ, ac tandem decemvir apud Livium cognoscitur. Plura invenire non potuimus, quamvis etiam diligenter quæsiverimus. Itaque ne scire quidem potuimus, quare orator sit habitus. CORRADUS.

14. *Cethegus*] Is est M. Cornelius Cethegus, qui censor ante consulatum fuit, deinde consul Etruriam provinciam sortitus est; postremo proconsul in Gallia cum Magone collatis signis feliciter pugnavit: quæ quidem omnia tu apud Liv. XXVII. XXIX. & XXX. invenies. Horatius poëta Cethegos *cinctutos* appellat, quòd is mos esset Cethegis, ut cincti & pænè nudi in bellum proficiscerentur; unde Lucanus & Silius eos nudos & exsertos vocarunt. IDEM.

a *Plautus*] Lamb. *Plautus P. Claudio, L. Porcio Coss. quatuor annis post Nævii mortem, viginti post illos, quos antè dixi, consules.*

b *Consules*] Man. *Consulibus.*

15. *Cato*] Marcus Porcius Cato, de quo Plinius, lib. VII. cap. 27. *Primus*, inquit, *Porciæ gentis, tres summas in homine res præstitisse existimatus, ut esset optimus orator, optimus imperator, optimus senator.* Quartam addit Valerius Max. VIII. 7. *ut esset juris civilis quoque peritissimus.* Vide Livium, lib. XXXIX, cap. 40, ubi multa de illius indole, atque inter cætera: *huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret.* ANONYMUS.

gum conſecutus eſt ætate Cato, qui annis IX poſt eum fuit conſul. Eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M'. Manilio conſulibus mortuus eſt, annis [c] LXXXIII. ipſis ante me conſulem.

16 Nec verò habeo quenquam antiquiorem, cujus quidem ſcripta proferenda putem, niſi quem Appii Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant. Et hercules hæ quidem exſtant. Ipſæ enim familiæ ſua quaſi ornamenta, ac monumenta ſervabant, & ad uſum, ſi quis ejuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam, quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt; falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & à plebe tranſitiones, cùm homines humiliores in alienum ejuſdem nominis infunderentur genus: ut, ſi ego me à M. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio conſul, anno X. poſt exactos reges, fuit.

Catonis autem orationes non minùs multæ ferè ſunt, quàm Attici Lyſiæ: cujus arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certè Athenis eſt & natus & mortuus, & functus omni civium munere: quanquam Timæus eum, quaſi Liciniâ & Muciâ lege repetit Syracuſas: & quodammodo eſt nonnulla in iis etiam inter ipſos ſimilitudo. Acuti ſunt, elegantes, faceti, breves. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos ſui ſtudioſos, qui non tam habitus corporis optimos, quàm gracilitates conſectentur; quos, valetudo modò bona ſit, tenuitas ipſa delectat. Quanquam in Lyſia ſunt ſæpe etiam lacerti, ſic ut eo fieri nihil poſſit valentius: verùm certè genere toto ſtrigoſior: ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa ejus ſubtilitate admodum gaudeant.

17 Catonem verò quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis novit omnino? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut ſenatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo gravior in laudando? acer-

bior

c. LXXXIII. Man. LXXXVI.

bior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo, edisserendóque subtilior? Refertæ sunt orationes ampliùs centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim & legerim) & verbis, & rebus illustribus. Licet ex his eligant ea, quæ notatione & laude digna sint; omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Jam verò Origines ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis jam ante seculis & Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis cùm brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis suæ: quod idem Lysiæ Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altiùs oratio. Sed in nostris inscitia est, quòd ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eáque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non * noverunt quidem. Hyperidæ volunt esse & Lysiæ. Laudo. Sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem: atque utinam imitarentur, nec ossa solùm, sed etiam sanguinem! Gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias & Hyperides amatur, cùm penitùs ignoretur Cato? Antiquior est hujus sermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta: quod tum ille non potuit: & adde numeros; & aptior sit oratio: ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt: jam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους, & sententiarum orationísque formis, quæ vocant σχήματα. Non verisimile est, quàm sit in utroque genere & creber & distinctus Cato.

Nec verò ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem; 18
& quærendum esse aliquid perfectius: quippe cùm ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. Sed majore honore in omnibus artibus, quàm in hac una dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quàm ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora,

* *Noverunt*] Man. *noverunt. Quid enim? Hyperidæ*

quàm Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta; jam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & jam planè perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quàm quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia: & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat. Nihil est enim simul & inventum, & perfectum.

Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poëtæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

Quos olim Fauni, vatésque canebant,
Cùm neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat: ...
Ante hunc ....

ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. Sic enim sese res habet. Nam & Odyssea Latina est, sic, tanquam opus aliquod Dædali, & Livianæ fabulæ, non satis dignæ quæ iterum legantur. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio & M. Tuditano consulibus, docuit, anno ipso antequam natus est Ennius; post Romam conditam autem quartodecimo & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Accius autem à Q. Maximo quintùm consule captum Tarento scripsit Livium annis XXX, postquàm eum fabulam docuisse & Atticus scribit, &

* *Si æqualis*] Vict. Lamb. Grut. *cùm æqualis*.

16. *Illius*] Nævii.

17. C. *Varro*] C. Terentius Varro, qui, ut ait Livius, loco non humili solùm, sed etiam sordido ortus est. Patrem lanium fuisse ferunt, ipsúmque institorem mercis, filióque hoc ipso in servili ejus artis ministerio usum. Is juvenis, ubi ex eo genere quæstûs pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adjecit, consul cum L. Æmilio Paulo factus, apud Cannas culpâ suâ vires P. Romani, ut ait Val. Max. exhausit. CORRAD.

18. P. *Lentulus*] P. Cornelius Lentulus Caudinus, qui cum C. Licinio Varrone anno ab U. C. DXVII. consul fuit. Nullus enim præter eum fuit his temporibus, qui consul, major natu Catone, fuerit, & P. Lentulus sit dictus. Duos qnidem P. Lentulos apud Livium, sed prætores agnoscimus. An verò Cicero hîc inter tot consulares prætorium nominarit, dubitari ut potest, ita verisimile non videtur. IDEM.

19. P. *Crassus*] P. Licinius Crassus, Dives,

& nos in antiquis commentariis invenimus. Docuisse autem fabulam annis post XI. C. Cornelio, Q. Minucio consulibus, ludis Juventutis, quos Salinator Senensi prælio voverat. In quo tantus error Accii fuit, ut, his consulibus, XL. annos natus Ennius fuerit: cui * si æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquantò is qui primus fabulam dedit, quàm ii, qui multas docuerant ante hos consules, & Plautus, & Nævius.

Hæc si minùs apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio illustrium hominum ætates & tempora persequendi. Ego verò, inquit Brutus, & delector istâ quasi notatione temporum, & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. 19

Rectè, inquam, Brute, intelligis. Atque utinam exstarent illa carmina, quæ multis seculis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato! Tamen illius [16], quem in vatibus & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sanè, ut est certè, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non, omnia bella persequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat: *Scripsere*, inquit, *alii rem versibu'*: & luculentè quidem scripserunt, etiamsi minùs, quàm tu, politè. Nec verò tibi aliter videri debet; qui à Nævio vel sumpsisti multa, si fateris: vel, si negas, surripuisti.

Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro [17], Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus [18], P. Crassus [19], qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum [20] Scipionem accepimus non infantem fuisse. Filius quidem ejus [21], is,

ves, pontifex maximus: qui cùm antè nec prætor nec consul fuisset, magister tamen equitum & censor est factus. Ex ædilitate enim gradum ad censuram fecit; sed cùm L. Veturius collega decessisset, censurâ se abdicavit: cui postea prætori facto provincia peregrina evenit, & quæ senatus censuisset, ut ait Livius. Hunc Cicero in Catone pontificii & civilis juris fuisse peritissimum ostendit. Quin verò *Dives* hic etiam sit appellatus, qui veterum monumenta viderit, dubitare non poterit. CORRAD.

20. *Scipionem*] P. Cornelium Scipionem, qui Africanus primus est appellatus, cujus res gestas & totam denique vitam, præter alios Livius & Plutarchus scripserunt, si modò Plutarchus unquam scripsit eam, quæ circumfertur. IDEM.

21. *Filius quidem ejus*] Qui Cn. Scipio à Val. Maximo vocatur, & inter eos etiam nume-

is, qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. Indicant cùm oratiunculæ, tum historia quædam Græca, scripta dulcissimè.

20 Numeróque eodem fuit Sex. Ælius [22], juris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus [23], qui maximè omnium nobilium Græcis literis studuit, ísque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus atque elegans. Jam enim erat unctior quædam, splendidiórque consuetudo loquendi. Nam, hoc prætore ludos Apollini [24] faciente, cùm Thyestem fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio consulibus, mortem obiit Ennius.

Erat

---

numeratur, qui à parentibus degenerarunt; atque in eo potissimùm accusatur, quòd in tanta domestica gloria ortus, à parvulo admodum regis Antiochi præsidio capi sustinuit. Et captum quidem Livius, Justinus, Plutarchus, & alii consentiunt; de causa dissentiunt. Corradus.

22. *Sex. Ælius*] Pætus, Catus; nam gentis cognomine Pætus à Livio, & suo Catus ab Ennio illo carmine fuit appellatus: *Egregiè cordatus homo, Catus Æliu' Sextus*: quod apud Ciceronem Tusc. I. & lib. 1. de Oratore invenies. Hic consul cum T. Quintio Flaminio Galliam provinciam sortitus est, sed nihil memorabilis rei gessit, ut Livius loquitur. Censuram verò cum C. Cornelio Cethego præclarè administravit, quod Livius lib. XXXIV. refert. Ælii plebeii fuerunt: quod cùm multa ostendunt, tum P. Ælius, qui fuit ædilis plebis, & Q. Ælius Tubero, qui fuit tribunus plebis. Scriptores eos laudant, quòd nobiles, & pauperes fuerint. Corradus.

23. *C. Sulpicius Gallus*] Hunc & L. Æmilium Paulum patronos populi ulterioris Hispaniæ olim sumpserunt, ut Liv. lib. XLIII. scribit, qui testatur, illum etiam non ita multò pòst prætorem factum fuisse. Multa de eo passim apud auctores repeniuntur. Hunc Sulpicium Gallum affirmo significari lib. IV. Famil. ubi scribitur: *Vester Gallus*. Scribit enim ad Ser. Sulpicium, qui fuit ex eadem gente Sulpicia, quæ duplex videtur fuisse. Idem.

24. *Ludos Appollini*] Hæc sunt verba ex carminibus Marcii vatis à Livio lib. XXV. relata. *Apollini vovendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: cùm populus dederit ex publico partem: privati uti conferant pro se suisque. Iis ludis faciendis præerit prætor is, qui jus populo plebíque dabit summum.* Q. igitur Fulvio Flacco & App. Claudio Pulchro consulibus, id est, anno ab U. C. DXLII. ludi Apollinares à P. Cornelio Sylla prætore urbis primùm facti sunt: inde omnes deinceps prætores urbani fecerunt, sed in unum annum vovebant, diéque incerto faciebant. Consulibus verò M. Claudio Marcello, & T. Quintio Crispino, id est anno ab U. C. DXLVI, P. Licinius Varus prætor urbis legem ferre ad populum jussus est, ut hi ludi in perpetuum in statum diem voverentur. Itaque ipse primus ita vovit, fecítque ante diem ter. Non. Quint. Is dies deinde solennis servatus est. Idem.

25. *Tib. Gracchus*] Hic est Tib. Sempronius Gracchus, qui magnam laudem est adeptus, quòd tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni fuit auxilio, inimicissimus & ipsius & fratris ejus Africani. Idem.

26. *Eloquentem*] Lib. 1. de Orat. inquit: *Haudquaquam eloquens*: hic tamen eloquentem vocat, ut rem suam agat, id est, ut, quos

Erat iisdem temporibus Tib. Gracchus [25], P. filius, qui bis consul & censor fuit, cujus est oratio Græca apud Rhodios: quem civem cùm gravem, tum etiam eloquentem [26] constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam [27], qui est *Corculum* appellatus, qui item bis consul & censor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui sacra acceperit [28], filium. Dicunt etiam L. Lentulum [29], qui cum C. Figulo consul fuit: Q. Nobiliorem [30], M. filium, jam patrio instituto deditum studio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, cùm triumvir coloniam deduxisset: & T. Annium Luscum [31], hujus Q. Fulvii collegam, non indisertum dicunt fuisse.

quos hîc enumerat, ostendat eloquentes fuisse: ut Catonem hîc summum facit oratorem, quem tamen alibi in eloquentia non tantopere commendat. Accedit, quòd in libris Oratoriis oratorem perfectiorem quærebat, hîc quemlibet oratorem nominat. Atque hîc quidem Gracchum Nasicæ, in Lælio verò Nasicam Graccho præponit: sed ibi Cicero vel generis nobilitatem, vel uxorum ætates secutus videri potest. Nasica enim patricius, Gracchus verò plebeius fuit, & Nasica Corneliam majorem, Gracchus verò minorem duxit, ut Liv. lib. XXXIX. est auctor. Hoc verò loco Cicero, ubi ætates oratorum, & tempora, ut suprà dixit, persequitur, eo ponit ordine, quo consules fuerunt: unde cognosci etiam potest Nasicam Graccho minorem natu fuisse, qui post secundum Gracchi consulatum consul ipse primùm fuerit. CORRADUS.

27. *P. Scipionem Nasicam*] P. Cornelius Scipio Nasica, cognomento *Corculum* ob egregiam humanitatem, bis consul, primùm anno Urbis DXCII. deinde anno DXCIX. quo tempore de Dalmatis triumphavit. Præterea censurâ functus est anno DXCV. PRUSTEUS. Fuit etiam hic Nasica Pontifex Maximus, quod hîc omittit Cicero, sed in Catone testatur, & lib. III. de Oratore. CORRADUS.

28. *Sacra acceperit*] Eandem rem tangit in Orat. de Arusp. resp. & Liv. lib. XXIX. pluribus verbis describit, & quidem P. Sempronio, M. Cornelio consulibus, hoc est anno ab U. C. DL. ex quo tempore ad consulatum P. Scipionis Nasicæ, qui Jugurthæ bellum indixit, anni minimùm XCII. numerantur. Unde facilè apparet error Val. Maximi, qui lib. VII. c. 5. Nasicam eundem fuisse credidit, qui sacra accepit, & bellum Jugurthæ indixit, & repulsam passus est, quòd in manum rustici jocatus esset: quem tamen errorem ne Plinius quidem, diligens scriptor, vitavit, Val. Max. fortasse imitatus. Unus Paterculus rectè distinxit. IDEM.

29. *L. Lentulum*] L. Cornelium Lentulum Lupum, Cn. F. L. N. ut in veteribus Coss. scriptum vidimus. Is mihi videtur esse, qui M. Catoni, ut Cicero Tusc. III. refert, de bello Punico est adversatus: de quo quidem præterea nihil dicere possumus: nisi, quod omnes sciunt, Lentulos à ferendis lentibus appellatos fuisse. IDEM.

30. *Q. Nobiliorem*] Q. Fulvium Nobiliorem, qui cum T. Annio consul fuit, anno ab U. C. DCI. qui bellum in Hispania non satis feliciter gessit; quod Appianus in lib. de Reb. Hisp. scribit. IDEM.

31. *T. Annium Luscum*] Ita Livius lib. XLII. vocat, cùm inter legatos, qui in Macedoniam ad res repetendas missi sunt, numerat, & quidem annis duodeviginti ante consulatum. Viderint igitur, qui in consulibus T. Annium Fusium scribunt, an rectè faciant. Anniorum gentem plebeiam fuisse cognoscimus ex eo potissimùm, quod T. Annius Milo apud Ciceronem, & L. Annius apud Sallustium, tribuni plebis leguntur. IDEM.

Atque etiam L. Paulus [32] Africani pater, personam principis civis facilè dicendo tuebatur; & verò etiam tum Catone vivo, qui annos quinque & octoginta natus excessit è vita, cùm quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summa contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit.

21 Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus [33], is, qui Græcè scripsit historiam [34], qui consul cum L. Lucullo fuit, & literatus & disertus

---

32. *L. Paulus*] L. Æmilius Paulus, cujus res gestæ notiores sunt, quàm ut sit necesse nunc quidquam de illis dicere, præsertim cùm Livius, Plutarchus, Florus, & alii res illas diligentissimè sint persecuti. Quare illud tantùm, quod hodie quoque Romæ in tabula ærea legitur, huc transferemus: *Paulus Æmilius Imp. Macedoniam terrarum imperio positam cepit, cujus uno die LXXII. urbes vendidit, etiam Indiæ victor per vestigia Liberi patris atque Herculis, Romana signa circumtulit.* Corradus.

33. *Albinus*] A. Posthumius Albinus, qui P. Scipione & M. Marcello coss. prætor fuit, ut legimus apud Ciceronem in Lucullo. Posthumii verò patricii fuerunt, cùm à principio multi ex his consules fuerint. Idem.

34. *Græcè scripsit historiam*] In cujus principio veniam petiit, si Romanus homo minùs eleganter Græcè scripsisset: quam cùm legisset M. Cato, Næ tu, inquit, Aule, nimiùm nugator es, qui maluisti culpam deprecari, quàm culpâ vacare. Hoc apud Gellium lib. XI. c. 8. & Macrob. lib. I. Saturn. leges. Idem.

35. *Fulvius*] Ser. Fulvius Flaccus. Is enim mihi videtur esse, qui cum Calpurnio Pisone anno DCIX. consul fuit, & de Vardæis triumphasse dicitur. Is etiam fortasse fuit, quem C. Curio defendit: qua de re tempore Ciceronis exstabat oratio, ut infrà dicitur. Idem.

36. *Fabius Pictor*] Qui fuerit, ne Corradus quidem Bruti explanator exponit. Quamobrem, & de hoc quod sentimus, aperiamus. Fuerunt igitur tres Pictores, qui literarum, & quidem antiquitatis cognitione floruerint, Q. Fabius Pictor, N. Fabius Pictor, & Ser. Fabius Pictor. Q. Fabius omnium antiquissimus bello Gallico Cisalpino, ut ait Orosius, & pòst Punico bello, ut inquit Livius, interfuit. Ex ejus Annalibus Latinis Gellius, lib. V. cap. 4. testimonium profert. Idcirco autem, *Latinis*, addidi, ut eos redarguerem, qui hunc Q. Fabium Græcè scripsisse existimarunt. In quo alterius Fabii Pictoris, prænomine *Numerii*, similitudine, ut credo, decepti sunt: cujus meminit Cicero, in lib. I. de Divinat. cap. 21. Serv. autem Fabius Pictor, quem *juris*, *& antiquitatis bene peritum* vocat Cicero, is est, cujus meminit Macrobius lib. III. *Primo*, inquit, *pontificii juris libro apud Pictorem hoc verbum positum est, Vitulari.* Et Nonius: *Fabius Pictor rerum gestarum libro primo .... Idem juris pontifex libro tertio ....* Quibus in verbis illud esse peccati puto, quòd *pontifex* pro pontificii scriptum sit. Quare cùm dixit Cicero, eum *antiquitatis* bene peritum esse, libros ejus rerum gestarum intellexit; cùm *juris*, de jure pontificio. Sigonius, in *Fragm.*

37. *Q. Fabius Labeo*] Dubitamus, an is sit, quem Cicero lib. I. de Officiis, & Val. Maximus scribunt, à senatu Nolanis, & Neapolitanis arbitrum de finibus datum, ita terminasse, ut multùm agri, quod in medio esset relictum, populo Romano adjudicarit. Cæteras res ejus desideramus: nisi fortè Cicero regreditur ad eum, qui consul cum M. Claudio Marcello, an. DLXXI. fuit: quem Donatus etiam poëtam vocat. Corradus.

38. *Q. Metellus*] Qui Andriscum, Pseudo-

tus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius [35], & unà Ser. Fabius Pictor [36], & juris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. Quintúsque Fabius Labeo [37] fuit ornatus iisdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus [38], is, cujus quatuor filii consulares fuerunt [39], in primis est habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano: cujus & aliæ sunt orationes, & contra Tib. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus.

Tum ipse L. Cotta [40] veterator [41] habitus, sed C. Lælius [42], &

dophilippum vocatum, vicit, Macedoniam domuit, Achæos prælio fudit, & de Andrisco, sive Macedonià triumphavit, ut ostendit Cicero in Orat. in Pisonem; atque hæc quidem omnia fecit, cùm prætor esset, ut Livius, Paterculus, & auctor Libelli de Viris Illustr. scribunt. Unde cognoscitur error Flori, & aliorum, qui credunt Metellum tunc consulem fuisse, cùm Macedoniam domuit, à qua *Macedonicus* est appellatus. Quòd si nullus scriptor nominatim dicat, eum tunc prætorem fuisse, ex ordine tamen historiæ & temporum id ipsum cognoscimus. Livii ætate exstabat oratio Metelli, quam Cæsar Augustus, cùm de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam in senatu recitavit, ut testatur etiam Suetonius in Augusto; quo tamen loco interpretes putant orationem Metelli Numidici, non Macedonici significari, Gellium secuti, qui lib. I. c. 6. multa, tanquam ex oratione Metelli Numidici, recitat. Sed vel Gellius erravit, vel malè descriptus est liber, & *oratio Metelli Macedonici* legi debet: vel dicendum Metellum quoque Numidicum ea de re orationem scriptam reliquisse. Idem.

39. *Consulares fuerunt*] Fuerunt illi quidem consulares, ut ait Philippicà VIII. sed non omnes ante patris mortem; siquidem Cic. lib. V. de Fin. ita scribit: *Q. Metellus tres filios consules vidit, è quibus unum etiam censorem & triumphantem: quartum autem prætorem.* Quæ verba Val. Max. VII. I. videtur ita malè descripsisse: *Fecit, ut eodem tempore tres filios consulares, unum etiam censorium, duos triumphales, & quartum prætorium videret.* Reliquit etiam tres filias nuptas, hinc Cicero Tuscul. I. sic ait: *Metellum multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt.* Idem propemodum Valerius Max. & Plinius testantur. Idem.

40. *L. Cotta*] L. Aurelius Cotta, qui cum Ser. Sulpicio Galba consul an. DCX. fuit: qui cùm in senatu contenderent, uter adversùs Viriatum in Hispaniam mitteretur, Scipio dicto, ut neuter in provinciam mitteretur: obtinuit, ut refert Val. Maximus, VI. 4. Idem.

41. *Veterator*] *Veteratores*, inquit Sex. Pompeius, *callidi, dicti à multa rerum gerendarum vetustate.* Ob id hunc eum esse credimus, qui nihil habebat, ut Africanus ait apud Valer. Max. VI. c. 4. cúmque tribunus plebis esset, fiducià sacrosanctæ potestatis, creditoribus suis satisfacere nolebat, nisi à collegis fuisset coactus, ut Val. Max. lib. VI. cap. 5. scribit. Unde cognoscimus Aureliam gentem plebeiam fuisse, in qua fuit cognomen *Cotta*, ductum, ut quidam volunt, ἀπὸ τοῦ κότου; quòd iracundus & oris torvi fuerit is, qui primus Cotta fuerit appellatus. Idem.

42. *C. Lælius*] Hic, ut Cicero Philipp. XI. refert, fuit filius illius C. Lælii, qui majoris Africani in Hispania & in Africa semper comes fuit, ita ut à multis *Africanus* ipse quoque sit appellatus. Certè cum Africano majore arctissima familiaritate junctus fuit; ut Lælius hic & Africanus amicitiam, tanquam hereditatem quanquam crevisse, & postea sic auxisse videantur, ut ea maximè illustris habeatur,

& P. Africanus [43] in primis eloquentes: quorum exſtant orationes, ex quibus exiſtimari de ingeniis oratorum poteſt. Sed inter hos ætate paulùm his antecedens ſine controverſia Ser. Galba [44] eloquentiâ præſtitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractavit, ut egrederetur à propoſito ornandi causâ, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeret rem, ut miſerationibus, ut communibus locis uteretur. Sed neſcio quomodo hujus, quem conſtat eloquentiâ præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis: itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipſius Lælii & Scipionis ingenio, quanquam ea eſt jam opinio, ut plurimùm tribuatur ambobus; dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælii de collegiis [45], non melior, quàm de multis quam voles, Scipionis: non quo illâ Lælii quidquam ſit dulcius, aut quòd de religione dici poſſit auguſtius; ſed multò tamen vetuſtior, & horridior ille, quàm Scipio: &, cùm ſint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paulò magis priſcis Lælius. Sed eſt mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adſpirare ad Africanum nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriati bello [46] reperimus fuiſſe

---

beatur, quod Lælius Ciceronis oſtendit. Fuit igitur hic Lælius prætor, fuit conſul cum Q. Servilio Cæpione, an. DCXIV. Fuit augur, & *Sapiens* eſt appellatus. Hic ante Scipionem ponitur, quia major natu fuit. COR.

43. *P. Africanus*] P. Cornelius Scipio Africanus Æmilianus, de quo præſtat ſilere, quàm pauca dicere. IDEM.

44. *Ser. Galba*] Servius Sulpicius Galba, qui prætor malè adverſus Luſitanos pugnavit, ut Liv. lib. XLVIII. ſcripſit. Deinde cum L. Aurelio Cotta anno ab U. C. DCX. conſul fuit. Sciendum eſt prænomen *Servium* frequenter in gente Sulpicia inveniri. Malè igitur faciunt, qui deſcribunt, vel legunt uſquam *Sergium Galbam*, cùm *Sergius* ſit nomen gentis, non autem prænomen, ut ſatis conſtat. Malè igitur Plutarchus in Catone hunc Σερκίλιον Γάλβαν vocat. IDEM.

45. *Oratio Lælii de collegiis*] Vide lib. de Amicitia, cap. 25.

46. *Viriati bello*] Viriatus ex paſtore venator, è venatore latro, mox juſti quoque exercitûs dux factus, univerſam Luſitaniam occupavit, & bellum cum Romanis per quatuordecim annos, ut Florus & Oroſius ſcribunt, vel octo continuos, ut placet Appiano, geſſit, multóſque Romanos duces vicit; ac tandem à ſuis, quos Servilius Cæpio corruperat, eſt interfectus. Hiſtoria eſt apud Liv. lib. LII. & LIV. & alios. Aliter *Viriatico*, fortaſſe rectè, ut *bellum Viriaticum* dicatur, ut

fuisse Lælium: sic ingenii, literarum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorum judicio solùm videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: ut faciles essent in suum cuique tribuendo.

Memoriâ teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audisse, cùm 22
diceret adolescentulo se accidisse, ut ex senatusconsulto P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) consules de re atroci, magnâque quærerent. Nam cùm in silvâ Scantiâ [47] facta cædes esset, notíque homines interfecti; insimularetúrque familia, partim etiam liberi societatis ejus, quæ picarias [48] de P. Cornelio, L. Mummio censoribus redemisset: decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent consules: causam pro publicanis accuratè, ut semper solitus esset, elegantérque dixisse Lælium. Cùm consules, re audita, *amplius* de consilii sententia pronuntiavissent; paucis interpositis diebus iterum Lælium multò diligentiùs, meliúsque dixisse, iterúmque eodem modo à consulibus rem esse prolatam. Tum Lælium, cùm eum socii domum reduxissent, egisséntque gratias, &, ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum causâ, studiosè, accuratéque fecisse; sed se arbitrari, causam illam à Ser. Galba, quòd is in dicendo * fortior acriorque esset, graviùs & vehe-

ut *bellum Mithridaticum*; quanquam Suetonius *bellum Viriatinum* vocat. CORRADUS.

47. *Scantiâ*] Turnebus, *Silâ*, quem vide Advers. lib. XI. cap. 1. & XXVI. 12.

48. *Picarias*] Fortasse loca ubi pix fieret, cujus apud veteres magnus fuit usus, cùm ad alias res, tum ad vina condienda. Et fortasse tum censores picarias locabant, quod nos tamen adhuc non legimus: illud legimus, quod scribit Plin. in tabulis censoriis pascua dicta fuisse omnia, ex quibus populus reditus haberet; quia diu hoc solum vectigal fuerat. Hoc significat Cicero, cùm in Orat. I. contra Rull. ita scribit: *Veniat*, inquit, *silva Scantia: utrùm tandem hanc silvam in relictis possessionibus, an in censorum pascuis invenisti?* Ex his existimamus legi oportere, vel *pecuaria*, ut hîc etiam scriptum vidimus, vel *pecuarias*, præsertim cùm in aliis libris *picarias*, in aliis *piarias* hoc loco legamus. Et *pecuaria*, loca ubi pecora nutriantur, id est pascua, interpretamur: *pecuarias* verò, eodem pænè modo, quòd Varro lib. II. de R. R. ita scribat: *Faciliùs faciam, quòd & ipse pecuarias habui grandes, in Apulia ovarias, & Reatino equarias.* Itaque rem sic explicare possumus: silva Scantia erat in pascuis censorum: pecuaria item, sive pecuariæ erant in iisdem pascuis. Cùm igitur publicani redemissent has pecuarias, sive pecuaria, in silva Scantia, quæ in his erat, facta est cædes. CORRADUS.

* *Fortior*] Lamb. Grut. *ornatior*.

vehementiùs posse defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quòd ei viro succedendum esset, verecundè & dubitanter recepisse. Unum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa, componendáque posuisse: &, cùm cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam manè venisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum servis literatis fuisse: quorum aliud alii dictare eodem tempore solitus esset. Interim cùm esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in ædes eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, ídque ad rem pertinere putabat, scriptores illos malè mulcatos exisse cum Galba. Ex quo significabat, illum non in agendo solùm, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magnâ expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam tantâ vi, tantáque gravitate dixisse Galbam, ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multáque miseratione adhibitâ, socios, omnibus approbantibus, illa die quæstione liberatos esse.

23 Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cùm duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multóque plus proficiat is qui inflammet judicem, quàm ille qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maximè cognita est, cùm, Lusitanis [49] à Ser. Galba prætore contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis,

---

49. *Lusitanis*] Ser. Galba est accusatus à Libone, quòd Lusitanorum magnam manum, interposita fide, prætor in Hispania interemisset, ut Valer. Max. lib. VIII. cap. 1. refert, qui lib. IX cap. 6. scribit ad hunc modum: *Ser. quoque Galba summæ perfidiæ: trium enim Lusitaniæ civitatum convocato populo, tanquam de commodis ejus acturus, novem millia, in quibus flos juventutis consistebat, electa, & armis exuta, partim trucidavit, partim vendidit: quo facinore maximam cladem barbarorum, magnitudine criminis antecessit.* Triginta millia Lusitanorum trucidata fuisse Suetonius in Galba testatur; Appianus verò, in libro de rebus in Hisp. gestis, rem pluribus exponit. CORRADUS.

50. *L. Libone*] Aliter *L. Scribonio.* Utrumque rectè. Is enim dicebatur L. Scribonius Libo, ut invenies lib. I. & II. de Orat. ep. 5. lib. XII. ad Attic. apud Val. Max. lib. VIII. cap.

fectis, L. Libone [50] tribuno plebis populum incitante, & rogationem in Galbam privilegii similem ferente, summa senectute (ut antè dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequàm mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur recusans Galba pro sese [51], & populi Romani fidem implorans, cùm suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cujus orbitas & fletus mirè miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: ísque se tum eripuit flammâ, propter pueros misericordiâ populi commotâ, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest.

Cùm hæc dixissem, & paulùm interquievissem, Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt.

Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scribendi, 24
& non tam bene scribendi, quàm dixerint. Nam videmus alios oratores inertiâ nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem: pleræque enim scribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant, nulla enim res tantùm ad dicendum proficit, quantùm scriptio: memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cùm se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eámque etiam majorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint. Alios, quòd meliùs putent dicere se posse, quàm scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerumque contigit, ut ipsi Galbæ: quem fortasse vis non ingenii solùm, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor di-

 centem

cap. I. & apud Liv. lib. XLIX. Scribonii plebeii fuerunt, ut vel ex hujus Scribonii Libonis tribunatu constat. Libo verò cognomen etiam in aliis gentibus, ut Petiliis & Octaviis, invenitur. CORRAD.

51. *Tum igitur recusans Galba pro sese*] *Miserabiliter pro se Galba locutus*, inquit Liv. lib. XLIX. Quanquam veréor ego, ne legendum sit hoc loco: *Tum nihil recusans Galba pro se.* Nam *recusare* verbo sic utitur. Cicero; & Valer. Max. qui non res modò, sed verba etiam solet mutuari, hanc rem sic in suum lib. VIII. transtulit: *Reus Galba pro se jam nihil recusans, parvulos liberos suos, & Galli sanguine conjunctum sibi filium, flens commendare cœpit.* Quæ verò lib. I. de Orat. de Galba referuntur, ostendunt, eum de se prorsus desperasse, ut meritò dici possit hoc loco, *nihil pro se recusans.* IDEM.

centem incendebat, efficiebátque, ut & incitata, & gravis, & vehemens esset oratio: dein cùm otiosus stylum prehenderat, motúsque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccessebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet, propterea quòd prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit & dicere & scribere. Ardor animi non semper adest, ísque cùm consedit, omnis illa vis & quasi flamma oratoris exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse.

— Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp.
25 Mummii [52], fratres, quorum exstant amborum orationes. Simplex quidem L. & antiquus: Sp. autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior; fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini [53] orationes. Sunt etiam L. & C.

52. *L. & Sp. Mummii*] L. Mummius novus, ut ait Paterculus, & pænè ignobilis à principio fuit, quando *τρίτον ὐκ ἴχομεν αὐτῶν ὄνομα*, ut Plutarch. in Mario scribit; cùm Romani nobiliores nomina minimùm tria haberent. Nam quòd L. Mummius *Achaicus* postea dictus est, quartum potiùs quàm tertium nomen est, & à quibusdam agnomen appellatur. Hic L. Mummius cum Cn. Cornelio Lentulo consul fuit, anno ab U. C. DCVIII. quamvis alii collegam L. non Cn. vocent. Consul Achæos vicit, unde Achaicus est appellatus, & Corinthum delevit, ac triumphavit. Hoc bellum scripserunt Liv. lib. LI. LII. Justinus lib. XXXIV. Auctor libelli de Viris Illustr. cap. 60. & alii. Sp. Mummius bellum in Hispania gessit, & de Lusitanis triumphavit, ut Appian. in lib. de Reb. in Hisp gestis scribit, & fuit in decem legatis L. Mummio fratri, ut lib. XIII. ad Att. ep. 38. Cicero docet. Fuit hic Sp. Mummius etiam legatus in Ægypto cum Africano, quod Justinus lib. XXXII. refert. Quare autem Mummii sint dicti, nos adhuc invenire non potuimus. Illud quidem satis auctore Paterculo constat, eos homines novos fuisse ac plebeios, quando L. quidam Mummius apud Ciceronem in Orat. post Redit. tribunus plebis agnoscitur, quem tamen Dio, lib. XXXIX, *Λύκιον Νίννιον Κυαδράτον*, opinor, appellat. CORRADUS.

53. *Sp. Albini*] Sp. Posthumii Albini, qui cum M. vel, ut est in Sallustio, Q. Minucio Rufo consul anno ab U. C. DCXLIV. fuit, unde consularem infrà Cicero vocat. Hic est enim Sp. Albinus, qui, quod scribit Sallustius, Massinissæ persuasit, ut regnum Numidiæ ab senatu peteret, & alia gessit, quæ apud eundem possunt legi. IDEM.

54. *L. & C. Aureliorum Orestarum*] Lucius cum M. Æmilio Lepido consul fuit, anno ab U. C. DCXXVIII. & Sardos subegit. Alicui tamen possit ille videri, qui consul cum Sex. Julio Cæsare fuit anno DXCVII. De Caio adhuc nihil scriptum videre potuimus, sed conjicimus tantùm hunc Lucii fratrem fuisse, ut hic L. & C. Aurelios fratres conjungat, ut statim L. & Sp. Mummios conjunxit. IDEM.

55. *P. etiam Popilius*] P. Popilius Lænas; qui cum P. Rutilio consul fuit, anno ab U. C. DCXXII. Hic igitur Popilius consul fuit, quo

& C. Aureliorum Oreſtarum [54], quos aliquo video in numero oratorum fuiſſe.

P. etiam Popilius [55] cùm civis egregius, tum non indiſertus fuit. C. verò, filius ejus, diſertus. Caiúſque Tuditanus [56] cùm omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum ejus elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodémque in genere eſt habitus is, qui injuriâ acceptâ fregit Tib. Gracchum patientiâ, civis in rebus optimis conſtantiſſimus, M. Octavius [57]. At verò M. Æmilius [58] Lepidus [59], qui eſt Porcina dictus, iiſdem temporibus ferè, quibus Galba, ſed paulò minor natu, & ſummus orator eſt habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, ſcriptor ſanè bonus. Hoc in oratore Latino primùm mihi videtur & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, etiam artifex (ut ita dicam) ſtylus. Hunc ſtudioſè duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, & propè æquales, C. Carbo, & Tib. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus jam dicendi locus erit, cùm de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius [60] non contemptus

quo anno in judicium vocati ſunt, qui cum T. Graccho ſenſerant. Ergo cùm quoſdam T. Gracchi amicos, ut refert Plutarchus, urbe ejeciſſet, poſtea cognovit latam eſſe legem à C. Graccho ſimilem privilegii, ut in judicium vocaretur quicumque in magiſtratu conſtitutus indictâ causâ quempiam ejeciſſet. Quare ipſe ex urbe diſceſſit; nec ita multò pòſt fuit reſtitutus. Hinc ait infrà Cicero: *L. Beſtia bonis initiis orſus tribunatûs, nam P. Popilium vi C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit.* IDEM.

56. *C. Tuditanus*] C. Sempronius Tuditanus, qui cum M'. Aquilio, quem Paulus Oroſius M. Acilium Capitonem vocat, conſul fuit anno ab U. C. DCXXV. His conſulibus novendialibus feriis ſermo de Rep. fuit à Cicerone inſtitutus paulò ante mortem Africani, ut lib. III. ad Q. Fratrem refert. Hunc Tuditanum prætorem P. Popilio & P. Rutilio conſulibus fuiſſe ſcribit Libo, ut Cicero teſtatur lib. XIII. ad Attic. ubi dubitat, an hic in decem legatis Mummio fuerit. IDEM.

57. *M. Octavius*] M. Octavius Cecinna vocatur à Julio Obſequente. De familia verò Octaviorum nihil ad ea, quæ Suetonius in Auguſto ſcribit, videtur addendum. IDEM.

58. *M. Æmilius*] Ex Æmilia gente, quam ſcribit Sex. Pompeius appellatam à Mamerco Pythagoræ philoſophi filio, cui propter unicam humanitatem cognomen fuerit *Æmilos*: alii, quòd ab Aſcanio deſcendat, qui duos habuit filios, Julium, & *Æmilon*. IDEM.

59. *Lepidus*] Idem pænè ſignificat *Lepidus*, unde credimus veteres *Æmilium* per *Lepidum* interpretatos, & ſic deinceps Lepidum cognomen Æmiliorum fuiſſe. Hic M. Æmilius Lepidus Porcina cum C. Hoſtilio Mancino conſul fuit, anno ab U. C. DCXVII. Appianus libro de Rebus in Hiſp. geſtis, pluribus de eo agit, & eum ob cladem in pugna adverſus Vaccæos acceptam condemnatum fuiſſe: ſed Val. Max. lib. VIII. cap. I. ſcribit à L. Caſſio accuſatum crimine nimis ſublimè ſtructæ villæ in Alſienſi agro, gravi multâ affectum fuiſſe. Quare *Porcina* ſit dictus, nos adhuc quærimus. IDEM.

60. *Q. Pompeius*] Is, quem Val. Max. lib. VIII. cap. 5. Q. Pompeium Aufidium vocat,

temptus orator temporibus illis fuit, qui summos honores, homo per se cognitus [61], sine ulla commendatione majorum est adeptus.

Tum L. Cassius [62] multùm potuit, non eloquentiâ, sed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alii, sed ipsâ tristitiâ & severitate [63] popularis: cujus quidem legi tabellariæ [64] M. Antius Briso, tribunus plebis, diù restitit, M. Lepido consule adjuvante. Eáque res P. Africano vituperationi fuit, quòd ejus auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones [65] multùm clientes consilio & linguâ, plus auctoritate tamen & gratiâ sublevabant. Sed Pompeii sunt scripta nec nimis extenuata, (quanquam veterum est similis) & plena prudentiæ.

26 P. Crassum [66] valde probatum oratorem iisdem ferè temporibus

vocat, qui consul cùm esset cum Cn. Servilio Cæpione, anno ab U. C. DCXIII. in Hispaniam profectus, Thermestinos, ut Livius lib. LIV. videtur scripsisse, cùm Termantini ab Appiano vocentur, subegit: deinde, non semel à Numantinis cùm fuisset victus, veritus, ne posteà Romæ accusaretur, clam cum illis de pace cœpit agere; deinde verò cùm M. Popilius Lænas successor venisset, ille jam metu belli præsentiâ successoris liberatus, infitiatus est quidquid fecerat. Cicero lib. II. de Finib. illum *callidè improbum* vocat, quòd fœdus cum Numantinis sit infitiatus. Hunc etiam Cicero lib. II. Acad. Quæst. inter populares ponit. CORRADUS.

61. *Per se cognitus*] Suâ, non majorum, virtute nobilitatus. Q. enim Pompeius humili atque obscuro loco natus est, ut Cicero ait Verrinâ III. Ἐδόκει γὰρ ὁ Πομπήϊος υἱὸς αὐλητοῦ γεγονέναι, ut scribit Plutarch. in Apopht. ubi jocus est Scipionis. Hinc à Cicerone in Oratione pro Fonteio, & in Orat. pro Murena Q. hic Pompeius *homo novus* appellatur. Inimicitias cum Cæpionibus & Metellis gessit, ut in Orat. pro Fonteio & apud Valer. Max. videbis. Ab ejus etiam amicitia Scipio Lælii nomine se removit, ut Lælius apud Ciceronem testatur, ob eam fortasse causam, quam Plutarchus in Apopht. scribit, quod, cùm Lælio consulatum petente, pollicitus Scipioni fuisset se non petiturum, postea tamen petierat. IDEM.

62. *L. Cassius*] L. Cassius Longinus, à quibusdam *Ravilla* dictus, qui fuit consul cum L. Cornelio Cinna, anno ab U. C. DCXXVII. & censor cum Cn. Servilio Cæpione, ut Frontinus refert in libris de Aquæductibus. Gens vero Cassia duplex videtur fuisse, patricia & plebeia; nam multi Cassii inter primos consules, & multi tribuni plebis in veterum scriptis inveniuntur. IDEM.

63. *Tristitiâ & severitate*] Idem pænè bis videtur dicere κατ' ἐπεξήγησιν, nam *tristis* & *severus* sæpe convertuntur, ut ostendit etiam Servius, illud Virgilii interpretatus: *Amnémque severum.* Et Donatus apud Terentium ita scribit: *Tristis ad laudem interdum sumitur, non ad amaritudinem*: Cicero, *judex tristis & integer.* L. igitur Cassius ita tristis & severus fuit, ut, quod Val. Max. lib. III. cap. 7. scribit, olim cùm prætor esset, ejus tribunal, propter nimiam severitatem, scopulus reorum diceretur. Hinc Cicero Verrinâ V. ita scribit: *Non quæro judices Cassianos, veterem judiciorum severitatem non requiro.* Nec ita multò antè ibidem, Patamonem judicem *Cassianum* & hominem severum εἰρωνικῶς appellat. IDEM.

64. *Legi tabellariæ*] Tabellâ datâ, inquit infrà, quam legem L. Cassius, Lepido & Manci-

ribus accepimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore Servio Galba, cujus C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinxerat: &, cùm esset P. Mucii filius, fratrémque haberet P. Scævolam, domi jus civile cognoverat. In eo industriam constat summam fuisse, maximámque gratiam, cùm & consuleretur plurimùm, & diceret. Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii [67], C. & M. filii fuerunt: quorum Caii filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de sociis, & nomine Latino, contra Gracchum [68] reliquit; sanè & bonam, & nobilem.

Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. Alii à C. Persio [69], literato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius:

Mancino coss. id est anno ab U. C. DCXVII. tulit. Voce Romani suffragium tulerunt usque ad annum ferè DCXIV. Tunc enim Gabinia lex de suffragiis per tabellam ferendis est lata, secuta biennio pòst Cassia est; tertia Papiria; quarta Cælia: quæ tabellariæ sunt appellatæ: quibus latebra populo data est, in qua, bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabellâ vitiosum occultaret suffragium, ut Cicero lib. III. de Leg. scribit. Sic enim quisque suam tabellam in cistam conjiciebat, ut occultè posset adversari. CORRADUS.

65. *Duo Cæpiones*] Cn. & Q. ut ipse Cicero in Orat. pro Fonteio, & Valer. Max. lib. VIII. cap. 5. vocant. Illud addit Valerius Maximus, iisdem parentibus illos natos fuisse, & per omnes honorum gradus ad summam amplitudinem pervenisse. IDEM.

66. *P. Crassum*] P. Licinium Crassum Mucianum Divitem; nam cùm P. Mucii Scævolæ filius fuisset à P. Licinio Crasso adoptatus, ita de more fuit appellatus. Anno ab U. C. DCXXIII. consul fuit, quo tempore Claudius consul designatus de C. Carbonis seditione retulit, & senatus id decrevit, quod Cicero lib. III. de Leg. scribit IDEM.

67. *Duo C. Fannii, Caii & M. filii*] Victorius, Manutius, & Corradus ediderunt, *Duo C. Fannii, Caii Marci filii*, omissâ inter hæc duo Caii *Marci* particulâ *&*, quam admittunt Lambinus & Gruterus, & admittere, ni fallor, debuerunt, cùm duo sint Caii Fannii, quorum unus orator, Caii filius, de quo nunc agitur; alter historicus Marci filius, de quo paulò pòst. Qui erat filius, Caii consul creatus est anno U.C. DCXXXII. cum Domitio. ANONYMUS.

68. *Contra Gracchum*] C. Gracchum. Sic enim Cicero sæpe propter excellentiam vocat, ut infrà, & lib. III. de Orat. videre licet. Hîc verò illum significari, res etiam ipsa docet, quòd cùm ipse C. Grachus C. Fannium consulem faciendum curasset, ille tamen à patribus stetit; nam cùm C. Gracchus leges quasdam promulgasset, & quotidie magna sociorum multitudo ad eum conveniret, senatus Fannio consuli persuasit, ut juberet omnes, præter Romanos, urbe exire: id quod fecit. Gracchus verò contra edictum fecit, & sociis, si manerent, opem contra consulem pollicebatur, hinc nata simultas. CORRADUS.

69. *C. Persio*] C. Persius Flaccus, ætate suâ Romanorum eruditissimus, cujus censuram reformidabat Lucilius poëta, (*de Orat.* II. 6.) quæstor fuit anno Urbis DCIX. tribunus plebis, ann. DCXIV. ac denique prætor, an. DCXX. PRUSTEUS.

lius: alíi multos nobiles, quod quiſque potuiſſet, in illam orationem contuliſſe. Tum ego, Audivi equidem iſta, inquam, de majoribus natu, ſed nunquam ſum adductus, ut crederem; eámque ſuſpicionem propter hanc cauſam credo fuiſſe, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus eſſet: oratio autem vel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium. Sed nec ejuſmodi eſt, ut à pluribus confuſa videatur. Unus enim ſonus eſt totius orationis, & idem ſtylus. Nec de Perſio reticuiſſet Gracchus, cùm & Fannius de Menelao [70] Maratheno, & de cæteris objeciſſet, præſertim cùm Fannius nunquam ſit habitus elinguis. Nam & cauſas defenſitavit, & tribunatus ejus, arbitrio & auctoritate P. Africani geſtus, non obſcurus fuit.

Alter autem C. Fannius [71], M. filius, C. Lælii gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præſertim cùm ille Q. Scævolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed majori filiæ detuliſſe) is tamen inſtituto Lælii Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas

70. *Menelao*] Menelaus, Marathenus, à Maratho, antiqua Phœnicum urbe, rhetor Græcus, cujus operâ C. Gracchus in orationibus ſuis uti putabatur. ERNESTUS.

71. *C. Fannius*] Marci filius, qui ſcripſit Annales: de quo plura Voſſius, l. 7. de Hiſtoricis Latinis.

72. *Mucius*] Q. Mucius Scævola, qui fuit alter Lælii gener, ut in Lælio ſcribitur, & L. Licinii Craſſi oratoris ſocer, ut lib. I. de Orat. cognoſcitur, ubi teſtatur ipſe ſe Panætium audiviſſe, & quædam, quæ ab eo acceperat, cùm Rhodum veniſſet, cum Apollonio contuliſſe. Fuit hic conſul cum L. Cæcilio Metello, anno ab U. C. DCXXXVII. CORRADUS.

73. *Quod pro ſe opus erat &c.*] Sic viri eruditi emendarunt, qui videbunt, an Latinè dicatur, *quod opus erat pro ſe.* Quòd ſi, cognoſcentes id non rectè dici, velint *pro ſe* ad verbum *dicebat* referre, ut ſit *dicebat pro ſe*, videant, ne ſit *ὑπέρβατον*, ac rem aliter intelligant, atque Cicero videtur ſcripſiſſe. Nos igitur libenter ita legeremus: *quod opus erat, per ſe ipſe dicebat:* hoc eſt, dicebat quod opus erat, & dicebat per ſe, non ut alii, quibus orationes ſcribebantur, ut ſuprà de Fannio dubitavit, & infrà de Cæpione confirmabit. IDEM.

74. *De pecuniis repetundis*] De quibus T. Albucius, ut opinor, à Scævola fuerat accuſatus, ut Apuleius etiam in II. Apolog. videtur oſtendere, quamvis ibi C. Mucius & A. Albucius legatur. Cicero, in Orat. in Piſonem, ita ſcribit: *Albucius, cùm in Sardinia triumphaſſet, Romæ damnatus eſt.* C. enim Julius Cæſar à Sardis rogatus eum accuſavit, quamvis Cn. Pompeius Strabo, qui fuerat Albucii quæſtor, accuſare voluiſſet, ut Cicero Verrina I. ſcribit. Unde nos lib. II. de Offic. ita legendum putamus: *Pro Sardis in Albucium Julius Cæſar.* Ipſi Cæſari credimus, Q. Mucium augurem ſubſcripſiſſe, præſertim cùm inimicitias cum T. Albucio gereret, ex

tas ex historiâ ipsius non ineleganter scriptâ perspici potest: quæ neque nimis est infans, neque perfectè diserta.

Mucius [72] autem augur, quod pro se opus erat [73], ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis [74] contra T. Albucium. Is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentiâ, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Cœlius Antipater [75], scriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister.

Utinam in Tib. Graccho, Caióque Carbone talis mens ad 27
rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit! Profectò nemo his viris gloriâ præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum [76], ad quem ex invidia fœderis [77] Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica est interfectus: alter [78] propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se à severitate judicum vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atque hoc memoriâ patrum teste dicimus. Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas. Fuit Gracchus diligentiâ Corneliæ matris [79] à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam semper ha-

ex quo tempore Athenis illum Scævola Græcè salutavit: quam rem Lucilius complexus est carminibus, quæ lib. I. de Finib. leguntur; quo tamen loco nos illa verba sic legimus: *A Scævola est prætore salutatus Athenis Albucius*, ut prætor sit Scævola, non Albucius, qui fuit Athenis adolescens. CORRAD.

75. *L. Cœlius Antipater*] De quo lib. I. de Leg. leges. In Oratore simplex & rudis appellatur, quòd in proœmio belli Punici negasset se, nisi necessariò, facturum, ut orationis numerum servaret. Hunc tamen Hadrianus Sallustio prætulit, quamvis apud Spartianum in Hadriani vita *Cæcilium* non *Cœlium* descriptum videamus. Cœlia porrò familia plebeia fuit, ut Cœlius Caldus, qui *novus homo* à Cicerone solet dici, & M. Cœlii tribunatus plebis ostendit. IDEM.

76. *Turbulentissimum tribunatum*] In quo leges agrarias promulgavit, M. Octavio collegæ magistratum abrogavit, leges tulit, & triumviros ad dividendum agrum creavit, ac iterum tribunus plebis fieri voluit, ut Livius lib. LVIII. Plutarchus, & alii scripserunt. IDEM.

77. *Ad quem ex invidia fœderis &c.*] Hæc verba Vell. Paterc. interpretatur lib. II. cap. 2. sed & ipse Cicero Orat. pro Domo. Plura Plutarch. & alii historici scribunt. IDEM.

78. *Alter*] C. Papirius Carbo, qui cùm Tib. Gracchum fuisset secutus, ut in Lælio scribitur, posteà tribunus plebis fuit, Claudio & Perpennâ consulibus, anno ab U. C. DCXXIV. vel anno superiore, ipso Claudio consule designato. IDEM.

79. *Diligentiâ Corneliæ matris*] De qua videndus Plutarchus in Gracchis. Quintilianus quoque lib. I. cap. I. sic ait: *Gracchorum eloquentiæ multùm contulisse accepimus Corneliam matrem, cujus doctissimus sermo in posteros quoque epistolis traditus est.* Et Cicero infrà: *Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris.* Illa autem fuit Scipionis Africani

buit exquisitos è Græcia magistros; in eis jam adolescens Diophanem Mitylenæum [80], Græciæ, temporibus illis, disertissimum. Sed & breve tempus ingenii augendi & declarandi fuit. Carbo, quoad vita suppeditavit, est in multis judiciis, causísque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat. Addebat, industrium etiam & diligentem, & in exercitationibus commentationibúsque multùm operæ solitum esse ponere. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eóque forum tenente plura fieri judicia cœperunt. Nam & quæstiones perpetuæ [81] hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piso [82], tribunus plebis

---

cani majoris filia, & Tib. Sempronio Graccho nupsit, cui duodecim filios, ut Plutarchus scripsit, genuit, quos tanti fecit, ut eorum causâ Ptolemæi regis nuptias spreverit. A populo Romano non minùs ob virtutem filiorum, quàm ob patris memoriam colebatur. Unde statuam illi positam Plinius & Plutarchus testantur. Et sanè mulier illa digna fuit immortalitate: quæ non solùm in cæteris rebus prudentissimæ feminæ officio est functa, sed casus etiam filiorum ita fortiter tulit, ut viri etiam fortissimi mirarentur. CORRADUS.

80. *Diophanem Mitylenæum*] Rhetorem tunc in Italia exulantem, ut scribit Plutarchus, qui refert item illum, & Blossium Cumanum Antipatri Tarsensis philosophi discipulum, auctores fuisse, ut Tib. Gracchus actionem illam susciperet. Quare paulò post ipsius Tib. Gracchi mortem Diophanes necatus est, & Blossius aufugit. IDEM.

81. *Quæstiones perpetuæ*] Quibus Romani perpetuò uterentur. Unde queritur Cicero in Orat. pro Milone, novam quæstionem latam fuisse, cùm veteres essent quæstiones. Sic, opinor, JCti *perpetuum edictum* vocant. Videor tamen mihi audivisse, esse, qui *perpetuas quæstiones* interpretentur, in quibus patroni perpetuis orationibus uterentur. Nos, ut nunc est, librum veterem libenter sequimur, in quo scriptum est *P.* ut interpretemur *Publicæ*, quod quæstiones essent publicæ. CORRADUS. Videndus est Janus Vincentius GRAVINA, de Ortu & progressu Juris civilis, num. XXXVII.

82. *Piso*] L. Calphurnius Piso. Calphurnii, auctore Sex. Pompeio, à Calpo, Numæ regis filio, sunt oriundi. Unde dixit Horatius: *Vos ô Pompilius sanguis.* Sed cùm Calpurnius à Calpo deducatur, *Calpurnius*, non *Calphurnius* scribi deberet. Ita quoque scribitur apud scriptores Græcos & in veterum monumentis. Hanc gentem multi putant patriciam fuisse, sed plebeiam vel hujus Pisonis tribunatus plebis fuisse demonstrat. Nisi fortè à principio patricia fuit, sed posteà paulatim, ut fieri solet, defecit. Certè constat eam jacuisse, donec eam L. hic Piso primus excitavit: quare post illum multi Calpurnii Pisones celebrantur. CORRAD.

83. *Dissuasor*] Dissuasor legum, ut legis frumentariæ C. Gracchi, de qua re Tusc. III. (cap. 20.) scriptum videbis. Lege Orationem pro Fonteio. Censorium etiam Dionysius

plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio consulibus, tulit. Ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor [83] fuit: isque & orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, & annales, sanè exiliter scriptos) & judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabellâ datâ: quam legem L. Cassius, Lepido & Mancino consulibus, tulit.

Vester etiam D. Brutus [84], M. filius, ut ex familiari ejus L. 28
Accio poëta sum audire solitus, & dicere non incultè solebat, & erat cùm literis Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo [85], L. Pauli nepoti. Et verò ante Maximum illum Scipionem [86], quo duce privato Tib. Gracchus occisus esset, cùm omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse.

Tum etiam P. Lentulus ille princeps [87], ad rempublicam dun-

sius lib. II. videtur vocare, sed quicum censor fuerit, nos invenire non potuimus. Cor.

84. *D. Brutus*] D. Junius Brutus, qui cum P. Cornelio Scipione Nasica Serapione anno ab U. C. DCXVI. consul fuit. De Galleciis & Lusitanis, ut auctor est Eutropius, cum magna gloria triumphavit: unde *Gallecius*, ut ait Paterculus, est appellatus, quamvis apud Strabonem lib. III. *Callaicus* legatur. Augurem fuisse è Lælio Ciceronis intelligimus, & apud Plutarchum est hujuscemodi quæstio: *Quid est, quod cùm cæteri Romani Februario mortuis inferias mittere, & parentare consuessent, D. Brutus, ut scribit Cicero, id Decembri faciebat?* Id Cicero lib. II. de Leg. scripsit, sed nunc ea res pænè tota desideratur, vix ut intelligi possit: nec intelligeretur omnino, nisi Accium ibi quoque nominaret. Idem.

85. *Q. Maximo*] Q. Fabio Maximo Q. F. ejus, qui cùm L. Æmilii Pauli filius esset, adoptatus à nescio quo Fabio, Q. Fabius Maximus Æmilianus est appellatus, & cum L. Hostilio Mancino, anno ab U. C. DCIX. consul fuit. Hic verò filius cum L. Opimio, anno ab U. C. DCXXXIII. consul fuit, & adversus Allobroges, & Bituitum regem Arvernorum feliciter pugnavit. Ex hac victoria cognomen *Allobrogico* est inditum: quod Paterculus refert. Idem.

86. *Scipionem*] P. Cornelium Nasicam Serapionem, ejus, qui Corculum est appellatus, filium; ejus, qui sacra accepit, quique vir optimus est judicatus, nepotem. Hunc Scipionem nos arbitramur in Orat. pro Planc. his verbis significari: *Avus tuus P. Nasica tibi ædiliciam prædicaret repulsam: quo cive ego neminem statuo in hac Rep. fortiorem.* Idem.

87. *Lentulus ille princeps*] P. Cornelius Lentulus, de quo Valer. Max. lib. V. cap. 3. Hunc Cicero Orat. IV. in Catil. his verbis significat: *Illo tempore hujus avus Lentuli clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus. Ille grave tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate Reip. imminueretur.* Hic P. Lentulus olim missus est, ut privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, coëmeret, ut in Oratione secunda contra Rullum scribitur, è qua, atque è Verrina I. patet eum principem senatûs fuisse: atque ita putant eruditi Philippicâ VIII. legendum esse, quamvis librarii multi *principem senatorem* descripserint. Quod tamen dici posse ostendunt frequentes illæ locutiones, *princeps locus*,

taxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdémque temporibus L. Furius Philus [88] perbene Latinè loqui putabatur, literatiúsque quàm cæteri. P. Scævola valde prudenter & acutè, paulò etiam copiosiùs. Nec multò minùs prudenter M. Manilius [89]. Appii Claudii [90] volubilis, sed paulò fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus [91], & C. Cato [92] Africani sororis filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius [93] fuit, non infans ille quidem, sed ut vitâ, sic oratione etiam turbulentus.

M. Dru-

---

locus, *princeps civis*. Illud me magis movet, quòd hic Lentulus tam sæpe *princeps senatûs* à Cicerone dicitur, & in consulibus illius temporis, quantùm ego legere potui, non invenitur: cùm tamen is esset mos, ut qui primus censor ex iis, qui viverent, fuisset, is princeps legeretur: & rarò fiebat censor, qui consul antè non fuisset. Suspicari possumus igitur hunc consulem fuisse, sed vel ejus annum desiderari, vel eum C. Claudio, qui cum M. Perpenna consul fuit, suffectum fuisse, & ob id cognomen ejus in consulibus ad Claudium fuisse translatum: quod in aliis etiam factum animadvertimus, ut in consulibus anni ab U. C. DLXXVIII. quivis facilè videre poterit. CORR.

88. *Philus*] Philus est gentis Furiæ cognomen, ut *Philo* Veturiæ. Quare qui Furium Philonem scribunt in consulibus, errant, cùm Furii semper à Livio Phili vocentur; hic tamen etiam *Pilus* legitur, ut in scholiis libri IV. ad Atticum monuimus, & nunc eo magis monemus, quòd in veteribus consulibus, anno ab U. C. DXXXI. sic legitur: *P. Furius Sp. F. M. N. Philus*. Hic verò consul fuit, si modò consul fuit, anno ab U. C. DCXVIII. cum Sex. Atilio Serrano. Hic est certè is, qui in libris de Rep. contra justitiam disputavit, ut in scholiis libri IV. ad Atticum retulimus. IDEM.

89. *M. Manilius*] Manilia familia, inquit Sextus Pompeius, lib. XI. progenita fuit à Manilia filia Telegoni, quam Tusculi procreavit, cùm id oppidum ipse condidisset. Hic verò Manilius is est, de quo in Somnio Scipionis. Consul anno Urbis DCIV. IDEM.

90. *Appii Claudii*] Hic Appius Claudius Pulcher cum Q. Cæcilio Metello Macedonico, anno ab U. C. DCXI. consul fuit, & Salassos, gentem Alpinam, ut lib. LIII. Livius ait, domuit; qua de re etiam Paulus Orosius scribit. Hunc Plutarchus in Gracchis scribit fuisse non modò ὑπατικὸν, sed τιμητικὸν etiam, & προσγεγραμμένον κατ' ἀξίωμα τῆς Ῥωμαίων βουλῆς, qui Tib. Graccho Claudiam filiam ultro despondit, à quo posteà triumvir ipse creatus est. IDEM.

91. *M. Fulvius Flaccus*] Qui cum M. Plautio Hypsæo, anno ab U. C. DCXXIX. consul fuit, & quod Liv. lib. LX. scripsit, primus omnium transalpinos Ligures bello domuit, missus auxilio Massiliensibus adversus Falanios Gallos, qui populabantur fines Massiliensium. Et de his, ut apud Plutarchum cognosces, triumphavit; unde Paterculus illum triumphalem vocat. Non verisimile videtur mihi, quod scribit Appianus, eum post consulatum tribunum plebis fieri, hoc est ab equis ad asinos, quod aiunt, transire voluisse, aut cum C. Graccho in Africam esse profectum, cùm Plutarchus ostendat Romæ mansisse, & tunc ejus calumniis Drusi potentiam crevisse. Reversum certè C. Gracchum semper incitavit, donec ipse quoque cum reliquis pœnas dedit. Armatus enim in Aven-

M. Drusus [94], C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir & oratione gravis, & auctoritate: eique proximè adjunctus C. Drusus [95] frater fuit. Tuus etiam gentilis [96], Brute, M. Pennus [97] facilè agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulùm ætate antecedens. Fuit enim, M. Lepido, & L. Oreste consulibus, quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Ælio consul fuit: sed omnia is summa sperans, ædilicius est mortuus. Nam de T. Flaminino [98], quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latinè diligenter locutum.

Iis adjuncti sunt C. Curio [99], M. Scaurus [1], P. Rutilius [2], C. 29

Aventino, ut Paterculus ait, ad pugnam ciens, cum filio majore jugulatus est. Nec ita multò pòst alter filius,, quem pater legatum de conditionibus miserat, ab Opimio interemptus est. Idem.

92. C. *Cato*] C. Porcius Cato, qui, cum M. Acilio Balbo, fuit consul anno Urbis DCXL. Idem.

93. P. *Decius*] Videtur oriundus à Deciis, qui *Mures* cognomine sunt dicti, & plebeii fuerunt, ut è lib. IX, & X. Livii cognoscitur, ubi Decios plebeios vocat, in quibus fuerunt illi, qui se pro patria devoverunt. Prætor fuit M. Æmilio Scauro & M. Cæcilio Metello consulibus, ut Auctor libelli de Viris Illustr. in Scauro docet. Idem.

94. M. *Drusus*] Marcus Livius Drusus, qui ob eximiam adversùs Gracchos operam patronus senatûs est dictus, ut ait in Tiberio Suetonius. Tribunus enim plebis, ut refert Plutarchus, partes senatûs est secutus, & C. Graccho collegæ semper est adversatus. Prætor Urbanus hic fuit, ut auctor Rhet. ad Herenn. ostendit: & Cicero lib. VII. ad Atticum. Consul anno ab U. C. DCXLII. cum L. Pisone fuit, & adversus Scordiscos gentem à Gallis oriundam in Thracia feliciter pugnavit, magnúmque honorem tulit, quod Livius lib. LXIII. scripsit. Idem.

95. C. *Drusus*] C. Livius Drusus, qui cum P. Africano consul anno U. C. DCVII. fuit. Idem.

96. *Gentilis*] Quòd M. Junius Brutus ipse quoque, ut tu, sit appellatus; & ex eâdem gente Junia, ex qua tu quoque, sit natus. Nos ita sentimus. Si quis tamen sententiam nostram minùs probat, videat ille, quid viri eruditi hac ipsa de re scripserunt, & in primis, quid dicat Bartholomæus Riccius in libello, quem hac de re scripsit, vir, quem nos multis nominibus observamus. Idem.

97. M. *Pennus*] M. Junius Brutus Pennus, qui tamen *Pœnus* à quibusdam scribitur; sed cùm Pœnus cognomen Quintiorum fuerit, ut lib. IV. Livius ostendit, & hic *Pennus* semper scribatur, & pater hujus eodem modo in veteribus consulibus legatur, nos nihil mutandum censemus. Idem.

98. T. *Flaminino*] T. Quintius Flamininus, qui cum Q. Metello consul fuit, ut dicetur infrà, cap. 74. Plerique, & Corradus ipse, *Flaminium*, non *Flamininum* legunt: sed malè, si Langium ac Lambinum audiamus in cap. I. de Senectute. *Flamininus*, inquit Langius, Quintiorum cognomen est, qui patricii erant. *Flaminii* familiæ nomen, sed plebeiæ & sine cognomine. Anonymus.

99. C *Curio*] C. Scribonius Curio, quem suprà in ordine M. Scauro, P. Rutilio & C. Graccho præposuerat. Hic pater fuit ejus, qui posteà cum Cn. Octavio consul fuit: avus ejus, qui posteà tribun. pleb. & tribunicius Remp. Cæsaris causâ perturbavit: de qui-

C. Gracchus [3]. De Scauro & Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in multis caussis [a] versatus erat. In quibusdam laudandis viris, etiamsi maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quanquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solutè & suaviter dicere. Ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motúque conditius. Quid dicam opus esse doctrinâ? sine qua etiam si quid bene dicitur adjuvante naturâ, tamen id, quia fortuitò fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis, & [b] recti, gravitas summa, & naturalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cùm pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad senatoriam verò sententiam, cujus erat ille princeps, vel maximè. Significabat enim non prudentiam solùm, sed, quod maximè rem continebat, fidem. Habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facilè posset: quanquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Hujus & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius acta, sanè utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam & disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius [4] in aliquo patronorum numero fuit.

30 Rutilius autem in quodam tristi & severo genere dicendi versatus

---

quibus suo loco dicetur, præsertim cùm pater, filius, & nepos oratores fuerint, ut auctor est Plinius lib. VII. cap 41. Et pater hic quidem lib. II. de Orat. ab Antonio dicitur fuisse eloquentissimus illis temporibus. CORRADUS.

1. *M. Scaurus*] M. Æmilius Scaurus, qui cum M. Cæcilio Metello an. DCXXXIX. consul fuit: etsi bis consul videtur fuisse. Hujus vitam auctor libelli de Viris illustribus breviter est complexus. IDEM.

2. *P. Rutilius*] P. Rutilius Rufus, qui cum C. Manlio anno DCXLIX. consul fuit. Rutilium, inquit Sextus Pompeius, rufum significat: hinc Rutilii Rufi videntur appellati: qui plebeii fuerunt, ut ostendit vel hic P. Rutilius, quem Cicero in Orat. pro Plancio, & lib. I. de Orat. tribunum plebis fuisse demonstrat. IDEM.

3. *C. Gracchus*] C. Sempronii Gracchi vitam Plutarchus scripsit.

a *Versatus*] Lamb. *versatus. Erat in &c.*

b *Recti*] Vict. Man. Grut. *tecti.*

4. *L. Fufidius*] Fortè patrem illius Fufidii, equitis Romani, quem L. Piso suis debitoribus addixit, ut in Orat. in Pisonem scriptum est. Aliter *Fufidium*, ut Plinius lib. XXXIII. c. I. vocat. CORRADUS.

ſatus eſt, & uterque naturâ vehemens & acer. Itaque cùm unà conſulatum petiviſſent, non ille ſolùm, qui repulſam tulerat, accuſavit ambitûs deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium in judicium vocavit: multáque operâ, multáque induſtriâ Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de jure reſpondendi ſuſtinebat. Sunt ejus orationes jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, & Græcis literis eruditus, Panætii auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, ſed tamen exile, nec ſatis populari aſſenſioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria eſt hujus diſciplinæ, philoſophorum de ſe ipſorum opinio, firma in hoc * viro & ſtabilis inventa eſt: qui cùm innocentiſſimus in judicium vocatus eſſet, (quo judicio convulſam penitus ſcimus eſſe rempublicam) cùm eſſent eo tempore eloquentiſſimi viri L. Craſſus, & M. Antonius conſulares, eorum adhibere neutrum voluit. Dixit ipſe pro ſeſe; & pauca C. Cotta, quòd ſororis erat filius [5], & is quidem tamen, ut orator, quanquam erat admodum adoleſcens. Sed Q. Mucius [6] enucleatè ille quidem, & politè, ut ſolebat; nequaquam autem eâ vi atque copiâ, quam genus illud judicii, & magnitudo cauſæ poſtulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis. Utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in ſcena, ſic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu & difficili utantur, ſed eos etiam, quos

* *Viro*] Lamb. *uno*

5. *Sororis erat filius*] Rutiliæ, de qua Seneca in Conſol. ad Albinam ita ſcribit: *Rutilia Cottam filium ſecuta eſt in exilium, & uſque eò fuit indulgentiâ conſtricta, ut mallet exilium pati, quàm deſiderium; nec antè in patriam, quàm cum filio rediit: eundem jam reductum, & in rep. florentem tam fortiter amiſit, quàm ſecuta eſt. Nec quiſquam lacrimas ejus poſt elatum filium notavit. In expulſo virtutem oſtendit, in amiſſo prudentiam.* Hanc hiſtoriam Cicero lib. XII. ad Attic. quæſivit, & Atticus ipſe dubitavit. Videtur tamen Cicero illam poſteà alicunde in ſuum librum de luctu minuendo tranſtuliſſe, unde Seneca ſit mutuatus. CORRADUS.

6. *Q. Mucius*] Q. Mucius Scævola pontifex, qui Aſiam ſanctiſſimè adminiſtravit, ut Valer. Max. lib. VIII. c. ult. ſcribit. Quanquam nos augurem potiùs ſignificari credimus. Id enim verba demonſtrant, quibus hic & lib. I. de Orat. teſtatur, Rutilium à Q. Mucio nullo apparatu defenſum fuiſſe: quod auguri convenit, quem ſuprà dixit in Oratorum numero non fuiſſe, ut hîc etiam ſeparat ab oratoribus, cùm oſtendit non ut oratorem dixiſſe: at Scævolam pontificem infrà deſcribit, & lib. I. de Orat. vocat eloquentiſſimum. Veriſimile item eſt, ab eo defenſum fuiſſe, cujus ipſe quæſtor fuiſſet. ID.

quos ſtatarios appellant [7], quorum ſit illa ſimplex in agendo veritas, non moleſta.

Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio, Q. Ælius Tubero [8]
31 fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, ſed vitâ ſeverus & congruens cum ea diſciplina, quam colebat: paulò etiam durior: qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi ſui, teſtimonium, vacationem [9] augures, quò minùs judiciis operam darent, non habere: ſed ut vitâ, ſic oratione durus, incultus, horridus. Itaque honoribus majorum reſpondere non potuit. Fuit autem conſtans civis, & fortis, & in primis Graccho [10] moleſtus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctiſſimus in diſputando.

Tum Brutus, Quàm hoc idem in noſtris contingere intelligo, quod in Græcis? ut omnes ferè Stoici prudentiſſimi in diſſerendo ſint, & id arte faciant, ſintque architecti penè verborum: iidem traducti à diſputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectiſſimo Stoico, ſummam eloquentiam non deſiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuiſſe. Et ego, Non, inquam, Brute, ſine cauſa: propterea quòd iſtorum in dialecticis omnis cura conſumitur: vagum illud orationis, & fuſum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum ſcis [11], habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: ſed dicere didicit à dicendi magiſtris, eorúmque more ſe exercuit. Quòd ſi omnia à philoſophis

7. *Quos ſtatarios appellant*] Interpretatur Turnebus lib. I. Adverſariorum, cap. 10. GRUTERUS.

8. *Quintus Ælius Tubero*] Panætii auditor, & Stoicorum doctrinâ morum & orationis triſtitiam ſuſcepit cum dialectica ſubtilitate. Avita decora, & honores, honorum ipſe contemptu longè ſuperavit. Nam paupertatem generis ab ſuis majoribus, faſcibus & triumphis ornatam, ipſe, prælatâ honoribus continentiâ, magis nobilitavit per acceptam repulſam. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. cùm daret Fab. Maximus, ipſe rogatus ut triclinium ſterneret, lectulos ligneos Punicanos pellibus texit hædinis, & fictilia veterum pro argenteis vaſis expoſuit. Quam obſoletam jam frugalitatem populus mirari malebat, quàm experiri, plúſque apud eum valuit tenuis illius apparatûs indignatio, quàm Lucii Pauli Tuberonis avi, ejuſque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis prætoriis, juſtum ſuffragiorum numerum minimè tulit. Doctrinâ juris præſtitit omnibus quotquot ante ſe floruerant. Scripſit hiſtorias, & librum de Officio judicis ad Caium Oppium. Hunc verò conſu-

phis essent petenda; peripateticorum institutis commodiùs fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, judicium probo, qui eorum, id est ex vetere Academia philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis disserendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi & copia. Quanquam ea ipsa Peripateticorum Academicorúmque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantóque contractior, quàm aures populi requirunt: sic illorum liberior & latior, quàm patitur consuetudo judiciorum, & fori.

Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem aiunt philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studiosè, audivisse etiam Demosthenes dicitur: ídque apparet in genere, & granditate verborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & hujus oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in judicia pacatior.

Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur ejusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus existimari potest. Sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fulvio, de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, hæc omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum. 32

 Præcla-

consulem fuisse, à nullo veterum, præter Pomponium, accepimus. GRAVINA, *de Ortu Juris.*

9. *Vacationem*] Q. Tubero judicavit augures vacationem non habere, quò minùs judiciis operam darent. Tempore certè Ciceronis non videntur habuisse: nam Cicero ipse, cùm esset augur, verebatur tamen, ne sors de judicatu sua educeretur, ut lib. XII. ad Attic. videre poteris. Q. igitur Tubero contra P. Africani testimonium judicavit, augures cogi posse, ut judices fierent, & sic judiciis operam darent: quòd hujus rei nullam vacationem haberent. CORRAD.

10. *Graccho*] Tiberiúmne an Caium significet, vix sciri potest; nisi quis putet Tiberium significari, quòd ejus mentio suprà sit facta suo loco, & ea dicta, quæ fuerunt dicenda: Caius verò in suum locum dilatus. Nec ego contendam, si quis hunc dicat esse Caium, vel ob id, quod Cicero sæpe Gracchum, cùm sine prænomine dicit, Caium, ut lib. III. de Orat. significet. IDEM.

11. *Tuus autem avunculus, quemadmodum scis*] M. ipse Cato, Serviliæ matris tuæ frater, ut Cicero lib. III. de Fin. & Plut. in Bruto scribunt. Dicit, *scis*, ut sororis scilicet filius, ipsius in Cypro comes, & tandem gener, ut Plutarchus ostendit. Sic lib. III. de Fin. *Erat, ut scis, in Catone inexhausta aviditas legendi.* IDEM.

Præclarè, inquit Brutus, teneo qui iſtam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certè enim & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortaſſe, quòd veteres orationes poſt noſtras, non à me quidem, (meis enim illas antepono) ſed à pleriſque legi ſunt deſitæ. Enumera, inquit, me in pleriſque. Quanquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc, inquam, de inceſtu laudata oratio puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſanè inanes: verumtamen nondum tritis noſtrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripſit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illuſtria, & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cùm & vita ſuppeditaviſſet, & ſplendor ei non defuiſſet, conſulem non fuiſſe.

33 Sed ecce in manibus vir, & præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus à puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quenquam, Brute, pleniorem & uberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, exiſtimo; atque iſtum de ſuperioribus, pænè ſolum lego. Immò planè, inquam, Brute, legas cenſeo. Damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæque literæ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ, præſtare voluiſſet! Quàm ille facilè tali ingenio, diutiùs ſi vixiſſet, vel paternam eſſet vel avitam gloriam conſecutus! Eloquentiâ quidem neſcio an habuiſſet parem neminem. Grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere toto gravis: ma-

---

12. *C. Galba*] C. Sulpicius Galba, de quo nihil ſcriptum invenio, præter hoc ipſum, quod hoc loco ſcribit Cicero. CORRAD.

13. *Rogatione*] Uti quæreretur in eos, quorum conſilio Jugurtha ſenatûs decreta neglexiſſet, quique ab eo in legationibus aut imperiis pecunias accepiſſent, qui elephantos, quique perfugas tradidiſſent, itemque, qui de pace aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent, ut ſcribit Salluſtius IDEM.

14. *P Scipio*] P. Cornelius Scipio Naſica, P. illius, qui Tib. Gracchi conatus perditos vindicavit, filius, ut lib. I. de Officiis dicitur: qui cum L. Calpurnio Beſtia conſul fuit anno DCXLIII. IDEM.

15. *L. Beſtia*] L. Calpurnius Beſtia, qui conſul bellum cum Jugurtha gerere juſſus: pacem cum eo injuſſu populi & ſenatûs fecit, ut Liv. lib. LXIV. ſcripſit, quòd ipſe quoque, ut Salluſtius oſtendit, pecuniâ fuiſſet à rege corruptus: qui poſteà, ut ex lib. II. de Orat. cognoſcitur, à C. Memmio fuit accuſatus. Fuit autem conſul cum P. Cornelio Scipione Naſica, anno ab U. C. DCXLIII.

manus extrema non accessit operibus ejus: præclarè inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, juventuti. Non enim solùm acuere, sed etiam alere ingenium potest.

Huic successit ætati C. Galba [12], Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis, & jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam rogatione [13] Mamilia, Jugurthinæ conjurationis invidiâ, cùm pro sese ipse dixisset, oppressus est. Exstat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam edisceremus. Hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam judicio publico est condemnatus.

P. Scipio [14], qui est in consulatu mortuus, non multùm il- 34
le quidem, nec sæpe dicebat: sed & Latinè loquendo, cuivis erat par, & omnes sale facetiisque superabat. Ejus collega L. Bestia [15], bonis initiis orsus tribunatûs, (nam P. Popilium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit) vir & acer & non indisertus, tristes exitus habuit consulatûs. Nam invidiosa lege Mamilia C. Galbam sacerdotem, & quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civémque præstantissimum L. Opimium [16], Gracchi interfectorem, à populo absolutum, cùm is contra populi studium stetisset, Gracchani jûdices sustulerunt.

Hujus dissimilis in tribunatu, reliquáque omni vitâ, civis improbus C. Licinius Nerva [17] non indisertus fuit. C. Fimbria tem-

DCXLIII. IDEM.

16. *L. Opimium*] Qui prætor & consul maximis Remp. periculis liberavit, ut in Orat. in Pisonem dicitur. Nam prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit, ut scripserunt Liv. lib. LX. & Ascon. in Orat. in Pisonem. Consul verò L. Opimius cum Q. Fabio Maximo, anno ab U. C. DCXXIII. C. Gracchum interfecit. Hic est Opimius, à quo consule celeberrimum Opimiani vini nomen est: de quo Cicero infra meminit, Paterculus lib. II. Plin. lib. XIV. cap. 4. Credimus Opimiorum cognomen Pansam fuisse, quòd Liv. lib. X. L. Opimium Pansam quæstorem agnoscat. IDEM.

17. *Nerva*] Credimus hunc esse C. Licinium Nervam, quem Varro lib. II. cap. 4. de Re rust. scribit in Macedonia prætorem fuisse. Nerva porrò fuit cognomen Liciniorum, Cocceiorum, & Sylliorum, ductum à *nervis*, id est à robore, ut quidam scribunt. IDEM.

[18] temporibus iisdem ferè, sed longiùs ætate provectus, habitus est sanè (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulò fervidior atque commotior: diligentiâ tamen, & virtute animi atque vitâ, bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis [19] in jure civili, & cùm virtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix possumus.

At etiam ingenio, & sermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus [20] fuit: qui etsi, cùm remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non sæpe faciebat. Itaque consilio ejus, cùm volebant, homines utebantur: patrocinio, cùm licebat.

Iisdem temporibus M. Brutus [21]: in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro: qui cùm tanto nomine esset, patrémque optimum virum habuisset, & juris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens & molestus; ut facilè cerneres naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatæ voluntatis.

Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæsulenus [22] fuit, quem ego audivi jam senem, cùm ab L. Sabellio multam lege Aquilia de injuria petivisset. Non fecissem hominis pænè infimi

18. *C. Fimbria*] C. Flavius Fimbria. In consulibus enim, apud Paterculum, Frontinum, & alios ita legitur. Et Flavii quidem plebeii fuerunt, ut vel hic C. Flavius Fimbria ostendit, qui tribunatum plebis petiit, & repulsam tulit, sed posteà consul, ut ait in Orat. pro Plancio, factus est, & quidem anno ab U. C. DCL. Quin Cicero in Oratione pro Cluentio C Flavium Pusionem inter robora populi Romani tempore M. Drusi fuisse scribit. CORRAD.

19 *Idem tolerabilis patronus, nec rudis &c.*] Assentior Pighio nostro autumanti illud *tolerabilis patronus*, introductam à margine glossulam. GRUTERUS.

20. C *Sextius Calvinus*] De hoc nos adhuc nihil reperire potuimus, nisi fortè putet aliquis, eum esse quem Cicero lib. II. de Orat. luscum fuisse refert. CORRADUS.

21. *M. Brutus*] Quem graphicè describit Cicero, lib. II. de Orat. cap. 55. PRUSTEUS.

22. *L. Cæsulenus*] Opinor *Cæsidienus* scribendum esse; nam à Cæsio Cæsidius, ut à Jusio Jusidius, & inde Cæsidienus, ut à Nasidio Nasidienus, deductum est. URSINUS. De quo dici nihil à nobis potest, qui non sanè multùm operæ in quærendo ponendum putavimus: quòd ille indignus videatur, de quo multùm laboremus. CORRADUS.

23. *T. Albutius*] Eques Romanus, admodum levis, & morum peregrinitate odiosus, Sardiniam prætor obtinuit, anno Urbis DCXLIX. Cùm sibi non exspectato senatûs judicio triumphum arrogasset homo vanissimus;

ſimi mentionem, niſi judicarem, qui ſuſpicioſiùs aut criminoſiùs diceret, audiviſſe me neminem.

35 Doctus etiam Græcis T. Albutius [23], vel potiùs, pænè Græcus. Loquor, ut opinor: ſed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adoleſcens: perfectus Epicureus evaſerat, minimè aptum ad dicendum genus.

Jam Q. Catulus [24], non antiquo illo more, ſed hoc noſtro (niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus. Multæ literæ; ſumma non vitae ſolùm atque naturæ, ſed orationis etiam comitas; incorrupta quædam Latini ſermonis integritas: quæ perſpici cùm ex orationibus ejus poteſt, tum facillimè ex eo libro, quem de conſulatu & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli & Xenophonteo genere ſermonis, miſit ad A. Furium, poëtam, familiarem ſuum: qui liber nihilo notior eſt, quàm illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri.

Tum Brutus, Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi: ſed nec mea culpa eſt [25]: nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſiùs. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. Nam de ſono vocis, & ſuavitate appellandarum literarum, quoniam filium cognoviſti [26], noli exſpectare quid dicam. Quanquam filius quidem non

Ggg 3

mus, ejus temeritas ſupplicatione denegatâ notata eſt. Prust.

24. *Q. Catulus*] Q. Lutatius Catulus, Κάτλ☉ Λυτάτι☉ ferè ſemper à Plutarcho dictus: idcirco *Lutatius* Latinè ſcribi debet, præſertim cùm ſemper in veterum monumentis, & in libris etiam manuſcriptis ita ſcribatur. Cum C. Mario, anno ab U. C. DCLII. conſul fuit, & cum eodem Mario de Cimbris triumphavit, ut ſcribit Plutarchus. Poſteà verò in civili bello victor Marius, neceſſariis Q. Catuli deprecantibus, non ſemel reſpondit: *Moriatur*, ut Cicero Tuſcul. V. refert. Vitâ igitur ſe ipſe privavit, ut Valer. Max. lib. IX. c. 12. ſcribit, recenti calce illito, multóque igni percalefacto cubiculo. De hac re videndus etiam Paterculus. Corradus.

25. *Sed nec mea culpa eſt*] Sic enim corrigitur à doctis, & deſcribitur, ut ſit ſententia: Illi libri mihi non ſunt noti, ſed nec mea culpa eſt; nunquam enim in manus inciderunt meas, quòd illi ſeſe ultro ad legendum offerre debuerunt: quod ſine joco ita frigidè dicitur, ut ne cum joco quidem ſatis probem, malímque libros veteres ſequi, in quibus eſt ſcriptum: *ſed hæc mea culpa eſt.* Idem.

26. *Filium cognoviſti*] Q. Lutatium Q. F. Catulum, qui fuit conſul cum M. Æmilio Lepido, anno ab U. C. DCLXXVII. quo tempore M. Lepidus, cùm acta Syllæ tentaret reſcindere, bellum excitavit, & ab ipſo Q. Catulo collega Italiâ pulſus eſt, & in Sardinia fruſtra bellum molitus, periit. Corradus.

non fuit in oratorum numero, ſed non deerat ei tamen in ſententia dicendâ cùm prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus. Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum: ſed erat talis, ut, cùm quoſdam audires, qui tum erant præſtantes, videretur eſſe inferior: cùm autem ipſum audires ſine comparatione, non modò contentus eſſes, ſed melius non quæreres.

Q. Metellus Numidicus [27], & ejus collega M. Silanus [28], dicebant de republica quod eſſet illis viris, & conſulari dignitati ſatis. M. Aurelius Scaurus [29] non ſæpe dicebat, ſed politè: Latinè verò in primis eſt eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino [30] bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus [31] etiam in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiam Cæpio [32], vir acer & fortis,

27. *Q. Metellus Numidicus*] Q. Cæcilius Metellus Numidicus, quem Cicero lib. I. Famil. & in Orat. pro Corn. Balbo L. filium vocat, qui conſul cum M. Silano anno ab U. C. DCXLV. cum duobus præliis Jugurtham fudiſſet, & univerſam Numidiam vaſtaſſet, triumphavit, & *Numidicus* eſt appellatus. Multa de eo paſſim Cicero, qui cum hoc uno potiſſimùm ſe conferre ſolet, quòd uterque in exilium fuerit actus, & poſteà in civitatem reſtitutus, ſed ita tamen, ut rem ſuam præferat. Hic Metellus adoleſcens Athenis Carneadem jam affectum ſenectute multos dies audivit, ut L. Craſſus ejus familiaris lib. III. de Orat. teſtatur. Itaque ut docto doctus Archias illi jucundus erat, ut in Orat. pro Archia ſcriptum videmus. Ob id hic à Cicerone & à Paterculo lib. II. inter Oratores numeratur. CORRAD.

28. *M. Silanus*] Hic eſt M. Junius Silanus, qui adverſus Cimbros infeliciter pugnavit, ut Liv. lib. LXV. & Aſcon. in Orat. pro Cornelio ſcribunt; quamvis Eutropius dicat Cimbros ab eo in Italia victos fuiſſe. Hic plures leges, quibus militiæ ſtipendia minuebantur, abrogavit, quod Aſcon. ibid. refert. IDEM.

29. *M. Aurelius Scaurus*] Is eſt M. Aurelius Scaurus, quo poſtulante, quòd is Epheſi ſe quæſtorem vi prohibitum eſſe dicebat, quò minùs è fano Dianæ ſervum ſuum, qui in illud aſylum confugiſſet, abduceret, Pericles Epheſius, homo nobiliſſimus Romam evocatus eſt, quòd auctor injuriæ illius fuiſſe argueretur; ut Verrinâ III. relatum eſt. Huic nominis deferendi in L. Flaccum poteſtas non eſt data, quòd quæſtor ejus fuiſſet. IDEM.

30. *A. Albino*] Sp. Albini, ut nos putamus, fratre; qui cùm eſſet fratris in Africa legatus, proprætor ab eo relictus, infeliciter prælio adverſus Jugurtham geſto conflixit, pacémque etiam multùm ignominioſam adjecit, quam quidem minimè eſſe ſervandam ſenatus cenſuit, ut Liv. lib. LXIV. ſcriptum reliquit. Ob eam cauſam nos credimus eum poſt fratris conſulatum annos decem jacuiſſe, ac tandem cum M. Antonio conſulem anno ab U. C. DCLV. factum fuiſſe; cujus conſulatûs Cicero in Orat. poſt reditum ad Quirit. Plin. lib. VIII. c. 7. & Gell. lib. IV. c. 7. meminerunt: niſi fortè quis alium Albinum fuiſſe putet. IDEM.

31. *Flamen Albinus*] Quærimus hiſtoriam. IDEM.

32. *Q. etiam Cæpio*] Q. Servilius Cæpio cum C. Atilio Serrano conſul anno ab U. C. DCXLVIII. fuit, &, ut ſcribit Caſſiodor. judicia equitibus & ſenatoribus communicavit; quam rem Cicero de Invent. lib. I. ſignificavit. Hic proconſul, vel, ut eſt apud Gellium, conſul, capta urbe Gallorum, cui nomen eſt Toloſæ, centum M. ponderis auri, & argenti CX. M. è templo Apollinis ſuſtu-

fortis, cui fortuna belli, crimini; invidia populi, calamitati fuit.

Tum etiam C. & L. Memmii [33] fuerunt, oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. Itaque in judicium capitis multos 36
vocaverunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Thorius [34] satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, vitiosa & inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Æserníni pater [35], non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentulus [36].

L. etiam Cotta [37], prætorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multùm laude processerat; sed de industria, cùm verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico perseque-

sustulit: quod cùm ad Massiliam, amicam populo Romano urbem, cum præsidiis misisset, interfectis clàm (sicut quidam contestantur) quibus ea custodienda & pervehenda commiserat, cuncta per scelus furatus fuisse narratur. Unde etiam magna quæstio pòst Romæ est acta, ut apud Orosium lib. v. c. 15. legimus. Vid. Gell. lib. III. c. 9. & Strabon. lib. IV. Idem.

33. *C. & L. Memmii*] Memmii à Mnestheo Trojano dicti, ut Poëta libro v. 127. sic ostendit: *Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Memmi*: qui plebeii fuerunt, ut tribunatus ostendunt, & Cicero epist. 16. lib. iv ad Atticum testatur. Memmii tamen à Lucretio lib. I. *clara propago* vocatur. Corradus. C. Memmius Gallus, trib. pl. anno Urbis dcxliii. Jugurtham reum pro concione fecit. *Sallustius*. L. Memmius eundem magistratum gessit quatuor pòst annis. Prusteus.

34. *Sp. Thorius*] Tribunus plebis, anno dcxlvii. De lege Thoria, vide lib. ii. de Orat. cap. 36.

35. *M. Marcellus Æsernini pater*] M. Claudius Marcellus. Fuerunt verò duæ familiæ Claudiæ: ea quæ Marcellorum appellata est, plebeia; quæ Pulchrorum, patricia, ut Asconius in Orat. pro Scauro, & Sueton. in Tiberio docent. Hic videtur esse Marcellus, de quo L. Crassus lib. i. de Orat. loquitur. Quia deditus erat eloquentiæ studiis, hic illum Cicero inter oratores ponit: quanquam dubitari potest, cùm ante L. Crassum collocet. Ille enim L. Crasso multò erat junior. Quare fortasse sit ille Marcellus, qui cum L. Crasso ipse gessit inimicitias; & in quem testimonium dixit: ut Orat. pro Font. refertur. Filius ejus fortè Æserninus est appellatus, quòd patrem cum Æsernia captum liberarit, ut ex Liv. lib. lxxiii. conjicere licet. Corrad.

36. *Ut filius ejus, P. Lentulus*] Dubitari posse video, quo pacto, cùm & Marcellus esset ipse, & Marcelli Æsernini pater esset, nunc etiam P. Lentulum filium habere dicatur; cùm Claudia & Cornelia gentes sint diversæ. Sed hic aliqua fuerit adoptio necesse est; ut vel hic P. Lentulus, cùm esset priùs Claudius Marcellus, ut Claudii Marcelli filius, ab aliquo Cornelio Lentulo fuerit adoptatus, & ita P. Cornelius Lentulus appellatus: vel certè M. ipse Marcellus pater, postquam jam Marcellum Æserninum habuerat filium, in Corneliam familiam sit adscitus, & Cn. Cornelius Lentulus Clodianus sit appellatus, qui fuerit consul anno ab U. C. dclvii. cujus posteà filius hic P. Lentulus fuerit. Corradus.

37. *L. Cotta*] L. Aurelius Cotta, quæstor anno dcliv. octavo pòst anno prætor. Prusteus. Illius, ut puto, filius, qui anno dcx. fuit consul. Corradus.

quebatur atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipſo Cotta & in aliis pluribus intelligo, me non ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerum, & relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi ſint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quæ fuerit aſcenſio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque abſolutio, ex eo, quod dicam, exiſtimari poteſt. Quàm multi enim jam oratores commemorati ſunt, & quàm diu in eorum enumeratione verſamur, cùm tamen ſpiſsè, atque vix, ut dudum ad Demoſthenem & Hyperidem, ſic nùnc ad Antonium Craſſúmque pervenimus? Nam ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, & in his primùm cum Græcorum gloria Latinè dicendi copiam æquatam.

Omnia veniebant Antonio [38] in mentem; eáque ſuo quæque
37 loco, ubi plurimùm proficere & valere poſſent. Ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura: ſic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio. Imparatus ſemper aggredi ad dicendum videbatur: ſed ita erat paratus, ut judices, illo dicente, nonnunquam viderentur non ſatis parati ad cavendum fuiſſe. Verba ipſa, non illa quidem elegantiſſimo ſermone: itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen eſt admodum inquinatè locutus: ſed illa, quæ propriè laus oratoris eſt in verbis. Nam ipſum Latinè loqui, eſt illud quidem, ut paulò antè dixi, in magna laude ponendum: ſed non tam ſua ſponte, quàm quòd eſt à pleriſque neglectum. Non enim tam præclarum eſt ſcire

38. *Antonio*] M. Antonius, cùm eſſet prætor, vel potiùs conſul deſignatus, quo anno Saturninus eſt interfectus, extra urbem cum præſidio fuit, *Orat. pro C. Rabirio.* Anno ſequenti, id eſt DCLV, cum A. Poſthumio Albino conſul fuit, *Orat. poſt reditum ad Quir.* Deinde proconſul in Ciliciam eſt profectus, *lib. I. & II. de Orat.* ubi etiam cenſor fuiſſe dicitur. Fuit etiam legatus, ut infrà dicitur. Hunc Cicero lib. II. de Orat. putat nullius rei, quæ quidem eſſet in his artibus, de quibus aliquid exiſtimare ipſe poſſet, rudem aut ignarum fuiſſe; ſed quia nolebat ipſe videri didiciſſe, opinio fuit, illum omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe, uſque adeo, ut ne tabulas quidem conficere exiſtimaretur, ut lib. eodem II. de Orat. ſcribitur: quæ fuit opinio falſa, *Verr.* III. quamvis Aſconius alium Antonium ſignificari malè putet. Ipſe M. Antonius lib. I. de Orat. ſe literas Græcas ſerò ac leviter attigiſſe teſtatur. Eas verò ſic attigit, ut cùm lib. II. de Oratore hiſtoricos Græcos nominaſſet, ac ſcienter & propriè de unoquoque dixiſſet, ita Ce-

ſcire Latinè, quàm turpe neſcire: neque tam id mihi oratoris boni, quàm civis Romani proprium videtur. Sed tamen Antonius in verbis & eligendis, (neque id ipſum tam leporis causâ, quàm ponderis) & collocandis, & comprehenſione devinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verùm multò magis hoc idem in ſententiarum ornamentis & conformationibus. Quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcirco à doctis oratorum eſt princeps judicatus. Σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maximè ornant oratorem: eáque non tam in verbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis ſententiis.

Sed cùm hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis: quæ 38
ſi partienda eſt in geſtum atque vocem; geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententiis congruens. Manus, humeri, latera, ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omniſque motus cum verbis, ſententiiſque conſentiens: vox permanens, verùm ſubrauca natura: ſed hoc vitium huic uni in bonum vertebat. Habebat enim flebile quiddam in conqueſtionibus, aptúmque cùm ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demoſthenem ferunt ei, qui quæſiviſſet quid primum eſſet in dicendo, actionem; quid ſecundum, idem; & idem tertium, reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in animos, eóſque fingit, format, flectit: taléſque oratores videri facit, quales ipſi ſe videri volunt.

Huic alii parem eſſe dicebant, alii anteponebant L. Craſſum [39]. Illud quidem certè omnes ita judicabant, neminem eſſe, qui,

Cæſar exclamarit: *Ubi ſunt, qui Antonium Græcè negant ſcire?* Jus certè civile affirmat ipſe, neque ſe unquam didiciſſe, neque tamen in his cauſis, quas in jure poſſet defendere, unquam iſtam ſcientiam deſideraſſe. Nihil ſe arbitrabatur ad judicia cauſáſque amicorum, præter fidem & ingenium, afferre oportere, *Verr.* I. & quaſcumque cauſas erat acturus, eas diligenter penitúſque volebat cognoſcere, id quod omnibus faciendum ipſe lib. II. de Orat. præcipit. Cicero Tuſc. V. ſcribit Cinnam juſſiſſe caput M. Antonii præcidi, cùm Plutarchus & Appianus affirment id juſſu Marii factum fuiſſe; ſed Val. Max. lib. VIII. c. 9. demonſtrat utrumque verum fuiſſe; caput certè M. Antonii abſciſſum ſuis manibus Marius inter epulas per ſummam animi ac verborum inſolentiam aliquamdiu tenuit, quod Valer. Max. lib. IX. c. 2. Liv. lib. LXXX. Flor. lib. III. c. 21. & Lucan. lib. II. ſcripſerunt. Libellum unum reliquit, in quo dixit illud, quod refertur in Oratore, ac lib. I. & II. de Orat. *Diſertos ſe vidiſſe multos, eloquentem omnino neminem.* CORRADUS.

39. *L. Craſſum*] De quo vide Commentarium, I. de Orat. 7. n. 7.

horum alterutro patrono, cujuſquam ingenium requireret. Equidem, quanquam Antonio tantùm tribuo, quantùm ſuprà dixi, tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius. Erat ſumma gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non ſcurrilis, lepos. Latinè loquendi accurata, & ſine moleſtiâ diligens elegantia. In diſſerendo mira explicatio. Cùm de jure civili, cùm de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia.

39 Nam, ut Antonius conjecturâ movendâ, aut ſedandâ ſuſpicione, aut excitandâ, incredibilem vim habebat; ſic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Craſſo copioſius: ídque cùm ſæpe aliàs, tum apud centumviros in M'. Curii cauſa [40] cognitum eſt. Ita enim multa tum contra ſcriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutiſſimum, Q. Scævolam, & in jure, in quo illa cauſa vertebatur, paratiſſimum, obrueret argumentorum exemplorúmque copiâ: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam conſularibus, cauſa illa dicta eſt, cùm uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium juriſperitiſſimus Craſſus, juriſperitorum eloquentiſſimus Scævola putaretur: qui quidem cùm peracutus eſſet ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut eſſet, aut non eſſet, tum verbis erat ad rem cum ſumma brevitate mirabiliter aptus. Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, explanandíque, & diſſerendi genere mirabilis, ſic ut ſimile nihil viderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quàm admirandus orator. Verùm ad Craſſum revertamur.

40 Tum Brutus, Etſi ſatis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævolam ex iis rebus, quas audiebam ſæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævolæ noſtri [41], tamen iſta mihi ejus dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, támque excellens ingenium fuiſſe in noſtra republica. Hìc

40. *In M'. Curii cauſa*] Vide Commentarium in lib. I. de Orat cap. 39. & infra, cap. 52.

41. *Scævolæ noſtri*] Aliter *Scævolæ*, omiſſo *noſtri*. Hoc ait: Scævola pontifex utebatur Rutilio, propter familiaritatem, quam habebat cum altero Scævola, quicumque is fuerit, quanquam locus non caret mendi ſuſpicione. CORRADUS.

42. *De Ser. Sulpicio*] Vide Gravinam, de Ortu

Hîc ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate præstantius. Nam, ut paulò antè dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse; sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus: Scævola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis: Scævolæ multa in severitate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videantur hæc, ut dicantur à me quodam modo; res se tamen sic habet. Cùm omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet.

Tum Brutus, Cùm ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum & Scævolam cognovisse, tum de te, & de Ser. Sulpicio [42] cogitans, esse quandam vobis cum illis similitudinem judico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantùm juris civilis scire voluisse, quantùm satis esset oratori; & Servius eloquentiæ tantùm assumpsisse, ut jus civile facilè possit tueri: ætatésque vestræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multùm differunt [43].

Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Servio 41
autem & tu probè dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facilè quem dixerim plus studii, quàm illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. Nam & in iisdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus; & postea unà Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset & doctior: &, inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quàm in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus,

Ortu Juris, num. LXV.

43. *Nihil, aut non ferè multùm differunt*] Nam Cicero, quod scribit ipse, suo, id est quadragesimo tertio ætatis anno consul fuit; & Ser. Sulpicius consulatum petiit, ut suo anno consul esset, id est anno, qui Ciceronis consulatum secutus est; sed repulsam tulit, ut in Orat. pro Muræna videmus. Itaque Cicero videtur anno duntaxat major fuisse, si modò Ser. Sulpicius anno suo prætor fuerat, CORRADUS.

longè omnium, non ejuſdem modò ætatis, ſed eorum etiam, qui fuiſſent, in jure civili eſſe princeps.

Hîc Brutus, Ain tu? inquit. Etiamne Q. Scævolæ Servium noſtrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, exiſtimo, juris civilis magnum uſum & apud Scævolam, & apud multos fuiſſe; artem, in hoc uno: quod nunquam effeciſſet ipſius juris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem, quæ doceret rem univerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando; ambigua primùm videre, deinde diſtinguere, poſtremò habere regulam, quâ vera & falſa judicarentur; & quæ quibus poſitis eſſent, quæque non eſſent conſequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quaſi lucem, ad ea, quæ confusè ab aliis aut reſpondebantur, aut agebantur.

42 Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Rectè, inquam, intelligis. Sed adjunxit etiam & literarum ſcientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis ejus, quorum ſimilia nulla ſunt, facillimè perſpici poteſt. Cúmque diſcendi causâ duobus peritiſſimis operam dediſſet, L. Lucilio Balbo [44], C. Aquilio Gallo [45], Galli, hominis acuti & exercitati, promptam, & paratam in agendo, & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate, diligentiáque ſuperavit: Balbi, docti & eruditi hominis, in utraque re conſideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendíſque rebus. Sic & habet quod uterque eorum habuit, & explevit quod utrique defuit. Itaque, ut Craſſus mihi videtur ſapientiùs feciſſe, quàm

44. *L. Lucilio Balbo*] Credimus L. Lucilium, quem lib. III Fam. commendat, hujus filium: Q. verò Lucilium Balbum, qui in libris de Nat. Deor. loquitur, fratrem fuiſſe: atque Lucilios, poſt Lucilium poëtam, qui dicitur alumnus Auruncæ à Juvenale, Romæ eſſe cœpiſſe: quidquid alii ſcribant. CORRADUS.

45. C. *Aquilio Gallo*] Cùm C. Aquilius Gallus fuerit Ciceronis collega in prætura, & ob id etiam Ciceronis & Sulpicii æqualis, quæri poteſt, an idem Sulpicii præceptor eſſe potuerit; an potiùs pater Sulpicii præceptor, & filius Ciceronis collega: quod ut ſimile vero videatur, nihil tamen affirmemus. præſertim cùm Pomponius oſtendat Sulpicium jam grandem juri operam dare cœpiſſe, ita ut etiam filium audire potuerit. Et filium dicimus, quoniam ſuprà, ubi de lege Aquilia mentio facta eſt, oſtendimus duos Aquilios fuiſſe, quamvis recentiores ſcriptores uni omnia tribuant. Aquilii porrò patricii videntur fuiſſe, quando C. Aquilius à Livio lib. II. conſul dicitur, multò antè quàm plebeii conſules fierent, quamvis Ulpianus lib. IX. tit. 2. Digeſtor. ſcribat, legem Aquiliam ab Aquilio trib. plebis fuiſſe latam. Nam ſi Aquilius trib. plebis fuit, certè plebeius fuit. Dicamus igitur, quod ſæpe diximus, duplicem gentem fuiſſe, vel Ulpianum eſſe deceptum. IDEM.

46. *Nolebat*] Aliter *ſolebat* (ſic Vict.) ali-

quàm Scævola: (hic enim causas studiosè recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: ille se consuli nolebat [46], ne qua in re inferior esset, quàm Scævola) sic Servius sapientissimè. Cùm enim duæ civiles artes ac forenses plurimùm & laudis haberent & gratiæ; perfecit, ut alterâ præstaret omnibus: ex altera tantùm assumeret, quantùm esset, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam consularem dignitatem, satis.

Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & antea putabam. Audivi enim nuper [47] eum studiosè & frequenter Sami, cùm ex eo jus nostrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum esset, vellem cognoscere; & nunc meum judicium multò magis confirmo testimonio & judicio tuo: simul illud gaudeo, quòd & æqualitas vestra, & pares honorum gradus [48], & artium, studiorúmque quasi finitima vicinitas, tantùm abest ab obtrectatione invidiáque, quæ solet lacerare plerosque, uti ea non modò non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. Quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate, judicióque cognovi. Itaque doleo & illius consilio, & tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cùm per se dolendum est, tum multò magis consideranti, ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint.

Hìc Atticus, Dixeram, inquit, à principio, de republica ut sileremus: itaque faciamus. Nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modò quærendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus.

aliter *volebat* (ita Man. & Lamb.) sed *nolebat* rectum est. Nolebat certè Crassus de jure respondere, ne, cùm in orandis caussis superior esset, si de jure respondisset, aliqua in re videri posset Scævolâ ipso, qui disciplinâ juris civilis omnium esset eruditissimus, inferior. Malebat igitur Crassus in arte dicendi primus, quàm in jure civili secundus esse: ut Ser. Sulpicius contrà maluit in secunda primus, quàm in prima secundus esse; ut suprà dixit Corradus.

47. *Audivi enim nuper*] Etsi videtur pænè ἀδύνατον de tempore hoc ipso divinare, nos tamen conjicimus annum fuisse, quo Cæsar consul IV. fuit, & bellum in Hispania cum Pompeii filiis gessit; quo quidem anno Tullia Ciceronis decessit, & Brutus ac Ser. Sulpicius in Asia fuerunt. Et quidem Brutus ita, ut literas inde consolatorias ad Ciceronem scripserit; Ser. verò Sulpicius scripsit, cùm ex Asia rediisset, ut ex ejus literis cognosces. Fieri igitur potuit, ut vel simul ex Asia decedentes Samum venerint, vel alter decedens, alter in Asiam proficiscens, Sami obvii sint facti, & ita sint collocuti. Sic etiam Marcellum Mitylenis Brutus vidit. Corradus.

48. *Pares honorum gradus*] Nam fuit uterque quæstor, ædilis, prætor, & consul. De magistratibus Ser. Sulpicii in Orat. pro Mur. & Famil. Corradus.

43 Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, exspectabatur, audiebatur: à principio statim, (quod erat apud eum semper accuratum) exspectatione dignus videbatur: non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis: vehemens, & interdum irata, & plena justi doloris oratio: multæ, & cum gravitate facetiæ: quódque difficile est, idem & perornatus & perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem: versatus est in omni ferè genere causarum: maturè in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens: summam ingenii non laudem modò, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem [49], cùm annos XXVII. natus esset: in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia [50] Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eámque coloniam (ut fecit) ipse deducere: exstat in eam legem senior, (ut ita dicam) quàm illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde causæ; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cœnavisset apud præconem Granium [51], ídque nobis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse.

Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scævolæ quidem tribunatu quidquam audivisse videor, & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno pòst fuit, eóque in rostris sedente suasit Serviliam

49. *Liciniam virginem*] Ut propinquam; Linam Crassus erat Licinius; certè summo loco natam, ac sanctissimo sacerdotio præditam, ut in Orat. pro Domo dicitur; de incestu verò accusatam. L. enim Veturius eques Romanus Æmiliam virginem vestalem furtivo stupro polluit. Duas præterea virgines vestales eadem Æmilia ad participationem incesti sollicitatas contubernalibus sui corruptoris exposuit ab tradidit. Videant tamen eruditi, an is fuerit T. Betutius. Indicium per servum est factum. Historia legitur apud Paulum Orosium lib. v. c. 15. tunc igitur L. Crassus, ut hîc ait Cicero, Liciniam defendit. Itaque Æmilia condemnata est, sed Licinia & Marcia sunt absolutæ, posteà tamen cum pluribus aliis condemnatæ, ut refert Asconius. CORRADUS.

50. *Colonia*] Civium Romanorum, ut in Orat. pro Fonteio leges. *Decumanorum*, inquit Plinius lib. III. cap. 4. quòd, ut quidam volunt, milites decimæ legionis in eam coloniam sint deducti. Alii tamen putant à Cæsare dictatore milites Martiæ legionis in eam coloniam missos, & ob id Narbonem *Martium* à scriptoribus appellari; nec vident à Cicerone *Marcium* dici in Orat. pro Fonteio, quæ dicta fuit multos annos antè quàm Cæsar

viliam legem Craſſus. Nam cenſuram ſine Scævola geſſit. Eum enim magiſtratum nemo unquam Scævolarum petivit. Sed hæc Craſſi cùm edita oratio eſt, quam te ſæpe legiſſe certò ſcio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidémque annis mihi ætate præſtabat. His enim conſulibus eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cùm ipſe eſſet Q. Cæpione conſule natus & C. Lælio, triennio ipſo minor, quàm Antonius. Quod idcirco poſui, ut dicendi Latinè prima maturitas in qua ætate exſtitiſſet, poſſet notari; & intelligeretur jam ad ſummum pænè eſſe perductam, ut eò nihil fermè quiſquam addere poſſet, niſi qui à philoſophia, à jure civili, ab hiſtoria fuiſſet inſtructior.

Erit, inquit M. Brutus, aut jam [52] eſt iſte, quem exſpectas? 44
Neſcio, inquam. Sed eſt etiam L. Craſſi in conſulatu, pro Q. Cæpione, defenſione juncta non brevis, ut laudatio; ut oratio autem, brevis; poſtrema cenſoris oratio, quâ anno duodequinquageſimo uſus eſt. In his omnibus ineſt quidam ſine ullo fuco veritatis color. Quin etiam comprehenſio, & ambitus ille verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis; & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, dispertiebat orationem lubentiùs.

Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi ſanè exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcribere. Cùm enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicendi, nobis reliquiſſent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam,

Cæſar dictator fieret. Nec me movet, quod in Tiberio ſcribit Sueton. Tiberii patrem ad eam coloniam deducendam miſſum fuiſſe. Sic enim interpretor. Priùs à L Craſſo deducta eſt colonia, & Narbo Marcius fortè à Q Marcio, qui tunc erat conſul, appellata: deinde à Cæſare miſſis novis colonis quaſi inſtaurata. CORRADUS.

51. *Granium*] Quo nemo fuit dicacior, ut lib. II. de Orat. deſcribitur. Is L. Craſſi & M. Antonii voluntatem aſperioribus facetiis ſæpe perſtrinxit impunè, ut in Orat pro Plancio ſcribitur; quamvis illorum eſſet familiaris, ut hìc cognoſcitur, & lib. II. de Orat. dicitur. Is eſt Granius, de quo multa Lucilius, ut ait infrà, ſcripſit. IDEM.

52. *Aut jam*] Quaſi correctio: & hæc particula videtur oſtendere, legendum eſſe ſine interrogatione; quòd affirmet, non quærat, & affirmans eum ſignificat eſſe Ciceronem; ut M. Antonius lib. I. de Orat. eodem pænè modo, ita quaſi divinat: *Qui eloquens dici poſſet, aut hic eſt jam Craſſus; aut ſi quis pari fuerit ingenio, &c.* Per me tamen licet, ut quivis cum interrogatione legat, præſertim cùm Cicero quaſi rogatus reſpondeat. IDEM.

tiam [53] satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem à pueritiâ quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatûs, quo pro ordine illa dicuntur; & invidia concitatur in judicum, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa asperè, multa facetè dicta sunt: plura etiam dicta quàm scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis, intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paulò plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita majoribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonii genus dicendi multò aptius judiciis, quàm concionibus.

45 Hoc loco ipsum Domitium [54] non relinquo. Nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quò & magistratûs personam, & consularem dignitatem tueretur. Quod idem de C. Cœlio [55] dixerim, industriam in eo summam fuisse, summásque virtutes: eloquentiæ tantùm, quod esset in rebus privatis, amicis ejus; in republica, ipsius dignitati satis. Eodem

53. *Scævolæ dicendi elegantiam*] P. Scævolæ filius fuit, quod etsi difficilè cognoscitur, tu tamen ita colliges: P. Licinius Crassus P. Scævolæ frater fuit. Porrò Scævola pontifex hujus P. Scævolæ fratris filius fuit, ut L. Crassus lib. I. de Orat. dicit. Quare dubium non est, quin is significetur. lib. III. de Officiis, illis verbis: *Q. Scævola, P. filius, cùm postulasset, ut sibi fundus, cujus emptor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixit, se pluris æstimare, & addidit centum millia.* Hic est, quem Fimbria vulneravit, quem posteà Damasippus interfecit, velut faventem Syllæ partibus, & quidem ante simulacrum Vestæ, Carbone III. Mario filio consulibus. CORRADUS.

54. *Domitium*] C. Domitium Ænobarbum, qui tribunus pleb. Caio Mario III. L. Aurelio Oreste consulibus legem tulit, ut sacerdotes, quos antea collegæ sufficiebant, populus crearet, quod Paterc. lib. II. refert. Pontificibus enim offensior, quòd alium potiùs quàm se in patris sui locum cooptassent; jus sacerdotum subrogandorum à collegis ad populum transtulit, ut Suet. in Nerone testatur. In consulatu verò, quem gessit cum C. Cassio Longino, anno ab U. C. DCLVIII. Allobrogibus, Arvernísque superatis, elephanto per provinciam invectus est, turbâ militum quasi inter solennia triumphi prosequente; quod Sueton. in Nerone refert. Tanta in eo fuit gravitas, tanta auctoritas, ut quod esset ab eo objectum L. Crasso in censura collegæ, lepore magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur, ut lib. II. de Orat. dicitur. IDEM.

55. *C. Cœlio*] C. Cœlio Caldo, qui fuit homo novus, ut leges lib. I. de Orat. & Verr. VII. & apud Q. Frat. in libro de Petit. Consul. Fuit æqualis Crassi, cui maximo honori fuit illa ipsa, quamcumque asse-

qui

Eodem tempore M. Herennius [56] in mediocribus oratoribus, Latinè & diligenter loquentibus, numeratus eſt: qui tamen ſummâ nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſummâ etiam eloquentiâ, L. Philippum, in conſulatûs petitione ſuperavit. Eodem tempore C. Clodius [57], etſi propter ſummam nobilitatem, & ſingularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Ejuſdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, [58], qui, meo judìcio, eò perveniſſe videtur, quò potuit ferè Latinus orator ſine Græcis literis, & ſine multo uſu pervenire. Hujùs orationes tantùm argutiarum, tantùm exemplorum, tantùm urbanitatis habent, ut pænè Attico ſtilo ſcriptæ eſſe videantur. Eaſdem argutias in tragœdias ſatis quidem ille acutè, ſed parum tragicè tranſtulit. Quem ſtudebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut ſcitis, diſertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro [59], qui à ſenatu hoſtis cum C. Mario judicatus eſt, acer & vehemens accuſator. In eo genere ſanè probabilis, doctus autem Græcis literis, propinquus noſter, [60], factus ad dicendum, M. Gratidius [61], M. Antonii perfamiliaris, cujus præfectus cùm eſſet in Cilicia, eſt interfectus: qui accuſavit C. Fimbriam,

qui potuit, in dicendo mediocritas, lib. I. de Orat. Hic judex abſolvit eum injuriarum, qui Lucilium poëtam in ſcena nominatim læſerat, lib. II. ad Herenn. Conſulatum anno ab U. C. DCLX. cum L. Domitio Ænobarbo geſſit. CORRAD.

56. *M. Herennius*] Decurſis cæterorum magiſtratuum gradibus, ad conſulatum homo novus pervenit, anno Urbis DCLXI. PRUSTEUS.

57. C. *Clodius*] C. Clodius Ap. F. Pulcher, qui magnificentiſſimè ædilitate lib. II. de Offic. functus eſſe dicitur. Hinc Verr. VI. ſic ait: *C. Clodius, cujus ædilitatem magnificentiſſimam ſcimus fuiſſe, &c.* Prætor in Sicilia fuit, & leges Haleſinis dedit, *Verr.* IV. Deinde cum M. Perpenna, anno DCLII. conſul fuit.

58. C. *Titius*] De quo ſcriptum nihil nos prætereà vidimus. CORRADUS. Viro docto ac diligenti (Corrado) non venit in mentem Macrobius, Saturn. lib. II. cap. 12. MURET.

59. *Q. Rubrius Varro*] Tribunus plebis anno DCLXIII. Hoſtis poſteà à Senatu cum Mario & aliis undecim ſenatoribus judicatus eſt. PRUSTEUS.

60. *Propinquus noſter*] Avus enim noſter Marii Gratidii ſororem in matrimonio habuit, lib. III. de Leg.

61. *M. Gratidius*] M. Marius Gratidius: cujus videtur is vel filius, vel propinquus fuiſſe, qui fuit Q. fratris legatus, ut epiſt. I. lib. I. ad Q. fratrem, & in Orat. pro Flacco legitur: quem Cicero magni faciebat, *Famil.* VII. 1. 2. 3. 4.

62. *M. Marii Gratidiani*] Non dubito; quin hic ſit ille, qui lib. I. de Orat & lib. III. de Offic. dicitur cum Sergio Aurata de venditis ædibus litigaſſe, quem poſtea Sergius Catilina, vel ob id fortaſſe; quòd cum ſuo propinquo litigaſſet, vel quòd Marianus eſſet, interfecit, ut Q. frater in libello de Petit. Conſul. Aſcon. in Orat. contra Catilinam, & alii teſtantur. Nunc quærimus, qua ratione

briam, M. Marii Gratidiani [62] pater.

46 Atque etiam, apud socios & Latinos, oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus [63], è Marsis, quem ipse cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani [64], vicini & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis literis, & Latinis: C. Rusticellus, Bononiensis [65], is quidem & exercitatus, & naturâ volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus [66], Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Ælius; qui scriptitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud majores nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum [67], Tib. Gracchi, P. filii, ferè ætate: ejus etiam oratio est pro Fregellanis, coloniísque Latinis, habita in senatu.

Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quòd non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam. Tantùm esse quendam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, cùm in Galliam veneris. Audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dediscíque possunt. Illud est majus, quòd in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modò apparet, sed etiam in cæteris. Ego memini T.

---

ne M. Marius Gratidianus dicatur; nam si natus è M. Mario Gratidio est, & à Fimbria adoptatus, C. Flavius Fimbria Gratidianus debuit appellari; sive Fimbria natus, & in Marios sive Gratidios per adoptionem translatus, Marius Gratidius Flavianus debuit vocari; nisi Cicero, ut alii, vetus nomen voluit retinere, ut in T. Pomponio Attico fecit, quamvis sciret illum Q. Cæcilium Pomponianum Atticum vocari debere. Diximus autem, videri à Fimbria adoptatum fuisse, quia in libris veteribus ita legimus: *qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani patrem.* (Atque ita Victorius & Lamb.) Verùm, si *pater* legatur, ut in pluribus libris legitur, non erit dubium, quin M. Marius Gratidianus M. Gratidii, de quo loquitur Cicero, filius fuerit, à quocumque sit adoptatus. CORRADUS.

63. *Q. Vectius Vectianus*] De quo quidem nihil nos invenimus. IDEM.

64. *Q. & D. Valerii Sorani*] Q. Valerium Soranum togatorum ætatis suæ literatissimum refert apud Ciceronem L. Crassus. Fuit item, ut auctor est Plutarchus in Pompeio, philosophus insignis. De violenta ejus morte consentiunt Historici, de modo & causa dissentiunt. Illi porrò Valerii Sorani dicuntur à Sora

T. Tincam Placentinum [68 a], hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minùs multa ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cùm percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; & respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non pote minoris*: tulisse eum molestè, se non effugere hospitis speciem, cùm ætatem ageret Athenis, optiméque loqueretur. Omnino sic (ut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. Sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

Duobus igitur summis, Crasso & Antonio, L. Philippus [68 b] proximus accedebat, sed longo intervallo, tamen proximus. 47
Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix à carceribus exierit, cùm palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantùm absit à primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus; in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus.

Iii 2 Horum

Sora Latii urbe & colonia, quæ etiamnum vetus nomen retinet. PRUSTEUS.

65. C. *Rusticellus, Bononiensis*] *Rusticelius* corrigendum est, ex auctoritate vetustissimi numismatis ærei, quod est apud me cum inscriptione C. *Rusticelius Cordus IIvir*. URSIN.

66. T. *Betucius Barrus*] Is fortasse, quem maledicum & mordacem significat Horat. Sat. VII. & Porphyrion ejus interpres Sat. VI. scribit incestum cum Æmilia vestali fecisse. CORRADUS.

67. L. *Papirium Fregellanum*] De quo scriptum nihil legimus. IDEM.

68. a T. *Tincam Placentinum*] De quo Quintilianus, lib. I. cap. 5.

68. b L. *Philippus*] L. Marcius Philippus; qui gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima, lib. II. de Offic. Primùm in consulatûs petitione à M. Herennio fuit superatus; deinde tamen consul est factus cum Sexto Julio Cæsare, anno ab U. C. DCLXIII. Hujus Philippi exstat oratio apud Sallust. in qua censet, ut Appius Claudius interrex cum Q. Catulo proconsule & cæteris, quibus imperium est, urbi præsidio sint: operam dent, ne quid resp. detrimenti capiat. CORRAD.

Horum ætati propè conjunctus L. Gellius [69], non tam vendibilis orator, quàm ut nescires quid ei deesset. Nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis, sed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit; atque ita diù vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multùm etiam in caussis versaretur.

Iisdem ferè temporibus D. Brutus [70], is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio [71] non imperitè: Cnæúsque Pompeius [72], Sexti filius, aliquem numerum obtinebat. Nam Sextus, frater ejus, præstantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item in jure, & ante hos M. Brutus [73], & paulò post eum C. Bilienus, homo per se magnus, propè simili ratione summus evaserat: qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavii [74] eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis con-

---

69. *L. Gellius*] L. Gellius Publicola, qui omnibus honoribus ad censuram usque defunctus est, ut Val. Max. lib. V. c. 9. refert. Nam prætor fuit, & ex prætura proconsul in Græciam venit, ut lib. 1. de Leg. est scriptum. Consul item fuit cum Cn. Cornelio Lentulo, anno ab U. C. DCLXXXII. & Chrysum acerrimè pugnantem prælio oppressit, ut ait Oros. lib. v. c. 24. sed ipse à Spartaco victus est acie, ut Liv. lib. XCVI. scripsit. Nos igitur credimus Verr. IV. sic legi oportere: *Cn. Lentulus & L. Gellius consules*, non autem *Cn. Lentulus & Lucullus*, ut nunc legitur. Bello Piratico Gellius idem Pompeii fuit legatus, ut Florus lib. III. c. 6. & Appianus in Mithridatico scribunt. CORRAD.

70. *D. Brutus*] Qui Julianus in consulibus appellatur. Fuit consul anno DCLXXVIII. IDEM.

71. *L. Scipio*] L. Cornelius Scipio Asiaticus, ut in consulibus legitur, quem tamen alii Nasicam vocant, quòd in Dione Græco lib. XL. Scipionem Pompeii socerum Nasicæ filium dici videant, quem hunc esse arbitrantur. IDEM.

72. *Cnæus Pompeius*] Cn. Pompeius Strabo, qui prætor à Picentibus victus, non ita multò pòst eosdem fudit, Liv. auctor lib. LXXIV. & Orosius lib. v. cap. 18. Consul cum L. Porcio Catone, anno ab U. C. DCLXV. Marsos acie vicit, quo tempore Cicero in exercitu fuit, *Philippicâ* XII. & multi nobiles legati, in *Orat. pro Fonteio*: & Vestinos in deditionem accepit, ut Liv. lib. LXXIV. & sequenti retulit. Tunc, ut opinor, etiam transpadanas colonias deduxit, ut Asconius est testis. Cùm bellum, quod Cinna & Marius inferebant urbi, opprimi inter initia potuisset, ejusdem fraude confirmatum est, qui utramque partem fovendo Cinnæ vires dedit, nec, nisi profligatis optimatium rebus, auxilium tulit, ut ait Liv. lib. LXXIX. Hic tandem fulgure, ut scribit Appianus, est extinctus; cujus cadaver è lecto

concionibus eſt vehementer probata. Sed ab eis, qui tantùm in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur.

Cenſeo, inquit Atticus. Eloquentes enim videbare, non ſedulos velle conquirere.

Feſtivitate igitur, & facetiis, inquam, C. Julius [75], L. filius, 48
& ſuperioribus, & æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratorque fuit minimè ille quidem vehemens, ſed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo ſuavitate conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, ſicut ex ejuſdem tragœdiis, lenitas ejus ſine nervis perſpici poteſt.

Ejus æqualis P. Cethegus [76], cui de republica ſatis ſuppeditabat oratio. Totam enim tenebat eam, penitúſque cognorat. Itaque in ſenatu conſularium auctoritatem aſſequebatur. Sed in cauſis publicis nihil, in privatis ſatis veterator videbatur. Erat in privatis cauſis Q. Lucretius Veſpillo [77] & acutus & juriſperitus. Nam Aphilia [78] concionibus aptior, quàm judiciis. Prudens etiam T. Annius Velina [79], & in ejus generis cauſis orator ſanè tolerabilis.

cto detraxit, & projecit populus, qui illum oderat tantùm, quantùm poſteà filium dilexit. *Plutarch.* in Pompeio. IDEM.

73. *M. Brutus*] Credimus hunc eſſe patrem Bruti Accuſatoris, de quo ſuprà. ID.

74. *Cn. Octavii*] Hunc nos putamus filium fuiſſe illius Cn. Octavii, qui lib. I. de Orat. conſularis appellatur. Conſul armis ex urbe collegam ſuum L. Cinnam expulit, in *Orat.* III. *in Catilin.* qui quidem Cinna non ita multò pòſt reverſus, illi præcidi caput juſſit, *Tuſc.* V. & exponi pro roſtris, ut Flor. lib. III. cap. 21. ſcribit. IDEM.

75. *C. Julius*] C. Julius Cæſar Strabo, ut Paterculo & Suetonio vocatur; qui rogatus à Sardis T. Albutium accuſavit, Verrinâ I. & lib. II. de Offic. & orationem pro Sardis, ut ait Sueton. in Cæſare, reliquit. Ædilis curulis, L. Cæſare, P. Rutilio conſulibus, fuit, & ædilicius quidem occiſus eſt: ſed tantùm in civitate potuit, ut cauſa belli civilis contentio ejus cum Sulpicio tribuno pleb. fuerit. Nam ſperabat, & id agebat hic Cæſar, ut omiſsâ præturâ conſul fieret; cui cùm primis temporibus jure Sulpicius reſiſteret, poſteà nimiâ contentione ad ferrum & arma proceſſit, ut ait Aſconius: eam petitionem extraordinariam infrà Cicero vocat. Ob hæc illi poſteà Cinna præcidi caput juſſit, *Tuſc.* V. IDEM.

76. *P. Cethegus*] P. Cornelius Cethegus, prætor an. U. C. DCLXXXI. PRUSTEUS.

77. *Q. Lucretius Veſpillo*] Quis hic fuerit, ignoramus: illud ſcire videmur, Lucretios patricios fuiſſe, cùm tot Lucretii conſules legantur antè, quàm plebeii crearentur. CORR.

78. *Aphilia*] Legunt alii *Aſella* Lucretio, de quo epitome Livii lib. LXXXVIII. Alii *Ofella* Lucretio, cujus meminit Paterculus. Divinant alii *Ofilius*, quem inter juriſconſultos recenſet Pomponius. PRUSTEUS.

79. *T. Annius Velina*] Ex tribu Velina: Velia Romæ collis editior. IDEM.

In eodem genere causarum multùm erat T. Juventius [80], nimis ille quidem lentus in dicendo, & pænè frigidus: sed & callidus, & in capiendo adversario versutus, & præterea nec indoctus, & magnâ cum juris civilis intelligentiâ. Cujus auditor P. Orbius [81], meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quàm magister fuit. Nam T. Aufidius [82], qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, erátque & bonus vir & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Syllæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius [83], in dicendo paulò tamen copiosior.

Sed omnium oratorum, sive rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo, & acutissimum judico nostri ordinis Q. Sertorium [84], equestris C. Gorgonium [85]. Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili, T. Junius [86], L. filius, tribunicius, quo accusante P. Sextius [87], prætor designatus, damnatus est ambitûs. Is processisset honoribus longiùs, nisi semper infirma, atque etiam ægra valetudine fuisset.

49 Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, præteriríque à me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. Quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando

80. T. *Juventius*] Invenire adhuc historiam non potuimus: illud in Orat. pro Plancio invenimus, Juventiam gentem ex municipio Tusculano oriundam consularem fuisse, sed tamen plebeiam, quando Juventius Laterensis ibi dicitur petere tribunatum plebis cœpisse. CORRADUS.

81. *P. Orbius*] Proconsul Asiam sortitus obtinuit anno Urbis DCXCI. PRUSTEUS.

82. T. *Aufidius*] Frater M. Virgilii, sed tantùm ex eâdem matre, quæ, ut censet Pighius, Aufidium & Virgilium maritos habuerat, & ex utrisque filios. Quæstor fuit anno DCLXX, ac septimo pòst anno ædilis plebis. IDEM.

83. *P. Magius*] P. Magius Chilo in tribunatu Virgilii collega anno DCLXVII. ID.

84. *Q. Sertorium*] Cujus vitam scripsit Plutarchus.

85. C. *Gorgonium*] Hominem nobis prorsus ignotum. CORRADUS.

86. *T. Junius*] Tribunus plebis anno Urbis

do dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta & tam vetere republica, maximis præmiis eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulò, quàm Julius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius [88], Q. Varius [89], Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fusius, M. Drusus, P. Antistius: nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta & Sulpicius, cùm meo judicio, tum omnium, facilè primas tulerunt.

Hîc Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cùm tuo judicio, tum omnium? Semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi judicium cùm intelligentium judicio congruit? An alii probantur à multitudine: alii autem ab iis, qui intelligunt?

Rectè requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, si huic modò Bruto probaturus es?

Planè, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multò malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. Nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego judicabo, si modò is sum, qui id possim, aut sciam judicare: qualis verò sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (ut quidem ego sentio) quæ sint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicetur, ut

---

bis DCLII.

87. *P. Sextius*] Existimabamus olim hunc esse P. Sestium, pro quo Ciceronis exstat oratio: nunc verò aliter sentimus, & P. Sestium, quem Cicero defendit, non posse significari, è temporum ratione colliges. Possit igitur hic videri vel pater P. Sestii, præsertim cùm P. dicatur, ut filius patris prænomen, quasi de more, referat: nisi Cicero P. Sestium L. filium vocet, epist. 6. lib. v. famil. quæ res facit, ut ego nunc demum putem hunc, de quo nunc loquitur, vel illum esse, vel potiùs patrem illius P. Sestii esse, ad quem epist. 17. lib. v. Familiar. scribit. CORRADUS.

88. *C. Cotta, P. Sulpicius*] Quos in libris de Oratore loquentes inducit: ubi de illis dictum est.

89. *Q. Varius, &c.*] De singulis inferiùs, ubi seorsum appellabuntur.

ut delectetur, ut moveatur vehementiùs. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis judicabit. Efficiatur autem ab oratore, nécne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator velit; vulgi assensu, & populari approbatione judicari solet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit.

50 An censes, dum illi viguerunt, quos antè dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi judicio, & doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses, *Quis est in hac civitate eloquentissimus*? In Antonio & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. Nemone Philippum, tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferret, quem nosmetipsi, qui hæc arte aliquâ volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profectò. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frigenti ad populum, *Mihi cane, & Musis*: ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, *Mihi cane, & populo, mi Brute*, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera putat; assentitur; probat; fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris ampliùs? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod disputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet; ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum; irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, & sententiis, & actione tractantur. Quid est, quòd exspectetur docti alicujus sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est popularis judicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibúsque dissensio. Cùm multi essent oratores

90. *Aut si auditor omnino tanquam equus non facit*] Id sine omni gratia leporéque dictum videtur: sed & variè explicatur. Ego ne quem reprehendam, qui satis ipse pecco, ut censores potiùs fatigare debeam, quàm in aliis censendis me occupare: puto *facere* verbum esse circense: quod ex eo apparet, quia *factiones*, quæ à *faciendo* nomen adeptæ sunt, in

ratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere judicatus eſt vulgi judicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum? Aderant multi alii; tamen utrum de his potiùs, dubitaſſet aliquis: quin alterum, nemo. Quid adoleſcentibus nobis, cùm eſſet Cotta, & Hortenſius, num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quemquam his anteponebat?

Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipſo nonne, quid optarent rei, quid ipſe Hortenſius judicaret, videbamus? qui cùm partiretur tecum cauſas, (ſæpè enim interfui) perorandi locum, ubi plurimùm pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi, benevolentiâ, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi ſit opinio, neſcio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque judicio fuiſſe probatiſſimos. Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum Clarium poëtam ferunt, qui, cùm, convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod noviſtis, volumen ſuum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquiſſent, *Legam*, inquit, *nihilo minùs: Plato enim mihi unus inſtar eſt omnium millium.* Et rectè. Poëma enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis ad ſenſum vulgi debet moveri. At, ſi eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demoſthenes, cùm eſſet relictus à cæteris, verbum facere non poſſet. Quid? tu, Brute, poſſes, ſi te, ut Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego verò, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam cauſis, in quibus omnis res nobis cum judicibus eſt, non cum populo, tamen ſi à corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet. Ut, ſi tibiæ inflatæ non referant ſonum, abjiciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt: eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino tanquam equus non facit [90], agitandi finis faciendus eſt.

51

in circo quatuor erant: & in luſu pilæ *factores* etiam Plautus dicit. Equum igitur puto non *facere*, qui aurigæ non paret: nec curriculo corripit ſpatium, nec adjuvat in partem ad victoriam: ſed ſegnis & ignavus eſt, nec ſentit ſtimulos, nec aurigam audit. TURNEB, Adverſ. XIV. 22.

52 Hoc tamen intereſt, quòd vulgus interdum non probandum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cùm à mediocri, aut etiam à malo delectatur: eo eſt contentus: eſſe melius non ſentit: illud, quod eſt, qualecumque eſt, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, ſit modò aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cùm Q. Scævolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua antè dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exſpectaret, aut poſſe fieri putaret? Cùm is hoc probare vellet, M'. Curium, cùm ita heres inſtitutus eſſet, ſi pupillus antè mortuus eſſet, quàm in ſuam tutelam veniſſet, pupillo non nato heredem eſſe non poſſe: quid ille non dixit de teſtamentorum jure? de antiquis formulis? quid, quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato heres inſtitueretur? Quàm captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet, negligi, & opinione quæri voluntates; & interpretationes diſertorum, ſcripta ſimplicium hominum pervertere? Quàm ille multa de auctoritate patris ſui, qui ſemper jus illud eſſe defenderat? quàm omnino multa de conſervando jure civili? Quæ quidem omnia cùm peritè, & ſcienter, tum & breviter, & preſsè, & ſatis ornatè, & pereleganter diceret; quis eſſet in populo, qui aut exſpectaret, aut fieri poſſe quidquam melius putaret?

53 At verò, ut contrà Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in litore ambulans ſcalmum reperiſſet, ob eámque rem ædificare navem concupiviſſet, exorſus eſt: ſimiliter Scævolam ex uno ſcalmo captionis, centumvirale judicium hereditatis effeciſſe: hoc in illo initio conſecutus, multis ejuſdem generis ſententiis delectavit, animóſque omnium, qui aderant, in hilaritatem à ſeveritate traduxit: quod eſt unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam veniret, ſive non natus, ſive antè mortuus, Curius heres ut eſſet: ita ſcribere pleroſque, & id valere, & valuiſſe ſemper. Hæc, & multa ejuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officiis

ficiis alterum. Deinde æquum bonum testamentorum sententias, voluntatésque tutatus est: quanta esset in verbis captio, cùm in cæteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur voluntates: quantam sibi potentiam Scævola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cùm graviter, tum ab exemplis copiosè, tum variè, tum etiam ridiculè, & facetè explicans, eam admirationem, assensionémque commovit, dixisse ut contrà nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hìc ille de populo judex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, judicium suum contemneret. At verò intelligens & doctus, audiens Scævolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus & ornatius. Ab utroque autem, causâ peroratâ, si quæreretur uter præstaret orator, nunquam profectò sapientis judicium à judicio vulgi discreparet.

Quî præstat igitur intelligens imperito? magna re & difficili: 54
si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittatúrve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quòd sæpe, cùm oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quàm scienter ei pulsi sint, intelligi solet; sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, & attentè audiens, sed uno adspectu, & præteriens, de oratore sæpe judicat. Videt oscitantem judicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas; quæsitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis judicum admovere orationem, tanquam fidibus manum. Idem si præteriens adspexerit erectos intuentes judices, ut aut doceri de re, ídque etiam vultu probare videantur: aut, ut avem cantu aliquo; sic illos viderit oratione. quasi suspensos, teneri: aut, id quod maximè opus est, misericordiâ, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementiùs: ea si præte-

riens (ut dixi) adſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorem verſari in illo judicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum jam eſſe, profectò intelliget.

55 Cùm hæc diſſeruiſſem, uterque aſſenſus eſt, & ego tanquam ab integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cùm hos maximè judicio illorum hominum, & illius ætatis dixiſſem probatos, revertar ad eos ipſos: tum reliquos, ut inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera ſunt, unum attenuatè, preſséque; alterum ſublatè, ampléque dicentium: etſi id melius eſt, quod ſplendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ ſumma ſunt, jure laudantur. Sed cavenda eſt preſſo illi oratori inopia & jejunitas: amplo autem, inflatum & corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac ſolutè: & ut ad infirmitatem laterum perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione niſi ſincerum, nihil niſi ſiccum, atque ſanum: illúdque maximum, quòd, cùm contentione orationis flectere animos judicum vix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à ſe commoti, quod à Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maximè omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator. Vox cùm magna, tum ſuavis & ſplendida: geſtus & motus corporis ita venuſtus, ut tamen ad forum, non ad ſcenam inſtitutus videretur: incitata & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Craſſum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: ſed ab hoc vis aberat Antonii, Craſſi ab illo lepos.

56 O magnam, inquit, artem! Brutus: ſi quidem iſtis, cùm ſummi eſſent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit. Atque

a *Et uterque*] Lamb. *at uterque*

b *Pro ſe lege*] Lamb. delet *ſe*.

91. *Q. Metello*] Vix ſciri poſſe certò credimus, quis hic Q. Metellus fuerit, cùm tot eo tempore fuerint Metelli: quia tamen cum duobus conſularibus numeratur, & videtur accuſatus fuiſſe, ſic ut L. Ælii oratione uſus ad ſe defendendum dicatur, putamus hunc eſſe Q. Cæcilium Metellum Nepotem, Balearici filium, qui conſul cum T. Didio, anno ab U. C. DCLVI. fuit, & à C. Curione patre fuit accuſatus, ut Aſconius ſcribit. CORRADUS.

Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quàm Cotta Sulpicio; [a] & uterque æqualibus suis plurimùm præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quò ferat natura sua quemque: & eâ duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas post mortem ejus scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo judicio, disertissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est: sæpéque ex eo audivi, cùm se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottæ [b] pro se lege Varia quæ inscribitur, eam L. Ælius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honestus, idémque eruditissimus & Græcis literis & Latinis: antiquitatísque nostræ & in inventis rebus, & in actis, scriptorúmque veterum literatè peritus. Quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctámque per sese, vir ingenio præstans, omníque doctrinâ, pluribus & illustrioribus literis explicavit. Sed idem Ælius, Stoicus esse voluit; orator autem nec studuit unquam, nec fuit. Scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello [91] filio, ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo [92]: quanquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Ælio. His enim [c] scriptis etiam ipse interfui, cùm essem apud Ælium adolescens, eúmque audire perstudiosè solerem. Cottam autem miror summum ipsum oratorem, miniméque ineptum, Ælianas leves oratiunculas voluisse existimari suas.

His duobus ejusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed 57
mihi placebat Pomponius maximè; vel dicam, minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus suprà dixi, nemini: propterea quòd Antonius, qui maxi-

92. *Q. Pompeio Rufo*] Qui prætor urbanus paucis diebus antequam L. Crassus de Oratore loqueretur, lib. I. de Orat. & postea consul cum L. Cornelio Sylla, anno ab U. C. DLXVI. fuit, ut Cicero Orat. I. & II. contra Rullum meminit: cujus etiam consulis filium, eundémque Syllæ generum P. Sulpicius per emissarios factionis suæ interfecit; ut Liv. lib. LXXVII. & Paterc. lib. II. scribunt. Nec ità multò pòst Q. ipse Pompeius adhuc consul ab exercitu Cn. Pompeii, Strabonis proconsulis seditione, sed quam dux excitaverat, interfectus est. IDEM.

b *Scriptis*] Lamb. *scribendis*.

mè expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. Horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad [a] Cæsarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. Ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quàm nostrâ ætate, judicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus; quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivimus: in quo primùm sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coràm videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret; maximè autem, quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quàm, cùm unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cùm sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata, suam & vim, & dignitatem tenent. Cùm autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat; quantò difficilius cavere, ne quid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multò major est, totam causam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

58 Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio [93], quia

---

a *Cæsarem*] Lamb. *Cæsarem: secundum Philippum, & Cæsarem, Cotta &*

93. *Curio*] C. Scribonius Curio, Curionis oratoris filius. Tribunus pleb. fuit, L. Cæsare, P. Rutilio coss. Videtur prætor in Asia fuisse: certè ibi cùm esset, illi Sylla imperavit, ut Nicomedem & Ariobarzanem in Cappadociam deduceret, ut Appianus in Mithridatico refert. Ejus etiam operâ in capiendis Athenis usum Syllam fuisse testis est Plutarchus. Deinde cum Cn. Octavio, anno ab U. C. DCLXXVIII. consul fuit, ut Plinius ostendit lib. II. c. 35. Proconsul postea Dardanos in Thracia domuit, ut Frontinus lib. IV. c. 5. refert, ubi tamen *M. Curio*, pro C. *Curione* malè legitur. Videndus etiam Marcellin. lib. XXIX. ex quo cognoscimus in eo fuisse prudentiam, quam Cicero in Orat. pro Leg. Manil. commendat. Fuit etiam pontifex, ut in Orat. de Responsis apparet: cujus locum tum filius videtur petiisse, cùm Cicero lib. II. Fam. scripserit ad eum, se de sacerdotio laborasse; etsi scio auguratum posse significari. Hic Ciceronis amicissimus fuit, ita ut ejus consulatum [illegible], ut lib. I. ad Attic. leges, appellaret. Cicero tamen illum sæpe mordebat. Decessit non ita multò antè quàm Cicero in Ciliciam proficisceretur, ut ex lib. II. Famil. cognoscimus: cùm vir optimus fuisset, ut Val. Max. lib. IX. c. 1. ostendit. CORRADUS.

94. *Mucias ambas*] M. Mucii Scævolæ augu-

quia splendidioribus fortasse verbis utebatur: & quia Latinè non pessimè loquebatur, usu, credo, aliquo domestico. Nam literarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caii filiæ sæpe sermo. Ergo illam patris elegantiâ tinctam vidimus: & filias ejus Mucias ambas [94], quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias [95], quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego verò, ac lubenter quidem, inquit Brutus; & eo lubentiùs, quòd L. Crassi erat filia.

Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniæ filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et verò hic Scipio [96], collega meus, mihi sanè bene loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam, judicas, Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus avis jam diximus, Scipione & Crasso: & de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii: P. Scipione, qui ex dominatu Tib. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit: Q. Scævolâ augure, qui peritissimus juris, idémque [b] percomis est habitus. Jam duorum abavorum quàm est illustre nomen: P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est

auguris & Læliæ filias, & *Mucias* à patre de more nominatas, quarum altera L. Crasso nupsit, lib. 1. de Orat. altera C. Mario, ut nos putamus. Certè Plutarchus Mucium Marii κηδεστὴν vocat. Ob id fortasse Marius L. Crassi affinis à Cic. lib. 1. de Orat. & in Orat. pro Corn. Balbo vocatur. Scimus quidem quod idem Plutarch. in Cæsare scribit, Marium Juliam uxorem habuisse, sed duas habere potuit. Videtur etiam Marius filius L. Crassi filiam uxorem duxisse, unde Marius quidam, qui se M. filium esse dicebat, L. Crassum avum suum vocabat, ut ep. 41. lib. XII. ad Attic. leges. CORRADUS.

95. *Licinias*] L. Licinii Crassi & Muciæ filias. IDEM.

96. *Scipio*] Publius, ut putamus, vel Lucius, ut est apud Appianum lib. II. Scipio, L. Scipionis & Liciniæ alter filius, qui & ipse adoptatus, Q. Metellus Q. F. Pius Scipio fuit appellatus: ut epist. 8. lib. VIII. Famil. legitur: qui cùm fuisset consul cum Pompeio genero, & bellum cum Cæsare in Africa gessisset, se ipse tandem interfecit: quod etsi factum est antequam Dialogus hic fieret, Brutus tamen de illo tanquam vivo loquitur; nisi fortè priùs hic Dialogus fuerit cœptus, & posteà absolutus: vel hic alius sit Scipio, cujus historiam nos invenire non potuerimus. Brutus autem illum vocat collegam suum, nam Brutus pontifex fuit. IDEM.

b *Percomis*] Man. *idémque patronus est*

est *Corculum* dictus; alterius omnium sapientissimi, C. Lælii [97]? O generosam, inquit, stirpem! & tanquam in unam arborem plura genera; sic in istam domum multorum insitam aque [a] illuminatam sapientiam!

59 Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: & eo magis hoc judico, quòd neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum jus, non privatum & civile cognoverat: quanquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: ídque cùm constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. In quacumque enim unâ planè claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus esset, & quo modo præparari, & quo loco locari: memoriáque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erántque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus planè, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissimè judicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quàm verborum splendore & copiâ. Nam cùm tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit.

60 Reliqua duo sunt, agere, & meminisse. In utroque cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, cùm ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæsivit, *quis loqueretur è lintre* [98]: & Cn.

97. C. *Lælii*] De quo jam suprà. Is pater fuit Læliæ, quæ nupsit Q. Scævolæ auguri: unde nata est Mucia L. Crassi uxor, & mater Liciniæ, ex qua natus est hic Scipio, cujus ipse Lælius ob id avus fuit. CORR.

a *Illuminatam*] *illimitatam*

98. *Loqueretur è lintre*] Nam qui vacillant in utramque partem loquentes, è lintre loqui

Cn. Sicinius [99], homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quidquam. Is cùm tribunus plebis Curionem & Octavium conſules produxiſſet, Curióque multa dixiſſet, ſedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat faſciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Nunquam*, inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more jactaviſſet, hodie te iſtîc muſcæ comediſſent.* Memoriâ autem ita fuit nullâ, ut aliquoties, tria cùm propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Qui in judicio privato vel maximo, cùm ego pro Titinia Cottæ peroraviſſem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, ſubitò totam cauſam oblitus eſt, ídque veneficiis & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenii ſigna: ſed nihil turpius, quàm quòd etiam in ſcriptis obliviſcebatur, quid paulò antè poſuiſſet; ut in eo libro, ubi ſe exeuntem è ſenatu, & cum Panſa noſtro, & cum Curione filio colloquentem facit, cùm ſenatum Cæſar conſul habuiſſet, omníſque ille ſermo ductus è percontatione filii, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis verbis cùm inveheretur in Cæſarem Curio, diſputatióque eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorum, cùm ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar conſul habuiſſet, reprehendit eas res, quas idem Cæſar anno pòſt, & deinceps reliquis annis adminiſtraviſſet in Gallia.

Tum Brutus admirans, Tantamne fuiſſe oblivionem, inquit, 61
in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit, quantùm flagitii commiſiſſet! Quid autem, inquam, Brute, ſtultius, quàm, ſi ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore inſtituere ſermonem, cùm illarum rerum jam tempora præteriiſſent? Sed ita totus errat, ut in eodem ſermone dicat, in ſenatum ſe, Cæſare conſule, non accedere, ſed id dicat ipſo conſule exiens è ſenatu. Jam qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæte-

loqui videntur: quòd linter, cùm ſit navicula, facilè in utramque partem vacillat, ſi quis modò velit in eo ſtare & loqui. Corr.

99. *Cn. Sicinius*] Illum eſſe credimus, de quo Plutarchus in Craſſo. Sicinii verò plebeii fuerunt. Nam Sicinius primus tribunus plebis fuit, ut Liv. lib. II. ſcribit: & hic Sicinius tribunus plebis hoc loco dicitur. Id.

cæterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paulò antè posuisset, huic minimè mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cùm ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut antè dixi, & expeditam ac profluentem quodam modo celeritatem. Itaque ejus orationes adspiciendas tamen censeo. Sunt illæ quidem languidiores; verumtamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, ut solum sine aliis in Curione speciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad instituta redeamus.

62 In eodem igitur numero ejusdem ætatis C. Carbo [1] fuit, illius

1. C. *Carbo*] Hunc inserit hoc loco, cùm suprà de illo cum aliis non proposuerit: sed facit, ut opinor, ne meditatus in dialogo dicere videatur. Hic tribunus pleb. fuit, ut est in Oratore; de quo etiam Val. Max. lib. III. cap. 7. Haud equidem certò scio, an ille sit, quem Damasippus interfecit, ut legimus apud Ciceronem epist. 21. lib. IX. Famil. CORR.

2. *Q. Varius*] Q. Varius *Sucronensis* à Quintiliano lib. V. cap. 12. & ab auctore libelli de Viris Illustribus appellatus, ab oppido Hispaniæ. De Vario Crassus libro I. de Oratore ita loquitur: *Quis vestrûm æqualem meum Q. Varium, &c.* Nec me movet, quòd Crassus suum vocet æqualem, & hîc Cicero Cottæ & Sulpicio faciat æqualem; quoniam potuit aliquantò minor natu Crasso, & aliquantò major Cottâ & Sulpicio ita esse, ut & Crasso & his duobus æqualis appellari posset: nisi, quod ego minùs probo, credat aliquis alterum fuisse. Hic *summo cruciatu suppliciòque periit,* ut legimus lib. III. de Nat. Deorum, cap. 33. Val. Max. quoque lib. IX. c. 2. hominem seditiosissimum & abjectissimum vocat, qui etiam videndus est lib. VIII. cap. 6. IDEM.

3. *Cn. Pomponius*] Quæstor, tribunus plebis, ac denique prætor an. DCLVII. PRUST.

4. L. *Fusius*] Quem furere dicit Antonius, lib. II. de Orat. cap. 22. ad nomen ejus respiciens. *Furius* enim & *Fusius*, quemadmodum *Valerius* & *Valesius* commutantur, ut observat Quintilianus lib. I. cap. 4. IDEM.

5. *Ex accusatione M'. Aquilii diligentiæ fructum ceperat*] Fuit M'. Aquilius consul cum C. Mario, anno ab U. C. DLIII. undè Marii collegam lib. II. de Orat. vocat. Illum Romani multis avaritiæ criminibus, testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, liberaverunt, ut ait in Orat. pro Flacco. CORRADUS.

6. *M. Drusum*] M. Livium Drusum, M. Drusi & Corneliæ, ut in Consol. ad Marciam Seneca refert, filium; qui pupillus adhuc cùm esset & prætextatus, judicibus reos commendabat, & se sic interponebat, ut quædam judicia ab illo rapta constet. Unde solebat dicere, sibi uni, nec puero quidem, unquam ferias contigisse: quod Seneca in lib. de Brev. Vitæ scribit. Ob id Cicero lib. I. de Offic. dixit, in eo adolescente gravitatem singularem fuisse. Hic quæstor in Asia nullis insignibus uti voluit, ne quid ipso esset insignius. Morbo comitiali elleboro in Anticyra insula constat esse liberatum, ut Plinius lib. XXV. c. 5. & Gellius lib. XVII. c. 15. retulerunt. Inter hunc & Cæpionem ex annulo in auctione venali inimicitiæ cœperunt; unde origo socialis belli & exitia rerum, ut ait Plin. lib. XXV. cap. 5. & Gell. lib.

lius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, & facilè dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius [2] rebus inveniendis, nec minùs verbis expeditus: fortis verò actor, & vehemens, & verbis nec inops nec abjectus, & quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius [3] lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus.

Multùm ab iis aberat L. Fusius [4]: tamen ex accusatione M'. Aquilii diligentiæ fructum ceperat [5]. Nam M. Drusum [6], tuum magnum avunculum [7], gravem oratorem, ita duntaxat cùm de republica diceret; L. autem Lucullum etiam acutum; patrémque tuum, Brute, juris quoque & publici, & privati sanè peritum; M. Lucullum [8]; M. Octavium [9], Cnæi filium, qui tantùm

lib. XVII. cap. 15. In atrio domûs suæ cultello est percussus, quod scribunt Paterculus lib. II. Liv. lib. LXX. Appianus lib. I. Oros. lib. V. c. 18. & Cicero ipse Orat. pro Milone. IDEM.

7. *Magnum avunculum*] Maternæ aviæ fratrem, ut Grammatici docent, & tu ita colliges: M. Livius Drusus, qui senatûs est patronus appellatus, habuit filios M. Livium Drusum, de quo loquimur, & Liviam, quæ mater fuit Catonis. Ita Drusus pater, Catonis fuit avus maternus: lib. IV. *de Fin.* Drusus verò filius, ejusdem Catonis avunculus fuit, ut Liviæ matris frater, ut à Cicerone in Orat. pro Milone, à Valer. Max. lib. III. c. I. & à Plutarcho vocatur. Eadem porrò Livia, mortuo priore marito, nupsit Q. Servilio Cæpioni, unde nata est Servilia mater Bruti, quæ ex matre soror fuit Catonis. Et sic Cato, ut Serviliæ frater, Bruti fuit avunculus: Livia fuit avia materna, & M. Drusus, ejus frater, magnus avunculus. IDEM.

8. *M. Lucullum*] L. Luculli fratrem, ut Plutarch. in Lucullo docet, quamvis Eutropius consobrinum vocet. In lapidibus certè Romanis L. Lucullus, L. F. & hic M. F. dicitur, qui L. Syllæ imperatoris quæstor fuit, & posteà, ut unus è Syllanis ducibus ad Fidentiam feliciter pugnavit. Cum fratre fuit ædilis; apud Plinium, VIII. 7. Hic prætor inter peregrinos jus dixit, & contra C. Antonium, quod Græci postulabant, decrevit, ut Asconius ostendit. Consul cum C. Cassio fuit, ut in Orat. pro Cluent. legimus; unde Verrinâ III. sic esse legendum cognoscimus: *Nobis respondit, cùm ab eo tabulas postularemus, usque ad M. Licinium & C. Cassium coss. confecisse, posteà destitisse.* Proconsul hic in Macedonia Curioni successit, & totam Bessorum gentem, bello appetitam, in deditionem accepit, ut auctor est Orosius lib. VI. c. 3. & ad terminum gentium Tanaim lacúmque Mæotin pervenit, ut Flor. lib. III. cap. 4. refert. Huic postea L. Luculli fratris tutela permissa est, cùm ille alienata mente desipere cœpisset. Ante Ciceronis exilium videtur L. Lucullus vel decessisse vel secessisse, vel certè nihil curasse, quando nusquam dicitur Ciceronem adjuvisse, ut si vixisset vel valuisset, prorsus adjuvisset, ab eo in triumpho adjutus, lib. II. Acad. Quæst. ut M. ipse Lucullus adjuvit, ut testatur in Orat. in Pisonem, & de Resp. ubi pontifex etiam vocatur, ut epist. 2. lib. IV. ad Attic. significatur. Hic M. Lucullus ante bellum civile decessit, cui vel ob id Paterculus gratulatur. IDEM.

9. *M. Octavium*] Illum fortasse, quem Verrinâ III. Ligurem vocat, & laudat: vel illum, quem cum C. Cotta consulem anno DCLXXIX.

tùm auctoritate dicendóque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, populi frequentis suffragiis abrogaverit; Cn. Octavium, M. filium; M. Catonem [10] patrem; Q. etiam Catulum [11] filium abducamus ex acie, id est, à judiciis, & in præsidiis reipublicæ, cui facilè satisfacere possint, collocemus.

Eodem Q. Cæpionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, à senatu dissedisset. Cn. Carbonem [12], M. Marium [12 a], & ex eodem genere complures minimè dignos elegantis conventûs auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. Quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius [13] fuit: aptior autem etiam Palicanus [14] auribus imperitorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus [15] eloquentissimus visus est: magis specie tamen & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copiâ, aut mediocritate

---

DCLXXIX. esse, & Lucium vocari videmus. Ille certè Cn. F. in lapidibus Romanis appellatur. CORRADUS.

10. *M. Catonem*] M. Porcium Catonem, qui tribunus plebis fuit, & præturam petens, mortem obiit, ut Gellius lib. XIII. cap. 19. scribit. CORRADUS.

11. *Q. Catulum*] Viri consularis & triumphalis filium. Quæstor fuit, tribunus plebis, ædilis, & prætor. PRUSTEUS.

12. *Cn. Carbonem*] Cn. Papirium Carbonem, qui Marianus fuit, etiam antè, quàm consul fieret, ut Liv. lib. LXXIX. & seq. scripsit: deinde cùm L. Cinna & ipse Carbo à se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Syllam parassent, ac tandem Cinna ab exercitu suo interemptus esset, consulatum Carbo solus gessit, ut Liv. lib. LXXXIII. & Paterc. lib. II. præter alios ostendunt. Tandem illum consulem III. cum C. Mario C. F. Sylla, exercitu ejus ad Clusium, ad Faventiam, Fidentiámque cæso, Italiâ expulit, ut ait Liv. lib. LXXXVIII. quem Pompeius in Sicilia captum occidit. Auctores laudo Livium, Valer. Max., Paterculum, Plutarchum, & Appianum, qui res istas pluribus explicavit. CORRADUS.

12. a *M. Marium*] M. Marium Gratidianum, M. Marii Gratidiani filium, cujus caput abscissum per urbem sua manu Catilina tulit, & alia fecit, quæ scribunt Q. Cicero de Petit. Consul. & alii. Hunc bis prætorem fuisse scribit Asconius. Cùm verò prætor esset, collegas, tribunósque plebis eo modo decepit, quem Cicero, qui fuit affinis lib. III. de Offic. non probavit. Lis ei cum Sergio Aurata fuit ea, quam Cicero lib. I. de Orat. & lib. III. de Offic. ponit. IDEM.

13. *Quintius*] Tribunus plebis, anno DCLXXX.

14. *Palicanus*] M. Lollius Palicanus; qui & ipse tribunus pleb. fuit, annis duobus post L. Quintium, L. Gellio & Cn. Lentulo consulibus. Val. Max. lib. III. cap. 8. testatur ita seditiosum fuisse, ut C. Piso consul illum suffragiis populi consulem creatum renunciare noluerit, quòd diceret non existimare se, tantis tenebris offusam esse Remp. ut huc indignitatis veniretur. Hinc Cicero epist. I. lib. I. ad Attic. scripsit: *De Palicano*

te prudentiæ. Longè autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia [16], sed peracutus & callidus, cum primísque ridiculus. Is, ex summis & fortunæ & vitæ sordibus in prætura, consul factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset. Nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis [17] devinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco consulibus, publicè est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli [18], cujus improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notaverunt.

Quos Sex. Titius [19] consecutus, homo loquax sanè & satis acutus, sed tam solutus & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cavendum est, ne quid in agendo dicendóve facias, cujus imitatio rideatur.

Sed ad paulò superiorem ætatem revecti sumus: nunc ad eam, 63
de qua aliquantùm sumus locuti, revertamur. Conjunctus igitur

non puto te expectare, dum scribam: quòd verisimile non esset illum, qui tam turpiter repulsus fuisset, iterum consulatum petiturum. Lollius ab Asconio dicitur, & ita gens Lollia plebeia cognoscitur. Corradus.

15. *L. Apuleius Saturninus*] Tribunus pleb. per vim creatus, non minùs violenter tribunatum, quàm petierat, gessit. Gracchanas enim leges asserere non destitit, ut ait Flor. lib. III. cap. 16. Nam legem agrariam tulit, ut Liv. lib. LXIX. scripsit, quam Plutarchus in Mario τὸν περὶ τῆς χώρας νόμον appellare videtur. Turbulentissimi hujus hominis res narrantur à Livio, Paterculo, Appiano, Floro, Orosio, & aliis. Idem.

16. *C. Servilius Glaucia*] De quo loquuntur omnes historici, qui de L. Apuleio Saturnino scribunt. Is populum solebat monere, ut, cùm lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet: si esset dictator, consul, prætor, magister equitum, ne laboraret: sciret nihil ad se pertinere: sin autem, *Quicumque post hanc legem*; videret ne qua nova quæstione alligaretur. Hoc Cicero in Orat. pro Rabirio Posthumo scribit. Idem.

17. *Legis*] Quam primus ipse Glaucia tulit, ut comperendinaretur reus, Verrinâ III. quam legem *Glauciam* vocat Asconius, ob id fortasse, ne, si lex *Servilia*, ut debuit, diceretur, cum legibus aliis Serviliis confunderetur. Tulit certè legem ad judicia pertinentem, quæ tunc equites exercebant. Hinc Asconius ita scribit: *Q. Servilius Cæpio Scaurum ob legationis Asiaticæ invidiam, & adversus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum, lege, quam tulit Servilius Glaucia.* In quibus quidem verbis Asconii, *legationis Africæ*, de qua scribit Sallustius, videtur legendum. Idem.

18. *Hyperboli*] Lucernarum faber improbus: quippe qui faciendis lucernis non ære solùm, sed plumbo etiam uteretur, quò pluris eas, ut graviores, venderet, & sic emptores decipiebat: qui tamen μετὰ τὴν τοῦ Κλέωνος ξυνασείαν διεδέξατο τὴν δημαγωγίαν, ut Aristophanis interpres in Nubib. & in Pace scribit. Fuit etiam στρατηγὸς Ἀθηναίων, ut idem interpres ait in Acharn. Ἀπώλετο δὲ περὶ τὴν Σάμον, πολεμούντων αὐτῷ τῶν Σαμίων, ut interpres idem in Ranis refert. Idem.

19. *Sex. Titius*] Tribunus plebis anno DCLV.

Sulpicii ætati P. Antiſtius [20] fuit, rabula ſanè probabilis, qui multos cùm tacuiſſet annos, neque contemni ſolùm, id irrideri etiam ſolitus eſſet, in tribunatu primùm contra C. Julii illam conſulatûs petitionem extraordinariam, veram cauſam agens, eſt probatus: & eo magis, quòd eandem cauſam cùm ageret ejus collega ille ipſe Sulpicius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque poſt tribunatum primò multæ ad eum cauſæ, deinde omnes, maximæ quæcumque erant, deferebantur. Rem videbat acutè, componebat diligenter; memoriâ valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abjectis. Expedita autem erat, & perfacilè currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paulùm cùm vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectionem reditúmque L. Syllæ ſine jure fuit & ſine ulla dignitate reſpublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: vivebat è reliquis patronis ejus ætatis nemo præter Carbonem & Pomponium: quorum utrumque facilè ſuperabat.

64 Inferioris autem ætatis erat proximus L. Siſenna [21], doctus vir, & ſtudiis optimis deditus, bene Latinè loquens, gnarus reipublicæ, non ſine facetiis: ſed neque laboris multi, nec ſatis verſatus in cauſis; interjectúſque inter duas ætates, Hortenſii & Sulpicii, nec majorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. Hujus omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt: quæ cùm facilè omnes vincat ſuperiores, tum indicat tamen, quantùm abſit à ſummo, quámque genus hoc ſcriptionis nondum ſit ſatis Latinis literis illuſtratum. Nam Q. Hortenſii admodum adoleſcentis ingenium, ut Phidiæ ſignum, ſimul adſpectum & probatum eſt.

Is L. Craſſo, Q. Scævolâ conſulibus primùm in foro dixit, & apud

20. *P. Antiſtius*] P. Antiſtius Labeo tribunus plebis cum collega P. Sulpicio Rufo acriter reſtitit C. Cæſari Straboni conſulatum contra leges petenti. Triennio pòſt prætor Pompeio cùm filiam collocaſſet, quaſi Syllæ partibus addictus, à Damaſippo in ſenatu interfectus eſt. *Plut. in Pompeio.* PRUSTEUS.

21. *L. Siſenna*] Siſennam cognomen in Gabiniis apud Valer. Max. lib. VIII. cap. I. & Dion. lib. XXXIX. & in Statiliis apud Paterculum lib. II. invenio, neque tamen ſcire

apud hos ipsos quidem consules, & cùm eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentiâ anteibant, judicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo, C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus eum in patronorum numero annos quatuor & quadraginta fuisse. Hoc de oratore paulò pòst plura dicemus. Hoc autem loco voluimus ætatem ejus in disparem oratorum ætatem includere. Quanquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paulò longior vita contigit, ut & cum multò majoribus natu, quàm essent ipsi, & cum aliquantò minoribus compararentur. Ut Accius iisdem ædilibus ait se & Pacuvium docuisse fabulam, cùm ille octoginta, ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum suis æqualibus solùm, sed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquantò superiore conjungitur. Siquidem & Crasso vivo dicere solebat: & magis jam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeii bonis dicente. In illa causa adolescens cùm esset, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facilè pervenerat: & suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longè præstitit: & me adolescentem nactus octo annis minorem, quàm erat ipse, multos annos [a] in studio ejusdem laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulò ante mortem.

Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam 65
multis inter nostrum, tuúmque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curiosiùs eliceretis ex me, quid de quoque judicarem: eos, qui jam sunt mortui, nominabo.

Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam,

---

re certò possum, ex qua gente L. hic Sisenna fuerit, de quo Paterculus ita scribit; *Historiarum auctor jam tum Sisenna erat juvenis, sed opus belli civilis Syllani post aliquot annos ab eo seniore editum est.* Videtur Latinè Sisenna id bellum scripsisse, ut patet ex lib. I. & II. de Divin. Ovid. lib. II. de Trist. hoc addit:

Vertit Aristidem Sisenna, nec obfuit illi
Historiæ turpes inseruisse jocos, CORR.

a *In studio*] Lamb. *in stadio*

inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ii tibi succenseant, quos prætereieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè; sed tamen te arbitror malle [a] idipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Verè, inquam, tibi, Brute, dicam: non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse venturum: sed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immò verò, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui volent. Ninimè verò, inquit. Mam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quòd propero audire de te: nec verò tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cùm omnibus, tum certè mihi notissimæ sunt, quàm quòd gradus tuos, & quasi processus [b] discendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verùm interponam, ut placet, alios, & à M. Crasso [22], qui fuit æqualis Hortensii, exordiar.

66 Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustiùs etiam à natura; labore & industriâ, & quòd adhibebat ad obtinendas causas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos

---

a *Idipsum*] Vict. *malle ipsum.*

b *Discendi*] Vict. Man. Grut. *dicendi.*

22. *M. Crasso*] M. Licinius Crassus, Romanorum ditissimus, amplissimis magistratibus ipsóque consulatu iterum perfunctus, Syriam proconsul obtinuit anno DCCI. bellóque adversus Parthos infeliciter gesto, amissâ maximâ exercitûs parte, occisus est. Aurum liquidum in os cadaveris infuderunt barbari, *ut cujus animus*, inquit Florus, *arserat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exangue corpus exureretur.* PRUSTEUS.

23. *C. Fimbria*] C. Flavius Fimbria, qui L. Valerii Flacci consulis legatus fuit, ut Liv. lib. LXXXII. scripsit. Cùm L. Valerium Flaccum in Bithynia apud Nicomediam interfecisset, & imperium ad se transtulisset, Ilium, quòd sibi portas clausisset, undecimo die cepit, & evertit: & cùm ob id gloriaretur, quòd quam urbem Agamemnon decimo anno vix cepit, cùm mille navium classem & universam Græciam secum haberet, eam ipse undecimo die cepisset, respondit quidam ex Iliensibus: *Non enim Hector aderat, qui pro civitate pugnaret.* Sed ille paulò pòst apud Thyatiram, cùm ab exercitu Syllæ obsideretur, in templo Æsculapii suâ & servi manu interfectus est, ut videbis apud Liv. lib. LXXIII. Strabonem lib. XIII. Plutarchum in Sylla, Appian. in Bell. Mithrid. Orosium lib. VI. cap. 2. & Paterc. lib. II. Addit autem Cicero: *Non ita diu jactare se potuit*, quòd scilicet *se interemit, adolescens, quæ ausus erat, fortiter exsecutus*, ut ait Paterc. loco citato, & rectè *ausus erat*, quoniam fuit *homo longè audacissimus*, ut ait Cicero in Orat. pro Roscio Amerino. Vide Val. Max. IX. II. CORRADUS.

*Admi-

annos fuit. In hujus oratione ſermo Latinus erat, verba non abjecta, res compoſitæ diligenter: nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia ferè ut ſimiliter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis, & inimicus C. Fimbria [23], non ita diù jactare ſe potuit: qui omnia magnâ voce dicens, verborum ſanè bonorum curſu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut eſſet inſano inter diſertos locus.

Cn. autem Lentulus multò majorem opinionem dicendi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cùm eſſet nec peracutus, (quanquam & ex facie & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etſi fallebat in eo ipſo: ſic intervallis, exclamationibus, voce ſuavi & canora, * admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non deſiderarentur. Ita tanquam Curio copiâ nonnullâ verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; ſic Cn. Lentulus [24] cæterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multò ſecus P. Lentulus [25], cujus & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & venuſtatis, vocis & ſuavitas, & magnitudo. Sic in hoc nihil præter actionem fuit; cætera etiam minora, quàm in ſuperiore.

* *Admirando*] Lamb. *admirando, irridendo, latebat in agendo.*

24. *Cn. Lentulus*] Multa huic cum L. Gellio, de quo ſuprà, ſunt communia, cùm & in cenſura, & in conſulatu collegæ fuerint; illud eſt hujus proprium, quòd malè adverſùs Spartacum pugnavit, ut Liv. lib. XCVI. & Oroſius lib. V. cap. 24. ſcripſerunt. Cenſor dicitur Verrinâ VII. in Orat. pro Flacco, & in Orat. pro Domo. In eo verò ſummum conſilium, & ſummam gravitatem fuiſſe, teſtatur in Orat. pro lege Manil. Is videtur eſſe, qui Philippo & Marcellino coſſ. deceſſit, epiſt. 6. lib. IV. ad Attic. quamvis aliter olim ſcripſerimus. Temporibus Marianis abfuit. Corr.

25. *P. Lentulus*] P. Cornelius Lentulus Sura, is qui cum L. Sergio Catilina conjuravit; quem putat Aſconius P. Lentuli illius, quem Cicero Verrinâ I. principem ſenatûs appellat, filium fuiſſe: quòd tempora non pati videntur, ut hic Sura filius fuerit illius, quem Cicero loco citato, & lib. I. de Oratore, P. Africano vel majorem natu vel æqualem fuiſſe oſtendit. M. Antonius certè lib. I. de Orat. de illo ſic loquitur, ut de homine, qui tot annis antè obiiſſet, ut hujus Lentuli pater vix eſſe potuerit. Quin ſi vir tantus hujus P. Lentuli pater fuiſſet, Cicero ei aliquando objeciſſet, ut avum in Orat. III. in Catilinam; cujus imaginem Sura non potiùs quàm patris in annulo geſtaſſet, ſi talem patrem habuiſſet. Videri poteſt igitur M. Marcelli filius. Quæſtor Syllæ fuit, poſteà prætor, ac deinde conſul cum Cn. Aufidio Oreſte, anno ab U. C. DCLXXXII. Sed cùm

vita

67 M. Piso [26] quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximéque ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limaverat, quod erat in reprehendendis verbis versutum, & solers; sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum, forensem diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiúsque respuebat, sive morosè, ut putabatur, sive ingenuo, liberóque fastidio. Is cùm satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea. Deinde ex virginum judicio [27] magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diù, quàm ferre potuit laborem: postea, quantùm detraxit ex studio, tantùm amisit ex gloria.

P. Murena [28] mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum: literarum & studiosus, & non imperitus: multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus [29] Græcis literis satis

vita ejus semper, ut ait Porcius Latro, in obeundis libidinibus versaretur, ac societate turpissimorum hominum nobilitaretur, bis accusatus, &, ut lib. I. ad Attic. Cicero scribit, absolutus est; quòd judices, ut auctor est Plutarchus in Cicerone, corrupisset. Non ita multò pòst tamen senatu motus est, & ut amissam dignitatem recuperaret, prætor iterum factus fuerat, quando cùm L. Catilina conjuravit. Corrad.

26. *M. Piso*] M. Pupius Piso Calpurnianus, sic appellatus à quibusdam, quòd eum M. Pupius in Orat. pro Domo dicatur adoptasse. Hic quæstor cùm L. Pisoni consuli obtigisset, non attigit pecuniam, non ad exercitum profectus est, *Verr.* III. Hic idem in ædilitate offensiunculâ (nam populus illi M. Seium prætulit) acceptâ, summos à populo honores, ut in Orat. pro Plancio legimus, est adeptus. Nam proconsul in Hispania fuit, unde triumphavit, ut Cic. in Orat. pro Flacco, & in Pison. significat. Illum, lib. I. ad Att. hominem perversum, vitiosum, inertem, somni plenum, imperitum appellat: quod fortè facit iratus: alibi certè ferè semper illum laudat. Corradus.

27. *Ex virginum judicio*] Post quarum absolutionem decimus annus fuit in Ciceronis consulatu, ut ait in Orat. III. in Catilin. Accusatus enim fuit Catilina incesti; quod cum Fabia virgine vestali commisisse arguebatur: sed Catuli gratiâ fultus evasit, ut Orosius lib. VI. cap. 3. scribit. Sed & Fabia ipsa causam incesti dixerat, cùm ei Catilina objiceretur, erátque absoluta hæc Fabia, quia soror erat Terentiæ Ciceronis, ut ait Asconius. Virgines verò ipsas P. Clodius accusavit, & M. Cato defendit, ut Plutarchus in Catone scribit. In eo judicio M. hic Piso magnam laudem est adeptus, ut hic ait. Idem.

28. *P. Muræna*] P. Licinius Muræna, qui sublatus infrà fuisse dicitur: cujus historiam quærent alii. Nos apud Macrob. lib. III. Saturn. invenimus, Varronem asseruisse, eodem modo Licinios appellatos Murænas, quo Sergius *Aurata* cognominatus; quòd ei pisces, qui auratæ vocantur, carissimi fuerint. Hanc gentem plebeiam fuisse Cicero in Orat. pro Muræna testatur. Idem.

29. *C. Censorinus*] Quæstor an. DCCXIV. Maria-

tis doctus: quod proposuerat, explicans expeditè: non invenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius [30] parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt.

C. Macer [31] auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: hujus si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuisset. Non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non planè horrida oratio: vox, gestus, & omnis actio sine lepore: at in inveniendis, componendísque rebus mira accuratio; ut non facilè in ullo diligentiorem majorémque cognoverim; sed eam ut citiùs veteratoriam, quàm oratoriam diceres. Hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.

C. deinde Piso [32], statarius, & sermonis plenus orator, mi- 68
nimè ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu & simulatione multò etiam acutior, quàm erat, videbatur. Nam ejus æqualem M'. Glabrionem [33], bene institutum avi Scævolæ

Marianæ factioni addictus, Cn. Octavium consulem occidit, & ipse vicissim occisus est reverso Syllâ, anno DCLXXII. PRUSTEUS.

30. *L. Turius*] De quo nihil, quod sciam, exstat. CORRADUS.

31. *C. Macer*] C. Licinius Macer, de quo Cicero prætor incredibili ac singulari populi voluntate transegit. Damnatus est autem, ut κρινόμενος κλοπῆς, ut ait Plut. in Cicerone, id est *repetundarum*, ut scribit Valer. Max. lib. IX. cap. 12. IDEM.

32. C. *Piso*] C. Calpurnius Piso, quo prætore Cicero Q. Roscii comœdi causam defendit, quémque in causa Cæcinæ adversarium habuit. Is cum M'. Glabrione consul fuit, anno ab U. C. DCLXXXVII. & tum Pompeium voluit impedire, ne adversus piratas proficisceretur. Tunc etiam legem Calpurniam de ambitu tulit, in qua præter alias pœnas pecuniaria quoque est adjecta, ut scribit Asconius, & Cicero meminit in Orat. pro Muræna. Posteà proconsul in Galliam profectus est, sed domum cùm rediisset, repetundarum postulatus est, & à C. Julio Cæsare oppugnatus propter cujusdam Transpadani injustum supplicium; quare posteà cum illo graves exercuit inimicitias, ita ut impellere Ciceronem tentarit, ut Cæsar inter conjuratos nominaretur, ut ait Sallustius. Piso, Cicerone consule defendente, quia consul fortis constánsque fuerat, incolumis est Reip. conservatus, ut leges in Orat. pro Flacco. Nondum mihi satis constat, an is ille sit, quem Plutarchus ἄνδρα ἱστορικὸν vocat, cùm Cicero nihil hac de re dicat: quod mirum sit, cùm Plutarchus testetur illum de Mario scripsisse, ne quis fortè putet illum esse, quem suprà diximus L. Pisonem vocatum fuisse, & multò antè vixisse. IDEM.

33. *M'. Glabrionem*] M'. Acilium Glabrionem: & Acilium, non Atilium, ut in libris sæpe leges, scribere debemus, quoniam gens hujus Glabrionis Acilia fuit, & pater ab Asconio M'. Acilius appellatur, qui legem Aciliam tulit de pecuniis repetundis severissimam, in qua ne comperendinari quidem licebat reum, ut legitur Verrinâ II. Hujus gens plebeia fuit, ut ostendit Livius, qui lib. XXXV. scribit, P. Scipioni de plebe M'. Acilium Glabrionem collegam additum

diligentiâ, ſocors ipſius natura negligénſque tardaverat. Etiam L. Torquatus [34] elegans in dicendo, in exiſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia ſumma natus, majorem dicendi gloriam habuiſſet, niſi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. Erat oratione ſatis amplus: rem prudenter videbat: actio verò ejus habebat, & in voce magnum ſplendorem, & in motu ſummam dignitatem.

Noſter item æqualis D. Silanus, vitricus tuus [35], ſtudii ille quidem habuit non multùm, ſed acuminis, & orationis ſatis. Q. Pompeius, A. filius, qui Bithynicus dictus eſt [36], biennio quàm nos fortaſſe major, ſummo ſtudio * diſcendi, multáque doctrinâ, incredibili labore atque induſtria: quod ſcire poſſum: fuit enim mecum, & cum M. Piſone cùm amicitiâ, tum ſtudiis, exercitationibúſque conjunctus. Hujus actio non ſatis commendabat orationem. In hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem leporis parum.

Erat

---

fuiſſe. Hoc verò M'. Glabrione prætore Cicero Verrem accuſavit, ut Aſconius ſcribit, & in ipſis Verrinis apparet. Hic & cum C. Piſone conſul fuit, &, ut Plutarchus ſcribit, in Bithyniam profectus eſt. Corradus.

34. *L. Torquatus*] L. Manlius Torquatus, & quidem patricius, ut in Orat. pro P. Sylla cognoſces, cùm Manliorum familia duplex eſſet, ut ſuprà diximus. Hic Ciceronis & Attici condiſcipulus, ut Nepos ait in Attico, fuit. Cum L. Aurelio Cotta conſul eſt factus anno ab U. C. dclxxxix. quos Antronius, Catilina, & alii in Capitolio Cal. Jan. ut ſcribit Salluſtius, interficere pararunt. Poſt conſulatum videtur in Macedonia res ita magnas geſſiſſe, ut Cicerone, jam tum Conſule, referente, abſens imperator ſit appellatus, ut in Orat. in Piſonem dicitur. Idem.

35. *D. Silanus, vitricus tuus*] Bruti mater Servilia, cùm eſſet vidua, ipſi Silano nupſit. Silanus autem conſul deſignatus cenſuit eos, qui Remp. delere conati fuerant, morte eſſe multandos. Lege Orat. IV. in Catilin. Fuit verò conſul cum L. Muræna, anno ab U. C. dcxcii. Idem.

36. *Q. Pompeius, A. F. qui Bithynicus dictus eſt*] De quo nullam mentionem, niſi in hoc dialogo, fieri vidimus, & apud Oroſ. lib. vi. cap. 15. in Ægypto interfectum fuiſſe legimus. *Auli filius;* credimus eum eſſe iſtius filium, qui obiit in Capitolio, cùm deos ſalutaſſet, ut Plin. lib. vii. cap. 53. ſcribit. Idem.

* *Diſcendi*] Vict. Man. Grut. *dicendi.*

37. *P. Antronius*] Qui ſe Ciceronis condiſcipulum in pueritia, familiarem in adoleſcentia, collegam in quæſtura commemorabat fuiſſe: qui conſul deſignatus, cùm accuſaretur ambitûs, judicium tollere ac diſturbare primò conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu, deinde lapidatione atque concurſu, ſed damnatus ita ſe geſſit, ut Cicero in Orat. pro P. Sylla ſcribit: ubi nobis illum hominem, ut paucis dicam, ſceleſtiſſimum deſcribit. Idem.

38. *L. Octavius Reatinus*] De quo nihil nos aliud invenimus. Idem.

Erat ejus æqualis P. Antronius [37], voce peracuta, atque maggna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octavius Reatinus [38], qui cùm multas jam causas diceret, adolescens est mortuus. Is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quàm paratè. Et C. Stalenus [39], qui se ipse adoptaverat, & de Staleno Ælium fecerat, fervido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, adscendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus & judicio dedisset.

Eodem tempore C. & L. Cæpasii [40] fratres fuerunt, qui mul- 69
tâ operâ, ignoti homines & repentini, quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodam & incondito genere dicendi [41]. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriisse videamur, C. Cosconium [42] Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione, magnóque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius [43], qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet

 esse,

---

39. C. *Stalenus*] C. Stalenus Pætus. Hoc enim sibi cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne, si se Ligurem fecisset, nationis magis suæ, quàm generis uti cognomine videretur, ut ait in Orat. pro Cluentio. Sed in Orat. pro Sextio ita scribit: *Ex novem tribunis plebis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit, qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quò magis nationis ejus esse quàm generis videretur.* De eo pluribus agit Cicero in Orat. pro Cluentio, & in Topicis. IDEM.

40. C. *& L. Cæpasii*] Homines industrii, atque eo animo, ut quæcumque dicendi potestas est data, in honore atque beneficio ponerent, ut in Orat. pro Cluentio loquitur; ubi ita de illis verba facit, ut eos irridere potiùs quàm laudare videatur. IDEM.

41. *Oppidano genere dicendi*] Oratio est non urbana, nec elegans, nec nitida: sed velut vicana & municipalis, aut castellana: quòd in oppidis, vicis, castellis, municipiis non tam integrè incorruptéque, quàm in urbe loqui solerent. Sed & *homo repentinus* ibidem dicitur homo novus, qui subitò repentéque in hominum cognitionem, famam, commendationémque pervenit. Sic autem scribit: *Ignoti homines & repentini, quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodam & incondito genere dicendi.* TURNEB. Adversf. XIV. 22.

42. C. *Cosconium*] Qui in Orat. pro Sylla videtur prætor fuisse, consule Cicerone; cùm tamen eodem Cicerone prætore fortasse extra ordinem in Illyrico proconsul fuisset; nisi fuit alter, præsertim cùm *Cneus*, non *Caius* ab Eutropio lib. VI. ille dicatur. Hic certè in Orat. pro Cluent. Caius appellatur. IDEM.

43. *Q. Arrius*] Is videtur esse, qui prætor Chrysum fugitivorum ducem cum viginti millibus hominum cecidit, ut Liv. lib. XCVII. scripsit; quique C. Verri successurus putabatur, ut Verrinâ IV. & VI. dicitur. Is cùm esset loco infimo natus, ut hic ait, post præturam diu jacuit: sed Cæsare & Bibulo consulibus, cùm Pompeius, Crassus, & ipse Cæsar Remp. tenerent, se consulem fieri posse speravit: verùm destitutus ægrè tulit sibi ereptum fuisse consulatum, ut epist. 5. & 6. lib. II. ad Attic. videbis. IDEM.

esse, quantùm in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorúmque vel honori vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cùm omni jam fortunâ prosperè functus, labores etiam magnos excepisset, illius judicialis anni [44] severitatem, quasi solem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, ídque jam dudum: sed tacebam: hoc verò non putabam, te usque ad Stalenos & Antronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens in memoriam notam & æqualem necessariò incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoriâ quidem dignos perpaucos; verùm, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum revertamur.

70 T. Torquatus [45], T. filius, & doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus, atque expe-

44: *Judicialis anni*] An, quemadmodum suspicantur Corradus & Manutius, intelligendus annus DCCII. quo Cn. Pompeius tertiùm consul, teste Asconio, breviorem judiciorum formam reis lege præscripsit? PRUSTEUS.

45. *T. Torquatus*] Alii quærent historiam. CORRADUS.

46. *M. Pontidius*] Idem fortasse, qui laudatur in II. de Orat. 68.

47. *M. Messalla*] M. Valerius Messala, quem Cicero consul constituit cum aliis, qui omnia judicum dicta perscriberent, cùm tunc ille præturam peteret, ut in Orat. pro P. Sylla testatur. Hic posteà cum M. Pisone, anno ab U. C. DCXCIII. consul fuit, & quidem egregius, fortis, constans, diligens, Ciceronis laudator, amator, imitator, ut lib. I. ad Attic. describitur. IDEM.

48. *Duo Metelli, Celer & Nepos*] Duo fratres, aut potiùs patrueles, ut conjicit Corradus. *Q. Metellus Celer*, prætor urbanus, vir strenuus, egregiam Cicerone consule adversus Catilinæ copias operam Reip. navavit. Triennio pòst consulatum adeptus est. Eum à Clodia uxore veneno sublatum esse in Cœliana Cicero deplorat. *Q. Cæcilius Metellus Nepos*, tribun. pleb. anno DCXCII. graves cum Cicerone inimicitias exercuit: cui, cùm abiret è consulatu, de rebus à se gestis differere paranti silentium imposuit, quòd indictâ causâ cives condemnasset accusans: cúmque jurare tantummodò permitteret, Cicero juravit Remp. suâ unius operâ esse salvam. Consul fuit hic Metellus anno DCXCVII. PRUSTEUS.

49. *Cn. autem Lentulus Marcellinus*] Hunc nos à principio credimus Claudium Marcellum fuisse, sed ab aliquo Cornelio adoptatum, Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum,

expeditus, (cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu consul factus esset) plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit: officio verò nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit.

Etiam M. Pontidius, [46], municeps noster, multas privatas causas actitavit, celeriter sanè verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quàm non hebes, sed effervescens in dicendo stomacho sæpe, iracundiáque vehementiùs; ut non cum adversario solùm, sed etiam (quod mirabile esset) cum judice ipso, cujus delinitor esse debet orator, jurgio sæpe contenderet. M. Messalla [47] minor natu, quàm nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minimè incautus, patronus in causis cognoscendis componendísque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarúmque causarum.

Duo etiam Metelli, Celer & Nepos [48], nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus [49], nec unquam indisertus, & in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius [50], L. filius, perfectus literis, sed Græcis: fastidiosus

---

num, non autem Cn. Cornelium Lentulum Clodianum, ut mos erat, appellatum, ut cognosci posset, utra ex familia fuisset, cùm duæ familiæ Claudiæ essent; quarum quæ Marcellorum appellata est, plebeia; quæ Pulchrorum, patricia fuit. Cicero certè lib. xv. Famil. & Verrinâ I. Marcellos & Marcellinos ita conjungit, ut fuisse propinquos ostendat. Consulatum iniit cum L. Marcio Philippo anno ab U. C. DCXCVIII. CORRAD.

50. C. *Memmius*] C. Memmius Gemellus, epist. 19. lib. XIII. Famil. Tribunus pleb. M. Lucullum accusavit, & diù prohibuit, ne L. Lucullus triumpharet, ut Plutarch. in Lucullo & Catone scribit; atque id ipsum triennio ante Ciceronis consulatum. Nam Cicero consul, ut ait lib. II. Acad. Quæst. currum Luculli in urbem introduxit. L. Pisone & A. Gabinio consulibus prætor fuit, ut epist. 2. lib. I. ad Q. Fratr. cognoscimus. Post verò præturam Bithyniam provinciam sortitus est: quo secum Val. Catullum poëtam duxit; ut ipse Catullus ad Veranium & Fabullum scribens, testatur, quo loco illos Pisonis comites vocat. Inde reversus cum M. Scauro, M. Messala, Cn. Domitio, consulatum petiit, & quidem Cæsaris auxilio fretus, cujus opibus & militiâ confirmabatur, & commendabatur, ut lib. IV. ad Attic. & lib. III. ad Q. Fratrem videre licet. Ille tamen repulsam tulit, & ambitûs à Q. Curtio fuit accusatus, & Pompeio consule III. fuit condemnatus, ut Appian. lib. II. scribit; quamvis Ciceronis esset cliens, ut epist. 19. lib. XIII. Fam. refert Cicero, & ostendit illum Patris exulasse. Lucretius huic, ut poëta poëtæ, & Epicureus Epicureo suos libros de Rerum Nat. scripsit. Nam C. Memmius poëta fuit etiam lascivus, ut Plin. epist. 3. lib. V. & Ovid. lib. II. de Trist. affirmant. IDEM.

sus sanè Latinarum: argutus orator, verbísque dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verùm etiam cogitandi laborem, tantùm sibi de facultate detraxit, quantùm imminuit industriæ.

71 Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet. Et, si de aliis minùs, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare [51] & Marcello [52], audirem non minùs lubenter, quàm audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas, quid ego judicem de istis, qui tibi sunt æquè noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Cæsar autem parum. Illum enim sæpe audivi : hic, cùm ego judicare jam aliquid possem, abfuit.

Quid igitur de illo judicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quòd habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quàm maximè. Atqui & ita est, inquit, & vehementer placet : nec verò sine causa. Nam & didicit, &, omissis cæteris studiis, unum id egit, seséque quotidianis commentationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis utitur verbis, & frequentibus: & splendore vocis, & dignitate motûs fit speciosum & illustre, quod dicitur: omniáque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximéque laudandus est, qui hoc tempore ipso, cùm * liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo, consoletur se cùm conscientiâ optimæ mentis, tum etiam usurpatione & renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque (ut dixi) vidi planè virum. Itaque cùm eum antea tui similem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctissimo viro, tibíque, ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copiâ, multò videbam similiorem.

Hic

---

51. *Cæsare*] C. Julio Cæsare dictatore. Corradus.

52. *Marcello*] M. Claudio Marcello, quem Cicero in Orat. I. in Catilin. Catilinæ quidem sodalem, sed virum tamen optimum & fortissimum vocat; de cujus magistratibus nihil penè possumus affirmare, nisi illum anno ab U. C. DCCIII. cum Servio Sulpicio Rufo consulem fuisse. Post bellum civile, in quo Pompeium secutus est, timens Cæsarem veterem suum inimicum Marcellus exulabat; quo tempore Cæsar ejus acerbitatem accusavit, sed tamen repentè præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello, ne hominis quidem

Hîc ego, Etſi, inquam, de optimi viri, nobíſque amiciſſimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipſum ſermonem produxi longiùs. Sed de Cæſare cupio audire, quid tandem Atticus judicet.

Et ille, Præclarè, inquit, tibi conſtas, ut de iis, qui nunc 72
ſint, nihil velis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres, ut de iis egiſti, qui jam mortui ſunt, neminem ut prætermitteres; næ tu in multos Antronios, & Stalenos incurreres. Quare ſive hanc turbam effugere voluiſti, ſive veritus es, ne quis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri poſſit: de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cùm & tuum de illius ingenio notiſſimum judicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſime audio, illum omnium ferè oratorum Latinè loqui elegantiſſimè. Nec id ſolùm domeſtica conſuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus: ſed, quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & iis quidem reconditis & exquiſitis, ſummóque ſtudio & diligentiâ eſt conſecutus. Quin etiam in maximis occupationibus, cùm ad te ipſum (inquit, in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratiſſimè ſcripſerit; primóque in libro dixerit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic noſtro, qui me de illo maluit, quàm ſe dicere, laudem ſingularem: (nam ſcripſit his verbis, cùm hunc nomine eſſet affatus: *Ac, ſi,* [a] *ut cogitata præclarè eloqui poſſent, nonnulli ſtudio & uſu elaboraverunt, cujus te penè principem copiæ atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum eſſe exiſtimare debemus*) hunc facilem, & quotidianum

quidem causâ negaturum. Quare, cùm reliqui gratias Cæſari egiſſent, Cicero longa ſatis oratione, quæ nunc extat, idem fecit, ut ait lib. IV. Famil. ubi ſæpe monet illum, ut domum revertatur: quod cùm ille jam facere cogitaret & vellet, à P. Magio Chilone, familiari ſuo, fuit interfectus, ut lib. IV. Famil. lib. XIII. ad Attic. & apud Liv. lib. CXV. & apud alios etiam leges. IDEM.

* *Liceat*] Lamb. *cùm jaceat in hoc.*

a *Ut cogitata*] Abeſſe non videtur poſſe illud *ut*, quod unus tamen Lambinus agnovit. Infrà, pro *cujus*, vide an *hujus* reponendum ſit. OLIVETUS.

num novisse sermonem, b nunc pro relicto est habendum.

73 Tum Brutus, Amicè, hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non solùm principem atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine & dignitate. Quo enim uno vincebamur à victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certè nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam testimoniúmque Cæsaris tuæ quidem supplicationi [c] non, sed triumphis multorum antepono.

Et rectè quidem, inquam, Brute, modò sit hoc Cæsaris judicii, non benevolentiæ testimonium. Plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modò est aliquis, qui non illustravit modò, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi.

Verum quidem si audire volumus, omissis illis divinis consiliis, quibus sæpe constituta est imperatorum sapientiâ salus civitatis aut belli, aut domi; multò magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? Sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M'. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duos. At plus interfuit reipublicæ castellum capi Ligurum, quàm bene defendi causam M'. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quàm Minervæ signum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantùm quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cùm pauci pingere egregiè possint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deesse non possint.

74 Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam & Latinam: cujus penes quos laus adhuc

b Lamb. *non pro derelicto.* c Vict. *non solùm, sed*

huc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem. Ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiæ, sic Latinè loquendi: nec omnium tamen. Nam illorum æquales, Cæcilium & Pacuvium, malè locutos videmus. Sed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, rectè loquebantur Sed hanc certè deteriorem vetustas fecit & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diversis locis. Quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda, tamquam obrussa, ratio, quæ mutari non potest; nec utendum pravissimâ consuetudinis regulâ.

T. Flamininum, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus. Existimabatur bene Latinè, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, ut à te paulò est antè dictum: sed tamen suavitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis literis à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabátque contrarium Catulo, subagreste quiddam, planéque subrusticum: aliâ quidem, quasi incultâ & silvestri viâ, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati cùm esse vellet, ne à C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit, quò minùs inusitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Rusius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante Chritilium, Sisenna defendens, dixit, quædam ejus *sputatilica* esse crimina. Tum C. Rusius, *Circumvenior*, inquit, *Judices, nisi subvenitis. Sisenna quid dicas, nescio: metuo insidias.* Sputatilica, *quid est hoc*? sputa *quid sit scio*, tilica *nescio.* Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat esse, inusitatè loqui.

Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & 75
corruptam pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque cùm ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc cùm

habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. Splendidam quandam, miniméque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu: formâ etiam magnificâ, & generosâ quodam modo.

Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur; complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam ſcripſit rerum ſuarum. Valde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis, tanquam veſte, detracto. Sed dum voluit, alios habere parata, unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam: ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria, pura & illuſtri brevitate dulcius. Sed ad eos, ſi placet, qui vitâ exceſſerunt, revertamur.

76 C. Sicinius [53] igitur, Q. Pompeii illius, qui cenſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator: jam verò etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inveniendum expedita, Hermagoræ diſciplina. Ea dat rationes certas & præcepta dicendi: quæ ſi minorem habent apparatum, (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad cauſas veniens, verborum non egens, ipſa illa comparatione diſciplinâque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat.

Erat etiam vir doctus in primis C. Viſellius Varro [54], conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. Is cùm poſt curulem ædilitatem judex quæſtionis eſſet, eſt mortuus: in quo

53. *C. Sicinius*] Quæſtor anno DCLXXVII. PRUSTEUS.

54. *C. Viſellius Varro*] In Aſia tribunus militum fuit C. Nerone prætore, cùm Verres legatus eſſet Dolabellæ, ut Verr. III. videre licet. Huic cum J. Cæſare magna fuit conſuetudo, ut in Orat. de Provinc. conſularibus oſtenditur. Atque niſi cognoſceretur hic antè mortuus, dicerem ipſum cum Cicerone in Ciliciam profectum fuiſſe, cùm dicat Cicero epiſt. 7. lib. III. Famil. ſe Varronem App. Claudio obviam miſiſſe; nec M. Varronem illum doctum poſſit ſignificare, qui tum Romæ fuit, ut epiſt. II. lib. V. ad Attic. cognoſces; nec ita multò pòſt ivit legatus in Hiſpaniam ulteriorem. Hunc Viſellium Valer. Max. lib. VIII. c. 2. ſcribit gravi morbo correptum trecenta millia nummûm ab Octacilia Laterenſi, cum qua commercium libidinis habuerat, expenſa ferri ſibi paſſum fuiſſe, & ab Aquilio, cùm poſteà convaluiſſet, abſolutum. CORRADUS.

55. *L. Torquatus*] L. Manlius L. F. Torquatus, qui adoleſcentulus eripuit P. Syllæ conſu-

quo fateor vulgi judicium à judicio meo dissensisse. Nam populo non erat satis vendibilis: præceps quædam, & cùm idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: sed neque verbis aptiorem citò alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Præterea perfectus in literis, jurísque civilis jam à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam.

Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus [55], quem tu non tam citò rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio) quàm ut Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ vulgares, sed interiores quædam, & reconditæ: divina memoria, summa verborum & gravitas, & elegantia. Atque hæc omnia vitæ decorabat dignitas & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii [56], in illa ætate, plena literatæ senectutis oratio. Quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quàm nihil non consideratum exibat ex ore!

Tum Brutus, Torquati & Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, (ut omittam cætera, quæ sunt innumerabilia) de istis duobus cùm cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse: nam nec istos excellentes viros, nec multos alios præstantes cives respublica perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. Nam & præteritorum recordatio est acerba, & acerbior exspectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantùm, quid quisque dicendo potuerit, (quoniam id quærimus,) prædicemus.

Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibu- 77
lus,

consulatum, & ad patrem suum retulit. De hoc Cicero in Orat. pro P. Sylla ita scribit: *Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute omnium suscepi & gessi, L. ille Torquatus, cùm esset meus contubernalis in consulatu, cùm signifer esset juventutis, atque in prætura fuisset, auctor, adjutor, particeps extitit.* Idem.

56. *Triarii*] C. Valerii Triarii, qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulit, ut ait Asconius; unde nos suspicati sumus Verr. III. Ita esse legendum: *P. Lentulo, C. Triario quæstoribus urbanis.* Hic, ut auctor est Asconius, posteà L. Luculli in Asia Pontóque legatus fuit: & ut Liv. lib. XCVIII. scribit, adversus Mithridatem parum prosperè pugnavit, & quidem apud Zielam, quæ nobilis clade Triarii ob id, opinor, à Plin. lib. VI. c. 3. dicitur; quam quidem cladem Plutarch. in Lucullo, & Appian. in Mithridat. pluribus describunt. Triarios verò è gente Valeria fuisse, ostendit etiam Valeria, quæ Triarii soror epist. 7. lib. VIII. Famil. vocatur. Idem.

lus, [57], qui & ſcriptitavit accuratè, cùm præſertim non eſſet orator, & egit multa conſtanter: Appius Claudius [58], ſocer tuus, collega & familiaris meus; hic jam & ſatis ſtudioſus, & valde cùm doctus, tum etiam exercitatus orator, & cùm auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatiſque noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius [59] nullâ ille quidem arte, ſed Latinè tamen, & multâ cùm libertate dicebat. Duo præterea Lentuli [60] conſulares, quorum Publius ille, noſtrarum injuriarum ultor, auctor ſalutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex

---

57. *M. Bibulus*] M. Calphurnius Bibulus à Plutarcho in Cæſare vocatur, quanquam Bibulus cognomen in gente Publicia frequentius, ut apud Liv. lib. XXII. & XXIII. & apud Plut. in Marcello, reperiatur. Is igitur Bibulus, ut Cæſar lib. III. de Bello Civ. refert, iracundiâ ſummâ fuit, inimicitiáſque habuit privatas cum Cæſare ex ædilitate conceptas & præturâ. Bibulus conſul factus Cæſari collegæ ferenti legem agrariam cœpit adverſari & obnunciare, ſed armis foro pulſus eſt. Ac poſtero die Bibulum in ſenatu conqueſtum, nec quoquam reperto, qui ſuper tali conſternatione referre aut cenſere auderet, qualia ſæpe multa in levioribus turbis decreta erant, in eam Cæſar coëgit deſperationem, ut, quoad poteſtate abiret, domo abditus nihil aliud quàm per edicta obnunciaret: in quibus Cæſarem inter conjuratos fuiſſe dicebat, eúmque Bithynicam reginam vocabat, ut ſcribit Sueton. quæ quidem edicta vel ob id Cicero lib. II. ad Attic. *Archilochia* vocat. De rebus hujus Bibuli Plutarch. Dion. & Appian. plura ſcribunt. CORRADUS.

58. *Appius Claudius*] Appius Claudius Pulcher, ejus Appii, qui cum P. Servilio conſul fuit, filius, ut in Orat. de Reſponſis agnoſces. Hic pauper cum duobus fratribus & duabus ſororibus eſt relictus, ut Varro lib. III. cap. 16. de R. Ruſt. teſtis eſt. P. Clodium ejus fratrem fuiſſe cognoſces ex orationibus pro Domo, & in Piſonem. Tandem cum L. Domitio conſul fuit, ad quod uſque tempus videtur duraſſe, quod inter eum & Ciceronem ſimultatis fuit. Tunc enim demum ſunt reconciliati, vel paulò antè, ut lib. I. Famil. cognoſcimus: atque ad ipſum per Cn. Pompeium, ut ad Brutum ſcripſit, quod Quintil. lib. IX. cap. 3. refert; vel per Graios, ut epiſt. 10. lib. II. ad Q. Fratrem ſcribit: quem reditum in gratiam *illuſtrem* vocat epiſt. 10. lib. III. Famil. A Pompeio Achaiæ cùm eſſet præfectus, eventum graviſſimi motûs explorare, ut ait Val. Max. lib. I. cap. 8. cupiens, Pythici oraculi fidem voluit experiri, quod Oroſ. lib. VI. cap. 15. ſcribit; & oraculum accepit, quod Lucanus lib. V. ſic explicat:

Effugis ingentes, tanti diſcriminis expers,
Bellorum, Romane, minas, ſoliſque quietem
Euböici vaſtâ lateris convalle tenebis.

Et ſanè ibi, ante Pharſalicum certamen, morbo conſumptus, prædictum à deo locum pro ſepultura poſſedit, ut Val. Max. lib. I. cap. 8. ſcribit. Ob id fortaſſe Cicero poſteà Tuſc. I. ſcripſit Appium νεκρομάντεια feciſſe, & lib. I. de Divin. ſortilegiis & ψυχομαντείᾳ uti ſolitum fuiſſe. IDEM.

59. *L. Domitius*] L. Domitius Ænobarbus, qui filius fuit Cn. Domitii, quem ſuprà diximus cum L. Craſſo cenſorem fuiſſe. Hunc adoleſcentem clariſſimum, ac principem juventutis Ver. III. vocat; ubi ſcribit in eo tantum pudorem fuiſſe, ut Chelidonem meretricem ab ſe nominari vix ſibi honeſtum eſſe

ex disciplina: instrumenta naturæ deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quæ clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eáque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus [61] satis erat fortis orator, si modò orator, sed cogitandi non ferebat laborem. Vox canora, verba non horrida sanè, ut plena esset animi & terroris oratio [62]. Quæreres in judiciis fortasse meliùs: in republica, quod erat, esse judicares satis. Ne T. quidem Postumius [63] contemnendus in dicendo: de republica verò non minùs vehemens orator, quàm bellator fuit: effrenatus, & acer nimis, sed bene juris publici leges

esse arbitraretur. Dedit verò, quàm contemneret populares insanias, jam ab adolescentiâ documenta maxima, ut ait Cicero in Orat. pro Milone. Dion. lib. XLI. scribit eum admodum divitem fuisse, quòd Syllanis temporibus sibi divitias ingentes comparasset; quod vereor ne sit falsum, cùm Domitius illis temporibus admodum adolescens, & pænè puer esset; ita ut vix rem familiarem curare posset; nisi fortè pater eo modo divitias filio comparavit. De morte ejus non una est apud veteres scriptores sententia, cùm Suetonius & Lucanus in acie Pharsalica cecidisse dicant, quamvis aliter legas apud Appianum. CORR.

60. *P. Lentulus*] Cornelius Lentulus Spinter, ædilis curulis, Cicerone consule, omnium illius consiliorum particeps, periculorúmque socius fuit, ut in Orat. post Redit. ad Quirit. est scriptum. Cæsare & Bibulo consulibus, ipsius Cæsaris beneficio in collegium pontificum venit, & hinc Cicero in Orat. de Resp. illum pontificem vocat, & in Orat. pro Domo cum illo, tanquam pontifice, loquitur. In Ciliciam proconsul profectus rem sic præclarè gessit, ut imperator sit appellatus, ut ostendunt inscriptiones epistolarum lib. I. Famil. quas eo tempore Cicero scripsit. Quin, ut ego ex epist. 21. lib. V. ad Atticum conjicio, triumphavit; sed ob id tantùm æris alieni videtur fecisse, ut Cicero in Cilicia proconsul audiverit, quod epist. I. lib. VI. ad Attic. scripsit, eum prædium Tusculanum proscripsisse. In bello civili Pompeio adhæsit, sed quid posteà illi factum sit, nescimus: id scimus, Ciceronem multò pòst audivisse illum Rhodi esse, quod epist. 13. lib. XI. ad Attic. scripsit. IDEM.

61. *L. Lentulus*] Ne longum faciam, mittam conjecturas, quæ multæ sunt, cur ego credam hunc esse L. Cornelium Lentulum flaminem Martialem, quem Asconius Nigrum vocat, quémque Cicero dicit in Orat. in Vatin. Gabinii competitorem fuisse; cùm multò plures sint, cur arbitrer, atque adeò affirmem, esse L. Cornelium Lentulum Crusellum, qui Pisone & Gabinio consulibus prætor fuit, ut epist. 2. lib. I. ad Q. Fratrem, & in Orat. in Pisonem leges. Ejus res reperiuntur passim apud Plutarchum, Appianum, Dionem, Val. Max. & alios. IDEM.

62. *Verba non horrida sanè, ut plena esset animi, & terroris oratio*] Fuit qui persuadere vellet, aut mutandam esse vocem *terroris*: aut delendam negationem. At non cogitabat particulam *ut* eodem esse sensu intelligendam, quo *etiamsi*, *quamvis*. Hoc ergo vult Cicero, P. Lentuli *verba* fuisse *non horrida*, etiamsi *plena* esset *terroris oratio*. Posse autem sine horrore illo verborum, & cum suavitate orationis terrorem consistere, docuit ipse suprà, (cap. 11.) ubi hæc de Pericle: *Hujus suavitate maximè hilaratæ sunt Athenæ: hujus ubertatem & copiam admiratæ, ejusdem vim dicendi, terrorémque timuerunt.* ANONYMUS.

63. *T. Postumius*] Is mihi videtur esse, de quo, belli civilis initio, nominatim senatus decrevit, ut statim in Siciliam iret, ut epist. 15. lib. VII. ad Att. scribitur. CORRAD.

ges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si, (ut dixisti) ii, quos jamdiù colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui; ut mihi imprudens M. Servilium [64] præteriisse videare.

78 Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, cùm meliùs aliquantò possent, quàm isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primùm ex omni numero, quàm non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsis quàm pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium [65]; in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: T. Accium Pisaurensem [66], cujus accusationi respondi pro A. Cluentio; qui & accuratè dicebat, & satis copiosè, eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis: quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastæ velitibus amentatæ, sic apta quædam & paratà singulis causarum generibus argumenta traduntur.

Studio autem neminem, nec industriâ majore cognovi; quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facilè dixerim, C. Pisoni, genero meo [67]. Nullum tempus illi unquam vacabat, aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. Itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur: erátque verborum & delectus

---

64. *M. Servilium*] M. Servilius Geminus, tribunus pleb. An. DCXCIV.

65. C. *Cornelium*] Qui Pompeii quæstor fuerat, dein tribunus plebis, quem Cicero prætor defendit, ut ipse in Orat. in Vatinium, & alibi sæpe testatur. CORRADUS.

66. *T. Accium Pisaurensem*] Quem bonum adolescentem & disertum vocat in Orat. pro Cluent. IDEM.

67. *Genero meo*] Primo. Nam Cicero tribus viris, Pisoni, Crassipedi, & Dolabellæ Tulliam filiam collocavit, ut in Quæstura diximus. Consulibus L. Julio Cæsare & C. Marciò Figulo eam C. Pisoni despondit, anno antequàm consul ipse fieret, ut lib. I. ad Attic. scribit. Sed tamen Piso eam non videtur duxisse, epist. 4. lib. XIV. Famil. & priusquam Cicero Romam rediret, vel paulò post reditum, decessisse. IDEM.

68. *M. Cælium*] Significat M. Cœlium, M. F. Rufum, cujus vitam magnam partem Cicero scribit in Orat. quam pro illo dixit. Extant quædam illius epistolæ. Fortuna ei fuit adversa, nam senatûs decreto ab Rep. remo-

ctus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cúmque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ acutǽque sententiæ, gestúsque naturâ ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita est. Alia enim de illo majora dici possunt. Nam nec continentiâ, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejusdem ætatis cum illo confereudum puto.

Nec verò M. Cœlium [68] prætereundum arbitror, quæcum- 73
que ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem, turbulentámque dementiam, à senatu, & à bonorum causa steterit constantiùs: quam ejus actionem, multùm tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eǽque omnes ex reipublicæ contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, sanéque tolerabiles. Hic cùm summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit à sese, cecidítque posteaquàm eos imitari cœpit, quos ipse perverterat.

Sed de M. Calidio [69] dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis; potiùs inter multos propè singularis fuit: ita reconditas exquisitásque sententias mollis & pellucens vestiebat ora-

remotus, à consule senatu prohibitus & de rostris, cùm vellet concionari, deductus, Turios pervenit, ubi ab equitibus Gallis atque Hispanis, qui eò missi fuerant, interfectus fuit, ut Cæsar lib. III. de Bel. Civ. Livius lib. CXI. & Paterc. lib. II. scribunt. Quod ad mores attinet ejus, vide Senecam lib. III. cap. 8. de Ira. IDEM.

69. *M. Calidio*] M. Calidio Q. F. ut ait Asconius: Apollodori discipulo, ut scribit Eusebius. Is fuit ex ordine equestri: Cn. enim Calidius eques Romanus Verr. VI. nominatur, & Q. Calidius trib. pleb. sua lege Metellum Numidicum restituit; unde cognosci potest gentem Calidiam plebeiam fuisse. Is Lentulo & Metello coss. prætor fuit, qui statim designatus sententiâ suâ, quàm sibi esset cara Ciceronis salus, declaravit; ut in Orat. post Redit. in senatu legimus. Is posteà consulatum cum L. Paulo & C. Marcello videtur petiisse, & repulsam tulisse. Nos certè sic epist. 4. lib. VIII. Famil. legendum putamus: *M. Calidium à repulsa postulatum à duobus Galliis.* In bello civili Cæsarianas partes secutus Placentiæ obiit, ut scribit Eusebius. IDEM.

oratio. Nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æquè in potestate fuerit: quæ primùm ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nusquam adhæresceret: nullum, nisi loco positum, & tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres. Nec verò ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longiùs ductum: ac non propria verba rerum, sed pleraque tralata: sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. Nec verò hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non apertè, nec eodem modo semper, sed variè, dissimulantérque conclusis. Erant autem & verborum & sententiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem illud, quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, & ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totúmque dicendi placidum, & sanum genus.

80 Quòd si est optimum suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cùm à nobis paulò antè dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summè tenuit, ut & rem illustraret disserendo, & animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret, atque incitaret animos, quam plurimùm pollere diximus. Nec erat ulla vis, atque contentio: sive consilio, quòd eos, quorum altior oratio, actióque esset ardentior, furere & bacchari arbitraretur; sive quòd naturâ non esset ita factus; sive quòd non consuesset; sive quòd non posset. Hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit: si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cùm in accusatione

70. C. *Curionem*] C. Scribonius Curio, patris consularis ac triumphalis eloquentiâ & ingenio similis, perditis moribus dissimillimus; quem Velleius lib. II. egregiè describit: *Vir nobilis, eloquens, audax, suæ alienæque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingeniosissimè nequam, & facundus malo publico; cujus animo, voluptatibus, vel libidinibus neque opes ullæ, neque civitates sufficere possent.* PRUSTEUS.

71. C. *Licinium Calvum*] C. Licinium Calvum, C. Licinii Macri filium, ut apud Valer. Max. lib. IX. cap. 12. videre poteris. Hujus vitam Crinitus & Lilius scripserunt. Catul-

ſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum venenum paraviſſe, ídque à ſe eſſe deprehenſum, ſeséque chirographa, teſtificationes, indicia, quæſtiones, manifeſtam rem deferre diceret, déque eo crimine accuratè & exquiſitè diſputaviſſet: me in reſpondendo, cùm eſſem argumentatus, quantùm res ferebat; hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quod ille, cùm peſtem capitis ſui, cùm indicia mortis ſe comperiſſe manifeſtò & manu tenere diceret, tam ſolutè egiſſet, tam leniter, tam oſcitanter. *Tu iſtuc, M. Calidi, niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cùm iſtâ eloquentiâ, alienorum hominum pericula defendere acerrimè ſoleas; tuum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas ſolet? Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur: pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantùm abfuit, ut inflammares noſtros animos; ſomnum iſto loco vix tenebamus.* Sic nos ſummi oratoris vel ſanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen uſi ſumus.

Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrùm iſta ſanitas fuerit, an vitium? Quis enim non fateatur, cùm ex omnibus oratoris laudibus longè iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, &, quocumque res poſtulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuiſſe?

Sit ſanè ita, inquam: ſed redeamus ad eum, qui jam unus 81
reſtat, Hortenſium: tum de nobiſmetipſis, quoniam id etiam, Brute, poſtulas, pauca dicemus. Quanquam facienda mentio eſt, ut quidem mihi videtur, duorum adoleſcentium: qui ſi diutiùs vixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti.

C. Curionem [70] te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum [71] arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod veriſimile dixiſſet, ita facilè, ſolutéque verbis vol-

Catullus eundem non ſemel ut oratorem & poëtam deſcribit. Ut poëta igitur verſus in Cæſarem ſcripſit, ut Suetonius oſtendit. Scripſit & in Tigellium; unde verſum refert interpres Horat. *Sardi Tigelli putidum caput venit.* Hinc Cicero de Tigellio loquens epiſt. 25. lib. VII. Famil. ſcribit ita: *Eum addictum jam tum puto Calvi Licinii Hipponacteo præconio.* Hic amavit Quintiliam, ut Catullus, & Propertius lib. II. ſunt auctores; & carmina cùm ingentis animi plena, ut ait Seneca lib. IV. Controv. tum ſæpe etiam laſciva ſcripſit, ut Ovid. lib. II. de Triſtib. oſtendit. CORRADUS.

vebat satis interdum acutas, crebras quidem certè sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic à magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus: studium certè fuit: qui si me audire voluisset, ut cœperat, honores, quàm opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cùm honos sit præmium virtutis, judicio, studióque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est: is mihi & honestus & honoratus videtur. Qui autem occasione aliquâ, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat: hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia & gloria ad summam amplitudinem pervenisset, adscendens gradibus magistratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Crasso, M. filio, cùm initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cùm eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam majores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim cùm institutus optimè, tum etiam perfectè, planéque eruditus: inerátque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereáque sine arrogantia gravis esse videbatur, & sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbuit æstus quidam non insolitæ adolescentibus gloriæ: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos majorum ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cyri & Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant; & L. Crassi & multorum Crassorum inventus est dissimillimus.

82 Sed ad Calvum (is enim nobis erat propositus) revertamur: qui orator fuisset cùm literis eruditior, quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter, elegantérque tractabat, nimiùm tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuénsque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimiâ religione attenuata, doctis, & attentè audien-

audientibus erat illuſtris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia eſt, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Calvus noſter dici oratorem volebat. Inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam, ſi quis eos, qui nec ineptè dicunt, nec odiosè, nec putidè, Atticè putat dicere, is rectè, niſi Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim & inſolentiam, tanquam inſaniam quandam orationis, odit: ſanitatem autem & integritatem, quaſi religionem & verecundiam oratoris probat. Hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. Sin autem jejunitatem, & ſiccitatem, & inopiam, dummodò ſit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit; hoc rectè duntaxat: ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, videat ne ignoret & gradus, & diſſimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim eſt unum genus. Nam quid eſt tam diſſimile, quàm Demoſthenes & Lyſias? quàm idem, & Hyperides? quàm omnium horum Æſchines? Quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo Atticè non dicebant. Si omnes; quî potes, cùm ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In quo etiam illud quæro, Phalereus ille Demetrius Atticéne dixerit? Mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ videntur. At eſt floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lyſias: natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit.

Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe; 83
ſed Attici tamen: quorum Chariſius multas orationes ſcribebat aliis, cùm cupere videretur imitari Lyſiam: Demochares autem, qui fuit Demoſthenis ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot, & earum rerum hiſtoriam, quæ erant Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico, quàm oratorio genere perſcripſit. At Chariſii vult Hegeſias eſſe ſimilis, íſque ſe ita putat Atticum, ut veros illos præ ſe pænè agreſtes putet. At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe volumus. Optimè. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quo modo, qui ſunt & inter ſe diſſimiles, & aliorum?

Thucydidem, inquit, imitamur. Optimè, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſincerus, & grandis etiam fuit. Hoc forenſe concertatorium judiciale non tractavit genus. Orationes autem, quas interpoſuit, (multæ enim ſunt,) eas ego laudare ſoleo: imitari neque poſſim, ſi velim; nec velim fortaſſe, ſi poſſim. Ut, ſi quis Falerno vino delectetur, ſed eo nec ita novo, ut proximis conſulibus natum velit; nec rurſus ita vetere, ut Opimium, aut Anicium conſulem quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ. Credo: ſed nimia vetuſtas nec habet eam, quam quærimus, ſuavitatem, nec eſt jam ſanè tolerabilis. Num igitur qui hoc ſentiat, ſi is potare velit, de dolio ſibi hauriendum putet? Minimè: ſed quandam ſequatur ætatem. Sic ego iſtis cenſuerim, & novam iſtam quaſi de muſto ac lacu fervidam orationem, fugiendam; nec illam præclaram Thucydidi nimis veterem, tanquam Anicianam notam, perſequendam. Ipſe enim Thucydides ſi poſteriùs fuiſſet, multò maturior fuiſſet, & mitior.

84 Demoſthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quæſo, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non aſſequimur. Iſti enim videlicet Attici noſtri, quod volunt, aſſequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modò ita memoriæ proditum eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cùm Demoſthenes dicturus eſſet, ut concurſus, audiendi causâ, ex tota Græcia fierent. At cùm iſti Attici dicunt, non modò à corona, (quod eſt ipſum miſerabile) ſed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare ſi anguſtè, & exiliter dicere, eſt Atticorum, ſint ſanè Attici: ſed in comitium veniant, ad ſtantem judicem dicant. Subſellia grandiorem, & pleniorem vocem deſiderant.

Volo hoc oratori contingat, ut cùm auditum ſit eum eſſe dicturum, locus in ſubſelliis occupetur, compleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dando & cedendo loco, corona multiplex, judex erectus: cùm ſurgit is, qui dicturus ſit, ſignificetur à corona ſilentium, deinde crebræ aſſenſiones, multæ admirationes: riſus, cùm velit; cùm velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiamſi, quid agatur, neſciat; at placere tamen, & in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui contingant, eum ſcito Atticè dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æſchine,

ne, de ipso quidem Demosthene maximè.

Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt; rectè laudant. Est enim in arte tanta, támque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus. Ita fiet, ut non omnes, qui Atticè, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. 85

Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit perjucunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu verò, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Æschinis libris utitur, facetam & elegantem puto. Est enim & minimè inepti hominis, & ejusdem etiam faceti, cùm de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros; se autem omnium rerum inscium fingit & rudem. Decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cùm, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quàm in testimonio.

Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primùm, inquit, ita laudavisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cùm Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potiùs summum, & singularem virum: nemo dicet secus: sed oratorem? sed etiam Lysiæ similem, quo nihil potest esse pictius? bella ironia, si jocaremur: sin asseveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quàm si testimonium diceremus.

Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cùm prudentiâ, & diligentiâ, tum omni virtute excellentem probo: orationes autem ejus, ut illis

tem-

temporibus, valde laudo: ſignificant enim quandam formam ingenii, ſed admodum impolitam, & planè rudem. Origines verò cùm omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philiſto & Thucydide comparares, Brutone te id cenſebas, an mihi probaturum? Quos enim ne è Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, iis tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſpicantem quale eſſet copioſè & ornatè dicere.

86 Galbam laudas. Si ut illius ætatis principem, aſſentior: ſic enim accepimus. Sin ut oratorem, cedo, quæſo, orationes, (ſunt enim) & dic, hunc, quem tu plus, quàm te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paullùm hìc tibi aſſentior, modò ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius. Addis etiam neſcio quid auguſtius: nomine nos capi volens ſummi viri, vitæque elegantiſſimæ veriſſimis laudibus. Remove hæc: næ iſta dulcis oratio ita ſit abjecta, ut eam adſpicere nemo velit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio: ſed cùm in cæteris rebus, tum in dicendo, ſemper, quo nihil eſt melius, id laudari, qualecumque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis: etſi de iis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior. Omitto cæteros: venio ad eos, in quibus jam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audivi, ſine controverſia magnos oratores, Craſſum & Antonium. De horum laudibus tibi prorſus aſſentior: ſed tamen non iſto modo, ut Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aiebat, ſic tu ſuaſionem legis Serviliæ tibi magiſtram fuiſſe. Hæc germana ironia eſt. Cur ita ſentiam, non dicam, ne me tibi aſſentari putes. Omitto igitur, quæ de iis ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modò de Cœlio

72. *Hortenſius igitur &c.*] Hic fuit eques Romanus, ut ait Aſconius. Quæſtor Verr. III. & V. fuiſſe dicitur. Ædilis Verr. III. ſignificatur, & ab Aſconio vocatur; & ſanè fuit Octavio & Cottâ coſſ. Prætor Verr. II. cognoſcitur, & ab Aſconio in III. nominatur. Ædilis, vel prætor, cùm ſeſquimodios populo Romano in capita deſcripſiſſet, gratiſſimum omnibus fecit, Verr. V. Conſul fuit cum C. Cæcilio Metello Cretico, ut Aſconius ſcribit. Fuit etiam augur, & Ciceronem in augurum collegium cooptavit, ut in initio diximus; unde Cicero epiſt. 8. lib. III. Famil. ſuum collegam vocat & familiarem, quòd eſſent conjunctiſſimi omnium conſiliorum ſocietate. Cicero illum ſæpe laudavit, ut hìc, lib. III. de Oratore, & in Orat. pro Milone, ubi vocat illum lumen & ornamentum Reip. & de nomine ipſius librum, in quo cohortatus eſt ad philoſophiæ ſtudium, *Hortenſium* inſcripſit, ut oſtendit lib. I. de Fin. Tuſcul. II. & III. & lib. II. de Divin. Atque in his quidem omnibus videtur Cicero *βαθύτητα*, qua de loquitur epiſt. 6. lib.

Cœlio dixeris. Ii enim fuerunt certè oratores. Quanti autem, & quales, tu videris. Nam illud minùs curo, quod congessisti operarios omnes: ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut à te in oratorum numerum referrentur.

Hæc cùm ille dixisset, Longi sermonis initium detulisti, inquam, Attice, rémque commovisti, nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri cùm aliorum, tum in primis Catonis. Intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem, & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse meliùs potuisse scribere: alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quòd eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nam etsi tu meliùs existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes quid in Latinis potiùs imitaremur, non habebamus. Quòd autem plures à nobis nominati sunt, eò pertinuit (ut paulò antè dixi) quòd intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissimi essent, quàm pauci digni nomine evaderent. Quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit, (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari velim.

Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? Verò, inquam, Brute: sed in Cumano, aut in Tusculano, aliquando, si modò licebit: quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed jam ad id, unde digressi sumus, revertamur.

Hortensius [71] igitur, cùm admodum adolescens orsus esset in 88

 foro

6. lib. IV. ad Attic. servasse; cùm revera se ab Hortensio scelestissimè & insidiosissimè tractatum esse sentiret, ut epist. 3. lib. I. ad Q. Fratr. & epist. 9. lib. III. ad Attic. declarat. Dives admodum videtur fuisse, qui Tusculanum haberet, ut Plin. ostendit lib. XXXV. cap. 11. villam ad Baulos, ut Cicero lib. II. Acad. Quæst. & Varro lib. III. cap. 17. de L. L. testantur; quædam ad portam Flumentanam, epist. 3. lib. 7. ad Attic. villam in Laurenti agro cum sylva magna, ut Varro lib. III. cap. 13. de Re R. testis est; & domum tam pulchram, ut postea L. Lentulus eam sibi in bello civili desponderit, epist. 6. lib. XI. ad Attic. & super decem millia cadûm heredi reliquit, ut Plin. lib. XIV. cap. 14. scribit. Fuit certè sumptuosus ita, ut, quod Dion lib. XXXIX. scribit, consulibus legem sumptuariam ferre volentibus sit adversatus. Malè audivit, & quòd judices corrumperet, ut Cicero in Verrinis significat & Asconius interpretatur, & quòd munera à clientibus acciperet. Solitus erat gloriari, quòd nunquam bello civili interfuisset, ut epist. 16. lib. II. Famil. scriptum videbis. CORRADUS.

foro dicere, celeriter ad majores caufas adhiberi cœptus eft. Quanquam inciderat in Cottæ, & Sulpicii ætatem, qui annis decem majores, excellente tum Craffo, & Antonio, deinde Philippo, pòft Julio, cum iis ipfis dicendi gloriâ comparabatur. Primùm memoria tanta, quantam in nullo cognoviffe me arbitror, ut, quæ fecum commentatus effet, ea fine fcripto verbis eifdem redderet, quibus cogitaviffet. Hoc adjumento ille tanto fic utebatur, ut fua & commentata, & fcripta, &, nullo referente, omnia adverfariorum dicta meminiffet. Ardebat autem cupiditate fic, ut in nullo unquam flagrantius ftudium viderim. Nullum enim patiebatur effe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Sæpiffime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleràtque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus effet, & collectiones, memor & quæ effent dicta contrà, quæque ipfe dixiffet. Erat in verborum fplendore elegans, compofitione aptus, facultate copiofus: eâque erat cùm fummo ingenio, tum exercitationibus maximis confecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acutè, nec prætermittebat ferè quidquam, quod effet in caufa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora & fuavis. Motus & geftus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori fatis. Hoc igitur florefcente, Craffus eft mortuus, Cotta pulfus, judicia intermiffa bello, nos in forum venimus.

89 Erat Hortenfius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur unâ lege judicium Variâ, cæteris propter bellum intermiffis: qui frequentes aderant (quanquam pro fe ipfi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompeius, fed oratores tamen, tefte diferto uterque Philippo, cujus in teftimonio contentio & vim accufatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magiftratibus erant, quotidiéque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quanquam is quidem filebat, ut erat femel à concione univerfa relictus. Q. Metel-

Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans; diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in roſtris. C. etiam Julius, ædilis curulis, quotidie ferè accuratas conciones habebat. Sed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cùm eſt expulſus. Reliquos frequenter audiens acerrimo ſtudio tenebar, quotidiéque & ſcribens & legens, & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non eram. Jam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego autem, juris civilis ſtudio, multùm operæ dabam Q. Scævolæ, P. filio, qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Syllâ conſule, & Pompeio fuit. Tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. Eodémque tempore cùm princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romámque veniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus: in quo hoc etiam commorabar attentiùs, quòd, etſi rerum ipſarum varietas & magnitudo ſummâ me delectatione retinebat, tamen ſublata jam eſſe in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tréſque proximo trium ætatum oratores erant crudeliſſimè interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operám, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro.

Hæc etſi videntur eſſe à propoſitâ ratione diverſa, tamen id- 90
circo à me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere quoniam voluiſti, Brute, poſſis, (nam Attico hæc nota ſunt) & videre, quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius veſtigiis perſecuti.

Triennium ferè fuit urbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fugâ, (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius: magis magíſque quotidie probabatur. Antiſtius, Piſo ſæpe dicebant; minùs ſæpe Pomponius; raro Carbo; ſemel aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni noctes & dies

in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cùm habitavisset apud me, mecúmque vixisset, nuper est domi meæ mortuus. A quo cùm in aliis rebus, tum studiosissimè in dialectica exercebar; quæ quasi contracta, & adstricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: ídque faciebam multùm etiam Latinè, sed Græce sæpius: vel quòd Græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latinè dicendi afferebat: vel quòd à Græcis summis doctoribus, nisi Græcè dicerem, neque corrigi possem, neque doceri.

Tumultus interim pro recuperanda republica: & crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antistii: reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii: leges & judicia constituta: recuperata respublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. Tum primùm nos ad causas & privatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantùm nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Syllâ, legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantùm commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non digna nostro patrocinio videretur. Deinceps inde multæ, quas non minùs diligenter elaboratas & tanquam elucubratas afferebamus.

91 Nunc, quoniam totum me non nævo aliquo, aut crepundiis, sed corpore omni videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minùs necessaria. Erat eo tenpore in nobis summa gracilitas & infirmitas corporis: procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit labor, & laterum

magna

magna contentio. Eóque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quòd omnia ſine remiſſione, ſine varietate, vi ſumma vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cùm me & amici & medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſterem: quodvis potiùs periculum mihi adeundum, quàm à ſperata dicendi gloria diſcedendum putavi. Sed, cùm cenſerem, remiſſione & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare poſſe, & temperatiùs dicere: ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam proficiſcendi fuit. Itaque cùm eſſem biennium verſatus in cauſis, & jam in foro celebratum meum nomen eſſet, Româ ſum profectus.

Cùm veniſſem Athenas, ſex menſes cum Antiocho, veteris Academiæ nobiliſſimo & prudentiſſimo philoſopho, fui, ſtudiúmque philoſophiæ nunquam intermiſſum, à primáque adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore, & doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, & non ignobilem dicendi magiſtrum, ſtudioſè exerceri ſolebam. Pòſt à me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidem oratoribus, quibuſcum exercebar ipſis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, meo judicio, totâ Aſiâ, illis temporibus, diſertiſſimus: &, ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari rectè poteſt.

Aſſiduiſſimè autem mecum fuit Dionyſius Magnes. Erat etiam Æſchylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, méque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cùm actorem in veris cauſis, ſcriptorémque præſtantem, tum in notandis animadvertendíſque vitiis, & inſtituendo docendóque prudentiſſimum. Is dedit operam (ſi modò id conſequi potuit) ut nimis redundantes nos, & ſuperfluentes juvenili quadam dicendi impunitate & licentiâ, reprimeret, & quaſi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio pòſt, non modò exercitatior, ſed propè mutatus. Nam & contentio nimia vocis reciderat, & quaſi deferbuerat oratio, lateribúſque vires, & corporis mediocris habitus acceſſerat.

92 Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus & lenis, & propriis verbis comprehendens solutè & facilè sententiam; alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflorescentem cognovisti, sed verborum, & actionis genere commotior. Ita cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate conjunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cùm Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, foríque strepitus desiderat.

Unum igitur annum, cùm rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus, cùm quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. Interim me quæstorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat & habebatur Hortensius. Cùm autem anno pòst è Sicilia me recepissem, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, undè longè absum, sed ut laborem, & industriam. Cùm igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè versatus, tùm in patrocinio Siciliensi maximè in certamen veni designatus ædilis cum designato consule Hortensio.

93 ☞ Sed quoniam omnis hic sermo noster non solùm enumerationem oratoriam, verùm etiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum, & animadvertendum sit Hortensio, breviter licet dicere.

Nam is post consulatum (credo quòd videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatiùs, ut ipse putabat, remissiùs certè, vivere. Primus, & secundus annus, & tertius tantùm quasi de picturæ veteris colore detraxerat, quantùm non quivis unus ex populo,

lo, sed existimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longiùs autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate & continuatione verborum adhærescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie.

Nos autem non desistebamus, cùm omni genere exercitationis, tum maximè stylo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, & in iis post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari voluntate sum factus. Nam cùm propter assiduitatem in causis & industriam, tum propter exquisitius, & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me dicam: dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitiùs, quàm vulgus hominum, studuisse literis, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum, beneque dictorum: nemo, qui jus civile didicisset, rem ad privatas causas, & ad oratoris prudentiam, maximè necessariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo, qui breviter, argutéque, incluso adversario, laxaret judicum animos, atque à severitate paulisper ad hilaritatem, risúmque traduceret: nemo, qui dilatare posset, atque à propria ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem quæstionem universi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratiâ digredi parumper à causa: nemo, qui ad iracundiam magnopere judicem, nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum ejus (quod unum est oratoris maximè proprium) quocumque res postularet, impelleret.

Itaque, cùm jam pænè evanuisset Hortensius, & ego anno 94
meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem, revocare se ad industriam cœpit: ne, cùm pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cùm ego mihi illum, sibi me ille anteferret, conjunctissimè versati sumus: consulatúsque meus, qui illum primò leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat.

Maxi-

Maximè verò perſpecta eſt utriuſque noſtrûm exercitatio pau-
lò antè, quàm perterritum armis hoc ſtudium, Brute, noſtrum
conticuit ſubitò, & obmutuit: cùm lege Pompeia ternis horis
ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potiùs eaſ-
dem, novi veniebamus quotidie. Quibus quidem cauſis tu e-
tiam, Brute, præſtò fuiſti, compluréſque & nobiſcum, & ſo-
lus egiſti: ut qui non ſatis diù vixerit Hortenſius, tamen hunc
curſum confecerit. Annis antè decem cauſas agere cœpit, quàm
tu es natus: idem quarto & ſexageſimo anno, perpaucis ante
mortem diebus, unà tecum ſocerum tuum defendit Appium.

Dicendi autem genus, quod fuerit in utroque, orationes utri-
uſque etiam poſteris noſtris indicabunt.

Sed, ſi quærimus, cur adoleſcens magis floruerit dicendo,
95 quàm ſenior Hortenſius; cauſas reperiemus veriſſimas duas. Pri-
mùm, quòd genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ ma-
gis conceſſum, quàm ſenectuti. Genera autem Aſiaticæ dictio-
nis duo ſunt. Unum ſententioſum & argutum, ſententiis non
tam gravibus & ſeveris, quàm concinnis & venuſtis: qualis in
hiſtoria Timæus; in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles
Alabandeus, magis etiam Menecles, frater ejus, fuit; quorum
utriuſque orationes ſunt in primis, ut Aſiatico in genere, lau-
dabiles. Aliud autem genus eſt non tam ſententiis frequenta-
tum, quàm verbis volucre, atque incitatum; quali eſt nunc
Aſia tota; nec flumine ſolùm orationis, ſed etiam exornato, &
faceto genere verborum: in quo fuit Æſchylus Cnidius, & me-
us æqualis Mileſius Æſchines. In iis erat admirabilis orationis
curſus, ornata ſententiarum concinnitas non erat. Hæc autem
(ut dixi) genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus: in ſenibus
gravitatem non habent. Itaque Hortenſius utroque genere flo-
rens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim & Meneclium
illud ſtudium crebrarum, venuſtarúmque ſententiarum: in qui-
bus, ut in illo Græco, ſic in hoc, erant quædam magis venu-
ſtæ, dulcéſque ſententiæ, quàm aut neceſſariæ, aut interdum
utiles. Et erat oratio cùm incitata, & vibrans, tum etiam ac-
curata & polita. Non probantur hæc ſenibus. Sæpe videbam
cùm irridentem, tum etiam iraſcentem & ſtomachantem Philip-
pum, ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo movebatur.

Erat

Erat excellens judicio vulgi, & facilè primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur: & certè, quòd & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verbórumque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cùm jam honores, & illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quódque exercitationem, studiúmque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritásque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minùs fortasse placuit, quàm placuisset, si illum flagrantem studio & florentem facultate audire potuisses.

Tum Brutus, Ego verò, inquit, & ista, quæ dicis, video 96
qualia sint, & Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximéque probavi pro Messalla dicentem, cùm tu abfuisti. Sic ferunt, inquam, ídque declarat totidem, quot dixit, (ut aiunt) scripta verbis oratio. Ergo ille à Crasso consule & Scævola usque ad Paulum & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sylla dictatore ad eosdem ferè consules. Sic Q. Hortensii vox extincta fato suo est, nostra publico.

Melius, quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sanè ut vis, inquam; & id non tam meâ causâ, quàm tuâ: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cùm fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus deflevimus, cùm belli civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte vindicavisse.

Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam septam liberali custodiâ: & hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamúrque, ut adultam virginem, castè, & ab * amatorum impetu, quantùm possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo me in vitam paulò serius,

* *Amatorum*] Vict. Man. Grut. *armatorum*.

riùs, tanquam in viam, ingressum, priusquàm confectum iter sit, in hanc reipublicæ noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis literis; quibus me forti animo esse oportere censebas, quòd ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuóque viverent. Quæ, si rectè esset, salute reipublicæ; sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de republica consiliorum darent.

97 Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehentem, transversa incurrit misera fortuna reipublicæ. Hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, & hunc mecum, socium ejusdem & amoris & judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam, atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modò acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude junxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quòd & ipse republicâ careas, & illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus studiis, & effice id, quod jam propemodum, vel planè potiùs effeceras, ut te eripias ex eâ, quam ego congessi in hunc sermonem, turbâ patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cùm domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longè eloquentissimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Aristus, hospes, & familiaris meus, si quidem similes majoris partis oratorum futuri sumus? Nonne cernimus, vix singulis ætatibus binos oratores laudabiles constitisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens; cui (quemadmodum accepimus) & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multò faciliore, & liberiore gene-

genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit: Antonius, Crassus, pòst Cotta, Sulpicius, Hortensius: nihil dico ampliùs: tantùm dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis *** si operosa est concursatio magis opportunorum *** [73]

---

73. *Si operosa est concursatio magis opportunorum*] Hîc multi multa deesse, aliqui aliquid, nonnulli nonnihil, omnes ferè locum mendosum esse putant; nos, ut aliquid concedamus, multa tamen non credimus deesse, cùm facta & dicta sint omnia, quibus dialogi texi & finiri soleant, & Tacit. in Dial. de Orat. hanc extremam partem fuisse doceat. Fieri igitur potest, ut aliquod verbum desit, aut, quæ sunt hîc verba, ita sint mendosa, ut sensus elici non possit: etsi videtur hoc modo elici posse: Tantùm dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, me non magni hoc studium dicendi facturum fuisse, si tamen operosa est concursatio magis opportunorum ita, ut difficile sit cognoscere, qui sint oratores magis opportuni: cùm quivis id possit intelligere, & ita judicare, an ego in multis sim numerandus, an inter paucos collocandus. Ἀποσιώπησις verò post verbum, *multis*, loco & deditâ operâ facta est, ne, si totam rem protulisset, arroganter loqui videretur. Itaque reliquit nobis intelligendum, aut addendum, *non magni facturum*, aut tale quid. Quod autem pertineat ad illa verba: *Si operosa*, video etiam legi posse: *etsi operosa*, vel *sed operosa*, præsertim cùm Cicero hac particula, *sed*, post ἀποσιώπησιν frequenter utatur. CORRAD.

ORATOR.

AD M. BRUTUM.

ARGUMENTUM.

Hujus libri summum consilium hoc est, ut perfecti ab omnibus partibus & absoluti oratoris species quædam & forma effingatur, quam intuens futurus orator, ad perfectam eloquentiam conformare orationem possit. Summa autem totius disputationis huc redit, ut orator perfectus is sit, qui tria illa dicendi genera ita habeat in potestate, ut parva summissè, modica temperatè, magna graviter dicere possit. Vide cap. 29. *Hanc disputationem ita instruxit, ut posito tanquam fundamento eloquentiæ, philosophiæ studio,* cap. 3. 4. *primò de tribus dicendi generibus agat, eáque occasione verum Atticum dicendi genus hoc esse aiat, quod omnia aptè possit eloqui, non aridum illud & jejunum, quod quidam consectarentur,* cap. 5. 9. *Deinde verò tria oratori videnda ostendat, quid, quo loco, & quo modo dicat: quorum primum in inventione, alterum in dispositione, tertium in elocutione versetur,* cap. 10. 18. *Ac summam eloquentiæ vim in elocutione positam doceat, quæ tum quidem perfecta sit, cùm sit ad docendum, delectandum, flectendum accommodata, hoc est, tribus illis generibus commodè utatur: cujusmodi elocutio quibus quasi signis agnoscatur & judicetur, fusè persequitur,* cap. 19. 38. *Tandem ipsa forma ac character orationis traditur, & de verborum sententiarúmque luminibus,* cap. 39. 40. *ac de collocatione verborum,* cap. 44. *& seq.*

Ea

Ea autem cernitur, vel cùm extrema cum primis aptè cohærent, & enuntiantur ſuaviſſimis vocibus; vel cùm forma ipſa concinnitáſque verborum conficit orbem ſuum; vel tertiò cùm periodi aptè numeroſéque cadant. Itaque tandem agitur de numero, cujus origo, cap. 52. *cauſa* cap. 53. *natura*, cap. 53. *& uſus*, cap. 61. *declaratur.* ERNESTUS.

UTRUM difficilius, aut majus eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diù multúmque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unicè diligerem, cuíque me cariſſimum eſſe ſentirem, præſertim & juſta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & ſuſcipere tantam rem, quantam non modò facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti; vix arbitrabar eſſe ejus, qui vereretur reprehenſionem doctorum, atque prudentium. Quid enim eſt majus, quàm cùm tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, judicare, quæ ſit optima ſpecies, & quaſi figura dicendi? Quod quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi ſpe, quàm, experiendi voluntate. Malo enim, cùm ſtudio tuo ſim obſecutus, deſiderari à te prudentiam meam, quàm, ſi id non fecerim, benevolentiam. 1

Quæris igitur, ídque jam ſæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum & perfectiſſimum judicem. In quo vereor, ne, ſi id, quod vis, effecero, eúmque oratorem, quem quæris, expreſſero, tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant. Sed par eſt omnes omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiverunt. Quòd ſi quem aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenii vis fortè deficiet, aut minùs inſtructus erit magnarum artium diſciplinis: teneat tamen eum curſum, quem poterit. Prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis, tertiiſque conſiſtere. Nam in poëtis, non Homero ſoli

li locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientiâ & copiâ cæterorum studia restinxit.

2 Nec solùm ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Ialysi [1], quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris [2] pulchritudinem imitari. Nec simulacro Jovis Olympii [3], aut Doryphori [4] statuâ deterriti, reliqui minùs experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut, cùm summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus verò, Græcis quidem, admirabile est, quantùm inter omnes unus excellat. Attamen, cùm esset Demosthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in præstantibus rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima.

Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densiùs, apud alios fortasse rariùs. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo

1. *Ialysi*] De hac Ialysi imagine vide Gellium, lib. xv. cap. 31.

2. *Coæ Veneris*] De hac Venere Plinius, lib. xxxv. cap. 10.

3. *Jovis Olympii*] De quo Plinius, xxxv. 8. & Pausanias in Eliac.

4. *Doryphori*] Plin. ibid.

5. *Quo non pulchrius sit, &c.*] Methodum hîc Platonicam ab Aristotelea diversam sequitur Tullius. Plato viâ sapientiæ altissimas rerum causas investigat; ideas rerum perfectissimas mente exprimit, & ab universalibus, ut aiunt, ad singularia descendit. Aristoteles viâ scientiæ proximas rerum causas inquirit, & à singularibus ad universalia progreditur. De perfecto oratore si disserendum sit Aristoteleo more, videndum quid in singulis oratoribus sit eximium, & collatis singulorum virtutibus, exprimenda generatim oratoris imago. At si dicendum sit more Platonico, perfectæ eloquentiæ species cogitatione comprehendenda, ad quam singulos

ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id fit[5], unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest; cogitatione tantùm, & mente complectimur. Itaque & Phidiæ simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec verò ille artifex, cùm faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat.

Ut igitur in formis & figuris est aliquid perfectum & excel-
lens, cujus ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ 3
sub oculos ipsa cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat *ideas*[6] ille non intelligendi solùm, sed etiam dicendi gravissimus auctor & magister, Plato: eásque gigni negat, & ait semper esse, ac ratione & intelligentia contineri: cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutiùs esse uno & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione & viâ disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciémque redigendum.

Ac video, hanc primam ingressionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia[7] repetitam, & eam quidem cùm antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus satis-

---

gulos oratores dirigamus. PRUSTEUS.

6. *Appellat ideas*] Idea Platonica aliud nihil est, nisi rei naturalis exemplum: ut enim prudens artifex ex imagine quam animo informavit, opus dirigit & efficit; ita Deus, cujus infinita est providentia, ex specie, quæ divinæ menti insidet, omnia molitur. Hæc porrò species est idea, quæ non gignitur; sed semper est, ac ratione & intelligentiâ continetur. Quò propiùs ad illam ideam accedit opus aliquod, eò perfectius censetur. Exempli gratiâ, pulchritudo in corporibus est magis expressa ideæ similitudo. Ejusmodi rerum ideæ utrùm hominum animis innatæ sint, an adventitiæ, & usu acquirendæ, disceptant Platonici. Vide Platonem in Parmenide, in Timæo, lib. x. de Rep. &c. ID.

7. *E media philosophia*] Mediam philosophiam dicit illam secretissimam, quia secretiora sunt ea quæ rebus in mediis latent. *Antiquam*, accipe Platonicam. *Subobscuram*, quòd idearum species non cadit in sensum, sed in mentem & cogitationem. STREBÆUS.

ſatisfaciet res ipſa cognita, ut non ſine cauſa altè repetita videatur: aut reprehendent, quod inuſitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me ſæpe nova videri dicere intelligo, cùm pervetera dicam, ſed inaudita pleriſque: & fateor, me oratorem, ſi modò ſim, aut etiam quicumque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academiæ ſpatiis exſtitiſſe. Illa enim ſunt curricula multiplicium variorúmque ſermonum, in quibus Platonis primùm impreſſa ſunt veſtigia: ſed & hujus, & aliorum philoſophorum diſputationibus, & exagitatus maximè orator eſt, & adjutus. Omnis enim ubertas, & quaſi ſilva dicendi, ducta ab illis eſt, nec ſatis tamen inſtructa ad forenſes cauſas: quas, ut illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus Muſis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forenſis ſpreta à philoſophis & repudiata, multis quidem illa adjumentis magníſque caruit; ſed tamen ornata verbis atque ſententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium reprehenſionémque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit.

4 Poſitum ſit igitur in primis, (quod pòſt magis intelligetur) ſine philoſophia non poſſe effici, quem quærimus, eloquentem: non ut in eâ tamen omnia ſint, ſed ut ſic adjuvet, ut palæſtra hiſtrionem [8]. Parva enim magnis ſæpe rectiſſimè conferuntur. Nam nec latiùs, nec copioſiùs de magnis, variíſque rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præſtitiſſe cæteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ phyſici fuerit auditor: à quo cenſet, eum, cùm alia præclara quædam & magnifica didiciſſet, uberem & fecundum fuiſſe, gnarúmque (quod eſt eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quǽque animorum partes pellerentur. Quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt:

8. *Ut palæſtra hiſtrionem*] Hiſtriones ſunt actores fabularum, qui mitti ſolebant ad palæſtritas. Et id Quintilianus fieri ſuadet, ut exercitatione palæſtræ membra decentiùs & corpus moverent, aptiúſque geſtúm componerent: cujus exactores ſeveros Athenienſes fuiſſe conſtat, atque Romanos, recepta celebritate & magnificentiâ ludorum ſcenicorum. Ut igitur in ſcena videmus hiſtrionem prudentiores, operámne palæſtræ dederit, intelligunt: ita qui dicentem audiunt oratorem, ſentiunt quantùm diſciplinâ & eruditione

test: cujus ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec verò sine philosophorum disciplina, genus & speciem cujusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec judicare, quæ vera, quæ falsa sint; neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio magnam orationis suppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus? sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest?

Ad has tot tantásque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir naturâ peracutus & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *disertos* ait se vidisse multos, *eloquentem* omnino neminem. Insidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsâ non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se & in aliis desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, videbat. 5

Quòd si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit: habuit profectò comprehensam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille vix deo concessum esse dicebat; at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

Tria sunt omnino genera dicendi [9], quibus in singulis qui- 6

tione profecerit: útque plus habet histrio quàm palæstrita, sic summus orator, quàm philosophus ille cui popularis eloquentia deest. STREBÆUS.

9. *Tria sunt genera dicendi*] Hæc est Græcorum doctrina, qui triplicem dicendi characterem statuunt, *ἁδρὸν, ἰσχνὸν, μέσον, uberem, gracilem, mediocrem.* Uberi dignitas est & amplitudo: gracili venustas & subtilitas; medius in confinio est, utriusque modi particeps. His singulis virtutibus vitia agnata sunt. Sufflati atque tumidi fallunt pro uberibus, squallen-

dam floruerunt: peræquè autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum gravitate, & majestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permovendos, & convertendos animos instructi, & parati. Quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa: alii lævi, & instructa, & terminata. Et contrà tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora, facientes, subtili quadam & pressa oratione limati. In eodémque genere alii callidi, sed impoliti, & consultò rudium similes & imperitorum: alii in eâdem jejunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, & leviter ornati.

Est autem quidam interjectus, inter hos medius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, ut cinnus [10] amborum, in neutro excellens, utriusque particeps; vel utriusque (si verum quærimus) potiùs expers. Isque uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem & æquabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, toros [11], omnémque orationem ornamentis modicis verborum, sententiarúmque distinguit. Horum singulorum generum quicumque vim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, satisne id, quod volumus, effecerint.

7 Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornatè, ac graviter, iidem versutè, & subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! Esset egregium non quærere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multùm tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quòd amarem meos, recordor longè omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam; non ad eam,

---

squallentes & jejuni dicti pro gracilibus, incerti & ambigui pro mediocribus. *Gellius lib.* VII. cap. 14. Grandiloquus est Cicero in oratione pro Milone, tenuis & acutus cùm dicit pro Cecinna, temperatus in oratione pro lege Manilia. PRUSTEUS.

10. *Ut cinnus*] Perperam nonnullis in editionibus habetur *vicinus*. Veram lectionem ex Nonio Marcello ab eruditis detectam attulimus. *Cinnus*, inquit, *est commissio plurimorum*,

eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior exstitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Atticè volunt dicere, ut mirentur hunc maximè, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. Quid enim sit Atticum, discant, eloquentiámque ipsius viribus, non imbecillitate suâ, metiantur. Nunc enim tantùm quisque laudat, quantùm se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, judicio minùs firmo præditos, docere, quæ sit propria laus Atticorum, non alienum puto.

Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum pru- 8
dentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eámque, & ad eorum arbitrium & nutum totos se fingunt & accommodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Mysia, quòd minimè politæ, minimé que elegantes sunt, adsciverunt aptum suis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato [12] interjecto mari) Rhodii nunquam probaverunt, Græci autem multò minùs, Athenienses verò funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens, sincerúmque judicium, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, & elegans. Eorum religioni cùm serviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat.

Itaque hic, quem præstitisse diximus cæteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longè optima, summissiùs à primo: deinde, dum de legibus disputat, pressiùs: pòst sensim incedens, judices ut vidit ardentes, in reliquis exsultavit audaciùs. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æschines quædam, & exagitat; illudénsque, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quin etiam quærit ab ipso, cùm quidem eum belluam appellet, utrùm illa verba, an

morum, unde & concinnare dicitur. Deinde locum hunc integrum subjicit. IDEM.

11. *Ut in corona, toros*] Volubile genus orationis & rotundum ut corona, suscipit ad ornamentum partes eminentiores, quasi toros, ne tanquam politum marmor, varietatis jucunditate careat. STREBÆUS.

12. *Non ita lato*] Decem ferè leucis Gallicis Rhodus distat à litoribus Cariæ. PRUST.

portenta sint: ut Æschini ne Demosthenes quidem videatur Atticè dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, ídque restinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans jocatur Demosthenes [13], negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cùm etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cùm verò inclinata ululantíque voce, more Asiatico, canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis potiùs non juberet auferri?

9 Ad Atticorum igitur aures teretes [14] & religiosas qui se accommodant, ii sunt existimandi Atticè dicere. Quorum genera plura sunt; hi unum modò * quale sit [15], suspicantur. Putant enim, qui horridè incultéque dicat, modò id eleganter enucleatéque faciat, eum solum Atticè dicere. Errant, quòd solum: quòd Atticè, non falluntur. Istorum enim judicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ sine controversia deferebantur. Qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poëta fulgere, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur Atticè venustissimus ille scriptor ac politissimus Lysias. Quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quòd tenuis sit, atque inornatus, sed quòd nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornatè verò, & graviter, & copiosè dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Æschines, néve Demosthenes Atticus.

Ecce autem aliqui se Thucydidios esse profitentur, novum quoddam imperitorum & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur: non illum quidem am-

---

13. *Jocatur Demosthenes*] Verba Demosthenis sunt: Πάνυ γὰρ παρὰ τοῦτο οὐχ ὁρᾷς γέγονε τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα, εἰ τουτὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διελέχθην ἐγώ. ἢ δευρὶ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ, παρήνεγκα. *Præclarè sanè se habeant fortunæ Græcorum, uti videre potes, hoc si verbum, non illud locutus sim: aut si manum huc, non illuc, protulerim.* Ex his facile est intelligere, locum Ciceronis esse corruptum, & hoc modo legendum. *Negat in eo positas esse fortunas Græciæ, hoc an illud dixerit verbum, huc an illuc manum porrexerit.* STREBÆUS. Emendavit Lamb. *hoc an illud locutus sit.* Quæ sit sententia, vident omnes: quæ fuerint Ciceronis verba, nemo.

14. *Atticorum igitur aures teretes*] Dixit hîc Cicero *teretes aures*, sicut Horatius os rotundum: *Graiis dedit ore rotundo Musa loqui.* Acron interpretatur os perfectum. Aures ergo *teretes*, perfectæ, perpolitæ, delicatæ, quæque sonis asperioribus facillimè lædantur. Reli-

amplum atque grandem; subtilem & elegantem tamen, & qui in forensibus caussis possit præclarè consistere. Thucydides autem res gestas & bella narrat & prælia, graviter sanè & probè: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras abditásque sententias, vix ut intelligantur: quod est oratione civili vitium vel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio [16] excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò unquam Græcorum rhetorum à Thucydide quidquam dùxit? At laudatus est ab omnibus. Fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis: non ut in judiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque nunquam est numeratus orator. Nec verò, si historiam non scripsisset, nomen ejus non exstaret [17], cùm præsertim fuisset honoratus & nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cùm mutila quædam & hiantia locuti sunt, quæ vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cujus sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eâdem eloquentiâ informandum, quam in nullo cognovit Antonius.

Magnum opus omnino & arduum, Brute, conamur: sed 10
nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non desiderio solùm (quo quidem conficior) congressus nostros,

Religiosæ verò, quæ nihil corruptum, nihil fœdum, nihil putidum admittunt: contrà legunt pura omnia, sancta, & incorrupta, ut fieri solet in observatione cæremoniarum. IDEM.

* *Quale*] Lamb. *quale id cumque*

15. *Hi unum modò quale sit*] Sensus est: Atticè dicentium plura sunt genera; sed Latini qui se dicere Atticè putant, unum sibi genus qualecumque sit, fingunt. PRUSTEUS.

16. *Atheniensium beneficio*] Primos omnium Athenienses agriculturæ rationem à Triptolemo edoctos fuisse, memoriæ proditum est. PRUSTEUS.

17. *Nomen ejus non exstaret*] Ita Lambini editiones, quod cum verbis sequentibus magis congruit. Ut sententia sit; Nunquam Thucydides locum inter oratores habuit, celebris est tantùm historici nomine: non continuò tamen, si historiam non scripsisset, oblivioni fuisset traditus, si quidem & nobilitate & honoribus Athenis inclaruit. In aliis editionibus particula negans supprimitur. IDEM.

consuetudinem victûs, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili famâ virtutum incredibilium, quæ specie dispares, prudentiâ conjunguntur. Quid enim tam distans, quàm à severitate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controversiis dijudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos, placatósque dimittas. Itaque efficis, ut, cùm gratiæ causâ nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris [18] una Gallia [19] communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cùm in Italiæ luce [20] cognosceris, versarísque in optimorum civium vel flore vel robore. Jam quantum illud est, quod in maximis occupationibus [21] nunquam intermittis studia doctrinæ? semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum?

Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto [22]: quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem. Sed testificor, me à te rogatum, & recusantem, hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quæstionem non potuero, injusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. In quo tamen [23] judicii nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.

Sed

18. *Omnibus terris*] Post hæc verba vulgati omnes virgulam adscribunt, quæ videtur delenda esse, ut sic ordinentur voces: *Ergo Gallia una non ardet incendio communi terris omnibus.* Potest etiam scribi, *ex omnibus terris*, quo modo ante Victorianam editionem vetustiores habuerant. Olivetus.

19. *Una Gallia*] Trajecturus in Africam Cæsar adversus Catonem & Scipionem, Bruto Galliam Cisalpinam, magna illius provinciæ felicitate, commisit. *Plutarchus* in *M. Bruto.* Idem.

20. *In Italiæ luce*] In Gallia, quæ sit lux Italiæ. Ad quod faciunt hæc in Antoniana tertia. *Nec verò de virtute, constantia, gravitate provinciæ Galliæ taceri potest. Est enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis.* Illic Italiæ florem Galliam, hîc optimorum civium florem: illic imperii firmamentum, hîc optimorum civium robur variè dixit. Streb.

21. *In maximis occupationibus*] Adeò studio literarum deditum fuisse Brutum scribit Plutarchus, ut in castris daret operam legendis libris, & paulò ante Pharsalicam pugnam, aliis de eventu pugnæ sollicitis, ipse Polybii epitomen componeret. Prusteus.

22. *Catone absoluto*] Non est hic *Cato major*, seu liber de Senectute, sed laudatio Catonis Uticensis, qui, ne veniret in potestatem

Cæsa-

Sed in omni re difficillimum est, formam (quod χαρακτὴρ Græcè dicitur) exponere optimi: quòd aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quòd non discedit à communi more verborum; Pacuvio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratíque sunt versus; multa apud alterum negligentiùs. Fac alium Accio. Varia enim sunt judicia, ut in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: contrà alios nitida, læta, collustrata delectant. Quid est, quo præscriptum [24] aliquod, aut formulam exprimas, cùm in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimavíque, in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: ídque ab eo posse, qui ejus rei gnarus esset, judicari. 11

Sed quoniam plura sunt orationum genera, eáque diversa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, suasionum, & historiarum, & talium scriptionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum [25], multíque alii, qui sunt nominati sophistæ, reliquarúmque rerum, quæ absunt ab forensi contentione, ejúsque totius generis, quod Græcè ἐπιδεικτικὸν [26] nominatur, quod, quasi ad inspiciendum, delectationis causâ comparatum est, formam non complectar hoc tempore: non quò negligenda sit: est enim illa quasi nutrix ejus oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere.

Ab

Cæsaris, ipse sibi manus attulerat: in quem Cæsar Anticatones edidit, ut Ciceronem refutaret. Strebæus.

23. *In quo tamen*] Si culpatur judicium meum, quòd opus aggressus sim, cui efficiendo non eram idoneus; laudabitur quidem voluntas dandi hujus tibi muneris. Anonym.

24. *Præscriptum*] Literarum characteres priùs scripti, quos ludi magister pueris imitandos proponit. Prusteus.

25. *Panegyricum*] In quo elaborando decem aut etiam quindecim annos Isocratem consumpsisse tradunt. Oratio ex suasione & laudatione mixtâ, cujus primâ parte laudes Atheniensium persequitur, alterâ eosdem ad bellum regi Persarum inferendum impellit. Idem.

26. Ἐπιδεικτικὸν] Quod quid differat à laudatione, Quintilianus, III. 4, ostendit his verbis: Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non ita demonstrationis vim habere, quàm ostentationis videtur, & multùm ab illo encomiastico differre. Nam ut continet laudativum in se genus, ita non intra hoc solum consistit. An quisquam negaverit panegyricos ἐπιδεικτικοὺς esse? Atqui formam suadendi habent, & plerumque de utilitatibus Græciæ loquuntur. Hæc ille. Unde scias ἐπιδεικτικὸν genus latiùs patêre, quàm quod laudativum vocatur. Strebæus.

Ab hac & verborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentiâ. Datur etiam venia concinnitati sententiarum: & arguti certique & circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriáque, non ex insidiis, sed apertè, ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demensa, & paria respondeant; ut crebrò conferantur pugnantia, comparentúrque contraria; & ut pariter extrema terminentur, eundémque referant in cadendo sonum: quæ in veritate causarum & rariùs multò facimus, & certè occultiùs. In Panathenaico [27] autem Isocrates ea studiosè consectatum fatetur. Non enim ad judiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat.

Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium, primùm, & Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multósque alios, quos λογοδαιδάλους [28] appellat in Phædro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modò primúmque nascentia, minuta, & * versiculorum similia quædam, nimiúmque depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidésque mirabiles: quorum ætas cùm in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissimè tamen ipsi à talibus deliciis, vel potiùs ineptiis, abfuerunt. Alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primísque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberiùs, quàm superiores, & ornatiùs dicere.

13 Horum ætati successit Isocrates, qui præter cæteros ejusdem generis laudatur semper à nobis, nonnunquam, Brute, leviter & eruditè [29] repugnante te. Sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cùm concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba † junxisse; Thucydides autem præfractior, nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilata-

27. *Panathenaico*] Isocratis oratione sic appellatâ, vel quòd habita fuerit Panathenæis solemnibus feriis, vel quòd Atheniensium omnia egregiè facta, eorúmque laudes ab ultima origine repetit. Eam orationem scripsit annos natus nonaginta quatuor, & in exordio fatetur Isocrates juniorum se rhetorum flosculos studiosiùs conquisivisse. Prust.

latare verbis, & mollioribus numeris explere ſententias. In quo cùm doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes exſtiterunt, domus ejus officina habita eloquentiæ eſt. Itaque ut ego, cùm à noſtro Catone laudabar, vel reprehendi me à cæteris facilè patiebar: ſic Iſocrates videtur teſtimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Eſt enim (ut ſcis) quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis verbis loquens Socrates. » Adoleſcens etiam nunc, ô Phædre, Iſocrates eſt: ſed quid » de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Ma- » jore mihi ingenio videtur eſſe, quàm ut cum orationibus Ly- » ſiæ comparetur. Præterea ad virtutem major indoles: ut mini- » mè mirum futurum ſit, ſi, cùm ætate proceſſerit, aut in hoc » orationum genere, cui nunc ſtudet, tantùm, quantùm pue- » ris, reliquis præſtet omnibus, qui unquam orationes attige- » runt; aut, ſi contentus his non fuerit, divino aliquo animi » motu majora concupiſcat. Ineſt enim naturâ philoſophia in » hujus viri mente quædam. Hæc de adoleſcente Socrates auguratur. At ea de ſeniore ſcribit Plato, & ſcribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum. Hunc miratur unum. Me autem, qui Iſocratem non diligunt, unà cum Socrate, & cum Platone errare patiantur.

Dulce igitur orationis genus, & ſolutum, & effluens, ſententiis argutum, verbis ſonans, eſt in illo epidictico genere, quod diximus proprium ſophiſtarum; pompæ, quàm pugnæ aptius; gymnaſiis & palæſtræ dicatum; ſpretum & pulſum foro. Sed quòd educata hujus nutrimentis eloquentia, ipſa ſe poſtea colorat, & roborat, non alienum fuit de oratoris quaſi incunabulis dicere. Verùm hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationémque veniamus.

Quoniam tria videnda ſunt oratori, quid dicat, & quo quid- 14
que loco, & quomodo; dicendum omnino eſt, quid ſit optimum in ſingulis, ſed aliquantò ſecus atque in tradenda arte di-

28. Λογοδαιδάλους] Id eſt, artificioſi ſermonis fabricatores.

* *Verſiculorum*] Lamb. *verſicolorium*

29. *Leviter & eruditè*] Quid ſi pro *leviter* legas *leniter*? Hujus quidem adverbii ſignificatio accommodata eſt ad naturam M. Bruti, qui benignitate ſumma fuit. Quod Cicero in hoc libro teſtatus eſt. MURETUS.

* *Junxiſſe*] Grut. *vinxiſſe*

ci ſolet. Nulla præcepta ponemus, (neque enim id ſuſcepimus) ſed excellentis eloquentiæ ſpeciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus; ſed qualis nobis eſſe videatur.

Ac duo breviter prima. Sunt enim non tam inſignia ad maximam laudem, quàm neceſſaria, & tamen cum multis pænè communia. Nam & invenire, & judicare, quid dicas, magna illa quidem ſunt, & tanquam animi inſtar in corpore: ſed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: qua tamen in cauſa eſt vacua prudentia [30]? Noverit igitur hic quidem orator, quem ſummum eſſe volumus, argumentorum & rationum locos. Nam quoniam, quidquid eſt quod in controverſia aut in contentione verſetur, in eo, aut sitne, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: sítne, ſignis: quid ſit, definitionibus: quale ſit, recti, pravíque partibus: quibus ut uti poſſit orator, non ille vulgaris, ſed hic excellens, à propriis perſonis & temporibus ſemper, ſi poteſt, avocat controverſiam. Latiùs enim de genere, quàm de parte, diſceptare licet: ut, quod in univerſo ſit probatum, id in parte ſit probari neceſſe. Hæc igitur quæſtio à propriis perſonis & temporibus, ad univerſi generis orationem traducta, appellatur *theſis*. In hac Ariſtoteles adoleſcentes, non ad philoſophorum morem tenuiter diſſerendi, ſed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatiùs, & uberiùs dici poſſit [31], exercuit: idémque locos, (ſic enim appellat) quaſi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

15 Facilè igitur hic noſter, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctiſſimum & perfectiſſimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes; utetur aptis generatim; diſcet ex quo emanent etiam, qui communes appellantur loci. Nec verò utetur imprudenter hac copiâ, ſed omnia expendet, & ſeliget. Non enim ſemper, nec in omni-

30. *Qua tamen in cauſa vacua eſt prudentia*] Locum ſanè difficilem ſic opinor poſſe explicari: ut ſit correctio. Dixit invenire, judicare, propria magis prudentiæ eſſe, quàm eloquentiæ. Tum ſubjungit, quaſi corrigendo: Sed tamen qua in cauſa eſſe poteſt eloquentia ſine prudentia? Nulla cauſa eſt, nullum genus dicendi, in quo eloquentia eſſe poſſit

omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt.

Judicium igitur adhibebit: nec inveniet solùm quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius ingeniis, iis præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fœcundæ & uberes, non solùm fruges, verùm herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut levia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur; quorum ab oratoris judicio delectus magnus adhibebitur. Alioqui quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit?

Jam verò ea, quæ invenerit, quâ diligentiâ collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditúsque ad causam faciet illustres: cúmque animos prima aggressione occupaverit, infirmabit, excludétque contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabítque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim brevitérque descripsimus.

Sed, ut antè dictum est, in his partibus (etsi graves atque 16
magnæ sunt) minùs & artis est, & laboris. Cùm autem, quid, & quo loco, dicat, invenerit, illud est longè maximum, videre, quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quòd si in philosophia tantùm interest quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio?

Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inveniendo & in collocando summum esse oratorem vellem: sed id mihi quærere videbare, quod genus ipsius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, dii immorta-

possit vacua, destituta prudentiâ. Est enim, quemadmodum infrà dicetur cap. 21. *eloquentiæ, sicut cæterarum rerum fundamentum sapientia.* Anonymus.

31. *Ut ornatiùs & uberiùs dici possit*] Lego, *posset*, ut meliùs se habeat ratio Latinæ linguæ, quia in constructione præcedit, *exercuit*, verbum perfecti temporis. Et ita legitur in MS. Harleiensi, qui penes est honoratissimum Comitem Oxonii. Pearcius.

mortales! atque omnium difficillimam. Nam cùm eſt oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut ſequatur quocumque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multùm inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitáſque cordi eſt, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Diſtincta alios, & interpuncta intervalla, moræ, reſpirationéſque delectant. Quid poteſt eſſe tam diverſum? Tamen eſt in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate & æquabilitate, & puro quaſi quodam & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, & ſeveritatem quandam verbis, & orationis quaſi mœſtitiam ſequuntur: quódque paulò antè diviſimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera eſſe diximus, totidem oratorum reperiuntur.

17 Et, quoniam cœpi jam cumulatiùs hoc munus augere, quàm à te poſtulatum eſt, (tibi enim tantùm de orationis genere quærenti, reſpondi etiam breviter de inveniendo & collocando) ne nunc quidem ſolùm de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis: ita prætermiſſa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum artium.

Quo modo autem dicatur, id eſt in duobus, in agendo, & in eloquendo. Eſt enim actio quaſi corporis quædam eloquentia, cùm conſtet è voce atque motu. Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum, qui maximè voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jamdudum noſtra indicat oratio, utcumque ſe affectum videri, & animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit ſonum: de quo plura dicerem, ſi hoc præ-

32. *Nam & infantes*] Actionem plurimùm valere probant eventus. Nam & *infantes*, id eſt, infacundi viri, rudéſque dicendi, ut Cn. Lentulus, actionis dignitate, bona & decora pronunciatione, eloquentiæ fructum & gloriam tulerunt. Et *diſerti*, quibus è diverſo opponuntur infantes, deformitate agendi, hoc eſt indecora & fœda pronunciatione, à multis infantes & indiſerti putati ſunt: cujuſmodi L. Cottam dicit Cicero fuiſſe. STREBÆUS.

33. *Eſt autem cantus*] A natura datur vox, ab arte flexus, à flexu gignitur cantus. Qui ſi temperatus eſt in actione, decet oratorem maximè in affectibus movendis. STREB.

34. *Ipſa enim natura*] Cantus hic in oratione, ſicut cætera omnia, cepit à natura ſeminarium, arte & humana induſtria colendum. Natura modulata eſt hominum orationem, certáſque voces ad agendum dedit: & ut impetu quodam proferrentur animo concepta, & aurem ferirent, in omni verbo poſuit

præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres. Dicerem etiam de gestu, cum quo junctus est vultus. Quibus omnibus, dici vix potest, quantùm intersit, quemadmodum utatur orator. Nam & infantes [12], actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: & diserti, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut jam non sine causa Demosthenes tribuerit, & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac; hæc autem sine eloquentia, tanta est; certè plurimùm in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contentâ voce, atrociter dicere: & summissâ, leniter: & inclinatâ, videri gravis; & inflexâ, miserabilis. Mira est enim quædam natura vocis: cujus quidem, è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, & tam suavis varietas perfecta in cantibus.

Est autem in dicendo etiam quidam cantus [13] obscurior, non 18
hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus, pænè canticum: sed ille, quem significat Demosthenes, & Æschines, cùm alter alteri objicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illúmque sæpe dicit voce dulci & clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendæ suavitatis in vocibus. Ipsa enim natura [14], quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec unâ plus, nec à postrema syllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria.

Ac vocis quidem bonitas optanda est. Non est enim in nobis, sed tractatio atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit; omnes sonorum, tum intendens, tum remittens,

suit acutam vocem, nec unâ plus, ut esset varietas: nec à postrema syllaba citra tertiam, ne quid spiritus laboraret. Omne verbum aut unius est syllabæ, aut duarum, aut trium, pluriúmve. Si in verbo trium syllabarum pluriúmve fuerit accentus in tertia ab extrema, is semper erit acutus, ut φιλόσοφος, dóminus. Si fuerit accentus in secunda à fine, aut acutus erit, ἀνθρώπῳ, viríli, λόγος, déus: aut circumflexus: ut ῥωμαῖον, ῥῶμα, Românus, Rôma. Quòd igitur inflexus ex acuto est & gravi, non defuerit acutus, si ponetur inflexus. In ultima nunc est acutus, βασιλεύς, dúx: nunc circumflexus, βοῦς, bôs. Nihil refert an unius sint syllabæ verba, an verò plurium. Nunquam gravis erit ultima, nisi cùm verbum acutum ceperit aliam ab ultima sedem, propter quod mutarit accentum, ut ὁ βασιλεὺς ἔφη, dùx locutus est. Jam gravis hic est pro acuta. Ergo

tens, persequetur gradus: idémque motu sic utetur, nihil ut superfit in gestu. Status erectus & celsus: rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eáque rara: nulla mollitia cervicum [35], nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remissis.

Vultus verò, qui secundùm vocem plurimùm potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo cùm effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam ut imago est animi, vultus; sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt.

19 Sed jam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est oratione, cætera in eo latêre, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & Græcè ab eloquendo *ῥήτωρ*, & Latinè *eloquens* dictus est. Cæterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vindicat: dicendi autem, id est eloquendi maxima vis, soli huic conceditur. Quanquam enim & philosophi quidam ornatè locuti sunt, (siquidem & Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, & Aristoteles Isocratem ipsum lacessivit [36], & Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt: & longè omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, exstitit * & gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quo-

---

go natura in omni verbo posuit acutam vocem, quæ cùm altiùs ederetur, & reliquæ summissiùs consonarent, jucundam è varietate cieret modulationem. Interim unum verbum duos habet accentus acutos, sed unum ab alio verbo ducit, ut *φιλόσοφοί τε*, dóminíve. An acutam vocem dicit eam quæ clariùs auditur, magísque ferit aures, non illam tantùm, quam propriè dicimus acutam? STREBÆUS.

35. *Nulla mollitia cervicum*] Dixit rectum casum *mollitia*, non *mollities*, propter literam sequentem: & *cervicum*, non *cervicis*, quòd illud verbum singulariter rariùs usurparetur. Nam primus Hortensius *cervicem* singulari numero dixisse fertur. STREB.

36. *Aristoteles Isocratem ipsum lacessivit*] Cicero de Orat. III, 35, sic de eadem (ut videtur) re loquitur: *Aristoteles, cùm florere Isocratem nobilitate discipulorum videret . . . . mutavit repentè totam formam propè disciplinæ suæ . . . Itaque ornavit & illustravit doctrinam illam omnem, rerúmque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit.* Et in Tuscul. I, 4: *ut Aristoteles . . . . cùm motus esset Isocratis rhetoris gloriâ, dicere etiam cœpit adolescentes doce-*

quorum sedare animos malunt, quàm incitare. Sic de rebus placatis, ac minimè turbulentis, docendi causâ, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipso, quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum & umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec vincta numeris, sed soluta liberiùs. Nihil iratum [37] habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodam modo. Itaque sermo potiùs, quàm oratio, dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est.

Sophistarum, de quibus suprà dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quòd cùm sit his propositum non perturbare animos, sed placare potiùs, nec tam persuadere, quàm delectare: & apertiùs id faciunt quàm nos, & crebriùs: concinnas magis sententias exquirunt, quàm probabiles: à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, verba apertiùs transferunt, eáque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, adversa contrariis, sæpissiméque similiter extrema definiunt.

Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornatè, 20
& regio sæpe aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones & hortationes: sed in his tracta quædam & fluens expetitur,

---

docere. Ex his duobus locis mihi videtur hîc legendum esse, *Aristotelem Isocrates ipsum lacessivit.* PEARCIUS.

* *Et gravitate*] Lambinus una voce auctior, *& suavitate, & gravitate.* Velim ex MSS. Ut ut est, non displicet sanè.

37. *Nihil iratum*] Id est, quod iram concitet audienti: nihil invidum, quod invidiam moveat: nihil atrox, quod exaggeret facinus: nihil mirabile, quod audienti afferat stuporem: nihil astutum, quod capiat falIátque disceptatorem: sed est casta sine popularium opinionum corruptela, custos veritatis illius naturalis, virgo incorrupta quodam modo, simplex oratio, integerrima virtutis indagatrix. Intellige orationem Platonis, Xenophontis, Theophrasti, & optimorum, non istorum qui se vocant philosophos, cùm sint tamen infantissimi. Oratio eloquentis invidet, atrociter adauget, admirationes inducit, nolentem trahit, se commiscet populari contagione, ut ad sanitatem reducat: audax irrumpit, & tanquam virago & Amazonum fortissima aditum rumpit, quærítque victoriam. STREBÆUS.

titur, non hæc contorta & acris oratio. Ab his non multò secus, quàm à poëtis, hæc eloquentia, quam quærimus, sevocanda est. Nam etiam poëtæ quæstionem [38] attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. Numero maximè videbantur antea, & versu: nunc apud oratores jam ipse numerus increbuit.

Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu, (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Græcè ῥυθμὸς dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etsi absit à versu, tamen, quòd incitatiùs feratur, & clarissimis verborum luminibus utatur potiùs poëma putandum, quàm comicorum poëtarum: apud quos, nisi quòd versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. Nec tamen id est poëtæ maximum: etsi est eo laudabilior, quod virtutes oratoris persequitur, cùm versu sit adstrictior.

Ego autem etiam si quorundam grandis & ornata vox est poëtarum, tamen in ea cùm licentiam statuo majorem esse, quàm in nobis faciendorum, jungendorúmque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quàm rebus inserviunt. Nec verò, si quid est [39] unum inter eos simile, (id autem est judicium, electióque verborum) propterea cæterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, &, si quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Sejunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poëtarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit.

21 Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quærimus) is, qui in foro causísque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare, necessitatis est: delectare, suavitatis:

38. *Poëtæ quæstionem*] Id est, ut dubitaremus effecerunt, quidnam esset illud quo ipsi differrent ab oratoribus. Numero maximè videbantur antea, & versu, tunc cùm Homerus, Hesiodus, Euripides, aliíque veteres scripserunt ante tempora Thrasymachi & Isocratis, qui primi numeros invenerunt. Ut autem cætera, sic etiam numerus poëticus ab oratorio differt. In illo certi atque numerati pedes. In hoc pedes quidem sunt, sed neque certi, neque numerati. In illo certa spatia, certi ordines, certíque fines: oratorio numero neque certa spatia, neque certi ordines, neque certi fines, sed ad aurium mensuram

vitatis: flectere, victoriæ. Nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimùm. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris est.

Magni igitur judicii, summæ etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator hujus tripartitæ varietatis. Nam & judicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quàm, quid deceat, videre. Πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus sanè decorum. De quo præclarè, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Hujus ignoratione non modò in vita, sed sæpissime & in poëmatis, & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solùm, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: sempérque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longè, & latè patentem, philosophi solent in officiis tractare, (non cùm de recto ipso disputant; nam id quidem unum est) grammatici in poëtis, eloquentes in omni & genere & parte causarum. Quàm enim indecorum est, de stillicidiis cùm apud unum judicem dicas, amplissimis verbis, & locis uti communibus: de majestate populi Romani summissè & subtiliter? Hic genere toto.

At personâ alii peccant, aut suâ, aut judicum, aut etiam ad- 22
versariorum: nec re solùm, sed sæpe verbo: etsi sine re nulla

suram longis & brevibus ad finem usque decurrit. STREBÆUS.

39. *Nec verò, si quid est*] Unum inter eos simile est, judicium, electióque verborum, quòd utrique, ut antè diximus, electis verbis, compositis, modificatis, numeróque comprehensis utuntur. Quòd accipe dictum de elocutione: alioqui multa sunt inter eos similia, multáque dissimilia, tum in inventione, tum in collocatione. Sed id nihil habet quæstionis, id est, controversiæ: & si quid habet, ad id quod propositum est, non est necessarium: quoniam de elocutione, non de inventione & dispositione proposita quæstio est. IDEM.

vis verbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut rejicitur, alio, atque alio elata verbo.

In omnibúsque rebus videndum est, quatenus. Etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimiùm, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat. Sed ad id, quod agitur, illud satis: cùm hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis & factis, minimis, & maximis; cùm hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque, quantum sit, appareat: in alióque ponatur, aliúdque totum sit, utrùm *decere*, an *oportere* dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officii, quo & semper utendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneúmque tempori, & personæ: quod cùm in factis sæpissime, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu: contráque item dedecere. Quod si poëta fugit, ut maximum vitium, qui peccat etiam, cùm probam orationem affingit improbo, stultóve sapientis: si denique pictor ille [40] vidit, cùm immolandâ Iphigeniâ tristis Calchas esset, mœstior Ulysses, mœreret Menelaus; obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio, quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed, cùm hoc tantum sit: quid in caussis, earúmque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modò partes orationis, sed etiam causas totas, alias aliâ formâ dicendi esse tractandas.

23 Sequitur ut cujusque generis nota quæratur, & formula. Magnum opus, & arduum, ut sæpe jam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus; nunc quidem jam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt.

Ac primùm informandus est ille nobis, quem solum quidam vo-

---

40. *Pictor ille*] Timanthes pictor ingeniosissimus, cujus est tabella Iphigeniæ stantis ad aras & periturae. De qua Plinius lib. XXXV. c. 10. PRUSTEUS.

41. *Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suave, &c.*] Lambinus vidit hanc vulgatam lectionem ferri non posse: reposuit igitur

vocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quàm opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minùs. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiam si illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integrâ valetudine.

Primùm igitur eum tanquam è vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam, ut scis, oratori numeri (de quibus mox agemus) observandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi liberè, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis, magis quàm de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cùm hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatióque verborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta, non negligenter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas idipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum: ne calamistri quidem adhibebuntur: fucati verò medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur: elegantia modò, & munditia remanebit. Sermo purus erit & Latinus: dilucidè, planéque dicetur: quid deceat, circumspicietur.

Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in ora- 24
tionis laudibus, ornatum illud suave, & affluens [41]: acutæ, crebræque sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellectilis. Supellex est enim quodam modo nostra,

 quæ

igitur (conjecturâ, opinor) *ornamentum illud suave.* At, cùm MSS. habeant *ornatum*, sic legendum esse, punctis solùm mutatis, censeo: *unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus ornatum, illud suave & affluens.* Potiùs enim Cicero videtur dixisse *quartum ornatum*, quàm *ornatum suave.* PEARCIUS.

quæ eſt in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, uſitatíſque verbis, quòd aut optimè [a] ſonat, aut rem maximè explanat. In alienis, aut tranſlatum, aut [b] factum aliunde, ut mutuò [42]: aut factum ab ipſo: aut novum [43]: aut priſcum & inuſitatum. Sed etiam inuſitata ac priſca ſunt in propriis, niſi quòd rarò utimur. Collocata autem verba habent ornatum, ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente ſententiâ. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent, etiamſi verba mutaveris, ſunt illa quidem permulta, ſed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modò ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus in priſcis, reliquíſque ornamentis & verborum, & ſententiarum demiſſior: tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſimè ſermo omnis utitur non modò urbanorum, ſed etiam ruſticorum. Siquidem eſt eorum, *gemmare vites, ſitire agros, lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta.* Nihil horum parum audacter, ſed aut ſimile eſt illi, unde transferas: aut, ſi res ſuum nullum habet nomen, docendi causâ ſumptum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberiùs paulò, quàm cæteris, utetur hic ſummiſſus: nec tam licenter tamen, quàm ſi genere dicendi uteretur ampliſſimo.

25 Itaque illud indecorum (quod quale ſit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cùm verbum aliquod altiùs transfertur,

a *Sonat*] Lamb. *ſonant .... explanant.*

b *Factum*] Lamb. *ſumptum aliunde, ut mutuum:*

42. *Aut tranſlatum*, aut factum *aliunde*, *ut mutuò*] Suſpicor illam vocem *factum* natam eſſe ex ſequentibus, in quibus occurrit *aut factum ab ipſo.* Quamvis enim verba aliena ſecundi generis propriè dicantur *facta* eſſe, hæc de quibus Cicero jam loquitur, *aliunde ſumpta* potiùs, vel *ducta*, eſſe dicenda ſunt. Adde, quòd non diverſæ ſunt res, id quod *factum* ſive *ſumptum* ſit *aliunde*; & id quod *tranſlatum* ſit. Unde libenter aſſentior Lambino legenti, *aut tranſlatum* & ſumptum *aliunde* &c. Quam quidem lectionem firmant ea, quæ Cicero dicit de Orat. III. 38. *Hæ tranſlationes quaſi mutuationes ſunt; cùm quod non habeas*, aliunde ſumas. PEARCIUS.

43. *Aut factum ab ipſo*, aut *novum*] Disjungi non debere videntur voces *factum* & *novum*: quæ enim *facta* ſunt *ab ipſo* ideo ſunt *nova.* Nec aliter Cicero de Orat. III. 38. *Novantur verba quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur ac fiunt, vel conjungendis verbis .... vel ſine conjunctione.* Aut igitur legamus cum Lambino *ut novum*, aut (ut ego malim) *& novum.*

fertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret.

Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis σχήματα appellant, (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis, (quem, nisi quòd solum, cæteroquin rectè quidem vocant Atticum,) sed paulò parciùs. Nam sic ut in epularum apparatu, à magnificentia recedens, non se parcum solùm, sed etiam elegantem videri volet; eligit quibus utatur. Sunt enim pleræque aptæ hujus ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata [44], & similiter conclusa [45], eodémque pacto cadentia: & immutatione literæ [46] quasi quæsitæ venustates; ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifestò deprehensum appareat. Itémque si quæ verborum iterationes [47] contentionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ: cæteris promiscuè poterit uti; continuationem verborum modò relaxet, & dividat, utatúrque verbis quàm usitatissimis, translationibus quàm mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, unâ complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exspectanda, aut postulanda. Erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraque ex illis con-

 venient

---

vum. Utrovis modo rectiùs se habebit sententia, quàm si sequamur Mss. Harl. qui deleto, *aut*, exhibet *aut factum ab ipso novum.* IDEM.

44. *Paria paribus relata*] Πάρισον Græci dicunt cùm membrum unum alteri prope ex æquo respondet. Cujusmodi est istud Ciceronis ad Quintum fratrem lib. II. epist. 11. *Tu verò ut me appelles, & interpelles, & obloquare, & colloquare velim.* PRUSTEUS.

45. *Similiter conclusa*] Cùm voces simili sono clauduntur, ut in illis versiculis ab Hadriano imperatore moriente, ut refert Spartianus, compositis:

Animula, vagula, blandula
Hospes, comésque corporis,
Quæ nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula,
Nec, ut soles, dabis jocos. IDEM.

46. *Immutatione literæ*] Quale est illud Ovidii de Arte Am. I. 244.

Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.

47. *Iterationes*] Qualis est hæc I. Catilinariâ n. 4. *Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* IDEM.

venient etiam huic tenuitati: quanquam iiſdem ornamentis utetur horridiùs. Talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſcenæ, ſed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenuè, quo ſenſu quidque pronuntient.

26 Huic generi orationis adſpergentur etiam ſales, qui in dicendo mirum quantùm valent: quorum duo genera ſunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. Utetur utroque: ſed altero in narrando aliquid venuſtè, altero in jaciendo, mittendóque ridiculo: cujus genera plura ſunt: ſed nunc aliud agimus.

Illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit: nec ſubobſcæno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum riſus occupet: neque aut ſuâ perſonâ, aut judicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæſita, nec ex tempore ficta, ſed domo allata: quæ plerumque ſunt frigida. Parcet & amicitiis, & dignitatibus: vitabit inſanabiles contumelias: tantummodò adverſarios figet, nec eos tamen ſemper, nec omnes, nec omni modo. Quibus exceptis ſic utetur ſale & facetiis, ut ego ex iſtis novis Atticis talem cognoverim neminem, cùm id certè ſit vel maximè Atticum.

Hanc ego judico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid eſt ſalſum, aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt. E quibus tamen non omnes faceti. Lyſias ſatis, & Hyperides: Demades præter cæteros fertur: Demoſthenes minùs habetur: quo quidem mihi nihil videtur urbanius, ſed non tam dicax fuit, quàm facetus. Eſt autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

Uberius eſt aliud, aliquantóque robuſtius, quàm hoc humile, de quo dictum eſt: ſummiſſius autem, quàm illud, de quo jam dicetur, ampliſſimum. Hoc in genere, nervorum vel minimùm, ſuavitatis autem eſt vel plurimùm. Eſt enim plenius, quàm

48. *Alio modo tranſtulit*] Alia eſt tranſlatio, cùm ſumit Ennius *arcem* pro Capitolio; alia, ſi ſumeret *arcem* pro patria. Primus tranſlationis modus refertur ad ſynecdochen, qua genus ponitur pro ſpecie. Alter ad metaphoram, qua propter ſimilitudinem res una ſubſti-

quàm hoc enucleatum: quàm autem illud ornatum, copiosúmque, summissius.

Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimúmque 27
est, in hac orationis forma, suavitatis. In qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo judicio præstitit cæteris; cujus oratio cùm sedatè, placidéque loquitur, tum illustrant eam, quasi stellæ quædam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut sæpe jam, quæ per similitudinem ab alia re, aut suavitatis aut inopiæ causâ, transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio subjicitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit [41], cùm dixit Ennius, *arcem & urbem orbas*: alio modo, si pro patria arcem dixisset: & *horridam Africam terribili tremere tumultu* cùm dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis: metonymiam grammatici vocant, quòd nomina transferuntur.

Aristoteles autem translationi hæc ipsa subjungit, & abusionem, quam κατάχρησιν vocant: ut cùm *minutum* dicimus animum pro parvo, & abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quòd delectat, vel quòd decet. Jam cùm fluxerunt plures continuæ tralationes, alia planè fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine rectè, genere meliùs ille, qui ista omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maximè, súntque dulcissima: & quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores.

In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latæ, eruditéque disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione inducuntur. Quid multa? è philosophorum scholis tales ferè evadunt: &, nisi coràm erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, & florens orationis, pictum, &

substituitur alteri: ut enim arx & defendit & defendi debet, sic patria cives tuetur, eámque singuli debent tueri. Damus fortasse plusculùm conjecturæ, sed quid aliud in evolvendis veterum fragmentis expectes? Prusteus.

& expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum è sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum à subtilibus, repulsum à gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit.

28 Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in quo profectò vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimùm valere passæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno, sonitúque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus omni modo permovere. Hæc modò perfringit, modò irrepit in sensus; inserit novas opiniones, evellit insitas.

Sed multùm interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili & acuto elaboravit, ut callidè argutéque diceret, nec quidquam altiùs cogitaret: hoc uno perfecto, magnus orator est, si non maximus; miniméque in lubrico versabitur, &, si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum voco, si modò suum illud satis instruxerit; non extimescit ancipites dicendi incertósque casus: etiam, si quando minùs succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. Altè enim cadere non potest. At verò hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit: maximè est contemnendus. Ille enim summissus, quòd acutè & veteratoriè dicit, sapiens jam: medius, suavis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, facetè dicere, præsertim cùm causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur. Tenemus igitur, Brute, quem quærimus: sed animo. Nam manu si prehendissem, ne ipse quidem suâ tantâ eloquentiâ mihi persuasisset, ut se dimitterem.

Sed

Sed inventus profectò est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna graviter, & mediocria temperatè potest dicere. 29

Nemo is, inquies, unquam fuit. Ne fuerit. Ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo: redeóque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem, quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale [49] & caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva summissè, modica temperatè, magna graviter dicere.

Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit, res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causâ continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus.

At hæc interdum temperanda, & varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, qui quærerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cujus in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non assequimur: at, quid deceat, videmus. Nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantùm abest, ut nostra miremur, ut usque eò difficiles, ac morósi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes; qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas. Ita sunt avidæ & capaces: & semper aliquid immensum infinitúmque desiderant.

49. *Neque quidquam mortale*] Idea ex mente Platonis nec mutationi, nec corruptioni obnoxia est: orator autem caducus & mortalis. FRUSTEUS.

30 Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum ejus studiosissimo Pammene, cùm esses Athenis, totum diligentissimè cognovisti: neque eum dimittis è manibus: & tamen nostra etiam lectitas: vides profectò, illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocumque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus: nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æquales. Nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quò contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse: nunquam Cotta visus esset, nunquam Sulpicius, nunquam Hortensius. Nihil enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico & Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aures civitatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus, & quantulumcumque dicebamus, ad hujus generis dicendi, audiendi incredibilia studia convertimus.

Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis deferbuisse pòst aliquantò sentire cœpimus. [50] *Quid enim tam commune, quàm spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita postremò ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant*, & quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re & maturitate, quàm spe & exspectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura: [51] *Uxor generi, noverca filii, filiæ pellex.* Nec verò hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa enim illa pro Roscio juvenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paulò hilariora. At pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliæ. Nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra: eàque hanc ipsam habent,

50. *Quid enim tam commune*] Pro Roscio Amerino, cap. 26.

51. *Uxor*] Pro Cluentio, c. 70.

bent, quam probo, varietatem.

An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maximè tragicis 31
concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebróque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poëtas divino ingenio profero? Histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solùm in dissimillimis personis satisfaciebant, cùm tamen in suis versarentur, sed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Cùm dico me: te, Brute, dico. Nam in me quidem jampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quòd eum, credo, amares,) cùm ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi, nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æschini, & splendore verborum. Multæ sunt ejus totæ orationes subtiles, ut contra Leptinem: multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ; multæ variæ, ut contra Æschinem, falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud medium quoties vult, arripit, & à gravissimo discedens, eò potissimùm delabitur. Clamores tamen tum movet, & tum in dicendo plurimùm efficit, cùm gravitatis locis utitur.

Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere, non de homine quærimus. Rei potiùs, id est, eloquentiæ vim & naturam explicemus. Illud tamen, quod jam antè diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi causâ esse dicturos: atque ita potiùs acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longiùs progredimur, quòd videmus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multò, quàm nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora: sed hunc librum etiam si minùs nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

Esse igitur perfectè eloquentis puto, non eam solùm facul- 32

tatem habere, quæ ſit ejus propria, fusè, latéque dicendi, ſed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum ſcientiam aſſumere. * Quanquam aliud videtur oratio eſſe, aliud diſputatio, nec idem loqui eſſe, quod dicere: attamen utrumque in diſſerendo eſt. Diſputandi ratio, & loquendi, dialecticorum ſit: oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, à quo diſciplina Stoicorum eſt, manu demonſtrare ſolebat, quid inter has artes intereſſet. Nam cùm compreſſerat digitos, pugnúmque fecerat, dialecticam aiebat ejuſmodi eſſe. Cùm autem diduxerat, & manum dilataverat, palmæ illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat. Atque etiam ante hunc Ariſtoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quaſi ex altera parte reſpondere dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter ſe, quòd hæc ratio dicendi latior ſit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo omnem, quæ ad dicendum trahi poſſit, loquendi rationem eſſe notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicem habet docendi viam. Nam & ipſe Ariſtoteles tradidit præcepta plurima diſſerendi, & poſtea, qui dialectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererunt. Ergo eum cenſeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe earum rerum omnino rudem; ſed vel illâ antiquâ, vel hac Chryſippi diſciplinâ inſtitutus, noverit primùm vim, naturam, genera verborum, & ſimplicium & copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falſúmne ſit, judicetur: quid efficiatur è quoque: quid cui conſequens ſit, quídque contrarium: cúmque ambiguè multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanaríque oporteat. Hæc tenenda ſunt oratori. Sæpe enim occurrunt. Sed quia ſua ſponte ſqualidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

33 Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur & viâ, primùm conſtituendum eſt, quid quidque ſit: (niſi enim inter eos, qui diſceptent, convenit, quid ſit illud, de quo ambigitur; nec rectè diſſeri, nec unquam ad exitum perveniri poteſt) explicanda

---

* *Quanquam aliud*] Lamb. *Quanquam enim aliud videatur eſſe oratio, aliud diſputatio: nec idem loqui eſſe, quod dicere: & quanquam diſputandi ratio, & loquendi, dialecticorum ſit; oratorum autem, dicendi, & ornandi: attamen utrumque in diſſerendo eſt. Zeno quidem, &c.*

canda est sæpe verbis mens nostra de quâque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quàm brevissimè. Tum, ut scis, explicato genere cujusque rei, videndum est, quæ sint ejus generis sive formæ [52] sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio.

Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam pressè, & angustè, quàm in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cùm explanatiùs, tum etiam uberiùs, & ad commune judicium, popularémque intelligentiam accommodatiùs. Idémque etiam, cùm res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut suprà dixi) judicem esse me, non doctorem volo.

Nec verò dialecticis modò sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed jejuniùs aguntur: nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, amplè, copiosè dici & explicari potest.

De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. Volo enim priùs habeat orator rem, de qua dicat, 34
dignam auribus eruditis, quàm cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quò grandior sit, & quodam modo excelsior, (ut de Pericle dixi suprà) ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profectò, cùm se à cælestibus rebus referet ad humanas, excelsiùs, magnificentiúsque & dicet, & sentiet. Cúmque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Jus civile teneat, quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius, quàm legitimarum &

52. *Quæ sit ejusdem generis sive formæ*] Generis cujusque suæ sunt partes. Logici species, formas appellant rhetores. Exempli gratiâ, virtus est genus, cui subsunt partes justitia, prudentia, fortitudo, & temperantia. PRUSTEUS.

civilium controversiarum patrocinia suscipere, cùm sis legum & civilis juris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum & memoriæ veteris ordinem, maximè scilicet nostræ civitatis: sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis, notatísque temporibus, nihil cùm illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quàm natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. [52 a] Quid enim est ætas hominis; nisi memoria rerum veterum cum superiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorúmque prolatio, summâ cum delectatione & auctoritatem orationi affert & fidem.

Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primùm ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari videmus.

35 Cùm tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt. Traditi sunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. Nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione versantur. Quid enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad dicendum? rem breviter exponere, & probabiliter, & apertè, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eáque efficere non perturbatè, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quæ sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem,

52. a *Quid est ætas* &c.] Quomodo differant *res veteres* à *superioribus* non intelligo, cùm *superiora* dicantur quæcunque sunt præterita; adeóque non minùs vetera, quàm proximè, ut ita dicam, superiora. Videtur omnino hoc velle Cicero, nihil esse vitam hominis ad comparandam prudentiam, si ea tantùm teneamus quæ vidimus, & ab oculatis testibus audivimus; sed oportere ea, quæ tempore nostro contigerunt, cum superioribus veteribusque contexi, ut seriem totius historiæ animo comprehensam teneamus. Verùm, ut hoc

mantem, restinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco. Nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quæro, sed quem probem: probabo primùm eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maximè adhibenda eloquenti est, ut sit temporum, personarúmque moderator. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus eodem modo dicendum arbitror.

Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, po- 36
terit accommodare orationem. Quod cùm statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec satura jejunè, nec grandia minutè, nec item contrà, sed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis intensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed propè quotidiano sermone explicatæ dilucidè. Dein si tenues causæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo; ídque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio.

Cùm verò causa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ possit expromi: tum se latiùs fundet orator, tum reget & flectet animos, & sic afficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem adscendit in tantum honorem eloquentia. Nam cùm omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt maximè luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in universi generis quæstione pono, quam (ut suprà dixi) Græci appellant θέσιν; alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem αὔξησις est nominata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maximè excellet: qui communes appellati, quòd videntur multarum

hoc diceretur, oporteret scribi: *Quid est ætas hominis nisi memoria rerum* nostrarum *cum superiorum ætate contexitur?* aut *recentiorum* loco *superiorum*, sed prius magis placet. Videtur primùm oscitans librarius, pro *nostrarum* scripsisse *vestrarum*, ob soni & significationis adfinitatem, aut etiam ob similitudinem ductuum. Cùm verò vocis *vestrarum* nullus esset sensus hoc in loco, Grammatici ex ea fecisse videntur *veterum*, quod tam manifestò ineptum est. CLERICUS *Art. Crit.*

rum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt. Ac verò illa pars orationis, quæ est de genere universo, totas causas sæpe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiæ, quod Græcè κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque ut de universo genere dicatur: nisi cùm de vero ambigetur: quod quæri conjecturâ solet.

Dicetur autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta) sed aliquantò nervosiùs: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in adversarios asperè. Augendis verò rebus, & contrà abjiciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & pænè infinitè in perorando.

37 Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant: quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem παθητικόν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, jucundum, ad benevolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur; quod cùm rapidè fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minùs, sed magno semper usi impetu, sæpe adversarios de statu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo [53] summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis privata in causa [54] magna & gravi, cùm cœpisset Curio pater respondere, subitò assedit, cùm sibi venenis ereptam memoriam diceret.

Quid ego de miserationibus loquar? quibus eò sum usus pluribus, quòd etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. In quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacumque in me sunt: me enim ipsum non pœnitet, quanta sint: sed apparent in orationibus:

53. *Pro familiari reo*] Pro Verre, qui familiaris erat Hortensii.

54. *Privata in causa*] Vide Cic. in Bruto, cap. 60.

tionibus: etſi carent libri ſpiritu illo, propter quem majora eadem illa, cùm aguntur, quàm cùm leguntur, videri ſolent.

Nec verò miſeratione ſolùm mens judicum permovenda eſt, 38
(qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in cauſa, excitato reo nobili, ſublato etiam filio parvo [55], plangore & lamentatione compleremus forum) ſed etiam eſt faciendum, ut iraſcatur judex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate, duriorum, Accuſatio ſuppeditabit exempla; mitiorum, defenſiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit. Dicerem perfectum, ſi ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimeſcerem. Sed (ut ſuprà dixi) nulla me ingenii, ſed magna vis animi inflammat, ut me ipſe non teneam. Nec unquam is, qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: uterer alienis, vel Latinis, ſi ulla reperirem; vel Græcis, ſi deceret. Sed Craſſi perpauca ſunt, nec ea judiciorum. Nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. Dicebat meliùs, quàm ſcripſit Hortenſius.

Verùm hæc vis, quam quærimus, quanta ſit, ſuſpicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, ſi exempla ſequimur, à Demoſthene ſumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Cteſiphontis judicio, de ſuis factis, conſiliis, meritis in rempublicam aggreſſus eſt dicere. Ea profectò oratio in eam formam, quæ eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, ut major eloquentia non requiratur.

Sed jam forma ipſa reſtat, & character ille qui dicitur; qui 39
qualis eſſe debeat, ex ipſis, quæ ſuprà dicta ſunt, intelligi poteſt. Nam & ſingulorum verborum & collocatorum lumina attigimus: quibus ſic abundabit, ut verbum ex ore nullum, niſi aut elegans, aut grave exeat: ex omníque genere frequentiſſimæ tranſlationes erunt, quòd eæ propter ſimilitudinem transferunt ani-

55. *Sublato etiam filio parvo*] Quod præſtitit, cùm pro P. Sylla peroraret, (cap. 31.) *Hic vos orat, judices, parvus, ut ſe aliquando, ſi non integrâ fortunâ, at afflictâ patri ſuo gratulari ſinatis, &c.*

animos, & referunt, ac movent huc & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat.

Et reliqua, ex collocatione verborum [56], quae sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scenae, aut fori appellantur insignia: non quòd sola ornent, sed quòd excellant. Eadem ratio est horum, quae sunt orationis lumina, & quodam modo insignia: cùm aut duplicantur, iterantúrque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur saepius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur: aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur: aut cùm similiter vel cadunt verba, vel desinunt: aut multis modis contrariis relata contraria: aut cùm gradatim sursum versus reditur: aut cùm, demptis conjunctionibus, dissolutè plura dicuntur: aut cùm aliquid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cùm corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis: aut cùm ejusdem nominis casus saepius commutatur.

Sed sententiarum ornamenta majora sunt: quibus quia frequentissimè Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maximè esse laudabilem. Et verò nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur: nec aliud quidquam est, dicere, nisi omnes, aut certè plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cùm tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantùm notetur locus.

40 Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut verset saepe multis modis eandem & unam rem; & haereat in eadem, commoretúrque sententiâ: saepe etiam ut extenuet aliquid: saepe ut irrideat: ut declinet à proposito, deflectátque sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut, cùm transegerit jam aliquid, definiat: ut se ipse revocet: ut, quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut contrà, ac dicat, accipi, & sentiri velit: ut addubitet, quid potiùs, aut quomodo dicat:

56. *Et reliqua, ex collocatione verborum*] Tullium ab his ipsis verbis ad finem usque capitis, quod proximè sequitur describit Quintilianus, IX. I. apud quem τέχνικα haec omnia

cat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipſo, in quo reprehendatur, culpam in adverſarium conferat: ut ſæpe cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum adverſario quaſi deliberet: ut hominum ſermones moréſque deſcribat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut ſæpe in hilaritatem, riſúmve convertat: ut antè occupet, quod videat opponi: ut comparet ſimilitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens diſpertiat: ut interpellatorem coërceat: ut aliquid reticere ſe dicat: ut denuntiet, quid caveat: ut liberiùs quid audeat: ut iraſcatur etiam: ut objurget aliquando: ut deprecetur: ut ſupplicet: ut medeatur: ut à propoſito declinet aliquantulùm: ut optet, ut execretur: ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris. Atque alias etiam dicendi quaſi virtutes ſequatur: brevitatem, ſi res petet: ſæpe etiam rem dicendo ſubjiciet oculis: ſæpe ſuprà feret, quàm fieri poſſit: ſignificatio ſæpe erit major, quàm oratio: ſæpe hilaritas, ſæpe vitæ, naturarúmque imitatio.

Hoc in genere (nam quaſi ſilvam vides) omnis eluceat opor- 41
tet eloquentiæ magnitudo. Sed hæc, niſi collocata, & quaſi ſtructa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adſpirare non poſſunt. De quo cùm mihi deinceps viderem eſſe dicendum, etſi movebant jam me illa, quæ ſuprà dixeram, tamen iis, quæ ſequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, poſſe reperiri non invidos ſolùm, quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam mearum laudum, qui non cenſerent ejus viri eſſe, de cujus meritis tanta ſenatus judicia feciſſet, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi, me M. Bruto negare roganti noluiſſe, juſta eſſet excuſatio, cùm & amiciſſimo & præſtantiſſimo viro, & recta & honeſta petenti, ſatisfacere voluiſſem. Sed ſi profitear (quod utinam poſſem!) me ſtudioſis dicendi præcepta, & quaſi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id juſtus rerum æſtimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in republicâ noſtrâ primas eloquentia tenuerit ſemper, urbanis, pacatiſque

nia diligenter, ut ſolet, expendit vir ſingulari doctrinâ, Claudius Capperonnerius, quo non ῥητορικώτερος alter.

rebus: ſecundas, juris ſcientia? cùm in altera, gratiæ, gloriæ, præſidii plurimùm eſſet: in altera, perſecutionum, cautionúmque præceptio; quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret, eâ verò repugnante vix ſuas regiones finéſque defenderet. Cur igitur jus civile docere ſemper pulchrum fuit, hominúmque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus: ad dicendum ſi quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam ſi vitioſum eſt dicere ornatè, pellatur omnino è civitate eloquentia. Sin ea non modò eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam univerſam rempublicam: cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt: aut, quod noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere?

42 At alterum factitatum eſt, alterum novum. Fateor: ſed utriuſque rei cauſa eſt. Alteros enim reſpondentes audire ſat erat, ut ii, qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent: ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus. Alteri, cùm domeſticum tempus in cognoſcendis, componendíſque cauſis, forenſe in agendis, reliquum in ſeipſis reficiendis omne conſumerent: quem habebant inſtituendi, aut docendi locum? Atque haud ſcio, an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus valuerint, quàm doctrinâ. Itaque illi dicere meliùs, quàm præcipere: nos contrà fortaſſe poſſumus.

At dignitatem docere non habet. Certè, ſi quaſi in ludo. Sed ſi monendo, ſi cohortando, ſi percontando, ſi communicando, ſi interdum etiam unà legendo, audiendo: neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt, ut eſt: quibus ipſa ſacra retineri defendíque poſſint, non honeſtum eſt?

At jus profitentur etiam qui neſciunt: eloquentiam autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen eâ ſe valere diſſimulant, propterea quòd prudentia hominibus grata eſt, linguá ſuſpecta. Num igitur aut latere eloquentia poteſt: aut id, quod diſſimulat, effugit: aut eſt periculum, ne quis putet in magna arte & glorioſa, turpe eſſe docere alios id, quod ipſi fuerit honeſtiſſimum diſcere?

Ac fortaſſe cæteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. Quid enim poſſem? cùm & abfuiſſem adoleſcens, & horum

rum

rum studiorum causâ mare transissem, & doctissimis hominibus referta domus esset, & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ: cúmque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? Quid erat, cur probarem, nisi quòd parum fortasse profeceram?

Quod cùm ita sit: tamen ea, quæ suprà dicta sunt, plus in 43
disputando, quàm ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiamsi sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentiùs, quàm docentur. Est id omnino verum, sed propriè in hoc dicitur. Nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices, stirpésque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

dissimulare non sinit quin delecter; sive tuum studium hoc à me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit.

Quòd si ea, quæ dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum agrestémque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cùm meæ forenses artes & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere non possum; aut mœstitiæ, cui resisto, potiùs quàm literis, dederem? quæ quidem me antea in judicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec verò talibus modò rebus, quales hic liber continet, sed multò etiam gravioribus & majoribus: quæ si erunt perfectæ, profectò forensibus nostris rebus etiam domesticæ literæ respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quàm aptissimè 44
cohæreant extrema cum primis, eáque sint quàm suavissimis vocibus: aut ut forma ipsa concinnitásque verborum conficiat orbem suum: aut ut comprehensio numerosè & aptè cadat. Atque illud primùm videamus, quale sit; quod vel maximè desiderat diligentiam, ut fiat structura quædam, nec tamen fiat operosè: nam esset cùm infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium scitè exagitat in Albucio Scævola,

Quàm lepidè lexeis compostæ! ut tesserulæ omnes
Arte pavimento, atque emblemate vermiculato [57].

Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stylus exercitatus efficiet facilè hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravésque sententiæ, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent aures: quarum est judicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, quin[58] vocales, nolit conjungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas literas tanto opere fugerit; etsi id magister ejus Isocrates. At non Thucydides: ne ille quidem, haud paulò major scriptor, Plato: nec solùm in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in præliis interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. In ea est crebra ista [a] vocalium concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.

45 Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere [b] vocales conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poëtæ, præter eos, qui ut versum facerent sæpe hiabant; ut Nævius:

Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem: *Quam*

---

57. *Quàm lepidè lexeis*] Vide lib. III. de Orat. cap. 43.

58. *Quin* (lego, qui *vocales nolis conjungere*] Id valet quoties vocales concurrunt, quasi de duabus unam facere, &, ut paulò pòst dicit, *contrahere*; ubi idem præcipit, cujus contrarium est *distrahere. Nobis*, inquit, *ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur.* Est igitur híc *conjungere*, & *contrahere*, Græcis *συναλείφειν*, à quo est *συναλοιφή*, quod Eustathius *κρᾶσιν* & *συναίρεσιν* rectè interpretatus est: *distrahere* autem *διαιρεῖν*, & *συγκρούειν*, & *διασπᾶν*. Utriusque rei luculentum exemplum est apud Demetrium in aureolo libro illo *περὶ ἑρμηνείας*, ubi *διαιρεθέντα δὲ καὶ συγκρουσθέντα*, inquit, *εὐφωνότερα, ὡς τὸ, πάντα μὲν τὰ νέα καὶ καλά ἐστιν. εἰ δὲ συναλείψας εἴποις, καλά 'στιν.* Hoc eo dixi, quòd Victorius in variis lectionibus & commentariis in hunc Demetrium, & qui Victorium sequitur Lambinus, corrigunt, & legunt in Cicerone, *Nemo ut tam rusticus sit, quin vocales nolit conjungere.* Video quid velint: quod si illis conceditur, quid fuerit Cicerone ipso rusticius? in ipso ingressu primæ epist. ad Lentulum, *Ego omni officio ac potiùs pietate erga te*, & quæ sequuntur; ut mittam alia ejusmodi infinita. Ac propè eram oblitus Lambinum pro *vocum* & *voces* ibidem reponere *vocalium* & *vocales*. Certè immeritò:

Quam nunquam vobis Graii, atque Barbari.

At Ennius ſemel: —*Scipio invicte* — Et quidem nos:

Hoc motu radiantis Eteſiæ in vada ponti.

Hoc idem noſtri ſæpius non tuliſſent, quod Græci laudare etiam ſolent. Sed quid ego vocales? ſine vocalibus ſæpe brevitatis causâ contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis*, *Vas' argenteis*, * *palm' & crinibus*, *tecti' fractis*. Quid verò licentius, quàm quòd hominum etiam nomina contrahebant, quò eſſent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, & *duis*, bis: ſic *Duellium*, eum, qui Pœnos claſſe devicit, *Bellium* nominaverunt, cùm ſuperiores appellati eſſent ſemper *Duellii*. Quin etiam verba ſæpe contrahuntur, non uſus causâ, ſed aurium. Quomodo enim veſter *Axilla*, *Ala* factus eſt [59], niſi fugâ literæ vaſtioris? quam literam etiam è *maxillis* [60], è *taxillis*, & *vexillo*, & *paxillo*, conſuetudo elegans Latini ſermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, ut *ſodes*, pro, *ſi audes*: *ſis*, pro *ſi vis*. Jam in uno, *capſis*, tria verba ſunt: *ain'*, pro *aiſne*: *nequire*, pro, *non quire*: *malle*, pro *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. *Dein* etiam ſæpe, & *exin*, pro *deinde* & *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde ſit, quod dicitur, *cum illis*? *cum* autem *nobis* non dicitur, ſed *nobiſcum*? quia ſi ita diceretur, obſcœnius concurrerent literæ, ut etiam modò, niſi *autem* interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo eſt *mecum* [61], & *tecum*: non, *cum me*, & *cum te*, ut eſſet ſimile illis *vobiſcum*, atque *nobiſcum*.

Atque

tò: ſic enim vocalis *I* in Auſonii monoſyllab. *vox*, & à Terentiano *E*, *vocula* dicitur: & ſic poëta vetus apud Athenæum in griphis lib. x. Τὸ α τῶν ἑπτὰ φωνῶν, &c. quippe quòd eæ literæ, ut ait Plato in Theæteto, cùm de vocalibus diſputaret, φωνὴν μόνον ἔχουσι. FABER, *in Acad.* I. 8. Vide Victorii Var. Lect. XII. 17. & Turnebi Adv. VIII. 3.

a *Vocalium*] Vict. Grut. *vocum*

b *Vocales*] Vict. Grut. *voces*.

* *Palm' & crinibus*] Lamb. *paſſi' crinibus*.

59. *Axilla, Ala factus eſt*] Pleriſque lexicographis impoſuit hic locus. *Axillam* interpretati ſunt minutam alam, abſurdè. Viri proprium nomen eſt, qui primùm Axilla, deinde Ahala, poſteà Hala, denique Ala dictus eſt. *Veſter* Axilla appellatur à Tullio, quia librum hunc ſcripſerat ad Brutum, qui maternum genus referebat ad Servilium Alam. PRUSTEUS.

60. *Maxillis*] Pro *maxillis* malas, pro *taxillis* talos, pro *vexillis* vela, pro *paxillis* palos dicimus. IDEM.

61. *Ex eo eſt mecum*] Quæret aliquis, cur ergo dicimus, *mecum*, *tecum*, *ſecum*, *quicum*, *vobiſcum*, & cætera id genus, quæ nullam fugiunt αἰσχρολογίαν: *Ut eſſet*, inquit, *ſimile illis nobiſcum* &c. Hoc igitur ad effugiendum cacophaton, illa ad analogian quandam reperta ſunt. Cicero de Oratore: *Noluimus*,

46 Atque etiam à quibusdam serò jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. Nam *Proh deûm, atque hominum fidem*: *deorum* aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poëta, qui inusitatiùs contraxerat: *Patris mei* [62] *meûm factûm pudet*, pro, *meorum factorum*: &, *Texitur: exitiûm examen rapit*, pro, *exitiorum*: non dicit, *liberûm*, ut plerique loquimur, cùm, *Cupidos liberûm*, aut, *In liberûm loco*, dicimus: sed ut isti volunt:

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Et idem: — *Namque Æsculapî liberorum* — Et ille alter in Chryse, non solùm,

Cives, antiqui amici majorûm meûm,

quod erat usitatum: sed duriùs etiam,

Consiliûm, auguriûm, atque extûm interpretes.

Idémque pergit: — *Postquàm prodigiûm horriferûm, portentûm pavos*: quæ non sanè sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armûm judicium*, etsi est apud eundem, — *Nihilne ad te de judicio armûm accidit*? quàm *armorum*. Jam (ut censoriæ tabulæ [63] loquuntur) *fabrûm* & *procûm* audeo dicere, non *fabrorum* & *procorum*. Planéque, *duorum virorum judicium*, aut, *trium virorum capitalium*, aut *decem virorum litibus judicandis*, dico nunquam. Atqui dixit Accius: *Video sepulcra dua* [64] *duorum corporum*. Idémque: *Mulier una duûm virûm*. Quid verum sit, intelligo: sed aliàs ita loquor, ut concessum est, ut hoc, vel, *Proh deûm* dico, vel, *Proh deorum*: aliàs ut necesse est, cùm *trium virûm*, non *virorum*: cùm *sestertiûm nummûm*, non *nummorum*: quòd in his consuetudo varia non est.

Quid,

luimus, cum me, & cum te *dicere*, *ne eidem computationi adjungendum esset* cum nobis: *sed potiùs* mecum & tecum, & secum, & nobiscum *diximus*, cum præpositione, quæ facit obscœnum, assiduè postposita. STREB.

62. *Patris mei*] De sententia horum & sequentium versiculorum, auctore me, nemo vehementer laboraverit. Desumpti sunt ex veteribus poëtis, quorum carmina maximam partem periêre. PRUSTEUS.

63. *Censoriæ tabulæ*] Commentarii & literæ censorum, in quas referunt civium nomina, & singulorum censum. Sunt & censoriæ tabulæ, quibus ignominiosi notantur, in quos à censoribus subscriptum est. STREB.

64. *Dua*] Antiquo more dictum. Quam in rem Quintilianus libro 1. cap. 5. *Quid quòd*, inquit, *quædam, quæ singula procul du-*

bio

Quid, quòd ſic loqui, *noſſe*, *judicaſſe*, vetant: *noviſſe*, jubent, & *judicaviſſe*? quaſi verò neſciamus, in hoc genere & plenum verbum rectè dici, & imminutum uſitatè. Itaque utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras*? Pòſt idem, *Stilphonem, inquam, noveras*? *Siet*, plenum eſt: *ſit*, imminutum [65]. Licet utare utroque. Ergo ibidem: 47

Quàm cara ſintque, pòſt carendo intelligunt,
Quámque attinendi magni dominatus ſient.

Nec verò reprehenderim: *Scripſere alii rem*; & *ſcripſerunt*, eſſe veriùs ſentio: ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius: &, *In templis iſdem*, probavit. At, *eiſdem*, erat verius: nec tamen, *eiſdem*, opimius. Malè ſonabat, *iiſdem*. Impetratum eſt à conſuetudine, ut peccare ſuavitatis causâ liceret. Et *pomeridianas quadrigas*, quàm *poſtmeridianas*, libentiùs dixerim: & *mehercule*, quàm *mehercules*. *Non ſcire* quidem, barbarum jam videtur: *neſcire* dulcius. Ipſum, *meridiem*, cur non *medidiem*? credo, quòd erat inſuavius.

Una præpoſitio eſt, ABS, eáque nunc tantùm in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo ſermone mutata eſt. Nam *amovit* dicimus & *abegit*, & *abſtulit*, ut jam neſcias, *ábne* verum ſit, an *abs*. Quid ſi etiam *abfugit*, turpe viſum eſt; & *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quæ præpoſitio præter hæc duo verba nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant; & *navi*, & *nari*, quibus cùm IN præponi oporteret, dulcius viſum eſt, *ignoti*, *ignavi*, *ignari*, dicere, quàm ut veritas poſtulabat. *Ex uſu* dicunt, & *è republica*, quòd in altero vocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi literam ſuſtuliſſes: ut, *exegit*, *edixit*, *effecit*, *extulit*, *edidit*: adjuncti verbi primam li-

---

bio vitioſa ſunt, juncta ſine reprehenſione dicuntur? Nam & dua, & tre, & pondo, diverſorum generum ſunt barbariſmi: at duapondo, *&* trepondo *uſque ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt, & rectè dici Meſſala confirmat.* PRUSTEUS.

65. *Imminutum*] Imminuta & diminuta vim eandem habent apud Latinos ſcriptores, ſed à rhetoribus & grammaticis bifariam diſtribuuntur. *Imminuta* ſunt vocabula, quibus aliqua ſyllaba per ſyncopen ſeu conciſionem detracta eſt; quibus vocabulis reſpondent *plena*, ut *maxilla* plenum eſt, *mala* imminutum vocabulum. *Diminuta* minuunt ſignificationem rerum, & numerum augent ſyllabarum, ut *homulus*, *homunculus*, *homuncio*. Iis opponuntur *integra*, ut *homo*. PRUSTEUS.

teram præpositio commutavit, ut *subegit*, *summutavit*, *sustulit*.

48 Quid in verbis junctis? quàm scitè *insipientem*, non *insapientem*? *iniquum*, non *inæquum*? *tricipitem*, non *tricapitem*? *concisum*, non *concæsum*? Ex quo quidam *percisum* etiam volunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid verò hoc elegantius, quod non fit naturâ, sed quodam instituto? *inclytus* [66] dicimus brevi primâ literâ, *insanus* productâ. *Inhumanus* brevi, *infelix* longâ. Et, ne multis, quibus in verbis eæ primæ literæ sunt, quæ in *sapiente*, atque *felice*, productè dicitur; in cæteris omnibus, breviter. Itémque *composuit*, *consuevit*, *concrepuit*, *confecit*: consule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. Quære, cur? ita se dicent juvari. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio.

Quin ego ipse, cùm scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali [67], adspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem* dicerem: aliquando, idque serò [68], convicio aurium, cùm extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. *Orcivios* tamen, & *Matones*, *Otones*, *Cæpiones*, *sepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium semper licet. *Burrum* semper Ennius, nunquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. Nec enim Græcam literam adhibebant: nunc autem etiam duas: & cùm *Phrygum*, & cùm *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantùm barbaris casibus Græcam literam adhibere, aut recto casu solùm Græcè loqui, tamen & *Phryges*, & *Pyrrhum* aurium causâ dicimus.

Quin

66. *Inclytus*] Vide Gellium, lib. II. cap. 17. PRUSTEUS.

67. *Nusquam nisi in vocali*] Huc pertinent quæ Fabius lib. 1. cap. 5. tradit de aspiratione: *Parcissimè eâ veteres usi, etiam in vocalibus, cùm* ædos, ircósque *dicebant. Diù deinde servatum ne consonantibus aspiraretur, ut in* Græcis *&* triumphis. *Erupit brevi tempore nimius usus*, ut choronæ, chenturiones, præchones *adhuc quibusdam inscriptionibus maneant. Qua de re Catulli nobile epigramma est*:

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, & hinsidias Arrius insidias.
&c. IDEM.

68. *Aliquando, idque serò*] Consuetudo & usus aspirandi veteribus Romanis fuit, ut nusquam nisi in vocali aspiratione uterentur, ut *homo*, *inhumanus*, *vehicula*, *trahebat*. Hanc veluti legem secutus Cicero, reclamante populo dicebat sine aspiratione *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem*, & cætera id genus.

Ali-

Quin etiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in *optumus*, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtæ novi. Ita enim loquebamur:

Qui est omnibu' princeps. Non, *omnibus princeps*, &,
Vitâ illâ dignu', locôque. Non, *dignus.*

Quòd si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte & doctrina postulari putamus?

Hæc dixi breviùs, quàm si hac de re una disputarem; (est enim hic locus latè patens, de natura usúque verborum) longiùs autem, quàm instituta ratio postulabat.

Sed quia rerum, verborúmque judicium, prudentiæ est: vo-
cum autem, & numerorum, aures sunt judices: &, quòd illa 49
ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio
invenit, in his sensus artem. Aut enim negligenda nobis fuit
voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda.

Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aures, *sonus* & *numerus*. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut suprà diximus) legenda sunt potissimùm bene sonantia, sed ea non ut poëtæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio. *Qua pontus Helles* [69] ... superat modum. At *Auratus aries Colchorum* ... splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuavissimâ literâ [70] finitus, *Frugifera, & ferta*

Aliquando tamen, idque serò, cùm veritas, id est vera loquendi ratio extorta esset homini aurium convicio, hoc est auribus ipsius indignantibus, & tacitè convicianribus illa sicciora durioráque sentiri, tum cœpit ire per viam publicam, & cum populo dicere *pulchros, Cethegos, triumphos, Carthaginem*, quæ nunc quoque scribendo servamus aspiratione mollita: sed ut plerisque pronunciatio est, aspiratio non auditur. *Usum*, inquit, *populo concessi, scientiam mihi reservavi.* Ex arte præceptísque scientia comparatur, à qua si loquendi consuetudo dissentit, tum censet consuetudini potiùs & auribus quàm scientiæ parendum. STREBÆUS.

69. *Qua pontus Helles*] Non dubium est; quin admittenda sit scriptura, quam è Seneca eruit Lipsius noster, Quæst. epist. v. 5 & Senec. ep. 81. *Qua ponto ab Helles.* GRUTER.

70. *Insuavissimâ literâ*] S nimirum, quæ, teste Halicarnasseo, libro de compositione nominum, ingratum efficit sonum, & si sæpius usurpetur, vehementer offendit: quare cautè à veteribus adhibita est. Porrò Asias, ubi duplex S, genitivus est antiquus, ut *familias*, &c. PRUSTEUS.

ta arva Aſiæ tenet. Quare bonitate potiùs noſtrorum verborum utamur, quàm ſplendore Græcorum, niſi fortè ſic loqui pœnitet: *Qua tempeſtate Paris Helenam*, & quæ ſequuntur. Immo verò iſta ſequamur, aſperitatémque fugiamus: *Habeo iſtam ego perterricrepam* .... Idémque: *Verſutiloquas malitias.*

Nec ſolùm componentur verba ratione, ſed etiam finientur, quoniam id judicium eſſe alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compoſitione ipſa, & quaſi ſua ſponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt: quæ ſive caſus habent in exitu ſimiles, ſive paribus paria redduntur, ſive opponuntur contraria, ſuapte naturâ numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factum de induſtria.

In hujus concinnitatis conſectatione Gorgiam fuiſſe principem accepimus, quo de genere illa noſtra ſunt in Miloniana: *Eſt enim, judices, hæc non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verùm ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus.* Hæc enim talia ſunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum.

Quod fit item in contrariis referendis: ut illa ſunt, quibus non modò numeroſa oratio, ſed etiam verſus efficitur:

Eam, quam nihil accuſas, damnas.

Condemnas, dixiſſet, qui verſum effugere voluiſſet.

Bene quam meritam eſſe autumas, dicis malè mereri.
Id quod ſcis, prodeſt nihil: id, quod neſcis, obeſt.

Verſum efficit ipſa relatio contrariorum. Id eſſet in oratione numeroſum, *Quod ſcis, nihil prodeſt: quod neſcis, multùm obeſt.*

50 Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, cùm contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt, & eum ſine induſtria. Hoc genere antiqui, jam ante Iſocratem, delectabantur, & maximè Gorgias: cujus in oratione plerumque efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes; ut illa ſunt in quarto Accuſationis: *Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu*

exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo & hi numeri sint cogniti.

Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosæ & aptæ orationis. Quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem & perfecto complétóque verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones sæpe exclamare vidi, cùm aptè verba cecidissent. Id enim expectant aures, ut verbis colligentur sententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud ferè non erat. Nam & verba eligebant, & sententias graves & suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum.

Hoc me ipsum delectat, inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quàm hæc jam perfecta, delectet? illa nobis sit, credo, repetenda: hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum valet plurimùm. Nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potiùs, quàm laudo, quod est: præsertim cùm ea majora judicem, quæ sunt, quàm illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis, & in sententiis boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum, quam non habent.

Pòst inventa conclusio est, qua credo usuros veteres illos fuis- 51
se, si jam nota, atque usurpata res esset: qua inventa, omnes usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cùm in oratione judiciali & forensi numerus Latinè, Græcè ῥυθμὸς inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti isti, & ipsi infracta & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta & finita pronuntiant. Si inanibus verbis, levibúsque sententiis: jure. Sin probæ res, lecta verba: quid est cur claudicare, aut insistere orationem malint, quàm cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit aptè verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, sæpe

naturâ : & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè, quia sunt conclusa, laudantur.

Et apud Græcos quidem jam anni prope quadringenti sunt, cùm hoc probatur; nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere :

Versibu', quos olim Fauni, vatésque canebant :

mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cùm dicturus non sim, *Ante hunc* .... ut ille: nec quæ sequuntur, *Nos ausi reserare* .... Legi enim, audivíque nonnullos, quorum propemodum absolutè concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, ídque meritò, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos verò minimè, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, cùm à bonis absint longissimè.

Quòd si aures tam inhumanas támque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulósque ejus, Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ & ornandæ auctores locupletissimi summíque ipsi oratores esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati est adversatus infensiùs? Is igitur versum [71] in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes [72], in primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit & præcipit. Theophrastus verò iisdem de rebus etiam accuratiùs. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt.

Quod si ita est, nec verò aliter existimo : quia ipsi suis sensibus [73] non moventur, nihilne eis inane videtur? nihil inconditum,

71. *Is igitur versum*] Aristoteles lib. III. Rhetor. cap. 8. de numero præcipit, *Ut dictionis forma neque versibus constet, neque numero careat.* PRUSTEUS.

72. *Theodectes*] E Lycia orator, Platonis, Isocratis, & Aristotelis discipulus. Scripsit versu artem oratoriam : animum etiam ad poësim tragicam summa laude appulit. Obiit anno ætatis XLI. Floruit Olympiade CIII. *Suidas*. IDEM.

ditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba brevior aut longior. Nec verò multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum & brevitatum in sonis, sicut acutarum graviúmque vocum, judicium ipsa natura in auribus nostris collocavit.

Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratiùs etiam ex- 52
plicemus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velísne: cùm literis tuis eruditissimè scriptis, te id vel maximè velle perspexerim? Primùm ergo origo, deinde caussa, pòst natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ, atque numerosæ. Nam qui Isocratem maximè mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quòd verbis solutis numeros primus adjunxerit. Cùm enim videret, oratores cum severitate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cùm jucunditatis causâ, tum ut varietas occurreret satietati.

Quod ab his verè quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientiùs versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus; cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerosè. Nam (ut paulò antè dixi) paria paribus adjuncta, & similiter definita, itémque contrariis relata contraria, quæ sua sponte (etiam si id non agas) cadunt plerumque numerosè, Gorgias primus invenit: sed his est usus intemperantiùs. Id autem est genus [74] (ut antè dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum.

Horum uterque Isocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis, facien-

---

73. *Quia ipsi suis sensibus*] Est qui mallet, duce Lambino: *Quid? ipsi suis sensibus non moventur?*

74. *Id autem est genus*] Collocationis verborum, ut antè Cicero explicuit cap. 44, triplex est genus: primum, ut inter se verba aptissimè cohæreant extrema cum primis: alterum, de quo hîc agitur, ut ipsa verborum concinnitas conficiat orbem suum: tertium, ut comprehensio numerosè cadat. PRUSTEUS.

faciendiſque verbis tranquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem avidior eſt generis ejus, & his feſtivitatibus (ſic enim ipſe cenſet) inſolentiùs abutitur: quas Iſocrates, (cùm tamen audiviſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem jam Gorgiam) moderatiùs temperavit. Quin etiam ſe ipſe tantùm, quantùm ætate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat à nimia neceſſitate numerorum: quod declarat in eo libro [75] quem ad Philippum Macedonem ſcripſit, cùm jam admodum eſſet ſenex: in quo dicit ſeſe minùs jam ſervire numeris, quàm ſolitus eſſet. Ita non modò ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat.

53 Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoréſque, quos dicimus, & origo inventa eſt: cauſa quæratur. Quæ ſic aperta eſt, ut mirer, veteres non eſſe commotos, præſertim cùm, ut fit, fortuitò ſæpe aliquid concluſè, aptéque dicerent: quod cùm animos hominum auréſque pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id, quod caſus effudiſſet, cecidiſſe jucundè: notandum certè genus, atque ipſi ſibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in ſe continet vocum omnium menſionem. Itaque & longiora & breviora judicat, & perfecta ac moderata ſemper exſpectat. Mutila ſentit quædam, & quaſi decurtata: quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quaſi immoderatiùs excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures: quòd cùm in pleriſque, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit vehementiùs, quàm id, quod videtur parum. Ut igitur poëtica & verſus inventus eſt terminatione aurium, obſervatione prudentium; ſic in oratione animadverſum eſt, multò illud quidem ſeriùs, ſed eâdem naturâ admonente, eſſe quoſdam certos curſus, concluſionéſque verborum.

Quoniam igitur cauſam quoque oſtendimus: naturam nunc, (id enim erat tertium) ſi placet, explicemus: quæ diſputatio non hujus inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim poteſt, qui ſit orationis numerus, & ubi ſit poſitus, & natus ex quo: & is unúſne ſit, an duo, an plures, quâque ratione compona-

75. *In eo libro*] In oratione ad Philippum, qua eum hortatur, ut præcipuis Græciæ urbibus reconciliatis, bellum Perſis inferat. PRUSTEÚS.

76. *Quod voce jucundum eſt, & quod moderatione abſolutum*] Fortaſſe, *modulatione*, ut

ponatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via; quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior.

Est autem longioris prima illa quæstio, sítne omnino ulla nu- 54
merosa oratio. Quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus: & quòd ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione: qualis sit, aut quales: & è poëticísne numeris, an ex alio genere quodam: &, si è poëticis: quis eorum sit, aut qui. Namque aliis unus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. Deinde, quicumque sunt, sive unus, sive plures; communésne sint omni generi orationis: quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non æquè in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrùm numero solùm efficiantur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an est suum cujusque: ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma, & lumen orationis appareat: sítque omnium fons compositio, ex eáque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ & lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant σχήματα.

At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, & quod moderatione absolutum [76], & quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quæ tota servit gravitati vocum, aut suavitati. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quærenda sit.

Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile 55
cognoscere. Judicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non cognoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus.

ut & lib. 1. de Orat. (cap. 60.) ubi omnes vulgati: *adstrictus certâ quadam numerorum moderatione, & pedum.* Hic etiam placeat; *modulatione.* Muretus.

Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus [77], ſed naturâ atque ſenſu, quem dimenſa ratio docuit, quid acciderit. Ita notatio naturæ, & animadverſio peperit artem. Sed in verſibus res eſt apertior: quanquam etiam à modis quibuſdam, cantu remoto, ſoluta eſſe videatur oratio, maximéque id in optimo quoque eorum poëtarum, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cùm cantu ſpoliaveris, nuda pænè remanet oratio. Quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros: velut illa in Thyeſte:

Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute,

& quæ ſequuntur: quæ, niſi cùm tibicen acceſſit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarii propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus & verſus intelligi poſſit: quo eſt ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quàm in verſibus.

Omnino duo ſunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorúmque jucunditas. In verbis ineſt quaſi materia quædam: in numero autem expolitio. Sed ut cæteris in rebus, neceſſitatis inventa antiquiora ſunt, quàm voluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis ſeculis antè oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum, causâ delectationis aurium, excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem, ſuperiórque ætas [78] numero caruit, niſi quando temerè, ac fortuitò: & ſcriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius eſt, & magis neceſſarium, id ſemper antè cognoſcitur.

56 Itaque tralata, aut facta, aut juncta verba, facilè ſunt cognita, quia ſumebantur è conſuetudine, quotidianóque ſermone. Nume-

77. *Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus*] Si rhythmus & metrum ratione cognita eſſent, ratio redderetur: ſed à naturâ parta ſunt, à ſenſu notata, ratione dimenſa. Quamobrem tantùm dici poteſt, rationem menſurâ comprehendiſſe, quæ natura peperiſſet. Ergo ratio verſum numerúmque metitur, ſed non parit. STREBÆUS.

78. *Eadem, ſuperiórque ætas*] Quintilianus, IX. 4. Ciceroni refragatur. *Nec mihi*, inquit, *quamlibet magnus auctor, Cicero perſuaſerit Lyſiam, Herodotum, Thucydidem parum ſtudioſos ejus* numeri fuiſſe. PRUSTEUS.

* *Nondum*] Sic Lambinus: ſed Victor. *non modò*: Man. & Grut. *non domo*.

79. *Pes enim*] Cujus loci hæc eſt ſententia. Pedes ex quibus numeri conficiuntur, triplicis ſunt generis. Alii ſunt æquales, & unam partem habent æqualem alteri: tales ſunt ſpondei: qui conſtant ex duabus longis, tales

Numerus autem * nondum depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaque serius aliquantò notatus, & cognitus, quasi quandam palæstram, & extrema lineamenta orationi attulit.

Quòd si & angusta quædam atque concisa, & alia est collatata & diffusa oratio; necesse est id non literarum accidere naturâ, sed intervallorum longorum & brevium varietate, quibus implicata atque permista oratio, quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est ejusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem sæpe jam diximus, incitatior numero ipso fertur & labitur, quoad perveniat ad finem, & insistat. Perspicuum est, igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus.

Sed hi numeri poëticíne sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poëticos, propterea quòd definita sunt genera numerorum. Nam omnis talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim [79], qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse majorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, † sesqui pæon; qui pedes in orationem non cadere quî possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est.

Sed quæritur, quo numero, aut quibus potissimùm sit utendum. Incidere verò omnes in orationem etiam ex hoc intelligi potest, quòd versus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod vehementer est vitiosum [80]: sed non attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios verò, & Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra con-

tales dactyli, quorum prima longa duabus brevibus æqualis est. Alii duplices sunt, quorum una pars altero tanto major est alterâ: ejusmodi iambus est, brevis enim syllaba longa est dimidiata. Alii denique sunt sesquiplices, quorum altera pars alterâ dimidio major est, ut pæon sive pæan, qui longâ unâ syllabâ & tribus brevibus constat. At longa syllaba in temporum metricorum ratione duas breves æquare dicitur. Ita fit ut tres breves longam unam dimidio superent. Nam ternarius ad binarium relatus sesquialteram proportionem habet. Ita ferè Budæus lib. I. de Asse. PRUSTEUS.

† *Sesqui pæon*] Vict. *sesqui pæan*, Lamb. *sesquiplex pæan*

80. *Quod vehementer est vitiosum*] Nec cavit Cicero, cui interdum versus etiam heroïci exciderunt: ut pro Archia,

In quo me non inficior mediocriter esse

Versa-

constat oratio. Sed tamen eos versus facilè agnoscit auditor. Sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minùs usitatos, sed tamen versus; vitiosum genus, & longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapæsta: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiosè. Primâ enim syllabâ demptâ in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est anapæstus is, qui Aristophaneus nominatur. Quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (ut à me animadversum est studiosè inquirente in eum) emittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdémque esse oratorios, qui sint poëtici.

57 Sequitur ergo, ut, qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. Sunt enim qui iambicum putent, quòd sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimùm propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum, & trochæum. Quòd enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate, & celeritate syllabarum labi putat verba procliviùs: contráque accidere in spondeo, & trochæo, quòd alter è longis constaret, alter è brevibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est. Nam & qui pæona prætereunt, non vident mollissimum à sese numerum, eundémque amplissimum præteriri. Quod longè

Versatum. Immò lib. III. de Oratore, quo vitium hoc exagitatur, inventum est integrum distichum. Sic enim loquitur Crassus, cap. 5. *Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo*

Complexi, plus multò etiam vidisse videntur,

Quàm quantùm nostrorum ingeniorum acies

Intueri possit. Vide Vossium lib. IV. Institut. Orator. PRUSTEUS.

81. *Æqualem dactylo*] Æqualis est dactylo

gè Ariſtoteli videtur ſecus, qui judicat, heroum numerum grandiorem, quàm deſideret ſoluta oratio: iambum autem nimis è vulgari eſſe ſermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult eſſe gravitatis, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem poſſit traducere. Trochæum autem, qui eſt eodem ſpatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio & brevitas dignitatem non habeat. Ita pœona probat, eóque ait uti omnes, ſed ipſos non ſentire cùm utantur: eſſe autem tertium, ac medium inter illos: ſed ita factos eos pedes eſſe, ut in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus antè dixi, tantummodò commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim & dactylus in verſum cadunt maximè. Itaque ut verſum fugimus in oratione, ſic hi ſunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam eſt oratio, nec quidquam inimicius quàm illa verſibus. Pæon autem minimè eſt aptus ad verſum: quo libentiùs eum recepit oratio. Ephorus verò ne ſpondeum quidem, quem fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo [81], quem probat. Syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, exiſtimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus & intervallis eſt par iambo: ſed eo vitioſus in oratione, ſi ponatur extremus [82], quòd verba meliùs in ſyllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ ſunt apud Ariſtotelem, eadem à Theophraſto, Theodectéque de pæone dicuntur.

Ego autem ſentio, omnes in oratione eſſe quaſi permiſtos & confuſos pedes. Nec enim effugere poſſemus animadverſionem, ſi ſemper iiſdem uteremur: quia nec numeroſa eſſe, ut poëma; neque extra numerum, ut ſermo vulgi eſt, debet oratio. Alterum nimis eſt vinctum, ut de induſtria factum appareat: alterum

 rum

lo ſpondeus ratione non ſyllabarum, ſed intervallorum: ut enim quatuor habet ſpatia dactylus, duo priora ratione unius longæ, duo poſteriora ratione duarum brevium, ſic ſpondeo propter duas longas quatuor ſunt ſpatia. PRUSTEUS.

82. *Si ponatur extremus*] Numeroſum eſt hoc quartæ Catilinariæ exordium. *Video*, P. C. *in me omnium veſtrúm ora atque oculos eſſe converſos.* Deſinat trochæo, *converſos eſſe* vel *eſſe converſos video*, mirum quantùm deficiet. IDEM.

rum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut suprà dixi) permista & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maximè, (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata.

58 Quos autem numeros, cum quibus, tanquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint cuique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso atque humili sermone dicuntur. Pæon autem in amplioribus: in utroque dactylus. Ita in varia & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi. Sic minimè animadvertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria: quæ latebit eo magis, si & verborum & sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, & jucunda sibi censent, verba dico & sententias: eáque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & prætervolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent.

Nec verò nimius is cursus est numerorum, orationis dico, (nam est longè aliter in versibus) nihil ut fiat extra modum. Nam id quidem esset poëma. Sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constantérque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proximè accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, quàm versibus: quòd in illis certa quædam & definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio & species orationis clausa & terminata est: quod voluptate aurium judicatur.

59 Solet autem quæri, totóne in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantùm numerosè oportere, terminaríque sententiam. Est autem, ut id maximè deceat, non id solum.

Ponen-

Ponendus eſt enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cùm aures extremum ſemper exſpectent, in eóque acquieſcant, id vacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet verborum illa comprehenſio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipſa conſiſtat.

Id autem bonâ diſciplinâ exercitatis, qui & multa ſcripſerint, & quæcumque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumſcribitur mente ſententia, confeſtímque verba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodque loco reſpondeat: quorum deſcriptus ordo aliàs alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima & media verba ſpectare debent ad ultimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſſio: ut jam à principio videndum ſit, quemadmodum velis venire ad extremum. Nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cùm faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatis ſimilitudinem. Eſt enim in utroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem ſunt utriuſque partes verborum: tranſlatum, novum, priſcum. Nam de propriis nihil hoc loco dicimus.

Collocationis autem, eæ, quas diximus, compoſitio, con- 60
cinnitas, numerus; ſed in utroque frequentiores ſunt, & liberiores poëtæ. Nam & transferunt verba cùm crebriùs, tum etiam audaciùs: & priſcis libentiùs utuntur, & liberiùs novis. Quod idem fit in numeris: in quibus quaſi neceſſitati parêre coguntur. Sed tamen hæc nec nimis eſſe diverſa, nec ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in verſu, numerus exſtet: ídque quod numeróſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam, aut concinnitate, aut conſtructione verborum.

Ita, ſi numerus orationis quæritur qui ſit; omnis eſt: ſed alius alio melior atque aptior. Si locus; in omni parte verborum. Si, unde ortus ſit; ex aurium voluptate. Si componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta & extrema nobis in dividendo fuit. Si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem. Si, quando; ſemper. Si, quo loco; in

tota

tota continuatione verborum. Si, quæ res efficiat voluptatem; eadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt.

61 Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratiùs disputandum. In quo quæsitum est, in totóne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus: an in principiis solùm, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit. Deinde, cùm aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. Tum autem in omnibúsne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores, ídque quando, aut cur, quibúsque partibus: pluribúsne, an singulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut istis, aut illis sit utendum: quǽque inter se aptissimè collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quódque ad rem maximè pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum: dicendúmque, quantos circuitus facere deceat. Déque eorum particulis, & tanquam incisionibus disserendum est, quærendúmque, utrùm una species & longitudo sit earum, ánne plures; &, si plures, quo loco, aut quando, quóque genere uti oporteat. Postremò totius generis utilitas explicanda est, quæ quidem patet latiùs. Non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur.

Ac licet, non ad singulas res respondentem, de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, hoc, quod in causis, foróque versatur, de quo diceremus, Ergo in aliis, id est, in historia, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeóque more, illâ circumscriptione, ambitúque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutísque sententiis. Ita-

* *Adhibenda*] Lamb. *adhibendum* .... *retinendum* ... *commutandum*

83. *Quam ipse includit*] Hæc verba arbitror non esse Ciceronis, sed aliena, atque ab aliquo ad oram libri adscripta, quibus significabat ille, quisquis fuerit, perorationem numeratam, & quodam modo inclusam esse in iis orationis partibus, in quibus numerosè fusam orationem locum habere dicit M. Tullius. Quod si quis contendat esse Ciceronis, ita

Itaque posteaquam est nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotúmque à judiciis forensíque certamine, quin redigeret omnes ferè in quadrum numerúmque sententias. Nam cùm is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium servienti.

Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cùm satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem & fidem. Sed, quoniam * adhibenda nonnunquam est, primùm videndum est, quo loco, deinde quàm diù retinenda sit, tum quot modis commutanda. 62

Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatiùs, ut nos in Accusationis secundo de Siciliæ laude diximus; aut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quàm doloris, ut in quarto Accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerosè & volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissimè sumus: quod plurimis locis perorationes nostræ voluisse nos, atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet, cùm is, qui audit, ab oratore jam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, ut insidietur & observet: sed jam favet, processúmque vult, dicendíque vim admirans, non inquirit quod reprehendat.

Hæc autem forma retinenda non diù est, nec dico in peroratione, quam ipse includit [11], sed in orationis reliquis partibus. Nam cùm si his locis usus, quibus ostendi licere, transferenda

ita esset legendum : *quam ipse inclusi* : quod tamen loquendi genus non esset satis concinnum. Quòd autem alii hæc verba, *quam ipse includit*, sic interpretantur, quam ipse orator terminat, ut sit hæc hujus loci sententia, De peroratione non esse opus præcipere, quamdiu hæc numerosa oratio in ea sit retinenda; utpote quam ipse orator includit ac terminat, ut longior esse non possit: multò minùs probo: Dixisset enim potiùs, *quam ipse finit ac terminat*, vel, *claudit ac terminat*. LAMB.

da tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cùm Græci κόμματα & κῶλα [84] nominent, nos non rectè incisa & membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina; sed cùm verba aut suavitatis aut inopiæ causâ transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cùm id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit antè nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut à simili mutuari.

63 Quo autem pacto deceat incisè, membratimve dici, jam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehensiones, conclusionésque, dicendum est. Fluit omnino numerus à primo tum incitatiùs, brevitate pedum [85], tum proceritate tardiùs. Cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, è quibus unum est secuta Asia maximè, qui dichoreus vocatur, cùm duo extremi chorei sunt, id est, è singulis longis, & brevibus. Explanandum est enim, quòd ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis.

Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quàm si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclarè, quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. filius, tribunus plebis, in concione dixit his verbis: *O Marce Druse, patrem appello.* Hæc quidem duo [86] binis pedibus incisim:

---

84. Κόμματα & κῶλα] Κῶλον *membrum*, & κόμμα *incisum*, nonnisi longitudine differre senuit Hermogenes lib. IV. de Inventione. Periodus sententiam comprehendit, in qua protasis est, & apodosis. Quæ autem sententia est uniusmodi, simplex, nec in se reflexa, si ultra versus heroïci longitudinem progrediatur, Hermogeni membrum dicitur, ut illud Ciceronis Philippicâ II. cap. 22. *Omnino nulla causa justa cuiquam esse potest, contra patriam arma capiendi.* Quæ breviùs concluditur sententia, appellatur incisum: ut *furor arma ministrat. Trahit sua quemque voluptas.* Membratim dixit Cicero lib. III. in Verrem cap. 89. *Placent vobis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc à me opera consumitur? quid sedetis? cur non in media oratione consurgitis, atque disceditis? Vultis autem istorum audacias ac libidines aliqua ex parte resecare? Desinite dubitare, utrùm sit utilius, propter multos improbos uni parcere, an unius improbi supplicio multorum improbitatem coërcere.* PRUSTEUS.

85. *Tum incitatiùs, brevitate pedum*] Id præcipuè patet in versibus. Quid his Virgilii numeris incitatius?

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
Haud mora prosiluere suis; ferit æthera clamor.

His autem quid tardius?

Belli ferratos rupit Saturnia postes. IDEM.

sim: dein membratim, *Tu dicere solebas, sacram esse rempublicam.* Hæc item membra ternis [87]. Pòst ambitus, *Quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas.* Dichoreus [88]. Nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. Deinde, *Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit.* Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? Verborum ordinem immuta; fac sic, *Comprobavit filii temeritas*: jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus, & longâ est, quem Aristoteles ut optimum probat, à quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. Animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebriùs fieri non oportet. Primùm enim numerus agnoscitur: deinde satiat: postea, cognitâ facilitate, contemnitur. 64

Sed sunt clausulæ plures, quæ numerosè & jucundè cadant. Nam & creticus, qui est è longa, & brevi, & longa; & ejus æqualis pæon, qui spatio par est, syllabâ longior; quàm commodissimè putatur in solutam orationem illigari, cùm sit duplex. Nam aut è longa & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut è totidem brevibus & longa, in quem optimè cadere censent veteres: ego non planè rejicio: sed alios antepono.

Ne spondeus quidem funditus est repudiandus. Etsi, quòd est è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus verò multò magis, & in membris [89]. Paucitatem enim pe-

86. *Hæc quidem duo*] Nempe verba *O Marce Druse*, & *patrem appello*, exprimuntur incisim duobus pedibus, *O Marce* antibacchius est, *Druse* choreus : *patrem appello* duplex spondeus, vel iambus & choreus. PRUSTEUS.

87. *Hæc item membra ternis*] Horum membrorum (*Tu dicere solebas*) & (*sacram esse rempublicam*) primum quidem continet spondeum, tribrachyn, & spondeum ; alterum autem, si nulla fiat elisio, constat ex anapæsto, iambo, & dactylo. IDEM.

88. *Dichoreus*] Qui hoc vocabulo *persolutas* habetur. Neque enim refert, ultima syllaba longa sit an brevis. Ex Terentiano Mauro ut versus, sic

Commatáque hoc ipsum juris habere volunt. IDEM.

89. *In incisionibus verò multò magis, & in membris*] Sensus indicat legendum : *multò magis, quàm membris.* Incisa enim Cicero distinguit nominatim à membris, quod manifestò exponet paulò posteriùs. Et quod sequitur, nostram sententiam confirmat: *Paucitatem enim pedum gravitate sive tarditate compensat.* Scilicet, cùm in *incisionibus* pauciores sint pedes, quàm in *membris*, spondeus in illis compensat *paucitatem suâ tarditate.* Etenim si spondeus aptus sit *incisionibus*, & *membris*, nullum video tertium, cui minùs aptus esse possit. ANONYMUS.

[a] pedum gravitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos cùm in clauſulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. Adjungo (quod minimum ſit) proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium.

Ne iambus quidem, qui eſt è brevi & longa; aut par [b] choreo, qui habet tres breves, ſed ſpatio par, non ſyllabis; aut etiam dactylus [90], qui eſt è longa & duabus brevibus, ſi eſt proximus à poſtremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus. Nunquam enim intereſt [91], uter ſit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes malè concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi cùm pro cretico poſtremus eſt dactylus. Nihil enim intereſt, dactylus ſit extremus, an creticus: quia poſtrema ſyllaba brevis, an longa ſit, ne in verſu quidem refert.

Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem eſt, poſtrema, quàm longa ſit. Jam pæon, quòd plures habeat ſyllabas, quàm tres, numerus à quibuſdam [92], non pes habetur. Eſt quidem, ut inter omnes conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, unus aptiſſimus orationi vel orienti, vel

---

a *Pedum*] Lamb. *ſyllabarum*

b *Choreo*] Lamb. *trochæus*, Man. *choreus*,

90. *Dactylus*] Tradit hîc Tullius dactylo & ſpondeo periodum volubiliter finiri. Quî congruit hæc præceptio cum his quæ ſuperiùs dixit? & in Partitione oratoria cap. 72. expreſſis verbis ait, orationem circumſcribendam eſſe *numeroſè, non ad ſimilitudinem verſuum.* Quî convenit cum præcepto Quintiliani lib. IX. cap. 4. *Ne dactylus quidem ſpondeo bene præponitur, quia finem verſus damnamus in fine orationis.* Mihi quidem vitioſa tum videtur concluſio, quæ fit duabus vocibus, quarum vel altera ſit dactylus, altera ſpondeus, ut *Gaudia pelle*; vel altera ſit choreus, altera bacchius, ut, *Pelle timorem*: ſic enim vulgò deſinunt hexametri verſus. At ſi unico vocabulo comprehendantur & dactylus & ſpondeus, numeroſè claudet periodum, ut patet ex lib. III. in Verrem cap. 13. *Cùm in tantis incommodis aratorum injuriiſque decumanorum, nullum ex iſto præclaro edicto non modò factum, ſed ne poſtulatum quidem judicium inveniatur.* Item eleganter claudet periodum vox ex duabus brevibus totidémque longis compoſita, præſertim ſi ex pluribus ſyllabis compoſitum vocabulum præcedat: ut oratione poſt reditum in Senatu cap. 9. *Qui mihi primus afflicto & jacenti conſularem fidem dexterámque porrexit: qui me à morte ad vitam, à deſperatione ad ſpem, ab exitio ad ſalutem revocavit.* Aurium enim judicio hujuſcemodi clauſulæ, licèt in iis ſit dactylus & ſpondeus, vix ullam videntur habere cum verſu ſimilitudinem. PRUSTEUS.

91. *Nunquam enim intereſt*] Diſſentit à Cicerone Fabius lib. IX. cap. 4. *Neque ego ignoro*, inquit, *in fine pro longa accipi brevem, quòd videtur aliquid vacanti tempori ex eo quod inſe-*

vel mediæ: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius [93] autem è quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longâ, ut est hoc, *Amicos tenes*; quovis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit.

His igitur tot commutationibus, támque variis si utemur: nec 65
deprehendetur manifestò, quid à nobis de industria fiat, & occurretur satietati. Et quia non numero solùm numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere (quod antè dictum est) concinnitatis: compositione potest intelligi, cùm ita structa verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum: *Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leve præsidium est.* Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico & Thucydidem, totámque eam ætatem) aptè, numerosèque dixerunt: ea non numero quæsito, sed verborum collocatione ceciderunt.

Formæ verò quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessariò. Nam cùm aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, ple-

insequitur, *accedere. Aures tamen consulens meas, intelligo multùm referre, utrùm ne longa sit quæ cludit, an pro longa. Neque enim tam plenum est dicere*, incipientem timere, *quàm illud* ausus est confiteri. PRUSTEUS.

92. *A quibusdam*] Quibus accedit Quintilianus lib. IX. cap. 4. ubi ait pedes non excedere tres syllabas, adeóque pæonem & dochimum numeros esse, non pedes. PRUSTEUS.

93. *Dochmius*] Vulgò *Dochimus.* Primam habet brevem, deinde duas longas, quartam brevem, ultimam longam, ut *amicos leves.* Grammatici nonnulli volunt duas primas esse breves; ut *hyacinthini.* TURNEB. Nescio quo bonarum literarum fato factum fuisse dicam, ut post tot Fabianæ Institutionis editiones à tot támque doctis viris adornatas hæc barbara vox *Dochimus* huc usque locum tenuerit pro *Dochmius*: quam veram esse lectionem, satis demonstratur ex Hephæstionis opusculo περὶ μέτρων, & ex veteribus Grammaticis edit. Putsch. in quibus constanter legitur δόχμιος, *dochmios*, & *dochmius.* Vide Diomedem pag. 419. Cæsium Bassum pag. 267, & Rufinum pag. 2714. Attamen pravæ lectionis illius *Dochimus* macula omnes, quas quidem viderim, Ciceronis ipsius editiones infecit. Quid? quòd ipse Vossius, & ipse Jovita Rapicius, qui de oratorio numero unus ferè omnium optimè scripsit, depravatam illam lectionem passim secuti sunt. Futurum jam spero, ut, qui oratoriarum artium scriptores in lucem deinceps edituri sunt, pro τῷ *Dochimus*, quod ferri nequit, τὸ *Dochmius* typis curent excudendum. CAPPERONNERIUS, ad Quint. IX. 4. p. 346. pag. 605.

plerumque fit ut numerosè cadat. Quo de genere cum exemplis suprà diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi. Nec tamen hæc ita sunt arcta & adstricta, ut ea, cùm velimus, laxare nequeamus. Multùm interest, utrùm numerosa sit, id est, similis numerorum, an planè è numeris constet oratio. Alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio.

66 Sed quoniam non modò non frequenter, verùm etiam raro in veris causis, aut forensibus circumscriptè, numeroséque dicendum est: sequi videtur, ut videamus, quæ sint illa, quæ suprà dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus & plena comprehensio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quàm satis sit, neque longior. Quanquam utrumque nonnunquam vel potiùs sæpe accidit, ut aut citiùs insistendum sit, aut longiùs procedendum, ne brevitas defraudasse aures videatur, néve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. Nec enim loquor de versu, & est liberior aliquantò oratio.

E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat ferè plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus: ídque cùm opus est, ab isto cursu invidioso facilè nos, & sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc, quod minimè apparet, & valet plurimùm. Ex hoc genere illud est Crassi: *Missos faciant patronos: ipsi prodeant.* Nisi intervallo dixisset, — *ipsi prodeant*, — sensisset profectò effugisse senarium. Omnino meliùs caderet, *prodeant ipsi.* Sed de genere nunc disputo. *Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa duo, quæ κόμματα Græci vocant,

94. *In alienos insanus insanisti*] Victorius lib. XVIII. cap. 9. Variarum Lectionum, non videre se ait quem locum hîc habeat harum vocum secunda. PRUSTEUS.

a *Omnia*] Lamb. *omnis ..... comprehensio longior sustinetur ..... dichoreóque finitur.*

95. *Tanquam crepitine*] Ad Græcorum imitationem Victorius ibidem ostendit expressam hanc metaphoram. PRUSTEUS.

96. *Membratim tractata*] Legit Manutius *tracta*, quod verbum ad sententiam & ad usum Latinæ linguæ aptius existimat. IDEM.

cant, nos incisa dicimus: deinde tertium, *κῶλον* illi, nos membrum. Sequitur non longa (ex duobus enim versibus, id est, membris, est perfecta) comprehensio, & in spondeos cadit: & Crassus quidem sic plerumque dicebat: ídque ipse genus dicendi maximè probo.

Sed quæ incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissi- 67
mè cadere debent: ut est apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas.* Hæc incisè dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur, duo: *Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti*[94]. Deinde [a] omnia, tanquam crepidine[95] quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, cæcam, jacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æstimasti.* Dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud. Nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerumque binis, (& utrisque addi pedis pars potest,) non ferè ternis amplius.

Incisim autem, & membratim tractata[96] oratio in veris causis plurimùm valet, maximéque his locis, cùm aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliana secunda, *O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rursus membratim, *Testes dare volumus.* Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior: *Quem, quæso, nostrûm fefellit, ita vos esse facturos?*

Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius [b], quàm binis, aut ternis ferire verbis[97], nonnunquam singulis, paulò aliàs pluribus: inter quas [c] variis clausulis interponit se rarò numerosa comprehensio. Quam perversè fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum pænè Demosthenem, saltat, incidens particulas. Et is quidem non minùs sententiis peccat, quàm

---

b *Quàm*] Omittunt Vict. Man. Grut.

97. *Binis, aut ternis ferire verbis*] Exemplum in eo genere fit illud ex I. Catilinaria cap. 1. *O tempora! ô mores! Senatus hæc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit. Vivit? imò etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad cædem unumquemque nostrûm. Nos autem viri fortes satisfacere reip. videmur, si istius furorem ac tela vitemus.* Vides Catilinam incisis primùm acriter urgeri; tum membra succedere, quæ omnia denique periodo tanquam crepidine sustinentur. PRUSTEUS.

c *Inter quas*] Lamb. *inter quæ.*

quàm verbis: ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit: Sed ego illa Craſſi, & noſtra poſui, ut qui vellet, auribus ipſis, quid numeroſum etiam in minimis particulis orationis eſſet, judicaret.

68 Et, quoniam plura de numeroſa oratione diximus, quàm quiſquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus. Nihil enim eſt aliud, Brute, (quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulchrè, & oratoriè dicere, niſi optimis ſententiis verbíſque lectiſſimis dicere. Et nec ſententia ulla eſt, quæ fructum oratori ferat, niſi aptè expoſita, atque abſolutè: nec verborum lumen apparet, niſi diligenter collocatorum: & horum utrumque numerus illuſtrat. Numerus autem (ſæpe enim hoc teſtandum eſt) non modò non poëticè junctus, verùm etiam fugiens illum, eíque omnium diſſimillimus, (non quin iidem ſint numeri non modò oratorum & poëtarum, verùm omnino loquentium, denique etiam ſonantium omnium, quæ metiri auribus poſſúmus) ſed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poëmatis ſimile videatur.

Hanc igitur ſive compoſitionem, ſive perfectionem, ſive numerum vocari placet, & adhibere neceſſe eſt, ſi ornatè velis dicere, non ſolùm, (quod ait Ariſtoteles & Theophraſtus) ne infinitè feratur, ut flumen, oratio, quæ non aut ſpiritu pronuntiantis, aut interductu librarii [98], ſed numero coacta debet inſiſtere: verùm etiam quòd multò majorem habent apta vim, quàm ſoluta. Ut enim athletas, nec multò ſecus gladiatores videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adſpectum etiam ſit venuſtum: ſic oratio nec plagam gravem facit, niſi petitio fuit apta; nec ſatis rectè declinat impetum, niſi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit.

Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστρους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris

98. *Interductu librarii*] Id eſt, virgulâ aut puncto quod figit is qui libros manu ſcribit. Non enim quia punctum eſt, quieſcit ambitus: ſed quia definit comprehenſio, ſignum interducitur. STREBÆUS.

99. *Tantúmque abeſt, ne, quod ii, &c.*] Legendum omnino: *Tantúmque abeſt, ut, quod* .... Nam hoc loco *ne* ſtare non poteſt. Eſt hujus

meris ſententias: tantúmque abeſt, ne, quod ii [99], qui hoc aut magiſtrorum inopiâ, aut ingenii tarditate, aut laboris fugâ non ſunt aſſecuti, ſolent dicere, enervetur oratio compoſitione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis eſſe poſſit.

Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui 69
genus hoc ſecuti non tenuerunt, ſimile faciamus; ne aut verba trajiciamus apertè, quò meliùs aut cadat, aut volvatur oratio. Quod ſe L. Cœlius Antipater in procœmio belli Punici, niſi neceſſariò, facturum negat. O virum ſimplicem, qui nos nihil celat: ſapientem, qui ſerviendum neceſſitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in ſcribendo atque in dicendo, neceſſitatis excuſatio non probatur. Nihil eſt enim neceſſe: &, ſi quid eſſet, id neceſſe tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem ſcripſit, cui ſe purgat, veniam petit, & utitur ea trajectione verborum, & nihilo tamen aptiùs explet, concludítque ſententias.

Apud alios autem, & Aſiaticos maximè, numero ſervientes, inculcata reperias inania quædam verba, quaſi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegeſia maximè fluxit, infringendis, concidendíſque numeris in quoddam genus abjectum incidant, Siculorum ſimillimum. Tertium eſt, in quo fuerunt fratres illi, Aſiaticorum rhetorum principes, Hierocles & Menecles, minimè meâ ſententiâ contemnendi. Etſi enim à forma veritatis & ab Atticorum regula abſunt, tamen hoc vitium compenſant vel facultate, vel copiâ: ſed apud eos varietas non erat, quòd omnia ferè concludebantur uno modo.

Quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de induſtria factum intelligatur; neque inferciens verba, quaſi rimas expleat; nec minutos numeros ſequens, concídat, delumbétque ſententias; nec ſine nulla commutatione in eodem ſemper verſetur genere numerorum: is omnia ferè vitia vitaverit. Nam de laudibus multa diximus, quibus ſunt alia perſpicuè vitia contraria.

jus loci ſententia: Tantùm abeſt, ut compoſitio verborum enervet orationem (quod ii ſolent dicere qui hoc.... non ſunt aſſecuti,) ut ſine compoſitione nec impetus ullus, nec vis in oratione eſſe poſſit. Sic enim Cicero ſæpe *ut* geminatum ponit cum ea formula *tantùm abeſt*. Exempla ſuppeditat Godeſcalcus Stewechius, in libro *de Particulis linguæ Latinæ*, v. *Tantùm abeſt ut, ut*. ANONYMUS.

70 Quantum autem ſit aptè dicere, experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſolvas permutatione verborum. Corrumpatur enim tota res, ut & hæc noſtra in Corneliana, & deinceps omnia: *Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitii, mercatoréſque ſuperarunt.* Immuta paulùm, ut ſit, *multi ſuperarunt mercatores, venalitiíque*; perierit tota res. Et quæ ſequuntur: *Neque veſtis, aut cælatum aurum & argentum, quo noſtros veteres Marcellos, Maximóſque multi eunuchi è Syria Ægyptóque vicerunt.* Verba permuta ſic, ut ſit, *Vicerunt eunuchi è Syria, Ægyptóque.* Adde tertium: *Neque verò ornamenta iſta villarum, quibus L. Paulum, & L. Mummium, qui rebus his urbem, Italiámque omnem referſerunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari.* Fac ita, *potuiſſe ſuperari ab aliquo Syro, aut Deliaco.* Videſne, ut ordine verborum paulùm commutato, iiſdem verbis, ſtante ſententiâ, ad nihilum omnia recidant, cùm ſint ex aptis diſſoluta? aut ſi alicujus inconditi arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eámque, ordine verborum paulùm commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac ſolutum. Age, ſume de Gracchi apud cenſores illud: *Abeſſe non poteſt, quin ejuſdem hominis ſit, probos improbare, qui improbos probet.* Quantò aptiùs, ſi ita dixiſſet, *quin ejuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare*? Hoc modo dicere nemo unquam noluit: nemóque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc aſſequi non potuerunt: ita facti ſunt repentè Attici. Quaſi verò Trallianus [1] fuerit Demoſthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur.

71 Sed ſi quos [2] magis delectant ſoluta, ſequantur ea ſanè, modò ſic, ut ſi quis Phidiæ clypeum [3] diſſolverit, collocationis univer-

1. *Trallianus*] Trallis Ptolemæo Phrygiæ urbs, ubi corrupta & inquinata dictio, ab Atticorum elegantiâ longè remotiſſima. PRUSTEUS.

2. *Sed ſi quos*] Hujus loci ſenſus eſt: Si quis preſſum, conciſum, & à numeris alienum dicendi genus uſurpare voluerit: uſurpet ſanè: ea tamen conditione, ut ſingulis inciſis & membris ſubſtet laudabilis ſententia. Sit ejus dictio ſimilis clypeo Minervæ, quem ſculpſit Phidias: qui ſi diſſolvatur, tolletur quidem univerſa ſpecies clypei, at in ſingulis partibus, putà in ſua quam Phidias ipſe fabricatus eſt effigie, ſupererit venuſtas. Tolerabile eſt non abſolutas periodos conficere, ſi reliqua ſuppetant ornamenta, ut in Thucy-

versam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucydide, orbem modò orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cùm dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abjectum: non clypeum, sed ut in proverbio est (etsi humiliùs dictum est, tamen simile est) scopas (ut ita dicam) mihi videntur dissolvere: atque, ut planè genus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Æschines, aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidavisse genus hoc, sed judicio refugisse, aut reperiam, ipsa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat utrâ voles linguâ, eo genere, quo illi volunt. Facilius est enim apta dissolvere, quàm dissipata connectere.

Res autem se sic habet, (ut brevissimè dicam quod sentio) compositè, & aptè, sine sententiis dicere, insania est: sententiosè autem sine verborum & ordine, & modo, infantia: sed ejusmodi tamen infantia, ut eâ qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens verò, qui non approbationes solùm, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentiùs.

Habes meum de oratore, Brute, judicium: quod aut sequêre, si probaveris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. In quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, unquam affirmabo esse verius, quàm tuum. Potest enim non solùm aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliàs videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi assensum spectat, & ad aurium voluptatem: quæ duo sunt ad judicandum levissima [4]: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc

 inveni

Thucydide, cui præter orationis comprehensionem & ambitum vix quicquam deest. PRUSTEUS.

3. *Phidiæ clypeum*] Phidias *clypeo Minervæ effigiem suam inclusit: quâ convulsâ, tota operis colligatio solveretur.* Valer. Maxim. lib. VIII. cap. 14. IDEM.

4. *Quæ duo sunt ad judicandum levissima*] Ut vulgus, sic instabile vulgi judicium, cui tamen probari debet orator. Deinde judicium aurium non modò superbissimum ac fastidiosissimum est, sed etiam incertissimum. Aliud aliis placet, atque hinc non leves inter peritissimos artis magistros de numeris oratoriis controversiæ. IDEM.

inveni firmius, quod tenerem, aut quo judicium meum dirigerem, quàm id, quodcumque mihi quàm simillimum veri videretur, cùm ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minùs probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quàm effici potuerit; aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundiâ negandi, scribendi me impudentiam [5] suscepisse.

5. *Impudentiam*] Fortasse, *imprudentiam*, ut, unde est orsa, in eodem terminetur oratio. Hinc enim orsa est: *Malo... desiderari à te prudentiam meam*, &c. MURETUS.

TOPICA.

AD C. TREBATIUM.

ARGUMENTUM.

Trebatii voluntati satisfacturus hoc quasi compendium Topicorum Aristoteleorum fecit. Primò locis argumentorum, cùm artificiosorum, tum ἀτέχνων, *breviter enumeratis, definit quodque genus, & exemplis illustrat*, cap. 2, 4. *Deinde fusiùs de singulis disserit*: cap. 5, 20. *Postremò, de quæstionibus, ac variis causarum generibus, quorum aliis alii loci sunt aptiores, paucis disserit.* ERNESTUS.

1 MAJORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, & iis libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores, è cursu ipso revocavit voluntas tua. Cùm enim mecum in Tusculano esses, & in bibliotheca separatim uterque nostrûm ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuò

nuò à me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cùm exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad eam [a] rationem viâ perveniremus ab Aristotele inventâ, libris illis contineri: verecundè tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facilè cernerem te ardere studio, mecum, ut tibi illa traderem, egisti. Cùm autem ego te non tam vitandi laboris mei causâ, quàm quòd id tua interesse arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel ut totam rationem à doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utrumque, ut à te audiebam, es expertus. Sed à libris te obscuritas rejecit. Rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minimè sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minùs ignoscendum est, quòd non modò rebus iis, quæ ab illo dictæ & inventæ sunt, allici debuerunt: sed dicendi quoque incredibili quadam cùm copiâ, tum etiam suavitate. Non potui igitur tibi, sæpius hoc roganti, & tamen verenti, ne mihi gravis esses, (facilè enim id cernebam) debere diutiùs, ne ipsi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cùm tu mihi meìsque multa sæpe scripsisses, veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus unà, tu optimus es testis, quàm fuerim occupatus. Ut autem à te discessi, in Græciam proficiscens, cùm operâ meâ nec respublica, nec amici uterentur, nec honestè inter arma versari possem, ne si tutò id quidem mihi liceret: ut veni Veliam, tuáque, & tuos vidi [1], admonitus hujus æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoriâ repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibíque ex itinere misi: ut meâ diligentiâ mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed jam tempus est ad id quod instituimus, accedere.

Cùm omnis ratio diligens disserendi duas habet partes; unam 2

 inve-

a *Rationem*] Lamb. *ratione & viâ*

1. *Tuáque, & tuos vidi*] Trebatii paternæ possessiones Veliæ erant. Vide epist. Ciceronis ad Trebatium, Fam. VII. 19. & 20. GOVEANUS.

inveniendi, alteram judicandi: utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt, eâ scientiâ, quam *Dialecticen* appellant. Inveniendi verò artem, quae *Topice* dicitur, quǽque ad usum potior erat, & ordine naturae certè prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utrâque summa utilitas est, & utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quae prior est, ordiemur.

Ut igitur earum rerum, quae absconditae sunt, demonstrato, & notato loco, facilis inventio est: sic, cùm pervestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatae ab Aristotele sunt hae quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, *Locum* esse argumenti sedem: *Argumentum* autem, rationem, quae rei dubiae faciat fidem.

Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, haerent: alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quae quodam modo affectae sunt ad id, de quo quaeritur. Extrinsecus autem ea [a] dicuntur, quae absunt, longéque disjuncta sunt.

Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quae quasi involutum evolvit id, de quo quaeritur. Ejus argumenti talis est formula: Jus civile est aequitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas: ejus autem aequitatis

---

a *Dicuntur*] Lamb. *ducuntur*

2. *Si neque censu*] Ciceronis temporibus libertate donabantur servi triplici modo, censu, vindictâ, testamento. *Censu* quidem, cùm quis jubente aut consentiente domino nomen deferebat in censum; soli enim cives Romani olim censebantur. *Vindictâ*, cùm lictor vindictam, quae virgula est, manumittendi servi capiti imponens, eundem servum hac solenni verborum formulâ, *Liber esto*, in libertatem vindicabat: quo tempore dominus servum alapâ percussum circumagebat in gyrum, ut sić intelligeret sibi licitum in quamlibet partem abire. Denique *testamento* manumittebantur, cùm quis servum suum testamento liberum esse jussisset. PRUSTEUS.

3. *Cùm lex assiduo*] Haec verba, *Ælia Sentia*, quae Victorius, Manutius, & Gruterus hìc admiserunt, inducenda censet ac tollenda Lambinus, quem Prusteus secutus est. Praeiverat Goveanus, qui certè non ignorabat, *Æliam Sentiam* nonnisi multis post Ciceronis obitum annis sancitam fuisse, anno scilicet DCCLV. An verò emendationem hanc ipsam divinasse visus est sibi nuper quidam Vicentinus, qui suas Epistolicas Diatribas edidit Venetiis? An sine Goveano, Lambino, & Prusteo, etsi post ipsos, vidit quod jam

tatis utilis est cognitio: utilis est ergo juris civilis scientia.

Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu [2], neque vindictâ, nec testamento liber factus est, non est liber. Neque est ulla earum rerum: non est igitur liber.

Tum notatio, cùm ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cùm lex assiduo [3] vindicem assiduum [4] esse jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim est assiduus, ut ait Ælius, appellatus ab [b] ære dando.

Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex [c] forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex caussis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum. 3

Conjugata [5] dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Ejusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno variè commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. Hæc verborum conjugatio συζυγία dicitur, ex qua hujusce modi est argumentum: Si compascuus ager est, jus est compascere.

A genere sic ducitur. Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet [6], nunquam sejungitur. Numerata autem pecunia nomen argen-

jam antè viderant? Olivetus.

4. *Assiduum*] Lex est XII. Tab. quemadmodum testatur Gellius lib. xvi. cap. 10. iis verbis scripta, Assiduo assiduus vindex esto: Proletario civi quivis volet vindex esto. Cujus vis & sententia hæc est: Locupleti fidejussor locuples sit, inopi quivis. In quo summa æquitas est. Quem enim homo tenuis locupletem pro se fidejussorem inveniat? Gov.

b *Ære*] Lamb. *asse dando*

c *Forma*] Vict. Man. Grut. *formula*.

5. *Conjugata*] Locum hunc ut inutilem improbat Fabius lib. v. cap. 10. immeritò, cùm sæpe vim ad persuadendum habeat. Ut cùm ait Tullius pro Marcello, cap. 32. *Ingratus est injustúsque civis, qui* armorum *periculo liberatus, animum tamen retinet* armatum. Prusteus.

6. *Quoad suum nomen retinet*] Forma quoad generis nomen retinet, nunquam à genere separatur: tum separatur, cùm amisit. Legavit vir uxori ligna omnia, arbores stantes non legavit. *Suum* pro *ejus*, non semel à Cicerone dicitur: nisi malis *suum nomen*, naturale esse nomen: ut numi argentei nomen naturale sit *argentum*: quod quidem amittit, cùm percussus est: tum enim *numus* dicitur. Gov.

argenti retinet. Legata igitur videtur.

A forma generis: quam interdum, quò planiùs accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ [7] pecunia legata est à viro, si ei viro materfamilias esset: si ea in manum viri non convenerat, nihil debetur. Genus enim est uxor: ejus duæ formæ; una matrumfamilias, earum, quæ in manum convenerunt; altera earum, quæ tantummodò uxores habentur. Qua in parte cùm fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

A similitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, vitiúmve fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere, non magis, quàm servum restituere, si is, cujus ususfructus legatus est, deperisset.

A differentia: Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset; idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multùm enim differt, in arcáne positum sit argentum, an in tabulis debeatur.

Ex contrario autem, sic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, cellis vinariis & oleariis [8] plenis

7. *Si ita Fabiæ*] Ut Ciceronis mens intelligatur, observandum ex Boëtio, tribus modis apud veteres Romanos duci solitam uxorem, farre, usu, & coëmptione. Confarreatio ad pontifices tantùm pertinebat: erant sacræ nuptiæ dictæ, ut ait Dionysius in Romulo, quòd eodem farre conjuges vescerentur, quo etiam victimas respergerent. Usu fiebat matrimonium, cùm uxoris & mariti convictus per annum constans & stabilis fuerat, túmque dicebatur uxor usucapta. Denique coëmptio certis solemnitatibus peragebatur, & se se in coëmendo invicem interrogabant. Vir ita, an sibi mulier materfamilias esse vellet. Illa respondebat, velle. Item mulier interrogabat, an vir sibi paterfamilias esse vellet: ille respondebat, velle. Itaque mulier viri conveniebat in manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coëmptionem: quòd, teste Varrone, mulieres assem unum tanquam emendi causâ marito darent. Jam verò ut ad exemplum à forma petitum redeamus, uxor genus est: ejus duæ formæ: altera matrum familias, altera uxorum tantùm. Si cùi uxori, quæ mater esset familias, legata sit pecunia: à forma rectè concludetur nihil ei jure deberi, quæ uxor tantummodo habetur. PRUSTEUS.

8. *Cellis vinariis & oleariis*] Earum rerum quæ usu consumuntur, usus fructus neque naturæ jure, neque verò civili constitui potest: cùm *usus fructus*, ut Paulus ad Vitellium scribit, aliud nihil sit, *quàm jus alienâ re utendi fruendi, salvâ rei substantiâ:* ut re sublata & consumpta, tolli usum fructum necesse sit. Cùm igitur oleum, vinum, frumentum, vestimenta, quibus proxima est pecunia numerata, quæ & ipsa usu & assiduâ permutatione quodam modo extinguitur, utendo consumantur, neque in hoc rerum genere constitui ususfructus possit: non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, vino & oleo relictis, putare jus sibi esse utendi fruendi. Usus enim ei, non abusus relictus est. GOVEANUS.

9. *Se capite nunquam diminuit*] Capitis diminutio

nis relictis, putare id ad se pertinere. Usus enim, non abusus, legatus est. Ea sunt inter se contraria.

Ab adjunctis: Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite
nunquam diminuit [9], non videtur ex edicto prætoris secundùm 4
eas tabulas possessio dari. Adjungitur enim, ut secundùm servorum, secundùm exulum, secundùm puerorum tabulas possessio videatur ex edicto dari.

Ab antecedentibus autem, & consequentibus, & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, Si viri culpâ factum [10] est divortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet.

A consequentibus [11]: Si mulier, cùm fuisset nupta cum eo quicum connubii jus non esset, nuntium remisit; quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

A repugnantibus: Si paterfamilias uxori ancillarum usumfructum [12] legavit à filio, neque à secundo herede legavit, mortuo filio mulier usumfructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri non potest. Repugnat enim rectè accipere, & invitum reddere.

Tom. I. Cccc Ab

---

minutio est prioris status permutatio. Triplex autem recensetur. Tria enim, inquit Paulus, habemus, libertatem, civitatem, familiam. Cùm hæc omnia amittimus, maxima est capitis diminutio. Cùm civitate amissa, libertas retinetur, ut cùm quis in colonias Latinas transmigrabat, erat media capitis diminutio. Minima autem, cùm familia tantùm mutabatur, cùm quis adoptabatur, vel alieno juri subjiciebatur, vel emancipabatur. Mulieres autem antiquo jure tutelâ perpetuâ continebantur, nec recedebant à tutoris potestate, nisi in manum viri convenissent; atque ut tunc erat status prioris mutatio, ita dicebatur capite diminuta. Adde quòd cùm ejus familia uno capite, id est, unâ personâ diminuta esset, uxor in viri familiam transiens, diminuta capite non immeritò vocaretur. PRUSTEUS.

10. *Si viri culpa*] Quæstio est, an mulier facto divortio debeat partem dotis viro relinquere, unde communes liberi alantur. Solvitur ab antecedentibus. Si viri culpâ factum est divortium, verbi gratiâ, si conjugem asperiùs tractaret, licet uxor secesserit à marito, eam nihil oportet relinquere liberis, qui in patris potestate sunt. IDEM.

11. *A consequentibus*] A consequentibus ducitur argumentum, cùm propositis duobus, à posteriore argumentamur, hoc modo, Mulier servo cui imprudens nupserat, nuncium remisit: qui ex ea conjunctione nati sunt, patrem non sequuntur. Quare pro liberis ex dote apud patrem manere nihil oportet. Id quod ex eo collegi, quia patrem liberi non sequerentur: quod è duobus quæ proposui, posterius est. GOV.

12. *Ancillarum usumfructum*] Ususfructus ancillarum, omnis ea utilitas est, quæ ex ancillis percipi potest, præter earum partus, qui in fructu non sunt, sed ad proprietatis dominum pertinent: neque enim placuit homines in fructu esse, *quorum gratiâ rerum omnium fructus natura comparavit*. IDEM.

Ab efficientibus causis hoc modo: Omnibus [13] est jus parietem directum ad parietem communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum. At si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debebit præstare quod fornix vitii fecerit. Non enim ejus vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut suspendi non posset.

Ab effectis rebus, hoc modo: Cùm mulier viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine.

Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi: Quod in re majore [14] valet, valeat in minore: ut si in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contrà: Quod in minore valet, valeat in majore. Licet idem exemplum [15] convertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: ut, quoniam usus [16] auctoritas fundi, biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cæterarum omnium, quarum annuus est usus. Valeat æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat.

Quæ

13. *Omnibus*] Exemplum hoc aliquantò obscurius, statu quæstionis proposito, sic explicari potest. Jus est omnibus, ad parietem communem adjungere vel solidum vel cameratum parietem. Sempronius ad parietem sibi cum Titio communem, pro suo jure fornicem adjunxit. Titius cùm subinde vellet aliquid extruere, de pariete communi nonnihil demolitus est, pollicitus damnum, si quid ex eâ demolitione contingeret, se reparaturum. Eversus est cum reliquo pariete fornix: postulatur damni Titius, quòd parietem communem subverterit. Hic ab efficiente causa sic se purgat: Nisi fornicem adjunxisset Sempronius, accisus murus non corruisset; non igitur damnum præstare debeo, quod meo vitio factum non est. Prust.

14. *Quod in re majore*] Hotomano lib. II. Observ. cap. 2. placet eorum sententia, qui duplicem hîc negationem deesse putant, ut locus sic legatur: *Quod in re majore non valet, non valeat in minore:* quoniam, ut ex eo tertio Aristotelis Topicorum libro patet, argumentum ex majore ductum, tantùm valet ad refellendum, & majus id dicitur, quod probabilius est. Itaque allatum à Cicerone exemplum, uni refutationi idoneum est, quasi videlicet probabilius fuisset fines in ea urbe regi, quàm aquam in eadem arceri. Hoc idem exemplum Cicero inferiùs ad similium locum retulit. Idem.

15. *Licet idem exemplum*] Exemplum superius convertatur, fiet comparatio à minori ad majus, hoc modo. In ea civitate aqua arcetur; ergo multò magis fines reguntur. Minus enim quiddam est aquam arcere, quàm fines regere. Idem.

16. *Quoniam usus*] Hæc est lex XII. Tabularum. Usus auctoritas fundi biennium esto: cæterarum omnium rerum usus, annus esto. Hotomanus pro *biennium* definit reponendum esse *biennis*, & *annuus* pro *annus*. Sed frustrà, cùm in oratione pro Cæcina cap. 19. etiam idem ferè legatur. *Lex usum & auctoritatem fundi jubet esse biennium: at utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur.* Hîc *auctoritas* est jus dominii. Quod autem à pari ducatur argumentum,

Quæ autem extrinſecus aſſumuntur, ea maximè ex auctoritate ducuntur. Itaque Græci tales argumentationes ἀτέχνους vocant, id eſt, artis expertes: ut, ſi ita reſpondeas [17], Quoniam P. Scævola id ſolum eſſe ambitus [18] ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causâ tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexiſſet, [19], aqua deflueret, id tibi jus videri.

His igitur locis, qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibuſdam, ſignificatio, & demonſtratio datur. Utrùm igitur hactenus ſatis eſt? Tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto.

Sed quoniam avidum hominem ad has diſcendi epulas recepi, ſic accipiam, ut reliquiarum ſit potiùs aliquid, quàm te hinc 5
patiar non ſatiatum diſcedere. Quando ergo unuſquiſque eorum locorum, quos expoſui, ſua quædam membra habet, ea quàm ſubtiliſſimè perſequamur; & primùm de ipſa definitione dicatur.

Definitio eſt oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid ſit. Definitionum autem duo ſunt genera prima. Unum earum

tum, ex ipſis Tullii verbis & interpretatione noſtra manifeſtum eſt. In eo conveniunt ædes & fundi, quòd ſint res non moventes. Prusteus.

17. *Si ita reſpondeas*] Id eſt, *Si reſpondeas id æquum tibi videri, quod de ambitu ædium dixit Scævola; nempe id eſſe tantummodo ambitus ædis, quoad uterque vicinus communem parietem projecerit: unde divortium aquarum fiat, & in cujuſque illorum ædes aqua pluvia defluat*, nimirum ut dimidia parietis pars ad unum, altera ad alterum pertineat: & linea communem parietem æquabiliter ſecans, ambitum ædium utrinque deſignet. Prust.

18. *Id ſolum eſſe ambitus*] Obſcurum & implicatum locum interpretati ſumus ex mente Hotomani, qui lectionem ſic putat reſtituendam; ut *quoad* pro *quod* reponatur, & vox *tectum* tollatur. Cautum erat lege XII. Tabularum, ut inter vicinorum ædes ad circumeundi facultatem ſpatium eſſet pedis ſeſtertii, ſive, ut exponit Voluſius Mæcianus, duorum pedum & ſemis. Ejus ſtructuræ domus, inſulæ dicebantur, quarum ambitum definire cuivis facillimum erat. At juris controverſi fuit earum ædium ambitus, quæ communi pariete jungebantur. In interpretatione expoſuimus Scævolæ mentem, quæ Hotomano videtur perquàm obſcura. Iſtâ enim ratione videretur Scævola ſignificare, non licere in communem parietem tigna immittere ultra lineam, quæ medium parietem interſecat; cùm tamen aliud in jure definiatur. Fortaſſe ad eam controverſiam Scævolæ reſponſum pertinet, quo uterque vicinus communi pariete uti vult in ædificando, & ſuis trabibus pari eodémque loco immittendis. Quo caſu locus eſſet Q. Mucii ſententiæ, ut rectè conjicit Hotomanus, Obſerv. lib. II. cap. 3. Idem.

19. *Protexiſſet*] Protegere eſt tectum projicere, inquit Budæus: protecta & projecta partes ſunt domûs prominentes, qualia ſunt, meniana, & podia penſilia, unde aſpectus eſt nobis in vicos & plateas. Idem.

rerum, quæ ſunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Eſſe ea dico, quæ cerni, tangíve poſſunt, ut fundum, ædes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus, cætera: quo ex genere quædam interdum nobis definienda ſunt. Non eſſe rurſus ea dico, quæ tangi, demonſtraríve non poſſunt; cerni tamen animo, atque intelligi poſſunt: ut, ſi uſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus: eſt tamen quædam conformatio [20] inſignita, & impreſſa in intelligentia: quam notionem voco. Ea ſæpe in argumentando definitione explicanda ſunt.

Atque etiam definitiones, aliæ ſunt partitionum, aliæ diviſionum. Partitionum, cùm res ea, quæ propoſita eſt, quaſi in membra diſcerpitur: ut, ſi quis jus civile dicat id eſſe, quod in legibus, ſenatuſconſultis, rebus judicatis, juriſperitorum auctoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate conſiſtat. Diviſionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ ſub eo genere ſunt, quod definitur hoc modo: Abalienatio eſt ejus rei, quæ mancipi eſt [21], aut traditio alteri nexu [22], aut in jure ceſſio [23], inter quos ea jure civili fieri poſſunt [24].

6 Sunt & alia genera definitionum: ſed ad hujus libri inſtitutum illa nihil pertinent: tantùm eſt dicendum, qui ſit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt; cùm ſumpſeris ea, quæ ſunt

20. *Conformatio*] Pro eodem dicit M. Tullius *conformationem*, *notionem*, & *intelligentiam*: quam Græci ἔννοιαν appellant. Tutelæ igitur corpus nullum ſubeſt: eſt tamen notio quædam in animis noſtris impreſſa, quæ ſæpe definienda eſt. Neque enim facile eſt intelligere id quod neque videtur, neque tangitur, niſi definitione explicetur. Neque tamen putandum eſt, ita dicere M. Tullium, rerum earum quarum nullum ſubeſt quaſi corpus, notiones eſſe, ut earum rerum quarum ſubſunt corpora, notiones eſſe neget. Cùm enim hæ quoque res definiantur, nihílque niſi notio poſſit definiri: negari non poteſt, quin harum quoque rerum notiones ſint. Sed hoc intereſt, inter fundum & tutelam, quòd fundi & notio ſit, & corpus quoque aliquod ſubſit: tutelæ nullum quaſi corpus ſubeſt, notióque duntaxat eſt. Gov.

21. *Quæ mancipi eſt*] Res mancipi dicuntur quæ ſunt in noſtra poteſtate, quas ex noſtro ad alterius dominium transferre poſſumus. Mancipi eſt indeclinabile in ſingulari & plurali. Prusteus.

22. *Nexu*] Nexum, vel nexus (utroque enim genere dicitur) id eſt quod per libram & æs agebatur, quemadmodum ſcribit M. Tullius III. de Oratore. Agebatur autem ita, adhibitis non minùs quàm quinque teſtibus civibus Romanis puberibus, & præterea alio ejuſdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens. Is qui manci-

sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eò persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, *Hereditas est pecunia.* Commune adhuc. Multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: *quæ morte alicujus ad quempiam pervenit.* Nondum est definitio. Multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, *jure.* Jam à communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio, sic: *Hereditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure.* Nondum est satis: adde, *nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta.* Confectum est. Itémque, ut illud, *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt.* Non est satis. *Qui ab ingenuis oriundi sunt.* Ne id quidem satis est. *Quorum majorum nemo servitutem servivit.* Abest etiam nunc. *Qui capite non sunt diminuti.* Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævolam, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est.

Partitionum autem, & divisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendum est.

In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, cætera.

In divisione formæ sunt, quas Græci εἰδέας vocant [25]: nostri, si

mancipium accipit, æs tenens ita dicit, *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse aio:* ísque mihi emptus est hoc ære, æneáque librâ. Deinde ære percutit libram: ídque æs dat ei à quo mancipium accipit, quasi pretii loco. Goveanus.

23. *In jure cessio*] Hoc fiebat modo. Apud magistratum populi Romani, vel apud prætorem (hoc enim est, *in jure*) vel præsidem provinciæ, is cui in jure ceditur, rem tenens ita vindicat, *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse aio.* Deinde postquam hic vindicaverit, prætor interrogat eum qui cedit, an contrà vindicet. Quo negante, aut tacente, tunc ei qui vindicaverit, eam rem addicit: ídque legis actio vocabatur. Idem.

24. *Inter quos ea jure civili fieri possunt.*] Jure civili fieri aliquid non inter alios, nisi inter cives Romanos potest, quorum est etiam jus civile, quod duodecim Tabulis continetur. Boetius.

25. *Græci εἰδέας vocant*] Plato princeps *ideas* induxit, eásque, uti scribit M. Tullius, mirabiliter est amplexatus. Ideas autem vocabat, quædam veluti simulacra, exemplaria, typos, imagines rerum cæterarum: quas intuens Deus Opt. Maximus, ad earum similitudines manum veluti in fingendis rebus dirigeret, nihílque nisi perfectum faceret. Dictæ itaque videntur εἴδεαι à verbo εἴδειν, quod est θεωρεῖν & intueri: quoniam eas Deus faciens quid, semper intuetur. Qua eadem

si qui hæc fortè tractant, *species* appellant: non pessimè id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latinè quidem dici possit, *specierum*, & *speciebus* dicere: & sæpe his casibus utendum est: at *formis* & *formarum* velim. Cùm autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

Genus & formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cujus differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita, & antè percepta cujusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus sine ullius prætermissione dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem dividat. Formas qui putat idem esse [26], quod partes, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt secernenda, distinguit.

Sæpe etiam definiunt & oratores & poëtæ per translationem verbi, ex similitudine, cum quadam suavitate. Sed ego à vestris exemplis, nisi necessariò, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset *litus*, ita definire, *quà fluctus eluderet*: hoc est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis, senectutem, occasum vitæ, velit definire. Translatione utens discedebat à verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus. Reliqua videamus.

8 Partitione [27] autem sic utendum est, nullam ut partem relinquas:

---

dem ratione *species* à Latinis sunt appellatæ à verbo *specire*, quod videre est: vímque Græcæ dictionis meliùs *species*, quàm *forma*, exprimit: quanquam M. Tullius eodem nomine idem significari putet, malítque formam quàm speciem dicere, propter duritiem quorumdam casuum: teretes enim & molles ejus aures, *specierum* & *speciebus* audire non possunt, *formarum* & *formis* non respuunt. Goveanus.

26. *Formas qui putat idem esse, quod partes*] Formæ ad *genus*, partes ad *totum* referuntur. Inter genus & totum hoc interest, quòd genus de suis formis affirmatur, totum de partibus nunquam: genus ex suis formis non constat, totum ex suis partibus constituitur: genus formis prius naturâ est, totum partibus & tempore & naturâ posterius: generis natura universa in unaquaque forma includitur, natura totius universa in nulla suarum partium inest. Govean.

27. *Partitione*] Etsi vix quicquam est discriminis

quas: ut si partiri velis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut judiciorum formulas partiare, non est vitiosum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tanquam rivorum à fonte deductio.

Itaque in oratoriis [28] artibus, quæstionis genere proposito, quot ejus formæ sint, subjungitur absolutè. At cùm de ornamentis verborum, sententiarúmque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & divisionem interesse. Quanquam enim vocabula propè idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, cùm ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat: quod Latinè est nota. Sed cùm intelligitur, quid significetur, minùs laborandum est de nomine.

Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo, ut, cùm quæritur, *Postliminium* quid sit, non dico, quæ sint postliminii. Nam id caderet in divisionem, quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. Sed cùm ipsius postliminii vis quæritur, & verbum ipsum notatur: in quo Servius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi *post*; & *liminium* illud, produ-

criminis partitionem inter ac divisionem, nonnihil tamen hîc ex rhetorum institutionibus statuit Tullius. Partitionem vult esse totius in partes, divisionem generis in formas. Cùm totum infinitas aliquando partes habeat, in partione minùs insignes omittere non est vitiosum. At cùm certus sit formarum numerus, quæ generi subjiciantur, in divisione aliquas omittere vitiosum est. PRUSTEUS.

28. *Itaque in oratoriis*] Sententiam exemplo probat Cicero. In arte oratoria quæstionis genus dividendum proponatur: nefas erit vel unum præterire. Dicendum erit triplicem esse quæstionis statum: primum conjecturæ, alterum definitionis, tertium denique qualitatis. At si recensendis elocutionis luminibus ac figuris partitionem volueris adhibere, non est necesse singula tum verborum, tum sententiarum ornamenta persequi: hoc enim infinitum foret: illustriora satis est enumerare. IDEM.

productionem esse verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *æditimo*, non plus inesse *timum*, quàm in *meditullio* *tullium*. Scævola autem, Publii filius, junctum putat esse verbum, ut sit in eo, & *post*, & *limen*: ut quæ à nobis alienata sunt, cùm ad hostem pervenerint, & ex suo tanquam limine exierint, dein cùm redierint pòst ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini [29] causa defendi potest, postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem sine acceptione intelligi posse.

9 Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur: quem modò dixi in plures partes distributum. Cujus primus est locus ex conjugatione, quam Græci συζυγίας vocant, finitimus notationi, de qua modò dictum est: ut, si aquam pluviam [30] eam modò intelligeremus, quam imbri collectam videremus; veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent pluvia, & pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo crevisset.

Cùm autem à genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque à capite arcessere. Sæpe etiam citrà licet, dummodo suprà sit quod sumitur, quàm id, ad quod sumitur: ut aqua pluvia [31] ultimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi jus arcendi continetur, genus est, aqua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera jubetur ab arbitro coërceri, altera non jubetur.

Commodè etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cùm ex toto [32] persequare partes, hoc modo: Si dolus

---

29. *Mancini*] Vide lib. 1. de Orat. c. 40.

30. *Aquam pluviam*] Definitur ab Ulpiano aqua pluvia, quæ de cælo cadit, atque imbre excrescit, sive per se hæc aqua cælestis noceat, sive cum aliâ mista sit. Hinc posset aliquis argumento à conjugatis ducto sic ratiocinari. Aquam pluviam licet arcere, ergo fluvium qui aquâ pluviâ crevit. PRUST.

31. *Ut aqua pluvia*] Argumenta non esse ab ultimo genere repetenda probat exemplo Tullius. Aqua pluvia genus est ultimum, cui subjiciuntur duæ species, aqua pluvia nocens, & aqua pluvia non nocens. Rursus aqua pluvia nocens sit genus, ejúsque species sunt nocens loci vitio, & manu nocens, cùm de industria aliò derivatur ad alterius detrimentum. Si quis contendat arcendam esse aquam pluviam, generibus illis superioribus præter-

dolus malus est, cùm aliud agitur, aliud simulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet.

Similitudo sequitur, quæ latè patet; sed oratoribus & phi- 10
losophis magis, quàm vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantiùs occurrunt, aliis angustiùs. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt.

Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quò volunt, hoc modo: Si tutor fidem præstare debet, si socius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quò vult, appellatur inductio: quæ Græcè ἐπαγωγὴ nominatur; qua plurimùm est usus in sermonibus Socrates.

Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cùm una res uni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum si in urbe [33] de finibus controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse, quàm urbis, finibus regendis adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluviæ arcendæ adigere non possis arbitrum.

Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa [34] exemplis plurimis usus est, agens de eo, qui testamento sic heredem instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus priùs, quàm in suam tutelam venisset; secundus heres hereditatem obtinuisset. Quæ com-

prætermissis, hæreat in infimo, atque ostendat aquam pluviam manu nocentem arceri oportere. Prust.

32. *Cùm ex toto*] Totum pro genere, partes pro formis seu speciebus sumuntur. Multùm igitur ab enumeratione partium distat locus. Prusteus.

33. *Si in urbe*] Si cùm de finibus in urbe disceptas, non potes uti arbitro finium regundorum, quia fines videntur agrorum magis quàm urbis; ne arcendæ quidem in urbe aquæ, quia res tota magis agrorum est, arbitrum adigere possis. Arceri enim aquam in agris tantùm dici solet, ut observat Boëtius, ubi si ex aliquo loco aqua pluvia colligatur, & defluens in campos vicini pascua frugésve corrumpat, arbitri arcendæ aquæ à magistratibus statuebantur. Idem.

34. *In Curiana causa*] Vide lib. 1. de Orat. cap. 39.

commemoratio exemplorum valuit, eáque vos in reſpondendo uti multùm ſoletis.

Ficta etiam exempla ſimilitudinis habent vim: ſed ea oratoria magis ſunt, quàm veſtra: quanquam uti etiam vos ſoletis, ſed hoc modo: Finge mancipio aliquem dediſſe [35] id, quod mancipio dari non poteſt: num idcirco id ejus factum eſt, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ulla re obligavit? In hoc genere oratoribus, & philoſophis conceſſum eſt, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo poſſit, augendæ rei gratiâ dicatur, aut minuendæ, quæ *hyperbole* dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorum. Eiſdem tamen ex locis (ut antè dixi) & in maximis, & in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur.

11 Sequitur ſimilitudinem differentia rei, maximè contraria ſuperiori: ſed eſt ejuſdem diſſimile & ſimile invenire. Ejus generis hæc ſunt: Non quemadmodum quod mulieri debeas [36], rectè ipſi mulieri ſine tutore auctore ſolvas: ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, rectè poſſis eodem modo ſolvere.

Deinceps locus eſt, qui à contrario dicitur. Contrariorum autem genera ſunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimùm differunt, ut ſapientia, & ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propoſitis occurrunt tanquam è regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas. Ex quibus contrariis argumenta talia exiſtunt: Si ſtultitiam fugimus, ſapien-

35. *Mancipio aliquem dediſſe*] Mancipio dare, eſt rem ita dare, ut evictionem præſtaturos nos ſpondeamus: mancipio accipere, eſt eâdem lege emere: mancipium enim ſignificat dominii traditionem. Furtiva mancipio dari non poſſunt. Quare apud Plautum in Perſa, Actu IV. Scenâ III. de muliere furto abducta dicitur:

Ac ſuo periculo is emat qui eam mercabitur.
Mancipio neque promittet, neque quiſquam dabit. PRUSTEUS.

36. *Non quemadmodum quod mulieri debeas*] Quanquam & mulieres & pupilli ſub tutoris poteſtate ſint, mulieri tamen rectè ſolvi poteſt ſine tutoris auctoritate: pupillo qui ita ſolvit, non liberatur. Nam neque hæreditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem petere, neque hæreditatem ex fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate, quamvis illis lucroſa ſit: ne ullum ſcilicet damnum habeant. De mulierum perpetua tutela nihil in libris Pandectarum legimus: quin contrà legimus, emancipari, ſuique juris fieri non aliter quàm mares poſſe. Cicero tamen in Oratione pro Muræna his ver-

ſapientiam ſequamur: & bonitatem, ſi malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria ſunt, appellantur *adverſa*.

Sunt enim alia contraria, quæ *privantia* licet appellemus Latinè, Græcè appellantur ςερητικά. Præpoſitio enim In, privat verbum ea vi, quam haberet, ſi In præpoſitum non fuiſſet: ut *dignitas*, *indignitas*, *humanitas*, *inhumanitas*, & cætera generis ejuſdem. Quorum tractatio eſt eadem, quæ ſuperiorum, quæ adverſa dixi.

Nam alia quoque ſunt contrariorum genera, velut ea quæ cum aliquo conferuntur, ut duplum, ſimplum: multa, pauca: longum, breve: majus, minus. Sunt etiam valde contraria illa quæ appellantur *negantia*. Ea ἀποφατικὰ Græci, contraria aientibus: ut, Si hoc eſt, illud non eſt [37]. Quid enim opus exemplo eſt? Tantùm intelligatur, argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non convenire.

Ab adjunctis autem poſui equidem exemplum paulò antè [38], multa ſcilicet adjungi, quæ ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus, ex edicto ſecundùm eas tabulas poſſeſſionem dari, quas is inſtituiſſet, cui teſtamenti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad conjecturales cauſas, quæ verſantur in judiciis, valet: cùm quæritur, quid aut ſit, aut evenerit, aut futurum ſit, aut quid omnino fieri poſſit. Ac loci quidem ipſius forma talis eſt.

Admonet autem hic locus, ut quæratur, quid ante rem, quid 12
cum re, quid poſt rem evenerit. Nihil hoc ad jus; ad Ciceronem, inquiebat Gallus [39] noſter, ſi quis ad eum tale quid retule-

verbis ſcribit: *Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt*: &c. Idem pro Cæcina, *Quod mulier ſine tutore auctore promiſit, non debetur.* De qua tutela legitima intelligendum puto Ciceronis illud in Oratione pro Flacco, *Uſu*, inquit, *non potuit: nihil enim potuit de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui*, loquens de muliere quæ omnia ſua bona doti dixerat. Dicendum igitur eſt, legibus XII. tabularum conſtitutam perpetuam hanc mulierum tutelam; ſublatam poſtea fuiſſe, ut pleraque alia. Plus tamen eſſe conſilii in fœmina 12. annorum, quàm in mare 13. eædem leges XII. tabularum ſtatuebant: credo quòd celerior ſit curſus fœminarum, ut pubertatis, ſic etiam prudentiæ. Govean.

37. *Ut ſi hoc eſt, illud non eſt*] Locum corruptum eſſe arbitror, legendum autem ſic, *Ut eſt hoc illud, hoc illud non eſt.* Hæc enim ἀποφατικὰ ſunt, illa minimè, cùm idem de eodem in illis non affirmetur & negetur. Goveanus.

38. *Exemplum paulò antè*] Repete ſuprà, cap. 4.

39. *Gallus*] C. Aquilius Gallus, de quo in Bruto.

rat, ut de facto quæreretur. Tu tamen patiere, nullum à me artis institutæ locum præteriri, ne si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putâris [40], nimiùm te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modò non jurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem.

Ante rem enim quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, & si quid ejusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, & si qua alia signa conturbationis & conscientiæ: præterea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteráque, quæ suspicionem facti possunt movere.

Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longè diversus est. Nam adjuncta, de quibus paulò antè dictum est, non semper eveniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Itémque & antecedentia, & repugnantia. Quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re necessariò: & quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut cohærere nunquam possit.

13 Cùm tripartitò igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam: reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid intersit, cùm hoc sumpseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrùm hoc modo concludas argumentum? Si

40. *Ne si nihil nisi quod ad te pertineat, scribendum putâris*] Jocatur M. Tullius cum Trebatio, quem Epicureum esse sciebat, cujus disciplinæ erat se ipsum amare, & suâ causâ omnia facere. Vide ad Fam. lib. VII. epist. 12. GOVEANUS.

41. *Cùm primum assumpseris*] Septem syllogismorum hypotheticorum, seu conditionalium, ut vocant, modos hîc subjicit Tullius. Ac primus quidem is est, quo cùm assumpseris id quod primum est, rectè concludis quod conjunctum est: verbi gratiâ: Si justus est, jus suum unicuique reddit; atqui justus est; ergo jus suum unicuique reddit. PRUSTEUS.

42. *Cùm id, quod annexum est*] Alter syllogismi modus priori oppositus, quo cùm negatum illud fuerit quod conjunctum est, id quoque cui fuerit conjunctum negari oportet: ut, Si jus unicuique suum non reddit, justus non est: atqui jus suum unicuique non reddit: ergo justus non est. Improbabitur à severioribus dialecticis hic argumentandi modus; contendunt enim ex propositionibus negantibus nihil posse colligi. At facile fuerit ad legitimam formam sic revocare. Qui jus suum

Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri. Est autem pecunia signata argentum. Legata igitur. An illo modo? *Si numerata pecunia, non est legata; non est numerata pecunia argentum. Est autem numerata pecunia argentum. Legata igitur est.* An illo modo? *Non & legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia. Legatum autem argentum est. Legata igitur numerata pecunia est.*

Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cùm primum assumpseris [41], consequitur id, quo annexum est, primum conclusionis modum. Cùm id, quod annexum est [42], negâris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit: secundus appellatur concludendi modus. Cùm autem [43] aliqua conjuncta negaris, & his alia negatio rursus adjungitur, & ex his primum sumpseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus.

Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata [44] appellant: non quòd non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed, ut Homerus, propter excellentiam, commune poëtarum nomen efficit apud Græcos suum; sic, cùm omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola propriè nomen commune possidet. Ejus generis hæc sunt. *Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accusas, damnas. Bene quam meritam esse autumas, dicis malè mereri. Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.*

Hoc differendi genus attingit omnino vestras quoque in re- 14

suum unicuique reddit, justus est; atqui hic jus suum unicuique non reddit; ergo hic justus non est. IDEM.

43. *Cùm autem*] Tertius est hic argumentandi modus, quo, ut explicat Visorius, pronunciato connexo duplex negatio additur, quarum una toti propositioni, altera posteriori parti præfigitur: tum in assumptione prior pars affirmatur, ut in conclusione negetur posterior: cujus hoc sit exemplum. Non si jus suum unicuique reddit, non justus est; atqui jus suum unicuique reddit; justus est igitur. Ad primam argumentandi formam refertur hic syllogismus: duplex enim negatio vim habet affirmationis. IDEM.

44. *Enthymemata*] Vulgari notione significat *enthymema* syllogismum imperfectum ex duabus constantem partibus, qualis est hic: Laudanda est omnis virtus, ergo & ipsa justitia. Hîc autem enthymema sumitur pro acuta sententia, quæ ex contrariis conficitur. Tale est illud Ciceronis pro Milone: *Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis?* Enthymema propriè est cogitatio, inventum, ἀπὸ τοῦ *ἐνθυμεῖσθαι, intelligere, concipere.* IDEM.

spondendo disputationes, sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant: *Aut hoc, aut illud* [45]: *hoc autem: non igitur illud.* Itémque, *Aut hoc, aut illud* [46]: *non autem hoc: illud igitur.* Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quòd in disjunctione plus uno verum esse non potest.

Atque ex iis conclusionibus, quas suprà scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic: *Non & hoc* [47] *est, & illud: hoc autem: non igitur illud.* Hic modus est sextus. Septimus autem, *Non & hoc* [48], *& illud: non autem hoc: illud igitur.* Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariæ.

Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulò antè posui, & quidem ex jure civili: sed hæc patent latiùs.

15 Causarum igitur genera duo sunt. Unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum est, certè efficit, ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici non possit: ut, si quis æs causam statuæ velit dicere, quòd sine eo non possit effici.

Hujus generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodam modo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cætera generis ejusdem. Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se adjuvantia, etsi non necessaria, ut amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate pendentium, fatum à Stoicis nectitur.

Atque

---

45. *Aut hoc aut illud*] Quartus hic argumentandi modus est hujusmodi: Judex hic aut justus est aut injustus; est autem justus; non igitur injustus. PROSTEUS.

46. *Aut hoc aut illud*] Quintum hic exponit argumentandi modum, cujus hoc exemplum: Judex hic aut justus est aut injustus; non est autem justus; ergo est injustus.

Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi, sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ planè efficiant, nulla re adjuvante: aliæ, quæ adjuvari velint: ut sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat nécne sola per se, quæstio est. Quare, cùm in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessariò, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere.

Cùm autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi ne- 16
cessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim si sine parentibus filii esse non possunt, propstereà causa fuit in parentibus gignendi necessaria.

Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certè fit, diligenter est separandum. Illud enim est tanquam:

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes!

Nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non esset. Nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cùm in Ajacis navim *crispisulcans igneum fulmen* injectum est, inflammatur navis necessariò.

Atque etiam est causarum dissimilitudo, quòd aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut voluntate efficiunt, aut perturbatione animi, aut habitu, aut naturâ, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu, cùm hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat. Habitu, ut facilè & citò irascatur. Naturâ, ut vitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prosperè naviget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino, sed hujusmodi causæ non necessariæ.

Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, & in arte constantia est, in cæteris nulla.

Sed

---

rus. Prust.

47. *Non & hoc*] Exemplum sit: Non & justus est & injustus; est autem justus; non igitur injustus. Idem.

48. *Non & hoc*] Tale est illud: Non & justus est & injustus; non autem injustus; ergo justus. Idem.

17 Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, judiciúmque tangunt. Latent, quæ subjectæ sunt fortunæ. Cùm enim nihil sine causa fiat: hoc ipsum est fortunæ eventus, obscura causa, quæ latenter efficit.

Etiam ea, quæ fiunt, partim sunt ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortunâ, vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis est: ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille [49] subjicitur in vestris actionibus: Si telum manu fugit magis, quàm jecit. Cadunt etiam in ignorationem, atque in impudentiam perturbationes animi: quæ quanquam sint voluntariæ, (objurgatione enim, & admonitione dejiciuntur) tamen habent tantos motus, ut ea quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certè ignorata videantur.

Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum magna argumentorum suppetit copia. In vestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum, in jurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multùm, & adhibentur in consilio: & patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant.

In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, *Ex fide bona*, est additum: ubi verò etiam, *Ut inter bonos bene agier oportet*: imprimísque in arbitrio rei uxoriæ [50], in quo est, *Quid æquius, melius*, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eúmve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur? diligenter cognitis argumentorum locis, non modò oratoribus & philosophis, sed juris etiam peritis

49. *Ex quo aries ille*] Id est, ex quo firmissima illa defensio. Metaphora ducta à machina bellica, quæ aries dicitur. PRUST.

50. *In arbitrio rei uxoriæ*] Arbitrium uxoriæ rei tunc erat, cùm post divortium de dote controversia oriebatur. Matrimonio contracto, dos penes virum erat; at ubi divortium contigisset, si viri culpâ, bonum & æquum ci-

ritis copiosè de consultationibus suis disputare.

Conjunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex 18
causis. Ut enim causa quid sit effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus & poëtis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornatè & copiosè loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cùm denuntiant, quid ex quâque re sit futurum. Causarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

Reliquus est comparationis locus, cujus genus & exemplum suprà positum est, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio.

Numero sic comparabuntur, ut plura bona, paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, brevioribus: longè, & latè * pervagata, angustis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant.

Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter se expetenda sunt, iis, quæ propter aliud: & ut innata atque insita, assumptis & adventitiis: integra, contaminatis: jucunda, minùs jucundis: honesta, ipsis etiam utilibus: proclivia, laboriosis: necessaria, non necessariis: sua, alienis: rara, vulgaribus: desiderabilia, iis, quibus facilè carere possis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: voluntaria, necessariis: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificiosa, non artificiosis.

Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa gravior, quàm non efficiens: quæ seipsis contenta sunt, meliora, quàm quæ egent aliis: quæ in nostra, quàm quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt.

Affectio autem ad res aliquas est hujusmodi, principium commoda

exigebat nihil apud virum manere: si mulieris, ipsa dotem amittebat. PRUST.

* *Pervagata*] Lamb. *pervagata, ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant, angustis.*

moda majora, quàm reliquorum: itémque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria.

Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem. Est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur: quæ ita ferè concluduntur. Si consilio juvare cives, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloriâ debent esse ii, qui consulunt, & ii, qui defendunt. At quod primum, est: quod sequitur igitur.

Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cùm profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à conjugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrariis, ab adjunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à caussis, ab effectis, à comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit.

19 Sed quoniam ita à principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere, de quibus satis est dictum: alios assumi extrinsecus; de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent; sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet. Et, quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quàm plurimùm iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus.

Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona

51. *Ut Staleno*] Rem aliquantò fusiùs narrat Cicero in Cluentiana cap. 28. *Illo ipso tempore in ædes T. Annii hominis honestissimi, necessarii & amici mei noctu Stalenus accersitus ab Oppianico venit. Jam cætera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille se redditurum dixerit: ut eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consulò propè in occulto stetissent: ut res patefacta atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta atque erepta sit.* Vide Brutum cap. 241. PRUSTEUS.

52. *De Lacedæmonio*] Pausanias Lacedæmonius cùm de patria Persarum regi tradenda cogitaret, Argilio adolescentulo epistolam ad Artabazum ferendam dedit. Argilius in suspicionem venit aliquid in ea de se esse scriptum, quòd nemo eorum rediisset, qui

na autem non qualiscumque, testimonii pondus habet. Ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute inest maximè. In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eámque omnia dirigunt, & qui judicant, & qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modò enumeravi, quanquam in iis nulla species virtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur; magna enim est vis ad persuadendum, scientiæ: aut usus; plerumque enim creditur iis, qui experti sunt.

Facit etiam necessitas fidem, quæ cùm à corporibus, tum ab 20
animis nascitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, &, quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundiâ, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem & fidem. Cujus etiam generis illa sunt, ex quibus verum nonnunquam invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam & pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Staleno [11] nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in judiciúmque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio [12] Pausania accepimus.

Concursio autem fortuitorum talis est, ut, si interventum

qui super tali causa eodem missi erant: resignatâ epistolâ cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola quæ ad ea pertinebant, quæ inter regem Pausaniámque convenerant. Has ille literas ephoris tradidit, qui Argilium jusserunt ad aram in fanum Neptuni confugere: locum autem sub terra fecerant, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias auditâ causâ cur Argilius supplex in ara sederet, perturbatus orare cœpit, ne quid enunciaret, nec se meritum de illo optimè proderet. His cognitis, ephori hominem suo convictum testimonio, in æde Minervæ conclusum fame enecarunt. Anno 2. Olymp. LXXVIII. *Thucydid. lib.* 1. *& Cornelius Nepos.* PRUST.

est casu, cùm aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem [53] conjecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium.

Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita sunt. Ex quibus alterum, naturâ valet: alterum, industriâ. Deorum enim virtus naturâ excellit: hominum autem, industriâ.

Divina hæc ferè sunt testimonia. Primùm orationis: oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quòd inest in his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quædam [54]: primùm ipse mundus, ejúsque omnis ordo, & ornatus: deinceps aërei volatus avium, atque cantus: deinde ejusdem aëris sonitus & ardores, multarúmque rerum in terrâ portenta: atque etiam per exta, inventa præsensio. A dormientibus quoque multa significata visis. Quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum.

In homine virtutis opinio valet plurimùm. Opinio autem est, non modò eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrinâ præditos vident, quorúmque vitam constantem, & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorúmque plurium, rentur eos esse, quales se ipsi velint. Nec solùm eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atque in republica versantur, sed & oratores, & philosophos, & poëtas, & historicos: ex quorum & dictis, & scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

21 Expositis omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec ferè omnes locos incidere in omnem quæ-

53. *In Palamedem*] Hic Ulyssis, qui, ne ad bellum Trojanum proficisceretur, insaniam simulabat, fraudem detexit. Irritatus subinde Ulysses, suppositititias Priami ad Palamedem de prodendis Græcis literas fingit, quibus magnam se pecuniæ vim mittere aiebat Priamus. Accusatur Palamedes, cujus interim in tentorio auri pondus furtim infodi curaverat Ulysses. Hic illius causam tueri se simulat, nec antè damnandum contendit, quàm aurum à Priamo missum reperiretur. Auro reperto Palamedes quasi reus lapidibus obru-

quæstionem, & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci, nos *causam*. Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos *propositum* possumus nominare.

Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum, pars causæ est [55]. Sed omnis quæstio earum aliquâ de re est, quibus causæ continentur, aut unâ, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus.

Quæstionum autem, quacumque de re sint, duo sunt genera: unum, cognitionis; alterum, actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scientia: ut, si quæratur, à naturáne jus profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum & pactione. Actionis autem hujusmodi exempla sunt: Sítne sapientis ad rempublicam accedere.

Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt; cùm, an sit: aut, quid sit: aut, quale sit, quæritur. Horum primum, conjecturâ: secundum, definitione: tertium, juris & injuriæ distinctione explicatur.

Conjecturæ ratio in quatuor partes distributa est. Quarum una est, cùm quæritur, sítne aliquid. Altera, unde ortum sit. Tertia, quæ id causa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei quæritur, sit, nécne sit: sic, Ecquidnam honestum sit, ecquid æquum re verâ, an hæc tantùm in opinione sint. Unde autem sit ortum, ut, cùm quæritur, naturâ, an doctrinâ possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut, cùm quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, sic: Possítne eloquentia commutatione aliquâ converti in infantiam.

 Cùm

---

obrutus est. *Servius in* 11. *Æneidos*. PRUST.

54. *Quasi opera divina quædam*] Quasi *oracula* divina quædam, legendum puto. Dii enim per res mutas & inanimes (cujusmodi mundus est, & ejus omnis ornatus) loqui nobiscum videntur, & futura præmonstrare: quemadmodum scribit Tullius in libris de Divinatione. GOVEANUS.

55. *Propositum pars causæ est*] Est quasi pars: videtur enim causa propositum includere. Verbi gratiâ hæc causa, *An bellum Romani debeant inferre Carthaginensibus*, includit hanc quasi partem, quod propositum est; An bellum inferri debeat. PRUSTEUS.

22 Cùm autem, quid ſit, quæritur; notio explicanda eſt, & proprietas, & diviſio, & partitio. Hæc enim ſunt definitioni attributa. Additur etiam deſcriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant. Notio ſic quæritur: Sítne id æquum, quod ei, qui plus poteſt, utile eſt. Proprietas ſic: In hominémne ſolum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diviſio, & eodem pacto partitio, ſic: Triáne genera bonorum ſint. Deſcriptio, Qualis ſit avarus, qualis aſſentator, cæteráque ejuſdem generis, in quibus natura & vita deſcribitur.

Cùm autem quæritur, quale quid ſit: aut ſimpliciter quæritur, aut comparatè. Simpliciter, Expetendáne ſit gloria. Comparatè, Præponendáne ſit divitiis gloria. Simplicium tria genera ſunt: de expetendo, fugiendóque: de æquo, & iniquo: de honeſto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, & alio: alterum de majore, & minore. De expetendo, & fugiendo, hujuſmodi: Si expetendæ divitiæ, ſi fugienda paupertas. De æquo & iniquo: Æquúmne ſit ulciſci, à quocumque injuriam acceperis. De honeſto, & turpi: Honeſtúmne ſit, pro patria mori. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum eſt de eodem, & alio: ut, ſi quæratur, quid interſit inter amicum, & aſſentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de majore, & minore: ut, ſi quæratur, eloquentiáne pluris ſit, an juris civilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus hactenus.

Actionis reliquæ ſunt: quarum duo ſunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel ſedandum, planéve tollendum. Ad officium ſic; ut, cùm quæritur, ſuſcipiendíne ſint liberi. Ad movendos animos, cùm fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationéſque flebiles, rurſúſque oratio cùm iracundiam reſtinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc cùm in propoſitis quæſtionibus genera ſint, eadem in cauſas transferuntur.

23 Loci autem qui ad quaſque quæſtiones accommodati ſunt, dein-

56. *Ad definitionem*] Id eſt, ad ſtatum definitionis. PRUSTEUS.

deinceps eſt videndum. Omnes quidem illi, quos ſuprà diximus, ad pleraſque ſunt: ſed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maximè apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis ſumi poſſunt. Ad definitionem [56] autem pertinet ratio, & ſcientia definiendi. Atque huic generi finitimum eſt illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quædam definitionis eſt. Si enim quæratur, idémne ſit pertinacia & perſeverantia, definitionibus judicandum eſt.

Loci autem convenient in ejus generis quæſtionem, conſequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui ſumuntur ex cauſis & effectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur, hanc autem non ſequitur; aut ſi huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut ſi huic rei repugnat, illi non repugnat: aut ſi hujus rei hæc, illius alia cauſa eſt: aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt: ex quovis horum id, de quo quæritur, idémne, an aliud ſit, inveniri poteſt.

Ad tertium genus quæſtionis, in quo, quale ſit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulò antè in comparationis loco enumerata ſunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendóque quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itémque cùm de honeſto, turpíque quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio eſt.

Cùm autem de æquo & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartitò, & naturâ, & inſtituto. Natura partes habet duas, tuitionem ſui, & ulciſcendi jus. Inſtitutio autem æquitatis tripartita eſt. Una pars legitima [57] eſt, altera conveniens, tertia moris vetuſtate confirmata. Atque etiam rurſus æquitas tripartita dicitur eſſe: una ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima, pietas: ſecunda, ſanctitas: tertia, juſtitia, aut æquitas nominatur.

De propoſito ſatis multa: deinceps de causâ pauciora dicen- 24
da ſunt. Pleraque enim ſunt ei cum propoſito communia. Tria ſunt

57. *Una pars legitima*] Jus inſtitutum tres in partes diſtribuitur: una pars legibus, altera pactis & conventis, tertia conſuetudine antiquâ conſtat. Paust.

ſunt igitur genera cauſarum; judicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipſi declarant, quibus utendum locis ſit. Nam judicii finis eſt jus: ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expoſitæ, cùm æquitatis. Deliberandi finis, utilitas: cujus hæ partes, quæ modò expöſitæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honeſtas: de qua item eſt antè dictum.

Sed definitæ quæſtiones à ſuis quæque locis, quaſi propriis, inſtituuntur, in accuſationem, defenſionémque partitæ. In quibus exſiſtunt hæc genera, ut accuſator perſonam arguat facti: defenſor aliquid opponat de tribus: aut non eſſe factum; aut ſi ſit factum, aliud ejus facti nomen eſſe; aut jure eſſe factum. Itaque aut infitialis, aut conjecturalis prima appelletur: definitiva, altera: tertia, quamvis moleſtum nomen hoc ſit, juridicialis vocetur.

Harum cauſarum propria argumenta ex iis ſumpta locis, quos expoſuimus, in præceptis oratoriis explicata ſunt. Refutatio autem accuſationis, in qua eſt depulſio criminis, quæ Græcè στάσις dicitur, Latinè appelletur *ſtatus*: in quo primùm inſiſtit [58] quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus iidem exiſtunt ſtatus. Nam & negantur ſæpe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, ſi aut omnino fieri non poſſunt, aut ſine ſumma difficultate non poſſunt. In qua argumentatione ſtatus conjecturalis exſiſtit.

At, cùm aliquid de utilitate, honeſtate, æquitate diſſeritur, déque iis rebus, quæ iis ſunt contrariæ: incurrunt ſtatus aut juris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari poteſt, id factum eſſe, quod laudetur; aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit; aut omnino non eſſe laudabile, quòd non rectè, non jure factum ſit. Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem meum [59].

Sed

58. *In quo primùm inſiſtit*] Verbi gratiâ ſic procedat accuſatio, *Roſcius occidit patrem*; repugnabit defenſio, *Roſcius non occidit patrem*. Hîc quodam modo hæret accuſatio. Hic ſtatus conjecturalis: inquirendum enim ulteriùs, an Roſcius patrem occiderit. Eadem eſt cæterorum ſtatuum ratio. PRUST.

59. *Contra Catonem meum*] Cujus Fragmenta

Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te ſcribo, *qua de re agitur* [60], vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc *continentia* vocentur, quaſi firmamenta defenſionis: quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. Sed, quoniam lege firmius in controverſiis diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, ut legem adjutricem & teſtem adhibeamus. In qua re alii quaſi ſtatus exſiſtunt novi, qui appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adverſarius velit, ſed aliud. Id autem contingit, cùm ſcriptum ambiguum eſt, ut duæ differentes ſententiæ accipi poſſint. Tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, ut quæratur verbáne plus, an ſententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controverſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum, diſcrepantia ſcripti & voluntatis, ſcripta contraria.

Jam hoc perſpicuum eſt, non magis in legibus, quàm in te- 25
ſtamentis, in ſtipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex ſcripto aguntur, poſſe controverſias eaſdem exſiſtere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. Nec ſolùm perpetuæ actiones, ſed etiam partes orationis iiſdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus, ut in principiis, quibus ut benevoli, ut dociles, ut attenti ſint, qui audiant, efficiendum eſt propriis locis. Itémque narrationes, ut ad ſuos fines ſpectent, id eſt, ut planæ ſint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut * moratæ, ut cum dignitate: quæ quanquam in tota oratione eſſe debent, magis tamen ſunt propria narrandi.

Quæ autem conſequitur narrationem fides, ea perſuadendo quoniam efficitur, qui ad perſuadendum loci maximè valeant, dictum eſt in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem & alia quædam habet, & maximè amplificationem: cujus effectus is debet eſſe, ut, aut perturbentur animi, aut tranquillentur: & ſi ita jam affecti ante ſunt, ut augeat eorum

---

menta Tomo III. pag. 579.

60. *Qua de re agitur*] Quoniam ad jureconſultum ſcribit, jureconſultorum verbis lubenter utitur, quale eſt hoc, *Qua de re agitur*: quod nunc mavult, quàm judicationem aut diſceptationem, quæ κρινομένου propria tranſlatio eſt. GOVEANUS.

* Man. Grut. *moderatæ*

motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & invidia, & cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, cùm voles.

Ad id autem, quod te velle senseram, cumulatè satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquem, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te desiderata erant, sum complexus; fecíque, quod sæpe liberales venditores solent, ut, cùm ædes, fundúmve vendiderint, rutis cæsis receptis [61], concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causâ aptè & loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare [62] debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

---

61. *Rutis cæsis receptis*] Q. Mutius libro singulari τῶν ὅρων, In rutis, inquit, & cæsis ea sunt, quæ terrâ non tenentur, quæque opere structili tectorióve non continentur. Recipere autem, est excipere & reservare sibi. GOVEANUS.

62. *Quasi mancipio dare*] Rectè adjunxit particulam *quasi*. Nam mancipio dare, est alienare, ita ut rem accipientis omnino faciamus. At ita liber hic datus erat Trebatio, ut in eum jus etiam Cicero retineret. PRUST.

ORA-

ORATORIÆ PARTITIONES.

DIALOGUS.

ARGUMENTUM.

Hic libellus est quoddam compendium eorum, quæ in libris Oratoriis cæteris fusè docuerat. Omnem autem dicendi doctrinam in tres partes distribuit: in oratoris vim, orationem, & quæstionem. Ad vim requirit inventionem, collocationem, elocutionem, & memoriam cum pronuntiatione: cap. 3, 7. *Orationis partes facit exordium, narrationem, confirmationem, & conclusionem*: cap. 8, 17. *De quæstionibus cùm infinitis, tum finitis, atque adeò de generibus causarum & constitutionibus agit à* cap. 18. *usque ad finem.* ERNESTUS.

Utra potior sit inscriptio, DE PARTITIONE ORATORIA, *an* PARTITIONES ORATORIÆ, *disputent otiosi interpretes. Utramque rectam esse constat.* PRUSTEUS.

Quandoquidem habet hic libellus brevem duntaxat enumerationem eorum omnium, quæ multis hactenus de ratione dicendi, variisque sunt à Cicerone *disputationibus explicata; nihil esse in eo difficultatis potest, quod superiorum jam librorum explanatio non expedierit: nisi fortè quam affert socia brevitatis & comes obscuritas. At hæc ipsa neminem vel morabitur, vel terrebit, quisquis in libris*

bris hujus voluminis prioribus legendis fuerit bene ac diligenter verſatus. Ad hunc librum ſic paratus qui veniet, artem ſummi oratoris univerſum, præceptáque omnia reguſtabit cum voluptate; atque hoc agnoſcet quàm non fruſtrà ſit à me dictum in prologo, Ciceronis interpretem eſſe nullum Cicerone opportuniorem. *Si tamen explicationibus carere nequeunt juvenes, vel diſcipuli, vel magiſtri; habent in has Partitiones Commentarios uberes, ad puerilem inſtitutionem apprimè accommodatos, à duobus adornatos eruditis hominibus, atque in hac palæſtra valde exercitatis, M. Ant. Majoragio, & Joan. Lud. Strebæo, quos deſcribere neque hujus inſtituti eſt, neque verò ſpatii.* OLIVETUS.

CICERO *pater.* CICERO *filius.*

1 FILIUS. Studeo, mi pater, Latinè ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidiſti; ſi modò tibi eſt otium, & ſi vis. PATER. An eſt, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctiſſimum eſſe? Otium autem primùm eſt ſummum, quoniam aliquando Româ exeundi poteſtas data eſt: deinde iſta tua ſtudia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. FILIUS. Viſne igitur, ut tu me Græcè ſoles ordine interrogare, ſic ego te viciſſim eiſdem de rebus Latinè interrogem? PATER. Sanè, ſi placet. Sic enim & ego te meminiſſe intelligam, quæ accepiſti: & tu ordine audies, quæ requiris. FILIUS. Quot in partes diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi? PATER. In tres. FILIUS. Cedò quas? PATER. Primùm in ipſam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem. EILIUS. In quo eſt ipſa vis? PATER. In rebus & verbis. Sed & res & verba invenienda ſunt & collocanda. Propriè autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etſi eſt commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes eſt, earúmque rerum omnium cuſtos eſt memoria. FILIUS. Quid? orationis quot ſunt partes? PATER. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam; narratio & confirmatio. Ad impellendos

dos animos duæ; principium & peroratio. FILIUS. Quid? quæ-
stio quasnam habet partes? PATER. Infinitatem, quam consul-
tationem appello: & definitam, quam causam nomino.

FILIUS. Quoniam igitur invenire oratoris primum est, quid
quæret? PATER. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis,
quibus volet persuadere, & quemadmodum motum eorum a- 2
nimis afferat. FILIUS. Quibus rebus fides fit? PATER. Argumen-
tis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumptis.
FILIUS. Quos vocas locos? PATER. Eos, in quibus latent argu-
menta. FILIUS. Quid est argumentum? PATER. Probabile inven-
tum ad faciendam fidem. FILIUS. Quomodo igitur duo genera
ista dividis? PATER. Quæ sine arte putantur, ea remota appel-
lo, ut testimonia. FILIUS. Quid insita? PATER. Quæ inhærent in
ipsa re. FILIUS. Testimoniorum quæ sunt genera? PATER. Di-
vinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auspicia, ut va-
ticinationes, & responsa sacerdotum, haruspicum, conjectorum.
Humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, &
ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pac-
ta, promissa, jurata, quæsita. FILIUS. Quæ sunt quæ dicis in-
sita? PATER. Quæ infixa sunt [2] rebus ipsis, ut definitio, ut con-
trarium, ut ea, quæ sunt ipsi, contrarióve ejus aut similia, aut
dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea, ut ea, quæ sunt
quasi conjuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se: aut
earum rerum, de quibus agitur, causæ: aut causarum eventus,
id est, quæ sunt effecta de causis, ut distributiones, ut gene-
ra partium, generúmve partes, ut primordia rerum, & quasi
præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti: ut rerum con-
tentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus
aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

FILIUS. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus?
PATER. Immo verò scrutabimur, & quæremus ex omnibus: sed
F f f f 3 adhi- 3

2. *Quæ infixa sunt rebus ipsis*] Post illa verba, nescio quid in editionibus Victorii & Manutii legitur: quod Lambinus è Partitionibus amovit, ut supervacaneum, & huc translatum è Topicis. Neque à Lambino, quod mirum, dissentit Gruterus. Ego igitur Lambino præclarè admonenti parendum esse duxi. OLIVETUS.

adhibebimus judicium, ut levia ſemper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non neceſſaria. FILIUS. Quoniam de fide reſpondiſti, volo audire de motu. PATER. Loco quidem quæris, ſed planiùs quod vis explicabitur, cùm ad orationis ipſius quæſtionúmque rationem venero. FILIUS. Quid ſequitur igitur? PATER. Cùm inveneris, collocare. Cujus in infinita quæſtione ordo eſt idem ferè, quem expoſui locorum. In definita autem, adhibenda ſunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. FILIUS. Quomodo igitur iſta explicas? PATER. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commovendi. Quoniam fides eſt firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim ſunt motûs genera, partes plures generum ſingulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo quæſtionis. Nam eſt in propoſito finis, fides: in cauſa & fides, & motus. Quare cùm de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de utroque dixero. FILIUS. Quid habes igitur de cauſa dicere? PATER. Auditorum eam genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modò qui audit, aut diſceptator, id eſt, rei ſententiǽque moderator: ita, ut aut delectetur, aut ſtatuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut judex: aut de futuris, ut ſenatus. Sic tria ſunt genera, judicii, deliberationis, exornationis, quæ quia in laudationes maximè confertur, proprium habet jam ex eo nomen.

4 FILIUS. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? PATER. Delectationem in exornatione: in judicio, aut ſævitiam, aut clementiam judicis: in ſuaſione autem, aut ſpem, aut reformidationem deliberantis. FILIUS. Cur igitur exponis hoc loco genera controverſiarum? PATER. Ut rationem collocandi ad finem cujuſque accommodem. FILIUS. Quonam tandem modo? PATER. Quia, quibus in orationibus delectatio finis eſt, varii ſunt ordines collocandi. Nam aut temporum ſervantur gradus, aut generum diſtributiones, aut à minoribus ad majora adſcendimus, aut à majoribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate diſtinguimus, cùm parva magnis, ſimplicia conjunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia

proba-

probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. Filius. Quid? in deliberatione quid ſpectas? Pater. Principia, vel non longa, vel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, ſuâ causâ parati. Nec multùm ſanè ſæpe narrandum eſt. Eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium: ſuaſio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda eſt omnis oratio. Filius. Quid? in judiciis quæ eſt collocatio? Pater. Non eadem accuſatoris, & rei: quòd accuſator rerum ordinem proſequitur, & ſingula argumenta, quaſi haſtâ in manu collocatâ, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimoniis, accuratiúſque in ſingulis commoratur: perorationíſque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione paululùm digrediens de curſu dicendi, utitur, & vehementiùs in perorando. Eſt enim propoſitum, ut iratum efficiat judicem.

Filius. Quid faciendum eſt contrà reo? Pater. Omnia longè ſecus. Sumenda principia ad benevolentiam conciliandam. 5 Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt: aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ. Firmamenta ad fidem poſita, aut per ſe diluenda, aut obſcuranda, aut digreſſionibus obruenda. Perorationes autem, ad miſericordiam conferendæ. Filius. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere poſſumus? Pater. Non ſanè. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & provido; & quod reſpuunt, immutandum eſt. Filius. Expone deinceps, quæ ipſius orationis, verborúmque præcepta ſunt. Pater. Unum igitur genus eſt eloquendi ſua ſponte fuſum: alterum verſum, atque mutatum. Prima vis eſt in ſimplicibus verbis: in conjunctis ſecunda. Simplicia, invenienda ſunt: conjuncta, collocanda ſunt. Et ſimplicia verba partim nativa ſunt, partim reperta. Nativa ea, quæ ſignificata ſunt ſenſu. Reperta, quæ ex his facta ſunt, & novata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam eſt hæc diſtinctio in verbis; altera, naturâ: tractatione, altera. Naturâ, ut ſint alia conſonantiora, graviora, leviora, & quodam modo nitidiora: alia contrà. Tractatione autem, cùm aut propria ſumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut priſca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodam modo:

do: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quǽque mirabiliùs, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus.

6 Filius. Habeo de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quæro. Pater. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutióque verborum. Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus, perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est Latinum: sic in conjunctis, quod non est consequens, vituperandum est. Communia autem simplicium, conjunctorúmque sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit usitatis verbis, propriis, dispositis aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis: semel unaquaque re dicenda: nulli rei, nisi, ut dilucidè dicas, serviendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comptum, atque expolitum, si est auctoritas & pondus in verbis, si sententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illustris autem oratio est, si & verba gravitate delecta ponuntur, & translata, & superlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem significantia, atque ab ipsa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat pænè ante oculos. Is enim maximè sensus attingitur: sed cæteri tamen, & maximè mens ipsa moveri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquantò illustre, quàm illud dilucidum. Altero fit ut intelligamus, altero verò, ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, primùm elegantiâ & jucunditate verborum sonantium, & lenium: deinde conjunctione, quæ neque asperos habet concursus, neque disjunctos, atque hiantes: & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeátque similitudinem, æqualitatémque verborum: tum ex contrariis sumpta

pta verbis: crebra crebris, paria paribus respondeant, relatáque ad idem verbum: & geminata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur: constructióque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cùm aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile, maximéque movet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio; quæque significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur, aut significando judicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, cùm aut augendi alterius, aut minuendi sui causâ, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, ídque comitate fieri magis, quàm vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, judicandum.

Filius. Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione, 7
atque mutata. Pater. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum: quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cùm aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cùm aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumpta verba removentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodo: ut, cùm semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, & idem quasi sursum versus, retróque dicatur; deinde idem intercisè, atque permistè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto convertendi genere versatur. Filius. Actio igitur sequitur, ut opinor. Pater. Est ita: quæ quidem oratori, & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maximè est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimùm valebunt, si cum orationis genere consentient, ejúsque vim ac varietatem subsequentur. Filius. Num quidnam de oratore ipso restat? Pater. Nihil sanè, præter memoriam, quæ est gemina literaturæ quo-

dammodo, & in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, & in his imagines, ut literas, collocat.

8 FILIUS. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? PATER. Quatuor esse ejus partes: quarum prima & postrema ad motum animi valet: is enim initiis est & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximéque cùm aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimùm valet. Est enim amplificatio vehemens quædam argumentatio, ut illa docendi causâ sit: hæc, commovendi. FILIUS. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. PATER. Faciam, & à principiis primùm ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratiâ: ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, adversariorum: è quibus initia benevolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officii, justitiæ, fidei: contrariis rebus in adversarios conferendis, & cum iis, qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causâ, aut spe significanda: &, si in nos aliquod odium, offensióve collata sit, tollenda ea, minuendáve, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè auditor discit, &, quid agatur, intelligit, si complectare à principio genus, naturámque causæ, si definias, si dividas, si neque prudentiam ejus impedias confusione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucidâ dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Ut attentè autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipsum,

aut

aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquod, & maximè in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: &, quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

FILIUS. Quid? in narratione quæ tandem observanda sunt? 9
PATER. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea servanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam ut dilucidè probabilitérque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suavitatem. Ergo ad dilucidè narrandum, eadem illa superiora explicandi & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est brevitas: eáque sæpissime in narratione laudatur, de qua suprà dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient: si cujusque facti, & eventi causa ponetur: si testata dici videbuntur: si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione conjuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitatis memoria, si orationis veritas, & vitæ fides. Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, exspectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus. FILIUS. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. PATER. Ita est: quæ quidem in confirmationem, & reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, id aut sit, nécne sit; aut quid sit, aut quale sit, quæritur: in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. FILIUS. Teneo istam distributionem. Nunc conjecturæ locos quæro.

PATER. In verisimilibus, & in propriis rerum notis posita est 10
tota. Sed appellemus docendi gratiâ verisimile, quod plerumque ita fiat: ut, adolescentiam procliviorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certúmque

declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis. Ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum negotiorúmque naturis. In personis naturæ primùm spectantur, valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, fœminarum: atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertiis: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestiâ. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiæ, libertas, & ea, quæ sunt iis contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an montuosi: læves, an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici. Et illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deserti: coædificati, an vasti: obscuri, an rerum gestarum vestigiis nobilitati: consecrati, an profani.

11 In temporibus autem, præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis, vetusta, recentia, instantia paulò pòst, aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant, ut hiems, ver, æstas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Jam facta, & eventus, aut consilii sunt, aut imprudentiæ: quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu, cùm aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cùm aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum, & malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extrà esse possunt. Hujus igitur materiæ, ad argumentum subjectæ, perlustrandæ animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex singulis conjectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiam, si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula movent suo pondere; partim, etiam si videntur esse exigua per se, multùm tamen, cùm sunt coacerva-

servata, proficiunt. Atque in his verisimilibus insunt nonnunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primùm, exemplum: deinde introducta rei similitudo: fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commovet.

FILIUS. Quid? definitionis quæ ratio est, & quæ via? PATER. 12
Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentiâ, ex quibus proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium, in primísque commovet explicatio vocabuli ac nominis. FILIUS. Sunt exposita jam ferè ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, cùm factum constet, & nomen, qualia sunt, vocatur in dubium. PATER. Est ita, ut dicis. FILIUS. Quæ sunt igitur in eo genere partes? PATER. Aut jure factum defenditur, aut ulciscendi doloris gratiâ, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inscitiâ, casu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis judiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quæritur, ex controversia, jure, & recténe actum sit, quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. FILIUS. Agesis ergo, quoniam in confirmationem & reprehensionem diviseras orationis fidem, & dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo. PATER. Aut totum est negandum, quod in argumentatione adversarius sumpserit, si fictum, aut falsum esse possis docere; aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus sumpta sunt: primùm dubia sumpta esse pro certis: deinde etiam in perspicuè falsis eadem posse dici: tum ex iis, quæ sumpserint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet ad singula: sic universa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita innocentium.

13 Filius. Quoniam unde inveniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo ſingula tractentur, exſpecto. Pater. Argumentationem quærere videris, quæ eſt argumenti explicatio: quæ ſumpta ex iis locis, qui ſunt expoſiti, conficienda, & diſtinguenda dilucidè eſt. Filius. Planè iſtuc ipſum deſidero. Pater. Eſt ergo (ut ſuprà dictum eſt) explicatio argumenti, argumentatio: ſed ea conficitur, cùm ſumpſeris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minùs probabile per ſe videtur. Argumentandi autem duo ſunt genera, quorum alterum ad fidem directò ſpectat; alterum ſe inflectit ad motum. Dirigitur; cùm propoſuit aliquid, quod probaret, ſumpsítque ea, quibus uteretur: atque his confirmatis ad propoſitum ſeſe retulit, atque concluſit. Illa autem altera argumentatio, quaſi retrò, & contrà priùs ſumit quæ vult, eáque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jacit ad extremum. Eſt autem illa varietas in argumentando, & non injucunda diſtinctio: ut cùm interrogamus noſmetipſos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus: quæ ſunt cum aliis compluribus ſententiarum ornamenta. Vitare autem ſimilitudinem poterimus, non ſemper à propoſito ordientes: & ſi non omnia * confirmando diſputabimus, brevitérque interdum, quæ erunt ſatis aperta, ponemus: quódque ex his efficietur, ſi id apertum ſit, non habebimus neceſſe ſemper concludere.

14 Filius. Quid? illa, quæ ſine arte appellantur, quæ jamdudum aſſumpta dixiſti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? Pater. Illa verò indigent: nec eò dicuntur ſine arte, quòd ita ſunt, ſed quòd ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, & maximè in teſtibus. Nam de toto genere teſtium, quàm id ſit infirmum, ſæpe dicendum eſt: & argumenta rerum eſſe propria; teſtimonia, voluntatum: utendúmque eſt exemplis, quibus teſtibus creditum non ſit: & de ſingulis teſtibus, ſi naturâ vani, ſi leves, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracundiâ, ſi miſericordiâ impulſi, ſi præmio, ſi gratiâ adducti: comparandíque ſuperiore cum auctoritate teſtium,

* Lamb. *diſputando confirmabimus.*

tium, quibus tamen creditum non ſit. Sæpe etiam quæſtionibus reſiſtendum eſt, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti perſæpe ſunt, morique maluerunt falſum fatendo, quàm infitiando dolere. Multi etiam ſuam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quàm ipſi ſibi eſſent, liberarent. Alii autem aut naturâ corporis, aut conſuetudine dolendi, aut metu ſupplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti ſunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda ſunt. Neque eſt obſcurum, quin (quoniam in utraque parte ſunt exempla, & item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria ſint ſumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in teſtibus, & in quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta ſunt, ſi aut ambiguè, aut inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiam aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehenduntur.

FILIUS. Extrema tibi pars reſtat orationis, quæ poſita in pero- 15
rando eſt, de qua ſanè velim audire. PATER. Facilior eſt explicatio perorationis. Nam eſt diviſa in duas partes, amplificationem & enumerationem. Augendi autem & hic eſt proprius locus in perorando: & in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehenſa. Eſt igitur amplificatio gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda ſunt, quæ vim habeant illuſtrandi, nec ab uſu ſint abhorrentia, gravia, plena, ſonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, ſuperlata, in primíſque translata, nec in ſingulis verbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ adſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora: omninóque ſemper quaſi naturalis, & non explanata oratio, ſed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis; quibus actio voce, vultu, & geſtu congruens, & apta ad animos permovendos, accommodanda eſt. Sed & in verbis, & in actione cauſa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc, quia videntur perabſurda, cùm graviora ſunt, quàm cauſa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum eſt.

Rerum amplificatio ſumitur eiſdem ex locis omnibus, quibus 16
illa,

illa, quæ dicta ſunt ad fidem: maximéque definitiones valent conglobatæ, & conſequentium frequentatio, & contrariarum, & diſſimilium, & inter ſe pugnantium rerum conflictio; & cauſæ, & ea, quæ ſunt de cauſis orta, maximéque ſimilitudines, & exempla; fictæ etiam perſonæ, muta denique loquantur; omninò ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur, quæ magna habentur: quorum eſt duplex genus. Alia enim magna naturâ videntur, alia uſu. Naturâ, ut cæleſtia, ut divina, ut ea, quorum obſcuræ cauſæ, ut, in terris, mundóque admirabilia quæ ſunt: ex quibus, ſimilibúſque, ſi attendas, ad augendum permulta ſuppetunt. Uſu, quæ videntur hominibus aut prodeſſe, aut obeſſe vehementiùs: quorum ſunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines; ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore; ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honeſtate; ut virtutum, maximéque earum, quæ ad communionem hominum & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes ſumuntur ad ea retinenda: & in eos, à quibus ea violata ſunt, odia incitantur, & miſeratio naſcitur.

17 Proprius locus augendi in his rebus aut amiſſis, aut amittendi periculo: nihil eſt enim tam miſerabile, quàm ex beato miſer. Et hoc totum quidem moveat, ſi bona ex fortuna quis cadat; & à quorum caritate divellatur; quæ amittat, aut amiſerit; in quibus malis ſit, futurúſve ſit, exprimatur breviter. Citò enim areſcit lacryma, præſertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum eſt. Minuta eſt enim omnis diligentia: hic autem locus grandia requirit.

Illud jam eſt judicii, quo quaque in cauſa genere utamur augendi. In illis enim cauſis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi ſunt, qui movere poſſunt exſpectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes & exempla valent plurimùm. In judiciis accuſatori ferè, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accuſator miſericordiam movere debet, & defenſor iracundiam. Enumeratio reliqua eſt, nonnunquam laudatori, ſuaſori non ſæpe, accuſatori ſæpius, quàm reo, neceſſaria. Hujus ipſa tempora duo ſunt, ſi aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo

vallo

vallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breviter expositis, vim est habitura caussa majorem. Et reo rariùs utendum est, quòd ponenda sunt contraria: quorum dissolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet; sed brevia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

FILIUS. Quoniam & de ipso oratore, & de oratione dixisti, 18
expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quæstionis locum. PATER. Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera: quorum alterum finitum temporibus & personis, caussam appello: alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus notatum, propositum voco. Sed est consultatio, quasi pars caussæ quædam, & controversiæ. Inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem priùs de proposito dicamus: cujus genera sunt duo, cognitionis alterum; ejus scientia est finis, ut veríne sint sensus: alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut, si quæratur, quibus officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit, nécne: quid sit: quale sit. Sit, nécne; ut, jus in natura sit, an in more. Quid autem sit; sítne jus, id, quod majori parti sit utile. Quale autem sit; justè vivere, sit, nécne, utile. Actionis autem duo sunt genera. Unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut, quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo invidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, usúmque refertur: ut, quemadmodum sit respublica administranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit, nécne sit, aut fuerit, futurúmve sit, quæritur, unum genus est quæstionis, possítne aliquid effici: ut, cùm quæritur, ecquisnam perfectè sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quidque fiat: ut quonam pacto virtus patiatur, naturáne, an ratione, an usu. Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris naturalibúsque quæstionibus, caussæ rationésque rerum explicantur.

Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera; quorum in altero disputandum est, 19

aliud, an idem ſit, ut pertinacia & perſeverantia: in altero autem deſcriptio generis alicujus, & quaſi imago exprimenda eſt, ut, qualis ſit avarus, aut quid ſit ſuperbia: Tertio autem in genere, in quo, quale ſit, quæritur, aut de honeſtate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic: ut, Honeſtúmne ſit pro amico periculum, aut invidiam ſubire. De utilitate autem ſic: ut, Sítne utile in republica adminiſtranda verſari. De æquitate verò ſic: ut, Sítne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale ſit, quæritur, exoritur aliud quoddam diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolùm quæritur, quid honeſtum ſit, quid utile, quid æquum; ſed etiam ex comparatione, quid honeſtius, quid utilius, quid æquius; atque etiam quid honeſtiſſimum, quid utiliſſimum, quid æquiſſimum: cujus generis illa ſunt, quæ præſtantiſſima ſit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis ſunt omnia. Reſtant actionis: cujus alterum eſt præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet, ut, quemadmodum colendi ſint parentes: alterum autem ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, ut in conſolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt, vel gignendos vel concitandos. Atque hæc ferè eſt partitio conſultationum.

20 FILIUS. Cognovi: ſed quæ ratio eſt in his inveniendi, & diſponendi, requiro. PATER. Quid? tu aliamne cenſes, & non eandem eſſe, quæ eſt expoſita, ut ex eiſdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ eſt expoſita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognitâ igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationum, cauſarum genera reſtant omnino. Et earum quidem forma duplex eſt: quarum altera delectationem ſectatur aurium: alterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis eſt ſuſcepta contentio. Itaque illud ſuperius, exornatio dicitur: quod cùm latum genus eſſe poteſt, ſanéque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros ſuſcepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut uberius ad dicendum,

dum,

dum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorúmque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione versatur: quorum alterum deliberationis est, alterum judicii. Ex qua partitione tria genera causarum exstiterunt, unum, quod à meliori parte, laudationis est appellatum: deliberationis alterum; tertium judiciorum. Quamobrem de primo primùm, si placet, disputemus. FILIUS. Mihi verò placet.

PATER. Ac laudandi vituperandíque rationes, quæ non ad be- 21
ne dicendum solùm, sed etiam ad honestè vivendum valent, exponam breviter, atque à principiis exordiar & laudandi & vituperandi. Omnia enim sunt profectò laudanda, quæ conjuncta cum virtute sunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendísque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodatè. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ antè dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimùm suavitatis: Id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur; & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus & similia similibus sæpe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerosè, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo. Adhibendáque frequentiùs etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quæ admirabilia, & nec-opinata, sive significata monstris, prodigiis, & oraculis: sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina, atque fatalia. Omnis enim exspectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem.

Sed quoniam in tribus generibus bona, maláve versantur, 22
externis, corporis, & animi; prima sunt externa, quæ ducun-

tur à genere: quo breviter modicéque laudato, aut, si erit infame, prætermisso: si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto: deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. Postea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maximè significat, facillimè forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est. Aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latissimè patens, ex multis & variis disputationibus nunc in quandam angustam & brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. Aut enim scientiâ cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque gravissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientiâ pollet unâ. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendísque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo: cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communes distributa est, duobúsque modis in rebus commodis discernitur; & ea, quæ absunt, non expetendo, & ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. Nam quæ venientibus malis obstat, fortitudo; quæ, quod jam adest, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur: cujus est liberalitas in usu pecuniæ: simúlque altitudo animi in capiendis incommodis, & maximè injuriis: & omne quod est ejus generis, grave, sedatum, non turbulentum. In communione autem quæ posita pars est, justitia dicitur: eáque erga deos, religio; erga parentes, pietas; vulgò autem, bonitas; creditis in rebus, fides; in moderatione animadvertendi, lenitas; amicitia in benevolentia nominatur.

23 Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitésque sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera, atque falsa, quibúsque positis quid sequatur, distinguit & judicat: quæ virtus omnis in ratione scientiáque disputandi sita est. Altera autem oratoria: nihil enim est aliud

aliud eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia; quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando, uberior est, atque latior, & ad motus animorum, vulgíque sensus accommodatior. Custos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudémque maximè consequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem ferè quasi quidam habitus animi, sic affecti, & constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti; à quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summéque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi præculti & præparati rectis studiis & artibus; ut in suis rebus, studia literarum, ut numerorum, ut sonorum, ut mensuræ, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum. In communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis præcipuè colendo, aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipuè atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum. Vitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & justitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam disputandi prudentiam concertatio captatióque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ sunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandíque ex his sumetur virtutum vitiorúmque partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maximè, quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratúsque fuerit: &, si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximéque si id divinitus accidisse potuerit videri: tum quæ quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis causæ rerum, & eventus, & consequentia requirentur. Neque verò mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio præter-

iri debebit, ſi modò quid erit animadvertendum aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ.

24 FILIUS. Accepi iſta, didicíque breviter, non ſolùm quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer, ut poſſem ipſe jure laudari. Videamus igitur deinceps, in ſententia dicenda quam viam, & quæ præcepta teneamus. PATER. Eſt igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in conſilio dando, ſententiâque dicenda, ut illa prima ſint ſuaſori, aut diſſuaſori videnda, quid aut poſſit fieri, aut non poſſit, & quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe. Nam &, ſi quid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quamvis utile ſit: &, ſi quid neceſſe eſt, (neceſſe autem id eſt, ſine quo ſalvi, liberíve eſſe non poſſumus,) id eſt reliquis & honeſtatibus in civili ratione, & commodis anteponendum. Cùm autem quæritur, quid fieri poſſit, videndum etiam eſt, quàm facilè poſſit. Nam quæ perdifficilia ſunt, perinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint. Et cùm de neceſſitate attendemus, etſi aliquid non neceſſarium videbitur, videndum tamen erit, quàm ſit magnum. Quod enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur. Itaque cùm conſtet hoc genus cauſarum ex ſuaſione & diſſuaſione; ſuaſori proponitur ſimplex ratio: ſi & utile eſt, & fieri poteſt, fiat. Diſſuaſori duplex: una, ſi non utile eſt, ne fiat; altera, ſi fieri non poteſt, nec ſuſcipiatur. Sic ſuaſori utrumque docendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt. Quare, quoniam in his verſatur omne conſilium duobus, de utilitate antè dicamus, quæ in diſcernendis bonis, malíſque verſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non neceſſaria, quorum alia ſunt per ſe expetenda, ut ea, quæ ſita ſunt in officiis, atque virtutibus; alia, quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes & copiæ. Eorum autem, quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honeſtate ea, quæ proficiſcuntur ab iis virtutibus, de quibus paulò antè eſt dictum: quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe. Commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia ſunt quaſi quodam modo cum honeſtate

con-

conjuncta, ut honos, ut gloria: alia diversa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ.

Est etiam quasi quædam materies subjecta honestati: quæ maximè spectatur in amicitiis. Amicitiæ autem caritate & amore cernuntur. Nam cùm deorum, tum parentum, patriǽque cultus, eorúmque hominum, qui aut sapientiâ aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Conjuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos usus, familiaritásque conjunxit, quanquam etiam caritate ipsa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cùm bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quòd si semper optima tenere possemus, haud sanè, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multùm egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, persæpe evenit, ut utilitas cum honestate certet, earúmque rerum contentio plerumque deliberationes efficit: ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solùm, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio: hoc primùm intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum & agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati; alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, justitia, omnísque virtus: illi autem alteri, quæstus, emolumentum, fructúsque proponitur; atque etiam voluptas, quæ maximè est inimica virtuti, boníque naturam fallaciter imitando adulterat; quam immanissimns quisque acerrimè sequitur, neque solùm honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit. 25

In suadendo, cùm ei generi hominum consilium des, sæpe sanè laudanda est: & illud videndum, quantò magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt, quàm devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquam expetat, quàm ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu pravísque opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque suadendo propositum quidem nobis 26

bis erit illud, ut doceamus, quâ vi bona consequi, maláque vitare possimus. Sed apud homines bene institutos, plurimùm de laude & de honestate dicemus: maximéque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendáque versantur. Sin apud indoctos imperitósque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationésque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minùs honestas, contumelia tamen & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur. Quod autem possit effici, nécne possit, in quo etiam, quàm facilè possit, quámque expediat, quæri solet, maximè ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adjuvans, & efficiendi socia quædam: cujus generis vis varia est, & sæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cùm autem quæritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

27 Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earúmve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solùm ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ adversantur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra; non solùm effici posse quæ suademus, erit persuadendum: sed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quò notiora sint, aut veterum, quò plus aucto-

auctoritatis habeant, copiam: maximéque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia, ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maximè proficient, si incitandi erunt, hujusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi; de incerto statu fortunæ, dubiísque eventis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem adversæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis brevia esse debebunt. Non enim supplex, ut ad judicem, venit orator, sed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortaríque ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, & gravis, & sententiis debet ornatior esse, quàm verbis.

FILIUS. Cognovi jam laudationis, & suasionis locos. Nunc, 28
quæ judiciis accommodata sunt, exspecto: ídque nobis genus restare unum puto. PATER. Rectè intelligis. Atque ejus quidem generis finis est æquitas; quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut, cùm de verissimo accusatore disputatur, aut cùm hereditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis quid æquius, æquissimúmve sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante judicium de constituendo ipso judicio solet esse contentio, cùm aut, sítne actio illi, qui agit, aut jámne sit, aut num jam esse desierit, aut illáne lege, hísne verbis sit actio, quæritur. Quæ etiam si antè quàm res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt; tamen in ipsis judiciis permagnum sæpe habent pondus, cùm ita dicitur: Plus petisti: serò petisti: non fuit tua petitio: non à me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum causarum genus est positum in jure civili, quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum; cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundísque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de com-

paranda æquitate, quòd ea ferè generis ejus ſunt, ut, quanquam in ipſum judicium ſæpe dilabantur, tamen ante judicium tractanda videantur, paululùm ea ſeparo à judiciis, tempore magis agendi, quàm diſſimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo & bono diſceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid ſit, ambigitur, de qua dicturi ſumus: quæ in æquitate & jure maximè conſiſtit.

29 In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus eſt, ſi plures non queas, ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt, ut, quod objicitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe, quod adverſarius criminetur. Aut, ſi neque de facto, neque de facti appellatione ambigi poteſt, id, quod arguêre, neges tale eſſe, quale ille dicat: & rectum eſſe quod feceris, concedendúmve, defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum adverſario, conjecturâ quâdam; ſecundus autem definitione, atque deſcriptione, aut informatione verbi; tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt. Et quoniam ſemper is, qui defendit, non ſolùm reſiſtat oportet, aliquo ſtatu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda; ſed etiam rationem ſubjiciat recuſationis ſuæ: primus ille ſtatus rationem habet iniqui criminis, ipſam negationem, infitiationémque facti: ſecundus, quòd non ſit in re, quod ab adverſario ponitur in verbo: tertius, quòd id rectè factum eſſe defendat, quod ſine ulla nominis controverſia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum eſt, ab accuſatore id, quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea, quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur: quanquam non ea magis, quæ contra rationem defenſionis afferuntur, quàm ipſæ defenſionis rationes, continent cauſas. Sed diſtinguendi gratiâ rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recuſandum, depellendi criminis causâ; quæ niſi eſſet, quid defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contrà ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſato ſtare non poteſt.

30 Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione & quaſi concurſu, quæſtio exoritur quædam, quam diſceptationem voco: in

in qua, quid deveniat in judicium, & de quo disceptetur, quæri solet. Nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in conjectura, Ceperítne pecunias Decius. In definitione, Minuerítne majestatem Norbanus. In æquitate, Juréne occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo & resistendo, lata, ut dixi, & confusa sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. Ea in conjecturâ nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his caussis eadem & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit majestatem, quòd egit de Cæpione turbulentiùs; populi enim Romani dolor justus vim illam excitavit, non tribuni actio; majestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi Romani in ejus potestate, ac jure retinendo, aucta est potiùs, quàm diminuta: & ubi ita refertur, Majestas est in imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: exsistit illa disceptatio, Minuerítne majestatem, qui voluntate populi Romani rem gratam & æquam per vim egerit. In his autem caussis, ubi aliquid rectè factum, aut concedendum, esse factum defenditur, cùm est facti subjecta ratio, sicut ab Opimio, Jure feci, salutis omnium, & conservandæ reipublicæ causâ: relatúmque est ab Decio, Ne sceleratissimum quidem civem sine judicio jure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio, Potueritne rectè, salutis reipublicæ causâ, civem, eversorem civitatis, indemnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis, & temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractisque temporibus & personis rursum ad consultationis formam rationémque revocantur.

Sed in gravissimis firmamentis, etiam illa ponenda sunt, si qua 31 ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius judicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjecturâ continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem venit genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam

vim habeat: ut, cùm ex testamentis, quid sit penus, aut cùm ex lege prædii quæritur, quæ sunt ruta cæsa: non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Cùm autem plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contrà dicat, eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut velit: aut, etiam si ambiguè scriptum non sit, vel à verbis voluntatem & sententiam scriptoris abducere, vel alio se eâdem de re contrariè scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione exsistit: ut in ambiguis disceptetur, quid maximè significetur: in scripti sententiæque contentione, utrum potiùs sequatur judex: in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum. Disceptatio autem cùm est constituta, proposita esse debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inveniendi locis conjiciantur. Quod quanquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tanquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus.

32 In conjectura igitur cùm est in infitiando reus, accusatori hæc duo prima sunt, (sed accusatorem pro omni actore & petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controversiarum genera versari,) sed hæc duo sunt ei prima, causa, & eventus. Causam appello rationem efficiendi: eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paulò antè in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstret. Utilitatis conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acriùs, quò illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriæ dolor: si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas: si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris: si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione

ne celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si judicii pœna levior, quàm facti præmium: aut si facinoris voluptas major, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cùm & voluntatis in reo causæ reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationéque alicujus incommodi quæritur, ut aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citiùs in fraudem, quàm ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis. FILIUS. Teneo, & quæro, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti.

PATER. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia: quæ quidem vel maximè suspicionem movent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hoc quidem graviora, quòd causæ communiter videntur insimulare, & arguere omnes posse, quorum modò interfuerit aliquid: hæc propriè attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptúmve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam antè quàm factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adjuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus, audaciam temeritati, non prudentiæ, esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse exspectandum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: & hîc etiam exempla ponentur. 33

Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primùm genus erit ipsum laudandum, dicendumque ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse, testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argu- 34

trario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricatoris: ex consequentibus, quòd ea litera de accusatore soleat dari judici: ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis caussis quasi variè esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum judicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communéque sit hoc præceptum, ut cùm uterque definierit, quàm maximè potuerit ad communem sensum vímque verbi, tum similibus, exemplísque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem sententiámque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minimè esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & eâ, quam proposui, æquitate nitatur, &, ea cùm secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos. Nam & similibus utetur, & contrariis, & consequentibus; quanquam uterque, tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentiùs. Amplificandi autem causâ, quæ aut cùm digredientur à causa, dici solent, aut cùm perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ sunt antè posita, sumentur, si modò rerum magnitudo, hominúmve aut invidia, aut dignitas postulabit.

37 Filius. Habeo ista: nunc ea, quæ cùm, quale sit quippiam, disceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. Pater. Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur: sed, quoniam jure se fecisse dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. Quod dividitur in duas partes primas, naturam atque legem: & utriusque generis vis in divinum & humanum jus est distributa: quorum æquitatis est unum; alterum, religionis. Æquitatis autem vis est duplex: cujus altera, directi, & veri, & justi, &, ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia: in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria legis & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine literis aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem

tem privatum aliud est, publicum aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, fœdus. Privatum, tabulæ, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conventis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legésque tueamur, quodammodo naturali jure præscriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte, & voluntate fecissent: ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, ut potui brevissimè, de omni controversiarum genere, nisi præterea tu quid requiris.

Filius. Illud equidem, quod jam unum restare video, quale 38
sit, cùm disceptatio versatur in scriptis. Pater. Rectè intelligis. Eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentiâ esse defendet. Uterque id, quod adversarius ex ambiguè scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum cæteris scriptis, vel aliorum, vel maximè, si poterit, ejusdem: quámque defendet ipse, eam rem, & sententiam quemvis prudentem, & justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planiùs. Eámque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis aut vitii: contrariam autem si probarit, fore ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cùm autem aliud scriptor sensisse videtur, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit: deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contrà factum infitietur. Pòst, judicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciámque confutet ejus, qui cùm palam contrà fecerit, ídque fateatur; adsit tamen, fa-

ctámque defendat. Deinde infirmet defensionem: cùm adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, à quoquam potiùs latoris sensum, quàm à lege, explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cùm ea, quæ planè scripta sint, neglexerit: quæ nunquam scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quò minùs exciperet illud, quod adversarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi causâ, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cùm aliis locis, tum in perorando maximè graviter erit, vehementérque dicendum.

39 Ille autem, qui se sententiâ legis voluntatéque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac literis, vim legis positam esse defendet: quódque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis & calumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidiosa querela. Et, si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatémve pertineat, quod genus paulò antè attigimus: erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut, quæ paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæque proximè sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modò de scripto, sententiáque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus.

Ex-

Expoſitæ ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è 40
media illa noſtra Academia floruerunt: neque ſine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & videre, quæ ſumenda in argumentando ſint, quídque ex iis, quæ ſumpta ſunt, efficiatur; & vera à falſis, veriſimilia ab incredibilibus dijudicare & diſtinguere, & aut malè ſumpta, aut malè concluſa reprehendere, & eadem vel anguſtè diſſerere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis & ſubtiliter diſputandi, & copiosè dicendi artis eſt. De bonis verò rebus, & malis; æquis, iniquis; utilibus, inutilibus; honeſtis, turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum: ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, aliiſve, perveneris, tum & hæc ipſa meliùs, & multò majora alia cognoſces. FILIUS. Ego verò, ac magno quidem ſtudio, mi pater: multíſque ex tuis præclariſſimis muneribus nullum majus exſpecto.

DE OPTIMO GENERE ORATORUM.

ARGUMENTUM.

Hæc est præfatio, quam Cicero conversis à se ex Græco in Latinum sermonem orationibus Æschinis in Ctesiphontem, & Demosthenis pro Ctesiphonte præmisit. Quo consilio id fecerit, cùm ex ipsa hac scriptione intelligi potest, tum ex Quintiliano, lib. x. cap. 10: *scilicet ut horum reprehensiones dilueret, qui ipsius dicendi genus nimis redundans, & Asianum, atque vitiosum esse dicebant. Ostendit ergo plerosque, quid sit Atticè dicere, nescire, atque optimum dicendi genus esse Atticum, hoc est, quod tenuia firmiter, mediocria mediocriter, summa graviter tractet.* Ernestus.

Hic liber, Carisii testimonio, cui sanè multùm tribuo, (nam Pedianus, in argumento orationis pro Milone, ita loquitur, ut non affirmet) Ciceronis est: mutilus tamen mihi videtur. Nam & suspectam habeo brevitatem nimiam: & illa pars de conversis duabus Græcis orationibus, Demosthenis, & Æschinis, nullam cum hoc libro societatem videtur habere posse. Aut enim procemium hoc est, propositum duabus illis orationibus; aut liber est de optimo genere Oratorum. Si procemium: quorsum illa de Græcis oratoribus? quæ, si Carisio credimus, ad librum pertinent. Sin liber est: unde illa de conversione orationum? Præterea, in parte, quæ ad oratores pertinet, oratio significatur pro Milone habita, Cicerone jam senescente:

te: at illas duas orationes non senior, sed adolescens potiùs convertisse Cicero videtur; ideóque divus Hieronymus non admodum in ea conversione Ciceronis probavit industriam. MANUTIUS.

ORATORUM genera esse dicuntur tanquam poëtarum. Id secus est. Nam alterum est multiplex. Poëmatis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis est tractatum à Latinis [1], suum quodvis est diversum à reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicum: & in cæteris suus est cujusque certus sonus,[2] & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copiosos: alios tenues, aut subtiles, aut breves: alios eis interjectos, & tanquam medios putet: de hominibus [3] dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & Ennium, summum epicum poëtam, si cui ita videtur; & Pacuvium tragicum; & Cæcilium fortasse, comicum.

1

1. *Quod magis est tractatum à Latinis*] Fortasse, *quod magis est tractatum* à Græcis, quàm *à Latinis.* MURETUS. Miror Ciceronem scripsisse dithyrambicum poëma magis tractatum fuisse à Latinis, cùm constet neminem unquam Latinorum carmen dithyrambicum composuisse. Itaque placeret, si hic locus ita legeretur, ut ex manuscripti libri corrupta scriptura, amicus meus homo doctissimus emendavit: *Poëmatis enim tragici, comici, epici, melici, dithyrambici etiam ac iambici, quod magis est tractatum à Latinis.* URSINUS. Memini, cùm Romæ essem, hunc locum sic à Romulo Amasæo restitui: *quod minùs est tractatum à Latinis.* Nam revera dithyrambicum poëma nemo unquam Latinus scripsit, ut ille dicebat LAMBIN. Mirum, cùm dithyrambici carminis genus dicatur maximè tractatum à Latinis, ejus monumenta omnia vel injuriâ temporum, vel veterum incuriâ periisse. Nisi cui fortè magis arrideat interpretatio Turnebi, lib. 1. Advers. cap. 4. qui, *quod magis est tractatum à Latinis*, non ad dithyrambicum, sed universim ad poëmatum genus referendum putat. PRUSTEUS.

2. *Certus sonus*] Sonus in hoc genere verbum Ciceroni usurpatum in Bruto, c. 26. ubi de Fannii oratione quadam sic scribit: *Sed nec ejusmodi est, ut à pluribus confusa videatur; unus enim sonus est totius orationis, & idem stylus.* STATIUS.

3. *De hominibus*] Id est: Dicit aliquid de hominibus, quorum aliis alius est dicendi character; pauca dicet de ipsa eloquentia, cujus idea perfectissima quæritur. PRUST.

Oratorem genere non divido [4]. Perfectum enim quæro. Unum eſt autem genus perfecti, à quo qui abſunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius; ſed in eodem non ſunt pares. Optimus eſt enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permovet. Docere, debitum eſt: delectare, honorarium: permovere, neceſſarium. Hæc ut alius meliùs, quàm alius, concedendum eſt. Verùm id fit non genere, ſed gradu. Optimum quidem unum eſt; & proximum, quod ei ſimillimum. Ex quo perſpicuum eſt, quod optimo diſſimillimum ſit, id eſſe deterrimum.

2 Nam quoniam eloquentia conſtat ex verbis & ſententiis, perficiendum eſt, ut purè, & emendatè loquentes, quod eſt Latinè: verborum præterea & propriorum & tranſlatorum elegantiam perſequamur: in propriis, ut aptiſſimà eligamus: in tranſlatis, ut ſimilitudinem ſecuti, verecundè utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera ſunt, quot diximus eſſe laudum. Sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quaſi argutæ: commovendi, graves. Sed & verborum eſt ſtructura quædam, duas res efficiens, numerum & lenitatem: & ſententiæ ſuam compoſitionem habent, & ad probandam rem accommodatum ordinem. Sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria eſt quaſi fundamentum, lumen actio.

Ea igitur omnia in quo ſumma, erit orator peritiſſimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes, oratores: ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter ſeſe, ſed facultatibus different. Itaque nemo eſt orator, qui ſe Demoſthenis ſimilem eſſe nolit: at Menander, Homeri noluit. Genus enim erat aliud. Id non eſt in oratoribus: aut ſi eſt, ut alius gravitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat: contrà, alius acutiorem ſe, quàm ornatiorem, velit: etiam ſi eſt in genere tolerabili, certè non eſt in optimo: ſiquidem, quod omnes laudes habet, id eſt optimum.

Hæc

---

4. *Oratorem genere non divido*] Oratoris munus eſt docere, delectare, permovere: quo ſi quis non fungatur, inter oratores non numerabitur. Ut autem id alius alio meliùs præſtet, non genere ipſo, ſed gradu diſtabit à cæteris. Poëtæ differunt genere: qui enim in arte dramatica excellet, ſi minimè ſit epopœiæ peritus, is ab epicorum poëtarum genere excluſus locum inter comicos tenebit. PRUST.

Hæc dixi breviùs equidem, quàm res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cùm sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longè petitum. Hæc vitaverunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticè. Sed quatenus valuerunt [5], sani & sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut palæstricè spatiari in xysto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. Qui cùm careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suavitatem coloris. Eos imitemur, si possumus: sin minùs, illos potiùs, qui incorrupta sanitate sunt, (quod est proprium Atticorum) quàm eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. 3

Quod cùm faciemus, (si modò idipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & ejus quidem tenuitatem potissimùm. Est enim multis in locis grandior. Sed quia & privatas ille plerasque, & eas ipsas aliis, & parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse jejunior, quoniam se ipse consultò ad minutarum genera causarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certè possit summissè dicere: elatè Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiæ sua facultate, non rei naturâ, metiuntur. 4

Quare

5. *Sed quatenus valuerunt*] Edendum curavi, *Sed* qui hactenus *valuerunt*, libris omnibus reclamantibus, sententiâ ipsâ, & ratione postulante. Hoc enim sentit Cicero: *Qui hactenus valuerunt*, ut vitia vitarent, *sani duntaxat, & sicci habeantur*, & liceat illis *palæstricè in xysto spatiari; non autem coronam ab Olympiis petant*; id est, non habeantur in principibus oratoribus, neque perfectæ eloquentiæ laudem ferant. LAMBIN.

Quàre quoniam nonnullorum ſermo jam increbruit, partim ſeipſos Atticè dicere, partim neminem noſtrûm dicere: alteros negligamus. Satis enim his res ipſa reſpondet: cùm aut non adhibeantur ad cauſas, aut adhibiti derideantur. Nam ſi arrideantur [6], eſſet idipſum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur, ſi teretes aures habent, intelligénſque judicium: tanquam ad picturam probandam, adhibentur [7] etiam inſcii faciendi cum aliqua ſolertia judicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi faſtidio, neque eos quidquam excelſum magnificúmque delectat: dicant ſe ſubtile quiddam & politum velle, grave ornatúmque contemnere: id verò deſinant dicere, qui ſubtiliter dicunt, eos ſolos Atticè dicere, id eſt, quaſi ſiccè, & integrè. At ſi amplè [8], & ornatè, & copioſè cum eadem integritate, Atticorum eſt: quid? dubium eſt, utrùm orationem noſtram tolerabilem tantùm, an etiam admirabilem eſſe cupiamus? Non enim jam quærimus, quid ſit Atticè, ſed quid ſit optimè dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præſtantiſſimi ſunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facilè Demoſthenes: hunc ſi quis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optimè: ut, quoniam Attici nobis propoſiti ſunt ad imitandum, bene dicere, id ſit Atticè dicere.

5 Sed cùm in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicendi genus: putavi mihi ſuſcipiendum laborem, utilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium. Converti enim ex Atticis, duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter ſe contrarias, Æſchinis, Demoſtheníſque: nec converti ut interpres, ſed ut orator, ſententiis iiſdem, & earum formis, tanquam figuris, verbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium verborum,

vímque

6. *Nam ſi arrideantur*] Novum, opinor, loquendi genus: & malim, *arrideatur*. MAN.

7. *Ad picturam probandam adhibentur*] Rectius puto, *adhibeantur*. IDEM.

8. *Quaſi ſiccè & integrè. At ſi amplè*] Ita locum hunc Lambinus reſtituit. Victorius, *quaſi ſiccè & integrè: & amplè &c.* Gruterus, *quaſi ſiccè. At integrè, & amplè &c.* Sed autem Morellus ita legit, & interpungit, *eos ſolos Atticè dicere. Idcirco ſi ſiccè & integrè, & amplè, &c.* Judicium eſto doctorum.

9. *Æſchines, tanquam Æſerninus*] Hic Æſerninus

vimque servavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tanquam appendere.

Hic labor meus assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. Ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem rectè: sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, criménve dissolvere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchrè. Num meliùs, quàm Plato? Necesse tamen est oratori, quem quærimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum.

Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dictu- 6
rum se esse profiteatur, is abhorreat etiam à suspicione ejus, quæ versatur in re civili & forensi: qui Thucydidem laudavit, adscribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato suum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quémque omnes docti summum oratorem esse dixerunt: tamen hunc in numero non repono. Non enim in acie versatur, & ferro; sed quasi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Æschines [9], tanquam *Æserninus* (ut ait Lucilius) non *spurcus homo*, sed doctus & acer,

Cum Pacidiano hîc componitur, optimu' longè
Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius.

Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc, Verùm melius Græci. A quo quæratur, ecquid possint ipsi melius Latinè. Alterum, Quid istas potiùs legam, quàm

ninus fuit Samnis, id est, gladiator, & compositus cum præstantissimo gladiatore Placidiano, seu Pacidiano, quem commemorat Horat. Satyr. II. 7. 96. Proferuntur autem hi versus à Nonio Marcello ex Lucilio, c. 4. in *Spatium*:

Æserninu' fuit flacco ore:
Samnis spurcus homo, vitâ illâ dignu', locóque.
Cum Placidiano componitur? optimu' longè
Post homines natos gladiator qui fuit unus?

Vide Tusc. I. 24. & ad Q. Frat. III. 4. LAMB.

Græcas [10]. Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potiùs, quàm Euripidem & Sophoclem legunt. Iidem Andriam, & Synephebos: nec minùs Terentium, & Cæcilium, quàm Menandrum legunt. Quod igitur est eorum, in orationibus è Græco conversis, fastidium, nullum cùm sit in versibus?

7 Sed aggrediamur jam quod suscepimus, si priùs exposuerimus, quæ causa in judicium deducta sit. Cùm esset lex Athenis, *Ne quis populi scitum faceret, ut quisquam coronâ donaretur in magistratu priùs, quàm rationes retulisset*: & altera lex, *Eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere: qui à senatu* [11], *in senatu* Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eósque refecit pecuniâ suâ. De hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut coronâ aureâ donaretur: eáque donatio fieret in theatro, populo convocato: qui locus non est concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, EUM DONARI VIRTUTIS ERGO, BENEVOLENTIÆQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM HABERET. Hunc igitur Ctesiphontem in judicium adduxit Æschines, quòd contra leges scripsisset, ut & rationibus non relatis coronâ donaretur, & ut in theatro, & quòd de virtute ejus, & bene-

10. *Quàm Græcas*] Verborum ordo hic est apud Victorium, Manutium, & Gruterum: *quàm Græcas. Iidem Andriam, & Synephebos: nec minùs Terentium, & Cæcilium, quàm Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant: sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potiùs, quàm Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur &c.*

11. *Qui à senatu*] Vulgò, *quia in senatu. Demosthenes* &c. Quam labem omnibus in editionibus inveterasse hactenus, eò mirere magis, quòd anno jam M. D. XCVI. Federicus Morellus malo remedium attulerat, datâ in lucem hac opellâ, *cum insigni*, ut ipse inscripsit, *emendatione loci hactenus deplorati*. Qui locus hic ipse est, in quo nunc versamur. Atque ita quidem Muretum emendasse, testis est liber à me olim inspectus Romæ, de quo in præfatione admonui. Quid, quòd eandem Petrus Faber, uti ex conjectura sibi oblatam emendationem proponit, in commentario ad Ciceronis Lucullum, cap. 4. Quis igitur hanc lectionem primus conjiciendo divinaverit, incertum est: sed negligere illam neque debuerant critici posteriores, nisi fortè ignorabant, neque ego volui. Duces hîc sanè quatuor meos omitto: at fidem illis eatenus obligavi, ut fas mihi esset aliquando ab eorum recedere consensu; hoc est, ubi non posset videri dubium, quin à Cicerone ipsi recederent. Esse autem ab illius manu quod edendum curavi, ambiget nemo, qui Atticarum in Legum collectione, Tit. VI. n. 3. *De præmiis bene de Rep. meritorum*, eam viderit legem, quam hîc Tullius respexit, & Latinè sic reddidit, ut propè verbum verbo. Ἐὰν μέν τινα ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων στεφανοῖ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸν στέφανον ἀναγορεύεσθαι. ἐὰν δὲ ἡ βουλὴ, ἐν τῷ βουλευτηρίῳ. OLIVETUS.

nevolentiâ, falsa scripsisset; quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis nostræ: sed est magna. Habet enim & legum interpretationem satis acutam in utramque partem, & meritorum in rempublicam contentionem sanè gravem. Itaque causa fuit Æschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quòd legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, judicium fieret de factis, famâque Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis. qnàm de eo, quòd civis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc multam Æschines à Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed judicium factum est aliquot annis pòst, Alexandro jam Asiam tenente: ad quod judicium concursus dicitur è tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum in gravissimâ causâ, accurata, & inimicitiis incensa contentio?

Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant à more nostro, (quæ si è Græcis omnia conversa non erunt, tamen ut generis ejusdem sint, elaboravimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere. Sed de nobis satis. Aliquando enim Æschinem ipsum Latinè dicentem audiamus.

VARIÆ LECTIONES, è primariis quatuor editionibus Victorii, Manutii, Lambini, Gruteri, collectæ: præter illas, quæ in Commentariis propositæ fuerunt.

Paginam indicat numerus prior: lineam, posterior.

2. 4. *nam cum &*] V. M. nam & cum
8. *invectam esse*] G. omittit *esse*
12. *tum faciliùs*] L. tum etiam faciliùs
19. *alitur*] G. dicitur
25. *atque optimis*] L. atque ab optimis
3. 1. *more*] L. G. modo
6. *inscitiam*] L. G. inscientiam
11. *animis inesset*] M. L. in animis inesset... G. in animis esset
4. 13. *parvas*] L. pravas
5. 10. *eo quidem*] L. eo verò vehem.
17. *eorum certissimum*] L. omittit *eorum*
24. *ejus rei*] L. ejus artis
6. 11. *intelligemus*] L. intelligimus
13. *appellabimus*] L. appellamus
17. *eas res*] G. omittit *res*
7. 18. *modum: ecquid*] V. modum: ut, quid
18. *bonum præter*] L. bonum in vita præter
19. *Quæ sit solis*] L. G. omittunt *sit*
8. 11. *nobis rhetoricæ*] L. nobis artis rhetoricæ
27. *conjunctè*] L. conjunctim
9. 20. *ne*] V. M. nec
10. 6. *non quod de re ipsa non conveniat*] Grutero hæc spuria. L. *non quod de facto ipso non conveniat*, & delet, *non quod de facto non constet*
23. *brevi*] L. breviter
11. 4. *omnia*] L. omnino
22. *oportet esse non*] L. G. oportet, demonstrationem & deliberationem nec esse
24. *eodem urgeb.*] L. eodem incommodo urgebitur
33. *altera assumpta*] L. altera autem assumpta
37. *aliquam*] G. aliquando
12. 16. *ignoscatur, postulat*] L. ignoscatur sibi, postulat
13. 23. *conjuncta, & si conj.*] G. juncta, & si juncta
14. 8. *in ratione*] M. in oratione
14. *aliud quoque*] L. delet *quoque*
15. 8. *relinquetur*] L. relinquitur
16. 23. *in rationem*] V. M. G. in ratione
17. 14. *cum tam diversa*] L. quoniam diversa G. quoniam tam diversa
17. *perficiens*] L. efficiens
18. 6. *&, si*] G. vel, si
8. *vel si uti*] G. sin uti
18. *acciderint*] M. acciderunt
23. *divitiæ, cognatio*] L. divitiæ, gratia, cognatio
35. *esse aut*] L. esse, & aut
19. 10. *est, hoc est, ut*] L. est, &, ut
16. *in oratorem*] M. G. in oratione
19. *interponi*] L. interponere
26. *deinde (cùm lenieris eum qui audiet) demonstrare*] Quæ sunt uncis circumdata, M. & L. omittunt.
20. 7. *putant*] M. putat, L. putant sua
18. *re relevatur*] L. re levatur
21. 10. *desideret*] M. G. desiderat
18. *in quo*] L. in quod
30. *memoria remota*] L. memoria propter vetustatem remota
22. 9. *æquum & bonum*] L. G. æquúmque & bonum
15. *sumuntur*] L. G. sumentur
23. 23. *ad eandem rem*] L. ad eam rem
31. *leniri*] M. lenire
24. 20. *pars*] L. partitio
33. *quid controversiæ*] L. quid in controversia
25. 25. *incident*] L. inciderint
26. 1. *idque*] L. G. id quod
18. *deinde quid*] G. Posthæc quid
29. *dividentur*] L. dividuntur
27. 1. *confirmari*] M. L. G. confirmare

27. 1. *omnes . . . confirmantur*] L. omnis . . . confirmatur
3. *personis has*] L. personis quidem has
4. *nomen &c.*] L. nomen est certum & proprium uniuscujusque personæ vocabulum, quo quæque appellatur
11. *numeratur*] V. M. enumeratur
18. *corpori*] M. corpori : corpori,
19. *acutus*] M. animo, acutus
25. *apud quem*] L. G. apud quos
32. *ac si*] V. M. aut si, L. at si
28. 9. *ut philosophiæ poëtices &c.*] L. ut ad philosophiam, poëticam &c.
13. *faciat*] G. faciet
15. *oratione*] L. ratione
19. *negotio sunt*] G. omittit *sunt*
29. *quæretur*] L. quæritur
29. 8. *numerum*] M. numero
8. *&, quæ jamdiu*] L. tum ea quæ tametsi jamdiu
11. *& quæ*] L. tum quæ
21. *sint . . . . instent*] L. sunt . . . . instant
22. *fiant . . . . consequantur*] L. fiunt . . . . consequuntur
21. *cum tempore*] L. à tempore
26. *Quare*] L. quare cùm genere idem sit, parte & specie, ut diximus, differt.
31. 6. *in his*] L. eo
22. *reprehendetur*] L. G. reprehenditur
23. *si*] L. G. sin
32. 6. *& ne*] V. G. ut ne
12. *verum in eo*] V. M. verum. Verùm in eo
16. *præparatas*] L. paratas
22. *locus sine*] M. locus in mari sine
33. 21. *ob id, quod*] V. M. ob id factum, quod
21. *nihil gessit*] G. nihil egisset
24. *tres*] V. & G. omittunt *tres*
34. 11. *permixtè*] V. L. permixtim
descriptè] G. discretè
15. *inventam*] L. G. inventum
35. 4. *Age, inquit, si*] L. age verò, si
36. 1. *quod inducimus*] L. G. delent.
6. *intelligatur*] V. G. intelligat'
30. *cognoscere*] M. agnoscere
37. 12. *rectum*] L. G. rectúmne
22. *idem usu*] L. idem in usu

38. 7. *propositio sit*] L. propositio igitur sit
14. *quendam ordinem*] L. omittit *quendam*
40. 1. *eo quod constare*] L. M. & quod constare
10. *quidem quandam*] G. omittit *quidem*
15. *liquet*] L. licet
26. *oportet sapere*] L. oportet velle sapere
31. *ex re*] L. ex se
41. 3. *approbationis. Hujusmodi*] L. approbationis. Ea est hujusmodi
22. *affirmatur*] L. confirmatur
26. *De una quoque*] G. V. De unaquaque
27. *argumentationem*] L. G. omittunt
42. 1. *nisi*] L. quàm
6. *respublicas*] L. G. rempublicam
11. *spectat*] L. G. spectet
16. *Quid magis Epam.*] L. G. cui rei magis Epam.
19. *atque antiquius*] G. aut antiquius
21. *Atque hoc*] L. at hoc
29. *partibus*] L. è partibus
43. 3. *nisi quod*] L. G. nisi, id quod
8. *ne si extra*] V. nisi extra
19. *Ac primùm*] G. ac primò
20. *tertiùm*] L. G. tertiò
22 *fide*] V. fidem
28. *& oportere*] L. omittit
44. 28. *ex conduct.*] L. aut ex conduct.
45. 8. *si solum spect.*] L. si solum argumentum spectaretur, quod esset excogitatum, ac nihil quo pacto tractaretur, referret.
19. *ab approb.*] L. à probatione
46. 2. *levatur*] V. M. alleviatur . . . G. allevatur
10. *modos*] L. omnes modos
21. *judicium*] M. judicatum
25. *argumentandum*] L. argumentationem
47. 6. *Curio*] M. Curius
13. *de qua*] L. de quo quæritur, ejus rei, qua de re agitur, legem
26. *hoc genus cujus,*] L. omittit *genus*
27. *demonstrabitur*] L. demonstrabimus
30. *indigemus*] L. indigebimus
31. *tractatur*] L. tractabitur
48. 5. *difficil. & majus*] L. difficilius ad

judicandum, & majus
48. 8. *quod agatur*] G. quo de agatur
49. 12. *reprehenditur*] L. reprehendetur
50. 1. *continet*] L. obtinet
4. *cognitionis*] G. cogitationis
18. *Ac*] G. at
26. *pecunia*] G. L. pecuniæ
51. 13. *plurimis*] L. pluribus
16. *Id ex iis*] L. id quod ex iis
17. *& quid sumatur*] L. & quæ assumantur
19. *aut si non*] L. omittit *si*
20. *totum falsum*] M. omittit *totum*
28. *brevi*] L. breviter
52. 5. *aut perspicuè*] G. aut si perspicuè
10. *petitur*] L. repetitur
22. *acquirendæ*] L. G. quærendæ
23. *continens*] L. continet
24. *Est hæc*] L. est hic
53. 21. *pugnam*] L. G. pugnandum
hortetur] L. cohortetur G. adhortetur
54. 23. *versatur*] G. versabitur
26. *fateamur*] L. fatemur
demonstremus] L. demonstramus
28. *de conclusione*] L. conclusionem
55. 9. *non placet*] L. non placuit
9. *in numero*] V. L. in numerum
23. *singillatim*] L. singulatim
56. 33. *confirmandi*] L. confirmationis
58. 10. *constat*] V. M. constant
28. *patribus, aut*] M. omittit
34. *In hac*] M. delet *in*
59. 1. *oratione*] V. M. ratione
2. *hominum*] L. auditoris
13. *proferentur*] L. proferuntur
15. *ponentur*] L. ponuntur
19. *adeptum*] L. adeptus
60. 19. *satis, ut videmur . . . diximus*] L. satis videmur... dixisse.
61. 2. *Cùm in primis*] L. cum primis
62. 7. *Neque tum eos*] M. neque tamen eos . . . L. neque eos
21. *quas vellet*] V. quam vellet
23. *probatæ*] L. comprobatæ
26. *omnibus ex partibus*] L. G. omni ex parte
63. 5. *nobis*] G. omittit
6. *si quo in vitio*] L. delet *in*
10. *vellent*] L. mallent
12. *inscitia*] L. inscientia
14. *quam ille in sua pictura*] L. quam illius pictura

63. 16. *ex eo numero*] L. ex earum numero
30. *ut cæteros*] L. ut & cæteros
64. 27. *ut ne*] L. delet *ut*
65. 3. *& judicationes*] V. M. omittunt
66. 8. *comitatus*] G. consecutus
10. *quandam*] G. eandem
divertissent] L. G. devertissent
18. *cruentum*] G. cruentatum
21. *ipse gladium*] L. ipsum gladium
67. 6. *vinolentia*] G. violentia
29. *ex aliqua*] L. ex alia aliqua
earum] L. omittit
68. 22. *oportet*] L. oportebit
30. *considerare*] L. considerari
69. 6. *brevi*] L. breviter
7. *ut ne*] L. ut non
18. *levissimè*] G. lenissimè
23. *magis*] L. majus
24. *magis*] L. majus
33. *tanta ... stultitiæ*] L. G. tanta stultitia
70. 21. *vivat*] L. omittit
24. *cum potestate*] G. in potestate
71. 2. *consequantur*] L. consequuntur
7. *Item facta*] G. Jam facta
14. *adducetur*] L. G. adducatur
16. *intercesseris*] L. intercessit
20. *poteris*] L. potuerit
22. *ejusdem*] V. M. L. ejus
24. *si quem*] V. M. si quis
72. 4. *tantum*] G. tantundem
18. *faciet*] V. faciat
73. 7. *dicetur*] M. L. dicentur
24. *possunt*] L. possint
74. 1. *propter quas*] L. per quas
9. *est*] L. erit
23. *ecquo*] L. ecquid
32. *comitatum*] L. comitem
76. 16. *dicitur*] G. dicetur
77. 8. *in inventione*] L. delet *in*
78. 24. *in qua*] G. in quam
80. 5. *sui*] L. in sui
16. *quos, qua lege*] L. quos, aut qua lege, aut qua pœnâ, aut quo crimine, aut quo tempore.
23. *ut causa*] V. ut à causa
ult. *confirmentur*] L. confirmantur
81. 5. *parricidii*] L. patricidii
ut diù] M. L. & diù
9. *esset*] L. G. esse
21. *extra quàm in*] L. extra quàm si in
23. *except. addi*] L. exceptionem illam

lam addi
81. 28. *judicetur*] L. judicatur
82. 8. *quid aliud agatur*] G. omittit *aliud*
14. *agatur ... veniat*] L. G. agantur ... veniant
16. *alio*] L. aut alio crimine, aut
16. *rationem*] G. orationem
83. 24. *quæ jam*] L. quam jam
25. *aut si*] V. M. G. ac si
84. 13. *in memoria*] L. delet *in*
13. *honorum*] L. honoris
18. *reveremur*] G. veremur
ult. *in omnes*] V. inter omnes
85. 5. *quisque*] G. omittit
6. *debebit*] G. oportebit
11. *ab auctoritate*] L. pro auctoritate
86. 2. *statuerint*] L. statuerunt
24. *educeret*] L. abduceret
87. 2. *aut conject.*] L. aut hæc conjecturalis
88. 10. *laudatur ... demonstratur*] G. laudabitur ... demonstrabitur
89. 8. *atque ea*] L. atque eadem
12. *Curiatiis*] V. M. Curiatibus
16. *indignè*] L. hoc indignè
22. *de fratris*] L. G. omittunt *de*
90. 15. *fuisset*] L. G. fuisse
16. *omnino*] G. omnium
91. 1. *refert*] L. referet
11. *levabitur: primùm*] L. levabitur sic: primùm
13. *verùm omnino*] V. M. verùm etiam
15. *in eam*] L. in eum
23. *accusatoris*] L. ab accusatore
92. 6. *dimovetur*] L. removetur
19. *videri*] L. videre
93. 21. *utrisque*] L. utrique
21. *hi tamen*] L. hi autem
94. 7. *attamen*] L. G. at enim
97. 9. *uti oportebit*] L. uti eorum hominum oportebit
98. 7. *ex eo quoque*] L. ex uno quoque
23. *tamen dignum*] G. tam dignum
24. *virtute*] G. quàm virtute
26. *ducere*] L. deducere
99. 3. *dictum*] V. ductum
100. 9. *benef. prof.*] L. beneficia sua reus proferet
12. *cùm benef.*] L. cùm pro beneficiis
22. *deductus*] L. ductus... G. diductus
101. 1. *aut concilio*] L. aut à concilio
5. *accommodetur*] L. accommodatur
101. 16. *consectatus*] L. insectatus
18. *ut & in*] L. ut nec in
21. *& in quæstione*] L. omittit *in*
28. *quærentur*] L. considerabuntur
102. 2. *opitulatus sit*] G. delet
7. *& si quid*] L. G. ecquid
103. 7. *utrùm copiáne*] L. utrúmne copia
104. 12. *atque iis*] L. atque ex iis
19. *fictam exempli*] L. fictam legem exempli
22. *posses*] L. possit
24. *exitum facilem*] L. exitum legis facilem
29. *necess. demonst.*] L. necessarium esse demonstrabimus
105. 16. *utrinque*] M. G. utrumque
25. *genitus*] L. genitur
27. *Tu mihi, dicebat, sec.*] L. tum mihi ille secundus
106. 8. *in eum*] L. in eo
12. *in eo qui*] L. in eo milite, qui
13. *vetaret*] L. vetet
14. *conaretur*] L. conabatur
24. *majore autem parte*] L. majorem autem partem
107. 9. *quò hominem*] L. quòd hominem
28. *indicium*] G. judicium
108. 11. *dicendum: quam abs. non*] L. dicendum: absurdum esse non
109. 14. *causa in lege*] L. causa lege... G. causa ex lege
23. *indignum*] V. M. indignius
31. *cujusmodi*] L. cujus cujusmodi... G. cujuscemodi
110. 9. *aut ita*] L. aut si ita
14. *Conveniat*] V. M. eò veniat
32. *aut aliis*] L. aut si aliis
111. 27. *in sermone*] L. delet *in*
113. 8. *deposcito*] M. poscito
9. *concedito*] V. conceditor
26. *in utra*] L. delet *in*
27. *afficiatur*] L. statuatur
28. *dilig. sancta*] V. diligentissima, & sancta
114. 4. *propius*] V. G. promptius.
11. *scriptum*] M. G. descriptum
25. *intestato*] L. intestatus
25. *agnatorum*] V. agnatûm
27. *ei statim*] V. M. & statim
28. *inductæ*] L. inditæ
115. 11. *communes*] V. M. omittunt
16. *percontatione*] L. cum percunctatione

115. 28. *affertur*] V. M. afferetur
32. *dictum*] V. M. prædictum
116. 3. *dissimilibus*] L. de dissimilibus
19. *applicaverunt*] L. applicuerunt
20. *Postea*] L. Pòst
117. 20. *autem*] M. item
23. *genus*] L. G. omittunt
27. *inductos*] L. delet
30. *brevi*] L. breviter
32. *autem*] G. aut
118. 29. *inseruit*] L. inserit
119. 30. *invectionis*] L. inferioris
120. 13. *reponemus*] L. reponuntur
19. *ad se*] V. L. omittunt
32. *considerandi*] V. considerandus
121. 5. *extraneis*] V. M. extrariis
10. *alia*] L. aliæ
19. *difficulter*] L. difficilè
20. *fieri*] V. M. omittunt.
122. 23. *pariter autem*] V. L. præter hæc autem
24. *res necessitudinis*] L. necessitudines
123. 11. *delibatum*] L. delibratum
17. *& in*] G. vel in
124. 10. *extrarias*] L. extraneas
14. *contraria quoque*] L. ut contrariis cognitis, contraria quoque intelligantur.
24. *hunc*] L. hoc & superiore libro
127. 8. *Ac fuit*] M. L. ac fuit quidem
10. *concessum*] V. M. concessum esse
13. *cùm*] L. tum.
19. *nam primâ*] M. nam & prima
128. 2. *& consulatu*] L. & in consulatu
16. *quæ pueris*] L. quædam pueris
130. 7. *ex Græcorum*] V. M. delent *ex*
27. *viam*] V. vim
131. 17. *expromenda*] V. M. exprimenda
132. 11. *videatur*] M. G. videtur
12. *proposita*] L. posita
16. *partit. quandam*] L. partitionem jam quandam
133. 13. *dici memini*] L. dici mihi memini
134. 18. *&, quod*] V. sed, quod
19. *in herbam*] M. in herba
23. *consedisse dicebat. Ibi*] L. consedisse, ubi, ut
32. *velis*] V. L. G. velit
135. 8. *religiones*] M. religionem
14. *improbos*] G. integros
28. *brevi*] L. breviter
136. 11. *aut instit. . . aut conserv.*] L. aut instituendis, aut in conservandis
136. 17. *Tullio*] V. M. G. Tullo
137. 9. *morésque*] M. mósque
21. *tuo*] L. pro tuo
22. *in omnis sermonis disp.*] L. in omni sermone... M. in omni sermonis disp.
24. *præessem*] L. præissem
25. *manum*] V. M. G. manu
138. 7. *negaret*] V. M. L. negare cogeret
9. *putas esse*] L. putasses
15. *conjungitur*] G. contingitur
19. *ut in sententiis*] V. L. G. & sententiis
ad persuadendum] L. omittit
139. 13. *præclari*] L. clari
140. 4. *statuis*] M. statuet
7. *omnium*] L. omittit
8. *morum*] M. moris
141. 7. *compositam orat.*] L. composita oratio, & ornata, &... distincta
8. *expolitione*] V. explicatione
13. *nec scientia*] V. omittit
18. *& certarum*] M. & quasi certarum
forens. canc.] L. forensibus quasi canc.
142. 1. *putatur proprius*] G. proprius videtur
11. *artis*] L. artis suæ modò nomine
21. *Exangui*] V. M. exiguo
22. *hic cum omni*] M. hic omni tum gravitate, tum etiam jucunditate
26. *ac jam tum,*] L. at tum
143. 19. *omni reip. genere*] L. omni republica
22. *in oratore*] L. in oratione
26. *dubitabo*] V. dubito
144. 19. *proposui*] L. G. posui
23. *aut in usu*] L. atque in usu
145. 24. *propè*] L. omittit
146. 5. *libero dignæ*] M. libero homine dignæ
7. *earum rudes*] M. earum rerum rudes
9. *& qui*] L. & ut qui
13. *adhibentur*] L. G. adhibeantur
28. *facultatem*] V. L. G. facultates
147. 27. *proconsul*] L. G. proconsule
33. *quisque ut poterat*] M. quisque eorum, quantum quisque . . . L. ut

ut quisque
148. 21. *docebat*] V. dicebat
25. *libris*] G. libellis
30. *instituendis*] L. constituendis
149. 9. *uti eorum*] M. uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut
10. *quod item*] L. quod ita fieri nullo modo posse aiebat, nisi
29. *blandiri suppliciter*] M. G. blandiri & suppliciter insinuare iis
150. 7. *scisse*] L. scire
152. 21. *inscitia*] L. inscientia
26. *cretionibus*] V. M. conditionibus
153. 10. *ponitis*] M. imponitis.
24. *jam*] L. omittit
154. 24. *ratione*,] M. tractatione
155. 5. *assentiri*] G. assentire
12. *ipse*, *ne*] L. ipse mihi, ne
17. *prensando*] V. M. prehensando
21. *ineptus esse*] L. ineptum me esse
28. *sentio*] G. censeo
156. 6. *& si quis*] L. sed si quis
20. *ficti*] L. facti
25. *quin*] L. qui non
157. 1. *habuit*] M. L. habet
4. *cumulatus*] V. G. cumulandus
22. *expectationem*] M. judicia
158. 19. *tum accideret*] L. tum illud ipsum accideret
159. 16. *artificio per quàm*] M. artificio & operâ quàm
25. *perfectè*] L. perfectum
28. *in suo genere*] L. in eo genere
161. 28. *autem*] L. etiam
162. 6. *disponere*] G. componere
21. *his*] L. in his
163. 2. *ejicio*] L. rejicio
5. *in stadium*] V. M. ad studium
165. ult. *quemcunque*] V. M. si quemcunque
166. 11. *vix viderim*] M. non viderim
21. *illam*, *venisses*] G. villámque venisses
22. *túque valde*] L. tu, qui valde
24. *nunc petes*] L. nunc quin petis... G. nunc petis
167. 8. *quoniam*] L. quando
15. *an tu*] L ain' tu
25. *omittam innum.*] M. L. omittam, quæ sunt innum.
168. 7. *putarim*] V. M. L. putarem
12. *esset*] G erat
169. 10. *& multis*] V. G. cùm multis
170. 7. *posse facilè*] G. posse se facilè
171. 1. *aut ratorum*] G. omittit
6. *majores gub.*] L. majores naves gubernare
173. 11. *in re*] L. delet
176. 9. *intestatò*] L. intestatus
178. 12. *brevi*] L. breviùs
24. *ut ei*] V. G. uti
179. 5. *sive quem*] V. si quam
aliena] M. hæc aliena
28. *rei*] L. delet
180. 1. *vir*] L. ille vir
15. *hominibus*] G omnibus
27. *reperissent*] M. peperissent
181. 4. *ab solitudine*] L. tum ab solitudine.... G. ab ista solitudine
30. *qui primùm*] L. primùm qui
31. *putatur*] L. putaretur
182. 1. *labentémque*] L. labantémque
14. *inscientiam*] V. inscitiam
23. *concitatus*] L. incitatus
183. 9. *intelligas*] M. sentias, intelligemus
ult. *dissenserint*] L. dissentiunt
184. 11. *quæreremus*] G. quæremus
185. 20. *illam*] V. G. aliquam
27. *non etsi*] non si
34. *is perficiet*] L. ita perficiet
ult. *scriptis*] V. M. scrupis
186. 1. *juris civilis*] M. jurisconsulti
22. *ac rationes*] V. M. G. atque rationes
187. 5. *aiunt*] V. L. G. delent
15. *per animos*] L. delet *per*
189. 2. *idem Q. Ser.*] M. G. idémque Ser.
190. 3. *Quòd*] G. Quid?
18. *aut magister*] M. ut magister
191. 14. *inscitiam*] L. G. inscientiam
192. 7. *juris eundem*] V. juris civilis eundem
25. *erctum*] V. herciscerì.... M. hercisci
193. 21. *ille*] M. illi
25. *fuit*] V. fuerit
194. 6. *est*] L esset
10. *quod*] M. quo de
11. *esse*] M. L. est
14. *Scævolæ*] M. delet
195. 3. *dicendi vis*] M. dicendi certè vis
20. *lamentari*] L. lacrymari
coëgisset] M. coëgisses
21. *nuncupasset*] M. L. nuncupassit
196. 6. *possit*] V posset
10. *Manilianas*] L. Manlianas....

V. Mamilianas
197. 7. *possumus*] M. possimus
24. *distrahere*] M. distrahi
198. 6. *quasi*] L. delet
8. *præscribitur*] V. G. perscribitur
9. *Munionem*] L. Minuritionem
17. *aliunde*] L. alicunde
199. 7. *accederet*] L. accedet
12. *dicendi: quod*] V. M. G. dicendi: & quod
16. *audimus*] V. L. audivimus
19. *hoc*] L. delet
200. 6. *Longino*] V. M. L. Longo
9. *videtur*] M. habere videntur
12. *adipiscendum*] L. apiscendum
16. *suæ*] L. tuæ
27. *irrauseris*] V. M. irraucuerit
35. *sunt*] V. G. sint
201. 4. *superaris*] V. M. superaret
12. *is*] M. id
13. *in loco*] V. delet *in*
202. 5. *constituisse*] V. M. constituisse
antepen. *non*] G. delet
10. *narravit*] L. narrarunt
23. *hoc novum*] L. novum (nam hoc jam
204. 10. *septa*] L. septum
18. *ad tantam*] V. M. G. in tantam
205. 5. *jam*] V. jam me
21. *quisquam*] M. quisquam à
26. *adhortatione*] M. ratione
206. 17. *intervenimus*] M. interveniemus
23. *magis*] L. magisque
31. *mihi*] L. delet
37. *vereare*] L. verere
207. 4. *ductum*] M. dictum
9. *esse*] M. delet
18. *Crasse, qui*] L. Crasse, ii, qui
25. *inambulamus*] G. ambulamus
208. 17. *ac*] V. M. G. atque
23. *testamenta tu*] L. testamenta meritò tu
209. 5. *neque ab ind.*] L. neque se ab ind.
21. *impetraro*] L. impetrabo
210. 17. *alterutri*] L. alterutrum
19. *verum*] M. vero
211. 9. *possim*] L. G. possem
15. *Qui*] M. Quis
moderatæ] M. moderata
17. *in*] L. delet
20. *illustrata*] L. illustratæ
212. 6. *aut*] G. delet

212. 9. *ei*] V. M. G. delent
22. *doceant*] M. L. doceat
30. *cùm*] M. L. tum
213. 8. *inurbanum*] L. urbanitatis
214. 7. *sumuntur*] M. sumentur
215. 25. *si ut*] V. sicut
ult. *afferebátque*] L. referebátque
216. 6. *Acusilas*] L. Acusilaus
15. *leni*] M. levi
217. 8. *numero*] L. numero fuisse
21. *leniore*] V. leviore
218. 19. *vestros*] L. verò
23. *alienâ*] M. G. aliâ
219. 7. *quoniam*] L. quòd
13. *excellant*] L. excellat
18. *nulla*] M. ulla
21. *admonita*] L. monita
22. *artibus*] M. partibus
28. *laudationes*] V. M. G. laudationis
220. 5. *notæ*] M. L. notatæ
30. *artis*] M. rei
31. *necesse esse*] L. G. necesse est,
32. *posse*] L. potest
221. 1. *neque esse*] L. neque est
6. *reliqua non*] M. L. reliqua per se non
22. *operis*] L. opus
ult. *sciam*] M. scio
224. 2. *dicendi*] L. delet
14. *denique*] V. deinde
24. *possum*] M. possum, cùm sim
225. 6. *decet*] L. debet
8. *doctiores*] V. M. doctores
14. *attamen*] L. ut tamen
15. *gladiatori*] L. gladiatoria milili
16. *sed*] L. sic
18. *potuero*] L. potero
21. *cum*] V. M. G. delent
23. *hortabor*] V. cohortabor
28. *molestus magn.*] L. molestus ei magn.
226. 10. *cùm*] V. M. G. delent
11. *aptum*] L. aptis
31. *intendisset*] V. G. incidisset
34. *imitetur*] M. imitemur
227. 6. *vitiosè*] L. vitiosi
9. *tamen*] L. delet
22. *constent*] L. extent
33. *Itaque*] L. Atqui
Theopompi] M. L. Theopompus. Ephorus, &c.
34. *inter se se, & magistri*] G. & inter se magistri

228. 13. *imitatur*] V. G. imitetur
229. 14. *constituimus*] L. instituimus
22. *nihil*] M. delet
230. 1. *multam existimari*] M. L. multi æstimari
21. *ambigui*] L. ambigendi
231. 12. *responderat*] L. respondebat
23. *uterque*] G. delet
232. 16. *itaque*] V. ídque
17. *defendimus*] L. defendemus
233. 6. *nostram*] L. aut nostri, aut
16. *reperiuntur*] V. M. L. pariuntur
234. 1. *oporteat*] V. G. oportet
26. *his ingeniis*] L. ejus ingenii
29. *atque*] L. itaque
235. 1. *sint*] M. G. sunt
29. *dissimillimi*] V. dissimiles
237. 15. *latet*] V. lateat
238. 9. *interemerit*] L. interfecerit
239. 7. *sunt, qui*] L. sunt ii, qui
23. *multa*] V. M. multum
28. *gignitur*] L. genitur.... G. genitus
29. *tum ut*] L. tum mihi ille hæres esto
240. 12. *facilè*] L. facilem
241. 2. *intelligitur*] L. intelligeretur
9. *ea*] V. M. ea . . . . L. etenim
23. *ut*] V. G. &
30. *inquam, cùm*] L. inquam, quæ cùm
242. 9. *pervolvatur*] V. revolvatur
13. *reliquum*] L. relictum
26. *argumentatio*] L. argumenti ratio . . . . . G. argumenti via
28. *hanc*] L. hanc orationem
243. 2. *putaram*] G. putaramus
10. *&, si palàm*] L. nec, si palàm
244. 2. *Minimè,*] L. minimè verò,
6. *suspicionem*] L. suspicionem omnem
11. *Diogenem*] L. Diogenem eum
27. *quod si quis*] V. L. G. quòd si quid
31. *aurificis*] V. M. artificis
245. 9. *habitarunt*] L. laborarunt
19. *ut nutrices*] V. ut aiunt
246. 7. *attingat*] L. attingit
11. *vestigabimus*] L. investigabimus
248. 10. *afficiet*] V. M. afficiat
20. *quid*] L. quicquid
33. *placet*] L. placeat
249. 16. *vincendum*] V. dicendum
250. 13. *facilitatémque*] V. M. facilitatéque significandi
251. 13. *quæ à me*] L. cùm à me
22. *ardere*] L. incensus esse
Neque] L. neque enim
252. penult. *spondalia*] L. spondialia
253. 3. *illud*] V. M. G. illum
6. *indigem*] L. indigum
254. 34. *populo*] M. L. populi R.
255. 23. *potuissem*] L. possem
256. 14. *serpere occ.*] L. serpere eo occ.
19. *hæc*] L. hoc
20. *quorum*] L. quorum tu
257. 7. *velle*] G. omittit
24. *aut in bonos*] L. aut bonis viris, aut iis quos quisque minimè lædere debuerit, aut reip. tum excit.
258. 4. *communis*] L. delet
8. *tanti*] L. tanta
18. *Jam*] L. at
29. *volumus*] L. delet
259. 27. *propositis*] L. positis
30. *leniter*] V. M. leviter
261. 2. *facetum*] L. facetè
22. *Scævola*] V. M. G. Scævolam
ult. *lusit*] L. elusit
Bruto] M. Brutum
262. penult. *lotum*] V. M. G. locutum
263. 3. *funere*] M. delet . . . . V. G. cum funere
264. 17. *Juli*] V. ullam
21. *cùm*] V. M. quòd
28. *Videmur*] V. M. videremur
265. 12. *tamdiu*] L. jamdiu
14. *possit*] V. L. posset . . . . M. possint
266. 6. *disputationis*] L. disputationis meæ
267. 9. *enim*] V. M. G. delent
11. *nisi si se*] L. nisi se
268. 6. *demonstres*] L. demonstrentur
15. *has fero*] V. assero
269. 19. *quàm*] V. ipse, quàm
270. 4. *& quòd*] L. quòd &
271. 6. *velut in iis*] L. velut iisdem
14. *Spuri, ut*] V. G. Spuri? *& delent*, ut
15. *veniat*] V. veniet
273. 4. *aliter enim*] V. L. G. alterum
13. *magísque*] V. M. G. delent *que*
14. *ut in*] M. ut illud in
16. *eum, cùm in campum non venisset*] V. G. eum in campum non venisse
274. 7. *aliud*] L. aliud quoque

274. 14. *videns*] V. G. videt
276. 1. *Statius*] V satius...... M. socius
3. *clamoris*] V. M. clamoris est
279. 10. *Scribonio*] L. Scribonio Liboni
13. *chortem*] L. cohortem
280. 4. *brevissimum*] M. breves simus
281. 1. *ut illud M.*] L. ut M.
283. 16. *P.*] L. Sp.
284. 12. *ego*] G. enim
287. 7. *Albius*] M. Albucium Granius
288. 8. *Ejero*] L. ejuro
10. *Ab hoc verò Crasso*] L. hoc verò Crassi
290. 5. *illa*] L. illa quoque, quæ
7. *qui hoc*] M. qui in hoc
ult. *dissimulatum obr.*] L. dissimulatum antè obruatur
291. 9. *conor*] L coner
292. 11. *noceret*] M. nocere
quisque] L. quis
16. *quid intelligam*] L. delet
20. *quiddam*] V. M. quidem
30. *pollicitum*] M. L. pollicitus
293. 17. *fit*] G. fit
22. *rogatu*] M. L. rogato
294. 3. *in adv.*] L. delet *in*
7. *quò*] L. quòd
295. 7. *omnes*] L. homines
14. *agetur*] L. agitur
20. *atque*] L. quodque
21. *vel narr.*] L. vel re narrata atque exposita
296. 1. *occurratur*] L. succurratur
6. *quæ*] L. quæ æquè
11. *postremùm*] V. M. postremò
19. *admirari*] L. demirari
26. *reliquis*] L. in reliquum
31. *sed*] L. quàm
34. *lenioribus*] M. levioribus
297. 10. *effloruisse*] V. M. defluxisse
12. *&*] L. aut communitionem
23. *infanda*] L. nefanda
29. *monent*] L. commonent
298. 15. *proluserunt*] L. præluserunt
17. *redundet*] L. redundat
21. *ut*] V. M. videlicet.... L. videant illam
34. *probabilius quod*] L. probabilius, si, quod
36. *consistitur*] V. M. constituitur
299. 2. *cætera*] L. cæteras orationis partes
4. *argumento*] L. argumentando
8. *obcæcat*] L. excæcat

299. 14. *narrari*] L. narrare
15. *narrandum*] L. narrandum, videndum
24. *conjunctè*] L. conjuncta
300. 14. *in tam*] M. in clara
20. *defendit*] M. defendet
22. *utilitates*] L. delet
23. *contrariorum*] L. contrariarum
24. *impellit*] V. M. impellet
301. 16. *sine multis.*] V. nisi multis.
302. 3. *laudationum*] M. delet
8. *Græci legendi*] V. G. Græci magis legendi, & delect.
303. 2. *in se,*] L. delet
9. *Ferunt*] L. feriunt
11. *laudari*] L. laudata
27. *virtutis*] L. virtuti
304. 7. *insignitè*] V. M. insigniter
16. *aut quod*] L. aut non
23. *Ceo*] V. M. Chio... G. Ceio
305. 5. *cubuisset*] L. recubuisset
20. *quid resp.*] V. cui resp.
306. 15. *&*] L. sed
307. 26. *hunc*] V. M. G. delent
308. 3. *An se nescire*] L. an se hæc nescire
24. *uti eo*] M. ut in eo
309. 1. *nomen ipsum*] L. nomen suum
310. 4. *Septembris*] L. septembribus
21. *dicta effer.*] L. dicta esse ferebantur
311. 2. *pro pignore*] V. propugnare
putaris] V. L. putares
3. *conciderit*] V. L. concideres
313. 7. *imperatoriis*] L. imperatoris
15. *esse*] L. delet
314. 21. *in integro*] L. integra
315. 5. *ipsi*] L. ipsius
12. *audierit*] L. audierint.... possint
21. *tum*] V. M. cùm
22. *venisse*] V. M. G. venisset
25. *postmeridianum*] L. pomeridianum
30. *putem*] L. putem me
316. 5. *confiditur*] L. confidetur
9. *sibi de iis*] L. sibi ea, quæ
22. *si*] V. M. G. omittunt
318. 1. *oblectant*] G. oblectent
17. *quanquam*] L. quámque
320. 13. *in*] L. delet
26. *conformaret*] V. confirmaret
321. 9. *cognitionem*] G. cogitationem
323. 9. *iota*] V. M. iotam

323. 11. *videtur*] V. G. vidêris
18. *Tum ille*] L. tu verò, inquit ille, quoniam monuit
325. 24. *verùm*] L. verò
326. 2. *magis*] L. magis cum
27. *labore*] L. labori
327. 9. *ipsi*] L. ipsi quidem
18. *Hic iis*] V. G. is. M. iis, *omisso* hic
328. 11. *Eretriacorum*] M. G. Eretricorum
22. *præsertim*] V. M. præsertim à
329. 12. *attamen*] L. & tandem
13. *possis*] V. G. possit L. possint
330. 14. *possis*] M. possit
331. 1. *Socratem*] G. Isocratem
24. *unum*] L. unde viginti
332. 12. *quamcunque*] L. quamque
24. *homines*] V. L. G. hominum
333. 11. *sententiam*] L. partem
334. 9. *libris*] L. libris fuisse
335. 11. *ætas*] L. ætas, &
336. 4. *discendum. Eadem*] L. G. discendum fuit. Eadem
337. 10. *multò*] V. G. multum
23. *cuicuimodi*] V. G. qui cujusmodi
339. 23. *sensus*] L. sensu
11. *proximos*] M. proximo
341. 12. *orationis*] L. oratione
342. 15. *animos*] M. omnino
343. 5. *infinitè*] L. infinita
quærentis] L. quæstione
21. *attentatum*] L. attactum
346. 34. *hauriemus*] L. hauriamus
347. 12. *legerit*] V. M. G. cognorit
15. *labetur*] L. delabetur
21. *ratione*] L. genere
26. *continerentur*] L. continentur
27. *de naturis rerum*] M. delet
28. *dicerentur*] L. differuntur
350. 7. *repetenda*] M. petenda
351. 10. *Lysis*] V. Lysias
24. *Philocteta*] M. Philoctete
352. 3. *loquendi*] M. L. eloquendi
354. 17. *verum*] L. veruntamen
20. *esse à nobis*] V. est.... L. esse nobis
26. *nostræ*] V. G. nostra
355. 7. *exanimato*] V. M. L. ex animo
8. *num non*] L. nunquid verò non
11. *senius*] V. M. sensus disertus indi genitalis
12. *incurvescere*] L. incurviscere.
22. *mutuationes*] M. G. mutationes
355. 28. *agnoscitur*] V. agnoscetur
356. 9. *fervet*] L. G. fervit
11. *aut quo significetur*] L. aut significant magis rem totam, sive
12. *occultantem*] L. occultantem rem
18. *exponi*] V. exprimi
19. *Atque*] L. delet
20. *delectantur*] L. delectentur
357. 13. *dissimilitudo*] L. dissimilitudo, ut
26. *est verbi*] L. est in verbis transferendis
358. 3. *comissationis*] V. M. comessationis
4. *fuisset*] M. L. G. delent
14. *irruisse*] L: irrupisse
359. 24. *unum*] L. unus
25. *antè*] V. M. L. omittunt
30. *magna*] L. longa
360. 13. *persona*] L. personam
362. 8. *hac*] L. hac eadem
363. 3. *carina*] V. M. G. carinæ
4. *mali!*] V. M. L. mali, quam reliqua!
11. *Capitolium*] G. delet
21. *posset*] V. M. possit
33. *pæon*] V. L. pæan, *& ita semper*
364. 20. *suspicatur, ex*] G. suspicatur, & ex
28. *indocta*] G. impolita
365. 4. *membra*] V. M. verba
34. *carpenda*] V. M. capienda
366. 3. *finiantur*] L. finiantur, verborúmque conjunctio
367. 33. *verba*] L. verba numerosè
368. 13. *decentiam*] V. M. G. condecentiam
16. *innumerabiles*] L. innumerabiliter
18. *tollitur*] L. tollitur venustas,
25. *lenitatem*] L. levitatem
369. 16. *quoddam*] L. quoddam habens
370. 14. *sententiis*] L. sententiarum
372. 6. *lene*] G. læve
8. *similium*] L. omnium
13. *Impius*] L. ipse
14. *Manderem*] L. mandem
374. 25. *posteritati*] V. M. posteritatis
375. 1. *Hinc*] M. huc
2. *&*] L. sed
3. *firmandum*] L. firmandam
6. *quòque*] M. quò... L. ad quod
ult. *curámque*] L. curáque
377. 11. *in*] L. delet
12. *magna*] L. magna bonorum sapientiúmque civium
20. *morte*] L. mortem

380. 18. *emetiar*] L. remetiar
22. *siti flos*] V. M. G. flos siti
26. *cùm*] L. postquam
32. *se*] V. M. omittunt
incomm. exact.] L. incommodo tuo exact.
381. 5. *hic*] L. id
10. *annalium*] V. rerum... L. rerum nostrarum
15. *inchoasti*] V. L. inchoastisti
21. *potuero*] L. potero
382. 3. *Etenim*] V. & dicere enim
22. *habeat*] V. M. G. habeant
383. 23. *digressi*] L. G. degressi
385. 22. *clarorum*] L. clarissimorum
386. 1. *tibi*] V. omittit
2. *& Coriol.*] L. & in Coriol.
387. 2. *quis*] L. quis in
16. *tradit*] L. tradidit
23. *salubritatem*] L. delet.
25. *contemnendi*] L. contemnendi illi
28. *fuerint*] L. fuerunt
390. 15. *Cethegus*] V. Cethegus Veturio Collega Philoni filius
391. 1. *quidam*] L. quidem
5. *delibatus*] M. delibutus
15. *modò*] L. delet.
392. 6. *nisi*] M. nisi si
14. *à plebe*] V. G. ad plebem
18. *ferè*] G. veræ
393. 9. *apertis, cùm brevitate, tum nimio acumine officit*] L. apertis officit, *deletis cæteris.*
15. *non*] L. ne
16. *Catonis*] L. Catones
20. *amatur*] L. amantur
22. *potuit; & adde*] L. potuit; adde
394. 25. *Accius*] G. Attius
395. 17. *in vatibus*] L. delet *in*
397. 3. *eloquentem*] L. eloquentem, M. illius.... G. eloquentem, M. alium illius.
398. 2. *& verò*] V. M. G. at verò
400. 5. *egrederetur*] L. degrederetur
ult. *Viriati*] L. Viriatico
402. 10. *alii*] V. & G. delent.
13. *idque*] L. id quod
21. *illa*] L. illo
403. 13. *paulum*] L. paululum
15. *appareat*] V. M. apparet
28. *contigit*] M. contingit
409. 3. *pro se ipse*] L. ipse per sese
410. 4. *quoad*] V. M. quod... G. quò

410. 9. *Addebat*] M. delet
411. 9. *Accio*] G. Attio
11. *illis*] L. illis, satis
13. *esset*] M. est
413. 2. *fregis*] V. M. G. fecit
414. 1. *quorum*] L. delet
2. *&*] L. delet
415. 9. *tamen exile*] M. tamen & exile
418. 20. *&*] V. aut
420. 20. *Cæsulenus*] M. Cæsidenus
22. *injuria*] V. G. justitia
421. 19. *dicendi*] L. in dicendo
422. 6. *modò*] L. modò eo
424. 23. *propriè*] L. propria
425. 17. *vertebat*] M. convertebatur... G. convertebat
18. *conquestionibus*] M. G. questionibus
426. 15. *& in jure*] L. delet *in*
16. *paratissimum*] L. peritissimum
427. 25. *quem*] L. quemquam
428. 9. *ambigua*] V. M. ambiguam
11. *positis*] V. M. propositis
18. *discendi*] V. M. dicendi
430. 20. *nobis*] V. G. nobis bis narr.
432. 13. *& popul.*] V. etiam popul.
434. 14. *etiam*] M. L. autem
17. *idem*] L. id
439. 17. *id laboras*] V. adlaborasse huic
440. 21. *id*] L. ita
28. *perinde*] L. proinde
441. 22. *omnium*] L. multorum
millium] V. me illum M. hæc illum
23. *approbatione*] L. approbationem
ad sensum] L. assensum
24. *moveri*] L. movere
33. *omnino tanquam*] L. omnino cum illo, tanquam
442. 14. *quid, quemadmodum*] V. L. omittunt, *quid*
21. *tum & breviter*] V. L. G. cùm ita breviter
443. 1. *sententias*] L. sententias, mortuorúmque voluntates
17. *amittatur*] L. omittatur
19. *amitti*] L. omitti
446. 8. *relatum*] L. delatum
17. *ipse*] L. ipsum
448. 20. *præparari*] V. G. præparare
449. 14. *obliviscebatur*] M. G. oblivisceretur
18. *ductus è*] L. ductus esset è

449. 30. *ſenatum*] V. G. ſenatu
451. 14. *Cn. filium*] V. Cn. filios
452. 7. *diſſediſſet*] L. diſceſſiſſet
11. *autem*] M. delet
454. 11. *quidem*] M. L. quidam
15. *etiam*] M. delet
24. *majorem*] V. majoris
455. 7. *ejus*] V. M. delent
16. *vigebat cum*] V. M. delent *cum*
28. *eliceretis*] V. eligeretis
457. 7. *mirarere*] M. mirarer
458. 9. *moroſè*] L. moroſo
14. *ex*] L. de
461. 5. *Stalenus*] V. G. ſtaienus
13. *huc*] V. huic
17. *ſecundarius*] M. ſecundarum
464. 22. *liceat*] L. jaceat
465. 7. *ſint*] L. ſunt
15. *aſtimatore*] V. L. exiſtimatore
466. 1. *pro relicto*] L. pro derelicto
467. 6. *nec*] L. nec aliqua barbarie domeſtica infuſcati fuerant, rectè
20. *quidem*] M. L. quadam
25. *Chritilium*] M. L. Chirtilium
468. 3. *etiam*] L. & magnificam & generoſam . . . V. magnifica
9. *detracto*] V. M. detracta
11. *volunt*] L. volent
16. *jam*] L. imo
19. *ſi*] L. & ſi
469. 19. *dignitas*] V. gravitas
473. 22. *poſteaquam*] V. M. poſteà cùm
474. 9. *tralata*] M. L. tranſlata
14. *in ornatu*] L. delet
16. *&*] M. L. id
23. *devinciret*] M. devinceret . . . L. demulceret
475. 21. *modo*] M. delet
30. *quod veriſimile dixiſſet*] L. delet
476. 23. *non*] V. M. delent
35. *deperdebat*] V. dependebat
477. 4. *conſequebatur*] L. conſectabatur
27. *orationes*] M. orationes, quas ſcribebat . . . L. multas orationes ſcripſit, quas ſcribebat
478. 18. *quæſo*] V. M. quaſi . . . L. ergo
479. 4. *proprium*] M. primum
13. *Tite*] L. Attice
480. 18. *quo*] V. quoniam. . . . M. cùm.
21. *venio*] V. venis
24. *iſto ut*] L. delet
481. 5. *demuliſti*] V. pepuliſti . . . G. depuliſti
481. 24. *Verò*] L. Ego verò
482. 5. *nullo*] V. viro . . . G. ullo
7. *cogitaviſſet*] L. excogitaviſſet
28. *quanquam*] L. tantùm
483. 7. *tamen*] V. L. G. tantùm
19. *quòd*] V. M. delent.
20. *tamen*] V. M. ſed
34. *magis magiſque*] L. magiſque magiſque
dicebant] V. M. G. dicebat
484. 29. *elaboratas*] V. elaboratas, etiam quàm elucubr.
485. 36. *reciderat*] L. reſederat
deferbuerat] M. deferverat. . . . G. referverat
487. 2. *& in*] L. & cùm in
8. *& prætor*] L. prætor &
9. *populari*] L. populi
10. *in cauſis*] L. & in cauſis
489. 24. *providit*] L. prævidit
490. 5. *me tacente*] L. delet *me*
10. *vehentem*] V. vehementem. . . . L. volantem
11. *tangit*] L. angit
32. *conſtitiſſe*] L. extitiſſe
493. ult. *Nam*] V. an
7. *ſe*] L. ſe ab
17. *ſpes*] L. aut ſpes
495. 13. *cogitatam*] M. L. excogitatam
497. 9. *poteſt*] V. M. poſſe
30. *at*] L. attamen
498. 9. *limati*] L. & limata
13. *inter hos*] V. L. intermedius
18. *facilitatem*] V. L. facultatem
499. 17. *adipatæ*] L. adipatum
27. *Ac tamen*] L. attamen
500. 18. *fulgere*] M. L. fulgurare
501. 15. *non extaret*] V. M. G. delent *non*
502. 9. *Ergo*] L. ergo ex
503. 3. *quòd*] L. qui
5. *multa*] L. multò
9. *delectant*] V. G. delectat
quo] L. quòd
12. *repulſus*] L. depulſus
504. 6. *conferantur*] V. L. conferant
7. *comparentúrque*] V. L. comparéntque
10. *ea*] L. ea ſe
505. 17. *Socrates*] L. Iſocrate Socrates
506. 9. *qua tamen in cauſa*] L. quæ tamen cauſa
24. *poſſit*] L. poſſet
30. *emanent*] V. M. emanant

507. 8. *Alioqui quonam*] V. M. delent *alioqui*.... G. alioqui. Quonam
9. *aut*] L. ut
508. 8. *alii in*] L. delet *in*
509. ult. *mutabit* ; *omnes*] L. mutabit & omnes
511. 1. *sic*] M. sed si quidem
8. *vincta*] V. G. juncta
513. ult. *sæpe*] L. sæpe etiam verbo : etsi enim
514. 10. *decere*] L. delet *dicimus*, & alia quæ sequuntur usque ad *usquequaque*
515. 30. *ornatum*] L. ornamentum
31. *ponentur*, *&*] L. delet *&*
32. *dominabuntur*] V. M. dominabitur
517. 8. *sic*] V. M. si
15. *manifesto*] L. manifestè
518. 2. *Accedit*] L. accedet
7. *mirum*] V. G. nimium
519. 8. *tralata*] M. L. translata
13. *arcem*] L. arce & urbe
21. *decet*] V. M. licet
33. *enim*] M. quoddam & insigne... L. etiam quoddam insigne
520. 20. *extimescit*] L. extimescet
25. *studet*] L. studuit
cum illis] L. delet *cum*
521. 19. *in omni*] L. delet *in*
22. *septem*] L. quinque
Aviti] V. M. G. Habiti
27. *Non*] L. Si non
522. 1. *quoniam*] V. quòd jam
7. *magnum*] M. nimis magnum
28. *laudati*] L. laudata
523. 33. *quasi*] L. ea
524. 17. *habet*] V. M. habuit
22. *institutus*] V. G. institutum. Noverit
32. *disceptent*] M. disceptant
525. 30. *referet*] V. refert
526. 7. *antea*] V. L. antè
9. *nisi*] V. M. nisi cum.... L. nisi cum ea, memoria
16. *Verba*] L. verba autem, aut
22. *pauca*] L. pauca tradita sunt, è quibus ducantur
527. 13. *intensa*] G. incensa
ult. *appellati*] L. appellati sunt eo,
528. 2. *Ac verò*] G. at verò
16. *sunt*] L. sunt etiam
17. *faciant*] L. faciunt
528. 18. *naturas*] L. naturam
22. *hoc*] L. hoc verò
529. 28. *non*] L. ne requiratur quidem
530. 12. *in eadem*] L. in eandem sententiam
13. *aut*] L. aut cùm sunt contrariis
18. *conquæstionis*] V. M. quæstionis
17. *dicitur*] V. G. edicitur
23. *nisi*] L. quàm
26. *tantùm*] L. tantummodò
531. 7. *videas*] L. putat
10. *caveant*] M. L. caveat
13. *ut optet*] M. hæc delet
dicet] L. dicat
14. *sequatur*] L. sequetur
22. *etsi*] V. M. etsi non
ult. *semper*] L. semper in
532. 12. *gloriosum*] L. gloriosum est
ult. *absuissem*] L. absuissem domo
533. 1. *mare*] L. maria
4. *didicisse*] M. didicisse: qui probarem
12. *Nam*] L. delet
28. *etiam*] L. &
35. *ut fiat*] V. M. est enim structura quædam, nec id tamen fiet
534. 2. *Arte*] L. Endo pavimento
4. *hanc viam*] L. hanc formam
8. *inconditis*] L. inconditè positis
9. *superbissimum*] L. subtilissimum
10. *quin*] V. M. L. qui
12. *id*] L. idem
535. 12. *vester*] M. noster
536. 6. *rapit*] L. capiti
11. *Æsculapi*] V. M. Æsculapii ... L. Æsclapii
15. *Consilium*] V. M. consilium socii
17. *pavos*] L. pavor
19. *quàm*] V. M. quàm centuriam, ut
24. *dua*] L. duo
537. 5. *inquam*] L. inquam, non
9. *&*] L. etsi
12. *eisdem*] L. delet
24. *reperitur*] L. reperietur
ult. *effecit &c.*] V. G. refecit, retulit, reddidit
538. 21. *nunquam*] L. nusquam
539. ult. *ferta*] L. fertilia arva Asias
540. 24. *dixisset*] V. M. G. diceret
voluisset] V. M. G. vellet
31. *& eum*] L. etiam
34. *frequentes*] L. frequentes fuimus
541. 3. *sint cogniti*] L. sunt cogniti etiam à La-

à Latinis. Genus
10. *colligentur*] L. colligetur sententia
33. *claudicare*] G. claudere
36. *sæpe*] L. sæpe etiam
542. 22. *infensiùs*] G. impensiùs
29. *quia*] M. L. quid?
543. 15. *hoc in ejus*] L. in hoc eum
18. *uteremur*] L. uteretur
544. 4. *moderatiùs*] V. moderatius etiam
9. *minus*] M. jam minus
545. 1. *quando*] L. quo modo
13. *omni*] V. omni genere.... L. omnis generis orationi
20. *an est*] L. an sit suum cujusque, ut numerus in intervallis, compositio in vocibus, genus ipsum verborum in quadam quasi forma & lumine orat. app.
546. 8. *illa*] V. M. ille
547. 5. *collatata*] L. dilatata
6. *accidere*] L. accidere tantùm
548. 8. *in primo*] L. ex primo
9. *anapæstus*] L. anapæsticus
12. *studiosè*] L. studiosiùs
13. *inquirente*] V. G. inquirenti
15. *oratorios*] M. oratoris
22. *pæona*] V. L. hîc & alibi *pæana*
549. 3. *nec abjectam*] L. & abjectam
550. 24. *habetur*] L. habeatur
putatur] L. putetur
28. *nisi aut ne*] L. nisi ne aut
551. 22. *collocationis*] M. L. collocationes
552. 11. *æqualiter*] M. L. æquabiliter
553. 28. *insidietur, & observet*] L. insidiatorem observet
554. 13. *modis*] L. pedibus
555. 1. *membratim*] L. membratim ternis
2. *Hæc*] L. deinde item membratim quaternis
21. *Etsi, quod*] L. etsi enim, quòd
557. 10. *compositione*] L. compositio
558. 14. *ne*] V. néve
21. *igitur*] L. in
23. *volumus*] L. nolumus
28. *effugisse*] L. effluxisse
559. 24. *quæso*] V. quasi
560. 9. *lectissimis*] V. G. lectissimè
20. *places, & adhibere*] L. delet *&*
30. *fuerit*] L. G. fuit
561. 6. *n° aut verba*] L. ut verba
562. 3. *Corrumpatur*] L. corrumpetur
15. *iisdem*] L. iisdem tamen
20. *fueris*] L. fuerat

562. 24. *noluit*] M. L. voluit
29. *modò*] V. modò si quis . . . L. modò cætera laudare possim; ut si quis
563. 5. *simile*] L. consimile
9. *formidavisse*] L. reformidavisse
10. *ipsa*] M. ipse
28. *spectat*] V. spectet
565. 9. *ut à te*] L. G. ut ex te
11. *hæc ut opinor*] V. M. L. omittunt
21. *scripsisses*] V. M. cavisses
si ego gravarer] L. si eo gravarer
566. 3. *sunt, eâ scient.*] L. sunt, eámque scientiam dialecticam appellant
18. *ex nota*] L. ex notatione
568. 5. *viri*] V. M. G. omittunt
15. *tabulis debeatur*] L. tabulis pateat
569. 13. *connubii jus non*] V. M. G. connubium non
ult. *Repugnat*] V. pugnat . . . L. repugnant
570. 17. *usus*] L. usu
571. 5. *quo in tectum ejus, ædes*] L. quo tecto in ejus ædes
574. 22. *eluderet*] L. alluderet
577. 28. *obtinuisset*] M. L. obtineret
578. 24. *quædam*] V. quadam
11. *contraria illa*] V. M. L. contraria alia
18. *edicto secundum*] L. edicto prætoris secundum
19. *factio nulla*] M. factio facto nulla
22. *Ac loci*] G. at loci
580. 3. *videare*] V. M. videar.
4. *non modò*] L. nec modò
581. 10. *negâris*] L. everteris
negandum] L. tollendum
583. 22. *aliæ sunt*] L. aliæ ejusmodi sunt
25. *efficiant*] V. M. G. efficiuntur
584. 5. *efficit*] V. M. G. efficitur
11. *etiam*] M. L. enim
585. 3. *quid sit*] V. M. G. delent.
587. 19. *iracundiâ*] L. ira
588. 13. *aërei*] L. aërii
589. 6. *certis*] L. in certis
8. *in omnibus, aut in*] L. delet *in*
19. *primum . . . secundum . . . tertium*] L. prima . . . secunda . . . tertia
26. *in opinione*] M. delet *in*
29. *commutatione*] V. mutatione
590. 16. *Si expetendæ. . . si fugienda*] L. sintne expetendæ. . . sitne fugienda

591. 13. *huic rei . . . huic*] hanc rem . . . hanc
593. 4. *hæc continentia*] G. ex continentia
8. *qui appellantur*] V. ſed appellentur... M. ſed appellantur
594. 3. *perturbantur*] L. concitantur
596. 10. *eiſdem de rebus*] L. his de rebus
13. *requiris*] L. requires
18. *autem*] L. tamen
597. 3. *quam cauſam*] L. quam controverſiam, ſeu cauſam
598. 22. *ſunt genera*] L. ſunt cauſarum genera
35. *inæquabili*] L. inæquali
599. 34. *conſon. grav.*] L. ſonantiora, grandiora
leviora] M. leniora
600. 34. *lenium*] L. levium
601. 27. *ſurſum verſus*] L. ſurſum verſum
602. 7. *valet*] L. valent
9. *facit*] L. faciunt
26. *collata*] M. G. collocata
603. 7. *obſervanda*] V. M. G. conſervanda
604. 10. *poteſtates*] V. poteſtas
11. *montuoſi*] L. montoſi
18. *aliquando*] L. aliquanto
605. 18. *defenditur*] V. M. G. depellitur
20. *inſcitia*] L. inſcientia
33. *ſumpſerint . . . velint*] L. ſumpſerit . . . . velit
36. *conquerenda*] L. tum querenda
606. 1. *inveniuntur*] L. inveniantur
3. *quæ eſt*] G. quæ ſit
9. *videtur*] L. videretur
13. *ſe ſe*] G. omittit
15. *proponendum*] L. præponendum
29. *Nam de*] G. nam & de
607. 3. *quàm infit.*] L. quàm vera inficiando
9. *in utraque parte*] G. in utramque partem
16. *Facilior*] L. facilis
24. *gravia*] L. grandia
30. *gravibus*] L. grandibus
32. *voce*] V. M. G. vocis, vultus, & geſtus
33. *accommodanda*] V. M. G. accommodata
35. *fert, dilig.*] V. M. diligenter ferè
608. 3. *conflictio*] L. conflictatio
608. 18. *incitantur*] L. concitantur
609. 2. *vim eſt*] L. vim ſit
12. *perſonis cauſam*] L. perſonis controverſiam, ſeu cauſam
14. *notatum, propoſitum*] G. notatum, quod propoſitum
Sed eſt conſultatio] L. ſed eſt propoſitum
15. *& controverſiæ*] M. omittit
29. *ex cognitionis*] L. in cognitionis
610. 25. *ratio eſt*] L. ratio ſit
30. *propoſitarum*] L. propoſitorum, ſeu conſultationum, controverſiarum, ſive cauſarum
35. *varium, unum*] L. varium, tum unum
612. 9. *dirigenda*] L. digerenda
23. *quæ, quod jam*] L. quæ verò ea; quæ jam adſunt, tolerat
25. *complectitur*] L. amplectitur
26. *capiendis*] L. accipiendis
613. 9. *perfecti*] L. omittit
11. *ut ſonorum*] V. M. G. ac ſonorum
20. *& deſpicientia*] L. & veræ gloriæ, laudiſque ſtudium, deſpicientia
33. *tum quæ*] V. M. G. tum quod
614. 20. *permagni intereſt*] L. permagnum eſt
35. *Commod. aliqua*] L. commoditate etiam aliqua
36. *autem aliqua*] L. autem etiam aliqua
37. *quaſi*] L. omittit.
615. 21. *alterum expolitum*] L. G. alterum humanum, expolitum
35. *Eſt genus*] L. eſt omnino genus.. ſed malo
616. 1. *qua vi*] L. qua via
10. *Quod autem*] L. ecquid autem
26. *toto genere*] L. toto in genere
617. 8. *commonendi*] L. erunt commonendi
17. *ſunt*] L. G. ſint
21. *diſputatur*] L. diſceptatur
31. *non à me, non*] L. non à me petere debuiſti, non
618. 13. *arguêre*] L. arguare
24. *ponitur*] L. ponatur. . . fateatur
619. 6. *confuſa*] M. fuſa.... L. diffuſa
8. *anguſtum*] V. M. anguſtam
33. *opponuntur*] L. opponi poſſunt

619. 36. *genere scripti*] L. genus scripti
620. 2. *sunt*] L. sint
6. *quo expediat*] L. quo ei expediat
30. *quod sit*] L. quod eo sit
621. 14. *Atque hoc*] V. M. atque hæc
16. *quorum' modò*] V. M. quorum non
21. *in quo*] L. in quo loco facinus factum fuerit, ut
32. *ponentur*] G. ponuntur
ult. *Deinde etiam*] deinde dicendum etiam
622. 4. *& eos*] V. L. G. aut eos
623. 36. *prævaricatoris*] V. M. G. prævaricationis
624. 8. *potuerit ad*] L. potuerit accommodatè ad
10. *accusatori in*] L. accusatori sit in
13. *& eâ quam*] M. ad ea quæ
625. 25. *cum cæteris*] L. à cæteris
626. 2. *aliud voluisse, aliud sensisse*] L. aliud voluisse & sensisse
24. *retrahatur*] L. retrahetur
627. 2. *floruerunt*] L. fluxerunt
629. 6. *suum quodvis*]. M. suum cujusque
630. 23. *in quo summa*] L. in quo erunt summa

630. 29. *aut si est*] V. M. L. aut etiamsi est
631. 10. *Sed quatenus*] L. sed qui hactenus
11. *valuerunt*] M. voluerunt
632. 4. *arrideantur*] L. arriderentur
7. *habent*] V. haberent
29. *verbum pro verbo*] L. verbum verbo
633. 4. *se Atticos*] L. se esse Atticos
13. *dicturum se esse*] V. M. dicturum esse
21. *sed quasi*] V. G. omittunt *sed*
29. *possint ipsi*] M. possit ipse
634. 1. *Græcas*] V. M. G. Iidem Andriam, & Synephebos: nec minùs Terentium & Cæcilium, quàm Menandrum legunt. Nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potiùs, quàm Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur
10. *retulisset*] V. detulisset
635. 5. *gravem. Itaque*] L. gravem. Causa autem fuit accusandi Ctesiphontis, Æschini, quoniam
15. *aut audiendum*] L. aut tam audiendum

RATIONARIUM NIZOLIANUM

cum Gruteriano collatum.

Romanis numeris Gruteriana capita designantur : Arabicis, Nizolianæ sectiones, quæ singulis capitibus respondent.

Ubi sectio eadem, tum ad finem capitis antecedentis, tum ad initium subsequentis pertinet, numerus idem Arabicus utrobique adscribitur.

De Invent. Lib. I.		
I.	1.	2
II.	2.	3
III.	4.	5
IV.	5.	
V.	6.	7
VI.	8.	
VII.	9.	
VIII	10.	11
IX.	12.	
X.	13.	14
XI.	15.	16
XII.	17.	
XIII.	17.	18
XIV.	19.	
XV.	20.	21
XVI.	22.	23
XVII.	23.	25
XVIII.	25.	26
XIX.	27.	
XX.	28.	29
XXI.	29.	30
XXII.	31.	33
XXIII.	32.	33
XXIV.	34.	35
XXV.	35.	36
XXVI.	37.	39
XXVII.	40.	41
XXVIII. . . .	41.	43
XXIX. . . .	44.	46
XXX.	46.	50
XXXI.	51.	53
XXXII.	53.	54
XXXIII.	55.	56
XXXIV.	57.	59
XXXV.	60.	61
XXXVI.	62.	65
XXXVII.	66.	67
XXXVIII.	68.	69
XXXIX.	70.	72
XL.	72.	75
XLI.	75.	77
XLII.	78.	79
XLIII.	80.	81
XLIV.	82.	83
XLV.	83.	85
XLVI.	85.	86
XLVII.	87.	88
XLVIII.	89.	90
XLIX.	91.	92
L.	93.	95
LI.	96.	97
LII.	98.	100
LIII.	100.	102
LIV.	103.	105
LV.	106.	109
LVI. . . .	109.	

De Invent. Lib. II.		
I.	1.	3
II.	4.	8
III.	8.	11
IV.	12.	15
V.	16.	19
VI.	20.	22
VII.	23.	24
VIII.	25.	28
IX.	28.	31
X.	32.	34
XI.	35.	37
XII.	38.	42
XIII.	42.	45
XIV.	45.	47
XV.	48.	50
XVI.	50.	51
XVII.	52.	55
XVIII.	55.	56
XIX.	57.	59
XX.	59.	61
XXI.	62.	64
XXII.	65.	68
XXIII.	69.	71
XXIV.	71.	74
XXV.	74.	76
XXVI.	76.	79
XXVII.	79.	82
XXVIII. . .	83.	86

XXIX

XXIX.	86.	90
XXX.	90.	94
XXXI.	94.	97
XXXII.	98.	100
XXXIII.	101.	103
XXXIV.	104.	105
XXXV.	106.	107
XXXVI.	108.	109
XXXVII.	110.	111
XXXVIII.	112.	113
XXXIX.	113.	115
XL.	116.	118
XLI.	119.	121
XLII.	121.	124
XLIII.	125.	126
XLIV.	127.	130
XLV.	130.	134
XLVI.	135.	137
XLVII.	138.	140
XLVIII.	141.	143
XLIX.	144.	147
L.	148.	153
LI.	153.	156
LII.	157.	158
LIII.	159.	162
LIV.	162.	165
LV.	166.	168
LVI.	168.	170
LVII.	170.	173
LVIII.	173.	176
LIX.	177.	178

DE ORAT. LIB. I.

I.	1.	4
II.	4.	8
III.	9.	12
IV.	13.	16
V.	16.	19
VI.	20.	23
VII.	24.	29
VIII.	30.	34
IX.	35.	38
X.	39.	44
XI.	45.	50
XII.	50.	54
XIII.	55.	59
XIV.	59.	63
XV.	64.	69
XVI.	69.	73
XVII.	74.	79
XVIII.	80.	84
XIX.	85.	88
XX.	89.	93
XXI.	94.	98
XXII.	99.	104
XXIII.	105.	109
XXIV.	110.	113
XXV.	113.	117
XXVI.	118.	122
XXVII.	122.	125
XXVIII.	126.	130
XXIX.	131.	133
XXX.	134.	136
XXXI.	137.	143
XXXII.	144.	148
XXXIII.	149.	153
XXXIV.	154.	159
XXXV.	160.	164
XXXVI.	165.	167
XXXVII.	168.	172
XXXVIII.	172.	175
XXXIX.	176.	180
XL.	181.	184
XLI.	185.	187
XLII.	187.	191
XLIII.	191.	194
XLIV.	195.	197
XLV.	198.	200
XLVI.	201.	203
XLVII.	204.	207
XLVIII.	207.	212
XLIX.	212.	216
L.	216.	218
LI.	219.	223
LII.	223.	226
LIII.	227.	230
LIV.	231.	233
LV.	234.	236
LVI.	237.	240
LVII.	241.	245
LVIII.	246.	250
LIX.	250.	253
LX.	254.	257
LXI.	258.	262
LXII.	262.	265

DE ORAT. LIB. II.

I.	1.	5
II.	5.	9
III.	10.	14
IV.	15.	18
V.	19.	22
VI.	22.	25
VII.	26.	30
VIII.	31.	34
IX.	35.	38
X.	39.	43
XI.	44.	48
XII.	49.	54
XIII.	54.	57
XIV.	58.	61
XV.	62.	66
XVI.	67.	70
XVII.	71.	73
XVIII.	74.	76
XIX.	77.	83
XX.	84.	87
XXI.	88.	89
XXII.	90.	94
XXIII.	94.	98
XXIV.	99.	104
XXV.	105.	109
XXVI.	110.	113
XXVII.	114.	120
XXVIII.	121.	125
XXIX.	126.	129
XXX.	130.	132
XXXI.	133.	136

XXXII. . . .	137.	141
XXXIII.	141.	145
XXXIV.	145.	147
XXXV.	147.	151
XXXVI.	152.	153
XXXVII.	154.	156
XXXVIII.	157.	161
XXXIX.	162.	166
XL.	167.	173
XLI.	174.	177
XLII.	177.	181
XLIII.	182.	184
XLIV.	185.	187
XLV.	188.	190
XLVI.	191.	194
XLVII.	194.	197
XLVIII.	198.	199
XLIX.	200.	201
L.	202.	204
LI.	205.	209
LII.	209.	211
LIII.	212.	216
LIV.	216.	222
LV.	222.	226
LVI.	227.	230
LVII.	231.	234
LVIII.	234.	237
LIX.	238.	242
LX.	243.	247
LXI.	248.	251
LXII.	251.	254
LXIII.	255.	257
LXIV.	257.	260
LXV.	261.	263
LXVI.	264.	268
LXVII.	269.	274
LXVIII.	274.	277
LXIX.	278.	280
LXX.	281.	285
LXXI.	286.	291
LXXII.	291.	295
LXXIII.	295.	297
LXXIV.	298.	302
LXXV. . . .	303.	306
LXXVI. . . .	307.	309
LXXVII.	310.	315
LXXVIII.	315.	319
LXXIX.	320.	324
LXXX.	325.	329
LXXXI.	330.	333
LXXXII.	333.	337
LXXXIII.	338.	340
LXXXIV.	340.	344
LXXXV.	345.	350
LXXXVI.	350.	354
LXXXVII.	355.	358
LXXXVIII.	359.	361
LXXXIX.	362.	364
XC.	365.	367

DE ORAT. LIB. III.

I.	1.	4
II.	5.	8
III.	9.	12
IV.	13.	16
V.	17.	20
VI.	21.	25
VII.	25.	28
VIII.	29.	31
IX.	32.	36
X.	37.	39
XI.	40.	43
XII.	44.	47
XIII.	48.	51
XIV.	51.	55
XV.	56.	58
XVI.	59.	61
XVII.	62.	64
XVIII.	65.	68
XIX.	69.	73
XX.	74.	77
XXI.	78.	81
XXII.	82.	85
XXIII.	86.	89
XXIV.	90.	95
XXV.	96.	100
XXVI. . . .	101.	104
XXVII.	104.	108
XXVIII	109.	110
XXIX.	111.	117
XXX	118	121
XXXI.	122.	125
XXXII.	126.	131
XXXIII.	132.	136
XXXIV.	137.	139
XXXV.	140.	143
XXXVI.	144.	147
XXXVII.	148.	151
XXXVIII.	152.	156
XXXIX.	157.	159
XL.	159.	162
XLI.	163.	167
XLII.	167.	168
XLIII.	169.	172
XLIV.	173.	176
XLV.	176.	179
XLVI.	179.	181
XLVII.	182.	183
XLVIII.	184.	186
XLIX.	187.	191
L.	192.	196
LI.	197.	198
LII.	199.	201
LIII.	202.	205
LIV.	206.	208
LV.	208.	212
LVI.	213.	214
LVII.	215.	217
LVIII.	217.	219
LIX.	220.	223
LX.	224.	225
LXI.	227.	230

DE CLARIS ORAT.

I.	1.	5
II.	6.	9
III.	10.	14
IV.	14.	17

V.

V.	18.	21
VI.	21.	25
VII.	26.	29
VIII.	30.	34
IX.	35.	38
X.	39.	42
XI.	42.	44
XII.	45.	48
XIII.	49.	52
XIV.	53.	57
XV.	57.	61
XVI.	61.	74
XVII.	65.	69
XVIII.	69.	73
XIX.	74.	77
XX.	78.	80
XXI.	81.	85
XXII.	85.	88
XXIII.	89.	91
XXIV.	91.	94
XXV.	94.	97
XXVI.	98.	102
XXVII.	103.	106
XXVIII.	107.	110
XXIX.	110.	113
XXX.	113.	116
XXXI.	117.	121
XXXII.	122.	124
XXXIII.	125.	127
XXXIV.	128.	131
XXXV.	131.	135
XXXVI.	136.	138
XXXVII.	139.	141
XXXVIII.	141.	143
XXXIX.	144.	146
XL.	147.	150
XLI.	151.	153
XLII.	153.	157
XLIII.	158.	161
XLIV.	162.	165
XLV.	165.	168
XLVI.	169.	172
XLVII.	173.	176
XLVIII.	177.	180
XLIX.	181.	185
L.	186.	189
LI.	190.	192
LII.	193.	195
LIII.	196.	198
LIV.	199.	200
LV.	201.	204
LVI.	204.	207
LVII.	207.	209
LVIII.	210.	213
LIX.	213.	216
LX.	216.	218
LXI.	219.	220
LXII.	221.	225
LXIII.	225.	227
LXIV.	228.	230
LXV.	231.	233
LXVI.	233.	235
LXVII.	236.	238
LXVIII.	239.	241
LXIX.	242.	244
LXX.	245.	247
LXXI.	248.	251
LXXII.	251.	253
LXXIII.	254.	257
LXXIV.	258.	260
LXXV.	260.	262
LXXVI.	263.	266
LXXVII.	267.	269
LXXVIII.	270.	272
LXXIX.	273.	275
LXXX.	276.	279
LXXXI.	279.	282
LXXXII.	283.	285
LXXXIII.	286.	288
LXXXIV.	288.	291
LXXXV.	292.	294
LXXXVI.	295.	297
LXXXVII.	297.	300
LXXXVIII.	301.	303
LXXXIX.	304.	307
XC.	307.	312
XCI.	313.	316
XCII.	317.	319
XCIII.	319.	322
XCIV.	323.	324
XCV.	325.	327
XCVI.	328.	331
XCVII.	331.	333

ORATOR.

I.	1.	5
II.	5.	9
III.	9.	13
IV.	14.	16
V.	17.	20
VI.	20.	22
VII.	22.	24
VIII.	24.	27
IX.	27.	33
X.	33.	35
XI.	36.	37
XII.	37.	39
XIII.	40.	42
XIV.	43.	46
XV.	47.	50
XVI.	50.	53
XVII.	54.	57
XVIII.	57.	60
XIX.	61.	65
XX.	66.	68
XXI.	69.	72
XXII.	72.	74
XXIII.	75.	79
XXIV.	79.	82
XXV.	82.	86
XXVI.	87.	91
XXVII.	91.	96
XXVIII.	97.	100
XXIX.	100.	104
XXX.	105.	108
XXXI.	109.	113
XXXII.	113.	116
XXXIII.	116.	118
XXXIV.	119.	121
XXXV.	122.	123

XXXVI.

XXXVI.	123.	127
XXXVII.	128.	130
XXXVIII.	131.	133
XXXIX.	134.	136
XL.	137.	139
XLI.	139.	142
XLII.	143.	146
XLIII.	146.	148
XLIV.	149.	151
XLV.	152.	154
XLVI.	155.	156
XLVII.	157.	158
XLVIII.	159.	162
XLIX.	162.	166
L.	166.	169
LI.	169.	173
LII.	174.	177
LIII.	177.	180
LIV.	180.	182
LV.	183.	186
LVI.	186.	190
LVII.	191.	196
LVIII.	196.	198
LIX.	199.	201
LX.	202.	203
LXI.	204.	208
LXII.	209.	211
LXIII.	212.	215
LXIV.	215.	218
LXV.	219.	220
LXVI.	221.	223
LXVII.	223.	226
LXVIII.	226.	229
LXIX.	229.	231
LXX.	232.	234
LXXI.	234.	238

TOPICA.

I.	1.	5
II.	6.	10
III.	11.	17
IV.	18.	25
V.	25.	28
VI.	28.	30
VII.	30.	32
VIII.	33.	37
IX.	38.	40
X.	41.	45
XI.	46.	50
XII.	51.	53
XIII.	53.	55
XIV.	56.	58
XV.	58.	60
XVI.	60.	63
XVII.	63.	66
XVIII.	67.	71
XIX.	72.	74
XX.	74.	78
XXI.	79.	82
XXII.	83.	86
XXIII.	87.	90
XXIV.	90.	92
XXV.	92.	96
XXVI.	96.	100

PART. ORAT.

I.	1.	4
II.	5.	7
III.	8.	10
IV.	11.	14
V.	15.	17
VI.	18.	22
VII.	23.	26
VIII.	27.	30
IX.	31.	34
X.	34.	36
XI.	37.	40
XII.	41.	44
XIII.	45.	47
XIV.	48.	51
XV.	52.	54
XVI.	55.	56
XVII.	57.	60
XVIII.	61.	64
XIX.	65.	67
XX.	68.	70
XXI.	70.	73
XXII.	74.	78
XXIII.	78.	82
XXIV.	83.	87
XXV.	88.	90
XXVI.	91.	94
XXVII.	95.	97
XXVIII.	98.	100
XXIX.	101.	103
XXX.	104.	106
XXXI.	107.	109
XXXII.	110.	114
XXXIII.	114.	116
XXXIV.	114.	116
XXXV.	119.	122
XXXVI.	123.	128
XXXVII.	129.	131
XXXVIII.	132.	135
XXXIX.	136.	138
XL.	139.	140

DE OPT. GEN. ORAT.

I.	1.	4
II.	4.	6
III.	7.	9
IV.	9.	13
V.	13.	16
VI.	16.	18
VII.	19.	23

FINIS.